Broj: X-KR-05/24
Sarajevo, 29.07.2008. godine

U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine, u vijeću sastavljenom od sudije Hilme Vučinića kao predsjednika vijeća, te sudija Shireen Avis Fisher i Paul Melchior Brilmana kao članova vijeća i pravne savjetnice Dženane Deljkić Blagojević, kao zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženih Miloša Stupara i ostalih zbog krivičnog djela Genocid iz člana 171. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), odlučujući po optužnici Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-10/05 od 12.12.2005. godine izmjenjene tokom glavnog pretresa i prihvaćene dana 09.07.2008., nakon održanog javnog glavnog pretresa sa kojeg je dijelom bila isključena javnost, u prisustvu tužilaca Tužilaštva BiH Ibre Bulića i Kwai Hong Ip-a i optuženih Miloša Stupara i njegovih branilaca advokata Ozrenke Jakšić i Radivoja Lazarevića, optuženog Milenka Trifunovića i njegovih branilaca advokata Rade Golića i Petka Pavlovića, optuženog Brane Džinića i njegovih branilaca advokata Suzane Tomanović i Boriše Ilića, optuženog Aleksandra Radovanovića i njegovih branilaca advokata Dragana Gotovca i Nade Mandić, optuženog Slobodana Jakovljevića i njegovih branilaca advokata Boška Čegara i Slavka Aščerića, optuženog Velibora Maksimovića i njegovih branilaca advokata Danila Mrkaljevića i Vere Lazić, optuženog Dragiše Živanovića i njegovih branilaca advokata Stanka Petrovića i Ratka Genga, optuženog Branislava Medana i njegovih branilaca Borislava Jamine i Zorana Kisina, te optuženog Milovana Matića i njegovih branilaca advokata Miloša Perića i Ratka Jovičića, nakon vijećanja i glasanja dana 29.07.2008. godine donosi i javno objavljuje slijedeću:

P R E S U D U

OPTUŽENI:

1. Stupar Miloš zvani Mišo, sin Miroslava i Slavojke rođ. Ninić, rođen 07.12.1963. godine u Tišću, Šekovići, gdje je i nastanjen, po narodnosti Srbin, državljanin BiH, policajac, oženjen, otac četvero djece, vojsku služio 1982. godine u Nišu, odlikovan, srednjeg imovnog stanja, neosuđivan, vodi se krivični postupak zbog krivičnog djela lake tjelesne povrede,

2. **Trifunović Milenko zvani Čop**, sin Ivana i majke Milojke, rođ. Obradović, rođen 07.01.1967. godine u selu Kostolomci, općina Srebrenica, nastanjen u Skelanima bb, po narodnosti Srbin, državljanin BiH, završio Srednju trgovačku školu, nezaposlen, oženjen, otac troje mldb. djece, vojni rok služio 1987. godine u Peći i Prizrenu, bez čina i odlikovanja, vodi se u vojnoj evidenciji

Srebrenica, slabog imovnog stanja, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak,

4. **Džinić Brane zvani Čupo**, sin Ratomira i Dragice, rođ. Erkić, rođen 28.06.1974. godine u selu Jelačići, općina Kladanj, nastanjen u Vlasenici, ul. Srpskih ranjenika broj 14, po narodnosti Srbin, državljanin BiH, po zanimanju policajac, neoženjen i bez djece, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak,

5. **Radovanović Aleksandar zvani Aca**, sin Ljubiše i majke Jele, rođ. Dragišević, rođen 20.06.1973. godine u mjestu Bujakovići-Skelani, općina Srebrenica, gdje je i stalno nastanjen, po narodnosti Srbin, državljanin BiH, po zanimanju policajac, sa završenom SSS, oženjen, otac jednog djeteta, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak,

6. **Jakovljević Slobodan zvani Boban**, sin Dobrislava i majke Kose, rođen 09.01.1964. godine u selu Kušići, općina Srebrenica, nastanjen u Žabokvici-Skelani, po narodnosti Srbin, državljanin BiH, nezaposlen, oženjen, otac troje djece, lošeg imovnog stanja, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak,

10. **Medan Branislav zvani Bane**, sin Riste i majke Marte, rođ. Milić, rođen u Dubrovniku 24.03.1965. godine, stalno nastanjen u Mostaru, ulica M. Tita 23, po narodnosti Srbin, državljanin BiH, po zanimanju radnik, završio osnovnu školu, nezaposlen, udovac, bez djece, slabog imovnog stanja, vojsku služio, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak,

KRIVI SU

što su:

I. Trifunović Milenko, u svojstvu komandira Trećeg voda "Skelani" u sastavu Drugog odreda Specijalne policije Šekovići, kojim je vodom komandovao, Radovanović Aleksandar, Jakovljević Slobodan, Medan Branislav, kao specijalci – policajci u sastavu istog voda, Džinić Brano, kao specijalac – policajac u Drugom odredu Specijalne policije Šekovići u periodu od 10.07. do 19.07.1995. godine, u kom su Vojska Republike Srpske i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske preduzimali širok i sistematičan napad na pripadnike bošnjačkog naroda Zaštićene zone UN Srebrenica, sa planom da djelimično istrijebe skupinu bošnjačkog naroda, tako da žene i djecu protjeraju iz Zaštićene zone, a organizovano i sistematski zarobe, po prijekom postupku strijeljanjem pogube muškarce Bošnjake, znajući za taj plan s ciljem da

djelomično istrijebe skupinu Bošnjačkog naroda, dana 12. i 13. jula 1995. godine raspoređeni duž ceste Bratunac-Milići na dijelu između sela Kravica i Sandići, opština Bratunac, preduzeli slijedeće radnje:

c) Dana 13.07 osiguravali cestu i učestvovali u hvatanju i zarobljavanju više hiljada Bošnjaka iz kolone (koji su pokušavali da pobjegnu na teritoriju pod kontrolom Armije BiH), a Trifunović ih je ohrabrivao da se predaju;

d) Istog dana izvršavali su sigurnosne dužnosti na i oko livade u Sandićima, opština Bratunac, na kojoj su zadržavali najmanje jednu hiljadu zarobljenih muškaraca,

e) Istog dana, u koloni su sproveli zarobljene Bošnjake muškarce u skladište Zemljoradničke zadruge Kravica, koji su zajedno sa drugim zarobljenim Bošnjacima muškarcima doveženim autobusom u skladište, a kojih je sveukupno bilo više od jedne hiljade, zatvorili u skladište Zadruge i ubili većinu u ranim večernjim satima, tako što su optuženi Trifunović Milenko i Radovanović Aleksandar skupa sa Petrom Mitrovićem pucali iz automatskih pušaka u zarobljenike, a Džinić Brano bacao na njih ručne bombe, a optuženi Jakovljević Slobodan, Medan Branislav i Mitrović Petar (nakon što je ispalio hice), bili su sa stražnje strane skladišta i čuvajući stražu spriječavali bjekstvo zarobljenih kroz prozore.

II. Miloš Stupar u svojstvu komadanta Drugog odreda Specijalne policije Šekovici kojim je komandovao, s ciljem da djelomično istrijebi skupinu Bošnjačkog naroda kao nadređena i odgovorna osoba za radnje svojih podređenih znao je ili je bilo razloga da zna da su njegovi podređeni dana 13.07.1995. godine počinili ubistvo zarobljenih Bošnjaka u skladištu Zemljoradničke zadruge Kravica s ciljem da djelomično istrijebe skupinu Bošnjačkog naroda, a nije preduzeo potrebne i razumne mjere da kazni počinioce,

D a k l e, u cilju da djelimično istrijebe nacionalnu, etničku i vjersku skupinu Bošnjaka ubili pripadnike skupine ljudi Bošnjaka,

č i m e s u:

optuženi Trifunović Milenko, Radovanović Aleksandar, Džinić Brano, Jakovljević Slobodan, i Medan Branislav, kao saučinioci svojim radnjama učinili krivično djelo Genocid iz člana 171. tačka a) u vezi sa članom 29. i 180. stav 1. KZ BiH, a optuženi Miloš Stupar je počinio krivično djelo Genocid iz člana 171. tačka a) u vezi sa članom 180. stav 2. KZ BiH.

Stoga ih Vijeće Suda BiH na osnovu odredbe člana 285. ZKP-a BiH, uz primjenu čl. 39, 42., 48. KZ BIH

OSUĐUJE

1. Optuženog Miloša Stupara NA KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA U TRAJANJU OD 40 (ČETRDESET) GODINA;

2. Optuženog Milenka Trifunovića NA KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA U TRAJANJU OD 42 (ČETRDESETIDVIJE) GODINE;

3. Optuženog Aleksandra Radovanovića NA KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA U TRAJANJU OD 42 (ČETRDESETIDVIJE) GODINE;

4. Optuženog Branu Džinića NA KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA U TRAJANJU OD 42 (ČETRDESETIDVIJE) GODINE;

5. Optuženog Slobodana Jakovljevića NA KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA U TRAJANJU OD 40 (ČETRDESET) GODINA;

6. Optuženog Branislava Medana NA KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA U TRAJANJU OD 40 (ČETRDESET) GODINA;

Optuženima se u skladu sa članom 56. KZ BiH u izrečenu kaznu uračunava i vrijeme koje su proveli u pritvoru po rješenjima ovog Suda, pa do upućivanja na izdržavanje kazne i to za optuženog:

1. Miloša Stupara od dana 22.06.2005. godine;
2. Milenka Trifunovića od dana 22.06.2005. godine;
3. Aleksandra Radovanovića od dana 22.06.2005. godine;
4. Branu Džinića od dana 22.06.2005.godine;
5. Slobodana Jakovljevića od dana 21.06.2005. godine;
6. Branislava Medana od dana 23.08.2005.godine;

U skladu sa članom 188. stav 4. ZKP BiH optuženi se oslobađaju od dužnosti naknade troškova ovog krivičnog postupka, te isti padaju na teret Suda BiH.

U skladu sa članom 198. stav 2. ZKP BiH oštećeni S1 i S2, te članovi Udruženja Pokret majki enklave Srebrenice i Žepe se sa imovinskopravnim zahtjevom upućuju na parnicu

Nasuprot navednom, u skladu sa članom 284. stav 1. tačka 3. ZKP-a BIH:

8. **Maksimović Velibor zvani Velja**, sin Živka i majke Radenke, rođ. Jovanović, rođen 15.12.1966. godine u Skelanima bb, po narodnosti Srbin, državljanin BiH, po zanimanju šumar, neoženjen, bez djece,

9. **Živanović Dragiša zvani Kele**, sin Desimira i majke Grozde rođ. Milić, rođen 04.10.1974. godine u Bajinoj Bašti, Srbija, nastanjen u Toplicama, općina Srebrenica, po narodnosti Srbin, državljanin BiH, poljoprivrednik, nezaposlen, oženjen, otac dvoje djece, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak,

11. **Matić Milovan**, sin Radoja i majke Simke rođ. Simić, rođen 20.05.1960. godine, u Bratuncu, nastanjen u Kajićima – općina Bratunac, po narodnosti Srbin, državljanin BiH, po zanimanju radnik, završio osnovnu školu, oženjen, otac troje djece, slabog imovnog stanja, vojsku služio, ima čin desetara, ne vodi se u vojnoj evidenciji, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak,

OSLOBAĐAJU SE OPTUŽBE

da su:

Maksimović Velibor i Živanović Dragiša u svojstvu specijalaca – policajaca Drugog odreda Šekovici, treći vod Skelani i Matić Milovan kao pripadnik Vojske Republike Srpske, zajedno sa Stupar Milošem, u svojstvu komadanta Drugog odreda Specijalne policije Šekovici, kojim je komandovao, Trifunović Milenkom, u svojstvu komandira Trećeg voda "Skelani" u sastavu Drugog odreda Specijalne policije Šekovići, kojim je vodom komandovao, i Mitrović Petar, Radovanović Aleksandar, Jakovljević Slobodan, Stevanović Miladin, Medan Branislav, kao specijalci – policajci u sastavu istog voda, Džinić Brano, kao specijalac – policajac u Drugom odredu Specijalne policije Šekovići , kao svjesni učesnici udruženog zločinačkog poduhvata, u periodu od 10.07. do 19.07.1995.godine, u kom su Vojska Republike Srpske i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske preduzimali širok i sistematičan napad na pripadnike bošnjačkog naroda u Zaštićenoj zoni UN Srebrenica, sa zajedničkim ciljem i planom da djelimično istrijebe skupinu bošnjačkog naroda, tako da žene i djecu protjeraju iz Zaštićene zone, a organizovano i sistematski zarobe, po prijekom postupku strijeljanjem pogube muškarce Bošnjake, svi optuženi, djelujući pojedinačno i zajedno sa drugim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata, znajući za taj plan, dana 12. i 13. jula 1995. godine raspoređeni duž ceste Bratunac-Milići na dijelu između sela Kravica i

Sandići, opština Bratunac, uključujući i dio ceste kod skladišta Zemljoradničke zadruge Kravica, preduzeli slijedeće radnje:

a. Osiguravali cestu i istu zatvarali i otvarali za promet u skladu sa planom prisilnog preseljenja oko 25 hiljada žena, djece i staraca bošnjačke narodnosti koji su usljed straha, terora, aktivne prijetnje i nanošenja povreda od strane pripadnika VRS-a i MUP-a natrpani u autobuse i kamione morali napustiti zaštićenu zonu;

b. Dana 13.07.1995.godine izvodili sigurnosne operacije kao što su izviđanja i oružani napadi iz tenkova, praga, protivavionskih topova i drugog pješadijskog oružja na kolonu Bošnjaka u području iznad Kamenice u blizini definisanog dijela putne komunikacije prisiljavajući muškarce Bošnjake da se predaju;

c. Istog dana osiguravali cestu, tako što su patrolirali cestom i pravili zasjede i na drugi način presretali članove kolone Bošnjaka koji su pokušavali da pobjegnu na teritoriju pod kontrolom Armije R BiH i učestvovali u hvatanju i zarobljavanju više hiljada Bošnjaka iz kolone ohrabrujući ih i mameći lažnim obećanjima da se predaju, a zatim kad bi se predali, zarobljenicima su oduzimali novac i druge vrijednosti, te im naređivali da odlože hranu, odjeću i ostalo što su nosili u torbama;

d. Istog dana izvršavali sigurnosne dužnosti na i oko livade u Sandićima, opština Bratunac, na kojoj su zadržavali više hiljada zarobljenih muškaraca, pojedine od njih izdvajali, a zatim njih između 20 i 30 izdvojili i predali nepoznatim pripadnicima vojske VRS, koji su ih odvezli kamionom od kada im se gubi svaki trag, a najmanje jednog zarobljenog mladića na toj livadi strijeljali, odakle su zarobljene muškarce Bošnjake ukrcavali u autobuse, kojim se transportovani na pojedine lokacije predviđene za zatočenje i pogubljenje, uključujući i skladište u Zemljoradničkoj zadruzi Kravica,

e. Istog dana, autobusima i u koloni sproveli više od jedne hiljade zarobljenih Bošnjaka muškaraca i zatvorili ih u skladište Zemljoradničke zadruge u Kravici, koje su u ranim večernjim satima, u prisustvu optuženog Stupar Miloša, većinu usmrtili tako što su optuženi Trifunović Milenko, Jakovljević Slobodan, Radovanović Aleksandar, Stevanović Miladin,

Mitrović Petar, Medan Branislav, Maksimović Velibor, Živanović Dragiša, pucali iz automatskih pušaka u zarobljenike, Džinić Brano bacao na njih ručhh. ne bombe, a optuženi Matić Milovan od zarobljenih Bošnjaka oduzimao ručne satove, novac i zlato i punio okvire municijom, koji su korišteni za ubijanje zarobljenika,

D a k l e,

u cilju da djelimično istrijebe nacionalnu, etničku i vjersku skupinu Bošnjaka ubili pripadnike skupine ljudi Bošnjaka i nanosili su teške tjelesne i duševne povrede stanovnicima Srebrenice kako muškog tako i ženskog pola, između ostalog, odvajanjem vojno sposobnih muškaraca od njihovih porodica i prisilnim iseljavanjem stanovništva iz njihovih domova na područja izvan Republike Srpske,

č i m e bi:

OPTUŽENI Velibor Maksimović, Dragiša Živanović i Milovan Matić kao saučinioci svojim radnjama učinili krivično djelo genocid iz člana 171. KZ BiH, u vezi sa članom 29. i 180. stav 1. KZ BIH.

U skladu sa članom 189. stav 1. ZKP-a BiH, optuženi se oslobađaju naknade troškova postupka i oni padaju na teret budžetskih sredstava Suda BiH.

U skladu sa članom 198. stav 2. ZKP BiH oštećeni S1 i S2, te članovi Udruženja Pokret majki enklave Srebrenice i Žepe se sa imovinskopravnim zahtjevom upućuju na parnicu.

OBRAZLOŽENJE

I. ISTORIJAT POSTUPKA

Optužnicom Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-10/05 od 12.12.2005.godine, a koja je potvrđena dana 19.12.2005.godine, optuženi Miloš Stupar, Milenko Trifunović, Brano Džinić, Aleksandar Radovanović, Slobodan Jakovljević, Miladin Stevanović, Velibor Maksimović, Dragiša Živanović, Branislav Medan, Milovan Matić terete se da su počinili krivično djelo Genocid iz člana 171. Krivičnog Zakona Bosne i Hercegovine.

U optužnici se navodi da su optuženi, kao svjesni učesnici zločinačkog poduhvata, preduzimali širok i sisitematičan napad na pripadnike bošnjačkog naroda u Zaštićenoj zoni SUN-a Srebrenica , sa zajedničkim ciljem i planom da djelimično istrijebe skupinu bošnjačkog naroda, tako da žene i djecu protjeraju iz zaštićene zone , a organizovano i sistematski zarobe i strijeljanjem pogube muškarce Bošnjake, te da su oni djelovali pojedinačno i sa drugim učesnicima, znajući za taj plan. Optuženi se konkretno terete da su 12. i 13.07. 1995. godine bili raspoređeni duž ceste Bratunac – Milići, na dijelu između Kravica i Sandići osiguravali cestu Bratunac-Milići, i da su istu otvarali i zatvarali za promet u skladu sa planom prisilnog preseljenja oko 25 000 žena, djece i staraca Bošnjaka, te da su 13.07.1995. godine izvodili izviđanja i oružane napade iz teškog naoružanja i artiljerije na kolonu Bošnjaka u području iznad Kamenice i na taj način ih prisiljavajući da se predaju., kao i da su istog dana osiguravali cestu te učestvovali u hvatanju i zarobljavanju više hiljada Bošnjaka iz kolone, kao i da su zadržavali više od hiljade Bošnjaka na livadi u Sandićima, koje su prebacili istog dana u skladište Zemljoradničke zadruge Kravica i u ranim večernjim satima u prisustvu optuženog Stupara, usmrtili tako što su svi optuženi izuzev Brane Džinića i Milovana Matića, pucali u zarobljenike, a Džinić bacao na njih ručne bombe, dok je Milovan Matić punio okvire municijom koja je korištena za ubijanje zarobljenika.

Između ostalog se, optuženi Miloš Stupar i Milenko Trifunović terete i za individualnu krivičnu odgovornost prema članu 180. stav 1. KZ BiH, jer svojim prisustvom na mjestu pogubljenja, nisu poduzeli ništa da zaštite zarobljenike, koji su još bili živi, i na taj način su pomogli i podržali izvršioce ubijanja, te je njihovo prisustvo služilo kao prešutno ohrabrenje izvršiocima. A prema članu 180. stav 2. se terete da su kao nadređene osobe krivično odgovorni i za radnje svojih podređenih, jer su znali ili je bilo razloga da znaju da se njihovi podređeni, spremaju počiniti krivične radnje ili da su ih počinili, a oni nisu poduzeli potrebne i razumne mjere da takve radnje spriječe niti da kazne njihove počinitelje.

Dana 24.06.2008. Tužilaštvo BiH je dostavilo izmjenjenu optužnicu koju je Sud prihvatio. Optužnica je izmjenjena u dijelu e. gdje je naznačeno da se terete da su ubili većinu u skladištu, te da su nnosili teške tjelesne i duševne povrede stanovnicima Srebrenice odvajanjem vojnosposobnih muškaraca od njihovih porodica te njihovim preseljavanjem iz njihovih domova na područja izvan Republike Srpske. Optužnica je izmjenjena i u odnosu na optuženog Matića kojem se na teret stavlja i da je od zarobljenih u skladištu Kravica i oduzimao ručne satove, novac i zlato.
Dana 21.05.2008. godine Vijeće je na temelju člana 26. ZKP-a BiH razdvojilo predmete u odnosu na Petra Mitrovića i Miladina Stevanovića, koji su posebno dovršeni i u kojim predmetima je donesena posebna presuda. O ovome je donesena posebna odluka koja se sa svim ostalim procesnim odlukama nalazi u posebnom Anexu B, koji čini sastavni dio ove presude. Kako se radi o procesnim odlukama donijetim u toku trajanja glavnog pretresa to se zakonitost ovih odluka može osporavati podnošenjem žalbe na presudu, pa je vijeće radi preglednosti procesnih odluka i lakšeg snalaženja u ovoj presudi odlučilo da procesne odluke izdvoji u navedeni aneks.

Tužilaštvo je u završnoj riječi navelo da se na osnovu izvednih dokaza može van razumne sumnje zaključiti da su svi optuženi odgovorni za krivično djelo koje im se stavlja na teret. Tužilaštvo predlaže Sudu da optužene oglasi krivim za počinjenje krivičnog djela Genoocida iz člana 171. KZ BIH. Tužilaštvo je također zatražilo izricanje maksimalne kazne dugotrajnog zatvora za optužene u trajanju od 45 godina.

U završnim riječim svih jedanaest timova odbrana je istaklo kako navodi optužbe nisu dokazane u odnosu na optužene i sve odbrane predlažu da se njihovi branjenici oslobode optužbe. Zbog obimnosti materijala, svi relevantni prigovori u odnosu na pojedina optuženja, biće u nastavku obrazloženja naknadno pomenuti i obrazloženi uz odgovarajuće činjenice i zaključke vijeća koji se na njih odnose.

Također, zbog izuzetno velikog broja izvedenih dokaza, te radi preglednosti obrazloženja, Vijeće je odlučilo sve izvedene dokaze pobrojati u Anexu A, koji također čini sastavni dio ove presude.

Vijeće je pažljivom i savjesnom ocjenom kako pojedinačnih izvedenih dokaza tako i dovođenjem jednih dokaza u međusobnu vezu sa drugim izvedenim dokazima te vodeći računa o načelu slobodne ocjene dokaza, odlučilo kao u dispozitivu presude iz razloga koji slijede.

II. OPŠTA RASMATRANJA DOKAZA

A. Opšte napomene

Vijeće je svoj zaključak o krivici optuženih zasnovalo na nekoliko ključnih dokaza, između ostalih i svjedočenja i izjava svjedoka S4, kao i izjava Petra Mitrovića i Miladina Stevanovića u dijelu koji potvrđuje svjedočenje svjedoka S4.

U pogledu preostalih saslušanih svjedoka, Vijeće je došlo do slijedećih zaključaka: svjedoci u ovom predmetu bili su pod velikim opterećenjem; dobro je poznata činjenica da se optuženi terete za genocid, što predstavlja "zločin svih zločina"; broj optuženih u ovom predmetu veći je nego u bilo kojem drugom predmetu koji je vođen pred MKSJ-em ili pred nekim sudom u Bosni i Hercegovini; preko 1000 ljudi bilo je žrtva počinjenog zločina; zločin se desio u sklopu dešavanja u Srebrenici u julu 1995. godine; samo dva čovjeka preživjela su ubijanje u skladištu Kravice; shodno tome, svjedoci ovih dešavanja bili su na onoj strani u sukobu na kojoj su se borili i optuženi i nalazili su se u i oko Srebrenice i Kravice u periodu između 10. i 19. jula 1995. godine; najveći broj svjedoka Tužilaštva i Odbrane imao je neki razlog da se boji da će i sami biti izloženi krivičnom gonjenju, poznavali su neke ili sve optužene osobe i njihove porodice, živjeli su u susjedstvu, bili su u istoj vojsci zajedno s njima u ratu, ili su radili s njima poslije rata; većini svjedoka bilo je izuzetno teško svjedočiti u ovom predmetu zbog svih navedenih razloga.

Pored toga, ocjena kredibiliteta svjedoka i činjenica o kojima su oni svjedočili predstavljali su veliki izazov za Vijeće, što i inače predstavlja izazov sa kojim se uvijek suočava svako sudačko tijelo. Ovo Vijeće bilo je sastavljeno od troje iskusnih sudija koji su imali nekoliko decenija prakse u razdvajanju činjenica od neistina. Vijeće je radilo i živjelo sa ovim predmetom preko dvije godine i imalo je priliku direktno posmatrati svjedoke, njihovo ponašanje, boju glasa, stav, fizičke i emocionalne reakcije na pitanja, njihovo držanje u odnosu na tužioce i branitelje, kao i atmosferu u kojoj su oni svjedočili. Vijeće je uvijek imalo na umu da ovaj predmet sadrži elemente koji odluke o kredibilitetu čine još težima i sve vrijeme je vodilo računa o tome da je zbog težine optužbi neophodno posvetiti izuzetnu pažnju ocjeni kredibiliteta svjedoka.

Vijeće je saslušalo 52 svjedoka Tužilaštva i 67 svjedoka Odbrane, te 6 svjedoka Suda. Mnogi od njih svjedočili su o istim događajima ili činjenicama, koje je svako od njih posmatrao iz drugačije fizičke, psihičke, a nekada i hronološke perspektive. Rijetko se dešavalo da dva svjedoka koja su prisustvovala istom događaju imaju identično viđenje o njemu ili da ga opišu

na isti način. Prilikom ocjenjivanja kredibiliteta svjedočenja svakog svjedoka, Vijeće je polazilo od pretpostavke da svaki svjedok namjerava reći istinu. U situacijama kada je to bilo moguće, Vijeće je pokušavalo uporediti svjedočenja različitih svjedoka, a kada to nije bilo moguće, Vijeće je vršilo ocjenu svakog pojedinačnog svjedočenja, prvo u svjetlu vjerovatnoće da je do razlika dolazilo zbog nenamjernih grešaka koje su svjedoci pravili kada su se prisjećali događaja ili su imali pogrešnu percepciju o njima, a potom u svjetlu vjerovatnoće da su svjedoci namjerno pokušavali dovesti Vijeće u zabludu.

Vijeće je utrvdilo da su neki svjedoci bili iskreni i pouzdani, često i na ličnu štetu. Drugi svjedoci su, po ocjeni Vijeća, bili iskreni, ali određeni dijelovi njihovih svjedočenja nisu bili uvjerljivi zbog ograničene percepcije i nemogućnosti da se sjete svega, ili su bili pristrasni, pa je to uticalo na njihove zaključke o tome šta su zaista vidjeli ili čuli. Međutim, Vijeće je utvrdilo da su ovi isti svjedoci imali precizna zapažanja o drugim činjenicama, da su ih se dobro sjećali i opisali. Vijeće je ustanovilo da ostali svjedoci nisu bili iskreni u određenim dijelovima svog svjedočenja, zbog vlastitog interesa, ili zato što su bili prijatelji optuženih ili su im bili lojalni, ili zbog toga što su htjeli da utiču na ishod postupka. Vijeće je, s druge strane, zaključilo da su ovi svjedoci bili iskreni i da su precizno opisali neke druge činjenice, mada se to nekada dešavalo i zbog toga što nisu bili svjesni značaja određene činjenice ili zato što nisu bili u stanju u potpunosti se držati izmišljene priče. Prilikom donošenja zaključka po ovom pitanju, Vijeće se rukovodilo držanjem i ponašanjem svjedoka tokom svjedočenja, provjeravalo da li je iskaz dat u sudnici odgovarao prethodnim izjavama i ocjenjivalo njihovu sposobnost da odgovore na teška pitanja. Vijeće je analiziralo činjenice o kojima je svaki svjedok svjedočio i uporedilo ih sa činjenicama koje su utvrđene na osnovu iskaza drugih svjedoka i uvedene u materijalne dokaze, kako bi utvrdilo da li ih ostali dokazi u ovom predmetu potkrijepljuju ili opovrgavaju.

Vijeće je na kraju ustanovilo da su čak i oni svjedoci koji nisu bili pouzdani ili nisu govorili istinu u određenim dijelovima svojih svjedočenja bili pouzdani i iskreni kada su govorili o drugim činjenicama. Vijeće je stoga zaključilo da potpuno odbacivanje ovakvih dijelom nepouzdanih svjedočenja ne bi bilo u interesu pravde, niti bi bila zadovoljena obaveza slobodne ocjene dokaza i utvrđivanja istine. Umjesto toga, nepouzdanost nekog dijela svjedočenja predstavljala je faktor koji treba uzeti u razmatranje prilikom utvrđivanja tačnosti ostalog dijela svjedočenja. Vijeće je tako ocijenilo pouzdanost i iskrenost svakog od svjedoka i u tom kontekstu procijenilo pouzdanost i istinitost svake činjenice o kojoj je svjedok svjedočio. Ukratko, kod nekih svjedoka Vijeće je smatralo uvjerljivim dijelove njihovih svjedočenja, ne poklanjajući nužno vjeru svemu što su oni rekli.

B. Kredibilitet svjedoka S4

1. Sporazum o priznanju krivice i imunitet

Prije analiziranja pouzdanosti konkretnih činjenica koje je iznio svjedok S4, korisno je prvo riješiti pitanje koje je izazvalo opštu zabrinutost već na samom početku, a radi se o korištenju i dokaznoj vrijednosti onih činjenica koje iznesu svjedoci koji sklope sporazum o priznanju krivice ili dobiju imunitet.[1]

Načelo slobodne ocjene dokaza koje je propisano i članom 15. ZKP-a BiH ne ostavlja nikakvu dilemu o tome da takvi dokazi mogu biti korišteni u krivičnim postupcima.[2] Daleko važnije pitanje je na koji način Sud mora postupati sa ovakvim dokazima. Koja sve pravna pitanja Vijeće mora razmotriti prilikom ocjene ovakvih dokaza? Isto tako, na koji način, a u skladu sa zakonom, Vijeće može koristiti ili ne koristiti ovakve dokaze?

Osnovna obaveza vijeća u pogledu *svih* dokaza propisana je članom 281. stav 2. ZKP-a BiH u kojem se navodi: "Sud je dužan savjesno ocijeniti svaki dokaz pojedinačno i u vezi s ostalim dokazima i na osnovu takve ocjene izvesti zaključak je li neka činjenica dokazana." Kao što je konstatovao Ustavni sud, ova osnovna obaveza proizilazi iz prava optuženog na pravično suđenje koje mu je garantovano članom II (3) Ustava Bosne i Hercegovine i članom 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima ("Evropska konvencija").[3]

Ustavni sud je dao tumačenje da se na dokaze koje iznese svjedok koji svjedoči nakon sklapanja sporazuma o priznanju krivice ili nakon što dobije imunitet primijenjuju isti kriteriji, ni stroži, ni blaži. Jednostavno, na dokaze koje iznese svjedok koji svjedoči nakon sklapanja sporazuma o priznanju krivice ili nakon dobijanja imuniteta ne primijenjuje se pretpostavka pouzdanosti ili nepouzdanosti. Najbolje je u potpunosti citirati ovaj zaključak Ustavnog suda:

> *Međutim, kod pribavljanja dokaza na ovaj način (putem sporazuma o priznanju krivice), odnosno kod obezbjeđenja svjedočenja uz korištenje ovog instituta u zemlji kontinentalnog*

[1] Vijeće je konstatovalo da svjedok S4 nije, do dana kada je počeo svjedočiti u ovom postupku, zaključio sporazum o priznanju krivice sa Tužilaštvom BiH. Međutim, i svjedok S4 i Tužilaštvo otvoreno su priznali da su strane u tom trenutku bile u procesu zaključivanja sporazuma, čije potpisivanje se očekivalo u bliskoj budućnosti. Marko Aleksić je čak dao izjavu i svjedočio nakon što je dobio imunitet od Tužilaštva. Pogledati dokaze br: O-47, O-48 i O-50.

[2] Vidi *M.Š*, AP-661/04 (Ustavni sud BiH), Odluka o prihvatljivosti i meritumu, 22.04.2005.

[3] *Id.*, para. 30. Vidi i predmet *Branka Kolar-Mijatović*, AP-1262/06 (Ustavni sud BiH), Odluka o prihvatljivosti i meritumu, 23.12.2007, stavovi 36-37; *Hazim Vikalo*, AP-3189/06 (Ustavni sud BiH), Odluka o prihvatljivosti i meritumu, 23.05.2007, stavovi 35-36.

> *pravnog sistema, kao što je Bosna i Hercegovina, neophodno je i na ovakvu vrstu dokaza primijeniti druga, osnovna načela krivičnog procesnog prava, kao što su brižljiva i savjesna ocjena dokaza pojedinačno i u međusobnoj vezi, te princip in dubio pro reo. Kao što je već rečeno, primjenom načela slobodne ocjene dokaza sudovi ne mogu a priori dati veću vrijednost ovom dokazu zato što je dobijen na osnovu sporazuma o priznanju krivice sa svjedokom koji je ranije bio optužen za isto djelo. Naprotiv, sudovi moraju i ovaj dokaz cijeniti na isti način i po istim pravilima koje Zakon predviđa za svaki drugi izvedeni dokaz, dakle, pojedinačno i zajedno sa drugim dokazima, te dovesti sve provedene dokaze u uzajamnu logičnu vezu.*[4]

Na osnovu činjenica kojima je raspolagao ovom postupku, Ustavni sud se prvenstveno bavio onim što je izgleda bila pretpostavka Osnovnog suda, a to je da su dokazi dobijeni na ovaj način smatrani pouzdanijima od ostalih svjedočenja. Međutim, Ustavni sud je konstatovao da zakon ne dozvoljava takve pretpostavke.

Ustavni sud je izričito odbacio i svaku pomisao o tome da se dokazi koji pruže svjedoci koji svjedoče nakon sklapanja sporazuma o priznanju krivice ili dobiju imunitet smatraju nepouzdanima, da ih ne treba uzeti u obzir ili da ih treba podvrgnuti znatno detaljnijoj analizi od ostalih dokaza. Ustavni sud je konstatovao i slijedeće: "Što se tiče svjedočenja navedenog svjedoka (koji je svjedočio nakon sklapanja sporazuma o priznanju krivice), iako ovakvi svjedoci često mogu biti nepouzdani, *to samo po sebi nije razlog da se iskazu takvog svjedoka ne pokloni vjera*."[5] Vijeće svakako mora razmotriti sve činjenice koje utiču na pouzdanost svjedoka kada analizira njegovo svjedočenje i postupati sa oprezom. Međutim, Vijeće mora postupati na isti takav način prilikom razmatranja svakog svjedočenja.[6]

Ustavni sud je implicitno ukazao na način na koji se mogu koristiti dokazi koje iznese svjedok koji svjedoči nakon sklapanja sporazuma o priznanju krivice ili dobijanja imuniteta. U navedenom sudskom postupku, Osnovni sud je svoje zaključke u odlučujućoj mjeri zasnovao na svjedočenju svjedoka koji je sklopio sporazum o priznanju krivice. Svjedočenje ovog svjedoka bilo je jedini dokaz da se utvrdi da je apelant počinio krivično djelo za koje se tereti. Ostali dokazi

[4] *M.Š.*, Odluka, stav 38 (naknadno naglašeno).
[5] *Id.*, stav 37 (naknadno naglašeno).
[6] *Vidi predmet protiv Abduladhima Maktoufa*, KPŽ-32/05 (Sud BiH), Drugostepena presuda, 04.04.2006.

su potvrđivali ovo svjedočenje, ali ti posredni dokazi nisu se odnosili na ključne činjenice na kojima je zasnovana presuda.[7]

Ustavni sud je, međutim, zaključio samo da Osnovni sud nije u potpunosti i sa dužnom pažnjom razmotrio sve dokaze i dao odgovarajuće obrazloženje, što ukazuje na to da je Osnovni sud osudio apelanta na osnovu paušalnih ocjena, čime je prekršeno pravo apelanta na pravično suđenje. Ustavni sud nije zauzeo stav da je pravo na pravično suđenje prekršeno time što su odlučujući bili dokazi dobijeni svjedočenjem svjedoka koji je sklopio sporazum o priznanju krivice ili dobio imunitet. Ovakav stav je u skladu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava, koji ističe da dokazi koji su dobijeni svjedočenjem svjedoka sa kojim se optuženi ne može suočiti ne mogu imati odlučujuću težinu. Jedino ako se optuženi može suočiti sa svjedokom koji svjedoči nakon sklapanja sporazuma o priznanju krivice ili dobijanja imuniteta, takvo svjedočenje može biti odlučujuće.

2. Razlike u izjavama datim tokom istrage

Prije konkretnog razmatranja sadržaja izjava i svjedočenja svjedoka S4, korisno je kratko se osvrnuti na razlike u izjavama koje je S4 dao 18.04.2008. i 22.05.2008. godine. Vijeće je, iz razloga navedenih u tekstu koji slijedi, donijelo zaključak da razlike u izjavama ne narušavaju kredibilitet svjedoka S4. Naprotiv, kao što ćemo vidjeti kasnije, analiza sličnosti i razlika samo dodatno potvrđuje veoma veliki kredibilitet svjedoka S4.

Kao što su branioci konstatovali tokom unakrsnog ispitivanja, nema dileme o tome da postoje razlike u dvjema izjavama koje je S4 dao prije svog svjedočenja na sudu. Nakon ekstradicije u BiH, kada ga je Tužilaštvo saslušalo po prvi put 08.04.2008. godine u svojstvu osumnjičenog, S4 je iskoristio svoje pravo da se brani šutnjom i odbio da da izjavu. Svjedok S4 je, međutim, 18.04.2008. godine tražio da da izjavu u svojstvu osumnjičenog i odgovara na pitanja Tužilaštva. Tokom ispitivanja, branilac S4 po prvi put je pomenuo mogućnost saradnje sa Tužilaštvom i sklapanje sporazuma. Konačno je, 22.05.2008. godine, S4 dao drugu izjavu, ovog puta u svojstvu svjedoka, kome je mogla biti izrečena kazna za lažno svjedočenje. S4 je, međutim, dobio imunitet prilikom davanja ove izjave i samo za potrebe pregovaranja o priznanju krivice, a njegovo svjedočenje ne bi bilo korišteno protiv njega u krivičnom postupku u slučaju da pregovori ne uspiju.

Iako su izjave date 18.04. i 22.05. dobrim dijelom slične, posebno kada je u pitanju opšta matrica događaja, izjava data 22.05. daleko teže inkrimnira

[7] *Id.*, stavovi 7 i 9.

optužene. Posebno se to odnosi na dio izjave od 22.05. koji sadrži više informacija o znanju i umišljaju optuženih prije događaja od 13.07.1995. godine, kao i o radnjama koje su optuženi izvršili 13.07.1995. godine u skladištu u Kravici.

Tokom unakrsnog ispitivanja, branioci optuženih su svjedoka S4 suočili sa nedosljednostima i razlikama sadržanim u izjavama datim 18.04. i 22.05. Kada je zatraženo objašnjenje, svjedok je izjavio da njegova izjava od 18. aprila nije bila u potpunosti iskrena. S4 je objasnio da nije rekao cijelu istinu i da je lagao u svojoj izjavi od 18. aprila jer nije želio samog sebe inkriminirati. Pored toga, rekao je da je nakon davanja ove izjave, odlučio da kaže cijelu istinu, što je i učinio u izjavi od 22. maja.

U odgovoru na pitanje jednog od članova Vijeća, S4 je rekao da je izjava od 22. maja tačnija.

Ovo je vjerodostojno i dosljedno objašnjenje razlika u izjavama koje je S4 dao u fazi istrage, 18. aprila i 22. maja. Zaista, upravo ovakva matrica može se očekivati kada neka osumnjičena osoba prvi put daje izjavu u svojstvu osumnjičenog – kada nije u obavezi da govori isitinu, a potom dâ izjavu u svojstvu svjedoka – kada mora reći potpunu istinu i može mu biti izrečena kazna za lažno svjedočenje. Činjenica da je S4 lagao kada je davao izjavu 18. aprila ne umanjuje njegov kredibilitet – njegovo pravo kao osumnjičenog je da ne govori istinu. Međutim, kada je bio ispitivan u svojstvu svjedoka, morao je govoriti istinu, što je S4 i učinio, a nakon toga je ponovio svoju izjavu kada je svjedočio pred Vijećem.

Vijeće nije prihvatilo navode branilaca da je S4 bio potaknut da laže zbog toga što mu je obećano da će sklopiti sporazum o priznanju krivice. Vijeće je konstatovalo da izjava koju je dao S4 i njegovo svjedočenje nisu u potpunosti potvrđivali navode Tužilaštva, što se posebno odnosi na krivicu optuženih Maksimovića i Živanovića, kao i na Miladina Stevanovića. S4 je pružio snažne dokaze koji ove osobe oslobađaju krivice, a njegovo svjedočenje u značajnoj mjeri je opovrglo navode Tužilaštva. Branioci nisu objasnili zašto bi S4 lažno inkriminirao ostale optužene, a bio iskren u svjedočenju kojim se ova tri optužena oslobađaju krivice.

Pored toga, u svojoj cijeloj izjavi od 22. maja i tokom svjedočenja pred Sudom, S4 je dosljedno navodio ono o čemu nije mogao dati kompletne ili neposredne informacije i čvrsto je odbijao da iznosi pretpostavke, hipoteze ili nagađanja. Mnoga od ovih pitanja bila su od izuzetne važnosti za Tužilaštvo, ali S4 je svjedočio samo o onome što je on lično znao i o čemu je mogao govoriti sa

sigurnošću. Štaviše, način na koji je on odgovarao na pitanja pokazivao je da se on pokušava sjetiti svih činjenica, o nekim činjenicama je govorio detaljnije nego o drugima, pojasnio je šta je saznao u kritičnom periodu a šta kasnije, i naveo je koje su to činjenice za koje on misli da ih se dobro sjeća, ali ipak ne može biti siguran. S4 je svjedočio na takav način da je bilo potpuno jasno da on ne reprodukuje naučenu verziju, niti da iznosi nešto što je čuo od nekog drugog kao svoja vlastita sjećanja.

Dakle, izjave i svjedočenje S4 u potpunosti odgovaraju objašnjenju da se S4 trudio da koliko god je to moguće iskreno svjedoči, a ne onome što su branioci tvrdili, da je lagao kako bi sklopio sporazum o priznanju krivice. U svom svjedočenju, S4 nije potvrdio sve navode Tužilaštva, niti je njegovo svjedočenje moglo izazvati ikakvu sumnju u pogledu izvora informacija. Sadržaj svjedočenja S4 i način na koji je on svjedočio gotovo u svakom segmentu oslikava svjedočenje jednog pouzdanog svjedoka koji govori o događajima koji su se desili prije 13 godina.

Vijeće je, shodno tome, zaključilo da razlike u izjavama od 18. aprila i 22. maja date tokom istrage ne dovode u pitanje kredibilitet svjedoka S4.

3. Pouzdanost činjeinica

Odbrana je ipak imala primjedbe na svjedočenje ovog svjedoka, nalazeći da je ono netačno i da je svjedok nepouzdan. Međutim, kada je u pitanju kvalitet informacija koje je dao svjedok S4, odnosno da li se može smatrati da su one dobijene iz pouzdanog izvora, što ih čini odlučujućima, tako da Vijeće može na njima zasnovati svoj zaključak o krivici optuženih, Vijeće je smatralo da je ovaj svjedok dao vrlo detaljno i sveobuhvatno svjedočenje.

Svjedok S4 bio je dodatni svjedok Tužilaštva, a ispitan je pred kraj dokaznog postupka. Utvrđeno je da ovaj svjedok nije mogao biti ispitan ranije, pošto nije bio dostupan Tužilaštvu BiH. Prije njegovog svjedočenja, Vijeće je ispitalo veliki broj svjedoka i Odbrane i Tužilaštva, između ostalih i pripadnike Drugog odreda Šekovići. Ova svjedočenja bila su u osnovi dosljedna i kompletna, osim u dijelu koji se odnosio na inkriminaciju i odgovornost optuženih. Tako su, na primjer, svi pripadnici ove jedinice slično opisali borbena kretanja Odreda u periodu od kraja juna do sredine jula 1995. godine, a i S4 je svjedočio o tome. Nadalje, dio svjedočenja S4 o pripadnosti optuženih Drugom odredu Šekovići i Trećem vodu Skelani nije uopšte osporavan. Pored toga, svjedočenje S4 nije bilo ni pristrasno niti nekompletno, pa iako je ovaj svjedok inkriminirao neke od optuženih osoba, njegovo svjedočenje je s druge strane išlo u prilog nekima od optuženih. Nadalje, ni u jednom momentu tokom svog svjedočenja ovaj

svjedok nije nagovijestio da ima ikakav lični ili neki drugi razlog da nekog od optuženih dovede u nepovoljniji položaj u odnosu na ostale. Osnovanost svjedočenja ovog svjedoka kada je davao informacije koje su išle u prilog optuženima Maksimoviću, Živanoviću, kao i Miladinu Stevanoviću, posebno dolazi do izražaja u kontekstu analize drugih izvedenih dokaza protiv ovih optuženih osoba, za koje Vijeće, pored svjedočenja S4, nije imalo nikakve dokaze o krivici. Vijeće je smatralo da ovo ukazuje na to da je ovaj svjedok bio izuzetno objektivan u svom svjedočenju.

C. Mitrovićev kredibilitet

Prije ocjene pouzdanosti konkretnih činjenica sadržanih u izjavama koje je Petar Mitrović dao Tužilaštvu, potrebno je analizirati njihov kredibilitet u širem smislu. Branioci svih optuženih smatrali su da izjave koje je dao Petar Mitrović nisu pouzdane zbog njegove mentalne sposobnosti u vrijeme dešavanja koja je opisivao i u vrijeme kada je davao ove izjave. Nakon analize svih izvedenih dokaza, Vijeće je zaključilo da je Petar Mitrović generalno pouzdan svjedok, pošto je bio u stanju da tačno sagleda i da se sjeti događaja onako kako su se dešavali, a bio je u mogućnosti i da tačno prepriča ono što je rekao u navedenim izjavama.

Odbrana se prvenstveno oslanjala na Nalaz i mišljenje sudskog vještaka, dr. Kovačevića (dokaz O-III-Q11a), koji je bio dokaz odbrane. Nakon obavljenog pregleda, dr. Kovačević je konstatovao da je Petar Mitrović blago retardirana osoba, kao i to da je smrt Krste Dragičevića koja se desila u vrijeme događaja o kojima je svjedočio izazvala reaktivno stanje afekta i snažan osjećaj bijesa i straha kod Mitrovića. Sudski vještak dr. Kovačević konstatovao je da je Petar Mitrović zbog oba navedena psihička stanja bio ograničeno sposoban da u potpunosti sagleda i zapamti sve pojedinosti vezane za navedene događaje.

U svjetlu ovih zaključaka, sudski vještak odbrane analizirao je izjave koje je Petar Mitrović dao Tužilaštvu. Dr. Kovačević je konstatovao da izjave Petra Mitrovića sadrže veliki broj podataka koji se odnose na predmetno krivično djelo. Naveo je da je samo osoba sa izuzetno dobrim intelektualnim sposobnostima mogla dati ovako potpune i precizne podatke, sjećati se događanja i sve to reprodukovati, štaviše, veća je vjerovatnoća da je takav svjedok bio pasivni posmatrač, nego učesnik u opisanim događajima. Dr. Kovačević je stoga zaključio da izjave nisu bile u skladu sa zaključkom da je Mitrovićeva sposobnost percepcije ispod prosječna, kao i njegova sposobnost memorisanja i povezivanja stvari.

Dr. Kovačević navodi da je moć koncentracije Petra Mitrovića, kao i njegova sposobnost da se tačno sjeti i detaljno reprodukuje dešavanja, bila dodatno ograničena okolnostima u kojima je davao izjave Tužilaštvu. Po njegovom mišljenju, Petru Mitroviću nije bilo omogućeno da se dovoljno odmori prije davanja prve izjave Tužilaštvu, a smatrao je i da je Mitrović bio uplašen i prije i tokom ispitivanja. Iako je dr. Kovačević naveo da nije mogao procijeniti posljedice koje je ovakva situacija ostavila na Mitrovićevo psihičko stanje u vrijeme kada je davao izjavu, ipak je došao do zaključka da su ove okolnosti ipak imale uticaja, posebno u svjetlu Mitrovićeve ispod prosječne inteligencije.

Nasuprot tome, dr. Kučukalić, sudski vještak Tužilaštva, zaključio je na osnovu pregleda koji je obavio njegov tim da je Petar Mitrović osoba prosječne inteligencije i da nije doživio nikakvu psihičku traumu ili poremećaj koji bi uticali na njegovu sposobnost pamćenja i tačnog reprodukovanja nekog stresnog događaja. Tim dr. Kučukalića ispitao je fizičko i psihičko stanje optuženog na elektroencefalogramu (EEG) i CT-u. Dr. Kučukalić je u svom svjedočenju iznio da su rezultati ovih pregleda pokazali da je Mitrovićevo stanje normalno i da nema nikakvih fizičkih oštećenja na njegovom mozgu, kao ni poremećaja kognitivnih funkcija. Dr. Kovačević, vještak odbrane, pregledao je ove nalaze i složio se da ne postoji ništa što ukazuje na to da Mitrović ima ikakvo fizičko oštećenje mozga ili kognitivnih funkcija.

Pored toga, Mitrovića je pregledao i psiholog iz tima dr. Kučukalića. Psiholog je zaključio da je Mitrović osoba prosječne inteligencije i da nema nikakvih trenutnih ili trajnih mentalnih bolesti ili poremećaja. Po mišljenju psihologa, Mitrović je emocionalno nestabilan, impulsivan, sklon agresivnom ponašanju i lako je njime manipulisati, ali ove karakteristike ne utiču na njegove mentalne sposobnosti. Psiholog je na kraju zaključio da ne postoje dokazi koji ukazuju na to da je Mitrović bolovao od neke prolazne psihičke bolesti ili poremećaja u vrijeme kritičnih dešavanja.

Tokom svog svjedočenja, dr. Kučukalić je na osnovu Nalaza i mišljenja vještaka (dokaz O-84) zaključio da je Mitrović osoba normalnih mentalnih sposobnosti i kognitivnih funkcija i da nije bilo nikakvih fizioloških ili psihičkih smetnji koji bi uticali na Mitrovićevu sposobnost da zapamti i tačno reprodukuje neki stresni događaj.

Vijeće je uočilo da se vještaci u osnovi ne slažu u pogledu mentalnih sposobnosti i inteligencije Petra Mitrovića – dr. Kučukalić je zaključio da je Mitrović osoba normalnih mentalnih sposobnosti, dok je dr. Kovačević zaključio da je Mitrović blago mentalno retardirana osoba. Ovakva dva različita nalaza rezultirala su različitim zaključcima koje su donijela dva

vještaka u pogledu Mitrovićeve sposobnosti da tačno sagleda, zapamti i reprodukuje događaje koje je naveo u svojim izjavama.

Vijeće nije trebalo razjašnjavati ovo pitanje, ali je zaključilo da bez obzira na to da li je Mitrović blago retardirana osoba ili nije, on je jasno dokazao sposobnost da tačno i u potpunosti sagleda, zapamti i reprodukuje događaje u stresnim situacijama. Odnosno, iako je Vijeće prihvatilo zaključke dr. Kovačevića u dijelu u kojem je on svjedočio da su Mitrovićeve izjave bile nedosljedne, kao što bi se to i moglo *očekivati* od blago mentalno retardirane osobe, Vijeće nije prihvatilo neizrečeni zaključak da Mitrović nije tačno i vjerodostojno dao ove izjave. Vijeće je umjesto toga zaključilo da čak i ako je Petar Mitrović blago mentalno retardiran, on je uprkos tome pokazao da posjeduje prosječne mentalne sposobnosti kada je u pitanju sagledavanje, memorisanje i reprodukovanje događaja. Shodno tome, Vijeće je konstatovalo da nalazi i zaključci dr. Kovačevića ne umanjuju kredibilitet izjava koje je dao Mitrović.

Mitrovićevo ponašanje tokom suđenja i ono što je on ispričao o dešavanjima zaista i ukazuje na to da on, za razliku od onoga što dr. Kovačević tvrdi, može tačno i cjelovito sagledati, zapamtiti i reprodukovati događaje. Vijeće posebno ističe Mitrovićevo ponašanje i učešće u sopstvenoj odbrani tokom suđenja. Mitrović je, na primjer, 27.07.2006. godine lično unakrsno ispitivao svjedoka Tužilaštva, Sabinu Sarajliju, koja je bila prisutna kada je on davao izjavu Tužilaštvu 21.06.2005. godine, a ispitivao ju je o konkretnim pojedinostima vezanim za taj sastanak koji je održan prije godinu dana. Mitrović je lično podsjećao svjedokinju na konkretne detalje i postavljao pitanja kao što su: da li je iko od međunarodnog osoblja bio prisutan i davao primjedbe, da li je on rekao da ga boli glava, a navodio je i određene izraze koje su on i ostali koristili tokom sastanka, a koje je čak i svjedokinja, inače obrazovana pravnica, izgleda bila zaboravila. Mitrović je tako jasno i nedvosmisleno pokazao da može zapaziti konkretne detalje tokom nekog događaja, posebno stresnog, zapamtiti ih, kao i to da ne samo da može povezati takve detalje nakon prilično dugog vremena proteklog od njihovog dešavanja, nego može izvršiti i selekciju konkretnih pojedinosti o kojima govori na osnovu njihovog značaja i u vezi sa drugim informacijama. Drugim riječima, on može razumjeti i događaje i reprodukovati ih na logičan i cjelovit način.

Pored toga, ono što je Mitrović doživio u prošlosti snažno ukazuje na to da njegova sposobnost da zapaža i zapamti relevantne događaje nije bila ugrožena nikakvim stresom kojem je mogao biti izložen u navedenim okolnostima. Mitrović je služio vojni rok u JNA, a u julu 1995. godine bio je pripadnik III voda Skelani Brigade specijalne policije. Sudski vještak, dr. Mile Matijević,

izjavio je da je Brigada specijalne policije bila sastavljena od mladih, sposobnih i profesionalnih pripadnika. Isto je tako opšte poznato da specijalna policija po svojoj namjeni predstavlja poseban vid policijske formacije čiji je zadatak da izvršava teže i složenije policijske zadatke. Mirko Trifunović, svjedok odbrane optuženog Trifunovića, izjavio je na suđenju da je Mitrović bio običan policajac i da je redovno išao na teren sa Odredom. Mitrović je, znači, bio pripadnik takve formacije dvije godine i pet mjeseci tokom sukoba u BiH, a prije toga, od samog početka sukoba je bio vojnik. Mitrović je na početku rata bio pripadnik "Crvenih beretki", a ova činjenica je dokazana na osnovu spiska pripadnika ove jedinice i predstavljala je dokaz br: O-344. Svjedok S4 izjavio je da je bilo nekoliko pripadnika Voda Skelani koji su bili bivši pripadnici elitne jedinice za specijalne operacije poznate pod nazivom "Crvene beretke", čime je sugerisao da su pripadnici Voda Skelani bili posebno obučeni za djelovanje u teškim situacijama.[8] Svjedok odbrane, Mirko Trifunović, dalje je naveo da se od pripadnika Voda Skelani zahtijevala disciplina, vještina rukovanja oružjem, kao i da su prethodno odslužili vojni rok. Mitrović je, štaviše, bio u opasnim situacijama tokom čitavog perioda koji je proveo kao pripadnik Voda Skelani. Svjedok S4 i Milenko Pepić svjedočili su da je Vod Šekovići često išao na teren, da je bio uključen u formiranje borbenih linija, kao i to da je bio upućen na prvu liniju u Srednjem u julu 1995. godine sa zadatkom da vrati liniju i da su nosili automatsko naoružanje. Mitrović je, znači, prošao odgovarajuću obuku i u suštini se uspješno nosio sa brojnim stresnim situacijama tokom tri godine koliko je učestvovao u borbenim akcijama kao pripadnik Voda Skelani i prije jula 1995. godine. Ono što je preživio tokom ovog perioda izložilo ga je potpuno istoj, ako ne i većoj opasnosti od one sa kojom je bio suočen u skladištu u Kravici u kojem su se nalazili nenaoružani i iscrpljeni muškarci civili.

Vijeće, stoga, smatra da nalazi i zaključci sudskog vještaka odbrane, dr. Kovačevića, generalno ne dovode u pitanje kredibilitet izjava koje je Petar Mitrović dao Tužilaštvu. Vijeće će se u tekstu koji slijedi dodatno baviti kredibilitetom izjava Petra Mitrovića u pogledu određenih činjenica.

[8] *Pogledati i* dokaz O-345, koji se detaljinije bavi "Crvenim beretkama".

III. SAŽETAK DOGĐAJA

A. Kontekst i sažetak događaja

Činjenice koje su utvrđene izvan razumne sumnje potvrđuju postojanje oružanog sukoba u BiH između oružanih snaga Vojske Republike Srpske ("VRS") i Armije Republike BiH ("ARBiH"). Ovo je djelimično potkrijepljeno utvrđenom činjenicom br. T1.

1. Pripreme za napad na Srebrenicu

Iz "Iskaza o vojnim događanjima u Srebrenici (revizija) i Operaciji „Krivaja 95" ("Batlerov izvještaj") (dokaz br. O-225) slijedi da je VRS, tokom oružanih sukoba te ubrzo nakon svog osnivanja u novembru 1992. godine, pokrenula kampanju protjerivanja Bošnjaka sa područja Birča, Žepe i Goražda. Ubrzo nakon toga, 16.4.1993. godine, Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija je donio rezoluciju 819 kojom su Srebrenica, Goražde i Žepa proglašeni zaštićenim zonama koje ne smiju biti izložene nikakvom oružanom napadu ili drugom neprijateljskom činu. Batlerov izvještaj i utvrđene činjenice također ukazuju da je postojao vojni plan VRS-a da se enklava Srebrenica suzi i izoluje od Žepe. To je bila operacija „Krivaja 95" i Drinski korpus je bio zadužen za njeno izvršenje.

Vrhovna komanda Oružanih snaga Republike Srpske dana 8.3.1995. godine izdaje dokument pod nazivom „Direktiva za dalja dejstva br. 7" ("direktiva br. 7") (dokaz br. O-I-31) u kojoj se jasno razrađuje strategija RS u pogledu „istočnih zaštićenih zona". Konkretno, prema ovoj direktivi, Drinski korpus je dobio slijedeće zaduženje:

> izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime spriječiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana Srebrenice i Žepe.[9]

U jednom dijelu direktive se navodi i slijedeće:

> Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i

[9] Utvrđena činjenica br. T2.

> nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnenja.

Utvrđene činjenice br. T2, T5, T8, T9, T15 i T20 daju opštu sliku o događanjima u Srebrenici polovinom 1995. godine.

Prema Batlerovom izvještaju, početne vojne operacije u zaštićenoj zoni Srebrenica počele su 31.5.1995. godine. Drinski korpus je pokrenuo operaciju „Jadar 95“ nakon čega su pripadnici holandskog bataljona UNPROFOR-a napustili punkt Echo, što je bilo od strateške važnosti za VRS u smislu planirane operacije zauzimanja Srebrenice.

Predsjednik Republike Radovan Karadžić je dana 16.6.1995. godine izdao naredbu (dokaz br. O-273) svim institucijama i stanovništvu da budu u stanju borbene gotovosti te naredio opštu mobilizaciju. Nadalje, komandant 1. bratunačke lake pješadijske brigade je dana 10.7.1995. godine donio naredbu (dokaz br. O-267) o opštoj mobilizaciji vojno sposobnih lica koja su bila angažovana na radnoj obavezi.

Tadašnji komandant Drinskog korpusa, general-major Milenko Živanović, je dana 2.7.1995. godine potpisao dvije naredbe u kojima je iznio plan napada na enklavu i naredio jedinicama Drinskog korpusa da pređu u stanje borbene gotovosti. Operacija je imala šifrovani naziv „Krivaja 95“ kako je to navedeno u Batlerovom izvještaju.

Sve do 1995. godine, stanovništvo Srebrenice i okolnih područja se sastojalo od Bošnjaka koji su izbjegli u to područje sa okupiranih teritorija. Srebrenica i okolna područja su bila pod kontrolom 28. divizije ARBiH sve do 10.7.1995. godine.

U Srebrenici je prije njenog zauzimanja od strane srpskih snaga živjelo oko 40.000 osoba.[10]

2. Napad na Srebrenicu i dešavanja nakon napada

VRS je započela vojno zauzimanje Srebrenice dana 6.7.1995. godine i to je trajalo do 10.7.1995. godine. O ovome se govori i u Batlerovom izvještaju gdje se navodi da je vojni napad zaopočeo rano ujutro toga dana uz otvaranje vatre

[10] Prilog “Izvještaju o broju nestalih i mrtvih iz Srebrenice”, Helga Brunborg (dokaz br. O-230).

na položaje koje je držala 28. divizija. VRS je zauzela zaštićenu zonu Srebrenica dana 11.7.1995. godine. Veći broj svjedoka odbrane i Tužilaštva je posvjedočio o ovome, a isto se navodi i u utvrđenoj činjenici br. T20. Vijeće je također izvršilo uvid u dokaze odbrane; konkretno, vanredni borbeni izvještaj br. 13/9 od 11.7.1995. godine (dokaz br. O-I-30), gdje stoji da je 28. divizija "muslimanskih snaga" razbijena i Srebrenica zauzeta. Zatim se govori o daljim dejstvima gdje, između ostalog, stoji: "...produžiti napad sa ciljem potpunog poraza neprijatelja u enklavi Srebrenica."

Zauzimanje Srebrenice dana 11. jula imalo je za posljedicu bijeg Bošnjaka iz grada i okolnih sela, odnosno do skupljanja oko 25.000 žena, djece i starijih u bazi UN-a u Potočarima. Utvrđeno je da je u to vrijeme oko 15.000 Bošnjaka (većinom muškaraca) napustilo Srebrenicu nakon njenog zauzimanja od strane VRS-a dana 11.7.1995. godine i oni su se u večernjim satima uputili iz Šušnjara i Jaglića preko šume prema Kladnju i Tuzli na teritoriju pod kontrolom ARBiH, a to se navodi i u utvrđenoj činjenici br. T32.

Svjedoci Hajra Čatić, Jovan Nikolić, major Robert Franken i Šuhra Sinanović posvjedočili su o sakupljanju stanovništva u Potočarima i uslovima koji su tamo vladali, kao i o strahu i neizvjesnosti koje su osjećali, a o čemu govore i utvrđene činjenice br. T33, T36 i T39.

Tako je svjedokinja Hajra Čatić izjavila da su ona i njen muž otišli iz Srebrenice 11. jula zbog intenzivnog granatiranja od strane VRS-a. Otišli su u bazu UN-a u Potočarima misleći da će tamo biti sigurni. Prije nego što su se uputili prema Potočarima, njezin sin je odlučio da se pridruži koloni muškaraca koji su otišli iz sela Jaglići i Šušnjari kako bi se probill i stigli na slobodnu teritoriju pod kontrolom ARBiH. U Potočarima su prenoćili dvije noći. Svjedokinja je izjavila da je u to vrijeme bilo oko 25.000 civila u Potočarima, uglavnom žena i djece. Također je izjavila da je VRS ušla u bazu UN-a 12.7.1995. godine i da je noć između 12. i 13. jula bila užasna, ljudi su vrištali. Pripadnici vojske bosanskih Srba su se kretali kroz masu judi i izdvajali muškarce. Izjavila je i da je u grupi bilo dječaka i mladića između 12 i 30 godina. Lično je vidjela jednog vojnika kako izdvaja 10-12 muškaraca i vodi ih do obližnje kuće. Kad je narednog dana otišla do te kuće po vodu, vidjela je više pobijenih muškaraca među kojima je prepoznala svog komšiju koji je bio odveden u toj grupi. Njen muž je također bio izdvojen i odveden u pravcu jedne kuće i vidjela je da je on spustio svoju torbu pored te kuće. Nikad više nije vidjela svog muža sve do trenutka kad je prepoznala njegove posmrtne ostatke tokom procesa identifikacije žrtava. Izjavila je da je deportacija stanovništva od strane VRS-a, koja je preuzela komandu nad bazom UN-a, započela u večernjim satima 12. jula i da se završila 13. jula. Deportacija je

vršena autobusima u koje su uglavnom mogli ući žene i djeca. Autobusi su se kretali duž puta Bratunac – Konjević polje. Putnici su vidjeli kolone muškaraca civila koji su se predali pripadnicima vojske bosanskih Srba i bili su na cesti, blizu livade u Sandićima, vidjela je oko 300 muškaraca golih do struka i sa podignutim rukama. Vidjela je i pripadnike vojske bosanskih Srba u uniformama holandskih vojnika, a vidjela je i jednog od njih kako otima uniformu od jednog holandskog vojnika.

Svjedokinja Šuhra Sinanović, koja je bila u Potočarima, dala je sličan opis ovih događaja. Izjavila je da su pripadnici vojske bosanskih Srba razdvajali muškarce od žena u Potočarima i da su tog dana izdvojili njenog svekra, te da je i njen muž nestao. Ova svjedokinja je opisala kako su pripadnici vojske bosanskih Srba prišli njenom komšiji Hajrudinu Begzadiću i odveli ga u nepoznatom pravcu. Kad im je Hajrudinova žena prišla držeći njegov sako, pripadnici vojske bosanskih Srba su joj rekli da mu sako više neće trebati. Od tada mu se gubi svaki trag.

Svjedok Jovan Nikolić je izjavio da je stigao u Potočare 13.7.1995. godine i tamo se zadržao 10-ak minuta. Izjavio je da je tamo bilo nekoliko hiljada ljudi sa djecom i nešto ličnih stvari. Bilo je vruće, ljudi su bili umorni i iscrpljeni, neki su padali u nesvijest. Izjavio je da mu je bilo teško sve to gledati. Prepoznao je jednog poznanika, a kasnije je saznao da je njegovo tijelo ekshumirano iz masovne grobnice. Vidio je transport žena i djece.

Zamjenik komandanta 1. holandskog bataljona UN-a ("holandski bataljon"), major Robert Alexander Franken, je izjavio da je prvobitna misija holandskog bataljona bila da spriječi sukob i izvrši demilitarizaciju enklave. Komanda holandskog bataljona je bila u Potočarima. Major Franken je izjavio da je grad Srebrenica bio intenzivno granatiran više od 200 puta u julu 1995. godine, a u gradu nije bilo nijednog vojnog cilja koji bi opravdao takav napad. Korištena je teška artiljerija i tenkovi, a vojska bosanskih Srba je imala na raspolaganju 35 oruđa velikog kalibra, nekoliko višecjevnih bacača raketa i tenkova. Ovo je imalo za posljedicu priliv od oko 30.000 izbjeglica u bazu u Potočarima. Svjedok je izjavio da su bosanski Srbi od bataljona oduzeli oklopne transportere i veći broj lakog naoružanja. Snage bosanskih Srba su ušle u Potočare. Izbjeglice su bile u strahu. Vojska bosanskih Srba je organizovala i vršila evakuaciju ljudi prema liniji razgraničenja u Kladnju. Major Franken je također izjavio da je vidio pripadnike vojske bosanskih Srba u Potočarima kako udaraju ljude koji nisu htjeli da uđu u autobuse. Izjavio je da se tada bojao da će ih početi ubijati nasumice.

U Batlerovom izvještaju stoji da je general Glavnog štaba VRS Ratko Mladić, nakon što je VRS zauzela Srebrenicu, održao tri sastanka u hotelu „Fontana“ u Bratuncu kojima su prisustvovali predstavnici holandskog bataljona, a o čemu govori i utvrđena činjenica br. T62. Dva sastanka (11. i 12.7.1995. godine) su održana sa predstavnicima bošnjačkih civila. Na sastancima se razgovaralo o načinu premještanja Bošnjaka iz Potočara.

Postoji i video zapis sastanka (dokaz br. O-193). Na snimku se vidi da je general Mladić postavio uslov na drugom sastanku koji je održan sa predstavnikom civilnog stanovništva u Potočarima 11. jula da dođe do razoružanja stanovništva, te da će on organizovati “evakuaciju” stanovništva iz enklave te da će se sa vojnicima postupati u “duhu međunarodnih konvencija”. General Mladić je ponovio iste uslove na narednom sastanku koji je održan 12. jula, govoreći po drugi put da od njih zavisi da li će “opstati ili nestati”. General Mladić je rekao na drugom sastanku da će početi prikupljati sredstva prevoza za sve ljude iz zaštićene zone. Kako se navodi u Batlerovom izvještaju, premještanje civila iz Potočara (žena, djece i starijih) organizovano je 12. i 13. jula, a vojska bosanskih Srba je organizovala transport autobusima i kamionima na teritoriju pod kontrolom ARBiH. Tom prilikom je oko 25.000 bošnjačkih civila deportovano iz Srebrenice. Zahtjev komandanta Drinskog korpusa (dokaz br. O-270) jasno ukazuje da je Drinski korpus dana 12.7.1995. godine zatražio da mu se stave na raspolaganje svi raspoloživi autobusi i minibusi.

Međutim, muškarci Bošnjaci su odlučili da ne prihvate zahtjev generala Mladića da se “predaju”. Iz utvrđenih činjenica br. T71, T72, T74, T75, T76 i T78 slijedi da se većina njih povukla u šumu, gdje su organizovali kolonu zajedno sa pripadnicima 28. divizije ARBiH i pokušali su pobjeći na sjevernu teritoriju pod kontrolom ARBiH. Kolona se okupila u blizini sela Jaglići i Šušnjari. Oko jedne trećine muškaraca iz kolone su bili bošnjački vojnici, pripadnici 28. divizije, iako svi nisu bili naoružani.

Ove činjenice proizlaze i iz Batlerovog izvještaja gdje se govori o broju između 10.000 i 15.000 lica, uglavnom muškaraca, koji su pokušali da se probiju prema Tuzli i Kladnju. Svjedoci S1, S2 i E.H. su svjedočili o koloni muškaraca kojoj su i sami pripadali, a sažeci njihovih iskaza se nalaze u daljem tekstu.

Redovni borbeni izvještaj Komande Drinskog korpusa, br. 03/2-214 od 13.7.1995. godine (dokaz br. O-268), ne navodi nikakve konkretne vanredne događaje, već samo kaže da je zona odgovornosti Korpusa pod punom kontrolom. U izvještaju također stoji da neprijatelj nije ispoljavao značajnija borbena dejstva prema jedinicama Drinskog korpusa, da je neprijatelj iz bivše

enklave u totalnom rasulu "gdje vrši masovno predavanje VRS". Dana 13.7.1995. godine, komanda Drinskog korpusa izdaje naredbu svim potčinjenim jedinicama (dokaz br. O-272) da će, između ostalog, "angažovati svo raspoloživo vojnosposobno ljudstvo u otkrivanju, blokiranju, razoružavanju i zarobljavanju uočenih muslimanskih grupa, kao i njihovom sprečavanju prolaska na muslimansku teritoriju. Duž cijele komunikacije Zvornik – Crni Vrh – Šekovići – Vlasenica organizovati zasedna dejstva." Također je naređeno da "zarobljene i razoružane Muslimane, smestiti u za to pogodne prostorije, koje se mogu obezbediti sa manjim snaga i odmah izveštavati predpostavljenu komandu."

Vojne snage vojske bosanskih Srba su dana 13. jula odvele Bošnjake muškarce koji su se predali ili su bili zarobljeni ili razdvojeni od žena i djece u Potočarima: jedna grupa je odvedena na lokaciju Cerske, a druga u skladište u Kravici. U Batlerovom izvještaju se navodi da su muškarci koji su odvedeni na ove lokacije pogubljeni. Pogubljenja većeg broja muškaraca su vršena i na nekoliko drugih lokacija sve do 18. jula, dok su se pojedinačna pogubljenja nastavila i nakon 18. jula. Ono što se dešavalo narednih dana je opisano u Batlerovom izvještaju, a može se rezimirati na slijedeći način: muškarci Bošnjaci koji su zarobljeni u koloni koja se kretala kroz šumu, koji su se predali ili su bili razdvojeni od žena i djece u Potočarima bili su odvedeni na više lokacija, uključujući školu u Orahovcu, školu u Petkovcima, školu u Pilici, Dom kulture u Pilici, i tamo pogubljeni. Orahovac, Petkovci, Vojna ekonomija Branjevo, Kozluk i Pilica dobro su poznata mjesta pogubljenja.

Utvrđena činjenica br. T25 odgovara činjenicama iz Batlerovog izvještaja gdje se kaže da su snage bosanskih Srba, nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995. godine, pogubile nekoliko hiljada muškaraca Bošnjaka. Velika je vjerovatnoća da je ukupan broj onih koji su pogubljeni između 7.000 i 8.000 muškaraca.

Vijeće je izvršilo uvid u Izvještaj o prihvatu i stanju jedinica 28. divizije (dokaz br. O-I-49), u kojem stoji da je Generalštab Armije BiH organizovao prihvat 28. divizije, te da je oko 2.300 lica prošlo kroz liniju fronta do 28.7.1995. godine.

3. Učešće jedinica MUP-a RS u dešavanjima koja su uslijedila nakon napada

Što se tiče učešća jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske (u daljem tekstu „MUP-a RS") u aktivnostima u području Srebrenice, vijeće nalazi da su vojni napad na zaštićenu zonu izvršile snage VRS-a do popodnevnih sati 11.7.1995. godine. Predsjednik Republike Srpske je 10. jula

izdao naredbu o angažovanju jedinica MUP-a u tom području. Svjedok Tomislav Kovač, tadašnji ministar unutrašnjih poslova RS, svjedočio je o ovoj činjenici i izjavio da je Karadžić insistirao da policijske snage budu prisutne na području Srebrenice. Kovač je opisao okolnosti događaja i način na koji je policija bila uključena u aktivnosti na području Srebrenice, navodeći da je Karadžić namjeravao da stekne nadmoć na teritoriji Srebrenice. Svjedok smatra da je odnos između vojske generala Mladića i njega kao predstavnika civilnih organa bio problematičan i bio je posljedica borbe za prevlast.

Izjavio je da su na osnovu njegove naredbe br. 64/95 od 10.7.1995. godine (dokazi br. O-81 i O-I-01), za koju tvrdi da je nije potpisao već da je ista samo izdata u njegovo ime, oformljene združene policijske snage koje su se navodno trebale pretpotčiniti Drinskom korpusu VRS-a tokom aktivnosti u i oko Srebrenice.[11] Združene snage su se sastojale od 1. čete posebnih jedinica policije (PJP) Centra javne bezbjednosti Zvornik (CJB), čete iz kampa centra za obuku Jahorina, mješovite čete združenih snaga MUP-a RSK-a (Republika Srpska Krajina), Srbije i Republike Srpske, te Drugog specijalnog odreda policije iz Šekovića ("Drugi odred Šekovići" ili "Odred"). Ljubomir Borovčanin, tadašnji zamjenik komandanta Specijalne brigade policije RS-a, imenovan je za komandanta združenih snaga. Združene snage su u vršenju svojih zadataka bile podređene vojsci.

U pogledu učešća 2. odreda Šekovići, očigledno je da je postojao plan da ovaj Odred bude dio združenih snaga MUP-a koje su pretpotčinjene vojsci za vrijeme operacije Srebrenica. Izvještaj CJB Zvornik br. 277/95 od 12.7.1995. godine (dokaz br. O-271) govori o aktivnostima združenih policijskih snaga, "koje napreduju prema Potočarima u cilju zarobljavanja UNPROFOR-a i okruženja cijelog civilnog stanovništva te čišćenju terena od neprijateljskih grupa." Ova policijska aktivnost koja je izvršena isti dan odgovara iskazima svjedoka S4, Petra Mitrovića i Miladina Stevanovića kao i drugih svjedoka koji su bili pripadnici Odreda, a koji su izjavili da su 12. jula raspoređeni u selo Budak prema Potočarima radi pretresa terena u potrazi za bošnjačkim civilima i njihovog odvođenja u Potočare. Vijeće će se detaljnije osvrnuti na ove iskaze i izjave u daljem tekstu obrazloženja.

Nadalje, utvrđeno je na osnovu izvedenih dokaza da je 2. odred Šekovići bio raspoređen na tzv. sarajevskom ratištu u području Srednjeg u vrijeme vojne operacije zauzimanja Srebrenice dana 6. jula sve dok nije došla naredba kojom

[11] [11] Termin "pretpočinjavanje" podrazumjeva privremeni angažman snaga MUP-a RS u zadacima i aktivnostima pod direktnom komandom i ovlasti snaga VRS u onim operacijama u kojima su snage MUPa angažovane.

se Odred raspoređuje u Bratunac. Odred je stigao na područje Bratunca u noći između 11. i 12.7.1995. godine.

Tokom davanja svog iskaza u ovom predmetu, Tomislav Kovač je izjavio da je navedena naredba izdata na zahtjev Radovana Karadžića koji je u to vrijeme insistirao da se policija uključi u aktivnosti oko zauzimanja Srebrenice i da se pretpotčini Drinskom korpusu VRS-a. Kovač je izjavio da je saznao za plan zauzimanja Srebrenice i za Karadžićevu namjeru da uključi policiju kad se sreo sa Karadžićem na sastanku dana 5.7.1995. godine. Tom prilikom mu je Karadžić rekao da želi prisustvo dva odreda policije u tom području. Kovač je izjavio da se protivio angažovanju policije u tom području jer je situacija na drugim ratištima u to vrijeme bila mnogo ozbiljnija od situacije u Srebrenici. Karadžić je već tada znao da je komandant vojnih snaga ARBiH u Srebrenici već napustio Srebrenicu, da je Srebrenica u vojnom smislu bila u rasulu, da se praktički "mogla uzeti" i da je zauzimanje Srebrenice bio lagan zadatak.

Iz iskaza koji će se detaljno analizirati u tekstu koji slijedi jasno proizlazi da je Odred stigao na područje Bratunca u ranim jutarnjim satima 12. jula. Prvi zadatak Odreda je bio da izvrši "pretres terena" u selu Budak i da sprovedu sva lica koja pronađu u Potočarima.

Dragomir Vasić, načelnik CJB Zvornik, izvijestio je kabinet ministra MUP-a RS o događanjima u području Srebrenice putem depeša 12.7. – 14.7.1995. godine.

Tako se u depeši br. 281/95 od 12.7.1995. godine (dokaz br. O-184) navodi da je "evakuacija i transport civilnog stanovništva u toku." Između ostalog, u depeši se također navodi da "veći dio vojno sposobnih, oko 8.000 (od toga 1.300 naoružanih) se nalazi u rejonu Konjević polja i Sandića. Odred specijalni Šekovići i 1. četa PJP-a CJB Zvornik (....) blokiraju taj dio s ciljem uništenja tih snaga."

I druge depeše Dragomira Vasića ukazuju da su osim pretpotčinjenih jedinica MUP-a i druge jedinice MUP-a bile na području Srebrenice 12. i 13. jula. U depešama (dokazi br. O-186, O-187 i O-188) se navodi da su i druge jedinice MUP-a bile dio sveukupnih aktivnosti na teritoriji Srebrenice. Tako, depeše govore o učešću 2., 5. i 6. čete PJP CJB Zvornik, jedne čete PJP CJB Bijeljina, PJP CJB Doboj i Specijalnog odreda policije iz Srbinja na području oko Crnog Vrha i Baljkovice. Za ove jedinice je navedeno (dokaz br. O-187) da su "angažovane na blokiranju i uništavanju" neprijateljskih snaga.

4. Širok i sistematski napad

Tužilaštvo tvrdi da su optuženi poduzeli radnje za koje se terete tokom širokog i sistematskog napada VRS-a i MUP-a RS na bošnjačko stanovništvo u "zaštićenoj zoni" UN-a u Srebrenici. Raširen i sistematski napad na civilno stanovništvo, koji se u donjem tekstu naziva drugom fazom "oslobađanja Srebrenice", odvijao se između 10. i 19.7.1995. godine, i to nakon vojnog napada na zaštićenu zonu Srebrenica i njenog zauzimanja odnosno kao posljedica napada.

Prema definiciji MKSJ-a, napad je rasprostranjen ukoliko ima velike razmjere i veliki broj osoba koje su predmet toga napada.[12]

Vojni napad na Srebrenicu je započeo granatiranjem grada, dok je vojno zauzimanje Srebrenice imalo za posljedicu bijeg civila iz tog područja u bazu UN-a u Potočarima. Izvedeni dokazi ukazuju da je direktna posljedica vojnog napada bio bijeg oko 25.000 žena, djece i starijih u bazu UN-a u Potočarima, dok je oko 15.000 osoba (uglavnom muškaraca) počelo bježati kroz šumu kako bi stigli na teritoriju pod kontrolom ARBiH. Svi ovi ljudi su bili predmet napada: žene i djeca putem prisilnog preseljenja, a muškarci koji su bježali putem zasjeda, granatiranja i pogubljenja. Ne samo da je stanovništvo bježalo u bazu UN-a: njihov transport iz Potočara autobusima i kamionima je bio organizovan 12. i 13. jula i njihovo prisilno preseljenje sa teritorije Srebrenice prema Kladnju i Tuzli je bilo izvršeno na organizovan način. Nadalje, posljedica vojnog napada je bila kolona muškaraca koji su pokušali da se probiju iz okruženja kroz šumu. Dokazi ukazuju da je jedna od posljedica napada na civile u „zaštićenoj zoni" Srebrenica bila pogubljenje oko 8.000 muškaraca Bošnjaka koji su zarobljeni i pogubljeni na više lokacija na području Srebrenice. Posljedica takvog napada je bio potpuni nestanak bošnjačkog stanovništva iz „zaštićene zone" Srebrenica.

Pored toga, napad na bošnjačko stanovništvo u zaštićenoj zoni UN-a je bio sistematske prirode. Prema sudskoj praksi MKSJ-a, napad je sistematski ukoliko ima organizovani karakter i predstavlja "redovito ponavljanje sličnog kažnjivog ponašanja koje nije slučajno."[13] Izvedeni dokazi ukazuju da je vojna operacija zauzimanja Srebrenice unaprijed osmišljena, dobro planirana i organizovana. Očigledno je da je početkom proljeća 1995. godine bilo poznato da je postojao plan aktivnosti zauzimanja srebreničke enklave i da su prve vojne operacije počele još u maju 1995. godine kad je napadnut i zauzet punkt UN-a. Pored toga, u Republici Srpskoj je polovinom juna 1995. godine bio na

[12] *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, IT-95-14/2-A, presuda od 17.12.2004. godine, stav 94.
[13] *Id*.

snazi visok stepen borbene gotovosti, a naređena je i opšta mobilizacija. Nakon što je vojno zauzimanje bilo uspješno, prema civilima je sistematski postupano na identičan način. Žene, djeca i stariji su transportovani autobusima i kamionima. Muškarci su stradavali od granata ili u zasjedama, bili su zarobljavani ili su se predavali u nadi da će biti razmijenjeni, a u stvarnosti su ubijani na način kako je to urađeno tokom prvog pogubljenja većih razmjera. Nijedna radnja VRS-a ili MUP-a nije bila izolovani incident, uključujući i inkriminisano djelo. Sva ubistva su izvršena u skladu sa planom uz sistematsko vršenje masovnih pogubljenja, što najbolje pokazuje činjenica da je nekoliko hiljada osoba ubijeno na isti način, odnosno te osobe su pogubljene iz vatrenog oružja nakon što su dovedene i zatočene u objekte za privremeno masovno zatočenje, poput škola i sl.

Shodno navedenom, imajući u vidu da je bošnjačko stanovništvo živjelo u Srebrenici do jula 1995. godine i da su zadnja pogubljenja izvršena nakon 19. jula 1995. godine, vijeće nalazi da je u periodu od 10. do 19.7.1995. godine postojao širok i sistematski napad na bošnjačko civilno stanovništvo i to ne samo u zaštićenoj zoni Srebrenica (kako je to navedeno u optužnici), već je meta napada bilo i stanovništvo koje je izbjeglo iz zaštićene zone. Širok i sistematski napad na civilno stanovništvo je bio direktna posljedica vojnog napada na Srebrenicu i njenog zauzimanj, i u tome su učestvovale i vojne snage VRS-a i jedinice MUP-a RS koje su bile angažovane na području Srebrenice od 10.7.1995. godine.

Odbrana optuženog Trifunovića u svom prigovoru navodi da je ARBiH bila naoružana pozivajući se na dokaz koji je predočila odbrana optuženog Stupara u kojem se pominju izvještaji o broju naoružanih pripadnika i oružju koje su imali. Odbrana smatra da su obje strane imale strateške planove za Srebrenicu. U Batlerovom izvještaju stoji da su Bošnjaci povremeno aktivno djelovali iz zaštićene zone, a to je na naki način primoralo bosanske Srbe da "održavaju prve linije prema enklavi".

Međutim, ove činjenice ne utiču na zaključak vijeća o postojanju širokog i sistematskog napada na bošnjačke civile u zaštićenoj zoni koji su se zatekli u masi izbjeglica koje su tražile zaštitu u Potočarima i pokušavale da se spase tako što su se uputili prema teritoriji pod kontrolom ARBiH. Važno je napomenuti da je tokom pretresa izveden znatan broj dokaza u pogledu toga da broj vojnih i policijskih jedinica Republike Srpske te vrste i intenziteta naoružanja usmjerenog protiv stanovništva Srebrenica u okviru širokog i sistematskog napada u kritično vrijeme nije bio proporcionalan vojnoj prijetnji koju je eventualno predstavljalo to stanovništvo; konačan cilj kojem se težilo i

koji je ostvaren – nestanak cjelokupnog bošnjačkog stanovništva sa teritorije Srebrenice – nije imao vojno opravdanje prema međunarodnom pravu.

5. Struktura 2. odreda Šekovići

Prema navodima optužnice, svi optuženi, izuzev Milovana Matića, su počinili krivično djelo u svojstvu pripadnika 2. odreda Šekovići. U nalazu i mišljenju dr. Mileta Matijevića (dokaz br. O-I-51), vještaka odbrane, stoji da je Specijalna brigada policije naslijedila bivši odred policije SR BiH, koji se podijelio na bošnjački, hrvatski i srpski dio kada je 1992. godine došlo do izbijanja sukoba. Postojala je potreba za stalnim angažmanom Odreda na terenu pa je 1992. godine osnovana formacija izvan redovnih policijskih centara koja se sastojala od mladih i profesionalnih policajaca koji su bili psihofizički sposobni za službu, a 1993. godine dolazi do formiranja jedinice pod nazivom Specijalna brigada policije MUP-a RS.

Dr. Matijević je u svom nalazu i mišljenju dao pregled hijerarhijske strukture brigade i naveo da je brigada imala komandanta, zamjenika komandanta, logistiku i administrativno osoblje, te odrede na terenu. Odredom je komandovao komandant odreda koji je imao svog zamjenika; odred se sastojao od vodova kojima su komandovali komandiri vodova; vodovi su se sastojali od odjeljenja kojima su komandovali komandiri odjeljenja.

Tomislav Kovač je također opisao tadašnju strukturu Specijalne brigade policije MUP-a RS. Prema njegovim riječima, bilo je ukupno devet odreda, uključujući i 2. odred Šekovići. Svi odredi su bili pod komandom Gorana Sarića, komandanta Specijalne brigade policije. Kovač, te svjedoci Tomislav Dukić, Marko Aleksić, Predrag Čelić, Dragan Kurtuma i drugi su svjedočili o strukturi 2. odreda Šekovići i izjavili da se ovaj odred, koji je imao oko 100 pripadnika, sastojao od tri pješadijska voda, oklopnog voda i pozadinskog voda. Pripadnici pješadijskih vodova su bili naoružani automatskim puškama i puškomitraljezima, dok je oklopni vod imao minobacače, jednu ili dvije „Prage“, dva tenka T55 i tzv. “trocijevca”. U svakom vodu je bilo oko 30 pripadnika izuzev oklopnog voda koji je imao do 20 pripadnika, a pozadinski vod je imao 5-6 pripadnika.

B. Operacije 2. odreda Šekovići i 3. voda Skelani

Vijeće će u narednom dijelu dati hronološki pregled događaja na osnovu izvedenih dokaza; pregled će obuhvatiti vremenske periode koji su relevantni za učešće optuženih, a što obuhvata vremenski period između 10. i 15.7.1995. godine.

O događajima koji su se desili u periodu između 10. i 14. jula su govorili: svjedok Tužilaštva S4 u svom iskazu i izjavama datim u istrazi, svjedoci Petar Mitrović i Miladin Stevanović u izjavama datim u istrazi, svjedoci S1, S2 i E.H. u iskazima na glavnom pretresu, optuženi Radovanović i mnogi drugi svjedoci Tužilaštva kao što su Stanislav Vukajlović, Marko Aleksić, Slobodan Stjepanović, Milenko Pepić, Dragan Kurtuma i Ljubiša Bečarević, te svjedoci odbrane Zoro Lukić, Zoran Tomić i dr.. Događaj je djelimično zabilježio video-kamerom i novinar iz Srbije, Zoran Petrović, a postoje i video zapisi iz drugih izvora.

1. Period 10. juli – 11. juli

Utvrđeno je da je 2. odred Šekovići bio raspoređen na tzv. sarajevskom ratištu (područje Nišića i Srednjeg) od kraja juna 1995. do 10.7. 1995. godine i tamo izvršavao borbene zadatke. Prema saglasnim izjavama svjedoka S4, Ljubiše Bečarevića, Marka Aleksića, Predraga Čelića, Dragana Kurtume i Slobodana Stjepanovića, zatim svjedoka Miladina Stevanovića i Petra Mitrovića koji su dali izjave tokom istrage, i iskaza optuženog Radovanovića (svi pripadnici Odreda), Odred je raspoređen u Bratunac u noći 11. jula na osnovu informacija da će učestvovati u "oslobađanju Srebrenice", kako je to rekao svjedok S4 (što se tiče korištenja izraza "oslobođenje Srebrenice", vidi dio V, u daljem tekstu).

Odred je u to vrijeme dobio naređenje od Radeta Čuturića zv. „Oficir", zamjenika komandanta, za povlačenje iz Srednjeg i raspoređivanje na područje Srebrenice.[14] Optuženi Trifunović je 3. vodu Skelani 2. odreda Šekovići ("vod Skelani" ili "3. vod") izdao naređenje za pokret. Prema iskazu svjedoka S4, Trifunović je tada rekao da se trebaju vratiti u Bratunac i tamo čekati dalja uputstva. U Bratunac su stigli rano ujutru i prespavali u lokalnoj školi.

2. Dan 12. juli

Dana 12. jula, poslije 11:00 sati, Odred je dobio zadatak da izvrši pretres terena u blizini Potočara prema Žutom mostu, odnosno selu Budak za koje se znalo da je naseljeno Bošnjacima. Po shvatanju svjedoka S4, "pretres terena" je značio da su oni trebali provjeriti da li ima Bošnjaka u selu te da iste, ukoliko ih

[14] Iz razloga navedenih u dijelu VII.E.6;, Vijeće zaključuje da je Rade Čuturić komandovao 2. odredom Šekovići na terenu, dok je optuženi Stupar imao ukupnu komandu nad Odredom prije i tokom jula 1995. godine kad je Odred raspoređen na područje Srebrenice.

pronađu, odvedu do Potočara. Međutim, kako nisu našli nikoga, produžili su prema Potočarima. U Potočare su stigli između 12:00 i 13:00 sati.

Svjedok S4 je izjavio da su prošli kroz Potočare i tu se kratko zadržali, ne više od 20 minuta. Ljudi u Potočarima su izgledali umorno i neuhranjeno, a o tome su govorili svjedoci Jovan Nikolić, Hajra Čatić, Šuhra Sinanović i major Franken u svojim iskazima. Svjedok S4 je vidio žene i djecu kako ulaze u autobuse, ali nije vidio nijednog muškarca. Odred nije imao posebne zadatke u Potočarima. Svjedok Marko Aleksić je izjavio da je vidio mnogo ljudi u Potočarima. Nakon toga, oni su krenuli prema Konjević polju duž puta Kravica – Sandići. Trifunović im je rekao da produže prema Kravici i Sandićima i da će tamo dobiti dalja uputstva. Rečeno je da će doći do velikog priliva Bošnjaka te da treba obezbijediti saobraćaj na cesti Bratunac – Konjević polje.

Na putu prema tom području, 2. odred se kratko zaustavio u Bratuncu i naređeno im je da se ne razilaze. To je izjavio optuženi Radovanović, a to su potvrdili i svjedoci Predrag Čelić i Ljubiša Bečarević. Kasnije su produžili prema cesti Bratunac – Konjević polje, zatim su stali i dobili naređenje da se rasporede duž ceste. Prema iskazima svjedoka (uključujući Predraga Čelića i Milenka Pepića) 2. vod je bio najbliži Kravici, dok je 3. vod bio bliži Sandićima.

Marko Aleksić, svjedok Tužilaštva, je izjavio da im je Čuturić dao zadatak da uspostave liniju od Gornjih Potočara kako bi spriječili prolazak naoružane kolone Bošnjaka koji su se kretali kroz šumu. Svjedok Milenko Pepić je izjavio da su bili raspoređeni na cesti, dok je svjedok S4 u svom iskazu rekao da su imali zadatak da zarobe Bošnjake koji će tamo doći i za koje su znali da dolaze iz pravca Srebrenice, te da ih sprovedu do livade. Svjedok S4 je izjavio da su ih oni tu trebali pretresti i sve im oduzeti: zlato, novac i dokumente, sve što su imali kod sebe. Prema izjavi Miladina Stevanovića, oni su bili na cesti u noći 12. jula. Ujutru oko 9:00 sati 13. jula, dobili su naređenje da se rasporede duž ceste u blizini Sandića jer se očekivalo da će se Bošnjaci tu početi predavati.

3. Dan 13. juli: Livada u Sandićima

U ranim jutarnjim satima (oko 4:00 sati) 13.7.2008. godine došlo je do razmjene vatre između Bošnjaka i 1. čete PJP CJB Zvornik na potezu između Sandića i Konjević polja. U depeši Dragomira Vasića br. 282/95 od 13.7.1995. godine (dokaz br. O-185) stoji da su "neprijatelju naneseni veliki gubici", ali "je u ovom okršaju poginuo jedan policajac, dok su dva ranjena." Svjedoci odbrane Zoran Tomić, Zoro Lukić i Nenad Andrić (ranjen tom prilikom) su posvjedočili o tome.

Video zapis Zorana Petrovića te iskazi svjedoka S4, S1, S2 i E.H. ukazuju da je 13. jula došlo do destvovanja lake i teške artiljerije na kolonu u pravcu šume sa dijela ceste gdje je bio raspoređen 2. odred.

Bošnjaci muškarci su se počeli predavati taj dan. Svjedoci Tužilaštva Stanislav Vukajlović (pripadnik Centra za obuku na Jahorini), S4 i Miladin Stevanović dali su konzistentne izjave o ovome, kao i optuženi Radovanović. Prema njihovim riječima, Bošnjaci su pozivani na predaju preko megafona, a optuženi Radovanović je izjavio da se ovo dešavalo oko 12:00 sati toga dana. Iskazi svjedoka S4, S1, S2 i E.H. potvrđuju da su se Bošnjaci koji su bili u koloni počeli predavati snagama bosanskih Srba 13. jula na lokaciji livade u Sandićima, što se može vidjeti i na snimku Zorana Petrovića (dokaz br. O-193) koji prikazuje kako iz šume izlaze lica koja se predaju.

S obzirom da je Odred bio raspoređen na potezu između Kravice i Sandića gdje se nalazio objekat Zemljoradničke zadruge Kravica, 3. vod Skelani je bio raspoređen na livadi u Sandićima i okolnom području. Jedan dio voda je bio raspoređen oko obližnje kuće nasuprot livade u Sandićima, dok je drugi dio voda obezbjeđivao grupu na livadi. Pored svjedoka S4, Mitrovića i Stevanovića, svjedoci Zoran Tomić, Predrag Čelić, Milenko Pepić, Dragomir Stupar i drugi su potvrdili da je vod Skelani bio raspoređen na toj lokaciji. Također je dokazano da su pored voda Skelani tu bili i pripadnici drugih vodova i formacija. Ovo proizlazi iz depeše CJB Zvornik br. 281/95 (dokaz br.O-184) u kojoj stoji da 2. odred Šekovići, 1. četa PJP CJB Zvornik i 5. četa CJB Zvornik trebaju blokirati područje između Konjević polja i Sandića kako bi uništili bošnjačke snage koje su se nalazile u blizini.

Utvrđeno je izvan razumne sumnje da se tom prilikom veći broj Bošnjaka predao pripadnicima 2. odreda. Nakon što su se predali, oduzete su im torbe i druge dragocjenosti (uključujući novac i dokumente), što proizlazi iz utvrđene činjenice br. T115, iako nema dokaza da su optuženi direktno učestvovali u tome.

Svjedoci S1 i S2 su izjavili da su odlučili da se predaju zbog neprekidnih artiljerijskih dejstava i zasjeda koje su im postavljale formacije bosanskih Srba, zbog poziva na predaju sa ceste, kom prilikom je garantovano da će biti sigurni i zbrinuti, a i zato što su bili prevareni prisustvom snaga UN-a jer se radilo o pripadnicima snaga bosanskih Srba koji su bili na cesti obučeni kao vojnici UN i vozili oklopne transportere UN-a.

Toga dana su uslovi u Sandićima bili loši jer je bio topao julski dan, nisu imali dovoljno vode, niti su zarobljenici dobili išta drugo. Zarobljenici koji su se predali su bili iscrpljeni i gladni, a neki od njih su bili i ranjeni.

General Mladić je došao na tu lokaciju između 12:00 i 13:00 sati. To su izjavili S4, Dragomir Stupar, S2, S1 i drugi, rekavši da je stigao sa Ljubomirom Borovčaninom i drugim oficirima, obratio se zarobljenicima i otišao. U svom govoru zarobljenicima, general Mladić rekao je da će biti razmijenjeni za pripadnike bosanskih Srba i da im se ništa neće desiti. Prema riječima Dragomira Stupara, optuženi Miloš Stupar je bio na livadi kad je general Mladić držao govor.

4. Dan 13. juli: Skladište u Kravici

Vijeće je izvelo zaključke o događajima koji su se desili u popodnevnim satima 13.7.1995. godine i ulozi optuženih prije svega na osnovu detaljnog i opsežnog iskaza svjedoka S4. Ovaj svjedok je bio neposredni očevidac događaja. Ovaj svjedok je dao detaljnu izjavu Tužilaštvu tokom istrage te detaljan iskaz na glavnom pretresu. Izjava svjedoka S4 je u bitnim dijelovima potkrijepljena izjavama Mitrovića i Stevanovića koje su dali tokom istrage Tužilaštvu u svojstvu svjedoka te izjavama svjedoka S1 i S2 (žrtvama-očevicima počinjenog zločina).

Događaji koji su uslijedili mogu se rezimirati na slijedeći način. Zarobljenici iz Sandića su odvedeni u skladište Zemljoradničke zadruge Kravica i pogubljeni. Pogubljenju zarobljenika je prethodio incident tokom kojeg je jedan od zarobljenika oteo pušku od jednog pripadnika voda Skelani i ubio ga dok se Rade Čuturić, zamjenik komandanta Odreda, povrijedio pokušavajući da spriječi zarobljenika da nastavi pucati u druge. Dotični zarobljenik je ubijen. Ubrzo nakon toga, na zarobljenike je otvorena vatra prvo iz puškomitraljeza M84, a onda i iz automatskih pušaka, nakon čega je uslijedilo bacanje bombi. Ubijanje zarobljenika u skladištu je trajalo oko sat i po nakon čega je Odred otišao s te lokacije i bio zamijenjen pripadnicima drugih jedinica.

Odbrana osporava broj zarobljenika u Sandićima koji su sprovedeni u koloni i ubijeni u skladištu.

Odbrana optuženog Medana je nastojala da utvrdi broj lica koja su zarobljena u Sandićima dana 13.7.1995. godine u 14:00 sati, a što je Tužilaštvo dokazivalo materijalnim dokazima O-219a, O-219b i O-219c. Radi se o snimcima iz vazduha koji prikazuju grupu ljudi kritičnog dana. S tim u vezi, odbrana je izvela dokaz u vidu nalaza vještaka geometra Dragana Obradovića. U

zaključku svog nalaza i mišljenja (dokaz br. O-X-2), vještak je rekao da je bilo oko 450 zarobljenika na livadi u Sandićima u 14:00 sati. Pored toga, branilac optuženog Slobodana Jakovljevića je istakao činjenicu da nikad nije precizno utvrđen broj pogubljenih zatvorenika, niti njihova imena. Tako, broj zarobljenika na livadi Sandići ili na cesti varira od 100 do 150 (prema izjavi Đorđa Vukovića i Slobodana Mijatovića), od 250 do 300 (prema izjavi Hajre Čatić), od 500 do 600 (prema izjavi Dragoslava Mirkovića) i od 1.000 do 1.200 osoba (prema izjavi Luke Markovića). Svjedok Milojko Milovanović, brat jednog od pripadnika voda Skelani koji je i sam bio na livadi u Sandićima, je izjavio da je bilo između 400 i 500 zarobljenika u Sandićima dok je on bio tamo, što odgovara onome što je u svojoj izjavi Tužilaštvu (dokaz br. O-79) rekao svjedok Danilo Zoljić, komandant PJP /posebne jedinice policije/ Zvornik, kad je pomenuo cifru od 400–500 zarobljenika u Sandićima. Svjedok S2 je također govorio o broju zarobljenika na livadi, te je rekao da je tamo bilo između 300 i 500 zarobljenika. Svjedok E.H. je pomenuo cifru od 1.000 osoba, a svjedok S1 je izjavio da je bilo oko 2.000 zarobljenika. Dodatni argument koji povrđuje da je bilo više od 1.000 zarobljenika je Petrovićev snimak koji pokazuje vojnika na cesti kako govori o 3.000 do 4.000 zarobljenika, a u depeši Ljubomira Borovčanina broj 284/95 od 13.07.1995. godine (dokaz Tužilaštva br. 340) on u izvještava Štab policije na Palama i Specijanu brigadu policije u Janji da je 12/13.07 došlo do borbi muslimana i policije u okolini Konjević polja, te da je oko 200 muslimana ubijeno, a da se oko 1500 vojnika predalo policiji.

Sve gore navedeno ukazuje da je nemoguće utvrditi tačan broj zarobljenika na osnovu izvedenih dokaza, ali to istovremeno nesumnjivo ukazuje da su svjedoci govorili uopšteno o broju zarobljenika navodeći najveći broj kojeg su se mogli sjetiti. Ne treba zaboraviti da broj zarobljenika nije bio konstantan i da je cijelo vrijeme varirao u zavisnosti od doba dana i priliva zarobljenika koji su se predavali taj dan. Međutim, jasno je da je broj zarobljenika toga dana na livadi u Sandićima znatno premašivao cifru od 1.000 osoba. Bez obzira na to, nije neophodno utvrditi tačan broj zarobljenika na livadi, da li su svi zarobljenici koji su ubijeni u skladištu dovedeni sa livade ili tačan broj zarobljenika koji su ubijeni u skladištu.

Nisu svi zarobljenici iz Sandića došli u skladište pješice marširajući u koloni. Vijeće izvodi ovaj zaključak na osnovu iskaza dva svjedoka (S1 i S2) koji su na različite načine dovedeni u Kravicu 13. jula: S1 je sproveden u koloni, a S2 je dovezen autobusom u skladište. Iako se S4 nije mogao sjetiti da je vidio autobuse oko skladišta, postoje čvrsti dokazi koji potkrijepljuju tvrdnje svjedoka S2. Luka Marković je rekao da je do 17 autobusa koji su prevozili zarobljenike stiglo taj dan, a Zoran Erić je rekao da je vidio parkiran autobus

ispred hangara. Nadalje, snimak iz vazduha od 13. jula (dokaz br. O-199) potvrđuje prisustvo autobusa ispred hangara u 14:00 sati.

U svakom slučaju, postoje jasni dokazi da je znatan broj zarobljenika sproveden u koloni do skladišta, dok su drugi tamo odvedeni autobusom. O broju zarobljenika u koloni govorili su S4, Mitrović i Stevanović (u svojim izjavama), te svjedoci Predrag Čelić, Slobodan Stjepanović i S1, optuženi Radovanović i mnogi drugi. Svi oni su slično izjavili da su zatvorenici zarobljeni u popodnevnim satima i odvedeni u skladište do kog su išli oko 1 km pješice u koloni. S4 i Slobodan Stjepanović su izjavili da su zarobljenici išli u redovima po četiri. Zavisno od izjava i iskaza, bilo je između 400 i 800 zarobljenika. Radi ilustracije, S1 je izjavio da je kolona bila duga do 400 metara, dok je svjedok S4 izjavio da je bilo priča da je u koloni bilo između 700 i 1.000 zarobljenika.

Nadalje, na osnovu izvedenih dokaza, vijeće nalazi da su u prvi dio objekta (lijevi dio kad se posmatra sa ceste) prvo ulazili zarobljenici koji su transportovani autobusom a nakon toga, kad je ovaj veći dio bio pun, zarobljenici iz kolone su ulazili u desni dio. Govoreći o lijevom dijelu objekta, S2 je izjavio da su zarobljenici požurivani da uđu i sjednu, te da su bili zgurani jedan do drugog. Svjedok S1 je izjavio da je desni dio hangara (u kojem je i on bio) bio toliko pun ljudi da se nije moglo sjesti i da uopšte nije bilo mjesta između muškaraca koji su stajali.

Imajući sve ovo u vidu, vijeće zaključuje da je dana 13.7.1995. godine u skladištu bilo zatvoreno više od 1.000 muškaraca Bošnjaka.

Ubijanje zarobljenika je počelo u popodnevnim satima. Vijeće zaključuje da je većina zarobljenika ubijena za vrijeme dok su optuženi bili prisutni i učestvovali u pogubljenjima, a što je trajalo oko sat i po. Tome je prethodio gore navedeni incident kad je došlo do smrti Krste Dragičevića i bošnjačkog zatvorenika, dok je zamjenik komandanta Rade Čuturić povrijedio ruke. Odbrane pojedinih optuženih su nastojale da prikažu ovaj incident kao povod za pogubljenje Bošnjaka u skladištu. Vijeće će naknadno u presudi razmatrati ovaj incident. Svjedok S4 je izjavio da je pucanje trajalo jedan sat i trideset minuta, što odgovara onome što je u svojoj izjavi rekao Marko Aleksić u pogledu trajanja pucnjave i eksplozija koje su dopirale sa lokacije skladišta. Nadalje, S4 je izjavio da je vatra prvo otvorena na desni dio skladišta, o onda na lijevi dio. Ubijanje u svakoj prostoriji je počelo dejstvom puškomitraljeza M84 da bi nakon toga bile korištene automatske puške i bombe koje su ubacivane u skladište kroz otvore.

Prema navodima iz tačke e) optužnice, više od 1.000 Bošnjaka je ubijeno u skladištu. Zaista je nemoguće utvrditi tačan broj ubijenih jer je tokom postupka utvrđeno da se 2. Odred povukao sa lokacije u ranim večernjim satima 13. jula i bio zamijenjen drugim jedinicama, a također je utvrđeno da se sporadično ubijanje zarobljenika i preživjelih nastavilo tokom noći i narednog jutra. Vijeće zaključuje da je većina zarobljenika ubijena tokom prvih pogubljenja koja su vršili optuženi u trajanju od sat i po (kako to i stoji u izmijenjenoj optužnici), nakon čega se vod Skelani povukao sa lokacije.

Zemljoradnička zadruga Kravica je prije svega bio kompleks predviđen za skladištenje i maloprodaju poljoprivrednih proizvoda i stoke. Kompleks se sastoji od nekoliko objekata, uključujući i najveći objekat: skladište. Vlado Radović, vještak građevinske struke, naveo je dimenzije skladišta (dokaz br. O-VII-04). U nalazu i mišljenju vještaka, između ostalog, stoji da Zemljoradnička zadruga Kravica predstavlja kompleks poslovnih objekata sagrađenih na desnoj strani puta Bratunac – Konjević polje, u naselju Kravica. Sastoji se od pet objekata. Vještak se u svojoj analizi naročito fokusirao na objekat velikog skladišta Zemljoradničke zadruge. Prema nalazu i mišljenju vještaka, dimenzije skladišta su otprilike 61m x 11m, ukupne površine od 630 m². Prema Fotodokumentaciji ZZ Kravica, CJB Bijeljina (Dokaz Tužilaštva – 180) postoje dvije skladišne prostorije, jedna je dimenzija 30.77 m x 11 m, a druga 24.28 m x 11 m.

Skladište, odnosno oba velika odvojena dijela su bila potpuno ispunjena Bošnjacima. Kolona ljudi koju su optuženi sproveli i kojoj je naređeno da uđe u desni dio skladišta nikad nije izbrojana. Iskazi svjedoka variraju i kreću se od najmanje 200 (Ilija Nikolić) pa do najviše 800 (Predrag Čelić*)* čak i 1000 (svjedok S4). Svjedok S1 je svjedočio da su ljudi iz kolone bili tako zbijeni jedan do drugog na desnoj strani skladišta da uopšte nije bilo prostora između njih. Ljudi iz prostorije na lijevoj strani skladišta su stigli autobusom (Luka Marković je izbrojao ukupno 17 autobusa koji su tog dana prevozili zarobljenike u zadrugu). Svjedoci S1 i S2 su naveli da su prostorije u kojima su se nalazili bile pune sve do ulaza. Tako da, ako bi se vršila neprecizna procjena broja zarobljenih, Vijeće je uzevši u obzir kao procjenu koju je dao vještak geometar Dragan Obradović u zaključku nalaza i mišljenja (dokaz br. O-X-2), da 1m2 prostora zauzimaju dva odrasla čovjeka, te kada se ovaj podatak okvirno dovede u vezu sa ukupnom površinom skladišta od oko 630m2, dolazi se do zaključka da je u skladištu bilo zarobljeno više od jedne hiljade ljudi.

5. Period 14. juli – 15. juli

Datumi 14. i 15. juli se odnose na nekoliko događaja iz optužnice.

Kao prvo, pogubljenja zarobljenika u skladištu Zemljoradničke zadruge su se nastavila u noći između 13. i 14. jula te u ranim jutarnjim satima 14. jula. Ova pogubljenja su vršile snage koje su kontrolisale objekat. Svjedoci Jovan Nikolić, Luka Marković, Zoran Erić i S2 su u svojim iskazima govorili o ovim naknadnim pogubljenjima. S2 je izjavio da je čuo pucnje u skladištu i ubijanje preživjelih dok je tokom noći ležao iza skladišta.

Nadalje, skladište je korišteno kao mjesto pogubljenja drugih zatvorenika koji su radi toga i dovedeni na tu lokaciju. Svjedok Jovan Nikolić je bio očevidac tih naknadnih pogubljenja te je izjavio da je, došavši u Zemljoradničku zadrugu u jutarnjim satima 14. jula, vidio neke vojnike kako dovode grupu od 20 zatvorenika u skladište Zemljoradničke zadruge, naređuju im da legnu na pod i zatim ih ubijaju. Svjedok Luka Marković je također izjavio da je vidio oko 10 zarobljenika koji su tu dovedeni narednog jutra. Zarobljenicima je naređeno da legnu na zemlju, a onda su ubijeni.

Čišćenje skladišta i transport tijela u masovne grobnice je započelo 14. jula i trajalo sve do 15. jula. Čišćenje je obuhvatalo utovaranje tijela u kamione i transport tijela do prethodno pripremljenih masovnih grobnica u Glogovi. U vezi sa gore navedenim, svjedoci S3 i Ostoja Stanojević, koji su učestvovali u uklanjanju tijela, izjavili su da su nakon 2-3 mjeseca tijela premještena iz grobnica na lokacije prethodno pripremljenih sekundarnih grobnica u Zelenom Jadru.

Na osnovu izvedenih dokaza, a naročito iskaza svjedoka Jovana Nikolića, S3 i Ostoje Stanojevića, utvrđeno je da je organizovan transport tijela iz skladišta prema masovnoj grobnici Glogova u jutarnjim satima 14. jula.

Svjedok Jovan Nikolić je izjavio su tijela utovarena i transportovana do unaprijed predviđenih lokacija u Glogovi dana 14. i 15. jula. Lično je vidio tri kamiona i utovarivač. Kad je transport tijela bio završen, došla je cisterna i oprala objekat.

Svjedok S3 je izjavio da mu je direktor njegovog preduzeća naredio nekoliko dana nakon pada Srebrenice da se javi u sjedište u Bratuncu. Otišao je u Bratunac zajedno sa kolegom. Javio se u sjedište te mu je naređeno da natoči gorivo i da se uputi prema Zemljoradničkoj zadruzi Kravica. Pet-šest kamiona je išlo sa njima i imali su pratnju Vojne policije. Kad je došao u skladište, vidio

je vojnike i tijela unutar skladišta. Rekao je da su tu bili i pripadnici civilne zaštite koji su ubacivali tijela u kašiku utovarivača, a utovarivač je tovario tijela u kamione. Primijetio je da su ljudi ubijeni iz pušaka i da su većina njih bili muškarci. Na fasadi su bile vidljive rupe od metaka i fasada je bila znatno oštećena. Tog prvog dana je utovar trajao do 16:00 sati. Nakon utovara, krenuli su prema selu Glogova u pravcu Bratunca. Vojna policija je ponovo išla ispred kamiona. U koloni je bilo 5-6 kamiona. Kad su stigli u Glogovu, skrenuli su sa ceste 300-400 metara i vidjeli su vojnike koji su obezbjeđivali to područje. Vidio je i iskopanu grobnicu, širine 2,5 metra, dužine 50 metara i oko 2 metra dubine. Grobnicu je iskopao bager ili rovokopač. Vidio je nekoliko tijela unutar grobnice, ali ne zna tačno koliko. To su bila tijela muškaraca u vojnim uniformama. Kamioni su stigli, istovarili tijela u grobnicu i otišli. Narednog dana im je rečeno da će ih ponovno pozvati ukoliko bude potrebe. On se vratio u Glogovu nakon 2-3 mjeseca. Desilo se isto kao i prvi put. Vojna policija je ponovo došla tražeći kamione za premještanje tijela na drugu lokaciju. Svjedok je ponovo bio sa svojim kolegom, tu su bili i neki ljudi iz njegovog preduzeća i nekoliko osoba iz komunalnog preduzeća. Ponovo su se skupili ispred sjedišta, natočili gorivo u svoja vozila i krenuli sa Vojnom policijom. Momir Nikolić je bio s njima. Ukupno pet kamiona je otišlo iz Bratunca oko 18:00 sati. Nisu čak ni znali šta treba da rade. Kad su stigli u Glogovu, vidjeli su dva vozila, veliki rovokopač i utovarivač koji je bio malo veći od onog iz Kravice. Zatim je rovokopač počeo podizati tijela i tovariti ih u kamione. Pripadnici civilne zaštite su pomagali. Nakon toga su se udaljili putem Glogova - Bratunac - Potočari - Srebrenica - Zeleni Jadar. Pratili su vozila Vojne policije. To je bilo poslije 20:00 sati. Stigli su u Zeleni Jadar, tu je bila mašina, utovarivač, koji je poravnavao zemlju nakon istovara tijela. Tu su bili i radnici Civilne zaštite. I tu je bila jedna već iskopana grobnica.

Svjedok Ostoja Stanojević je izjavio da je u julu 1995. godine bio vozač u inženjerijskoj jedinici VRS-a. Major Jokić mu je naredio da ode u pravcu Bratunca radi čišćenja Srebrenice. Kad se vratio sa sastanka, rekao mu je da spremi kamion, da će ići na teren u Srebrenicu i da će tamo ostati 10 dana. Misli da je to bilo u petak 15. ili 16. jula, prenoćio je u Bratuncu, ali je ostao u Bratuncu do subote popodne. Stigao je pred neke garaže u Kravici u subotu popodne, radilo se o nekakvoj farmi sa nekim otvorima. Bile su pored puta. Tu je bilo 5-6 osoba u radnoj odjeći. On je bio tu dok je utovarivač u dvije ture tovario tijela u kamion s prikolicom. Prikolica kamiona koju je svjedok vidio nije bila puna jer su rekli da je neće napuniti do vrha da se tijela ne bi vidjela s obzirom da će se vozila kretati cestom. Nakon što su utovarili tijela, stigao je u Glogovu do jedne grobnice koja nije bila duboka. Kad je istovario kamion, vratio se da pokupi ono što je ostalo. Kad je istovario i drugu turu, rečeno mu je da se vrati u Bratunac i da više nema tijela.

Sahrana ubijenog Krste Dragičevića je organizovana 14. jula. Prema riječima svjedoka S4 i Stevanovića, skoro svi pripadnici voda Skelani su prisustvovali sahrani. Prema riječima svjedoka S4, ljudi su na sahrani govorili da je ono što se desilo u Kravici bilo loše i da će neko nekad odgovarati za to. Svjedok Stevanović je također potvrdio da su nakon sahrane razgovarali o događajima u Kravici. Skoro svi pripadnici voda su prisustvovali sahrani, uključujući i komandanta Stupara. To je potvrdio i svjedok Borovčanin izjavivši pred sudom da je tražio od Stupara da se aktivno angažuje u organizaciji sahrane ubijenog vojnika.

U komandi Zvorničke brigade je dana 15.7.1995. godine održan sastanak. Svjedoci Dragan Obrenović, Danilo Zoljić, Dragomir Vasić i Ljubomir Borovčanin, koji su takođe prisustvovali sastanku, svjedočili su o samom sastanku, prisutnim licima i temama. Svjedok Danilo Zoljić je izjavio da je dana 15.7.1995. godine održan sastanak sa Draganom Obrenovićem, načelnikom Zvorničke brigade. Sastanku su prisustvovali i Dragomir Vasić, Miloš Stupar i Ljubomir Borovčanin. Na sastanku je bilo govora i o situaciju na terenu, najnovijim događajima (uključujući i ubistva u skladištu u Kravici) i planiranim aktivnostima.

C. Pogubljenja u skladištu u Kravici

Svjedoci očevici su na sljedeći način opisali radnje optuženih i događaje za koje se oni optužnicom terete:

U svom detaljnom svjedočenju, Svjedok S4 je izjavio da je u Sandićima bio 13. jula. Vidio je kako su Bošnjacima koji su izlazili iz šume potom oduzimane sve lične stvari, uključujući novac i lične dokumente. Takođe je vidio i ranjene na livadi, od kojih su neki mogli da se kreću bez tuđe pomoći a neki ne. Rekao je da je taj dan bilo jako vruće. Povrijeđenima nije ukazana nikakva medicinska pomoć niti im je data hrana a ono vode što su dobili je bilo nedovoljno. Cijelo to vrijeme putem je saobraćao veliki broj autobusa i kamiona koji su prevozili žene, djecu i starce Bošnjake. Odredu nije dat nikakav poseban zadatak s tim u vezi. Saobraćaj nije zaustavljen sve dok se kolona nije zaputila ka Zemljoradničkoj zadruzi. Ljubomir Borovčanin, general Mladić, i još neki oficiri su došli na livadu. General Mladić je zarobljenicima održao kratak govor u smislu toga da su bezbjedni ali S4 nije mogao sve da čuje. General Mladić se samo nakratko zadržao na tom mjestu. Sam svjedok je izjavio da on nije vjerovao da će na kraju biti urađeno onako kako je Mladić rekao i da je to bio samo trik. Među Bošnjacima je S4 vidio i svog komšiju Zikliju sa kojim je

njegov otac radio i popričao je sa njim. Ziklija ga je pitao šta će se desiti ali je svjedok izjavio da nije smio reći šta će se desiti jer im je na sastancima rečeno da o tome ne smiju da pričaju. Na livadi se nalazio veliki broj zarobljenika, a on sam ne zna tačno koliko. Tokom poslijepodnevnih sati izdato im je naređenje da zarobljenike sa livade povedu, kako su tada saznali, u Zemljoradničku zadrugu u Kravici. Optuženi Trifunović, kao komandir 3. voda, naredio je pripadnicima odreda da opkole kolonu koju su Muslimani formirali, da ih sprovedu do skladišta i da ih tu zatvore. Zarobljenici su se kretali u koloni, četiri po četiri. U tom trenutku, svjedok je pretpostavio da će biti poubijani. Još 15–20 lica, osim njega, je vršilo sprovođenje kolone, a neki od pripadnika 2. odreda koji su sprovodili kolonu su bili i optuženi Trifunović, Radovanović, Mitrović, Medan, Jakovljević, ali su sa njima bili i pripadnici drugih vodova, uključujući Čupu Branu. Svjedok je izjavio da se pričalo da je u koloni bilo 700–1,000 ljudi, ali tako se tada govorilo, niko ih nije mogao prebrojati. Kolona se kretala sredinom puta i upravo iz tog razloga je zaustavljen saobraćaj. Saobraćaj je zaustavljen prije hangara i od Sandića u pravcu Konjević Polja. Na suđenju je svjedok prepoznao objekat Zemljoradničke zadruge Kravica, a takođe je prepoznao i put Bratunac–Konjević Polje na kojem su tada bili. Kada je došla do desnog ćoška objekta kolona je skrenula s puta i odmah tu su počeli ulaziti u objekat (to je desna strana hangara kad se posmatra čeono sa puta). Većina lica iz kolone su ušla u desni dio objekta. Neki od njih su ušli kroz ta vrata a ostatak kolone je ušao na vrata koja se nalaze na sredini objekta. Svjedok je vidio da je prvi dio objekta pun i da zatvorenici unutra stoje. Objekat je prvo obezbijeđen kako bi se spriječio bijeg zatvorenika a ovo je urađeno na taj način što je napravljen polukrug pa su pokriveni najudaljeniji dijelovi objekta s desna i s lijeva. Na desnoj strani, gdje se nalazio S4, bili su još i Rade Čuturić i Milenko Trifunović, zvani Čop. Branislav Medan, Petar Mitrović i Slobodan Jakovljević su otišli iza objekta, na desno. Otišli su tamo da bi osigurali stražnju stranu objekta jer se tamo nalaze mali prozori.

Kada su zauzeli pozicije i kada su sva lica bili smještena, jedan od pripadnika voda Skelani, Krsto Dragičević, je ušao u objekat da porazgovara sa jednim od Bošnjaka kojeg je poznavao i koji ga je upitao za svoja 2 brata i za kuću. Čop ga je zovnuo da izađe, na što je on izašao ali se onda vratio u objekat. U tom trenutku, jedan od zarobljenika mu je oteo pušku i ubio ga. Čuturić je odmah potrčao prema tom zarobljeniku i zgrabio cijev puške. Jedan rafal je ispucan dok je držao pušku od čega je Čuturić na rukama zadobio opekotine. Sve se jako brzo odigralo. Ovo se dogodilo u većem dijelu objekta koji se nalazi s desne strane. Obojica su pali na pod. Čop je otrčao do njih, istrgnuo pušku ispod njih i bacio je sebi iza leđa. Svjedok je izjavio da se on pomjerio udesno kada je jedan od njih, Mirko Milovanović, u pravcu hangara otvorio vatru iz

mitraljeza M84. Zarobljenik je ubijen. Paljba je prekinuta da bi S4 izvukao Krstino tijelo, nakon čega je nastavljena. Vidio je kako nekoliko zarobljenika pada na zemlju pokošeni vatrom iz mitraljeza M84 a onda su i ostali počeli da pucaju iz automatskih pušaka. Negdje iz pravca vrata otvorena je unakrsna vatra iz automatskih pušaka i iz mitraljeza M84 koji je dužio Mirko Milovanović. Svjedok je od asfaltnog puta bio udaljen ne više od 8 metara. Pucnjava je trajala nekih sat i po vremena. Ispaljivani su cijeli puščani šaržeri municije a onda bi bili zamijenjeni novima. Svjedok je također u svjedočenju izjavio da su u ubijanju korištene i ručne bombe, da su ih neki pripadnici Odreda bacali u hangar a da su ih uzimali iz dva sanduka koja su tu donesena. Nakon što su pucali u prvi dio objekta, napravili su pauzu a onda otvorili vatru po drugom dijelu. I Mirko je otvorio vatru po drugom dijelu hangara. Na početku je bilo nekoliko pokušaja bijega: spriječeni su tako što su ti zarobljenici ubijani a njihova tijela su padala na unutrašnju stranu otvora hangara. Tu se nalazilo nekih 13–14 ljudi iz Skelana, i isto toliko iz Šekovića, ali je bilo i drugih njemu nepoznatih lica od kojih su neki bili obučeni u uniforme a neki u civilnu odjeću. Jedno od lica koja su se tu nalazila je rekao da su mu dva sina ubijena i da hoće da se osveti, pa je i on učestvovao u ubistvima. Nakon toga im je optuženi Trifunović, komandant 3. voda, naredio pokret a njih je zamijenila druga jedinica jer je vidio da su stigli neki drugi. Svjedok S4 vjeruje da ih je zamijenila neka jedinica MUP-a. Potom su otišli u Bratunac. Dragičevićevo tijelo je odveženo u mrtvačnicu u Bratuncu nakon čega se vod, zajedno sa tijelom, vratio u Skelane. S4 je to veče otišao u kuću poginulog vojnika a sljedećeg dana je išao i na njegovu sahranu. Optuženi su na sahrani razgovarali o onome što se desilo a rečeno je i da će neko biti kažnjen zbog onoga što se desilo.

Izjave svjedoka Petra Mitrovića (Dokaz O-320) i Miladina Stevanovića date u fazi istrage (Dokaz O-321b) u svojim ključnim dijelovima potkrepljuju svjedočenje S4.

Petar Mitrović je izjavio da je učestovovao u obezbjeđenju grupe od 500 muslimana na putu između Kravice i Sandića. Mitrović je izjavio da je dio pripadnika voda sproveo oko 500 muslimana u koloni do hangara. U hangaru je Mitrović vidio pripadnike voda Skelani kako pucaju, uključujući i Mirka Milanovića, koji je otvorio paljbu iz mitraljeza M84 a također je izjavio da je i sam ispalio dva hica u pravcu otvora na hangaru. Nakon toga mu je naređeno da pređe na drugu stranu hangara zajedno sa Branislavom Medanom i Slobodanom Jakovljevićem, kao i sa izvjesnim Željkom Ivanovićem, kako bi obezbijedio male otvore koji su se nalazili na toj strani zgrade. Osim ove paljbe, čuo je i eksplozije ručnih bombi koje su ubacivane u skladište. Otišli su ubrzo nakon ovih detonacija ručnih bombi. Iz hangara su čuli krike ljudi koji su

se nalazili u hangaru. Mitrović je izjavio da nije nikog vidio da donosi municiju ali s obzirom na dužinu vremena koliko je trajala pucnjava, pretpostavlja da je neko morao donijeti municiju. Vijeće je također prihvatilo i Mitrovićevu izjavu datu na rekonstrukciji događaja dana 4. oktobra 2005. godine. U poređenju sa ovom izjavom, izjava koju je Mitrović dao na rekonstrukciji se razlikuje u tome što je tada izjavio da je samo vidio Mirka Milanovića da puca, ali ne i ostale. Isto tako, u vezi sa licem po nadimku Čupo, izjavio je da je samo čuo ali da nije vidio da Čupo baca ručne bombe, te da je Čupu, kojeg poznaje i koji je bio pripadnik 2. odreda, vidio tek u Sandićima a ne ispred skladišta.

Svjedok Miladin Stevanović je u svojoj izjavi naveo da se toga dana nalazio u blizini livade u Sandićima na kojoj su okupljani zarobljenici. Zarobljenici su tu pretraženi i oduzete su im lične stvari. Izjavio je da je vidio da se jedan broj zarobljenika ukrcava na autobuse i odvozi u pravcu Bratunca. Nakon toga je zajedno sa Nenadom Vasićem pobjegao i otišao kod rodbine. Nakon što je jedno vrijeme ostao u Bratuncu, Stevanović je izjavio da se u Kravicu vratio istoga dana oko 16.00 sati, i da je dok se približavao licu mjesta vidio da je saobraćaj zaustavljen nekih 100 metara prije ulaza u Zemljoradničku zadrugu Kravica. Svjedok i Nenad Vasić su razgovarali sa policajcima koji su vršili blokadu saobraćaja i ovi su im rekli da se desio incident u kojem je poginuo Krsto Dragičević. Dok su se približavali Zemljoradničkoj zadruzi, vidio je Mirka Milanovića pored stola na kojem je stajao mitraljez M84 koji je bio uperen u lica koja su se nalazila u jednoj od prostorija u skladištu. U drugoj prostoriji skladišta je vidio mrtva tijela, negdje oko 400. Vidio je nekog mladića kako u tu prostoriju ubacuje ručne bombe a iz prostorije su dopirali krici i jauci. Stevanović je izjavio da je, zajedno sa Nenadom Vasićem i Mikom Milićem prenio Dragičevićevo tijelo i zaputio se prema Bratuncu gdje su se zadržali određeno vrijeme jer su čekali doktora i vratara kapele. Kasnije to veče su napustili Bratunac te otišli u Skelane da porodicu obavijeste o pogibiji vojnika. S obzirom da je radio u skladištu, pomogao je u organizaciji sprovoda na kojem je bila prisutna većina pripadnika 3. voda Skelani. Na sprovodu su pripadnici 3. voda razgovarali o ubistvima u Kravici, a čuo je Mirka Milovanovića kako kaže da je iz mitraljeza M84 otvorio vatru na lica u drugoj prostoriji koja su pokušala da pobjegnu jer je čuo šta se prije toga desilo u prvoj prostoriji.

Iako svjedoci S1 i S2 ne terete optužene, jer ih i ne poznaju, ovi svjedoci uvjerljivo i detaljno opisuju patnje koje su preživjeli za vrijeme svog boravka u Zemljoradničkoj zadruzi 13. jula kada su izbjegli sudbinu koja je zadesila one koji su tada poubijani. Oni su na sličan način opisali hapšenje i zarobljavanje muškaraca Bošnjaka iz kolone koja se šumom kretala u pravcu Tuzle. Dali su detaljan i jasan opis samog čina ubistva, iako im identitet egzekutora nije

poznat. Iako se njihove tačke gledišta razlikuju s obzirom da su se nalazili u različitim prostorijama, njihov opis događaja se podudara sa svjedočenjem svjedoka S4, posebno po pitanju detalja koje dodatno potkrepljuju izjave Mitrovića i Stevanovića.

Svjedok S1 je u svom iskazu rekao da je dana 11. jula napustio zaštićenu enklavu Srebrenica nakon što je toga jutra saznao da je Srebrenica pala pod kontrolu VRS. Vidio je ljude kako odlaze sa torbama te se zajedno sa svojom porodicom uputio prema Potočarima. Odvojio se od porodice i krenuo prema Jagliću dok su njegova žena i djeca otišli za Potočare. Narednog dana tu je bilo mnogo ljudi. Neki od njih su bili naoružani ali većina nije imala nikakvo oružje. Tu je počela pucnjava. Bilo je mnogo mrtvih. Na udaljenosti od oko 1 do 2 kilometra nalazio se asfaltni put Bratunac - Konjević Polje - Milići. Put se mogao vidjeti sa livade. Vojska bosanskih Srba ih je u međuvremenu pozivala da se predaju. Vidio je vojnike i vozila koja su se kretala putem. U tom trenutku je vojska bosanskih Srba presjekla njihovu kolonu. Otvorena je vatra iz prage. Vidio je mnogo mrtvih a neki od njih su ubijeni u zasjedi. To je već bio 13. juli. Prvo je otvorena vatra iz šume a zatim je nastavljena iz pravca puta. Vidio je dva ranjena lica. Kada su bili opkoljeni rečeno im je da nose ranjenike. Dok su silazili do ceste, prešli su preko rijeke. Dva vojnika vojske bosanskih Srba su ih pretražili. Svjedok je morao da preda sve što je imao kod sebe. Nakon toga vezali su mu ruke na leđima i rekli su im da posjedaju na neku livadu u redovima. Tu se nalazilo mnogo vojnika bosanskih Srba, njih preko 50. Čuo je ljude koji su se nalazili s njim kako kažu da se tu nalazi čak do 2.000 ljudi i kako ih je vojska bosanskih Srba opkolila. Toga dana je bilo jako vruće. Dječaci koji su bili zarobljeni zajedno sa njima donosili su im vodu. Jedan je bio 7. razred a bilo je i djece koja su bila čak i mlađa. Dok je bio na livadi, putem su prolazili autobusi i kamioni na kojima su bile žene i djeca Bošnjaci. Na livadi su ostali dugo vremena. Dovežena je cisterna, i dva puta su ih prskali vodom. Jedan od vojnika je prijetio da će po njima otvoriti vatru iz protivavionskog topa koji se nalazio na tenku. Na livadi je vidio prebijanja i ubistva. Kada je stigao general Mladić pitao ih je da li znaju ko je on. General Mladić se predstavio i rekao im da ih je Naser Orić napustio i pobjegao za Tuzlu. Rekao im je da su im porodice premještene i da će uskoro i oni biti izmješteni te da će ih premjestiti negdje gdje nije toliko vruće. U generalovoj pratnji su bili neki vojnici. On je došao iz pravca Bratunca. General se zadržao nekih 10 do 15 minuta, i bio je u blizini čovjeka koji ih je sproveo u Kravicu. Do generalovog dolaska nisu ni bili krenuli za Kravicu pa vjeruje da je general naredio da ih tamo odvedu. S1 procjenjuje da im je nekih 20 minuta kasnije rečeno da se svrstaju u kolonu po četiri. Čovjek koji je bio na čelu kolone je nosio mitraljez a pratio ga je njemački ovčar. Svjedok se nalazio u sredini kolone; krenuli su putem prema Kravici. Sa obje strane kolone su se nalazili

vojnici koji su nosili automatske puške i pojaseve s municijom. Razdaljina između dvojice vojnika je bila 6 metara. Kolona je bila preko 400 metara duga a razmak između redova u koloni je bio jedan metar. Kolona se nigdje u putu nije zaustavljala. Livada je otprilike 1–2 kilometra udaljena od skladišta. Na putu do tamo, prošli su pored transportera UN. Kolona je skrenula sa puta kada je došla do skladišta u Kravici. Vidio je autobus parkiran između skladišta i asfaltnog puta. Dva vojnika vojske bosanskih Srba su stajala na vratima kroz koja je svjedok ušao u prostoriju. Unutrašnjst zgrade, od vrata do zida, bila je prostrana, nekih 30–40 metara duga i do 15 metara široka. Posljednja osoba u koloni koja je ušla unutra jedva da je mogla da stane, toliko je puno ljudi bilo u skladištu. Ubrzo potom je počela pucnjava, a sastojala se od rafala i eksplozija ručnih bombi koje su ubacivane i kroz vrata i kroz prozore, tromblona, čuli su se krici. Ti krici su mu teže pali od zvuka pucnjave. Tada je moglo biti oko 16.00 ili 17.00 sati. Pucnjava u skladištu se nastavila do mraka. Svjedok je pognuo glavu i čekao da bude pogođen. Krici povrijeđenih koji su zvali u pomoć čuli su se cijelu noć unutar skladišta a s vana su dopirali razgovor i smijeh. Svjedok se sakrio navukavši na sebe dva tijela. Vidio je Zulfu Halilovića kako ustaje i traži vode i na mjestu je ubijen. Čuo je nekoliko povrijeđenih kako traže vode. Odmah su poubijani. Sljedeće veče su stigli kamioni i izdato je naređenje da se mrtva tijela prvo prekriju slamom, onda da se asfalt opere i tijela utovare. Vidio je da su dvojica preživjela. Izašao je na vrata, prešao na drugu stranu puta, prešao rijeku i zaputio se u šumu. Pet dana je pješačio da stigne do Jelaha. Sreo je još dva čovjeka iz Bratunca. Svjedok je nastavio da putuje sa ovom dvojicom iz Bratunca. Dana 26. jula je stigao u Žepu, a Žepa je pala 29. jula.

Svjedok S2, takođe očevidac i preživjeli, izjavio je da je prije jula 1995. godine živio u Srebrenici. Dana 11. jula 1995. godine, VRS je okupirala Srebrenicu. Žene i djeca su otišli za Potočare, uključujući i svjedokovu majku, dok su se svjedok i njegova dva brata zajedno sa drugim borcima zaputili kroz šumu iz straha da ne budu pohapšeni i poubijani. Krenuo je zajedno sa ostalim muškarcima. Tu je bilo i žena i djelimično naoružanih muškaraca ali su uglavnom bili nenaoružani. Na sebi je imao civilnu odjeću i ruksak u kojem je bilo nešto hrane. Cilj im je bio da se domognu Tuzle. Dok su se kretali kroz šumu, vojska bosanskih Srba im je postavljala zasjede, granatirala ih i zarobljavala a neki su se sami predavali. Ovo se desilo u mjestu Jaglići, odmah pored Srebrenice. To je bilo u blizini nekadašnje prve linije fronta. S obzirom da su se kretali u koloni a da su zasjede postavljane noću, kada bi naišli na neku zasjedu pokušali bi da se sakriju od granata a pri tome su mnogi poubijani i ranjeni. Trećeg dana putovanja, kretali su se šumom pored Kravice i Konjević Polja. Iz te šume su mogli vidjeti da je Kravica nadomak a mogli su vidjeti i asfalt. Takođe je vidio i vojnike vojske bosanskih Srba na asfaltu, njihovu

vojnu opremu i oklopna vozila u blizini Kravice u Sandićima. Posmatrao je kretanje vozila UN, bilo ih je nekoliko. Čuo je kako ih megafonom pozivaju da se predaju i da će biti razmijenjeni. Istovremeno su ih bez prestanka gađali granatama. Mnogi od njih su tada izginuli ili su ranjeni i ostavljeni. Gađani su minobacačkim granatama, vatrom iz trocijevnih protivavionskih topova, praga, protivvazdušnih Bofors topova. Vatra je dolazila iz pravca Sandića. Posljednje noći velika zasjeda je postavljena tačno na mjestu gdje su se nalazili. Granatirani su i gađani iz svih gorenavedenih vrsta oružja uključujući i tenkove. Bilo je mnogo poginulih i ranjenih. Oni koji su preživjeli su odlučili da se predaju, uključujući i svjedoka. Svjedok kaže da se jako bojao. Prije nego što su prešli asfaltni put naređeno im je da odlože ruksake i da ih sve stave na jednu gomilu. Jedan od vojnika je tražio da mu predaju novac dok su prelazili cestu. Vojnici vojske bosanskih Srba su ih opkolili, bilo ih je jako mnogo. Uputili su se prema livadi u Sandićima, koja je od asfaltnog puta bila udaljena nekih 50-100 metara. Vojnici vojske bosanskih Srba su svi bili obučeni u zelene šarene uniforme, a neki su nosili kombinezone. Ipak ih je više bilo koji su nosili dvodjelne uniforme; bili su mladi. Što se tiče oružja imali su automatske puške sa drvenim ili preklopnim kundacima i mitraljeze M84. Na livadi je, pored ostalog, bila i jedna praga i tenk i iz njih su pucali u pravcu šume. Toga dana je bilo jako vruće. Oko 15-20 ljudi je ranjeno. Svjedok kaže da je on bio u prvoj grupi lica koja su se predala a 2-3 sata kasnije iz pravca šume je pristigla druga grupa Bošnjaka koja je brojala 300-500 ljudi. Kada su svi dovedeni na livadu, bilo je mnogo ljudi. Ubrzo nakon toga na livadi se pojavio general Ratko Mladić. General Mladić je prišao grupi, na kratko se tu zadržao i rekao im da će biti razmijenjeni i da će ići svojim kućama. Sa generalom Mladićem je bilo još 4–5 drugih oficira u maskirnim uniformama. Nakon što je general Mladić otišao, jedan oficir im je rekao da će biti odvedeni u Tuzlu da budu razmijenjeni za "njihove Srbe". Povjerovali su u ovo, misleći da će tako i biti.

Oficir ih je izdvajao pokazujući prstom ko treba da izađe o potom im je naređivao da se ukrcaju na autobus koji se nalazio na asfaltnom putu, okrenut u pravcu Bratunca. Naređeno im je da se ukrcaju u autobus koji je međutim bio parkiran u suprotnom pravcu od pravca koji je vodio za Tuzlu. Tu su se nalazila 2-3 autobusa i svjedok se ukrcao u prvi autobus. U autobusu je bilo mnogo ljudi, bili su natrpani, jedva su mogli disati. Kada je vidio da je autobus parkiran u suprotnom pravcu od onog koji je vodio za Tuzlu, svjedok je posumnjao da će im se nešto desiti i da će biti strijeljani. Odveženi su u Kravicu gdje su stigli za nekoliko minuta. Krećući se pravcem od Tuzle ka Bratuncu, hangari se nalaze na desnoj strani puta. Autobus je skrenuo nadesno prema ulazu u hangar, izašli su iz autobusa i svi koji su bili u autobusu su ušli u lijevi dio hangara, na prvi ulaz. Jedan vojnik vojske bosanskih Srba im je

naredio da se iskrcaju rekavši im da što brže izađu iz autobusa i uđu u hangar. Vidio je vojnike vojske bosanskih Srba ispred hangara, njih 5 – 10. Na sebi su imali šarene zelene uniforme i bili su naoružani. Nosili su iste uniforme kao i vojnici u Sandićima, imali su automatske puške, a bilo je i nekoliko M84. Prije nego što je svjedok ušao u hangar, hangar je bio prazan. Čuo je naređenje da se postroje od kraja zida prema vratima i da posjedaju jedan do drugoga na pod. U hangar su ušli trčećim korakom. U hangaru se nalazio jedan poveliki kontejner i jedno spaljeno vozilo. U prostoriji je bilo nekoliko velikih prozora od kojih je svaki bio visine 2 metra. Kontejner je bio oko 1,5 metar visok. Sljedeća grupa Bošnjaka koji su ušli u hangar su stigli u drugom autobusu. Nakon toga su pristizale naredne grupe. Nije vidio autobuse, ali je vidio kako ljudi trčećim korakom ulaze u hangare. Vojnici vojske bosanskih Srba su stajali ispred ulaza. Hangar je bio pun sve do ulaza i morali su sjediti jedan do drugoga. Cijelo ovo vrijeme vrata i prozori hangara su bili otvoreni.

Kada se soba napunila, čuli su pucnjavu u drugom dijelu hangara. Njihovi čuvari su im rekli da Bošnjaci napadaju hangar i da to Bošnjaci pucaju.

Vojnici koji su bili vani su odjednom ušli u hangar i počeli da pucaju po njima. Vojnici su pucali iz pušaka i jednog mitraljeza M84. Za vrijeme masakra, napravili bi pauzu, ispušili cigaru pa nastavili. Nakon toga ubacivali su ručne bombe jednu za drugom. Iznutra su se mogli čuti krici i pozivi u pomoć. Kada je tek otvorena vatra, svjedok je legao na tlo. Pucnjava je dugo trajala, rafalna paljba i ručne bombe. Sve bi se smirilo, odmorili bi se a onda nastavili. Čuo je kako ubijaju ranjene. Bilo je mnogo dima od pucnjave. Ništa se nije moglo vidjeti. Tokom noći, svjedok je iskočio kroz prozor, bio je ranjen u nogu ali se ipak mogao kretati i nije osjećao bol. Popeo se na kontejner, stao na prozorski sims i iskočio. U blizini je bilo neko polje kukuruza. Kako je iskočio kroz prozor tako je ostao da leži u kukuruzištu. Dok je tako tu ležao čuo je kako se neki vojnik približava kroz kukuruz. Čuo je neki glas kako kaže: "Eno još jedan ode kroz prozor!" Došli su do njega, uperili bateriju i u njega ispalili jedan hitac koji ga nije usmrtio. Od kada je iskočio kroz prozor bio je sav krvav. Čuo je kako unutra ulazi rovokopač i vjerovatno tovari na kamion. Prepoznao je zvuk utovarivača i čuo naređenje "Tovari!". Do tada je svjedok već dva puta bio pogođen. Zbog ogromnog straha nije osjećao bol. Ove povrede su mu otežavale kretanje ali se ipak mogao kretati. Nakon toga ih je čuo da kažu kako oko hangara ima još tijela. Tada je otpuzao kroz kukuruzište do potoka i pobjegao u šumu.

Svjedok E.H. koji je uspio da pobjegne iz Sandića takođe opisuje događaje kojima je bio očevidac. Tako je u svom iskazu izjavio da je napad na Srebrenicu počeo 6. jula granatiranjem. Dana 11. jula njegova majka i sestre su

krenule za Potočare, dok su se on, brat i otac zaputili za Kazane kako bi kroz šumu pobjegli iz Srebrenice. Osim njih, bilo je tu još mnogo ljudi, uglavnom muškaraca. Oko 40 naoružanih ljudi je predvodilo kolonu. Dok su se probijali iznenada je počela pucnjava i granatiranje kolone. Mnogi su ranjeni. Tu noć su proveli u putu a sljedećeg dana - 13. jula, stigli su u Kamenicu. Oko sebe je vidio nekih 200 mrtvih tijela. Sa tog mjesta mogao se vidjeti asfaltni put, vidio je vojnike UN-a i bijeli transporter. Čuo je vojnike vojske bosanskih Srba kako ih pozivaju na megafon. Rekli su im da će biti bezbjedni, da će ih UNPROFOR zaštititi i prevesti do Tuzle a da će, ukoliko se ne predaju, nastaviti da ih napadaju. Svjedok je izjavio da je molio oca da siđu i da se predaju i tako su i uradili. Vidio je da kolona silazi u Sandiće sa brda na kojem su se oni nalazili. Dok su silazili, vojnici vojske bosanskih Srba su ih psovali i tražili da im daju novac. Ko god je imao torbu ili bilo šta drugo sa sobom je morao to da ostavi prije nego što su prešli na livadu. Kada su stigli na livadu, vidjeli su vojnike vojske bosanskih Srba, obučene u maskirne uniforme sa nekim amblemima. Ubrzo potom, jedan vojnik mu je prišao i naredio mu da donese vode sa obližnjeg mjesta na drugoj strani puta. Donio je vode i jedan vojnik mu je naredio da svako može da popije po čep vode. Bilo je mnogo ranjenih a niko im nije pružio pomoć. Ubrzo su mu opet naredili da ode po vodu ali je vidio da staje jedan autobus u koji je svjedok uspio da uđe. Svjedok kaže da oca nikad nije pronašao a da mu je brat preživio.

Mnogi drugi svjedoci su svjedočili o ubistvima u Skladištu u Kravici i Vijeće njihova svjedočenja smatra jasnim i uvjerljivim. Tako je svjedok Miladin Nikolić, radnik Zemljoradničke zadruge, izjavio da je tokom noći čuo rafalnu paljbu i da je vidio neke ljude koji su stajali na asfaltu kako pucaju po hangaru.

Svjedok Jovan Nikolić, koji je u to vrijeme bio upravnik Udruženja zemljoradničkih zadruga, pod koju je spadala i Zemljoradnička zadruga Kravica, izjavio je da je u Kravicu stigao dana 13. jula poslije 22:00, kada je od Zorana Erića, takođe zaposlenog u zadruzi, čuo da su tu zatvoreni Bošnjaci, da je jedan policajac iz Skelana ubijen i da su mnogi od onih koji su tu predveče zatvoreni ubijeni u hangaru. Svjedok je takođe izjavio da je u danima koji su uslijedili čuo da su tu ubijeni zarobljenici koji su se predali u Sandićima. Tom prilikom je Erić rekao svjedoku da je tu bila i jedinica policije iz Skelana. Prema svjedoku Nikoliću, Luka Marković, jedan od radnika, rekao mu je da je jedinica Voda Skelani toga dana "djelovala" blizu objekta u Kravici i da se sjeća da je jedan pripadnik voda poginuo. Svjedok Jovan Nikolić se u objekat Kravica vratio 14. jula gdje je u hangaru vidio gomile mrtvih tijela. Toga dana je započela asanacija zgrade a završena je 15. jula, a onda je 16. jula stigla cisterna i oprala to mjesto. Vidio je kako su došla tri kamiona i jedan utovarivač koji je tovario tijela na kamion, koji ih je potom prevezao do već

pripremljenih grobnica u Glogovi. Svjedok Nikolić je izjavio da je vidio ubistvo jedne grupe zarobljenika u jutarnjim satima 14. jula. Bili su poredani ispred skladišta i strijeljani od strane njemu nepoznatih vojnika.

Svjedok Zoran Erić je izjavio da je u Zemljoradničku zadrugu stigao 13. jula oko 10 ili 11 sati prije podne. Na putu do zadruge vidio je vojnike raspoređene po putu. Kada je ušao u krug hangara, vidio je autobus parkiran ispred hangara. Kasnije toga dana je čuo pucnjavu u hangaru a od jednog vojnika je čuo da je ubijen jedan od Borovčaninovih pripadnika specijalne policije iz Skelana. Prema ovom svjedoku, u tom trenutku je počela neprestana pucnjava a trajala je čitavu noć sa nekim pauzama. Iz hangara su dopirali jauci. U izjavi koju je dao u istrazi, svjedok je izjavio da je takođe čuo i detonacije ručnih bombi. Potom je došao Jovan Nikolić ali se ubrzo potom udaljio. Sljedećeg jutra svi koji su preživjeli su pozvani da izađu a potom se čuo još jedan rafal. Svjedoku je naređeno da tijela pokrije slamom. (Svjedok Milenko Pepić je takođe vidio slamu ispred hangara.) Ispred hangara je bilo 5-10 tijela, kao i unutar cijelog hangara.

Luka Marković, upravnik Zemljoradničke zadruge u periodu od maja do jula 1995. godine, takođe je dao iskaz o događajima koji su se desili u Zemljoradničkoj zadruzi. Izjavio je da je u Zemljoradničku zadrugu stigao u jutarnjim satima 13. jula. Oko 09:00 došao je jedan autobus u kojem su bili zarobljenici kao i jedno terensko vozilo u kojem su bila tri oficira. Pregledali su hangar, tražili od svjedoka lanac i katanac rekavši mu da nemaju gdje da smjeste te zarobljenike i da će zarobljenici tu ostati do narednog jutra. Autobus koji je prvi stigao parkirao se ispred njegove kancelarije. Vidio je kako iz autobusa izlaze ljudi sa rukama podignutim u vis i kako ulaze u hangar. Kada je prvi dio hangara napunjen, zaključali su ga. Prema ovom svjedoku, toga dana je stiglo nekih 17 autobusa sa zarobljenicima. Kasnije, misli da je to bilo oko 18:00 te večeri, prvo se začuo kratak rafal a onda su sedmorica koja su čuvali zarobljenike otvorili vatru. U tom trenutku je stiglo još 30 muškaraca odjevenih u vojne uniforme. Prvo su pobili zarobljenike u otvorenom dijelu a zatim su se čule eksplozije bombi. Svjedok je potkrijepio iskaz koji je dao Jovan Nikolić a još je izjavio da su i narednog jutra neki zarobljenici strijeljani. Nakon toga, u krug zadruge su stigla 2–3 kamiona, jedan utovarivač i jedna cisterna. Tijela su natovarena na kamion i prekrivena slamom. Mogao se osjetiti neprijatan miris. Čišćenje lica mjesta je trajalo 2 dana, kamion s cisternom je uzimao vodu sa rijeke i sapirao asfalt.

Forenzički dokazi prikupljeni u Zemljoradničkoj zadruzi u Kravici dalje potkrepljuju ovdje opisane iskaze svjedoka, prvenstveno tri sažeta izvještaja koja je sačinio g. Dean Manning (Dokazi O-236, O-239 i O-241). Ovi izvještaji

sadrže i detaljan opis kompleksa Zemljoradničke zadruge u Kravici i sumiraju prikupljene dokaze i zapažanja zabilježena tokom forenzičke istrage lica mjesta. Uz to, istražni izvještaj je sačinila i Služba za kriminalističke istrage Američke mornarice ("Izvještaj NCIS-a") na osnovu svog uviđaja izvršenog u Zadruzi u Kravici dana 30. septembra 1996. godine (Dokaz O-229).[15] Konačno, istražitelj Tužilaštva u Hagu, Michael J. Hedley, je takođe sastavio izvještaj koji nosi datum iz marta 2001. godine ("Hedlijev izvještaj") o uviđaju i prikupljanju dokaza u Zadruzi u Kravici (Dokaz O-232) na osnovu svojih posjeta licu mjesta.

Dean Manning je nekadašanji istražitelj Tužilaštva u MKSJ-u. Dana 16. maja 2000. godine, tokom istrage koju je vodilo ovo Tužilaštvo, on je sačinio Rezime forenzičkih dokaza u vezi sa stratištima u Srebrenici.[16] U tom Rezimeu je izjavio da su istražitelji Tužilaštva posjetili Skladište u Kravici 12. aprila 1996. i 17. avgusta 1997. godine, i da je svoj izvještaj sastavio na osnovu zapažanja i analize uzoraka koji su sakupljeni u toku tih forenzičkih istraga.[17]

Vijeće podsjeća da je Dean Manning u toku glavnog pretresa unakrsno ispitan u vezi svojih izvještaja.

U prvom Manningovom izvještaju piše da je Zemljoradnička zadruga u Kravici veliko skladište montažne konstrukcije. Korištena je kao skladište poljoprivrednih proizvoda i čini dio kompleksa od nekoliko zgrada. Na sjevernom zidu se nalaze oštećene površine sa mrljama za koje se pretpostavlja da potiču od krvi i tkiva koje su vidljive sve do visine stropa. U zapadnom zidu su takođe nađena oštećenja sa značajnim mrljama krvi i tkiva kao i tragovima kapanja. Duž zida, na spoju sa južnim zidom, nalaze se i dva mjesta koja liče na mjesta detonacije eksploziva: jedna eksplozija se desila blizu poda. U blizini mjesta eksplozije postoje tragovi u obliku mrlja za koje se sumnja da potiču od krvi i mesa i protežu se do visine od gotovo 11 stopa od poda. Na južnom zidu primijećeno je šest mjesta koja upućuju na eksplozivne detonacije; mnogobrojna oštećenja nastala usljed udara (jedan se proteže i kroz vanjski i unutrašnji zid); velika mrlja za koju se sumnja da potiče od krvi proteže se nekoliko stopa uvis; na tom mjestu su prekinute željezne potporne šipke koje se nalaze u betonskim zidovima. Na istočnom zidu je primijećeno moguće mjesto eksplozije koje počinje 1 stopu od zida; mnogobrojna mjesta udara; ostaci za

[15] *Takođe vidi* "Izvještaj o uzorcima krvi i tkiva pronađenim u školi u Grbavici i skladištu u Kravici", Nizozemski Institut za susku medicinu, 20. 12. 1999. godine (Dokaz O-233). Ovaj izvještaj predstavlja detaljnu analizu uzoraka ljudskog tkiva i krvi prikupljenih od strane NCIS-a.
[16] "Sažetak sudskomedicinskih nalaza – stratišta i masovne gorbnice" ("1. Manningov izvještaj"), Dean Manning, 16. 5. 2000. godine (Dokaz O-239).
[17] Manning se takođe u svom radu oslanjao i na izvještaj Službe za krim. istrage Pomorskih snaga SAD-a.

koje se sumnja da potiču od eksploziva i mrlja za koju se sumnja da potiče od krvi, kao i ostaci tkiva.

Na južnom zidu (vanjska strana) primijećene su stotine oštećenja nastalih usljed udara, pri čemu su ta oštećenja najviše koncentrisana oko vrata. Istražitelji su pronašli tri metalna fragmenta koji izgledaju kao dijelovi metka sa košuljicom. Na vanjskom zidu sjeverne strane primijećeno je slijedeće: jedna rupa koja prolazi kroz zid a odmah ispod te rupe pronađena je niska humka zemlje sa trideset fragmenata kostiju za koje se sumnja da su ljudske; mnogobrojna mjesta udara oko manjeg ulaza na lijevoj strani i vanjskom zidu; znatna oštećenja duž gornjeg i zapadnog ruba većeg ulaza(na istočnoj strani), što ukazuje da je primijenjena sila iznutra. Iznad manjeg ulaza na zapadnom dijelu nalazi se natpis kojem nedostaje jedan dio. Pod je prekriven slamom, balegom i poljoprivrednim alatkama.[18]

Konačno, prilikom uviđaja i ispitivanja masovnih grobnica prikupljeni su dodatni forenzički dokazi u vezi sa ubistvima u skladištu u Kravici, koji se slažu sa iskazima svjedoka i dodatno ih potkrepljuju. Kao što je navedeno i u "Rezimeu forenzičkih dokaza – masovne grobnice u 2000. godini" ("2. Manningov izvještaj" dokaz O-236) naročito se jedna masovna grobnica, Glogova 1, povezuje sa ubistvima u skladištu u Kravici na osnovu nađenih predmeta i drugih dokaza.[19] Kao što se navodi u izvještaju:

> Glogova 1 je primarna masovna grobnica koja se nalazi na poljskom putu kada se siđe s ceste Konjević Polje-Bratunac, kod sela Glogova. …U Glogovi 1 su pronađeni brojni dokazi koji povezuju ovu grobnicu sa mjestom pogubljenja i skladištu u Kravici. Među tim dokazima su komadi zidarskog materijala i okvir vrata identičan onima u skladištu u Kravici, kao i predmeti poput dijelova automobila te slama, za koju je osoba koja je preživjela masakr izjavila da je bila u skladištu.
>
> …U ovim grobnicama je pronađeno najmanje 191 tijelo i 283 dijelova tijela. S obzirom na vremenska ograničenja, obavljen je ograničen broj obdukcija i još nije napravljen proračun MBO (minimalnog broja osoba) ….

[18] 1. Manningov izvještaj, str. 5-6l; *Blagojević*, Svjedočenje Deana Manninga dato 5. 2. 2004. godine, str. 7213 (Dokaz O-228).

[19] Detaljniji izvještaj istrage masovne grobnice Glogova 1 koji je sastavio Richard Wright, koji sadrži dodatne informacije o dokazima izuzetim iz grobnice Glogova 1. "Izvještaj o iskopavanjima i ekshumacijama u Masovnoj grobnici Glogova 1 tokom 2000. godine", Richard Wright, 9. 2. 2001. godine (Dokaz O-237). Hedlijev Izvještaj se takođe odnosi na dokaze pronađene u masovnoj grobnici Glogova 1.

Glogova 1 je primarna grobnica koju čini najmanje 6 raka [C,E,F,H,K i L]…. …Posebno obilježje nekih grobnica … bio je veliki broj povreda na tijelima koje su izgledale kao povrede od eksplozija i šrapnela. U nekim grobnicama pronađeni su kašike ručnih bombi kao i dijelovi granata i šrapneli. Predmeti pronađeni u grobnicama kao i povrede vidljive na tijelima u potpunosti potkrepljuju iskaze svjedoka o postupku pogubljenja i uklanjanja tijela u skladištu u Kravici.

U svim rakama grobnice Glogova 1… pronađena je direktna fizička veza sa stratištem u skladištu u Kravici….

Iako nije izvršen post-mortem pregled svih tijela iz Glogove, jasno je da su žrtve iz te grobnice umrle nasilnom smrću. Pronađena su tijela u čijim su se kostima i raspadnutom mesu nalazili meci i šrapneli. Na mnogim tijelima su zapaženi znakovi fraktura izazvanih udarima velike jačine, što odgovara upotrebi eksploziva i ručnih granata. …Ostaci su pripadali žrtvama različite životne dobi, međutim antropolog je najmanje jednu osobu opisao kao lice između približno 12 i 14 godina starosti.[20]

[20] 2. Manningov izvještaj, Dean Manning, februar 2001. godine, str. 11-12 (Dokaz O-236). Dodatni dokazi koji se odnose na masovne grobnice, uključujući i sekundarne masovne grobnice, koje su u vezi sa ubistvima u skladištu u Kravici što se nalaze u "Rezimeu forenzičkih dokaza – stratišta i masovne grobnice 2001. godine" ("3. Manningov izvještaj"), Dean Manning, 24. avgust 2003 godine (Dokaz O-241), i "Izvještaju o iskopavanjima u Glogovi 2., Bosna i Hercegovina 1999-2001" ("Baraybarov Izvještaj"), Jose Pablo Baraybar (Dokaz O-238).

IV. ZAKONSKE ODREDBE O GENOCIDU

A. Elementi krivičnog djela

U članu 171. KZ BiH krivično djelo genocida kvalifikuje se na sljedeći način:

> Ko u cilju da potpuno ili djelimično istrijebi nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu ljudi naredi učinjenje ili učini koje od ovih djela:
> a) ubijanje pripadnika skupine ljudi;
> b) nanošenje teške tjelesne ozljede ili duševne povrede pripadnicima skupine ljudi;
> c) smišljeno nametanje skupini ljudi ili zajednici takvih životnih uvjeta koji bi mogli posljedovati njenim potpunim ili djelomičnim istrebljenjem;
> d) uvođenje mjera kojima je cilj sprječavanje rađanja unutar skupine ljudi;
> e) prisilno preseljenje djece iz te u drugu skupinu ljudi ...

Član 171. KZ BiH je u većem dijelu identičan članu 141. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije („SFRJ“) i članu 2. Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida („Konvencija o genocidu“), koja je stupila na snagu 12.1.1951. godine.[21]

U članu 141. KZ SFRJ krivično djelo genocida kvalifikuje se na sljedeći način:

> Ko u namjeri da potpuno ili djelimično uništi neku nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu naredi da se vrše ubistva ili teške povrede tijela ili teško narušavanje fizičkog ili duševnog zdravlja članova grupe ili prinudno raseljavanje stanovništva, ili da se grupa stavi u takve životne uslove koji dovode do potpunog ili djelimičnog istrebljenja grupe, ili da se primijene mjere kojima se sprječava rađanje između pripadnika grupe, ili da se vrši prinudno preseljavanje djece u drugu grupu, ili ko u istoj namjeri izvrši neko od navedenih djela, kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom.

[21] *Vidi također,* Statut Međunarodnog krivičnog suda („Rimski statut“), član 6, datum stupanja na snagu 1.7.2002. godine, U.N. Doc. A/CONF.183/9 (identičan članu 2. Konvencije o genocidu).

Vijeće napominje da se u članu 141, pored ostalih djela nabrojanih u članu 2. Konvencije o genocidu, konkretno kvalifikuje prinudno raseljavanje kao jednu od mogućih radnji sadržanih u krivičnom djelu genocida.

U članu 2. Konvencije o genocidu krivično djelo genocida kvalifikuje se na sljedeći način:

> U ovoj konvenciji pod genocidom se podrazumijeva bilo koje od niže navedenih djela počinjenih u namjeri da se potpuno ili djelimično uništi kao takva neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa:
> (a) ubistvo pripadnika grupe;
> (b) nanošenje teške povrede fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe;
> (c) namjerno podvrgavanje grupe takvim životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
> (d) mjere usmjerene ka sprečavanju rađanja u okviru grupe;
> (e) prisilno premještanje djece iz jedne grupe u drugu.

Iako, iz razloga obrazloženih u Dijelu VII u donjem tekstu, primjena člana 171. KZ BiH ne mora biti uslovljena običajnim statusom zločina genocida, Vijeće napominje da je nesporno da je genocid priznat kao krivično djelo po međunarodnom običajnom pravu. Još 1951. godine, Međunarodni sud pravde je konstatovao: „[P]rincipi koji leže u osnovi Konvencije su principi koje civilizovane nacije prihvataju kao obavezujuće po države, čak i bez postojanja obaveza po konvenciji.“[22] Takođe, u Izvještaju generalnog sekretara u vezi sa Rezolucijom 808 Savjeta bezbjednosti koji je jednoglasno odobren Rezolucijom 827 Savjeta bezbjednosti konstatovano je: „Dio konvencionalnog međunarodnog humanitarnog prava koji je bez sumnje postao dio međunarodnog običajnog prava jeste zakon koji se može primijeniti u oružanim sukobima koji je sadržan u: Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida od 9.12.1948.“[23]

---

[22] *Rezerve u pogledu Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida,* Savjetodavno mišljenje, (1951. godina) Izvještaji Međunarodnog suda pravde 23.

[23] Izvještaj generalnog sekretara u skladu sa paragrafom 2. Rezolucije 808 Savjeta bezbjednosti (1993. godina) („Izvještaj generalnog sekretara“) UN Doc. S/25704, paragraf 45. *Vidi takođe, Tužilac protiv Akayesu-a,* ICTR-96-4-T, presuda, 2.9.1998. godine, paragraf 495.(„Konvencija o genocidu se bez sumnje smatra dijelom međunarodnog običajnog prava.“); *Tužilac protiv Jelisića,* IT-95-10-T, presuda, 14.12.1999. godine, para. 60. („U članu 4. Statuta od riječi do riječi su preuzete odredbe Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida koja nesumnjivo predstavlja dio međunarodnog običajnog prava.“).

Član 2. Konvencije o genocidu je od riječi do riječi sadržan u članu 4. Statuta MKSJ-a i članu 2. Statuta MKSR-a, koji se mogu primijeniti na radnje u Srebrenici i predstavljaju potvrdu da je definicija genocida prihvaćena u međunarodnom običajnom pravu identična definiciji iz Konvencije o genocidu. Kao što je pretresno vijeće u predmetu protiv Jelisića naglasilo: „U članu 4. Statuta od riječi do riječi su preuzete odredbe [Konvencije o genocidu]. ...Konvencija je poslije postala jedan od najprihvaćenijih međunarodnih instrumenata koji se odnose na ljudska prava. Nesumnjivo je da odredbe Konvencije potpadaju pod međunarodno običajno pravo…."[24]

Član 171. KZ BiH, kao i član 141. KZ SFRJ prije njega, usvojen je kao domaći zakon da bi se ispunila obaveza države prema Konvenciji o genocidu. Član V Konvencije glasi: „Strane ugovornice se obavezuju da će preduzeti potrebne zakonske mjere, shodno svojim ustavima, kako bi osigurale primjenu odredaba ove konvencije i naročito da će predvidjeti efikasne kazne za osobe krive za genocid ...." SFRJ je uzela aktivno učešće u izradi Konvencije o genocidu i ratifikovala je 1950. godine.[25] Kao odredba domaćeg zakona koja je na taj način izvedena iz međunarodnog prava, član 171. KZ BiH kao uvjerljiv autoritet nosi sa sobom svoje međunarodno pravno nasljeđe, kao i međunarodnu sudsku praksu putem koje se ono tumači i primjenjuje.

Stoga zločin genocida iz člana 171. KZ BiH sadrži dvije različite grupe elemenata, odnosno *chapeau* ili opšte elemente – genocidni *mens rea* tj. genocidnu namjeru, i elemente osnovnih radnji.[26]

B. *Actus Reus*

Prema članu 171. tačka a) KZ BiH, *actus reus* genocida uključuje „ubijanje pripadnika skupine ljudi". Vijeće zaključuje da „ubijanje pripadnika skupine ljudi" u najmanju ruku uključuje djelo ubistva posebno kvalifikovano domaćim zakonom.[27] Konkretno, Vijeće zaključuje da se zabranjuje „lišenje druge osobe života" što je također zabranjeno u okviru zločina protiv čovječnosti i

[24] Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, paragraf 60.
[25] Službeni vijesnik Prezidijuma Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije, br. 2/50.
[26] Mada se osnovne radnje nabrojane u tački a) do e) mogu okarakterisati kao *actus reus* genocida, mora se imati na umu da i same ove osnovne radnje imaju elemente i *actus reus-a* i *mens rea*. Stoga je poželjno da genocid bude formulisan na sličan način kao zločini protiv čovječnosti u smislu da zahtijeva zasebnu provjeru *chapeau* ili opštih elemenata i osnovnih radnji. Svrha toga je da se naglasi da zločin genocida zahtijeva dokazivanje dvije posebne zločinačke namjere, namjeru osnovne radnje i genocidnu namjeru.
[27] Vijeće ne izražava nikakve zaključke u pogledu toga da li je koncept „ubijanja pripadnika skupine ljudi iz člana 171. tačka a) širi od koncepta ubistva.

ratnih zločina iz člana 172. stav 1. tačka a), 174. tačka a), i člana 175. tačka a) KZ BiH.

Ovo vijeće je već ranije utvrdilo elemente krivičnog djela ubistva:

1) lišavanje života;
2) direktna namjera da se liši života; jer je počinilac bio svjestan svoga čina i želio je da se čin izvrši.[28]

Kvalifikacija „pripadnici skupine ljudi" ne podrazumijeva automatski da broj žrtava mora biti veliki ili značajan. Teoretski, ubistvo samo jedne žrtve i dalje može predstavljati djelo koje čini *actus reus* zločina genocida.[29]

Konačno, prema kvalifikaciji „pripadnici skupine ljudi" obavezno je da žrtve ubijanja zapravo moraju biti pripadnici nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe koju je izvršilac htio da potpuno ili djelimično istrijebi.[30]

C. *Mens Rea*

Za zločin genocida neophodno je dokazati da su petorica optuženih (Trifunović, Radovanović, Džinić, Jakovljević i Medan), za koje je utvrđeno da su glavni izvršioci ubijanja, imali namjeru da ubiju zatvorenike u skladištu, i da su, pored toga, imali posebnu genocidnu namjeru da izvršavajući ta ubistva potpuno ili djelimično istrijebe zaštićenu grupu. Vijeće zaključuje da šestorica petorica glavnih izvršilaca zapravo jesu namjeravali da ubiju zatvorenike u skladištu i da zapravo jesu posjedovali genocidnu namjeru u vrijeme izvršenja predmetnih ubistava.

1. Namjera da se izvrši ubijanje

Namjera da se ubiju zatvorenici je očigledna, i nema zakonskog opravdanja. Kao što je obrazloženo u Dijelu III.C, u gore navedenom tekstu i VII.A do D, u nastavku, Vijeće je utvrdilo bez sumnje da su petorica optuženih skupa sa Petrom Mitrovićem bili prisutni u vrijeme kada je ubijanje izvršeno i da je

[28] *Vidi, Mitar Rašević i* S*avo Todović*, X-KR/06/275 (Sud BiH), prvostepena presuda, 28.2.2008. godine, str. 61; *Dragan Damjanović*, X-KR-05/51 (Sud BiH), prvostepena presuda, 15.12.2006. godine, str. 53, 54. *Vidi takođe, Tužilac protiv Blagojevića i Jokića,* IT-02-60-T, presuda, 17.1.2005. godine, paragraf 642; *Tužilac protiv Krstića*, presuda, 2.8.2001. godine, paragraf 543.

[29] U predmetu *Ndindabahizi*, pretresno vijeće MKSR-a je našlo da ubistvo jedne osobe zadovoljava *actus reus* genocida. *Tužilac protiv Ndindabahizi-ja*, ICTR-2001-71-I, presuda, 15.7.2004. godine, para. 471.

[30] *Tužilac protiv Brđanina*, IT-99-36-T, presuda, 1.9.2004. godine, para. 688.

svaki od njih dao značajan doprinos ubijanju. Vijeće dalje nalazi da je njihov doprinos dat sa namjerom da zatvorenici budu ubijeni; odnosno svaki od petorice optuženih je bio svjestan svojih djela, znali su da će ta djela u značajnoj mjeri doprinijeti lišavanju života zatvorenika bošnjačke nacionalnosti, i htjeli su izvršenje tih djela. Odbrana je tvrdila da su sva ubijanja do kojih je došlo izvršena u samoodbrani zbog juriša i namjeravanog napada zatvorenika iz skladišta nakon što su Krsto i zatvorenik ubijeni, a Čuturić ranjen. Činjenice međutim ne idu u prilog argumentaciji da su optuženi djelovali u nužnoj odbrani u skladu sa odredbama člana 24. KZ BiH. Konkretno, vijeće zaključuje, kao što je obrazloženo u tekstu koji slijedi, da nije postojao nikakav "napad" u smislu u kojem se taj termin koristi u članu 24.KZ BiH, te da je reakcija optuženih jasno i nedvosmisleno bila krajnje nesrazmjerna bilo kakvoj prijetnji od strane nenaoružanih zarobljenika, koji su bez ikakve sumnje bili pod dobrim osiguranjem u skladištu. Iz tog razloga nije ispunjen nijedan element "nužne odbrane" iz člana 24. stav 1i stav 2 KZ BiH

Zatvorenici su bili nenaoružani. Optuženi su bili naoružani automatskim puškama, mitraljezom M84 i ručnim bombama. Prostor skladišta je bio potpuno zatvoren izuzev prozora na zadnjem dijelu koje su čuvali optuženi Mitrović, Jakovljević i Medan. Ti prozori su bili dovoljno veliki zbog čega su predstavljali mogući put za bjekstvo, ali nisu predstavljali moguću tačku sa koje bi bio izvršen napad (što dokazuje i činjenica da je svjedok S2 iskoristio tu mogućnost iz iz skladišta iskočio kroz prozor).. Kao što je prethodno opisano, hangar se sastojao iz dva zasebna dijela. Kao što je utvrdio svjedok S4, ubistvo Krste/zatvorenika dogodilo se u desnom dijelu, nakon što su svi zatvorenici bili obezbijeđeni u zgradi, i do toga je došlo zato što je Krsto insistirao da uđe u prostor skladišta usprkos naređenjima optuženog Trifunovića. Zatvorenici u lijevom dijelu nisu znali šta se dešava u desnom dijelu skladišta, a svjedok S2 je izjavio da oni jesu čuli pucnjavu sa tog mjesta, ali su im ljudi koji su ih držali u zatočeništvu rekli da to Bošnjaci pucaju na skladište. Ulaz u lijevi dio skladišta je, prema riječima Luke Markovića, bio zaključan lancem i katancem. U prostoriji hangara koja se nalazila sa desne strane zatvorenici su, prema riječima svjedoka S1, bili tako natrpani jedan do drugoga da između njih nije bilo mjesta. Čak šta više, prema iskazu svjedoka S1, oni koji su se nalazili u dnu desnog dijela skladišta su znali samo da je pucano na jednog zatvorenika i da je nastala panika. Jedinu prijetnju optuženima među nenaoružanim zatvorenicima mogli su predstavljati oni koji su imali pristup ulazu, a radi se o prostoru od 2,45 x 2,35_metara širine, a ti ljudi su bili okruženi optuženima koji su bili naoružani automatskim puškama, mitraljezom M84 i ručnim bombama (Dokaz – O- 232).

Svjedok S4 je izjavio da su jedini zatvorenici koji su prišli ulazu, pošto su vidjeli da je na Krstu i zatvorenika pucano, bili oni koji su pokušavali da pobjegnu, a ti ljudi nisu odmakli daleko od praga kada su ubijeni iz mitraljeza M84 i pušaka koje su imali optuženi. Povike i psovke zatvorenika, kada su shvatili šta se dešava, čuli su mnogobrojni svjedoci, uključujući Mitrovića, S4 i radnike u skladištu, međutim iz fizičkog izgleda zgrade bilo je očigledno da svi pozivi zatvorenika na akciju nisu imali nikakvih praktičnih rezultata. Pored toga, prema iskazu svjedoka S4, dočekala ih je ne samo vatra iz oružja optuženih nego i psovke na nacionalnoj osnovi koje su upućivali oni koji su pucali. Konačno, svaku sumnju u pogledu toga da li su optuženi namjeravali da pobiju zatvorenike potpuno eliminiše čijenica da su oni nastavili sa ubijanjem više od sat vremena, te da su, kada su bili uvjereni da su svi u desnom dijelu mrtvi, sistematski nastavili sa ubijanjem onih koji su ostali u lijevom dijelu skladišta. Čak je i Borovčanin, kada su ga ispitivali istražitelji Haškog tužilaštva, priznao da su ova ubijanja predstavljala ubistvo.

> P: Da li su ti Muslimani iz opisa koji ste čuli, da li su oni, iko od Muslimana, ubijeni ili je do toga došlo kao rezultat borbe Muslimana sa srpskim vojnicima ili policijom?
> O: Mislim da se nisu borili ali mislim da je cijeli incident počeo tako što je ovaj muslimanski vojnik ubio policajca. Veoma je teško reći da se radilo o borbama pošto Muslimani nisu bili naoružani.
> P: Da li bi to onda predstavljalo ubistvo Muslimana?
> O: Da.[31]

2. Genocidna namjera

„Prema kvalifikaciji zločina genocida neophodna je posebna namjera koja predstavlja karakteristično obilježje ovog konkretnog zločina prema međunarodnom pravu.“[32] Član 171. KZ BiH definiše elemente ove genocidne namjere kao:

1) cilj;
2) da se istrijebi;
3) potpuno ili djelimično;

[31] Izjava Ljubomira Borovčanina data Tužilaštvu MKSJ-a 11.3.2002. godine („Izjava Borovčanina iz marta 2002. godine“), str. L0066355 (dokaz O-337).
[32] Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu njene četrdeset i osme sjednice, 6.5-26.7.1996. godine („Izvještaj KMP iz 1996. godine“), UN Doc. A/51/10. *Vidi takođe,* prvostepenu presudu u predmetu Akayesu, paragraf 498. („Genocid se razlikuje od ostalih zločina po tome što on obuhvata posebnu namjeru ili *dolus specialis*.“).

4) nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina ljudi.

a. „Cilj“ („namjera“)

Genocidna namjera može samo biti rezultat namjernog i svjesnog cilja. Istrebljenje, potpuno ili djelimično, mora predstavljati *cilj* konkretnih radnji koje se nalaze u osnovi krivičnog djela.[33] Pored toga, i u skladu sa članom 2. Konvencije o genocidu, izraz „cilj“ obuhvata namjeru da se uništi grupa „kao takva“. Odnosno, na osnovu dokaza mora biti utvrđeno da su „propisana djela izvršena protiv žrtava *zbog* njihove pripadnosti zaštićenoj grupi“, mada nije nužno da su izvršena „*isključivo* zbog te pripadnosti.“[34]

b. „da se istrijebi“

Međunarodni sudovi, KMP i većina pravnih teoretičara zaključila je da je za element „istrebljenja“ neophodno da je izvršilac namjeravao da postigne fizičko ili biološko uništenje grupe ili njenog materijalnog postojanja.[35] Fizičko ili biološko uništenje se može postići različitim metodama od kojih većina ne uključuje neposredno materijalno uništenje grupe ubijanjem.[36] U Konvenciji o genocidu i zakonima putem kojih se ona danas primjenjuje i putem kojih se primjenjivala u bivšoj Jugoslaviji nabraja se niz metoda putem kojih se na kraju može ostvariti fizičko uništenje grupe. Mada je najneposrednija metoda ubijanje pripadnika grupe, i druge metode bi, pojedinačno ili u kombinaciji, ukoliko se primjene sa istim ciljem, dovele do uništenja grupe. Pretresno vijeće u predmetu *Blagojević* obrazložilo je da je „fizičko ili biološko uništenje grupe vjerovatan ishod prisilnog premještanja stanovništva kada se to premještanje vrši na takav način da se grupa više ne može sama obnoviti,“ ponavljajući tako zaključak žalbenog vijeća u predmetu

[33] Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević,* paragraf 656. (tekst naknadno naglašen). *Vidi takođe,* Izvještaj KMP iz 1996. godine, str. 44. („Međutim, opšta namjera da se počini jedno od nabrojanih djela u kombinaciji s opštom sviješću o vjerovatnim posljedicama takvog djela po neposrednu žrtvu ili žrtve nije dovoljna za zločin genocida.“); prvostepena presuda u predmetu *Krstić,* paragraf 571. („Za potrebe ovog predmeta, Vijeće će se stoga opredijeliti za karakterizaciju genocida koja obuhvata samo djela počinjena *s ciljem* uništenja cijele grupe ili nekog njenog dijela.“) (tekst naglašen u originalu).

[34] *Tužilac protiv Niyitegeka-e*, ICTR-96-14-A, presuda, 9.7.2004. godine, paragraf 53. (tekst naglašen u originalu).

[35] *Vidi npr, Tužilac protiv Krstića*, IT-98-33-A, 19.4.2004. godine, paragraf 25; prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, paragraf 580; *Tužilac protiv Semanza-e*, ICTR-97-20-T, presuda, 15.5.2003. godine, paragraf 315.

[36] KMP je sugerisala da osnovna djela navedena u tački a) do c) Konvencije o genocidu mogu biti shvaćena kao djela fizičkog uništenja, dok djela navedena u tački d) i e) mogu biti shvaćena kao djela biološkog uništenja. Izvještaj KMP iz 1996. godine, str. 46.

Krstić prema kojem „prisilno premještanje stanovništva može predstavljati dodatno sredstvo da se obezbijedi fizičko uništenje [zaštićene grupe].“[37]

c. „potpuno ili djelimično“

Vijeće se slaže sa obrazloženjem žalbenog vijeća MKSJ-a i KMP da se kod namjere da se „djelimično“ uništi neka grupa mora raditi o namjeri da se uništi „znatan dio te grupe.“[38] Vijeće se nadalje slaže da analiza pojma „znatni“ dio grupe podrazumijeva analizu čitavog niza pitanja koja uključuju brojnost, relativnu većinu datog dijela u odnosu na ukupnu veličinu grupe; značaj u okviru grupe; da li dati dio grupe simbolizuje cijelu grupu; te da li je taj dio grupe od suštinskog značaja za opstanak grupe. Posebna namjera da se uništi jedan dio grupe može se odnositi samo na ograničeno geografsko područje.[39] „Namjera počinioca genocida da uništi uvijek je ograničena prilikama koje mu se pružaju.“[40] Vijeće smatra da uvjerenje i predstava izvršilaca o pojmu 'znatni dio grupe' predstavljaju dodatni faktor koji treba uzeti u obzir. Međutim, u konačnoj analizi Vijeće mora biti uvjereno da taj dio *objektivno* predstavlja „znatan dio date grupe“.

d. „nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina ljudi“

Da li se radi o zaštićenoj grupi trebalo bi „procjenjivati u svakom predmetu ponaosob na osnovu *objektivnih* karakteristika datog društvenog i istorijskog konteksta, te na osnovu *subjektivne* percepcije izvršilaca.“[41] Zaštićenu grupu moguće je subjektivno identifikovati „koristeći kriterijum stigmatiziranja

---

[37] Prvostepena presuda u predmetu Blagojević, paragraf 666. Pored toga, prema zakonu koji je postojao u to vrijeme, prisilno premještanje je predstavljalo jednu od nabrojanih metoda kojom se ostvarivao genocid. Član 141. Krivičnog zakona SFRJ.

[38] Žalbena presuda u predmetu Krstić, paragraf 8; Izvještaj KMP iz 1996. godine, str. 45. („Ipak, zločin genocida po samoj svojoj prirodi zahtijeva namjeru da se uništi barem znatan dio neke određene grupe.“). *Vidi također,* prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić,* paragraf 82; *Tužilac protiv Sikirice,* IT-95-8-T, presuda o prijedlogu odbrane za donošenje oslobađajuće presude, 3.9.2001. godine, paragraf 65; *Tužilac protiv Kayishema-e i Ruzindana-e,* ICTR-95-1-T, presuda, 21.5.1999. godine, paragraf 97; *Tužilac protiv Bagilishema*-e, ICTR-95-1A-T, presuda, 7.6.2001. godine, paragraf 64; prvostepena presuda u predmetu Semanza, paragraf 316. *Vidi također,* Benjamin Whitaker, Revidirani i ažurirani izvještaj o pitanju prevencije i kažnjavanja zločina genocida, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6, paragraf 29. („“Čini se da izraz „djelimično“ podrazumijeva relativno značajan broj u odnosu na grupu u cjelini, ili značajan dio neke grupe, na primjer njeno rukovodstvo.“).

[39] Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin,* paragraf 703.

[40] Drugostepena presuda u predmetu *Krstić,* paragraf 13.

[41] Prvostepena presuda u predmetu *Semanza,* paragraf 317. (tekst naglašen u originalu). *Vidi također,* prvostepenu presudu u predmetu *Bagilishema*, paragraf 65; *Tužilac protiv Musema-e*, ICTR-96-13-T, presuda, 27.1.2000. godine, paragraf 161-163; *Tužilac protiv Rutaganda-e*, ICTR-96-3-T, presuda, 6.12.1999. godine, paragraf 56-58; prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, paragraf 98; prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, paragraf 702.

grupe, naročito od strane izvršilaca zločina, na osnovu percepcije njenih nacionalnih, etničkih, rasnih ili vjerskih karakteristika.“[42]

D. Dokaz genocidne namjere

Kao što je prethodno, a i u daljem tekstu obrazloženo, Vijeće zaključuje da su optuženi imali namjeru da izvrše ubijanje i dodatnu namjeru da istrijebe znatan dio zaštićene grupe kao takve.

Odbrana tvrdi da optuženi nisu bili upoznati sa pravnom kvalifikacijom genocida, te da stoga nisu mogli imati namjeru da izvrše genocid. Međutim, uopšte nije neophodno da optuženi bude u stanju da definiše pravnu kvalifikaciju svog krivičnog djela, već samo da ima saznanje da su njegove radnje i namjere kriminalne prirode. Na Vijeću je onda da utvrdi koje krivično djelo je izvršeno. Optuženi ne moraju biti u stanju da daju pravnu definiciju genocidne namjere ukoliko su posjedovali namjeru na koju se definicija odnosi. Neophodna namjera je cilj da se potpuno ili djelimično istrijebi zaštićena grupa, pri čemu nije nužno da oni koji imaju tu namjeru konkretno znaju da je pravni termin za to „genocidna namjera“.

Da bi se dokazala genocidna namjera nisu neophodne konkretne izjave ili priznanja izvršioca kojima on opisuje svoju namjeru. Umjesto toga, pošto „može biti teško utvrditi [e]ksplicitne manifestacije namjere kod izvršilaca,“ na osnovu činjeničnih okolnosti djela izvršioca može se, u pravnom smislu, utvrditi genocidna namjera van razumne sumnje.“[43]

Namjera je psihičko stanje, a posebna namjera da se istrijebi neka zaštićena grupa, kao i posebna namjera da se izvrši bilo koje drugo krivično djelo kod

---

[42] Prvostepena presuda u predmetu *Krstić,* paragraf 557. (citira predmet *Tužilac protiv Nikolića,* IT-94-2-R61, Pregled optužnice na osnovu pravila 61, 20.10.1995. godine, paragraf 27. i prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić,* paragraf 70.).

[43] Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, paragraf 93. *Vidi takođe, Tužilac protiv Rutaganda-e*, ICTR-96-3-A, presuda, 26.5.2003. godine, paragraf 525. („U nedostatku eksplicitnih, direktnih dokaza, *dolus specialis* može se izvesti iz odgovarajućih činjeničnih okolnosti“); *Tužilac protiv Ntagerura-e, Bagambiki-a, Imanishimwe-a* („*Cyangug*“”), ICTR-99-46-T, presuda, 25.2.2004. godine, paragraf 663; prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, paragraf 313; prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, paragraf 523; drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, paragraf 34. („U nedostatku direktnih dokaza o genocidnoj namjeri, namjera se još uvijek može izvesti iz činjeničnih okolnosti krivičnog djela“); drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, paragraf 47. („Što se tiče dokaza za specifičnu namjeru, o njoj u nedostatku izravnih i eksplicitnih dokaza možemo zaključivati na osnovu cijelog niza činjenica i okolnosti, kao što je opšti kontekst, počinjenje drugih kažnjivih djela koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe, opseg počinjenih zločina, sistematsko izvršenje djela nad žrtvama zbog toga što pripadaju jednoj konkretnoj grupi, ili ponavljanje destruktivnih i diskriminatornih djela“).

kojeg određeno psihičko stanje predstavlja element krivičnog djela, mora biti dokazana razmatranjem činjeničnih okolnosti, kao i samog djela. Na osnovu dokaza o:

1) opštem kontekstu događaja u kojem je izvršilac djelovao;
2) upoznatosti izvršioca sa tim kontekstom; te
3) konkretnoj prirodi djela izvršioca;

kada se sagledaju u cjelosti, moguće je van sumnje utvrditi namjeru izvršioca.

E. Zaključci o zaštićenoj grupi

1. Optuženi su znali da su žrtve ubijanja u skladištu Kravica bili Bošnjaci iz Srebrenice

Identifikacija Bošnjaka iz Srebrenice kao zaštićene grupe u svrhu primjene odgovarajućeg zakona u ovom slučaju predstavlja pravnu karakterizaciju. Nije nužno da optuženi razumiju ili izvrše tačne pravne karakterizacije. Dovoljno je da su oni bili svjesni činjenica na osnovu kojih je data karakterizacija izvršena, odnosno: da su znali da su žrtve u skladištu bili Bošnjaci iz Srebrenice; da su znali da su muškarci u koloni koje su vidjeli da su na prevaru navedeni da se predaju i za koje su znali da je na njih pucano i da su im postavljane zasjede bili Bošnjaci iz Srebrenice; te nadalje da su znali da su žene, djeca i stari, koji su sačinjavali ostatak Bošnjaka iz Srebrenice, bili istjerani iz svojih kuća i prisilno autobusima transportovani van područja Srebrenice.

Postoje mnogobrojni dokazi koji ukazuju na to da oni jesu znali da su žrtve Bošnjaci iz zaštićene zone Srebrenica. Radovanović je priznao da je znao da su muškarci koji su se predavali u Sandićima bili iz Srebrenice i da su u Srebrenici od 1993. godine živjeli samo Bošnjaci. Svjedok S4 je izjavio da im je, kada su išli na svoj zadatak na putu, Trifunović rekao da se očekuje veliki priliv *Bošnjaka* koji su bježali iz Srebrenice, a u to se i uvjerio kada je vidio ljude koji su se predavali, od kojih je neke i lično poznavao. Nadalje je potvrdio da su muškarci koji su odvedeni u skladište pripadali grupi muškaraca bošnjačke nacionalnosti koji su se predali, te da se radilo o muškarcima koji su bježali iz Srebrenice.

Njihove iskaze potvrđuju izjave Stevanovića i Mitrovića. U svojoj izjavi koju je dao tužiocu, Mitrović je govorio o tome kako je dobio naređenje da prihvati sve Bošnjake koji su se predali, pošto su se „krili u šumama“, objašnjavajući da

je čuvao grupu od 500 Bošnjaka; takođe je izjavio da su potom zarobljeni Bošnjaci odvedeni u skladište Kravica. U svojoj izjavi koju je dao tužiocu, Stevanović je potvrdio ono čega se sjeća svjedok S4, izjavivši da nakon raspoređivanja na brdo Budak: „Iznenada, dobili smo zadatak, koji nam je saopštio komandir Trifunović, da krenemo na obezbjeđenje putne komunikacije između Bratunca i Konjević Polja, tačnije u Kravicu, pošto su Muslimani trebali tuda proći.“ Dalje u izjavi govorio je o predaji Bošnjaka.

Radovanović, svjedok S4, Mitrović i Stevanović su takođe potvrdili da su žene i djeca u autobusima, kao i oni za koje su svjedok S4, Mitrović i Stevanović priznali da su ih vidjeli u Potočarima 12. jula, bili Bošnjaci iz Srebrenice, kao i Milojko Milanović, Milenko Pepić, Slobodan Stjepanović, Dragomir Stupar, Marko Aleksić, Predrag Čelić, Stanislav Vukajlović; i ostali pripadnici Drugog odreda Šekovići koji su svjedočili na suđenju dodatno su potvrdili da su sva tri voda Odreda bila na putu dana 12. i 13. jula, vidjeli su stotine muškaraca bošnjačke nacionalnosti koji su bježali iz Srebrenice kako se predaju, te su vidjeli odvoženje žena i djece bošnjačke nacionalnosti koji su pobjegli iz Srebrenice u Potočare autobusima iz Srebrenice u pravcu Tuzle i Kladnja. Čak su i civili koji su se zatekli u krugu Zadruge kravica [44] znali da su zarobljenici koji su se predavali i koji su držani u zarobljeništvu u skladištu u Kravici bili muškarci bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice i da su žene i djeca u autobusima na putu bili Bošnjaci stanovnici zaštićene zone Srebrenica. Konačno, činjenicu da su vojnici koji su se nalazili na putu znali da su muškarci zarobljenici koji su se predavali, te žene i djeca koji su odvoženi autobusima, bili Bošnjaci iz Srebrenice zabilježili su i novinari za srpsku televiziju.[45]

2. Bošnjaci su bili „dio“ „zaštićene grupe“

Vijeće zaključuje da su Bošnjaci predstavljali zaštićenu grupu u smislu člana 171. KZ BiH. Vijeće konstatuje da su Muslimani jedan od konstitutivnih „naroda“ Socijalističke Republike BiH(Ustav SR BiH iz 1974. Godine). Postoji veliki broj subjektivnih dokaza koji ukazuju na to da su pripadnici drugih nacionalnih grupa koji su izvršili zločine protiv bošnjačkog naroda identifikovali i stigmatizovali Muslimane kao posebnu nacionalnu grupu. U novijoj historiji BiH, Ustavom FBiH od 18.03.1994 je propisana kategorija Bošnjaka (Muslimana) kao jednog od konstitutivnih naroda u FBiH, koji su u vezi konkretnog slučaja, do jula 1995. godine živjeli i na teritoriji Srebernice.

[44] Jovan Nikolić; Luka Marković; Zoran Erić; Ilija Nikolić
[45] Srebrenica video snimak (“Srebrenica Video”), transkript (“Video Transkript”), pg. L0092465-70 (Dokaz O-193). Ovaj dokaz uključuje video snimak koji je snimio novinar Zoran Petrović.

Činjenica da su Bošnjaci (Muslimani)dodatno stigmatizovani na vjerskoj osnovi samo naglašava da oni jesu zaštićena grupa.

Vijeće dalje zaključuje da je bošnjačko stanovništvo Srebrenice sačinjavalo „dio“ zaštićene grupe bošnjačkog naroda u smislu člana 171. KZ BiH. Kao što je prethodno pomenuto, namjera da se djelimično istrijebi neka grupa zahtijeva da predmet uništenja bude objektivno „znatan“ dio date zaštićene grupe. Mada je bošnjačka populacija Srebrenice doduše brojala samo oko 40.000 lica, dokazi ukazuju na to da je ova populacija bila naročito istaknut i značajan dio grupe bošnjačkog naroda, naročito u julu 1995. godine. I za bosanske Srbe i za bošnjačku populaciju, Srebrenica je bila od ogromnog strateškog i simboličkog značaja.

U strateškom smislu, bošnjačka populacija je predstavljala prepreku uspostavljanja cjelovite, etnički čiste države bosanskih Srba sa zaštićenim pravcima komunikacije i kretanja. S druge strane, za veću bošnjačku populaciju, kontrola Srebrenice i bezbjednost bošnjačkog stanovništva u njoj predstavljala je apsolutni imperativ da bi se spriječio politički raspad Bosne i Hercegovine kao centralne države u okviru njenih međunarodno priznatih granica, što je opet bilo od presudnog značaja za zaštitu bošnjačke populacije.

U simboličkom smislu, obje strane su sudbinu Srebrenice i bošnjačke populacije u enklavi vidjele kao simbol krajnjeg uspjeha njihovih težnji. Za političko i vojno rukovodstvo bosanskih Srba, Srebrenica je na kraju predstavljala njihov neuspjeh da nakon tri godine rata ostvare svoje glavne ratne ciljeve usprkos jasnoj vojnoj nadmoći snaga bosanskih Srba. Slično tome, za bošnjački narod srebrenička enklava je bila simbol otpora i nade da bi bosanske snage u konačnici mogle preokrenuti situaciju u svoju korist. Pored toga, uloga međunarodne zajednice u stvaranju zaštićene zone Srebrenica dala je dodatnu simboličku važnost bošnjačkom stanovništvu Srebrenice. Dok je rukovodstvo bosanskih Srba željelo da osujeti međunarodnu zajednicu i pokaže svoju sposobnost da ostvari svoje ciljeve čak i usprkos međunarodnom protivljenju, Bošnjacima je bilo jasno da bi ih pad zaštićene zone Srebrenica apsolutno ugrozio kao narod.

Stoga, Vijeće zaključuje da je bošnjačko stanovništvo Srebrenice predstavljalo „znatan“ dio zaštićene grupe u smislu člana 171. KZ BiH. Namjera da se istrijebi bošnjačko stanovništvo Srebrenice stoga predstavlja genocidnu namjeru.

Vještak odbrane demografske struke, dr. Svetlana Radovanović (dokaz O-XI-7c), koja je dala svoj nalaz i mišljenje o statističko-demografskim podacima o

obimu i odnosu mortaliteta u vezi sa 13.7.1995. godine u Kravici, zaključila je da broj ubijenih u Zemljoradničkoj zadruzi Kravica nije bio dovoljan da bi vitalno ugrozio opstanak bošnjačke nacionalne zajednice u Bosni i Hercegovini. Ona dalje zaključuje da je odnos mortaliteta „u statističko-demografskom smislu“ imao neznatan uticaj na sposobnost biološke reprodukcije bošnjačke zajednice. Prema iskazu ovog vještaka, ukoliko se prilikom analize raspoloživih objektivnih podataka primijene strogi i utvrđeni naučni principi, samo za 25 žrtava moguće je sa željenim stepenom naučne sigurnosti ustvrditi da su nastradali u Kravici 13.7.1995. godine. Isto tako, korištenjem istih ograničenih podataka i primjenom iste stroge naučne metode, broj utvrđenih žrtava u Srebrenici iznosi 409 ili 1,49% od ukupne populacije, što po njenom mišljenju nije ugrozilo vitalnost nacionalne grupe imajući na umu veličinu populacije prema posljednjem popisu stanovništva iz 1991. godine. Ona je dalje u svom iskazu navela da je za postizanje biološkog uništenja grupe važnije ubiti žene nego muškarce da bi se spriječila buduća regeneracija grupe.

Vijeće cijeni kako stručnost dr. Radovanović tako i njene visoke standarde na osnovu kojih se može naučno potvrditi, a na osnovu raspoloživih podataka, koji su konkretno pojedinci ubijeni u Kravici 13. jula, i koliko je i gdje konkretnih lica sa područja Srebrenice ukupno ubijeno u relevantno vrijeme. Da nije bilo svjedoka ubijanja u Kravici i u cijelom području Srebrenice između 10. i 19. jula, Vijeće bi se možda moralo oslanjati samo na naučnu rekonstrukciju, i njen pristup bi bio od velikog interesa za Vijeće. U tom slučaju, Vijeće bi se moglo složiti da, zahvaljujući posebnim naporima VRS da kod žrtava ne ostave ništa na osnovu čega bi ih bilo moguće precizno identifikovati, a potom da razdvoje njihove posmrtne ostatke komadanjem tijela prilikom pogubljenja, postupka pokopavanja i ponovnog zakopavanja, te konačno da se čak do današnjeg dana skriva lokalitet grobnica, možda nema dovoljno podataka na osnovu kojih se može naučno utvrditi broj ubijenih, identitet svakog ubijenog ponaosob, te mjesto na kojem je ubijanje izvršeno. Međutim, Vijeće se u ovom slučaju ne suočava sa takvom situacijom. Umjesto toga, Vijeće je saslušalo više nego dovoljan broj svjedoka, te pregledalo više nego dovoljan broj materijalnih dokaza iz kojih zaključuje da su VRS i MUP ubili hiljade muškaraca Bošnjaka iz Srebrenice, te da je većina od preko 1.000 muškaraca Bošnjaka ubijena u skladištu Kravica dana 13. jula. Činjenica da postoji nedovoljno objektivnih indicija na osnovu kojih dr. Radovanović može doći do definitivne naučne potvrde ne umanjuje ni istinitost dokaza niti mračnu stvarnost koju oni dokumentuju.

Takođe, mada je interesantna tvrdnja da se uspješan genocid najbolje ostvaruje ubijanjem žena a ne muškaraca, ne postoji ništa što bi ukazivalo na to da su oni

koji su smislili genocidni plan ili oni koji su ga izvršili bili privilegovani poznavanjem te informacije. I planeri i izvršioci su bili uglavnom muškarci. S obzirom na ulogu koju su muškarci, u poređenju sa ulogom žena, imali u zajednici u to vrijeme, naročito u vrijeme rata, bilo bi logičnije da su izvršioci smatrali da bi uništenje muške populacije imalo veći uticaj na konačno uništenje grupe nego ubijanje ženske populacije, što bi u svakom slučaju bilo teže opravdati pred međunarodnom zajednicom kao legitimne žrtve borbe. Nadalje, sa pravne tačke gledišta nije neophodno da genocidni plan bude najbolji genocidni plan niti čak ni da uspije u svom konačnom cilju. U stvari, nijednim od klasičnih genocida u 20. vijeku se zapravo nije uspjelo uništiti ciljanu grupu.

Stoga Vijeće ne može prihvatiti kao relevantne za svoje zaključke nalaze vještaka demografske struke koji se odnose na obim ubijanja i na to da li taj obim može dostići nivo „uništenja grupe“. Broj, odnosno procenat, ubijenih lica i način na koji taj procenat utiče na „vitalnost etničke grupe“ ne predstavljaju element krivičnog djela za koje se optuženi terete. Jednostavno rečeno, optuženi se terete da su izvršili ubijanje pripadnika grupe sa ciljem istrijebljenja te grupe. Da li se radi o masovnom ubijanju ili pojedinačnom ubijanju, da li u stvarnosti to ubijanje utiče na opstanak grupe ili ne, te da li ta ubijanja za rezultat imaju vidno teške posljedice na „sposobnost biološke reprodukcije“ analizirane grupe nije od važnosti za činjeničnu i pravnu analizu elemenata krivičnog djela, njegovog izvršenja, te utvrđenja da je djelo izvršeno sa tom posebnom namjerom. Isto tako, zaključci dr. Radovanović nisu relevantni za utvrđenje Vijeća da je bošnjačka populacija Srebrenice predstavljala „znatan“ dio zaštićene grupe u smislu člana 171. KZ BiH. Namjera da se istrijebi bošnjačka populacija Srebrenice stoga predstavlja genocidnu namjeru.

V. GENOCIDNI PLAN I KONTEKST – "OSLOBAĐANJE" SREBRENICE

Iz razloga navedenih u daljem tekstu, Vijeće konstatuje da su optuženi znali za osnovne principe genocidnog plana kojeg su njihovi nadređeni skovali da unište dio zaštićene grupe, bošnjački narod iz zaštićene zone Srebrenica. Optuženi naravno nisu bili upućeni u kompletan plan niti su bili upućeni u sve radnje kojima je bilo zamišljeno da se taj plan realizuje. Ono što su oni znali bilo je to da su bili raspoređeni u dio druge faze oslobađanja Srebrenice: trajno istrebljenje Bošnjaka iz zaštićene zone prisilnim preseljenjem žena, djece i starih ljudi i ubijanjem muškaraca. Još su znali da o ovom raspoređivanju "ne treba govoriti" izvan jedinice i da su naredbe za realizaciju plana dolazile "odozgo". Osnova za to saznanje nađe se, prvo, kroz ispitivanje da li je takav plan postojao i, drugo, kroz ispitivanje da li su ti osnovni principi koji su bili poznati optuženima bili tačni. Uvid u direktne i indirektne dokaze koji su prihvaćeni u ovom predmetu to i potkrepljuje i dokazuje genocidni plan.

A. "Oslobađanje" Srebrenice

Oslobađanje je bio termin kojeg su koristili bosanski Srbi za istrebljenje Bošnjaka sa teritorije koju su držali bosanski Srbi. Protjerivanje Bošnjaka sa područja niz rijeku Drinu bio je javno objavljen cilj RS-a od početka rata. U izdanju *Službenog glasnika Republike Srpske* od 26.11.1993. godine, nabrojani "strateški ciljevi odnosno prioriteti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" uključivali su, pored ostalih ciljeva, i sljedeće ciljeve: "Uspostaviti državne granice koje razdvajaju srpski narod od ostale dvije nacionalne zajednice" i "Uspostaviti koridor u dolini rijeke Drine, to jest, eliminisati Drinu kao granicu koja razdvaja srpske države."[46]

Miroslav Deronjić je, u svoj izjavi od 25.11.2003. godine koju je dao Tužilaštvu ("Deronjićeva izjava") (Dokaz O-326), potvrdio ovaj cilj i nazvao ga "oslobađanjem". On je naveo da je "oslobađanje" područja istočne Bosne niz koridor Drine uključivalo plan od dva dijela koji je smišljen 1991. i 1992. godine. Bosanski Srbi bi prvo preuzeli vlast u opštinama u Podrinju a potom silom protjerali bošnjačko stanovništvo: konkretno prisilnim preseljenjem žena i djece i često zatvaranjem i ubijanjem muškaraca. On navodi "oslobađanje Bratunca" (tačka 152), "oslobađanje Konjević Polja" (tačke 154, 156), "oslobađanje Kravice" (tačka 156), i pokušaj oslobađanja Srebrenice 1993. godine (tačka 152). Deronjić je detaljno opisao dva "oslobađanja": mjesta

[46] "Odluka o strateškim ciljevima Srpskog naroda u Bosni i Hercegovini," Momčilo Krajišnik, predsjednik Narodne skupštine RS, i usvojena 12.05.1992. godine

Glogova, gdje su bošnjačke žene i djeca bili prisilno preseljeni i gdje je 65 muškaraca ubijeno, i opštine Bratunac gdje su bošnjačke žene i djeca bili prisilno preseljeni a muškarci držani u gimnastičkoj sali škole Vuk Karadžić i u hangaru iza škole gdje su mnogi poubijani.[47] Iskaz svjedoka 161 koji je dat pred MKSJ u predmetu *Popović* i kojeg je uvela odbrana (Dokaz O-X-05), potvrdio je da su sahranili između 100 i 150 muškaraca bošnjačke nacionalnosti u masovnu grobnicu nakon "oslobađanja" Bratunca kojeg je Deronjić spomenuo.

Upravo je "oslobađanje" termin kojeg je i Karadžić više puta koristio u Direktivi 7, "Direktiva za dalja dejstva", izdata 08.03.1995. godine (Dokaz O-I-31). Direktiva je postavila ratne ciljeve i utvrdila ratni plan za svako geografsko područje. Direktiva je bila strogo povjerljiva, i bila je poslana samo onima koji su bili na komandnom nivou. Međutim, ona je davala upute da se provede javna kampanja kojom će se "razviti svest naroda i boraca… potrebu stavljanja svih raspoloživih ljudskih i materijalnih potencijala u funkciju *oslobodilačke borbe* i stvaranja slobodne i jedinstvene srpske države na prostoru bivše Jugoslavije." (kurziv naknadno stavljen)

Pored "oslobodilačke borbe" koja je karakterisala sve ratne operacije, Direktiva 7 je govorila o "oslobađanju" srpskih područja Goražda, i "oslobađanju" puta Ustiprača-Goražde-Srbinje. A što je najvažnije, ona je nalagala Drinskom korpusu, čija je zona djelovanja uključivala zaštićenu zonu Srebrenica, sljedeće:

> [I]splanirati operaciju pod nazivom "Jadar" sa zadatkom razbijanja i uništenja muslimanskih snaga u ovim enklavama i *definitivnog oslobađanja* Podrinja. (kurziv naknadno stavljen)

B. Faza jedan: Vojno preuzimanje Srebrenice

Srebrenica je bila od ključnog značaja za navedeno oslobađanje. Vojne ofanzive na enklavu pravdali su Karadžić i njegovi generali koji su tvrdili da su pripadnici 28. divizije Armije BiH u enklavi i da je koriste kao zonu koncentracije snaga za napade na sela bosanskih Srba u okolini. Međutim, u Direktivi 7 je navedena strategija za Srebrenicu koja se prvenstveno fokusirala na uništenje civilnog stanovništva.

[47] Deronjić ukazuje na to da bi mnogo više njih bilo ubijeno da ih on nije spasio, čime ih je poslao na Pale u zatvor. Deronjićeva Izjava , tačke 106-129.

Prvi dio strategije bio je izgladnjivanje stanovništva enklava dok se ne pokore, te je tako Direktiva 7 nalagala civilnim i vojnim organima da: "[S]manjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom životu, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje." Ovaj cilj je trebalo postići prevarom i time izbjeći "osudu međunarodne zajednice i međunarodnog javnog mnenja" i trebao se izvesti "planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahtjeva" od strane "državnih i vojnih organa zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama"[48]

Drugi dio strategije bio je također usmjeren na svo stanovništvo enklava, ne samo na vojne snage koje su možda tamo bile prisutne. Cilj te strategije bio je stvoriti "uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi," a isti se trebao postići "svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima." Aktivnost koja je počela kao rezultat ove naredbe nazvana je Operacija Jadar 95. Direktiva 7 je nalagala "gotovost za odbranu – odmah, a gotovost za izvođenje operacija strategijskog i operativnog nivoa do 20. aprila 1995. godine, do kada izvršiti sve operativno-strategijske i materijalne pripreme predstojećih operacija VRS."

U mjesecima prije 11. jula, bosanski Srbi su uspješno blokirali pristizanje hrane, benzina i medicinskih zaliha u enklavu. Potpukovnik Thomas Karremans, komandant Holanskog bataljona, osvrnuo se na "blokadu" grada na prvom sastanku sa generalom Mladićem u hotelu Fontana. Na drugom sastanku, potpukovnik Karremans je rekao da oni nisu primili pošiljke dizela mjesecima i da je bilo hrane za njegove vojnike dovoljno samo za još dva dana a da za izbjeglice nije bilo ništa. On je također potvrdio da su ljudi već bili iscrpljeni jer nisu imali dovoljno hrane u bazi u proteklih šest sedmica.[49]

I vojne pripreme su bile u toku u skladu sa instrukcijama i rokovima postavljenim u Direktivi 7. Major Robert Franken, zamjenik komandanta Holandskog bataljona, rekao je da su prve naznake vojne operacije bosanskih Srba primijećene još u aprilu, "kada je bilo jasno da su bosanski Srbi jedne prilike južno od osmatračkog položaja Romeo prešli granicu UN-a, a mi smo

[48] Direktiva je okarakterisala "delovanje pojedinaca i dela snaga UNPROFOR-a i određenih humanitarnih organizacija" kao aktivnosti koje su bile "pristrasne i neprijateljske" a direktiva da se "nenametljivo" uskrati prolaz hrane, goriva i lijekova bila je u skladu sa jednom od navedenih ciljeva Direktive 7 "obmanuti neprijatelja o stvarnim namerama."

[49] Srebrenica – video materijal ("Srebrenica Video"), Transkript ("Video transkript"), str. L0092435 (Dokaz O-193). Ovaj dokaz uključuje video materijal kojeg je snimio Zoran Petrović.

uspjeli da ih vratimo na njihovu stranu linije razgraničenja."[50] Miroslav Deronjić je izvijestio o posjeti Karadžića Zvorniku koja se desila u maju kada mu je Karadžić rekao da će se vojna operacija "uskoro desiti u Srebrenici" i zatražio je od Deronjića "da preduzme potrebne korake."[51] Deronjić je ovo razumio na način da se od njega očekivalo da izvrši pripreme u Bratuncu, i u tom cilju on je sklopio ugovor za rezerve goriva sa prevoznikom *Vihors* i pobrinuo se za prikupljanje hrane za povećano vojno prisustvo.[52]

Dana 31. maja, zauzet je osmatrački položaj Echo. Major Franken je rekao:

> Mi smo to (napad na predstražu) analizirali kao probni slučaj.., u smislu da li će UN reagovati sa vazdušnom pomoći pošto su oni... To se nije desilo. Nije bilo protunapada muslimanskih snaga, i nije bilo stvarnog protunapada od strane snaga UN. Tako da smo to analizirali kao probni slučaj za sljedeći napad na enklavu u julu.[53]

Naredna faza vojnog plana da se stvori situacija kojom je zamišljeno da se ugasi svaka nada stanovnika Srebrenice "u dalji opstanak i život" inicirana je pod nazivom Operacija Krivaja 95. Krivaja 95 je počela kada je tadašnji komandant Drinskog korpusa, general-major Milenko Živanović, potpisao dvije naredbe 02.07.1995. godine i iznio planove za napad na enklavu, te naložio raznim jedinicama Drinskog korpusa da se pripreme za borbu.[54] Dana 4. jula, Karadžić je izdao naređenje za pokret.

Tačna je analiza majora Frankena da je zauzimanje Echa bilo test da se vidi hoće li biti pružen ikakav otpor vojnom napredovanju bosanskih Srba. Tomislav Kovač, tadašnji vršilac dužnosti ministra unutrašnjih poslova RS, svjedočio je da je 5. jula, dan nakon što je Karadžić izdao naredbu za napad na enklavu, održan sastanak na kojem su on, Karadžić i general Krstić, koji je učestvovao putem telefona, zaključili da je enklava spremna za zauzimanje. Već u martovskoj Direktivi 7, Karadžić je izjavio, "do direktnog angažovanja kopnenih snaga UNPROFOR-a verovatno neće doći, osim u slučaju njihove direktne ugroženosti, a angažovanje kopnenih snaga NATO, malo je verovatno." Operacija Jadar 95 je pokazala da je rizik od direktnog angažovanja UNPROFOR-a ili 28. divizije Armije BiH bio minimalan. Zračni napad NATO-a se očekivao, ali je 5. jula, "Borbeni plan Krivaja 95, Naredba o

[50] *Krstić*, Iskaz od 04.04.2000. godine ("Iskaz Frankena u predmetu *Krstić*"), str. 2015-2016 (Dokaz O-277).
[51] Izjava Deronjića, tačka 163 (Dokaz – O- 326);
[52] Izjava Deronjića., tačka 167 (Dokaz – O-326);
[53] Iskaz Frankena u predmetu *Krstić*, str. 2072 (Dokaz -O-277).
[54] Utvrđena činjenica T8.

protivzračnoj odbrani" bio primijenjen u funkciji svođenja na najmanju moguću mjeru posljedica eventualne zračne intervencije.[55] Kovač je izvijestio da je Karadžić rekao na sastanku da je zadovoljan što Naser Orić, komandant 28. divizije Armije BiH, nije u enklavi i da oni, bez njegovog vođstva, imaju vrlo malo razloga da se plaše Armije BiH: "Bilo mu je jasno da je Srebrenica kao Srebrenica, bila u fazi raspada u vojnom smislu …. Slušao sam generala Krstića kad je rekao da je to gotova stvar i da tu više nema šta." I tako je napad na enklavu otpočeo 6. jula.[56] Karadžić je imao dvije varijante plana za napad, kako je to objasnio Deronjiću 9. jula: varijanta A bi bila smanjiti veličinu zaštićene zone, dok je varijanta B bila preuzimanje i okupacija kompletne zaštićene zone. Deronjić je izjavio: "Obavijestio me da će se pokušati sa varijantom ili planom B … ako to bude izvodivo u vojnom smislu …."[57] Istog dana kada je ovo objasnio Deronjiću (9. jula), Karadžić je odobrio varijantu B i dao naredbu Vojsci RS da zauzme kompletnu opštinu Srebrenica, uključujući i zaštićenu zonu UN-a.

Na tom istom sastanku sa Deronjićem od 9. jula, Karadžić je otkrio šta za Bošnjake koji su tada živjeli u enklavi predstavlja akcija oslobađanja u ovom dijelu. Cilj naveden u *Službenom glasniku* koji se odnosi na stvaranje "državnih granica koje razdvajaju srpski narod od ostale dvije etničke zajednice" ostao je nepromijenjen. Nakon opisa varijante B i razgovora o stavu Deronjića da u zaštićenoj zoni živi 40.000 ljudi, Deronjić kaže:

> Karadžić je rekao sljedeće: "Miroslave, sve ih treba poubijati." Onda je on rekao: "Do koga god vi mognete doći." On je upotrijebio množinu "vi". Onda je dodao sljedeću rečenicu – "princip zapadne Slavonije". To je doslovno rečenica koju je upotrijebio. Siguran sam 100% da je upotrijebio baš te riječi.

Deronjić je onda rekao da su on i Karadžić ranije razgovarali o prethodnom hrvatskom napadu u zapadnoj Slavoniji i da se vjerovalo da su Hrvati pobili sve civile, uključujući i one koji su pokušali da pobjegnu.[58]

Slijedom Karadžićeve naredbe od 9. jula da se zauzme enklava, Vojska RS je poduzela nemilosrdno granatiranje grada koje je bilo daleko od bilo kakve proporcionalne vojne potrebe i to je pokazalo nepoštivanje života civila. U unakrsnom ispitivanju od strane branioca, major Franken je posvjedočio pred Vijećem da je jedini opravdan vojni cilj bila pošta u kojoj je bio štab 28.

[55] Butlerov Izvještaj, 3.9 (Dokaz-O-277).
[56] Utvrđena činjenica T9.
[57] Izjava Deronjića, tačka 177 (Dokaz-O-326).
[58] *Id.*, tačka 181.

divizije, navodeći, "Jedini mogući vojni cilj mogla je biti pošta. Tačka." Osim toga, Franken je naglasio u svom svjedočenju pred MKSJ da "sam grad nije imao nikakav vojni cilj u toj fazi, osim, naravno, snaga UN-a." Major Franken je bio uvjeren da postoje samo dva razloga za tako intenzivno granatiranje i da bi oba imala isti efekat: "ubijanje ljudi ili pokušavanje podizanja panike ubijanjem ljudi. A pod „ljudi" mislim na civile, žene i djecu."[59] Hajra Čatić i E.H. su naveli u svom svjedočenju strah i krajnje beznađe koju je granatiranje ostavilo na stanovništvo u tom prenaseljenom gradu.

Bosanski Srbi su nastavili da granatiraju Bošnjake koji su bježali u pravcu Potočara. Nakon neuspjelog zračnog napada NATO-a 11. jula i za vrijeme evakuacije 15.000 do 30.000 žena i djece i između 1.000 i 2.000 nenaoružanih muškaraca u Potočare, Hajra Čatić je izjavila da je na njih i dalje bilo pucano.[60] Ovo je isto tako potvrdio i major Franken koji je naredio majoru Otteru, komandantu holandske baze, da putuje sa evakuisanim licima. Nakon toga, dok su civili bili u Potočarima, Franken je svjedočio da su bosanski Srbi upozorili Holandski bataljon da, ako i dalje bude otpora u smislu zračnih napada NATO-a, "oni su rekli da će ubiti naše ratne zarobljenike [pripadnike Holandskog bataljona]." Major Franken je vjerovao da bi se to i dogodilo, i on više nije imao sumnje u to šta će se desiti ako holandska vojska organizuje odbranu u Potočarima:

> Imali bismo masakr, i mislim na masakr među ženama i djecom... Srbi su već dokazali da nisu poštovali ništa u vezi sa civilima ili onima koji ne učestvuju u borbama. Gađali su ih artiljerijom u Srebrenici; gađali su ih artiljerijom na putu do Potočara.….[61]

Do noći 11. jula, kada se desio prvi sastanak u hotelu Fontana, prva faza oslobađanja Srebrenice, vojno preuzimanje, bila je završena. Vojska RS je stvorila "*nepodnošljivu situaciju potpune nesigurnosti stanovnika Srebrenice*." Ona je završena uz prekomjernu upotrebu sile usmjerene, bez razlike, na cjelokupno stanovništvo bez obzira na živote onih koji nisu učestvovali u borbama i onih koji su nesporno bili civili. Onda je trebalo započeti sa drugom fazom: onom koja bi osigurala "*besperspektivnost daljeg opstanka i života mještana u Srebrenici*."[62]

---

[59] Iskaz Frankena u predmetu *Krstić*, str. 2018, 2019 (Exhibit O-277).
[60] Franken je svjedočio na glavnom pretresu da je svo oružje Armije BiH ostavljeno kada se Četa B povukla iz Srebrenice, nakon što su se povukli muškarci i u kompleksu Potočari nije bilo naoružanih muškaraca. Isto tako, nema izvještaja o oružju koje je nađeno kod izbjeglica.
[61] Iskaz Frankena u predmetu *Krstić*, str. 2020, 2023.
[62] Direktiva 7 (Dokaz O-I-31).

Ove dvije faze oslobađanja Srebrenice opisao je major Momir Nikolić, pomoćnik komandanta za obavještajno-sigurnosna pitanja Bratunačke brigade Vojske RS, koji je priznao da je do jutra 12. jula, nakon što je enklava zauzeta u vojnom smislu, "borbeni dio bio završen." Na glavnom pretresu Nikolić je ponovo potvrdio da je zapravo, do jutra 11. jula, "sve bilo gotovo u smislu borbenih aktivnosti." Ali, major Nikolić je dalje rekao: "Onda je nastavljen *drugi dio* operacije, što je podrazumijevalo aktivnosti o kojima sam već govorio." Te aktivnosti o kojima je već govorio bilo je trajno istrebljenje Bošnjaka iz Srebrenice putem prisilnog preseljenja žena, djece i starih ljudi, i pritvaranjem i ubijanjem muškaraca.[63]

C. "Drugi dio": Faza dva – istrebljenje Bošnjaka

Objašnjenje ove dvije faze "oslobađanja Srebrenice" od strane majora Nikolića potkrijepljeno je istovremenim javnim izjavama dvojice vođa uključenih u ovu operaciju: generala Radislava Krstića i predsjednika Radovana Karadžića. U televizijskom intervjuu koji su obojica dali 12. jula ne ostavljaju nikakvu sumnju u to da je prvi dio oslobađanja, vojno preuzimanje, bio završen, a da je druga faza koja se odnosila na 40.000 Bošnjaka koji su živjeli u Srebrenici bila u toku.

Snimljeni video materijal (dokaz Tužilaštva – O – 193) pokazuje jednog novinara koji stoji pred bazom UN-a u Potočarima, okružen vojnicima bosanskih Srba i bošnjačkim izbjeglicama, i traži od generala Krstića da ocijeni način na koji je Drinski korpus obavio "vojni posao u vezi sa *oslobađanjem Srebrenice*."[64] Krstić je ispravio novinara i pojasnio da je vojna operacija bila samo dio zadatka: " Mi nismo prekinuli operaciju, mi idemo do kraja, do *oslobađanja teritorije opštine Srebrenica*." Ne ostavljajući nikakvu sumnju u to da govori o istrebljenju Bošnjaka kao tog dijela oslobađanja koji "se nastavlja do kraja", on je nastavio osvrćući se na hiljade izbjeglica koje su ga okruživale, rekavši: "Mi garantujemo bezbjednost civilnom stanovništvu. Oni će biti bezbjedno prebačeni tamo gdje žele da idu."

U televizijskom intervjuu koji je dat takođe 12. jula, Karadžić je to još jače naglasio. Karadžić potvrđuje vojnu pobjedu, nazvavši je "potpunim primjerom superiornosti kako srpskog oružja tako i srpske vojske …."[65] On takođe potvrđuje da su "prestale borbene aktivnosti". Na pitanje u intevjuu: "Kakva je

[63] *Blagojević*, transkript od 22.09.2003 ("Nikolić *Blagojević* svjedočenje"), stranica 2358. (Dokaz-O-246). Momir Nikolić je bio unakrsno ispitan od strane odbrana optuženih 6.02. 2008.
[64] Transkript video snimka (video transkript), stranice. L0092452-L0092453 (Dokaz O-193);
[65] Video transkript, str. L0092455 (Dokaz O-193);.

najnovija situacija u Srebrenici?", Karadžić ne govori ni o kakvoj vojnoj prijetnji, već se poziva na bošnjačko stanovništvo Srebrenice i kaže:

> Naš komesarijat za izbjeglice, kao što vidite, požurio je da pruži pomoć. Svako može vidjeti da su ti ljudi dobro uhranjeni i da nema uopšte nikakvih problema. Ako ste uporedili ono što se desilo u zapadnoj Slavoniji gdje su Hrvati navodno oslobađali sa onim što se desilo u Srebrenici, *gdje Srbi zaista vrše oslobađanje*, postoji takva razlika da je uopšte nemoguće govoriti o ratu. (kurziv naknadno stavljen).

"Oslobađanje" koje on spominje očito predstavlja postupak prema stanovnicima nakon što je završena vojna operacija. Njegovo poređenje sa "oslobađanjem" zapadne Slavonije od strane Hrvata kazuje naime oboje: kako zbog toga što se smatralo da je takozvanim oslobađanjem zapadne Slavonije potpuno uništeno srpsko civilno stanovništvo nakon hrvatske vojne pobjede, tako i zbog toga što je tri dana ranije Karadžić upotrijebio isti primjer kada je u razgovoru sa Miroslavom Deronjićem rekao da će ista sudbina ("sve ih treba poubijati") zadesiti Bošnjake nakon vojne pobjede bosanskih Srba u Srebrenici.[66]

General Krstić i Karadžić su pokušali da svojim javnim proglasima iznesu obmanu da se sa izbjeglicama dobro postupa i da im je data neka sloboda izbora u pogledu njihove budućnosti. Njihov pristup je i dalje bio u skladu sa ciljem Direktive 7 kojom se izbjegava "osuda međunarodne zajednice i međunarodnog javnog mnenja." General Mladić je bio manje diskretan u pogledu sudbine stanovnika Srebrenice. U podne 11. jula, za vrijeme njegovog trijumfalnog marša kroz prazan grad Srebrenicu, on se okrenuo prema kameri i obratio se televizijskim gledaocima ovim riječima:

> Evo nas, 11. jula, u srpskoj Srebrenici. Uoči još jednog velikog srpskog praznika, mi dajemo ovaj grad srpskom narodu na poklon. Konačno, nakon bune protiv dahija, *došao je trenutak da se osvetimo Turcima u ovom regionu*. (kurziv naknadno stavljen).[67]

Major Nikolić nije ostavio nikakvu sumnju da je izjava generala Mladića još tačnije pokazala kakav je bio službeni pristup stanovništvu Srebrenice. U

[66] Izvještaj, Butlera, tačka 1.32. Hrvatske vojne i policijske snage nanijele su veliki poraz vojnim snagama Republike Srpska Krajina ponovnim osvajanjem dijela zapadne Slavonije kojeg su držali Srbi u Operaciji Bljesak.
[67] Video transkript str. L0092407 (Dokaz O-193);.

njegovom prikazu činjenica ("Nikolićev prikaz činjenica") (Dokaz O-246) koje je potvrdio u svom svjedočenju pred MKSJ i nakon što je bio podvrgnut unakrsnom ispitivanju na glavnom pretresu, major Nikolić je u detalje iznio službeni plan za istrebljenje bošnjačkog stanovništva u Srebrenici. [68] Ovaj plan je bio zamišljen i operativan već u ranim jutarnjim satima 12. jula kada je dobio svoju ulogu u vezi sa planom. U izjavi je rekao:

> [U]jutro 12. jula, potpukovnik [Vujadin] Popović mi je rekao da će hiljade muslimanskih žena i djece u Potočarima biti prevezeno iz Potočara prema teritoriji blizu Kladnja koju su držali Muslimani i da će vojno sposobni muškarci Muslimani u masi Muslimana civila biti izdvojeni iz mase, privremeno zatvoreni u Bratuncu i ubrzo zatim poubijani. Rečeno mi je da je moja odgovornost da pomognem u koordinaciji i da pomognem u organizovanju ove operacije.

Iako je njegov konkretan zadatak 12. jula imao veze sa muškarcima u Potočarima, Nikolić je ovu informaciju shvatio na način da će svi muškarci Bošnjaci iz Srebrenice koji su došli pod kontrolu snaga Republike Srpske, bez obzira na to da li su bili u Potočarima ili drugdje, isto tako biti zatvoreni i poubijani.[69]

1. Uloga organa bezbjednosti i obavještavanja u drugoj fazi "oslobađanja Srebrenice"

Dvojica oficira iz Drinskog korpusa, potpukovnik Vujadin Popović, načelnik za bezbjednost, i potpukovnik Kosorić, načelnik za obavještajne poslove, prenijeli su ovu informaciju Nikoliću, što se desilo nakon sastanka između komandanata srebreničke operacije, uključujući generale Mladića i Krstića, koji je održan rano tog jutra, prema depeši koju je poslao Dragomir Vasić koji je takođe prisustvovao tom sastanku. U depeši na koju se poziva Butler u svom izvještaju, Vasić je izvijestio o tome da su na tom sastanku podijeljeni zadaci.

Major Momir Nikolić je u to vrijeme bio oficir za obavještajno-bezbjednosne poslove Bratunačke brigade, 2. pješadijskog bataljona. Organi za obavještajno-bezbjednosne poslove postojali su na nivou brigade, korpusa i Glavnog štaba, i bili su zaduženi za prikupljanje, upravljanje i čuvanje obavještajnih podataka, vođenje kontraobavještajne djelatnosti obezbjeđenje komande i nadzor nad

[68] Momir Nikolić, Izjava o činjenicama i prihvatanju krivnje ("Nikolić Izjava o činjenicama") (Dokaz O-246).
[69] *Blagojević*, Transkript od 22.09.2003. godine ("Iskaz Nikolića u predmetu *Blagojević*"), str. 1717 (Dokaz O-246).

vojnom policijom.[70] U te funkcije spadala je i odgovornost za ispitivanje ratnih zarobljenika i njihova "evakuacija na određenu lokaciju."[71]

Prema brigadnim pravilima JNA koja su važila za VRS, kako je naveo Butler, organi za obavještajno-bezbjednosne poslove bili su zaduženi za organizovanje saradnje sa njihovim kolegama u drugim vojnim jedinicama.[72] Bratunačka brigada je bila dio Drinskog korpusa. Potporučnik Popović, pomoćnik komandanta za bezbjednost, bio je u organu za obavještajno-bezbjednosne poslove Drinskog korpusa, kao i potporučnik Kosorić, načelnik za obavještajne poslove, koji bio u društvu Popovića kada je Popović rekao Nikoliću za zadatak koji je bio druga faza oslobađanja Srebrenice, i savjetovao je Nikolića u vezi sa njegovom ulogom na tom zadatku. Pukovnik Radislav Janković, koji je komunicirao sa Frankenom 12. i 13. jula[73], takođe je bio u organu za obavještajno-bezbjednosne poslove Drinskog korpusa. Pukovnik Ljubiša Beara, koji je imao aktivnu ulogu u nadgledanju premještanja zarobljenika iz Bratunca u Zvornik[74], bio je u organu za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba, a potporučnik Dragomir Nikolić, kojeg će kasnije pozvati major Momir Nikolić i pukovnik Beara da pomogne u strijeljanju i pokopavanju zarobljenih Bošnjaka, bio je u organu za obavještajno-bezbjednosne poslove Zvorničke pješadijske brigade. Tokom perioda koji počeo 12. jula i trajao do 19. jula, ova lica su radila zajedno po raznim aspektima druge faze oslobađanja: nadgledanje i koordinacija istrebljenja bošnjačkog stanovništva prisilnim preseljenjem žena, djece i staraca iz Potočara, te pritvaranje i ubijanje muškaraca iz Srebrenice. Način na koji su oni djelovali podsjećao je na hijerarhiju organa za obavještajno-bezbjednosne poslove koja je bila paralelna komandnoj strukturi unutar Korpusa, i koja je išla od pukovnika Beare na nivou Glavnog štaba do Momira Nikolića i Dragana Nikolića, koji su bili na nivou brigade, i njihovih podređenih.[75] Oni su nastavili da rade zajedno na uklanjanju tijela strijeljanih muškaraca i ponovnom ukopu tih tijela u jesen 1995. godine. Dokaze o njihovoj ulozi potvrdili su Momir Nikolić, Miroslav Deronjić, Ljubomir Borovčanin, Dragan Obrenović, Dragomir Vasić, Tomislav Kovač i mnogi drugi svjedoci. Oni nisu preuzimali te odgovornosti svojom

[70] "Izvještaj o komandnoj odgovornosti brigade Vojske RS" ("Butlerov Brigadni izvještaj"), Richard Butler, Poglavlje 3 (Dokaz O-226).
[71] Butler Izvještaj o komandnoj odgovornosti u brigadi 3.19 (Dokaz O-226);.
[72] Butler Izvještaj o komandnoj odgovornosti u brigadi 3.17 (Dokaz O-226); .
[73] Franken svjedočenje pred MKSJ u predmetu *Krstić,* pg. 2049 (Dokaz O-277)
[74] Dijelovi V.E i V.F u daljem tekstu;
[75] Borovčanin je objasnio u svojoj izjavi datoj pred MKSJ da su postojale dvije linije vlasti kojima su odgovarali oficiri za obavještavanje i bezbjednost: jedna je bila struktura korpusa, u kojoj bi Momir Nikolić odgovarao brigadnom komandantu, a druga je bila struktura obavještavanja i bezbjednosti, u kojoj bi on takođe odgovarao načelnicima za bezbjednost Drinskog korpusa i Glavnom štabu. Izjava Ljubomira Borovčanina za Tužilaštvo MKSJ-a od 20.02.2002. godine ("Borovčaninova Izjava iz februara 2002. godine"), str. L0068886 (Dokaz O-337).

voljom. Kako će o tome biti riječi u daljem tekstu, njihova naređenja su dolazila "odozgo".

2. Uloga jedinica MUP-a u drugoj fazi "oslobađanja Srebrenice"

Ni 2. šekovićka ni bilo koja druga jedinica MUP-a koja je bila pretpotčinjena Drinskom korpusu po Naredbi 64/95 (Dokaz O-81 i O-I-01) nije bila uključena u Fazu 1 – vojne operacije – oslobađanja Srebrenice. Njihov jedini angažman, kako je oduvijek i bilo planirano bio je u Fazi 2 – istrebljenje bošnjačkog naroda. Četiri sata prije nego što su bili premješteni sa linije fronta u Srednjem, general Mladić je krenuo u trijumfalnu šetnju ulicama Srebrenice, i spremao se da učestvuje na prvom sastanku u hotelu Fontana gdje je u centru pažnje bila sudbina srebreničkih Bošnjaka i holandskih zarobljenika. Ove jedinice (koje su smatrane najelitnijim trupama u RS (dio V.F.2 u daljem tekstu)), su sa linije fronta u Sarajevu (za koju se smatralo da je bila u najvećoj opasnosti[76]) bile preusmjerene u ovu fazu oslobađanja Srebrenice i bile su poslate usred noći u Bratunac gdje je već postignuta vojna pobjeda. Očito je da je svrha njihovog raspoređivanja na područje Srebrenice bilo nešto drugačija od pomaganja u zauzimanju zaštićene zone koje je naredio Karadžić 9. jula, odnosno od izvršavanja zadatka koji je utvrđen u Naredbi za premještaj 64/95 "da se razbije neprijateljska ofanziva iz zaštićene zone Srebrenica." Kovač je svjedočio, a i Vijeće tako smatra, da je formulacija "zadatka" bila paravan, iako se Vijeće ne slaže sa zaključkom kojeg je Kovač izvukao u vezi sa svrhom tog paravana. Njegovo mišljenje, kakvo je pokazano u njegovom iskazu – da je Karadžić iz političkih razloga želio da trupe koje su povezivane s njim lično budu na terenu kad Srebrenica padne – malo je vjerovatno. Svjetski novinari su već bili izvijestili da je Srebrenica pala prije nekoliko sati, ali odred je ipak povučen sa značajne linije fronta i poslat za Srebrenicu. Vijeće je zaključilo da je Odred bio poslat da uradi upravo ono što je uradio, da pomogne u drugoj fazi oslobađanja Srebrenice.

[76] Tomislav Kovač je svjedočio: "Znam da nije bilo ključnog razloga da se angažuju policijske jedinice na ratištu u Srebrenici, dok je, s druge strane, bilo dosta razloga da se to učini na sarajevskom ratištu gdje su bili raspoređeni, zato što sam ja, zato što su te jedinice već bile raspoređene na osnovu ranijih naredbi Predsjednika Republike i mojih naredbi, one su već bile na sarajevskom ratištu i zato što je to ratište bilo, objektivno govoreći, najopasnije i najžilavije ratište, i moja je procjena bila da je Štab Vojske Republike Srpske jednostavno iznevjerio ovo ratište, da su ih ostavili bez pojačanja, bez oružja, bez municije, dok su, s druge strane, imali dosta jake snage na području Srebrenice."

D. Faza Dva: istrebljenje Bošnjaka – prisilno preseljenje

1. Pripreme za plan preseljenja

Dana 11. jula, Miroslav Deronjić je čuo na radio emisiji da je zaštićena zona Srebrenica pala i da ga je Karadžić naimenovao za civilnog povjerenika za Srebrenicu. On je kontaktirao Karadžića te noći putem telefona. Za vrijeme tog telefonskog razgovora, on je dobio instrukcije da se sastane sa generalom Mladićem, UNPROFOR-om i izbjeglicama u Potočarima, i da im uruči poruku Predsjednika koja je sadržavala sljedeće tri varijante:

> Prva varijanta je bila da ostanu u Srebrenici, što je bilo nepojmljivo. Druga varijanta je bila da idu u pravcu Kladnja koji je bio pod kontrolom muslimanske Armije. Po trećoj varijanti, oni bi išli u treće zemlje, što također nije bila realna varijanta.

Deronjiću je bilo jasno da Karadžić nije ove opcije ponudio ozbiljno. U svojoj izjavi koju je dao Tužilaštvu on je objasnio očigledne razloge zašto je to bilo tako, ali "glavni ili osnovni razlog je bio da nije postojala ozbiljna namjera da se zadrže ti ljudi. Cijela stvar je učinjena u svrhu propagande. A stvarna namjera je bila da ishode da oni napuste to područje, te da očiste teren od Muslimana."[77]

Deronjić je ipak ovu poruku ponio na treći sastanak u hotelu Fontana i predao je onima koji su bili prisutni, iako je znao da je u stvari na raspolaganju ostala samo jedna opcija: njihovo protjerivanje u Kladanj. General Mladić je ponovio ovu obmanu i na sastanku u Fontani, rekavši predstavnicima civila: "Možete odabrati da ostanete ili možete odabrati da odete. Samo se izjasnite. Ako želite da odete, možete da odete gdje god hoćete… Ako želite da odete na istok, preko Srbije ili u Srbiju, nemam ništa protiv. Ako želite da odete na zapad, možete da kažete gdje želite da idete."[78]

Momir Nikolić je svjedočio pred MKSJ, nakon što je podvrgnut unakrsnom ispitivanju na ovom glavnom pretresu, da kada je čuo da je general Mladić ovo rekao, njemu je bilo jasno da Mladić laže:

> On je rekao da ko god želi da ostane neka kaže i neka to kaže svako za sebe, hoće li da ostanu ili da odu. To je rekao. Teoretski, nekim Muslimanima bi bilo dopušteno da ostanu. Praktično, ja znam šta su mi g. Popović i g. Kosorić kazali. Jednostavno, stav

[77] Deronjićeva Izjava, tačke 187, 227 (Dokaz O-326)
[78] Video transkript, str. L0092448 (Dokaz – O- 193).

> je bio takav da će svi civili biti evakuisani, da će muškarci biti pritvoreni - razdvojeni, pritvoreni i pobijeni. Ovo je bio stav koji je jasno pokazivao da će operacija biti izvršena do samog kraja i da će se primijeniti na svakoga.[79]

General Mladić je potvrdio na trećem sastanku u Fontani da je u tom trenutku (10:00 sati, 12. jula) imao potrebna vozila, ali da je UNPROFOR morao obezbijediti benzin. Igrom slučaja, autobusi i kamioni napunjeni benzinom su stigli u Potočare odmah nakon završetka trećeg sastanka u Fontani. Major Franken je svjedočio da se potpukovnik Karremans vratio sa sastanka negdje oko 11:30 sati i rekao im da je general Mladić rekao da će prevoz za civile stići u 16:00 sati, "ali onog trenutka kada mi je to rekao, dobili smo izvještaj da je bilo veoma mnogo autobusa i kamiona koji se pojavljuju iz pravca Bratunca, putem koji ide u područje Potočara."[80]

U stvari, Butler izvještava da je "već oko 7:30 sati, gen. Krstić naručio 50 autobusa iz devet opština. Do 8:00 Vasić je svoje pretpostavljene izvijestio da 'je već obezbijeđeno više od 100 kamiona s prikolicom.'"[81] Dodatno navedenom, prema naredbi generala Živanovića 12.jula u 08:35 (Dokaz O-270) zahtjevano je da se sve brigade drinskog korpusa snabdiju "svim raspoloživim autobusima i kombijima koji pripadaju VRS tog dana najkasnije do 16:30." Ovaj zahtjev gen. Živanovića takođe navodi gdje ta vozila treba da dobiju benzin, čime se ukazuje i na to da su zalihe benzina bile na raspolaganju za njihovo korištenje. Naredbom se takođe zahtijevalo da Ministarstvo odbrane "do 12.07.1995. godine obezbijedi sve autobuse kojima raspolažu država i privatni vlasnici radi njihovog korištenja od strane komandi brigada" u područjima Sokoca, Rogatice, Višegrada, Han Pijeska, Vlasenice, Milića, Bratunca i Šekovića. Cijela ova aktivnost prethodila je trećem sastanku u hotelu Fontana, kao i razgovoru između potpukovnika Popovića i majora Momira Nikolića.

Na drugom sastanku u hotelu Fontana koji je održan 11. jula u 23:00 sata, potpukovnik Karremans i predstavnik za izbjeglice su rekli generalu Mladiću da se broj ljudi u Potočarima kreće između 15.000 i 30.000, i da su to većinom žene i djeca.[82] Major Franken, iskusni vojni oficir, primijetio je da je obezbjeđenje opreme, benzina, ljudstva i koordinacije potrebne za preseljenje 25.000 do 30.000 ljudi sa jednog područja na drugo za dva dana bio ogroman logistički poduhvat. "Ako ste u stanju da sagledate probleme s kojima su se

[79] Iskaz Nikolića u predmetu *Blagojević*, str. 1683 (Dokaz – O-246).
[80] Iskaz Frankena u predmetu MKSJ *Krstić*, str. 2028 (Dokaz - O-277).
[81] Butlerov Izvještaj, str. 01134335 (Dokaz O-225).
[82] Video transkript, str. L0092435, L0092443 (Dokaz O-193).

suočile srpske snage … Organizacija evakuacije, prevoz, osiguranje puteva, dogovori koje je trebalo obaviti na prelazu u Kladnju, mislim da je za to bilo angažovano najmanje četiri do šest brigada, tako da govorimo, u najmanju ruku, o nivou korpusa."[83]

Na osnovu ove aktivnosti i događaja koji su se desili prije podne, 12. jula, jasno je nekoliko stvari:

- Broj, pol i sastav civila bošnjačke nacionalnosti koji su našli utočište u Potočarima bili su poznati.

- Druga faza oslobađanja Srebrenice, istrebljenje "civila" bošnjačke nacionalnosti (žena, djece i starih ljudi), trebala je da otpočne.

- Civili bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice trebali su biti prisilno preseljeni.

- Zadatak su koordinirali pripadnici obavještajno-bezbjednosne službe.

- Bošnjaci nikada i nisu imali drugi izbor osim da odu.

- Gdje će otići zavisilo je u potpunosti od organa RS-a.

- Pripreme za njihovo preseljenje organizovane su dosta vremena unaprijed i naravno prije sastanka u 10:00 sati u hotelu Fontana.

- Oni koji su vršili pripreme za preseljenje bili su dobro obaviješteni o velikom broju lica koja će biti prevezena.

- Mnogi ljudi iz nekoliko različitih vojnih i civilnih linija komandovanja, kao i privatni poduzetnici, bili su angažovani i znali su za ovaj dio plana istrebljenja.

- Predsjednik Karadžić, Miroslav Deronjić i general Mladić su koordinirali javnu obmanu da izbjeglice imaju izbor da ostanu, obmanu koja je bila u skladu sa trenutnim ciljem da se izbjegne "osuda međunarodne zajednice i međunarodnog javnog mnenja."

Dokazi pokazuju da je već prije nego što je majoru Momiru Nikoliću dodijeljen zadatak koordinacije bio razrađen plan za istrebljenje žena, djece i starih ljudi

[83] Iskaz Frankena u predmetu MKSJ *Krstić*, str. 2029 (Dokaz – O-277) .

bošnjačke nacionalnosti prisilnim preseljenjem. Vijeće ima nedovoljno informacija na osnovu kojih bi izvelo zaključak o tačnom vremenu ovog dešavanja. Međutim, to da je plan postojao, bar kao mogućnost, prije pada Srebrenice, dokazuje efikasnost kojom su zadaci bili dodijeljeni na nivou koordinacije i realizacije i sakupljanja sredstava, te brzina kojom je stvorena i raširena obmana prema kojoj su mogli birati da li će i gdje otići.

2. Obmana

Ova obmana je konstantno emitovana u medijima. Mnogo je učinjeno da mediji prikažu "slobodan" izbor kojeg imaju izbjeglice da napuste Potočare i da odu na teritorij pod kontrolom Armije BiH. U televizijskom intervjuu kojeg je dao 12. jula, predsjednik Karadžić je rekao: "Ako oni [Bošnjaci] žele da prihvate vlasti Republike Srpske i da postanu njeni građani, onda ne moraju da idu. Međutim, pokazuje se da ogromna većina želi da ode, i uglavnom odlaze za Tuzlu."[84] Na snimku se vidi general Mladić kako u društvu sa televizijskim novinarom ide od jedne do druge grupe izbjeglica u Potočarima, poslije podne, 12. jula, i uvjerava ih pred kamerama: "Svako ko želi da ostane može da ostane. Svako ko želi da napusti ovu teritoriju može da napusti ovu teritoriju."[85] U drugom trenutku, on saosjećajno gleda svoju publiku, i govori dok ga kamera hvata: "Mi smo organizovali prevoz … hranu, vodu i lijekove. U prvoj turi danas, mi ćemo evakuisati žene, djecu i stare ljude, kao i ostale ljude koji žele da napuste ovo borbeno područje svojom slobodnom voljom, bez ikakve prisile."

Iako je bilo tačno da se do 12. jula, nakon pretrpljenog granatiranja u Srebrenici i na putu za Potočare, te jada, bijede i straha u Potočarima, narod nesumnjivo izjasnio za preseljenje a ne za ostanak u tim uslovima, ovo zasigurno nije bio slobodan izbor. Malo je bilo hrane ili vode na raspolaganju, a julska vrućina je bila nesnošljiva.[86] General Mladić nije organizovao hranu, vodu ni lijekove, kako je to obećao dok su kamere bile uključene, a u stvari on je odbio da dozvoli Holandskom bataljonu da iz Srebrenice donesu medicinske potrepštine kako je zatražio potpukovnik Karremans.[87] Hajra Čatić je svjedočila o noći 12. na 13. kao o noći nevjerovatnog užasa, kada je narod vriskao i vikao, neki su i poludjeli, a nekoliko ih je izvršilo i samoubistvo. Izbjeglice u bazi su mogle vidjeti vojnike bosanskih Srba kako pale kuće i

[84] Video transkript, str. L0092454 (Dokaz-O-193).
[85] Video transkript, str. L0092452 (Dokaz-O-193).
[86] Utvrđena činjenica T36.
[87] Video transkript, str. L0092437, L0092439 (Dokaz-O-193).

stogove sijena.[88] Muškarce i momke su odvajali od porodica i odvodili ih, čuli bi se pucnji, o ubistvima je svjedočeno, a leševi su otkrivani.[89]

Jean-René Ruez, bivši glavni istražitelj Tužilaštva MKSJ za Srebrenicu, potvrdio je priče svjedoka o uslovima u bazi u Potočarima i u okolini na osnovu izjava koje su žrtve dale svega nekoliko dana po dolasku u izbjegličke kampove na teritoriji pod kontrolom Armije BiH. On je svjedočio na glavnom pretresu o svojim naporima da utvrdi pouzdanost svojih informacija, koje je Vijeće našlo uvjerljivim. On je opisao šta je saznao iz ovih razgovora. Prvo, on je potvrdio da su autobusi i Vojska RS došli u Potočare 12. jula oko podne, i da su se vojnici bosanskih Srba počeli miješati sa masom gotovo odmah tog dana. Nekoliko ih je uzelo opremu UN-a od vojnika UNPROFOR-a, tako da su muškarci za koje je masa vjerovala da su pripadnici UN-a u stvari govorili srpskim jezikom. Kada je uslijedilo odvajanje muškaraca, brzo je zavladala panika.[90] Hajra Čatić je spomenula i maltretiranje naroda od strane vojnika bosanskih Srba, ono što je potvrdio i Momir Nikolić.[91]

Ipak, predsjednik Karadžić je želio da obmanom drži međunarodnu zajednicu u uvjerenju da je "evakuacija" bila dobrovoljna. Kada je Deronjić zamislio plan da sastavi sporazum sa UNPROFOR-om navodeći da je evakuacija izvedena prema zahtjevima međunarodnog prava, Karadžić je, prema riječima Deronjića, bio veoma zadovoljan, iako je rekao Deronjiću da sumnja da će isti biti potpisan.[92]

Izjavu je u stvari potpisao major Franken uz odobrenje potpukovnika Karremansa, mada je major Franken insistirao na tome da se ogradi od dijela u kojem se izjavljuje da je narod imao izbor ostanka ili odlaska. Kako je major Franken rekao na glavnom pretresu u ovom predmetu:

> Sadržaj te izjave je netačan. Kako bih to pojasnio dodao sam rukom pisanu rečenicu u zadnjem redu te izjave. Procijenio sam, a i po mom mišljenju to nije bio realan izbor. Boravak je značio boravak bez ikakvih sredstava, bez hrane, bez vode, bez skloništa, itd. itd. i to boravak u potencijalno neprijateljskom okruženju, a alternativa je bila odlazak u sigurno područje. Realno se ne može govoriti o nekom izboru – stvarnom izboru –

[88] Utvrđena činjenica T39.
[89] Hajra Čatić; Major Robert Franken.
[90] *Blagojević*, Iskaz od 15.05.2003. godine ("Iskaz Rueza u predmetu *Blagojević*"), str. 384 (Dokaz-O-243).
[91] Iskaz Nikolića u predmetu *Blagojević*, str. 1710. (Dokaz-O-326)
[92] Deronjićeva Izjava, tačka 221.

koji su ti ljudi imali. To je ono što sam mislio kada sam rekao da ta izjava nije realna.

Ipak, Karadžić je bio presretan izjavom kada mu je Deronjić faksirao potpisanu kopiju, i rekao je da Deronjić zaslužuje "da dobije medalju" za ovaj podvig. Prema riječima Deronjića, o izjavi se ponovo razgovaralo sa Karadžićem i ostalima "na vrhu", uključujući izvjesnog gospodina Zameticu kojeg se Deronjić prisjetio i rekao je: "Miroslave, sjajno je to što si uspio da ovo uradiš. Sada ćemo moći pokazati svijetu … da je ovo dokaz da smo izveli kompletnu evakuaciju na jedan pravedan i korektan način." Karadžić je dao da se dokument proslijedi direktno UN-u.[93]

E. Druga faza: istrebljenje Bošnjaka – ubijanje muškaraca

1. Priprema za ubijanje

Isti obavještajni podaci koji su bosanskim Srbima omogućili da se na odgovarajući način pripreme za preseljenje 25.000 do 30.000 ljudi i da se to obavi za 48 sati također su im poslužili za procjenu broja muškaraca u Srebrenici. Miroslav Deronjić je opet potvrdio Karadžiću 9. jula, na dan kada je Karadžić izdao naređenje za preuzimanje Srebrenice, da u zaštićenoj zoni Srebrenica živi ukupno 40.000 ljudi sa kojima će se trebati pozabaviti ako se varijanta B, vojno preuzimanje Srebrenice, pokaže vojno izvedivom. Momir Nikolić, čiji je posao bio da obezbijedi obavještajne podatke, uvjeravao je Vijeće za vrijeme svog svjedočenja na glavnom pretresu da "smo, naravno, imali informacije" do podneva 11. jula o vojnoj snazi 28. divizije, njihovom naoružanju i "brojnom stanju." Ujutro 12. jula, do trenutka kada je on imao razgovor sa potpukovnikom Popovićem i Kosorićem, Nikolić je već dao procjenu broja muškaraca koji su pobjegli u Potočare, a prethodnu noć on je poslao izvještaj komandi Drinskog korpusa da ih je tamo otišlo između 1.000 i 2.000.[94] Potpukovnik Karremans je potvrdio generalu Mladiću na drugom sastanku u hotelu Fontana da u 23:00 sata, 11. jula, najmanje 15.000 do 20.000 ljudi bilo u Potočarima "i da još uvijek pristižu". Mladiću je rekao da su njih 95% žene i djeca, a ostalih 5% su stari ljudi i muškarci, ali da ima vrlo malo muškaraca.[95] Predstavnik za izbjeglice Nesib Mandžić je s obzirom na veću grupu koju je vidio ispred baze rekao Mladiću da je ukupan broj ipak bliži cifri od 30.000 ljudi.[96] Jednostavnom matematikom, čak i bez obavještajnih podataka, mogao se ustanoviti ukupan broj Srebreničana u i izvan Potočara.

[93] Deronjićeva Izjava,., tačka 224, (Dokaz – O-326),
[94] *Blagojević*, Iskaz od 19.09.2003. godine, str. 1661 (Dokaz - O-246).
[95] Video transkript, str. L0092435.(Dokaz – O-193)
[96] Video transkript, str. L0092443.(Dokaz – O-193)

General Mladić je, prema tome, znao koliki je približan broj muškaraca i koja je količina naoružanja kojeg su muškarci Srebrenice imali kada je na drugom sastanku u hotelu Fontana 11. jula u 23:00 dao ultimatum za predaju tog naoružanja. Na tom sastanku je pozvao sve muškarace da se predaju i da polože oružje. On je poslao predstavnika za izbjeglice nazad u Potočare sa porukom da zajednica mora donijeti odluku da se muškarci predaju: "treba mi jasan stav predstavnika vašeg naroda o tome da li želite da preživite … da ostanete ili da nestanete."[97]

Četiri događaja su se desila između drugog sastanka koji je održan u hotelu Fontana 11. jula u 23:00 i trećeg sastanka koji je održan u hotelu Fontana 12. jula u 10:00, a koji pokazuju kako se druga faza odvijala u odnosu na muškarce bošnjačke nacionalnosti.

Prvi događaj: Miroslav Deronjić je imao telefonski razgovor sa predsjednikom Karadžićem na Palama kasno naveče sa 11. na 12. Ovo je onaj isti poziv za vrijeme kojeg je Karadžić dao instrukcije Deronjiću da prenese lažnu ponudu da izbjeglice u Potočarima imaju tri opcije u pogledu svoje budućnosti. Karadžić mu je osim toga dao instrukcije vezano za poruku koju treba prenijeti a koja se odnosi na muškarce. On je rekao Deronjiću da muškarci neće biti preseljeni već pritvoreni, zato što "je postojala mogućnost" da bi neki od njih mogli biti ratni zločinci. Deronjić je u svojoj izjavi za MKSJ naveo: "On mi je čak rekao da će Srbi morati insistirati na ovome jer, prema ratnim konvencijama, mi smo imali pravo da to učinimo."[98] Ovaj razgovor je potkrijepljen naredbama koje je izdao Karadžić u vezi sa Deronjićevim naimenovanjem za "civilnog povjerenika". Deronjić je rekao u izjavi za MKSJ da je insistirao da mu Karadžić da pismeno rješenje za njegovo imenovanje za povjerenika. Kao odgovor, Karadžić je izdao dvije naredbe, a obje su navedene u Butlerovom izvještaju.[99] Prva naredba, kojom je Deronjić naimenovan na novu dužnost, zadužila ga je da osigura da se "svi civilni i vojni organi odnose prema svim građanima koji su učestvovali u borbenim operacijama protiv Vojske Republike Srpske kao prema ratnim zarobljenicima." Druga, kojom se uspostavlja Stanica javne bezbjednosti "Srpska Srebrenica" nalagala je da se "...građani koji su bili angažovani u borbi tretiraju kao ratni zarobljenici." Obje naredbe zahtijevaju da se *svi* "građani koji su bili angažovani u borbi" tretiraju kao ratni zarobljenici, i nisu pravile nikakvu razliku u pogledu onih koji su se zatekli u Potočarima ili na nekom drugom mjestu. Ove naredbe potvrđuju shvatanje Momira Nikolića da su "svi oni koji su bili zarobljeni u to vrijeme

[97] Video transkript, str. L0092443. (Dokaz – O-193)
[98] Deronjićeva izjava, tačka 187 (.(Dokaz – O-326);
[99] Butlerov izvještaj, 4.1, 4.2 (citati iz Naredbi 01-1340 i 01-1341) (Dokaz O-225)

uživali isti status."[100] Suština ove obmane je naravno bila to što će, kako bi se provjerili raniji borci, ratni zločinci ili čak njihova starost, svi muškarci i mladići morati biti pritvoreni, u kojem su trenutku oni postali ovisni o "dobroj volji" bosanskih Srba.

Drugi događaj: dobijen je obavještajni podatak koji se odnosi na lociranje 10.000 do 15.000 Bošnjaka koji su bili formirali kolonu i koji su bježali iz Srebrenice prema Tuzli. Deronjić je izjavio da je čuo kasnije, u noći sa 11. na 12, da nije bilo više vojnog otpora u Srebrenici i da se veliki broj muškaraca bio "povukao" u pravcu Konjević Polja.[101] Butler izvještava da dva presretnuta razgovora obavljena putem vojnog telefona od 12. jula u 06:08 i 06:56, pokazuju da je Vojska RS pratila kretanje kolone.

Treći događaj: Butler izvještava o depeši koju je 12. jula Dragomir Vasić, načelnik Centra javne bezbjednosti Zvornik, poslao MUP-u, na kabinet ministra (na Palama), i štabu Policijskih snaga u Bijeljini, Centru javne bezbjednosti Zvornik. Vasić u istoj podsjeća na sastanak koji je tog jutra u 08:00 održan u prisustvu generala Mladića i Krstića, a na kojem su određeni zadaci.

Četvrti događaj: upravo nakon tog sastanka koji je u 08:00 održan sa generalima Mladićem i Krstićem, o kojem je izvijestio Vasić i na kojem su dodijeljeni zadaci, a prije sastanka u hotelu Fontana od 10:00, Momir Nikolić je saznao za svoju misiju u vezi sa drugom fazom oslobađanja Srebrenice od potpukovnika Popovića i Kosorića, Krstićevih oficira za obavještajno-bezbjednosne poslove. Pored njegovih zadataka na koordinaciji preseljenja žena, djece i starih ljudi, Nikolić je saznao da će imati i ulogu u koordinaciji pritvaranja i ubijanja muškaraca bošnjačke nacionalnosti.[102]

Na trećem sastanku u hotelu Fontana, general Mladić je dodao još jednu stvar svom zahtjevu za predaju, koja je odražavala ono na čemu oni, kako je Karadžić rekao Deronjiću nekoliko sati ranije, moraju "insistirati," a što je sadržano i u dvije naredbe koje su izdate nekoliko sati ranije. Mladić je rekao da će svi muškarci starosti između 16 i 60 godina proći kroz provjeru zbog eventualnih ratnih zločina.[103] On je također ponovio svoju prijetnju od prethodne noći:

[100] Iskaz Nikolića u predmetu *Blagojević*, str. 1717 (Dokaz O-246).
[101] Deronjićeva izjava, tačka 190. (Dokaz – O-326);
[102] Iskaz Nikolića u predmetu *Blagojević*, str. 1717. Dokaz O-246
[103] Major Robert Franken svjedočenje pred MKSJ pg. 2039 (Dokaz - O-277).

> Kako sam sinoć rekao ovom gospodinu, možete ili preživjeti ili nestati. Za vaše preživljavanje, zahtijevam da svi vaši naoružani muškarci, čak i oni koji su počinili zločine nad našim narodom, a mnogi jesu, predaju oružje Vojsci RS. Po predaji oružja vi možete odabrati da ostanete na ovoj teritoriji ili, ako to želite, da odete gdje god hoćete. Želja svakog pojedinca biće ispoštovana bez obzira na to koliko vas tamo ima.[104]

General Mladić je ponovio identičnu prijetnju koju je uputio prethodne noći, pokazujući da to nije bio lapsus, i njegova je poruka bila jasna: on je imao vlast da učini da oni nestanu, i njihov opstanak je bio u njegovim rukama. Događaji koji će uslijediti pokazali su da ovo nije bila retorička hiperbola, već gola istina. Obmana je bila u tome da su oni imali bilo kakav izbor u ovoj situaciji.

General Mladić je pokazao da je njegov cilj predaja svih muškaraca iz Srebrenice, a ne samo onih koji su se zadesili u Potočarima, i on je bio spreman da zaprijeti i da lažna obećanja pred kamerama kako bi postigao taj cilj. U vrijeme kada je iznosio zahtjeve za predaju bio je poznat približan broj muškaraca bošnjačke nacionalnosti i nivo njihovog naoružanja, kao što je bila poznata i činjenica da su oni formirali kolonu i da su se "povukli", da su pokušavali da pobjegnu iz Srebrenice, te njihova lokacija. General Mladić se takođe tada već bio susreo sa vojnim i policijskim komandantima, i zadaci su bili dodijeljeni. Jedan od zadataka, posao koordinacije prilikom zatvaranja i ubijanja muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice, oficiri za obavještajno-bezbjednosne poslove Drinskog korpusa već su bili prenijeli na oficira za obavještajno-bezbjednosne poslove Bratunačke brigade.

Za zarobljavanje, pritvaranje i strijeljanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice bilo je potrebno ljudstvo. To je zahtijevalo dovođenje dodatnog ljudstva pored onog koje je bila potrebno za koordinaciju i obavljanje prevoza i preseljenja žena, djece i starih ljudi. Bilo je neophodno dovođenje dodatnog ljudstva pored ljudstva koje se koristilo za vojno preuzimanje Srebrenice. Dodatno ljudstvo je bila potrebno za drugu fazu oslobađanja. Pretpotčinjena jedinica MUP-a bila je dio tog dodatnog ljudstva. Vijeću su dostavljeni neki materijalni dokazi koji pokazuju pripremu za dovođenje drugog, dodatnog ljudstva. Ta dokumentacija pokazuje da je pored pretpotčinjavanja snaga MUP-a postojala naredba za mobilizaciju koju je izdao pukovnik Blagojević, komandant Bratunačke brigade, datirana 10. jula. Ona takođe pokazuje da je cilj bio "razbiti neprijateljsku ofanzivu", što je ista sintagma za koju je Kovač rekao da je bila paravan kada je upotrijebljena u Naredbi 64/95, a potpuno je sigurno da nije bilo nikakve neprijateljske ofanzive iz Srebrenice 10. jula. Ta

[104] Video transkript, str. L0092447 (Dokaz O-193)..

naredba navodi broj muškaraca koji su bili mobilizirani iz raznih mjesnih organa i preduzeća u kojima su muškarci imali radnu obavezu. U svojoj naredbi od 16. juna 1995. godine, Karadžić je izričito izuzeo iz mobilizacije one koji su radili u javnim komunalnim službama, u proizvodnji hrane i službama za podršku vojsci. U svojoj naredbi od 10. jula, Blagojević je mobilizirao muškarce koji su imali radnu obavezu u javnim komunalnim službama, poljoprivrednim, poštanskim, telefonskim i telegrafskim, prevoznim preduzećima i naftnim kompanijama. Ova naredba za mobilizaciju, kao i naredba o pretpočinjavanju MUP-a, bila je službeno datirana dan prije pada Srebrenice. Međutim, ista je trebala da stupi na snagu narednog dana, i bila je sastavljena očito na način da se pojača ljudstvo za operacije koje su potrebne nakon završetka vojne faze "oslobađanja".

Na osnovu aktivnosti i događaja koji su se desili prije podne 12. jula jasno je nekoliko stvari:

- Bili su poznati broj, stepen naoružanja i lokacije muškaraca - Muslimana iz Srebrenice.

- Druga faza "oslobađanja" Srebrenice, istrebljenje muškaraca bošnjačke nacionalnosti, trebala je da otpočne.

- Muškarci iz Srebrenice bošnjačke nacionalnosti trebali su biti pobijeni.

- Zadatak su koordinirali pripadnici obavještajno-bezbjednosnih organa.

- Svi muškarci iz Srebrenice bili su pozvani na predaju.

- Muškarci koji su se predavali bili bi pritvoreni prije nego što budu ubijeni.

- Ta misija bi iziskivala značajno ljudstvo i sredstva.

- Ljudi koji su bili određeni za tu misiju morali bi imati informacije o svojim zadacima.

- Karadžić, Deronjić i Mladić su koordinirali javnu obmanu da je pritvaranje muškaraca bilo neophodno kako bi se omogućilo provjeravanje eventualnih ratnih zločinaca, obmana koja je bila u

skladu sa aktuelnim ciljem da se izbjegne "osuda međunarodne zajednice i međunarodnog javnog mnenja."

Dokazi pokazuju da je, još prije nego što je Nikoliću dodijeljen zadatak koordinacije, bio razrađen plan za zatvaranje i ubijanje muškaraca Muslimana iz Srebrenice. Vijeće ima nedovoljno informacija na osnovu kojih bi moglo donijeti zaključak o tačnom vremenu kada se ovo desilo. Međutim, da je plan postojao, barem kao mogućnost, i prije pada Srebrenice pokazuje efikasnost sa kojom su dodijeljeni zadaci na nivou koordinacije i realizacije i sakupljanja sredstava, te brzine sa kojom je stvoreno i stavljeno u opticaj lažno obrazloženje za pritvaranje muškaraca.

2. Plan pogubljenja: 12.07.1995.

Dokazi su pokazali da je plan pogubljenja koji je proveden nad muškarcima bošnjačke nacionalnosti koji su otišli u Potočare i koji su pokušali da pobjegnu u koloni bio u osnovi isti plan i da je sadržavao iste komponente i aktivnosti: 1) predaja prisilom ili na nagovor; 2) sakupljanje i premještanje radi pogubljenja; i 3) pogubljenje, izvršeno u zavisnosti od lokacije, ubistvima, organizovanim višestrukim ubistvima, zasjedama i granatiranjima.

Drugi šekovićki odred je bio povučen sa terena u Srednjem oko 20:00 sati, uveče 11. jula, nakon što je vojna pobjeda u Srebrenici bila potpuna i nakon što joj je dat veliki publicitet. Dana 12. jula, odred se javio na svoju prvu dužnost na Budaku, iznad Potočara, upravo u isto vrijeme kada je zaključen treći sastanak u hotelu Fontana. Zajedno sa drugim jedinicama Vojske RS i MUP-a, Drugi odred je počeo pristizati u bazu Potočara oko podneva. Nepunih 30 minuta nakon njihovog dolaska na to područje započelo je razdvajanje i sakupljanje muškaraca u bazi. Butler izvještava: "Ubrzo nakon 12:30 sati, 12. jula, pripadnici Vojske RS su takođe počeli sa razdvajanjem muškaraca od žena, djece i starih ljudi kako bi se 'izvršila provjera nad njima u vezi sa ratnim zločinima.'"[105] Ovo je potvrdio major Franken koji je svjedočio da je razdvajanje "boraca" "normalna procedura kada imate veliki broj zatvorenika da ih odvojite. Ali ja sam pomišljao – ne, bojao sam se šta će se dogoditi muškarcima kasnije."[106] Drugi šekovićki odred je počeo svoju misiju na području Srebrenice tačno u trenutku kada je počela realizacija druge faze oslobađanja Srebrenice.

[105] Butlerov Izvještaj, str. 01134339 (Dokaz O-225).
[106] Iskaz Frankena u predmetu *Krstić*, str. 2037 Dokaz O- 277.

a. Plan pogubljenja: Potočari

Prisilna predaja, sakupljanje i ubijanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti prvo je počelo u Potočarima gdje je Franken procijenio da je oko 600 do 1.000 muškaraca, uključujući mladiće i neke starije muškarce koji su pratili svoje porodice u Potočare, silom razdvojeno od svojih porodica i odvedeno u jednu zgradu koja se zvala Bijela kuća.[107]

General Mladić je rekao oficirima Holandskog bataljona i onima koji su prisustvovali trećem sastanku u hotelu Fontana da je ovo trebalo učiniti kako bi se provjerili muškarci i utvrdilo da li je iko od njih bio na prethodno sačinjenom spisku ratnih zločinaca. Međutim, osoblju UN-a postalo je jasno da oni nisu bili zatvarani ni zbog kojeg razloga koji je u skladu sa ratnim pravom. Prvo su natjerani da napuste svoju imovinu, uključujući identifikacione dokumente, upravo one stvari koje su im bile potrebne ako je, zapravo, svrha njihovog pritvaranja bila da ih identifikuju kao ratne zločince sa spiska ili bivše borce, ili da pregovaraju o njihovoj razmjeni. Momir Nikolić je potvrdio da "su lične stvari bile oduzete i bačene na gomilu koja je formirana na putu do Bijele kuće u koju su odvedeni."[108] Muškarce su odvodili bez obzira na starost, uključujući stare, bolesne i najmlađe.[109]

Nekolicini muškaraca je bilo dozvoljeno da uđu u autobuse sa svojim porodicama 12. jula, ali Momir Nikolić je rekao da je to bilo čisto iz propagandnih razloga.[110] Major Franken je posvjedočio da su do kraja dana 12. jula oni saznali da ti muškarci nisu na kraju došli u Kladanj.[111] Čulo se da su skinuti na kontrolnim punktovima[112] ili da su razdvojeni na mjestu na kojem su žene i djeca napustili autobus i odakle su ih odveli u školu na području Tišća, i da su poslije nestali.[113] Ostali muškarci su pokušali da se provuku pored tačaka razdvajanja i da uđu u autobuse, ali svjedokinja Čatić je izjavila da su autobusi zaustavljani nekoliko puta na putu za Kladanj i da su tražili muškarce koji su, ako su i bili pronađeni, bili skinuti sa autobusa, čime je potvrđeno ono što je Nikolić rekao. Ona je još ispričala kako je jedna majka pokušala da uvede svog 14-godišnjeg sina u autobus tako što ga je sakrila ispod deke, ali da su ga otkrili i odvukli iz autobusa odvajajući ga od majke koja je pala u histeriju i onesvijestila se.

---

[107] Iskaz Frankena u predmetu *Krstić*, str. 2046-2048 Dokaz O-277 .
[108] Iskaz Nikolića u predmetu *Blagojević*, str. 1697 Dokaz O- 246.
[109] Svjedok Hajra Čatić
[110] Nikolić Izjava o činjenicama, tačka 6, paragraf 3 Dokaz O- 246.
[111] Iskaz Frankena u predmetu *Krstić*, str. 2046-2047. Dokaz O-277.
[112] Nikolić Izjava o činjenicama;Dokaz O-246.
[113] Butlerov Izvještaj, 5.26. Dokaz O-225.

Sakupljanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti u Potočarima je bila organizovana i koordinirana akcija Vojske RS i snaga MUP-a obavljena u prisustvu i pod nadzorom viših oficira i komandnog kadra, a u svakom slučaju je bila u skladu sa planom istrebljenja muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice i dovođenja u zabludu međunarodnih posmatrača u pogledu stvarne namjere, a koja je bila pogubljenje tih muškaraca. Ta namjera je, ipak, postala očigledna osoblju UN-a, kao i muškarcima bošnjačke nacionalnosti. Major Franken je prepričao sastanak kojeg je održao naveče 12. jula sa g. Mandžićem, ocem jednog od prevodilaca UNMO-a i predstavnika bošnjačke zajednice. Franken se prisjetio da ga je g. Mandžić zamolio da zaustavi evakuaciju jer se plašio da će muškarci biti poubijani.

> Ja sam odgovorio da sam se ja bojao, zapravo, i za muškarce ali da, zapravo, on traži od mene da izaberem između hiljada žena i djece i muškaraca. I onda je on odgovorio da razumije šta ja mislim, i složio se i otišao.[114]

Takođe je bilo očigledno, odnosno, bilo je rečeno vojnicima bosanskih Srba i policajcima koji su bili angažovani na zadatku razdvajanja i pritvaranja muškaraca bošnjačke nacionalnosti da će zarobljeni Bošnjaci biti pobijeni. Svjedok S4 je svjedočio da dok je čekao sa svojim vodom u Potočarima na prevoz za Sandiće, on je naime upitao jednog od bosanskih Srba šta se desilo sa muškarcima bošnjačke nacionalnosti. Rečeno mu je da te muškarce odvajaju i da će biti pobijeni. Šuhra Sinanović je potvrdila da su vojnici u Potočarima tačno znali kakva je sudbina bila planirana Bošnjacima, te je opisala kako joj je prijateljica rekla, na način koji je ostavljao malo sumnje u ono što je govorila, da mužu njene prijateljice Hajrudinu Begzadiću neće više trebati sako od odijela kada mu ga je ona pokušavala dati dok su ga odvodili u Bijelu kuću.

Ostali dokazi o činjenici da su vojnici i policajci, kao i njihov komandanti i viši oficiri, imali saznanje da je planirano da muškarci bošnjačke nacionalnosti budu pobijeni potiču iz ambijenta kontrolisanog bezakonja kakvo je vladalo u Potočarima. U Potočarima je dana 12. i 13. vojnicima i mlađim oficirima bilo dozvoljeno da verbalno vrijeđaju, fizički zlostavljaju i ubijaju muškarce bošnjačke nacionalnosti i da ostanu nekažnjeni, dok su oficiri sve to ignorisali. Momir Nikolić je opisao zlostavljanja kojima je bio očevidac, a na koja on nije reagovao: "Te ljude su fizički zlostavljali i tukli rukama i nogama. Onda je tu bilo verbalnog vrijeđanja, tj. nazivali su ih balije, pa Turci i ustaše, i slično."[115] Iako je Nikolić lično tvrdio da nije bio očevidac ubistava od strane vojnika i policije kojom je "koordinirao", on priznaje da je znao za ta ubistva, pošto je

[114] Iskaz Frankena u predmetu *Krstić*, str. 2043 Dokaz –O - 277.
[115] Iskaz Nikolića u predmetu *Blagojević*, str. 1697 Dokaz –O -246.

bio obaviješten od strane pripadnika policije u Potočarima i Holandskog bataljona. Major Franken je ispričao da su dvojica vojnika bosanskih Srba izvršili jedno pogubljenje čak pred osobljem Holandskog bataljona u krugu tvornice cinka. Ova djela su izvršena bez ikakvog sprečavanja od strane starješina i bez ikakve vidljive brige za počinioce da će biti kažnjeni ili bar zaustavljeni.

Iznesena je tvrdnja da je ovaj stepen kriminalnog ponašanja bio prirodna posljedica stanja haosa kakvo je vladalo u Potočarima s obzirom na emocije kod vojnika i na veliki broj izbjeglica. Međutim, operacija koju su vojnici bosanskih Srba i MUP izveli u toku ta dva dana bila je upravo suprotna haotičnoj. Efikasan završetak njihovog zadatka prevoženja 25.000 do 30.000 žena, djece i starih ljudi i razdvajanje i pritvaranje gotovo svih muškaraca, a pri tome pokretanje propagandne kampanje kojom će primiriti kako svoj narod tako i međunarodnu zajednicu, pokazao je da je pristup tom zadatku bio izuzetno dobro isplaniran i disciplinovan. Popustljiv stav starješina spram fizičkog zlostavljanja i ubistava zarobljenika u Potočarima bio je u skladu sa zadatkom. Prvo, on je doveo do stepena straha i panike koji su nagnali izbjeglice da požele da odu; i drugo, on pokazuje činjenicu da se znalo za to da su životi bošnjačkih muškaraca već izgubljeni, a da li su oni umrli u Potočarima ili kasnije u Kravici, Bratuncu ili na nekom nepoznatom stratištu manje je bitno. Njihova smrt je bila dio plana.

Pored nasumičnih ubistava i zlostavljanja koja su starješine aktivno ili pasivno dozvoljavale, postoje dokazi da su organizovana višestruka ubistva (pogubljenja) počela i da su izvršena u Potočarima. Svjedokinja Hajra Čatić je posvjedočila da je lično vidjela dvadesetak tijela mrtvih muškaraca bošnjačke nacionalnosti, ujutro, 13. jula, kada je pošla po vodu na pumpu na imanju izvan baze. Ona je ranije vidjela vojnike bosanskih Srba kako prate 12-ak muškaraca na istu lokaciju. Tijela su bila krvava, i prije su bili "zaklani" nego ustrijeljeni. Taj način pogubljenja je u skladu sa izvještajem kojeg je istražio Jean-René Ruez, o kojem je svjedočio. On je prenio priče očevidaca pogubljenja oko osamdeset muškaraca koje je izvršeno mačetom u blizini tvornice cinka uveče 12. jula. Svjedok ga je izvijestio da su žrtve bile izvedene iz dvorišta Tvornice cinka, da su ih proveli kroz ogradu i da su odvedene do kuće ispred koje je bilo kukuruzište. Svjedoci su takođe opisali lokaciju i kretanje kamiona. Postoji fotografija kao potvrda lica mjesta i kretanja kamiona koja je snimljena iz zraka 12. i 13. jula, a koja je prihvaćena kao dokaz (dokaz -O- 310 – 314) koji potkrepljuje detalje o kojima je Ruez svjedočio. Iako je ovo bilo drugo pogubljenje a ne ono o kojem je Čatić svjedočila, način i vrijeme pogubljenja potkrepljuju njene dokaze kao očevica da su u Potočarima već bila počela organizovana pogubljenja.

Major Franken je to dodatno potkrijepio. On je svjedočio da ga je njegov poručnik izvijestio da je ujutro, 13. jula, pronašao devet leševa u položaju koji je pokazivao da su bili postrojeni za strijeljanje, južno od Bijele kuće, blizu potoka. Franken je objavio mišljenje svojih ljudi da su "oni očito bili namjerno ubijeni, jer su položaji tijela bili takvi da se nije imao dojam da su nastradali od posljedica borbe." Franken je na fotografijama identifikovao teren gdje su tijela prema izvještaju nađena.[116] Takođe, naveče 12. jula, prema Butlerovim riječima, neki muškarci su prebačeni autobusom iz Potočara u hangar u Bratuncu. Mnoge od njih vojnici bosanskih Srba su tamo sistematski izvodili, premlaćivali i ubijali. Ova ubijanja u tom sabirnom centru u Bratuncu nastavila su se 13.07, što su potvrdili i Deronjić i Nikolić[117] Kada se uzme sve skupa, ovaj dokaz je dovoljan da potvrdi ono što je svjedokinja Čatić izjavila i da pokaže da su organizovana strijeljanja počela već uveče 12. jula.

Ti muškarci bošnjačke nacionalnosti koji su preživjeli Potočare prebačeni su 13. jula na druga privremena mjesta na kojima su bili zatvoreni ili strijeljani, gdje su im se, prema planu, pridružili drugi zarobljeni muškarci iz kolone, Bošnjaci, koji su preživjeli. Oni koji su bili u koloni i koji su se predali bili su tretirani na potpuno isti način kao i oni koji su bili odvojeni u Potočarima: bili su natjerani da ostave svoje stvari, uključujući lične dokumente, bili su uvjeravani da će biti razmijenjeni ili prebačeni kako bi bili sa svojim porodicama u Kladnju, bili su izloženi istom "kontrolisanom bezakonju" po kojem su komandanti prećutno prelazili preko fizičkih zlostavljanja i nasumičnih ubijanja i bili su pritvoreni u kolektivnim centrima do završetka priprema za njihovo pogubljenje.[118]

Momir Nikolić je potvrdio da plan pogubljenja muškaraca bošnjačke nacionalnosti nije bio ograničen na muškarce u Potočarima i da nikad i nije bio na to ograničen. Na pitanje tužioca MKSJ šta je mislio da će se 13. jula desiti sa muškarcima iz Srebrenice koji su zarobljeni izvan Potočara, on je odlučno odgovorio: "Nisam o tome razmišljao. Znao sam šta će im se desiti, gospodine tužioče. Znao sam da će ti muškarci biti zarobljeni, a nakon toga ubijeni. Znao sam to." Kada mu je zatražen izvor informacija, on je potvrdio da je to bilo jasno iz razgovora kojeg je imao sa oficirima za obavještajno-bezbjednosne poslove Popovićem i Kosorićem rano ujutru 12. jula:

[116] Iskaz Frankena u predmetu *Krstić*, str. 2052-2053.
[117] Deronjić Izjava o činjenicama, para. 206 (Dokaz -O-326); Nikolić Izjava o činjenicama, Dokaz – O-246, dio 11 , Butlerov Izvještaj, 6.3 (Dokaz O-225);
[118] Vidi Dio III.B.3, u gonjem tekstu ; Dio V.E, u nastavku;

> Oni su mi lično rekli šta se desilo sa tim ljudima. On mi je rekao šta će se desiti sa zarobljenim Muslimanima. Dakle to je sve bilo dio jedinstvene operacije, tako da se status zarobljenika na putevima nije razlikovao u bilo kom smislu od onih u Potočarima …. I bilo je sasvim jasno da ako je meni rečeno da će ti ljudi biti zarobljeni, privremeno pritvoreni, a nakon toga ubijeni, onda je sasvim jasno da će sudbina onih koji se nisu predali i koji nisu došli u Potočare biti potpuno ista. Nisam mogao izvući nikakav drugi zaključak osim da će te ljude zadesiti ista sudbina kao i one koji su bili izdvojeni u Potočarima.[119]

Iz svih ovih dokaza Vijeće zaključuje da je postojao plan pogubljenja svih muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice i da je taj plan skovan prije jutra 12. jula. Pritvaranje je bila neophodna prethodna radnja, ali nikad ciljani, krajnji rezultat. S obzirom na okolnosti kakve su bile u Potočarima, ubijanje muškaraca pretpostavljalo je da isti prvo budu natjerani na predaju, da budu sakupljeni i prebačeni na stratišta koja nisu bila otvorena pogledima međunarodnih organizacija. S obzirom na okolnosti kakve su bile na putu Bratunac-Konjević Polje, ubijanje muškaraca pretpostavljalo je da isti prvo budu natjerani na predaju, da budu sakupljeni i prebačeni na stratišta koja se nisu mogla vidjeti iz vozila koja prolaze niti izviđanjem iz vazduha. Pritvaranje i prevoz su bili pripremni poslovi neophodni za ubijanja koja će uslijediti, a način na koji su te pripreme izvršene pružaju dobar dokaz razmjera plana pogubljenja, obima potrebnih priprema i sredstava i broja ljudi koji su bili zaduženi za njegovo izvršenje. Međutim, plan je bio ubijati muškarce, a postavljanje zasjede, granatiranje i pojedinačna ubistva ljudi u koloni takođe su bili u skladu sa planom pogubljenja. Vijeće ima nedovoljno dokaza na osnovu kojih može zaključiti kada je, a prije jutra 12. jula, skovan plan pogubljenja svih muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice. Međutim, Vijeće uistinu ima dovoljno konkretnih dokaza o tome kada je realizovan plan pogubljenja svih muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice. Realizacija plana je počela 12. jula u 12:30 sati, kada su snage MUP-a i Vojske RS odvojili i pritvorili prve muškarce u Potočarima. Kako se Nikolić izrazio, "sve je to bilo dio jedne jedinstvene operacije."

b. Plan pogubljenja: kolona

Grupa muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz kolone bila je znatno veća od grupe u Potočarima. Međutim, veličina grupe nije bila niti neočekivana ni nepoželjna. Od početka su stizali tačni obavještajni podaci u pogledu veličine i

[119] Iskaz Nikolića u predmetu *Blagojević*, str. 1719 (Dokaz – O – 246).

naoružanja kolone. Bilo je poznato da su oni posjedovali samo ručno naoružanje i da je bilo znatno manje oružja od ljudi, da su u koloni bili nenaoružane žene i djeca zajedno sa naoružanim licima i da je cilj kolone bio bijeg u Tuzlu, a ne vojno angažovanje. Bosanski Srbi koji su komandovali ovom akcijom sve vrijeme su imali opciju otvaranja koridora kroz koji je kolona mogla proći bez borbe, što se naposlijetku i desilo jedno ograničeno vrijeme 16. jula, ali tek nakon što su mnogi bosanski Srbi poginuli u pokušaju da zaustave ono što je preostalo od kolone da pređe na teritoriju koju je držala Armija BiH.

Bosanski Srbi koji su kontrolisali situaciju nisu nikad ozbiljno razmatrali mogućnost da dozvole siguran prolaz, osim kao mjeru koja im je bila privremeno nametnuta 16. jula. To je bilo zbog toga što je plan bio pobiti muškarce bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice. Ustrajnost kojom se išlo ka ovom cilju, čak i nakon što je koridor koji je nakon otvaranja bio opet zatvoren, ne ostavlja nikakvu sumnju u pogledu važnosti "likvidacije" svih muškaraca Srebrenice onima koji su komandovali operacijom. Od drugog sastanka koji je održan u hotelu Fontana 11. jula u 23:00 sata, general Mladić je insistirao na predaji svih muškaraca, znajući za veličinu te grupe. Kada su propale njegove prijetnje i lažna obećanja s ciljem postizanja organizovane predaje, jedinice su dobile zaduženje da ubijaju pripadnike kolone napadima iz zasjede i artiljerijskim napadima, i zarobljavanjem preživjelih na prevaru, da bi i njih ubili. Jedna od tih jedinica koja je dobila zadatak da ubija muškarce bošnjačke nacionalnosti bila je pretpočinjena jedinica MUP-a koju je predvodio Borovčanin. Dio te jedinice bio je 2. šekovićki odred koji je bio raspoređen na put između Konjević Polja i Bratunca popodne 12. jula i kojem je rečeno da se očekuje "ogroman priliv muškaraca bošnjačke nacionalnosti".[120]

Stepen i tačnost informacija o koloni koje je imala komanda dobro su dokumentovani. Butler izvještava o depeši koju je 12. jula Dragomir Vasić poslao MUP-u, kabinetu ministra (na Palama) i Štabu Policijskih snaga u Bijeljini, CJB Zvornik. U istoj Vasić podsjeća na sastanak koji je održan tog jutra u 08:00 sati u prisustvu generala Mladića i Krstića, a na kojem su dodijeljeni zadaci. Informacija koju je u toj depeši prenio Vasić bila je da "Turci bježe prema Sučeski…." U izvještaju napisanom 28. jula, Vasić pominje kolonu Bošnjaka na dan 12. jula kao "veliki broj grupa Muslimana koji bježe iz Srebrenice." Takođe, na dan 12. jula, u izvještaju Glavnog štaba, koji je upućen Predsjedniku Republike i raznim korpusima a a kojeg je potpisao general Radivoje Miletić (Dokaz –O- IX-02), vršilac dužnosti načelnika Štaba Vojske RS, za zonu odgovornosti Drinskog korpusa navodi sljedeće: "Iz Srebreničke enklave neprijatelj je pokušao da se izvuče zajedno sa

[120] Svjedok S4.

ženama i djecom prema Ravni Buljin i Konjević Polju, ali su naletjeli na minsko polje." U Borovčaninovom izvještaju o razmještanju snaga MUP-a prema Naredbi 64/95 koja pokriva period od večeri, 11. jula do 20. jula, u njegovom zapisu od 12. jula stoji: "U poslijepodnevnim satima mi smo primili informaciju od državnih službenika za bezbjednost da se 12.000 do 15.000 vojno sposobnih, uglavnom naoružanih Muslimana kreće iz Srebrenice prema Konjević Polju, Cerskoj i Tuzli."[121] U depeši koja je poslata kasno poslije podne 13. jula (Dokaz O-186), a koja se zasniva na kasnijem obavještajnim podacima, Vasić izvještava da je čelo kolone prešlo preko puta i da je bilo oko 8.000 "vojno sposobnih muškaraca" u ostatku kolone, ali da je samo oko 1.300 bilo naoružano. On dalje izvještava da 2 šekovićki odred, zajedno sa ostalim snagama MUP-a, "blokira ovu dionicu sa ciljem da uništi ove snage."

Informacija je bila tačna mada su u svojim izvještajima svi osim Vasića pretjerivali u pogledu količine naoružanja. Kolona je bila sastavljena tako da su na čelu kolone bile jedinice 28. divizije, onda su išli civili izmiješani sa vojnicima i u posljednjem dijelu kolone bio je Samostalni bataljon 28. divizije.[122] Kolona se sastojala od 10.000 do 15.000 ljudi, uglavnom muškaraca, od kojih je otprilike jedna trećina bila naoružana.[123] Kada je čelo kolone, koje je bilo najbolje naoružano, prešlo preko ceste, broj preostalih naoružanih vojnika unutar kolone se u velikoj mjeri smanjio, što pokazuje tačnost Vasićevog obavještajnog podatka da je broj muškaraca uhvaćenih u klopku iznosio oko 8.000, od kojih je oko 1.300 bilo boraca. Redovni borbeni izvještaj komande Drinskog korpusa, broj 03/2-214 od 13.07.1995. godine (Dokaz O-268) navodi "da je neprijatelj iz bivše enklave bio u totalnom rasulu."

Dana 13. jula, Dragomir Vasić je poslao izvještaj (Dokaz O-185) u kojem se govori o oružanom sukobu koji se desio kada su ljudi u koloni pokušali da pređu cestu pred zoru i kada je "uslijedila žestoka borba". U stvari, snage bosanskih Srba pokrenule su artiljerijski napad na kolonu koja je prelazila preko asfaltne ceste između područja Konjević Polja i Nove Kasabe na putu za Tuzlu.[124] Iako izjavljuje da je "neprijatelj pretrpio velike gubitke", on izvještava o samo jednoj pogibiji na strani bosanskih Srba i o tri ranjena, što ukazuje na to da je, ako je to tačno, kolona Bošnjaka bila očigledno mnogo slabije naoružana. U toj depeši Vasić je još izvijestio da MUP, radeći bez pomoći Vojske RS, "izoluje i uništava veliki broj neprijateljskih vojnika." U odvojenoj depeši (Dokaz O-186) koja je takođe datirana 13. jula, Vasić je

[121] Izvještaj Ljubomira Borovčanina ("Borovčaninov Izvještaj o pretpotčinjavanju") (Dokaz- O-258).
[122] Utvrđena činjenica T76.
[123] Utvrđena činjenica T75.
[124] Utvrđena činjenica T79.

izvijestio drugi dan zaredom o jutarnjem sastanku sa generalom Mladićem na kojem su dodijeljeni zadaci. MUP je dobio zadatak da, između ostalog, "pobije (likvidira) oko 8.000 muslimanskih vojnika koje smo blokirali u šumi blizu Konjević Polja." On dodaje "ovaj posao obavljaju samo jedinice MUP-a." Na osnovu informacije koju je primio i o kojoj je izvijestio prethodnog dana, termin "vojnici" je neprecizan, pošto se za njih 6.700 znalo da nisu naoružani.

Jasno je da su do 13. jula u komandi znali da Bošnjaci bježe, da je kolona bila uglavnom nenaoružana i da su u njoj bile žene i djeca, da su bili u rasulu i da je dio kolone koji još nije prešao preko puta brojao oko 8.000 ljudi. Takođe je jasno da su na sastanku 13. jula, ujutro u 08:00 sati, snagama MUP-a dati zadaci. Zadatak MUP-a na tom putu, uključujući 2. šekovićki odred, bio je da ubiju (likvidiraju) 8.000 Bošnjaka koji su uhvaćeni u klopku iza puta. Nije im bio zadatak da ih zarobe i prevezu u Kladanj ili da ih stave logor ili da ih koriste za razmjenu za zarobljene bosanske Srbe, ili da ih puste da pobjegnu na slobodnu teritoriju. Zadatak je bio da ih pobiju. Štaviše, prema Vasićevoj depeši, snage MUP-a su bile jedine snage koje su bile prisutne na tom putu i jedine snage kojima je dat ovaj zadatak na ovoj lokaciji.

Osim incidenta pred zoru tog jutra prilikom prelaska puta, snage MUP-a nisu dobile zadatak niti su bile suočene sa oružanim otporom neprijatelja. Pripadnici MUP-a su postavljali zasjede kako bi ubili muškarce bošnjačke nacionalnosti. Pripadnici MUP-a su više puta djelovali iz teške artiljerije sa puta prema šumi kako bi pobili muškarce bošnjačke nacionalnosti za koje su mislili da se tamo kriju. Pojedincima koji su se kretali među zarobljenicima i koji su ih zlostavljali bilo je dozvoljeno da ubiju muškarce bošnjačke nacionalnosti. Pripadnici MUP-a su pribjegavali prevari kako bi naveli na hiljade muškaraca bošnjačke nacionalnosti koji još nisu bili ubijeni iz zasjede ili od granate da se predaju, tako da bi ih mogli pritvoriti i ubiti prema planu koji je bio jasno osmišljen barem dan ranije, a koji je bio poznat nekim njihovim kolegama u Potočarima, kao i optuženima. (dio VI.A, *ia*)

Plan pogubljenja je bio ambiciozan. On je zahtijevao složenu koordinaciju ljudi i sredstava. Na osnovu dobrog poznavanja brojeva o kojima se radilo, izvršene su pripreme za prikupljanje i podjelu artiljerije i ostalog dodatnog naoružanja, dodatno ljudstvo, logističku podršku za to ljudstvo, prevoz trupa i zarobljenika, nabavljeno je gorivo i angažovani vozači za prevoz, izvršene su pripreme za kontrolu štampe, informacija i propagande, za privremene pritvorske objekte koji se ne vide sa terena i iz zraka, te za ograničenje pristupa međunarodnih faktora, a sve to u isto vrijeme dok su za prevoz 25.000 do 30.000 žena i djece i starih ljudi bila potrebna slična sredstva i koordinacija. Sve ovo svjedoči o dobro razmotrenom planu koji je pripremljen u očekivanju pada Srebrenice.

Sve ovo svjedoči čak i pouzdanije o planu koji je kao svoju svrhu imao ubijanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti.

Ono što navodi na zaključak da plan od svog početka predviđa smrt muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice jeste kompletan i potpun izostanak bilo kakvih uslova za nastavak njihovog života. Nijedan dio ovog razrađenog, složenog i dobro koordiniranog plana nije doticao niti čak razmatrao pribavljanje hrane, vode, higijenskih sredstava, medicinske pomoći, ili odgovarajućeg skloništa ni za jednog zarobljenika, a kamoli za 10.000 do 15.000 muškaraca za koje su se nadali da će ih zarobiti.

Ženevske konvencije su jasne kada su u pitanju usluge koje je potrebno pružiti ratnim zarobljenicima po međunarodnom pravu. Zakon RS i propisi Vojske RS su dali konkretne instrukcije u vezi sa osnovnim zahtjevima za pritvorene zarobljenike.[125] Rat je trajao više od tri godine, za koje vrijeme su sve strane vršile zarobljavanja, pritvarale zarobljenike i držale ih u logorima. Komandanti koji su bili uključeni u oslobađanje Srebrenice dobro su znali da je broj ljudi koje su pozivali na predaju bio preko 10.000. Kada ih je u Potočarima zarobljeno manje od 1.000, oni su nemilosrdno počeli goniti ostatak muškaraca u koloni, znajući koliko ih ima. Ipak, nikakve pripreme nisu bile izvršene da se oni nahrane i da se smjeste, odnosno da im se daju higijenska sredstva, dovoljno vode ili medicinska pomoć, u slučaju da ih zarobe. Nije vjerovatno da je takav previd bio nenamjeran. Jednostavno, niti u jednom dijelu plana nije se razmišljalo ni o čemu drugom osim o ubijanju zarobljenika. S obzirom na elan sa kojim su gonili ove ljude od trenutka pada zaštićene zone u cilju njihove predaje, i na odsustvo od samog starta bilo kakvih sredstava koja bi pomogla ovim ljudima da se u tim uslovima održe u životu, jedini vjerodostojan zaključak koji se može izvući jeste da je sve vrijeme postojala namjera da se ti muškarci bošnjačke nacionalnosti pobiju. Nema razloga sumnjati u to da je Karadžić bio iskren i jasan kada je, 9. jula, na dan kada je izdao narebu svojim trupama da zauzmu zaštićenu zonu, rekao Deronjiću: "Miroslave, oni moraju biti pobijeni."

Da se taj plan pogubljenja trebao proširiti na sve Bošnjake muškarce iz Srebrenice, uključujući i ljude u koloni koji su uspjeli da pređu preko puta, bilo je jasno kada je 13.07.1995. godine komanda Drinskog korpusa izdala naredbu (Dokaz O-272) svim potčinjenim jedinicama, da između ostalog, "angažuju sve muškarce na otkrivanju, blokiranju, razoružavanju i zarobljavanju primijećenih muslimanskih grupa i na sprečavanju njihovog prelaska na muslimansku teritoriju, i da organizuju radnje na postavljanju zasjeda na putnoj komunikaciji Zvornik - Crni Vrh – Šekovići - Vlasenica." Takođe je bilo naređeno da "te

[125] Priručnik brigade JNA, naveden u Butlerovom Izvještaju, 3.22 (Dokaz – O-225).

zarobljene i razoružane treba smjestiti u prostorije koje odgovaraju toj svrsi i koje mogu obezbjeđivati manje snage, o čemu treba smjesta obavijestiti višu komandu."

Vrsta prostorija koje će "odgovarati svrsi" bila je pojašnjena u "Proceduri za postupanje prema ratnim zarobljenicima" (Dokaz- O-346) od 13. jula koja je tog dana u 14:00 sati bila poslata komandantu Glavnog štaba Vojske RS "za njegovu informaciju." U tom dopisu potpukovnik Milomir Savić prenosi kakve mu je instrukcije dao pomoćnik komandanta za poslove bezbjednosti i obavještavanja Glavnog štaba Vojske RS u vezi sa 1.000 Bošnjaka koje je pritvorio bataljon 65. zaštitnog motorizovanog puka Vojne policije. Bez obzira na naslov dokumenta, nema ni pomena Ženevskih konvencja. Umjesto toga, obavještajno-bezbjednosno organ Glavnog štaba daje instrukcije da će teren koji će "odgovarati svrsi" držanja zarobljenika biti "negdje pod krovom ili na području koje je zaklonjeno od pogleda sa zemlje ili iz zraka." Pored toga, naređuje im se da zabrane snimanje filma, fotografisanje ili "neovlašten" pristup zarobljenicima i putu u blizini tog terena svakom vozilu UN-a. Nema ni pomena da je na tom terenu trebalo obezbijediti pristup vodi, toaletu ili ležaju, ili da se obezbijedi hrana ili pristup medicinskom osoblju. Ova naredba pokazuje da će biti još naredbi; indirektno se moglo pretpostaviti da će te naredbe biti usmene.

Odabir terena koji "odgovaraju svrsi" oko Bratunca izvršen je prije izvještaja potpukovnika Savića. Momir Nikolić je već predložio nekoliko lokacija pukovnicima Popoviću i Kosoriću ujutro 12. jula [126]. Ne iznenađuje da su to bila neka od onih istih mjesta za koje su Miroslav Deronjić i svjedok MKSJ-a 161 izjavili da su korištena za privremeno pritvaranje muškaraca prilikom "oslobađanja Bratunca": Fiskulturna sala škole Vuk Karadžić i hangar u njenoj blizini. I zadruga u Kravici je, negdje prije jutra 13. jula, takođe bila određena kao prostor koji će "odgovarati svrsi". Luka Marković je svjedočio da je ujutro 13. jula stigao automobil sa trojicom uniformisanih muškaraca da pregledaju skladište i da su mu tražili lanac i katanac sa kojim će obezbijediti jedan od ulaza. Da je ovaj teren već bio odabran pokazuje i činjenica da su tu trojicu muškaraca direktno pratili autobusi puni zarobljenika.

Drugi odred je bio raspoređen duž puta Bratunac – Konjević Polje od Kravice pored livade u Sandićima i u skladu sa tim dijelom plana bio je zadužen za zarobljavanje i sakupljanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti koji su izlazili iz šume predajući se, nakon čega su bili sakupljani na livadi.[127] Na livadi i na raznim lokacijama duž tog dijela puta, kao i u Potočarima, prevladavalo je

[126] Izjava o priznanju činjenica Momir Nikolić, Dio 4, para. 2 (Dokaz -O-246)
[127] Svjedok S4.

stanje kontrolisanog bezakonja u kojem su nekažnjeno mogli da pljačkaju novac i dragocjenosti zarobljenika, da im prijete, da ih fizički zlostavljaju i da ih čak usmrte, bez obzira na to što je rečeno da se na tom području nalazi određen broj starješina. Kristina Nikolić je svjedočila da je, dok se nalazila u Zadruzi Kravica gdje je radila, 12. ili 13. jula, prije ubistava u skladištu, vidjela jednog ranjenog Bošnjaka kako prilazi da se preda. Ona je svjedočila kako su ga vojnici natjerali da zovne iz šume ostale da se predaju, a onda je vidjela kako su ga ubili. U dokazu kojeg je odbrana uvela pred MKSJ, svjedok K je opisao ubistvo jednog čovjeka koji je bio sa njim na livadi 13. jula, a nakon što je taj čovjek zatražio vode.[128] Ostale radnje slične prirode koje su izvršene na livadi Sandići, gdje su zarobljenici bili sakupljeni, opisane su u prethodnom tekstu.

Da su se ove radnje nastavile u prisustvu i uz učešće pripadnika specijalaca MUP-a koje je Kovač smatrao dijelom "najelitnijih snaga" i koje su Borovčanin i Deronjić pohvalili kao najbolje snage u RS, naročito pokazuje to da nije bilo nikakve službene osude tih kažnjivih djela. Takođe je potvrđeno da je, poput vojnika iz Potočara koji je znao da Hajrudinu Begzadiću više neće trebati sako, postupanje prema zarobljenicima na putu i na livadi pokazalo da se uglavnom znalo da ti zarobljenici takođe više neće trebati svoje lične stvari. O tome naročito govori činjenica da su pripadnici 3. voda iz Skelana, za kojeg se znalo da je naročito dobro obučen i disciplinovan, čija je većina u početku bila u Crvenim beretkama Skelani, takođe bili uključeni u krađu stvari zarobljenika. Nekoliko svjedoka je kazalo da su pripadnici Voda iz Skelana bili direktno uključeni u iznuđivanje dragocjenosti od zarobljenika.[129] Mala je vjerovatnoća da bi se trupe ovog kalibra i uz ovakvu reputaciju upustile u takve radnje suprotno naredbama.

3. Plan pogubljenja: 13.07.1995.

Dokazi pokazuju da su za plan pogubljenja kakav je proveden 13. jula bile neophopdne sve tri komponente koje je Vijeće utvrdilo: 1) predaja pod prisilom ili na nagovor; 2) sakupljanje i prebacivanje ljudi radi pogubljenja; i 3) pogubljenja koja su, zavisno od lokacije, vršena ubistvima, organizovanim višestrukim ubistvima, postavljanjem zasjeda i granatiranjem. Sve tri ove aktivnosti su realizovane u Potočarima dan ranije i trajale su od 12:30 sati 12. jula. Sve tri ove aktivnosti su zahtijevale različita sredstva i odvojenu koordinaciju i sve tri su se provodile istovremeno 13. jula.

[128] *Krstić*, Iskaz od 10.04.2000, str. 2455 Dokaz - O-VII-01.
[129] S4; Miladin Stevanović.

a. Pogubljenje

i. Zasjeda, granatiranje i ubistvo

Ubistva su tog 13. jula vršena na različite načine. Svjedoci S1, S2 i E.H. su svjedočili o postavljanju zasjeda u šumi dok su oni lutali bez orijentacije noć nakon artiljerijskih napada i zasjeda. Oni su kazali da je mnogo ljudi bilo ubijeno i ranjeno. Pored toga, artiljerijska vatra je nemilosrdno nastavljena sa puta. Bilo je naređeno da artiljerijske posade, oprema i municija idu na terene duž puta, a minobacači i Prage su držali pod stalnom baražnom vatrom šumu gdje su se krili muškarci, takođe uzrokujući i smrt ljudi u koloni. Snimljeni materijal Zorana Petrovića potvrđuje ove aktivnosti i bilježi barem jedan leš na stazi kojom se kreću muškarci koji su se predali. E.H. je u svom iskazu opisao dolazak na mjesto u šumi na kojem je bilo oko 200 leševa ljudi koji su ubijeni iz zasjede. Ubistva su se dešavala i na livadi Sandići toga dana kako je gore opisano. Za izvršenje ovih zadataka bili su potrebni trupe i oprema. Jedinice MUP-a i njegova oprema korišteni su i bili su prisutni za vrijeme postavljanja zasjeda, granatiranja i ubistava koja su se 13. jula dešavala na putu Bratunac – Konjević Polje i na livadi Sandići.

ii. Organizovana višestruka ubistva

Kao i prethodnog dana, organizovana višestruka ubistva (pogubljenja) su se desila i tog dana u Potočarima. Dokaz o planiranoj i koordiniranoj prirodi ovih pogubljenja vidljiv je ne samo po pripremi i ljudstvu koje je bilo potrebno da ih izvrši, već i po tome što su se dešavala na tri potpuno različite lokacije.

Prvo pogubljenje tog dana desilo se u Cerskoj. Jean-René Ruez je svjedočio da je tokom ispitivanja u ljeto 1995. godine jedan svjedok rekao da je bio sa "jednom manjom grupom muškaraca" koji su se izdvojili iz kolone i koji su 13. jula bili na brdu iznad Konjević Polja s kojeg se pružao pogled na asfaltni put, i kako su čekali priliku da pređu. Oni su vidjeli tri autobusa puna ljudi kako dolaze iz Konjević Polja prema Novoj Kasabi. Autobusi su skrenuli desno sa asfalta i ušli u Cersku. Iza tri autobusa je išao oklopni transporter, a iza njih je išao rovokopač. Svjedok je rekao Ruezu da je tada izgubio iz vida vozila kada su ušli u dolinu, a da su ubrzo zatim čuli jaku pucnjavu iz pravca u kojem je otišao konvoj. Oko pola sata kasnije, autobusi su se vratili, ali su bili prazni. Nešto nakon toga, i rovokopač je napustio dolinu. U toku noći, "mala grupa" je prešla cestu i otišla u dolinu. Tamo su ostali sedmicu dana a onda su odlučili da se vrate prema Srebrenici. Na putu natrag, osjetili su "na jednom mjestu užasan smrad. Takođe su primijetili da je na tom dijelu brda bila zemlja koja je

sklonjena....”[130] Ruez je potvrdio izjavu svjedoka tako što je s njim otišao natrag u Cersku do mjesta za koje je svjedok rekao da se sa njega širio smrad. Ruez je lično vidio čahure od granata na tom mjestu, kao i dokaz da je rovokopač premjestio zemlju sa jednog mjesta na drugo. Ispitujući zemlju na mjestu gdje je stavljena nova zemlja, nađena su tijela. Iskopavanje na toj lokaciji rezultiralo je ekshumacijom stotinu i pedeset tijela. Ruez je to mjesto i dokaze dokumentovao na video snimku.[131]

Drugo organizovano višestruko ubistvo koje se desilo 13. jula bilo je na rijeci Jadar. Jean-René Ruez je svjedočio o svom razgovoru sa jednim licem koje je preživjelo strijeljanje, i izvijestio je da je preživjeli bio zarobljen i odveden u hangar odakle su njega i još petnaest muškaraca iz kolone prevezli autobusom do rijeke Jadar. Zarobljenicima je naređeno da izađu iz autobusa i rečeno im je da se poredaju na obalu rijeke dok su vojnici pucali u njih s leđa. Preživjeli je bio pogođen i pao je u rijeku, odakle je kasnije pobjegao. Ruez je sa preživjelim otišao do mjesta koje je izgledalo tačno onako kako ga je preživjeli opisao. Zbog riječnih struja, na tom mjestu nisu nađeni nikakvi dokazi ili ostaci.[132]

Treće organizovano višestruko ubistvo koje se desilo 13. jula bilo je u skladištu Kravice.

Za izvođenje ovih zadataka bile su potrebne trupe i oprema. Korištene su jedinice MUP-a koje su bile prisutne za vrijeme višestrukih organizovanih ubistava koja su se desila u Kravici.

b. Predaja na nagovor

Jednako važan dio plana pogubljenja koji se provodio 13. jula bio je nagovaranje muškaraca u koloni da se predaju koristeći se prevarama, lažnim obećanjima i prijetnjama. Očevici S1, S2 i E.H. su svjedočili da su tokom čitavog dana slušali pozive preko razglasa, koji su ih pozivali da se predaju i koji su im obećavali da će biti zbrinuti i da će biti razmijenjeni. Najveći mamac za predaju bio je taj što im je rečeno da im je zagarantovana bezbjednost jer je i UNPROFOR bio tamo. Ta obećanja su imala još veću težinu zbog toga što su ljudi u koloni navedeni da povjeruju da se jedinice UN-a nalaze na tom području. Ono što je sve ovo činilo još ubjedljivijim bila je činjenica da su se vojnici bosanskih Srba, koji su bili obučeni u uniforme UN-a i koji su se vozili

[130] *Blagojević*, Iskaz od 16.05.2003. godine (“Svjedočenje Rueza u predmetu *Blagojević*”), str. 439-440 (Dokaz O-243).
[131] Ruez *Blagojević* Testimony, pg. 444 (Dokaz - O-243).
[132] Ruez *Blagojević* Testimony, pg. 447-448 (Dokaz - O-243)_

u vozilima koje su uzeli od osoblja UN-a, vozili putem gore-dole kako bi ih vidjeli ljudi koji su se krili po šumi. Rezultat je bio da se predalo nekoliko hiljada Bošnjaka. Bio je potreban odgovarajući broj vojnika koji će prihvatiti te ljude, uzeti im lične stvari i obezbjeđivati ih. Za izvođenje ovih zadataka bile su potrebne trupe i oprema Korištene su jedinice MUP-a koje su bile prisutne za vrijeme predaja na koje je nagovoreno na hiljade muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice na putu Bratunac – Konjević Polje.

c. Prebacivanje i sakupljanje radi pogubljenja

Treća aktivnost u planu pogubljenja bila je prebacivanje muškaraca koji su se predali autobusima ili kamionima, ili pješke, na sabirališta i stratišta. Za ovaj zadatak, morali su se obezbijediti autobusi sa vozačima i gorivo i moralo im se narediti da odu na određene destinacije, morale su se sakupiti i uputiti oružane pratnje za zarobljenike koji su sprovođeni pješke, trebalo je osigurati sabirališta i trebalo je rasporediti čuvare kako za vrijeme prevoza tako i na sabiralištima.

Aktivnosti sve tri ove komponente trebalo je obaviti istovremeno, a i u vrijeme dok se posljednjih 15.000 žena, djece i starih ljudi prebacivalo iz Potočara.[133] Za izvođenje ovih zadataka bile su potrebne trupe i oprema što je bio razlog za mobilizaciju dodatnog ljudstva, uključujući 2. šekovićki odred, za ovu fazu oslobađanja. Njihovo pretpotčinjavanje je očito bilo dio unaprijed skovanog plana.

d. Istovremenost

Dana 13. jula, sve elemente koji su činili plan pogubljenja istovremeno su provele jedinice MUP-a i razne vojne jedinice na raznim lokacijama.

- Čitav dan trajali su granatiranje, napadi iz zasjeda i predaja prisilom ili na nagovor.[134]

- U isto vrijeme, S1 i S2 su bili nagovoreni na predaju u sektoru Kravice na dionici puta Bratunac – Konjević Polje, prisiljeni da ostave svoje stvari i sakupljeni na livadi Sandići:

    - posljednji muškarci u Potočarima bili su silom razdvojeni od svojih porodica, natjerani da ostave svoje stvari i sakupljeni u Bijeloj kući;[135] i

[133] Vasićeva depeša od 13. jula (Dokaz O-186).
[134] Vidi Dijelove III.B.3 i V.E.3.a.ii, u gornjem tekstu;
[135] Depeša Dragomira Vasić od 13.07 (Dokaz -O-186); Franken svjedočenje u predmetu *Krstić*, str. 2051, 2096 (Dokaz-O-277); Deronjić izjava, paras. 198, 203 (Dokaz-O-326); Izjava o činjenicama *Nikolić*, dio 8 (Dokaz - O-246).

- dvije do tri hiljade muškaraca je bilo nagovoreno na predaju na putu za Milićе, natjerano da ostave svoje stvari i sakupljeno na fudbalskom terenu u Novoj Kasabi.[136]

- Dok su S1 i S2 bili držani kao zarobljenici na livadi Sandići i dok su ih odvodili i vozili u autobusima za skladište Kravica:

  - Bošnjake su strijeljali u Cerskoj.[137]

  - Bošnjake su strijeljali na rijeci Jadar.[138]

  - Bošnjake su vozili u autobusima na sabirališta u Bratuncu da budu strijeljani.[139]

- Dok su optuženi otvarali vatru na više od 1.000 muškaraca u skladištu Kravica:

  - Bošnjake su izvodili i ubijali u hangaru u Bratuncu.[140]

  - Bošnjake, na hiljade njih, ukrcavali su na kamione i autobuse i vozili u sabirne centre u Bratuncu, gdje su bili bez hrane, vode, higijenskih sredstava ili medicinske pomoći za ranjene i bolesne, da bi bili strijeljani.[141]

- Oko 19:00 sati, dok je trajalo ubijanje preživjelih u Kravici od strane jedinice koja je zamijenila optužene,
  - Dragan Obrenović, komandant Zvorničke brigade Vojske RS, govorio je preko telefona sa svojim oficirom za bezbjednost i obavještajne poslove Dragomirom Nikolićem koji je tražio da bude zamijenjen na mjestu dežurnog oficira zato što mu je pukovnik Popović naredio "da odvede zarobljenike [sakupljene u Bratuncu] i da ih strijelja u Zvorniku."[142]

---

[136] Izvještaj poručnika Milomira Savčića, Izvještaj o postupanju sa ratnim zarobljenicima 65. motorizovane brigade (Dokaz -O-346);
[137] Vidi dio V.E.3.a.ii, u gornjem tekstu;.
[138] Vidi dio V.E.3.a.ii, u gornjem tekstu
[139] Deronjić, Izjava o činjenicama, paras. 204, 205, i 209 (Dokaz - O-326); Nikolić Izjava o činjenicama, dijelovi 9,10 (Dokaz - O-246).
[140] Deronjić, Izjava o činjenicama, paras. 204, 205, i 209 (Dokaz - O-326); Nikolić Izjava o činjenicama, dijelovi 9,10 (Dokaz - O-246)..
[141] Iskaz Rueza u predmetu *Blagojević*, str. 484 (dokaz-O-243).
[142] *Blagojević*, Iskaz od 02.10.2003. ("Iskaz Obrenovića u predmetu *Blagojević*"), str. 2469 (Dokaz-O-245).

Kako se počeo povećavati broj tijela, starješine su organizovale rovokopače, kojima je bilo obezbijeđeno gorivo i ljudstvo, da sakupe ta tijela i da ih polože u unaprijed odabrane iskopane masovne grobnice, ili da ih prekriju zemljom na mjestima streljanja, ili su jednostavo isplanirali strijeljanje na način da ta tijela odnesu rijeke.[143]

4. Plan pogubljenja: 14.7. – 19.7.1995. godine

Plan pogubljenja je nastavljen u svim svojim aspektima i u danima nakon 13. jula. Najmanje dvije grupe muškaraca su dovedene ispred skladišta u Kravici dana 14. jula, gdje su postrojene i strijeljane.[144] Autobusi puni zarobljenika su počeli napuštati Bratunac kasno 13. jula u pravcu Zvornika prema sabirališima i stratištima u Zvorniku, a nastavili su stizati i tokom naredna dva dana.[145]

Pogubljenja u Zvorniku su počela dana 14. jula. Sabirališta su bila u školi u Grbavcima, školi u Pilici, školi u Petkovcima te u Domu kulture u Pilici.[146] Zarobljenici su u popodnevnim satima 14. jula „tamićem" prebacivani u grupama iz škole u Grbavcima do obližnjih lokacija u Orahovcu gdje su ubijeni upotrebom vatrenog oružja.[147] Lica koja su držana u školi u Petkovcima su na sličan način prebacivana u grupama do petkovačke brane i pogubljena u noći 14. na 15. juli. Prema iskazu Jean-René Rueza, preživjeli sa kojima je on razgovarao rekli su mu da "su odvedeni direktno do... stjenovitog platoa na dnu brane gdje im je rečeno da izađu iz vozila i tu ih je čekao streljački vod. Rečeno im je da se postroje između tijela mrtvih, a onda su pucali na njih."[148] Zadnja grupa zarobljenika koja je prebačena iz Bratunca u Zvornik je 15. jula odvedena u školu u Pilici.[149] Ruez je razgovarao sa trojicom preživjelih i oni su opisali kako je jedna grupa zarobljenika postrojena i pogubljena upotrebom vatrenog oružja ispred škole odmah po njihovom dolasku, dok su ostali prebačeni autobusom iz škole do ekonomije Branjevo i sprovedeni iza garaže gdje ih je čekao naoružan streljački vod.[150] Pogubljenja na ovoj lokaciji potvrđuju snimci iz vazduha načinjeni 17. jula i na njima se vide tijela i prekopavana zemlja na ekonomiji i to na lokaciji gdje dokazi o postojanju masovne grobnice dodatno potvrđuju ono što su žrtve izjavile. Pogubljenja u kojima nije bilo preživjelih desila su se 16. jula u Domu kulture u Pilici gdje je,

[143] Vidi dio III.B.5 i dio V.E.3.a.ii, u gornjem tekstu;
[144] Svjedok Jovan Nikolić; Luka Marković.
[145] Iskaz Rueza u predmetu MKSJ protiv Blagojevića, str. 482.
[146] Obrenović svjedočenje u predmetu MKSJ *Blagojević* str. 2535-2545 (Dokaz O-245); Butler Report, pg. L01134297 (dokat O-225).
[147] Iskaz Rueza u predmetu protiv Blagojevića, str. 490 (Dokaz - O-243).
[148] Iskaz Rueza u predmetu protiv Blagojevića, str. 504.(Dokaz – O-243)
[149] Batlerov izvještaj, str. 01134342.
[150] Iskaz Rueza u predmetu protiv Blagojevića, str. 528.

kao i u Kravici, otvorena vatra na zarobljenike (prema procjeni, bilo ih je 500) dok su isti još uvijek bili unutar objekta; te u jamama u Kozluku gdje je ekshumacijom sa te lokacije kao i iz sekundarne grobnice utvrđen broj od 500 tijela lica usmrćenih upotrebom vatrenog oružja, što je potkrijepljeno snimcima iz vazduha, što je potvrdio i Richard Butler i što je prezentirano pred ICTY.[151]

Ne samo da su se ubijanja dešavala u isto vrijeme na više područja, već je to bio slučaj i sa čišćenjem i sakrivanjem tijela. Dana 13. jula, dok su žrtve iz Kravice još uvijek bile na livadi u Sandićima, rovokopač se kretao prema stratištu u dolini Cerske kako bi zemljom pokrio tijela 150 muškaraca koji su pogubljeni tog popodneva.[152] Dok su autobusi prebacivali zarobljenike u Zvornik radi masovnih pogubljenja, a pogubljenja su već počela u Orahovcu, mašine za iskopavanje te 5-6 kamiona su prebacivali tijela iz Kravice u iskopanu grobnicu u Glogovi.[153] Zasjede, traganja uz korištenja pasa i pogubljenja po kratkom postupku vršena su 17. i 18. jula[154] nad pojedincima koji su zaostali u šumi iznad ceste, a u isto vrijeme je inžinjerijska oprema inžinjerijske čete Zvorničke brigade korištena za pokapanje tijela u Orahovcu, petkovačkoj brani i Kozluku.[155]

5. Nema odstupanja od plana pogubljenja

Nema nikakve sumnje u to da je plan bio da se pobiju svi muškarci Bošnjaci te se nije tolerisalo nikakvo odstupanje od tog plana. Dana 15. jula, naoružano čelo kolone Bošnjaka, dio koji je uspio prijeći cestu, kretao se prema Tuzli i morao proći pored Zvornika. Prema Tomislavu Kovaču, nikad se nije smatralo da kolona ima planove da zauzme grad: bilo je jasno da su oni jedino željeli da pobjegnu. Kovač je to opisao na slijedeći način:

> Znao sam da nijedna jedinica koja je u rasulu i koja se taktički povlači ne može izvršiti takav jedan zadatak i angažovati se na zauzimanju drugog grada, pogotovo što su iskusni ljudi vodili jedinicu i oni su znali da nije bilo moguće da tu ostanu nakon toga…, nije bilo moguće tu ostati i ne bi preživjeli, što bi dovelo do njihovog uništenja, tako da gledajući na ovo s vojno-taktičke tačke gledišta i iz ove perspektive, nije bilo opasnosti.

Dragomir Vasić je u suštini dao istu izjavu: smatrao je da će kolona proći bez otvaranja vatre na bosanske Srbe ukoliko prolaz bude otvoren. Na sastanku u

[151] Batlerov izvještaj, str. 01134298; iskaz Rueza u predmetu protiv Blagojevića, str. 517.
[152] Vidi dio V.E.3.a.ii, u gornjem tekstu;
[153] Vidi dio III.B.5, u gornjem tekstu;.
[154] Vidi dio V.E.5, u gornjem tekstu;
[155] Svjedočenje Obrenovića u predmetu MKSJ *Blagojević*, str. 2499 i 2540-2545 (Dokaz O-245)..

Zvorniku između Vasića i Dragana Obrenovića dogovoreno je da se otvori prolaz da kolona prođe kako bi se izbjeglo krvoproliće.

Vasić je posvjedočio: ”Predložio sam da otvorimo našu liniju i omogućimo prolaz za kolonu. Obrenović se u principu složio sa mnom, ali je tražio odobrenje vojske. Nazvao je nekoga u korpusu ili štabu i rekao da se javio general Miletić [v.d. načelnika štaba VRS] i da isti nije dao odobrenje.” Obrenović je detaljno govorio o razgovoru sa vojnim rukovodstvom i Ministarstvom unutrašnjih poslova.[156] Pomenuo je odgovor generala Miletića na njegov prijedlog da otvore put kako bi kolona mogla pobjeći: “Naredio mi je da koristim svu dostupnu tehničku opremu da se uništi ova kolona. On se nije složio. Zašto sam koristio ovu liniju koja nije sigurna? A onda je spustio slušalicu. Jednostavno je prekinuo vezu.” Nakon toga, Obrenović je opisao razgovor između Vasića i Ministarstva koji je čuo na zvučniku:

> A on je nazvao nekoga na Palama. Mislim da je govorio o nekom savjetniku Ministarstva unutrašnjih poslova. Zvao je sa civilnog telefona. Zvučnik je bio uključen. Lice s druge strane žice - …to lice je reklo, nakon što je Vasić… rekao da kolonu treba pustiti, taj drugi je rekao: otkud vam ta ideja? Pozovite vojsku, pozovite vazduhoplovne snage i sve ih uništite.

Nakon neuspješnog pokušaja 15.7.1995. da se domognu linija fronta koje je držala ARBiH, čelo kolone uspjelo se konačno 16.7.1995. probiti do teritorije pod kontrolom ARBiH.[157] Snage ARBiH u napadu iz pravca Tuzle pritekle su u pomoć nadolazećoj koloni probivši liniju u širini od oko kilometar i po.[158] Konačno, nakon što je Zvornička brigada pretrpjela mnoge gubitke, dana 16. jula potpukovnik Vinko Pandurević, komandant Zvorničke brigade, i Emso Muminović, zapovjednik Bošnjaka na čelu kolone, dogovorili su 48-satni prekid vatre kako bi se omogućio prolaz čelu bošnjačke kolone.[159]

Prekid vatre nije značio promjenu u odluci da se pobiju svi muškarci Bošnjaci već se radilo o privremenoj vojnoj nuždi. Potvrda da je i dalje postojala odluka da se pobiju svi muškarci proizlazi iz činjenice da su tih dana vršena pogubljenja u Zvorniku, na ekonomiji Banjevo i Domu kulture u Pilici, dok su se ubijanja nastavila i na drugim područjima izvan Zvornika. Grupe muškaraca Bošnjaka koji nisu uspjeli da pređu asfaltnu cestu sa naoružanim čelom kolone su i dalje lutale šumom iznad puta Kravica – Konjević Polje – Kasaba, i na njih

[156] Iskaz Obrenovića u predmetu protiv Blagojevića, str. 2524.
[157] Utvrđena činjenica br. T93.
[158] Utvrđena činjenica br. T94.
[159] Borovčaninov izvještaj o pretpotčinjavanju.

je otvarana vatra iz tenkova i napadani su od strane dvije čete MUP-a s Jahorine, voda PJP CJB Zvornik i "dijela snaga Centra za uzgoj i dresuru pasa."[160] Prolaz za kolonu kroz Zvornik je zatvoren dana 17. jula. Borovčanin je u narednim danima izvijestio da jedinice VRS-a i MUP-a i dalje tragaju za Bošnjacima koji nisu uspjeli proći kroz prolaz, a snage su raspoređene da "pročešljaju teren" u potrazi za muškarcima u Zvorniku, Cerskoj, Novoj Kasabi, Kamenici, Johanici, Lipljama, Afinom Kamenu, Crnom Vrhu i Snagovu.[161] Oni koji nisu ubijeni u zasjedama ili od granata poslije 18.07, prema Obrenoviću, "ubijeni su na mjestu".[162] Ti ljudi nisu bili borci. Prema Obrenoviću, ovo su bile grupe "zaostalih iz kolone" od po 5 do 10 ljudi.[163] Čak su i bolnički pacijenti nestajali. Major Franken je posvjedočio o jednom takvom slučaju: 17. jula se sastao sa delegacijom bosanskih Srba u vezi sa premještajem na "sigurnu teritoriju" 59 bošnjačkih pacijenata „Ljekara bez granica - Médecins Sans Frontières" koji su još uvijek bili u bazi te "određenog broja ranjenih" Bošnjaka koji su još uvijek bili u Domu zdravlja u Bratuncu.[164] Sedam muškaraca je „odmah" uz „pratnju" bosanskih Srba prebačeno u Dom zdravlja u Bratuncu. Oni su nakon toga nestali. Butler je naveo da je ukupno nestalo 23 bošnjačka pacijenta koji su bili prebačeni u Dom zdravlja u Bratuncu, dok su međunarodne humanitarne organizacije uspješno prebacile preostale pacijente iz baze.

Nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995. godine, snage bosanskih Srba su pogubile nekoliko hiljada muškaraca Bošnjaka. Ukupan broj žrtava kreće se vrlo vjerovatno između 7.000 i 8.000 muškaraca.[165]

F. Druga faza: istrebljenje Bošnjaka – odluka o angažmanu specijalne policije MUP-a na sprovođenju plana je došla sa vrha

Očigledno je, na osnovu složenosti plana i korištenih resursa, da je plan organizovan "sa vrha". Optuženi Trifunović je 11. jula rekao svom vodu u Srednjem da nisu mogli izbjeći svoj zadatak u oslobađanju Srebrenice jer je naredba kojom se od njih traži da učestvuju došla "sa vrha."[166] Dokazi potvrđuju da je ovo bilo tačno. Specijalna policija MUP-a nije slučajno odabrana za zadatak u Srebrenici, njihovo prisustvo u skladištu u Kravici dana 13. jula nije bilo slučajno kao ni učešće u planu ubijanja.

[160] (Vasićeva depeša od 15. jula (dokaz br. O-191).
[161] Borovčaninov izvještaj o pretpotčinjavanju.
[162] Iskaz Obrenovića u predmetu protiv Blagojevića, str. 2497 (Dokaz - O-245)..
[163] Iskaz Obrenovića u predmetu protiv Blagojevića, str. 2496 (Dokaz - O-245).
[164] Iskaz Frankena u predmetu protiv Krstića, str. 2054-57 (Dokaz –O-277).
[165] Utvrđena činjenica br. T25.
[166] Svjedok S4.

Veza između "vrha" i zadatka specijalne policije MUP-a u oslobađanju Srebrenice može se pronaći u civilnom i vojnom lancu komandovanja: angažovanje Miroslava Deronjića i Dragomira Vasića s civilne strane; generala Mladića i pukovnika Ljubiše Beare s vojne strane; te Radovana Karadžića kao predsjednika Republike Srpske i vrhovnog komandanta VRS-a. Dokazi potkrijepljuju slijedeće zaključke: 1) naredba za angažman jedinica MUP-a u sprovođenju plana je došla "sa vrha"; 2) zadatak pretpotčinjene Specijalne policije MUP-a je osmišljen "na vrhu"; 3) aktivnosti pretpotčinjene Specijalne policije MUP-a su bile poznate "vrhu"; i 4) ubistva u skladištu u Kravici u kojim su učestovale pojedine pretpotčinjene jedinice Specijalne policije MUP-a bila su u skladu sa planom koji je nastao "na vrhu."

1. Naredba za angažman Specijalne policije MUP-a je došla "sa vrha"

Dana 5.7.1995. godine, predsjednik Karadžić sa sastao sa Tomislavom Kovačem, zamjenikom ministra unutrašnjih poslova i tadašnjim v.d. ministrom. Prema iskazu Kovača, Karadžić mu je na tom sastanku jasno stavio do znanja da želi da jedinice MUP-a učestvuju u oslobađanju Srebrenice. Kad se Kovač usprotivio iz operativno-pravnih razloga, Karadžić se direktno obratio Ljubomiru Borovčaninu. Prema iskazu Kovača, Borovčanin je pod velikim pritiskom Karadžića, znajući za protivljenje Kovača, preuzeo komandu nad Specijalnom policijom MUP-a u oslobađanju Srebrenice.

Na osnovu iskaza Dragomira Stupara, logističara u 2. odredu Šekovići MUP-a, Karadžić je vjerovatno pronašao Borovčanina i dogovarao se sa njim ubrzo nakon sastanka sa Kovačem dana 5. jula, te da je vjerovatno na tom sastanku prenio informaciju da će "novi zadatak" početi tek nakon 9. jula. Dragomir Stupar je posvjedočio da mu je Borovčanin naredio da ode u Bratunac dana 9. jula i uspostavi logističku bazu za odred i ostale jedinice MUP-a u restoranu „Lovački dom". Dragomir Stupar je primio ovu naredbu 2-3 dana prije 9. jula. Stupar je pomenuo telefonski poziv od Borovčanina dana 6. ili 7. jula, kojom prilikom mu je Borovčanin naredio da obezbijedi logističku podršku za jedinice MUP-a kojima je Borovčanin namjeravao komandovati na području Srebrenice nakon 9. jula.

Dragomir Stupar, u iskazu na glavnom pretresu dalje je naveo je da je prije nego je dobio poziv od Borovčanina, u Šekovićima sreo optuženog Miloša Stupara, komandanta 2. odreda Šekovići, Miloš Stupar ga je upozorio 2-3 dana prije 9. jula i on ga je obavijestio da će ga kontaktirati Borovčanin uskoro u vezi novog zadatka. Ubrzo nakon toga Borovčanin je nazvao Dragomira Stupara i naredio mu da uspostavi logističku bazu u Bratuncu. On je 9. jula

otišao u Bratunac da izvrši naredbu i uspostavi logističku bazu 2. Odreda i druge jedinice MUP-a u restoranu „Lovački dom“.

Da bi Dragomir Stupar izvršio naredbu, bili su mu potrebni konkretni detalji o zadatku. Ovakve informacije po zakonu dostavlja komandni organ kad se izda naredba da se jedinice MUP-a pretpotčine VRS-u.[167] Ovi detalji nisu navedeni u naknadnoj naredbi o pretpotčinjavanju (naredba br. 64/95). Međutim, postoje dokazi da je Borovčanin bio upoznat sa detaljima prije naredbe jer je Borovčanin dao uputstvo Stuparu dana 6. ili 7. jula u pogledu slijedećeg: zone dejstava, unaprijed određene lokacije za logističku bazu, brojnom stanju jedinica kojima treba pružiti podršku, procjene vremena tokom kojeg će podrška biti potrebna, vrstama zaliha koje će biti potrebne te pomoći koju Stupar treba pružiti sa logistikom. Borovčanin je čak rekao Stuparu gdje u Bratuncu da preuzme gorivo koje je već bilo namijenjeno za ovaj zadatak. Datum 9. juli je bio dan *prije* izdavanja naredbe br. 64/95 kojom se odobrava pretpotčinjavanje jedinica MUP-a VRS-u pod komandom Borovčanina.

Odluku o premještanju jedinica “je donio direktno predsjednik Republike, Radovan Karadžić.”[168] Očigledno je da je do 6. ili 7. jula već bilo odlučeno da će dio Borovčaninove jedinice činiti i 2. odred Šekovići zato što je Borovčanin dao zadatak logističaru 2. odreda i zato što je već neko obavijestio Miloša Stupara, komandanta 2. odreda Šekovići, da će njegov odred biti uključen. Kao što je već navedeno, Dragomir Stupar je u svom iskazu rekao da mu je Miloš Stupar rekao da očekuje kontakt od strane Borovčanina o novom zadatku prije nego što je Borovčanin uspostavio kontakt. Iz vremenskog slijeda događaja proizlazi da je zadatak trebao biti faza oslobođenja Srebrenice nakon vojnih operacija: Stupar je trebao započeti sa uspostavljanjem logističke baze dana 9. jula; naredba o pretpotčinjavanju je donesena dana 10. jula; u naredbi je stajalo da se jedinice jave dana 11. jula, a 2. odredu je naređeno da napusti Srednje nakon 20:00 sati u noći između 11. i 12. jula.

Svjedok Kovač navodi da se nastavio protiviti premještaju i namjerno bio nedostupan predsjedniku kad je trebalo potpisati naredbu br. 64/95, čime je prisilio Karadžića da pronađe nekog podređenog koji bi potpisao u ime Kovača. Kovač negira da je znao svrhu angažmana MUP-a. Međutim, njegov iskaz u daljem dijelu to demantira. Na pitanje da objasni otpor koji je pružao

[167] Član 14. Zakona o primjeni zakona o unutrašnjim poslovima za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja (Službeni glasnik br. 1, 19.11.1994. godine), te naredba Predsjednika od 22.4.1995. godine (Dokaz odbrane - O-I-03) koja je trebala da razjasni “probleme i nejasnoće oko angažmana MUP- u borbenim dejstvima.” Zakon je predviđao da će naredbe o pretpotčinjavanju “konkretno precizirati obaveze komandnog osoblja i komandanata prilikom njihovog pretpotčinjavanja komandantu jedinice VRS-a….”

[168] Iskaz svjedoka Tomislava Kovača.

predsjedniku te za razlog što je bio nedostupan za potpisivanje naredbe o pretpotčinjavanju, rekao je da se u taktičkom smislu nije slagao sa povlačenjem jedinica sa sarajevskog ratišta gdje su bili itekako potrebni i razmještanjem u Srebrenici gdje nisu bili potrebni za vojno zauzimanje. Međutim, malo je vjerovatno da bi zamjenik ministra išao do te mjere da se suprotstavi predsjedniku u pogledu neslaganja o tome na kojem frontu je bila potrebnija vojna podrška. Njegovo dodatno objašnjenje više otkriva kad kaže: "Ovaj put sam se nadao da mi kupujemo vrijeme sve dotle dok se ne slažu sa mnom, da ih neću morati slati, da povuku neke jedinice, a radilo se o nekoliko dana, da smo izdržali još dva dana, mogli smo se izvući." Dva dana ne bi ništa značila na sarajevskom ratištu, ali dva dana (12. i 13. juli) su upravo bili dani kad su jedinice MUP-a bile angažovane u velikim zločinima u okviru druge faze oslobađanja Srebrenice.

2. Važnost Specijalne policije MUP-a

Specijalna policija MUP-a je bila poznata kao disciplinovana i profesionalna vojna jedinica. Miroslav Deronjić, koji po svemu sudeći nije znao da je Karadžić već imao planove za angažman Borovčanina i jedinica MUP-a u oslobađanju Srebrenice, upravo je to zatražio od predsjednika Karadžića na sastanku dana 9. jula. Deronjić je opisao svoj razgovor sa Karadžićem dana 9. jula prilikom ispitivanja kod Jean-René Rueza, koji su kasnije rezimirani i bili dio izjave koju je Deronjić dao MKSJ-u pod zakletvom. Prema Deronjiću, on i Karadžić su prvo razgovarali o budućnosti zaštićene zone, te je predsjednik rekao Deronjiću kako je smatrao da bi bolje bilo zauzeti cijelu zaštićenu zonu (ono što je Deronjić opisao kao varijantu B). Zatim je Karadžić tražio mišljenje Deronjića o broju Bošnjaka koji žive u Srebrenici i šta bi trebalo uraditi sa njima. U vezi s tim, Deronjić je predložio Karadžiću: "Ukoliko imaju namjeru da uđu u Srebrenicu, bilo bi neophodno u područje dovesti ozbiljnu vojnu jedinicu. Iskreno sam rekao Karadžiću da imam povjerenja u Ljubišu Borovčanina kao čovjeka te da imam povjerenja u njegove vojne sposobnosti. Karadžić se u principu složio sa mojim mišljenjem, ali mi je kratko objasnio da je ta jedinica angažovana na sarajevskom ratištu..."[169] Deronjić je istakao da je, po njegovom mišljenju, za operaciju kao što je oslobađanje Srebrenice bila potrebna Specijalna policija MUP-a jer su nju činili "pravi vojnici", dok su ostale jedinice koje su učestvovale u oslobađanju Srebrenice (sa izuzetkom Vukova sa Drine) "činili obični ljudi."[170]

Deronjić nije bio jedini koji je imao visoko mišljenje o Specijalnoj policiji MUP-a. Borovčanin je u svojoj izjavi MKSJ-u objasnio da je Specijalna

[169] Izjava Deronjića, stav 172 (Dokaz -O-326).
[170] Izjava Deronjića, stav 171. (Dokaz -O-326)

policija MUP-a obučena da izvršava "složene policijske zadatke".[171] Kovač je u svom iskazu pred sudom potvrdio da su jedinice MUP-a koje su trebale biti povučene sa sarajevskog ratišta i razmještene u Srebrenici prema nalogu Karadžića bile "najelitnije snage." Tomislav Kovač je svjedočio da je Specijalna policija MUP-a tokom rata bila stalno angažovana u značajnijim borbenim dejstvima.[172] Drugi odred Šekovići, a naročito 3. vod Skelani, bili su na dobrom glasu. Mnogi pripadnici voda su bili zajedno još od osnivanja voda po odobrenju Ministarstva unutrašnih poslova u proljeće 1993. godine.[173] Prije toga, neki od pripadnika voda su bili u Crvenim beretkama koje su osnovane 8.6.1992. godine. Petorica optuženih su bili zajedno u Crvenim beretkama.[174] Deronjić je rekao da su Crvene beretke osnovane 1992. godine i obučavane od strane instruktora i zapovjednika iz Srbije. "Između 20 i 30 najboljih mladića je trebalo regrutovati na općinskom nivou za obuku."[175] Prva jedinica Crvenih beretki je osnovana u Skelanima i oni su bili "najmlađi i najsposobniji mladići."[176]

Pripadnici voda Skelani su također potvrdili nivo discipline i organizacije unutar toga voda. Mirko Sekulić, koji je bio pripadnik voda, u svojoj izjavi je rekao da je postao pripadnik voda Skelani zato što je vod bio poznat po redu i dobroj organizaciji. Vod je bio poznat po disciplini, a to su potvrdili i druga dva bivša pripadnika voda, Nebojša Janković i Ljubiša Bećarević. Oni su opisali da su u vodu primjenjivani principi komandovanja i kontrole i da je uvijek komandir voda izdavao naredbe iako iste nisu bile donesene na nivou voda, a za svaku operaciju je bilo potrebno naređenje. Nebojša Janković je posvjedočio da su uvažavali optuženog Trifunovića kao komandira voda Skelani, te da "su svi slušali Čopa."

Karadžićevo insistiranje na jedinicama MUP-a te odabir 2. odreda Šekovići pokazuje potvrdu s njegove strane da su za odgovarajuće zadatke u Srebrenici u kritično vrijeme bile potrebne obučene, iskusne i disciplinovane jedinice. Drugi odred Šekovići, a naročito 3. vod Skelani, ispunjavao je te uslove i pripadnici odreda odnosno voda su bili poznati kao profesionalni vojnici koji su dugo vremena bili zajedno i koji su izvršavali naređenja. Može se izvesti zaključak da se radilo o licima na koje se moglo računati u smislu

[171] Izjava Borovčanina iz februara 2002. godine, str. L0068842 (Dokaz - O-337).
[172] Batlerov izvještaj, stav 2.15.
[173] Izvještaj o uspostavljanju jedinica za posebne namjene (Dokaz O-344).
[174] Milenko Trifunović, Aleksander Radovanović, Velibor Maksimović, Dragiša Živanović i Petar Mitrović, (Ex 15.5.1993. godine Izvještaj o uspostavljanju jedinica za posebne namjene (Dokaz O-344).
[175] Izjava Deronjića, stav 138 (dokaz –O – 326).
[176] Izjava Deronjića, stav 139 dokaz –O –326 .

profesionalnog izvršavanja naređenja i teških zadataka. Nije se radilo o licima koja bi djelovala impulsivno.

3. Zadatak MUP-u je došao "sa vrha"

Borovčanin i njegova jedinica nisu djelovali samostalno na području Srebrenice. Njihovi zadaci su stigli "sa vrha" od strane vojnih struktura i nadzirani "sa vrha" od strane civilnih struktura. Ti zadaci su bili u skladu sa planom istrebljenja Bošnjaka iz Srebrenice.

a. Civilne strukture

Miroslav Deronjić, civilni povjerenik za Srebrenicu, bio je "glavni" civilni funkcioner u Srebrenici. Direktno je odgovarao predsjedniku RS, Radovanu Karadžiću, koji ga je i imenovao. Izbor Deronjića (koji je već bio na vodećoj poziciji u Bratuncu i član Glavnog odbora SDS-a od ljeta 1993. godine)[177] na mjesto povjerenika Karadžić je medijima objavio dana 11. jula, paralelno sa objavom vijesti da su bosanski Srbi odnijeli pobjedu u Srebrenici. Počevši od 11. jula, Deronjić je imao slobodan pristup Karadžiću te, prema vlastitoj izjavi, bio u "stalnom" kontaktu sa predsjednikom. U istoj izjavi navodi i nekoliko radio i telefonskih razgovora, kao i direktne sastanke sa predsjednikom na Palama u noći između 11. i 12. jula[178] te ponovo u jutarnjim satima 14. jula.[179] Borovčanin (u svojim izjavama) te Vasić i Kovač u svojim iskazima pred ovim sudom potvrdili su bliski odnos Deronjića sa Karadžićem kao i njegovu stalnu komunikaciju sa predsjednikom tokom tih dana.[180] Deronjić je prihvaćen kao civilni predstavnik predsjednika.[181] Deronjić je, prema iskazu Kovača, "tih dana bio stalno sa predsjednikom, te mu stalno davao bezbjednosne i sve ostale informacije."

Iako Borovčanin i Specijalna policija MUP-a u tehničkom smislu nisu bili dio bilo kakve službene civilne hijerarhije izvještavanja tokom perioda pretpotčinjenosti VRS-u, Borovčanin je često bio sa Deronjićem, dok je Deronjić rekao da je Borovčanin bio izvor informacija. Borovčanin je rekao da je bio u Deronjićevom sjedištu dana 12. jula[182], a Deronjić je potvrdio da je Borovčanin bio jedan od onih koji su mu toga dana prenosili vijesti o dešavanjima u enklavi.[183] Deronjić je rekao da je Borovčanin bio jedan od onih

[177] Izjava Deronjića, stav 2. dokaz –O – 326.
[178] Izjava Deronjića od 21.10.1999. godine, str. L0080913 (dokaz br. O-326).
[179] Izjava Deronjića, stav 212 dokaz –O – 326.
[180] Izjava Borovčanina iz marta 2002. godine, str. L0066380 (dokaz –O – 337).
[181] Izjava Borovčanina, str. L0066304 dokaz –O –337.
[182] Izjava Borovčanina iz februara 2002. godine, str. L0068900 dokaz –O -337.
[183] Izjava Deronjića, stav 197 dokaz –O -326.

koji su mu dana 13. jula rekli da "Muslimane zarobljavaju i likvidiraju u Konjević polju." Borovčanin je bio taj koji je rekao Deronjiću da je Mladić izdao naredbu za pokret jedinica prema Žepi dana 14. jula, a Borovčanin je obavijestio Deronjića i o pogubljenjima u Kravici.[184] Isto tako, Dragomir Vasić, načelnik CJB Zvornik, nije bio u komandnoj hijerarhiji koja je zvanično obuhvatala pretpotčinjenu policiju MUP-a. Međutim, Vasić je govorio o zadacima i aktivnostima pretpotčinjenih jedinica MUP-a u svojim depešama upućenim Ministarstvu unutrašnjih poslova na Palama.[185] Borovčanin je pripremio izvještaj o periodu tokom kojeg je komandovao jedinicom Specijalne policije koja je osnovana naredbom br. 64/95 i isti lično predočio Vasiću.[186]

b. Vojne strukture

General Mladić, komandant Glavnog štaba VRS, bio je "glavni" vojni oficir u Srebrenici. Odgovarao je vrhovnom komandantu, predsjedniku Karadžiću. Njegovo prvo pojavljivanje na području Srebrenice zabilježeno je dana 10. jula[187] da bi nakon toga bio u fokusu vojne pobjede usmjeravajući kamere na ulice Srebrenice, te bio osoba zadužena za drugu fazu istrebljenja Bošnjaka vodeći tri sastanka u hotelu „Fontana" i ostavljajući dojam da je "glavni" i kada su kamere upaljene i kada nisu. Borovčanin je u svom izvještaju o pretpotčinjavanju naveo da je general Mladić "lično komandovao operacijom" od 11. jula. U svojstvu prvog čovjeka Glavnog štaba, bio je na vrhu komandne strukture u tom geografskom području koja je obuhvatala slijedeće jedinice po hijerarhiji: Drinski korpus kojim je komandovao general Milenko Živanović, a zatim general Radislav Krstić; brigade Drinskog korpusa, uključujući i Bratunačku brigadu kojom je komandovao pukovnik Vidoje Blagojević; Zvorničku brigadu kojom je komandovao potpukovnik Vinko Pandurević, a njega je u odsustvu mijenjao major Dragan Obrenović.

Međutim, postojalo je i nešto što je Borovčanin opisao kao paralelna hijerarhijska struktura: bezbjednosno-obavještajni organi koji su djelovali na nivou Glavnog štaba, korpusa i brigada, ali i vršili međusobnu koordinaciju u okviru hijerarhije od Glavnog štaba preko korpusa i brigada.[188] General Mladić je bio "vrh" obje hijerarhije i preko njih naređivao sprovođenje druge faze oslobođenja Srebrenice. Dokazi potvrđuju da su slijedeći oficiri iz bezbjednosno-obavještajnih organa bili prisutni i učestvovali u aktivnostima u

[184] *Id.*, stav 200, 202, 205 dokaz –O 326.
[185] Vasićeve depeše od 12. i 13. jula (dokazi br. O-184, O-185 i O-186).
[186] Borovčaninov izvještaj o pretpotčinjavanju; iskaz Dragomira Vasića, dokaz –O-258.
[187] Batlerov izvještaj, stav 12.2 dokaz –O -225.
[188] Izjava Borovčanin iz februara 2002. godine, str. L0068886; (dokaz – O – 337) izjava Borovčanina iz marta 2002. godine, str. L0066306-L0066307 (dokaz – O-337) ; Batlerov izvještaj o brigadi, stav 3.17-3.18 (dokaz –O 226).

Srebrenici u kritičnom periodu: pukovnik Radoslav Janković, obavještajac pri Glavnom štabu VRS-a, koga su vidjeli zajedno sa generalom Mladićem na sastancima u hotelu „Fontana“[189] i pukovnik Ljubiša Beara, načelnik bezbjednosti Glavnog štaba VRS, koga je Borovčanin vidio u Bratuncu dana 12. jula i koji je aktivno učestvovao u planu ubijanja.[190] Na nivou Drinskog korpusa su bili potpukovnik Vujadin Popović, pomoćnik komandanta za bezbjednost, i potpukovnik Svetozar Kosorić, načelnik za obavještajne poslove. Na nivou brigade, kapetan Momir Nikolić je bio pomoćnik komandanta za bezbjednost i obavještajne poslove Bratunačke brigade, a poručnik Dragomir Nikolić je bio pomoćnik komandanta za bezbjednost Zvorničke brigade. Oni su imali svoje podređene kojima su davali zadatke. Ova hijerarhija je imala primarnu odgovornost za plan istrebljenja Bošnjaka iz Srebrenice.

Dokazi ukazuju na visok stepen koordinacije unutar ove hijerarhije uz korištenje isključivo usmenih naređenja. Slijedi nekoliko primjera. Potpukovnik Popović i potpukovnik Kosorić su prvo usmenim putem zadužili Momira Nikolića da vrši koordinaciju prisilnog preseljenja i ubijanja u jutarnjim satima 12. jula, ubrzo nakon završetka sastanka na kojem je Mladić rasporedio zadatke za taj dan.[191] Popović je nazvao Dragomira Nikolića u večernjim satima 13. jula da mu prenese naredbu od Mladića da locira mjesta ze smještanje i ubijanje zarobljenika koji su autobusima dovezeni na tu lokaciju.[192] Nakon nekoliko sati, pukovnik Beara je usmenim putem naredio Momiru Nikoliću da ode u Zvornik i da se sastane sa Dragomirom Nikolićem kako bi potvrdio Popovićevo naređenje i vršio dalju koordinaciju ubijanja u Zvorniku.[193] I Pukovnik Beara je došao u Deronjićev ured u noćnim satima 13. jula i rekao mu da je došao po Mladićevom naređenju, kao i to da će svi zarobljeni muškarci biti pobijeni.[194] Popović je u septembru rekao Momiru Nikoliću da mu je Glavni štab naredio da prebaci tijela Bošnjaka koji su ubijeni u Bratuncu i Zvorniku, te je za to tražio Nikolićevu pomoć.[195]

Upravo su se u ovu paralelnu hijerarhiju uklapali Borovčanin i pretpotčinjena Specijalna policija MUP-a. Prema naredbi br. 64/95, Borovčanin je trebao da se javi generalu Krstiću radi pretpotčinjavanja. Međutim, prema Borovčaninu, kad je isti pokušao da putem telefona kontaktira generala Krstića u

[189] Batlerov izvještaj, stav 12.8 dokaz –O -225.
[190] Izjava Borovčanina iz februara 2002. godine, str. L0068900 (dokaz – O-337).
[191] Depeša Dragomira Vasića, broj: 277/95 (dokaz- O-259)
[192] Izjava o činjenicama, Dragan Obrenović (dokaz br. O-245).
[193] Iskaz Nikolića u predmetu protiv Blagojevića, str. 1744, 1745 (dokaz - O -246).
[194] Izjava Deronjića, stav 209; (dokaz - O – 326) iskaz Dragomira Vasića (dokaz –O – 246); Iskaz Nikolića u predmetu protiv Blagojevića, str. 1751 (dokaz – O-246); izjava Borovčanina iz marta 2002. godine, str. L0066304.(dokaz – O – 337)
[195] Iskaz Nikolića u predmetu protiv Blagojevića, str. 1767 (dokaz - O -246).

popodnevnim satima 11. jula, poziv je preusmjeren generalu Mladiću koji mu je rekao "ne pokušavaj da bilo šta izbjegavaš, već izvrši svoje zadatke."[196] Nakon toga, prema riječima Borovčanina, sve naredbe su dolazile od generala Mladića i radilo se o usmenim naređenjima. Borovčanin je rekao da je pojedina naređenja dobio lično od Mladića.[197] Međutim, general Mladić je izdavao naređenja Borovčaninu i preko drugih lica u lancu komandovanja. Vijeće nalazi značajnim to što se ta naređenja nisu prenosila kroz komandnu strukturu korpusa ili brigade. Umjesto toga, general Mladić je odabrao da prenese ta naređenja preko bezbjednosno-obavještajnih organa a, prema Borovčaninu, većinu naređenja je prenio Momir Nikolić.[198] Na pitanje istražitelja MKSJ-a "da li ste koordinarali sa zapovjednicima jedinica Bratunačke brigade?" Borovčanin je odgovorio: "Ne, samo sam vidio Momira Nikolića."[199] Zadatak Momira Nikolića 12. i 13. jula je bio da koordinira istrebljenje Bošnjaka Srebrenice prisilnim preseljenjem i ubijanjem. Uloga Nikolića kao posrednika putem kojeg je Mladić dao konkretne zadatke Borovčaninu koje treba da izvrše jedinice MUP-a pod njegovom komandom potvrđuje ne samo to da su naređenja "došla sa vrha", već i da su ta naređenja obuhvatala zaduženja koja su bili u okviru Nikolićevog zadatka: koordinacija istrebljenja Bošnjaka iz Srebrenice.

4. Aktivnosti MUP-a su bile poznate "vrhovnom rukovodstvu"

Vojni i civilni "vrhovi" nisu djelovali samostalno. Miroslav Deronjić i Dragomir Vasić su često bili zajedno.[200] Vasić se sastajao i sa Mladićem u jutarnjim satima 12. i 13. jula kad su se raspoređivali zadaci, te je izvještavao Ministarstvo unutrašnjih poslova na Palama o tim zadacima i načinu njihovog izvršenja na terenu od strane MUP-a, a to se odnosilo ne samo na policijske jedinice iz Zvornika već i na pretpotčinjene jedinice Specijalne policije koje su bile pod Borovčaninovom komandom.[201] Deronjić je bio u "stalnom" kontaktu sa Karadžićem te je često dobijao informacije od Borovčanina. Iako je Kovač svjedočio o rivalstvu između Mladića i Karadžića, postoje dokazi koji potvrđuju da su ova dvojica komunicirali i koordinisali sprovođenje plana. Jedan primjer te komunikacije između Karadžića i Mladića je bio dolazak pukovnika Beare u Deronjićevu kancelariju u noćnim satima 13. jula u vezi sa Karadžićevim obećanjem Deronjiću "poslaću čovjeka koji ima uputstva oko

[196] Izjava Borovčanina iz februara 2002. godine, str. L006886634 (dokaz – O – 337).
[197] Borovčaninov izvještaj o pretpotčinjavanju, 11. i 12. juli (dokaz - O -258).
[198] Izjava Borovčanina iz februara 2002. godine, str. L0068885-L0068886 (dokaz – O – 337) ; izjava Borovčanina iz marta 2002. godine, str. L0066296, L0066335 (dokaz – O – 337).
[199] Izjava Borovčanina iz marta 2002. godine, str. L0066306. (dokaz – O – 337).
[200] Iskaz Dragomira Vasića; izjava Deronjića; izjava Borovčanina iz februara 2002. godine, str. L0068874.
[201] Vasićeve depeše od 12. i 13. jula (dokazi br. O-184, O-185 i O-186).

toga šta se mora učiniti."[202] Beara je tom prilikom rekao da se moraju ubiti svi zarobljenici.[203] Sve gore navedeno ukazuje na organizacionu strukturu u kojoj su oni "na vrhu" imali efektivnu i čestu komunikaciju i koordinaciju u kritičnom periodu.

Prema tome, aktivnosti lica "na vrhu" u popodnevnim i večernjim satima 13. jula relevantne su za događaje koji su se u to vrijeme desili u skladištu u Kravici. Najistaknutiji vojni predstavnik "vrhovnog rukovodstva" je bio general Mladić. Postoji veliki broj dokaza da se Mladić pojavio na livadi u Sandićima oko 12:00 sati ili nešto kasnije dok je tamo bio veliki broj zarobljenika. Prema iskazima svjedoka, Mladić se zadržao 10-15 minuta, obratio se zarobljenicima i rekao da im se ništa loše neće desiti i da su sigurni. Nakon što je održao govor, bio je u društvu nekoliko oficira, uključujući i Borovčanina. Dragomir Stupar je posvjedočio da je vidio Borovčanina i Mladića u zajedničkom razgovoru. Zatim je Mladić otišao u pravcu Konjević polja. Momir Nikolić je u svom iskazu pred MKSJ rekao da se 13. jula odvezao iz Bratunca do raskrsnice u Konjević polju gdje je vidio zarobljene Bošnjake (ukupno 200-250 ljudi) koje su držali u kućama i zgradama te na livadi. Mladić je došao oko 13:15 sati i Nikolić mu je raportirao na raskrsnici. Slično kao i u Sandićima, Mladić se obratio zarobljenicima na livadi, rekao im da su sigurni i da će biti prebačeni na teritoriju koju drži ARBiH.[204]

Nakon što je Nikolić prethodnog dana saznao za plan o ubistvima od potpukovnika Popovića, govor koji je čuo ga je donekle zbunio.

> Kad je završio govor, na sred puta gdje sam mu raportirao, pitao sam ga: "Gospodine generale, šta će biti sa ovim ljudima?" A on je samo napravio gestu. Ništa nije rekao. Rukom mi je pokazao odgovor na moje pitanje, mahnuo je rukom i pokazao mi šta će se desiti. Shvatio sam da je to značilo da će ti ljudi biti pobijeni. Zapravo, vidio sam da je to bila potvrda onoga što se već dešavalo.[205]

S4 je kasnije tog popodneva vidio Borovčanina u skladištu u Kravici kako nekoliko minuta posmatra ubijanja, a onda napušta tu lokaciju. Ubijanje je trajalo više od sat vremena nakon što je Borovčanin otišao. Ilija Nikolić je posvjedočio da je vidio i razgovarao sa osobom, za koju mu je Momir Nikolić

[202] Izjava Deronjića, stav 206(dokaz – O – 337).
[203] Izjava Deronjića, stav 209. (dokaz – O – 337).
[204] Iskaz Nikolića u predmetu protiv Blagojevića, str. 1712-1719 (dokaz - O -246);
[205] Iskaz Nikolića u predmetu protiv Blagojevića, str. 1718. (dokaz - O -246) Borovčanin je u svojoj izjavi iz marta 2002. godine (str. L0066347) potvrdio da je vidio Nikolića na livadi kad je Mladić držao govor. (Dokaz -O-337).

potvrdio da je pukovnik Beara, na mjestu udaljenom 400 metara od skladišta u Kravici, dok je trajalo ubijanje. Komentarisali su ubijanja dok se jasno čula pucnjava iz oružja i detonacije bombi iz Kravice. Kovač je posvjedočio da je sreo Mladića u komandi Drinskog korpusa u Vlasenici u popodnevnim satima 13. jula. Dok je bio tamo, čuo je Mladića kako govori na radiju, naređujući pripreme za pokop tijela.[206] Deronjić, najistaknutiji civilni predstavnik "vrhovnog rukovodtsva" na terenu, priznao je u svojoj izjavi da je u popodnevnim satima 13. jula (dok je još uvijek trajalo ubijanje) "dobio izvještaj" o masakru u skladištu u Kravici. Zatim je priznao da mu je Borovčanin rekao detalje o ubijanjima u Kravici. S obzirom da je o tome izvijestio Karadžića u jutarnjim satima 14. jula kad je išao na Pale da vidi predsjednika[207], jasno je da je razgovor sa Borovčaninom bio ili u kasne sate 13. jula ili rano ujutru 14. jula, a vjerovatno prije zadnjih ubistava u Kravici.[208] Vremenska i prostorna blizina ovih osoba u odnosu na ubistva u skladištu u Kravici pokrijepljuje zaključak da su ubistva koja su izvršili pripadnici pretpotčinjene Specijalne policije MUP-a bila poznata "vrhovnom rukovodstvu" koje ih je i odobrilo.

5. Pogubljenja u Kravici su bila u skladu sa planom "vrhovnog rukovodstva"

Miroslav Deronjić, glavni civilni funkcioner u Srebrenici, smatrao je da je postojao plan "sa vrha" da se pobiju svi zarobljenici na području Bratunca.[209] Karadžić je Deronjiću dana 9. jula u vezi sa Bošnjacima iz Srebrenice rekao sljedeće: "Miroslave, treba ih sve pobiti." Deronjić je imao razloga da se prisjeti ovog komentara dana 13. jula kad je saznao za ubistva u Kravici, "likvidacije" duž puta u Konjević polju, ubistva u školi „Vuk Karadžić", te prisustvo hiljada zarobljenika koji su autobusima prebačeni iz Potočara i područja oko Bratunca, pa čak i iz opštine Milići. U njegovoj izjavi MKSJ-u stoji: "Sjetio sam šta mi je Karadžić rekao na Palama 9.-tog i mislio sam da će ih ubiti u Bratuncu."[210] Iz Deronjićeve izjave jasno proizlazi da on nikad nije sumnjao da će ti ljudi biti ubijeni. On je bio zabrinut da oni ne budu ubijeni u Bratuncu.

[206] Vasić je izjavio da mu je na ovom sastanku Kovač rekao da je čuo Mladića kako naređuje ubistva u Kravici; međutim, Kovač je negirao da je išta čuo osim naređenja da se pokopaju tijela.
[207] Izjava Deronjića, stav 212. (dokaz - O -326).
[208] Pored preživjelih iz Kravice (S1 i S2) koji su posvjedočili da su se ubijanja nastavila tokom cijele noći te rano ujutru 14. jula, Luka Marković je posvjedočio da je vidio još 10 zarobljenika koje su vojnici doveli ispred skladišta oko 08:00 sati i strijeljali, dok je Jovan Nikolić posvjedočio da je vidio još 20 zarobljenika koji su na sličan način dovedeni u skladište i ubijeni nakon 09:30 sati 14. jula.
[209] Izjava Deronjića, stav 205. (dokaz - O -326).
[210] Izjava Deronjića, stav 200-205. (dokaz - O -326).

Činjenica da su ubistva već počela te njegov susret sa pukovnikom Bearom u noćnim satima 13. jula potkrijepljuju njegov strah da će oni biti ubijeni u Bratuncu. Beara je izričitio potvrdio da je on bio tu da vidi ubijanje zarobljenika. Iako je Beara već imao planove za transport zarobljenika u Zvornik[211], insistirao je kod Deronjića da se izvrše dodatna pogubljenja u Bratuncu.[212] Dana 14. jula, nakon što su se neki od zarobljenika kretali prema lokacijama za smještaj i pogubljenje u Zvorniku, dokazi ukazuju da su dodatni zarobljenici odvedeni u skladište u Kravici i ubijeni (vidi III.B.5, *supra* gore). Pukovnik Beara je došao do ciglane u Bratuncu u ranim jutarnjim satima 14. jula kako bi pronašao druge lokacije za ubijanje u blizini Bratunca osim skladišta u Kravici. Nakon što je Deronjić insistirao da se naknadna ubistva vrše na drugim mjestima, Beara je odustao te su preostali zarobljenici na kraju odvedeni u Zvornik.[213]

Odbrana svih optuženih tvrdi da nije postojao unaprijed pripremljen plan za ubijanje zarobljenika prije dolaska pukovnika Beare u Deronjićevu kancelariju u noćnim satima 13. jula, te da VRS nije imala puno izbora od večernjih sati 13. jula izuzev da ubije zarobljenike jer ih je bio ogroman broj: predstavljali su prijetnju po bezbjednost srpskih civila, nisu ih mogli hraniti, smjestiti i brinuti se za njih, a i situacija je bila "haotična". Dokazi ne potkrijepljuju ovakvo tumačenje događaja. Broj zarobljenika je zapravo bio manji od očekivanog jer su naredbe glasile da se zarobe svi muškarci Bošnjaci u Potočarima i svi oni koji bježe u koloni, a radilo se o poznatom broju (vidi dio V.E gore). Isto tako, bosanski Srbi se nisu našli u situaciji da su pogrešno procijenili količine hrane, vode, higijenskih potrepština i medicinske pomoći potrebne za bošnjačke zarobljenike koji su prisiljeni ili nagovoreni da se predaju. Nije bilo *nikakvih* priprema ili namjere da se *bilo kojem* zarobljeniku obezbijedi hrana, voda, adekvatan smještaj, higijenske potrepštine ili medicinska njega (vidi dio V.E.2.b gore), a ni situacija nije bila haotična u organizacionom smislu. Izvršena je organizacija i obezbijeđeno ljudstvo za sistematski i efikasan transport hiljada zarobljenika prema Zvorniku, obezbjeđivanje zarobljenika na određenim lokacijama, ubijanje zarobljenika na određenim lokacijama i

[211] Potpukovnik Popović je telefonom razgovarao sa Dragomirom Nikolićem u predvečernjim satima 13. jula i prenio mu naređenje za transport nekoliko hiljada zarobljenika u Zvornik, a on je trebao obezbijediti privremene lokacije za smještaj i ubijanje. Dragan Obrenović je u Izjavi o činjenicama i svom iskazu potvrdio da ga je Dragomir Nikolić nazvao oko 19:00 sati saopštivši mu ovu informaciju i tražeći da bude zamijenjen kao dežurni. Iskaz Obrenovića u predmetu protiv Blagojevića, str. 2469. Dokaz - O-245. Ubrzo nakon toga, pukovnik Beara ja naredio Momiru Nikoliću da ode u Zvornik i sastane se sa Dragomirom Nikolićem i sa njim vrši koordinaciju. Iskaz Nikolića u predmetu protiv Blagojevića, str. 1744, 1745.(Dokaz -O-246.) Ovi događaji su se prije nego što je pukovnik Beara otišao u Deronjićevu kancelariju.

[212] Izjava Deronjića, stav 209; iskaz Dragomira Vasića; iskaz Nikolića u predmetu protiv Blagojevića, str. 1751, dokaz -O-326.

[213] Izjava Deronjića, stav 211 dokaz -O-326.

pokapanje zarobljenika u određenim grobnicama. Uz puno manje truda i resursa, mogao se organizovati transport zarobljenika istim autobusima i kamionima prema Kladnju ili formiranje koridora za preostale osobe iz kolone kako bi stigli u Tuzlu. Ove opcije nisu nikad ni bile uzete u obzir. Pukovnik Beara nije govorio o nekom novom planu kojeg su iziskivale neočekivane okolnosti, već je samo potvrdio postojeći plan kad je osobama koje su se okupile u Deronjićevoj kancelariji u noćnim satima 13. jula rekao slijedeće:

> G. Deronjiću, dobio sam naređenje sa vrha, naređenje sa vrha, da se zarobljenici pobiju.[214]

G. Genocid u Srebrenici je počinjen u skladu sa planom

Na osnovu gore navedenih i obrazloženih činjenica, vijeće zaključuje da je postojao plan snaga bosanskih Srba za djelimično uistrijebljenje zaštićene grupe Bošnjaka iz Srebrenice. Taj plan je sproveden prisilnim preseljenjem žena, djece i starijih te ubijanjem muškaraca.

Zaključak da su ove radnje počinjene sa genocidnom namjerom može se izvesti iz slijedećih faktora koji su, između ostalog, utvrđeni od strane međunarodnih sudova kao relevantni faktori za ovu analizu: broj žrtava; odabir grupe ili njene imovine za objekat napada; upotreba pogrdnih termina prema pripadnicima ciljane grupe; sistematičnost i metodičnost u ubijanju; upotrebljena oružja i obim tjelesnih povreda; metodičnost planiranja; uzimanje žrtava kao objekta napada bez obzira na dob ili spol; napad na preživjele; te način i priroda učešća počinilaca.[215] U konkretnom slučaju, objekat napada su bili 40.000 muškaraca, žena i djece samo zato što su bili Bošnjaci. Njihovo uistrijebljenje je planirano na jedan sistematski i metodičan način te vršeno nesmanjenom žestinom tokom nekoliko dana; u tom periodu su oni bili objekat neselektivnog napada i to prvo neproporcionalnim granatiranjem grada te na cesti prema Potočarima, a onda postupcima koji su za cilj imali da njihov dalji život u Srebrenici bude nemoguć, a da se njihov izlazak iz Srebrenice pretvori u užas. Namjeravana i neizbježna direktna posljedica je jedino mogla biti smrt i nepovratno uništeni životi. Namjeravana i neizbježna kolektivna posljedica je jedino mogla biti istrijebljenje značajnog dijela zaštićene grupe.

---

[214] *Id*., stav 209 dokaz -O-326.

[215] Vidi npr. presudu Pretresnog vijeća u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, stav 93, 531-540; *Tužilac protiv Seromba*, ICTR-2001-66-T, presuda od 13.12.2006. godine, stav 320; *Tužilac protiv Jelisića*, IT-95-10-A, presuda od 5.7.2001. godine, stav 47-49; presudu Pretresnog vijeća u predmetu *Akayesu*, para. 523; presudu Pretresnog vijeća u predmetu *Rutaganda*, stav 399; presudu Pretresnog vijeća u predmetu *Cyangugu*, stav 689-690.

Vijeće zaključuje da je u Srebrenici počinjen genocid u skladu sa gore opisanim genocidnim planom.

Ovaj zaključak vijeća je u skladu sa zaključcima MKSJ-a u predmetima protiv Krstića i Blagojevića te zaključcima Međunarodnog suda pravde u predmetu po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije.

Pretresno vijeće u predmetu protiv Krstića se prije svega pozvalo na dokaze koji potvrđuju da je postojao udruženi pokušaj "da se pobiju svi vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani bez obzira na to da li su posrijedi bili civili ili vojnici."[216] Pretresno vijeće je implicitno potvrdilo da ova činjenica isključuje opravdanje za ubistva iz razloga vojne ili sigurnosne prirode, ističući da su "snage bosanskih Srba morale biti svjesne katastrofalnih posljedica nestanka dviju ili triju generacija muškaraca za opstanak tradicionalno patrijarhalne zajednice."[217] Nadalje, Pretresno vijeće je potvrdilo da se istrebljenje bošnjačkih muškaraca iz Srebrenice odvijalo paralelno sa prisilnim premještanjem "ostatka populacije bosanskih Muslimana iz Srebrenice, nekih 25.000 ljudi, ... u Kladanj." Shodno navedenom, Pretresno vijeće je zaključilo da su "snage bosanskih Srba znale, u momentu kad su odlučile da pobiju sve vojno sposobne muškarce, da će ta ubijanja, u sprezi sa prisilnim premještanjem žena, djece i staraca, neizbježno za posljedicu imati fizički nestanak bosansko-muslimanskog stanovništva u Srebrenici."[218] Na kraju, Pretresno vijeće smatra da je jaka indikacija namjere uništavanja grupe kao takve sakrivanje i ponovno ukopavanje leševa masakriranih muškaraca Bošnjaka.[219]

Pretresno vijeće je u predmetu protiv Blagojevića usvojilo isti pristup i zaključak: "Pretresno vijeće konstatuje da su snage bosanskih Srba ne samo znale da će ubijanje muškaraca, kombinovano s prisilnim premještanjem žena, djece i starijih ljudi, za neizbježnu posljedicu imati fizički nestanak stanovništva Srebrenice bosanskih Muslimana, nego su nedvosmisleno namjeravale da tim djelima fizički unište ovu grupu."[220] Konkretno, Pretresno vijeće je konstatovalo da "razdvajanje muškaraca od preostalog dijela stanovništva bosanskih Muslimana pokazuje da je postojala namjera

[216] Presuda Pretresnog vijeća u predmetu protiv Krstića, stav 594. Također vidi *Id.*, stav 547 ("u jednom momentu je donesena odluka da se uhvate i pobiju svi bosansko-muslimanski muškarci bez razlike").
[217] *Id.*, stav 595. Također vidi presudu Žalbenog vijeća u predmetu protiv Krstića, stav 26 ("Mada su civili nesumnjivo sposobni da nose oružje, oni ne predstavljaju istu vrstu vojne prijetnje kao profesionalni vojnici. Pretresno vijeće je, dakle, opravdano izvelo zaključak da VRS ubijajući civilne zarobljenike nije samo namjeravao da ih eliminira kao vojnu opasnost.")
[218] Presuda Pretresnog vijeća u predmetu protiv Krstića, stav 595.
[219] *Id.*, stav 596.
[220] Presuda Pretresnog vijeća u predmetu protiv Blagojevića, stav 677.

segregacije zajednice što je na kraju trebalo da dovede do uništenja bosanskih Muslimana iz Srebrenice."[221] Pretresno vijeće također pojašnjava slijedeće:

> Prisilno premještanje žena, djece i starijih ljudi predstavlja manifestaciju posebne namjere da se iz srebreničke enklave ukloni stanovništvo bosanskih Muslimana. Način na koji je ovo premještanje provedeno – primjenom sile i prinude, pri čemu premještene osobe nisu registrovane, paljenjem kuća nekih od tih ljudi, čime je upućena jasna poruka da nemaju gdje da se vrate i, što je značajno, uzimanjem za objekt napada bukvalno cjelokupno stanovništvo bosanskih Muslimana Srebrenice, uključujući starije ljude i djecu – jasno ukazuje na činjenicu da je to bilo sredstvo iskorjenjivanja stanovništva bosanskih Muslimana sa teritorije na kojoj je živjelo.[222]

Isto tako, Međunarodni sud pravde je zaključio:

> Radnje počinjene u Srebrenici, a koje potpadaju pod član II. stav a) i (b) Konvencije [o genocidu], počinjene su sa konkretnom namjerom da se djelimično uništi grupa Muslimana Bosne i Hercegovine kao takva; shodno navedenom, radi se o radnjama počinjenja genocida koje su počinili pripadnici VRS-a u i oko Srebrenice u periodu koji je počeo oko 13.7.1995. godine.[223]

[221] *Id.*, stav 674.
[222] *Id.*, stav 675.
[223] Predmet po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore u pogledu primjene Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Međunarodni sud pravde, presuda od 26.2.2007. godine, stav 297.

VI. OPTUŽENI – GENOCIDNA NAMJERA

Iz konteksta u kojem su optuženi djelovali, zajedno sa analizom tih djela, može se utvrditi namjera sa kojom su ta djela počinjena.[224] U ovom predmetu, kontekst u kojem su optuženi postupali kada su pobili na stotine Bošnjaka u skladištu Kravica bio je širi kontekst: kontekst genocidnog plana o kojem je bilo riječi u prethodnom tekstu. Njihova svijest o tom kontekstu očituje se kroz dvije okolnosti: 1) ono što su *čuli* o planu dok su još uvijek bili u Srednjem dana 11. jula (dio VI. A); i 2) šta su *vidjeli* prilikom provođenja tog plana dok su bili na zadatku u području Srebrenice dana 12. i 13. jula (dio VI.B). Kada se djela optuženih posmatraju u svjetlu njihove svijesti o kontekstu (dio VI.C), Vijeće je zaključilo izvan sumnje da je namjera sa kojom su djela počinjena bila da se istrijebi zaštićena grupa u cjelosti ili djelimično.

A. Optuženi su znali za osnovna obilježja genocidnog plana

U zakonu ne postoji uslov da genocid uključuje i plan. U slučajevima kada takav plan postoji, mjera u kojoj optuženi znaju za plan relevantna je za pitanje genocidne namjere, to jest, da li su postupali sa ciljem da unište zaštićenu grupu. Počinitelj treba samo da "želi postići uništenje, djelimično ili u cjelosti" zaštićene grupe.[225] Isto tako, za utvrđivanje genocidne namjere nije neophodan dokaz da je grupa zapravo uništena.[226] Iako stvarno uništenje može zasigurno obezbijediti dokaze o postojanju genocidne namjere, nije neophodno utvrditi da je počinitelj, sam li zajedno sa drugima, uspješno realizovao svoj cilj da uništi grupu. Neuspješni pokušaji genocida ne oslobađaju počinitelje odgovornosti za njihova djela genocida.[227]

---

[224] Presuda pretresnog vijeća u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, para. 93. vidjeti također presudu žalbenog vijeća u predmetu *Rutaganda*, para. 525 ("U odsustvu eksplicitnog, neposrednog dokaza, *dolus specialis* može se izvesti iz relevantnih činjenica i okolnosti"); Presuda pretresnog vijeća u predmetu *Cyangugu*, para. 663; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Semanza*, para. 313; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Akayesu*, para. 523; presuda žalbenog vijeća u predmetu *Krstić*, para. 34 ("U nedostatku direktnih dokaza o genocidnoj namjeri, namjera se još uvijek može izvesti iz činjeničnih okolnosti krivičnog djela"); presuda pretresnog vijeća u predmetu *Jelisić*, para. 47 ("Što se tiče dokaza za specifičnu namjeru, o njoj se - u nedostatku izravnih i eksplicitnih dokaza - može zaključivati na osnovu cijelog niza činjenica i okolnosti, kao što je opšti kontekst, počinjenje drugih kažnjivih djela koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe, opseg počinjenih zločina, sistematsko izvršenje djela nad žrtvama zbog toga što pripadaju jednoj konkretnoj grupi ili ponavljanje destruktivnih i diskriminatornih djela").

[225] Presuda žalbenog vijeća u predmetu *Jelisić*, para. 46 (naglasak dodan).

[226] Vidjeti presudu pretresnog vijeća u predmetu *Brdjanin*, para. 697; predmet *Tužilac protiv Stakića*, IT-97-24-T, od 31. jula 2003. godine, para. 522.

[227] Vidjeti Izvještaj ILC iz 1996. godine, str. 46 ("Član jasno ukazuje da nije nužno ostvariti konačni rezultat uništenja neke grupe da bi se smatralo da je počinjeno krivično djelo genocida. Dovoljno je

Naravno, posljedice postupaka glavnog počinitelja predstavljaju relevantne dokazne parametre o genocidnoj namjeri, i pravno je nebitno dokazivanje da glavni počinitelji, samo njihovim djelima, nisu postigli ili nisu mogli postići potpuno ili djelimično uništenje zaštićene grupe. I samo jedno djelo, ako ga je počinitelj učinio sa ciljem da uništi zaštićenu grupu, teoretski je dovoljno, čak iako je cilj bio nerealan. S druge strane, da li se taj cilj mogao realno postići relevantno je pri utvrđivanju da li je djelo bilo počinjeno sa takvim ciljem. Izdvojeno ubijanje nekoliko stotina Bošnjaka može zapravo biti počinjeno u cilju da se uništi zaštićena grupa srebreničkih Bošnjaka, zavisno od drugih izvedenih dokaza. Međutim, ako je ubijanje počinjeno u kontekstu šireg plana da se uništi grupa premještanjem žena, djece i starijih osoba i ubijanjem svih muškaraca, a počinitelji su bili svjesni tog konteksta, ta ubistva bi predstavljala realan doprinos cilju tog plana i učinilo taj cilj ostvarivijim. To bi također bio relevantan iako ne odlučujući faktor prilikom razmatranja namjere počinitelja. Kao što se jasno vidi iz člana 171., nije neophodno da počinitelj postupa u skladu sa planom ili politikom da se počini genocid odnosno da istu provodi.[228] Međutim, postojanje plana ili politike da se počini genocid i svijest o postojanju takvog plana ili politike od strane počinitelja veoma je bitan dokazni parametar u utvrđivanju namjere.[229]

Ovaj plan, onako kako ga je opisao S4 i kako je bio poznat optuženima u vodu Skelani dana 11. jula, samo je rudimentarna verzija šireg plana kojeg su formulisali politički i vojni lideri RS. "Nije nužno da pojedinac poznaje sve detalje genocidnog plana ili politike."[230] Ono što oni jesu znali o planu, i kontekstu, bilo je dovoljno da razumiju značaj ubijanja više stotina Bošnjaka muškaraca i dječaka u Kravici i to je ono što je relevantno za vijeće prilikom ocjenjivanja namjere sa kojom su oni počinili to djelo. Pouzdanost svjedoka S4 je provjerena u prethodnom dijelu (Dio II.B u prethodnom tekstu) u vezi sa incidentima koje je opisao te u vezi sa *actus reus* krivičnog djela. Vijeće ga iz

počiniti bilo koje djelo navedeno u članu sa jasnom namjerom da se postigne potpuno ili djelimično uništenje zaštićene grupe kao takve.").

[228] Vidjeti presudu žalbenog vijeća u predmetu *Jelisic*, para. 48 ("Žalbeno vijeće je mišljenja da postojanje plana ili politike ne predstavlja sastavni dio krivičnog djela u pravnom smislu."). Vidjeti također presudu pretresnog vijeća u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, para. 94. *Cf.* član 211-1 of Code Pénal Français ("Genocid se dešava prilikom provođenja koordiniranog plana u cilju djelimičnog ili potpunog uništenja nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe ili grupe određene bilo kojim drugim kriterijem …") (naglasak dodan).

[229] Vidjeti, npr. *Tužilac protiv Karemera i drugih.*, ICTR-98-44-AR73(C), odluka o posebnoj žalbi tužioca na odluku o primanju na znanje činjenica, 16. juna 2006. godine, para. 36 ("Da li se genocid dogodio u Ruandi je od očite važnosti za tužiočev predmet; neophodan je iako ne i dovoljan, dio tog predmeta. …Činjenica o sveobuhvatnom napadu je relevatna; ona pruža kontekst za razumijevanje postupaka pojedinca.") (naglask dodan).

[230] Presuda pretresnog vijeća u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, para. 94 (citat Virginia Morris i Michael Scharf, Međunarodni krivični sud za Ruandu, str. 168 (1998)).

istih razloga koji su gore pomenuti također smatra pouzdanim svjedokom u vezi sa onim što su optuženi znali i o čemu su razgovarali vezano za plan 'oslobađanja' Srebrenice.

Svjedok S4 je u svojoj izjavi koju je dao tužiocu dana 22. maja 2008. godine, i u direktnom ispitivanju dana 29. maja 2008. godine, te u unakrsnom ispitivanju dana 11. juna 2008. godine, bio apsolutno dosljedan u vezi sa onim šta su on i drugi optuženi u vodu znali kada im je bilo naređeno da se povuku sa svog zadatka u Srednjem. U sva tri navrata kada je dana 11. juna bio podvrgnut unakrsnom ispitivanju od strane svih jedanaest optuženih i njihovih branilaca, svjedok S4 je ostao jasan i dosljedan u vezi sa ovim pitanjem. Naime, tvrdio je da su on i drugi pripadnici voda iz Skelana, i komandir voda Trifunović, međusobno razgovarali dok su bili još u Srednjem i saznali da će biti premješteni sa sarajevskog fronta u područje Srebrenice te da će njihov zadatak biti "oslobađanje Srebrenice". On je dalje tvrdio, dosljedno i bez kolebanja, da je oslobađanje Srebrenice kako su oni to razumjeli imalo za cilj trajno istrebljenje bošnjačkog stanovništva iz područja koje je bilo zaštićena zona te da je metod istrebljenja bilo ubijanje muškarca i prisilno premještanje žena, djece i starijih osoba u područja izvan onih pod kontrolom RS. Nadalje, svjedok S4 je bio dosljedan u svojoj tvrdnji da je ovo implicitno potvrdio komandir voda Trifunović, koji je naredio da se o ovome "ne govori" izvan Odreda i jasno izjavio da je ovaj zadatak naređen "s vrha", spominjući i u tom kontekstu Ljubomira Borovčanina, zamjenika komadanta Brigade specijalne policije.

Svjedočenje svjedoka S4 je potkrijepljeno njegovom tačnošću prilikom testa koji se odnosio na širi plan, koji vijeće smatra genocidnim kako je navedeno u prethodnom dijelu (dio V. u prethodnom tekstu). Ono je također je potkrijepljeno drugim istovremenim događajima i dokazima: 1) vrijeme saznanja; 2) sadržaj saznanja koji su optuženi prenijeli jedni drugima; 3) način na koji je to saznanje preneseno; i 4) reakcije drugih pripadnika voda na tu informaciju.

1. Vremenski okvir

Svjedok S4 je svjedočio da je vod razgovarao međusobno o njihovom zadatku u oslobađanju Srebrenice onog dana kada im je naređeno da napuste liniju fronta u Srednjem i da se prebace u Srebrenicu. Nije bio siguran kojeg datuma. Međutim, Marko Aleksić je svjedočio, kao vršilac dužnosti komandira 1. voda 2. odreda Šekovići, da mu je Čuturić 11. jula rekao da će biti premješteni u "*zonu Srebrenice*". Ovaj vremenski okvir je isto tako potvrdio Ljubiša Bećarević, koji je u svojoj izjavi (Dokaz O-57), a koju je potvrdio prilikom

svjedočenja na glavnom pretresu, rekao da im je u večernjim satima dana 11. jula naređeno da se prebace u Bratunac. Optuženi Radovanović je također priznao da je naređenje za premještaj stiglo dana 11. jula, iako on poriče da im je rečeno da se oni šalju u Srebrenicu da učestvuju u "oslobađanju". Rekao je da je vod bio u rovovima u Srednjem i da su primili naređenje radio vezom da se vrate u bazu u Srednjem oko 7 ili 8 sati uvečer, kada im je izdato naređenje o premještaju.

Ovo vrijeme se podudara sa sadržajem naređenja o premještaju br. 64/95, kojim se naređuje da 2. odred iz Šekovića "krene prema odredištu [sektor Srebrenice] u popodnevnim satima dana 11. jula." Borovčanin je potvrdio da je 2. odred zapravo napustio Srednje u noći 11. jula i da je stigao u Bratunac u 03:00 dana 12. jula.[231] Optuženi Džinić, u svojoj izjavi tužiocu od 22. juna 2005. godine (Dokaz O-322), to je potvrdio: "moja jedninica je bila, po naređenju, prebačena tih dana u područje Bratunca, mislim da smo 12. jula stigli i smjestili se u školu…." Stevanović je u svojoj izjavi isto tako naveo da je jedinica "prebačena u Bratunac", gdje je stigla 12. jula.

Vijeće stoga zaključuje da je informacija prenesena svjedoku S4 i optuženima u vezi sa njihovim premještajem i zadatkom u Srebrenici dana 11. jula, dan nakon što su oni napustili Srednje, a nekoliko sati nakon što je zaštićena zona Srebrenice pala pod kontrolu VRS.

2. Sadržaj

Dokazi potkrepljuju tvrdnje svjedoka S4 u vezi sa sadržajem onog što su optuženi u Vodu znali dana 11. jula.

a. Sadržaj: oslobađanje Srebrenice

Prema svjedočenju svjedok S4 proizilazi da se termin "oslobađanje Srebrenice" koristio dana 11. jula da bi se opisalo i mjesto u koje se premješta odred i zadatak da se istrijebe Bošnjaci iz tog područja.

i. Oslobađanje Srebrenice je značilo istrebljenje Bošnjaka

Vijeće je utvrdilo, na osnovu dokaza iz tog perioda, da je "oslobađanje Srebrenice" bio popularan način kojim se ukazivalo i na vojno ovladavanje zaštićenom zonom a nakon toga i na postupanje sa bošnjačkim stanovništvom koje je živjelo u zaštićenoj zoni. Od večeri 11. jula nadalje, oslobađanje Srebrenice se odnosilo na ono što će se desiti stanovništvu Srebrenice nakon

[231] Izjava Borovčanina iz februara 2002. godine, str. L0068876 (dokaz – O- 337).

uspješne vojne operacije. (dio V. A u prethodnom tekstu)

Svjedok S4 je potkrijepio svoju tvrdnju da zadatak o kojem je vod razgovarao dok su još uvijek bili u Srednjem nije bio vojno "oslobađanje" Srebrenice, nego ono što je uslijedilo nakon vojne pobjede: istrebljenje bošnjačkog stanovništva. Riječ "oslobađanje" nakon poslijepodneva dana 11. jula nije se više odnosila na vojnu pobjedu, nego na sudbinu izbjeglica. Drugi odred Šekovići nije bio raspoređen da bi pomogao u vojnoj fazi. Srebrenica je već bila vojno "oslobođena" do večeri dana 11. jula, kada je Vod razgovarao o njihovom predstojećem premještanu. General Mladić i njegovi generali su već trijumfalno marširali kroz puste ulice Srebrenice praćeni TV kamerama. Nije bilo nikakve potrebe da 2. odred iz Šekovića pomaže vojno, niti je ikada postojala takva potreba.[232] Dokazi jasno govore da ova jedinica nije bila predviđena kao nužna za vojni napad na zaštićenu zonu. Njihove dužnosti su se odnosile na drugačiji aspekt oslobađanja.

Taj aspekt, kako se govorilo u vodu, bio je istrebljenje bošnjačkog naroda koji je živio u zaštićenoj zoni Srebrenice. Bilo je razumno očekivati da će Bošnjaci iz Srebrenice biti istrijebljeni kada zaštićena zona vojno padne. Istrebljenje Bošnjaka iz regije Podrinja bio je javno obznanjen cilj RS od početka rata.[233]

Kada je svjedoku S4 postavljeno pitanje u unakrsnom ispitivanju kako je on mogao znati dok je bio u Srednjem da postoji plan da se istrijebe Bošnjaci u Srebrenici, on je upitno pogledao u branioca i odgovorio: "Pa zbog čega bi se drugog ratovalo ako već nije tako?"[234]

ii. Istrebljenje Bošnjaka je značilo ubijanje muškaraca i prisilno premještanje žena, djece i starijih osoba

Prema riječima svjedoka S4, također je osnovano ono što je vod mislio, a to je da će se druga faza "oslobađanja", istrebljenje Bošnjaka, provoditi prisilnim progonom žena, djece i starijih osoba i ubijanjem muškaraca. Istorijski gledano, od početka rata, kada su iskazani ciljevi bili jasni, metod na osnovu kojeg su uspostavljene granice da se srpski narod odvoji od druge dvije etničke grupe je bio upravo taj. Ovo se dešavalo tokom cijelog rata, s tim da se može reći da su to praktikovale sve strane. Optuženi su iz istočne Bosne, neki od njih iz opština Srebrenica i Bratunac. Svjedok S4 je tokom unakrsnog ispitivanja upitan, kao i mnogi drugi svjedoci, da li su upoznati sa ratnim

[232] (Tomislav Kovač, dio V.F.1, u gornjem tekstu)
[233] (Vidjeti u V.A prethodnom tekstu) "Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", Momcilo Krajišnik, predsjednik Narodne skupštine RS, usvojena 12. maja 1992. godine.
[234] Unakrsno ispitivanje branioca optuženog Radovanovića od 11.06.2008. godine;

dešavanjima u području Srebrenice, Bratunca i Kravice u 1992. i 1993. godini, i svi su potvrdili. Iako su se pitanja odbrane uglavnom fokusirala na napade na gradove i sela bosanskih Srba od strane ARBiH, ovi događaji su također obuhvaćali "oslobađanje" teritorija pod bošnjačkom kontrolom od strane bosanskih Srba. (u prethodnom tekstu u dijelu V.A).

U večernjima satima 11. jula, svjedok S4 i vojnici voda iz Skelana nisu bili jedini koji su smatrali da će istrebljenje Bošnjaka značiti ubijanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti. I 15,000 muškaraca u Srebrenici, i 25,000 žena i djece koji su im bili u srodstvu, također su mislili to isto.[235] Činjenica da je 15,000 muškaraca, od kojih je većina bila nenaoružana, bila spremna da pokuša pobjeći pješice preko neprijateljske teritorije i minskih polja i nepristupačnog terena nekih 60 kilometara potvrđuje njihovo duboko uvjerenje, koje se ispostavilo kao tačno: biće pobijeni ako se predaju ili ostanu u Srebrenici, ili ako odu sa svojim suprugama i porodicama u Potočare. Činjenica je da je 25,000 članova njihovih porodica otišlo bez svojih očeva, braće i sinova u Potočare, razdvajajući nekoliko generacija porodica, potvrđuje njihovo duboko uvjerenje, a koje se ispostavilo kao tačno, da će ti muškarci biti pobijeni ako budu krenuli sa njima i pali u ruke bosanskih Srba. Stoga je razumno pretpostaviti da su svjedok S4 i optuženi iz Voda Skelani, vjerujući da se njihov premještaj vrši kako bi pomogli u "oslobađaju Srebrenice", također smatrali, a što se ispostavilo kao tačno, da će taj zadatak obuhvatiti i ubijanje muškaraca bošnjačke nacionalnosti.

Dodatnu potvrdu je dao general Mladić, koji je prije nego je vod saznao za premještaj, u poslijepodnevnim satima dana 11. jula, stajao na praznim ulicama Srebrenice i obratio se svojoj televizijskoj publici slijedećim riječima:

> „Evo nas 11. jula 1995. godine u srpskoj Srebrenici. Uoči još jednog velikoga praznika srpskoga, poklanjamo srpskome narodu ovaj grad. I napokon *došao je trenutak da se, poslije bune protiv dahija, Turcima osvetimo na ovom prostoru.*" (naglasak dodan)

b. Sadržaj: Naredba za premještanje voda u Srebrenicu da pomogne u oslobađanju je stigla sa vrha

Prema riječima svjedoka S4, Trifunović je rekao vodu da je naredba o premještaju u Srebrenicu stigla "sa vrha" i u vezi sa tim premještajem je pomenuo Borovčanina. Naime, svjedok S4 se prisjetio da je Trifunović rekao za Borovčanina da je "on trebao da nas nadzire, on nas je posjećivao i kad je

[235] E.H.; S1; S2.

potrebno davao dalje instrukcije."[236] U stvari, Borovčanin je dobio zadatak da komanduje zajedničkim jedinicama policije, koje su obuhvatale 2. odred iz Šekovića, po naredbi 64/95 od 10. jula, gdje je potpisu stajalo ime zamjenika ministra unutrašnjih poslova, Tomislava Kovača. Po zakonima koji su postojali u RS u to vrijeme, premještanje pripadnika MUP-a se moglo desiti samo ako su s tim bili saglasni i ministar unutrašnjih poslova poslova i vrhovni komandant, predsjednik Karadžić. Malo je vjerovatno da je Trifunović znao sve detalje koji potkrepljuju tvrdnju da je premještanje naređeno sa vrha, ali njegova tvrdnja, bez obzira na saznanja koja su sa njim podijelili njegovi pretpostavljeni, bila je tačna i u vezi sa komandantom operacije, Borovčaninom, kao i u vezi sa nivoom sa kojeg je to naređenje stiglo. Svjedok S4 i optuženi su u to dakle s razlogom povjerovali.

c. Sadržaj: nije bilo dozvoljeno razgovarati o detaljima učešća Odreda u oslobađanju Srebrenice

Svjedok S4 je svjedočio da je jedan od elemenata tog zadatka bila obmana: Trifunović je rekao pripadnicima voda da o zadatku ne razgovaraju. Ovaj element je također potvrđen događajima koji su uslijedili, pokazujući ulogu obmane u uspješnom izvršenju zadatka i njegovom prikrivanju. Postoji i dokaz koji potiče iz tog perioda koji potkrepljuje tvrdnju svjedoka S4 da je Trifunović naredio da budu diskretni. Naređenje o premještaju (Naredba 64/95) je sama po sebi bila obmana. U naredbi je namjerno pogrešno naveden zadatak, prema svjedočenju Tomislava Kovača. Navedeni zadatak zbog kojeg se jedinice premještaju bio je da se "slomi ofanziva neprijatelja iz zaštićene zone Srebrenica." Prema Kovačevim riječima time se htjelo stvari "zamaskirati". Dana 10. jula, kada je izdato naređenje, i u danima koji su uslijedili nakon premještaja, nije bilo ofanzive neprijatelja iz zaštićene zone Srebrenica, a Kovač je posvjedočio da su on, Karadžić i gen. Krstić svi znali da je to istina. Sam zadatak se zasnivao na obmani, a Trifunovićeva instrukcija da šute o pretpostavljenoj namjeri zadatka potpuno je konzistentna sa ovom obmanom. Obmana i prikrivanje prave namjere su također konzistentni sa nezakonitom prirodom zadatka na koji su oni krenuli, koja im je kao takva bila poznata.

3. Način izvršenja

Odbrana tvrdi da nije bila uobičajena praksa da se pripadnicima vodova kaže neposredno prije njihovog odlaska na zadatak na terenu kuda idu i šta njihov zadatak obuhvaća. Međutim, veliki broj dokaza potvrđuje da ovo nije bio

[236] Izjava svjedoka S4 Tužilaštvu BiH od 22. maja 2008. godine ("Izjava svjedoka S4 od 22. maja"), str. 5 (Dokaz Suda br. S-2).

uobičajeni zadatak i da je u stvari ljudima jasno naređeno da idu u Srebrenicu dok su bili u Srednjem, te da su znali šta će biti njihov zadatak.

Raspoređivanje 2. odreda u Srebrenicu dana 11. jula 1995. godine razlikovalo se u gotovo svim aspektima od prethodnih zadataka na terenu na koje je 2. odred bio upućivan. Prvo, prema riječima Tomislava Kovača, bila je uobičajena praksa da odred završi zadatak koji je prethodno dobio. Zadatak u Srednjem nije bio završen. Borovčanin je potvrdio da je 2. odred bio "povučen" iz Srednjeg.[237] Drugo, između zadataka na terenu Odred se obično vraćao u bazu da se odmori i da se psihički pripremi za slijedeći zadatak. U ovom slučaju povučen je sa jedne linije fronta i poslan direktno na slijedeći zadatak na terenu. Treće, pretpočinjavanje odreda Vojsci Republike Srpske obično se provodilo u skladu sa zakonom i naređenjima predsjednika kojima se provodio zakon.[238] Dana 10. jula, odred je pretpočinjen Vojsci Republike Srpske na način suprotan zakonu i službenim naredbama predsjednika u nekoliko aspekata.[239] Četvrto, prema Kovačevim riječima, obično bi se u naređenju o pretpočinjavanju Specijalne policije VRS-u tačno naveo zadatak premještenih snaga. U slučaju naređenja kojim je pretpočinjen 2. Odred, odnosno naređenja br. 64/95, način na koji je zadatak formulisan predstavljao je prikrivanje prave namjere. Ovo nije bio običan zadatak na terenu.

Stoga nije bilo samo opravdano nego i nužno da se sa informacijama koje su prenesene komandirima voda i njihovim vojnicima postupa drugačije i da se prenesu na drugačiji način nego što je to bilo u slučaju "običnog" zadatka na terenu. Vojnici u vodu u Srednjem nisu morali znati za sve nepravilnosti u vezi sa njihovim premještajem, ali su znali da je naređenje da se premjeste sa jedne linije fronta, prije izvršenja zadatka, a zatim da se šalju na drugu liniju bez odmora i povratka u bazu, bilo neuobičajeno. Kada mu je postavljeno pitanje tokom unakrsnog ispitivanja svjedok S4 je potvrdio da obično kada bi išli na teren nije im se govorilo o zadatku i lokaciji prije prebacivanja na novu lokaciju, "ali ovo je bilo drugačije."

Postoje i drugi dokazi da se sa infomacijom nije postupalo "na uobičajen" način i da je nekoliko pripadnika odreda već znalo za premještaj u Srebrenicu i prije 10. jula. Nekoliko dana prije 10. jula, kada je izdato naređenje br. 64/95 kojim se Borovčanin postavlja za komandanta pretpočinjene jedinice kojoj je pripadao odred Šekovići, optuženi Miloš Stupar je rekao načelniku logistike odreda, Dragomiru Stuparu, da će ga zvati Borovčanin radi dogovora o

[237] Izjava Borovčanina iz februara 2002. godine, str. L0068876 (dokaz – O – 337).
[238] Član 14. Zakona o primjeni zakona o unutrašnjim poslovima za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja (Službeni glasnik br. 1, 19.11.1994. godine);
[239] Vidjeti u prethodnom tekstu dio III.B.5.

organizovanju dodatne logističke podrške za novi zadatak. Ubrzo nakon toga, ali još uvijek prije 10. jula, Borovčanin je kontaktirao Dragomira Stupara i naredio mu da formira logističku bazu u Bratuncu i rekao mu konkretno da tu bazu treba postaviti u restoranu *Lovački Dom*. On je trebao da povede dodatno osoblje ako mu bude potrebno i da bude spreman da obezbjeđuje hranu, vodu i uniforme i 2. odredu i dodatnim pripadicima MUP-a kojima će Borovčanin komandovati. Do 11. jula, Dragomir Stupar je već bio u Bratuncu i već je bila uspostavljena funkcionalna logistička podrška.

Osim toga, svjedok S4 nije bio jedini pripadnik 2. odreda koji je svjedočio da su, dok su bili u Srednjem, oni znali da idu u Srebrenicu. Marko Aleksić, koji je bio vršilac dužnosti komandira 1. voda 2. odreda, svjedočio je da im je dok su bili u Srednjem Čuturić rekao da oni idu u "zonu Srebrenice", i da će njihova uloga biti 'podrška'. Ljubiša Bečarević, pripadnik 2. voda, koji je također svjedočio, naveo je u svom iskazu istražiteljima da kada im je naređeno da napuste Srednje, da im je rečeno da idu u Bratunac. Dok je bio u Srednjem, Tomislav Dukić, pripadnik oklopnog voda, posade tenka 2. odreda Šekovići, dobio je naređenje direktno od Čuturića da ide pravo u Bratunac. Svjedok S4 je potpuno uvjerljiv u svojoj tvrdnji da mu je Trifunović rekao dok su još uvijek bili u Srednjem da će oni biti premješteni u Srebrenicu. U svjetlu protesta vojnika protiv odlaska iz Srednjeg, isto tako je potpuno pouzdano da je on tu informaciju stavio u formu naređenja, kako je svjedočio svjedok S4.

Svjedok S4 je također svjedočio da su, kada im je naređeno da se premjeste u Srebrenicu, vojnici međusobno razgovarali o svom zadatku u tom području. Trifunović je prilikom unakrsnog ispitivanja svjedoka S4 instistirao na ispitivanju svjedoka o bliskosti njega i drugih ljudi u vodu, i svjedok S4 je potvdio Trifunovićevu tvrdnju da su se oni "držali zajedno" kao vod na terenu. Drugi dokazi potkrepljuju zaključak svjedoka S4 da je neizbježno da ljudi, kojima je naređeno da idu na teren u Srebrenicu dana 11. jula, međusobno pričaju o tom zadatku.

Oslobađanje Srebrenice je bio glavni medijski događaj koji je najavljivan mjesecima. Zoran Petrović, čije je svjedočenje u MKSJ uvela odbrana (Dokaz br. O-I-53), ,rekao je pretresnom vijeću u predmetu *Popović*: "Dana 11. jula sve novinske agencije u svijetu su objavile da su Srbi ušli u Srebrenicu, u svijetu novinara to je ludilo jer svi žele da budu tamo. …među novinarima je vladalo uzbuđenje, i desetine njih su bili tamo iz Srbije i drugih područja." On je dalje objasnio: "Odavno se očekivao pad Srebrenice. Mjesecima se očekivalo da se to desi i sve svjetske agencije su izještavale o tome, i zato sam htio da odem tamo."[240] Optuženi Radovanović je priznao u svojoj izjavi koju

[240] Predmet *Popović*, svjedočenje od 4. decembra 2007. godine, str. 18744 (dokaz O-I-53)

je dao na pretresu da su neki ljudi možda "imali" tranzistore i da su ranije čuli da je bilo granatiranje Srebrenice. Sam pad Srebrenice je događaj o koji je bio glavna vijest. Kako je Radovan Karadžić potvrdio u svom intervjuu na srpskoj televiziji slijedećeg dana: "Tačno je kad kažete da je Srebrenica glavna vijest i treba da bude. I kao takva ona je pravi primjer nadmoći i srpskog naoružanja i srpske vojske…." Miroslav Deronjić je dalje potvrdio da su se događaji u Srebrenici prenosili na radiju dana 11. jula i kako je upravo putem sredstava javnog informisanja saznao da ga je Karadžić postavio za povjerenika za Srebrenicu i da je putem radija predsjednik opštine Bratunac, koji je bio negdje na službenom putu, saznao za pad Srebrenice i odmah se vratio u Bratunac uveče dana 11. jula. Dragomir Vasić, načelnik Centra javne bezbjednosti u Zvorniku, također je svjedočio da je čuo za pad Srebrenice iz medijskih prenosa dana 11. jula.

U ovom kontekstu, vijeće nalazi da je svjedočenje svjedoka S4 vrlo pouzdano u smislu da su Trifunović i drugi ljudi međusobno razgovarali o svom zadatku u oslobađanju Srebrenice i o uvjerenju da će zadatak obuhvatati istrebljenje Bošnjaka, premještanjem žena, djece i starijih osoba i ubijanjem muškaraca bošnjačke nacionalnosti. Ovo uvjerenje je bilo tako jako da je motivisalo nekoliko njih da protestuju zbog odlaska sa fronta u Srednjem. Prema riječima svjedoka S4, dok su bili u Srednjem Trifunović nikada nije izdao nikakvu naredbu kojom bi konkretno potvrdio to uvjerenje. Isto tako, on ih nije ni razuvjeravao nego je to implicitno potvrdio kada im je rekao da o tome ne razgovaraju i da će im: "*Komandant to objasniti u Bratuncu."*

4. Reakcije

Konačno, dokazi da je ostatak voda shvatio situaciju na isti način kao i svjedok S4 potvrđuje činjenica su se neki od njih usprotivili. Njihovo protivljenje, o kome je svjedočio S4, jeste detalj koji doprinosi pouzdanosti cjelokupnog svjedočenja. Odbrana tvrdi da je svjedok S4 inkriminirao optužene da bi sebi osigurao prednost u pregovorima o sporazumu o priznanju krivice. Tvrdnja svjedoka S4 da se usprotivio zadatku zaista je mogla biti izrečena radi vlastite koristi. Međutim, dodatni detalj da su se mnogi drugi u vodu, uključujući i neke od optuženih, također usprotivili jeste detalj koji ide u korist nekima od optuženih i služi kao olakšavajuća okolnost u smislu postojanja genocidne namjere, barem u vrijeme kada je vod saznao za premještaj. Jasno je da ovo svjedok S4 nije dodao da bi poboljšao svoj položaj pred tužiocem. Vijeće vjeruje svjedoku S4 kada svjedoči da su on i nekoliko drugih pripadnika voda protestovali kod Trifunovića zbog napuštanja Srednjeg i dolaska u Srebrenicu, iz straha od "najgoreg". Protesti, prema riječima svjedoka S4, su bili motivirani njihovim shvaćanjem njihovog zadatka u Srebrenici, i njihovim

strahom da će se morati suočiti sa "istrjebljenjem" Bošnjaka koje su poznavali i sa kojima su bili prijatelji. Činjenica da su tražili da ostanu na frontu u Srednjem – na zadatku za kojeg je Tomislav Kovač rekao u svom svjedočenju da je bio mnogo opasniji i bez podrške u ljudstvu, municiji i hrani – umjesto odlaska u Srebrenicu, područje bliže njihovim kućama u kojoj je završena vojna operacija, potkrepljuje zaključak svjedoka da je cijeli vod zaključio da će njihov zadatak tamo biti upravo istrebljenje Bošnjaka Srebrenice ubijanjem muškaraca i prisilnim premještanjem žena, djece i staraca.

B. Svijest optuženih o genocidnom planu potvrđena je genocidnim kontekstom koji im je bio očigledan

Genocidni kontekst iz kojeg se mogu izvući dokazi o namjeri obuhvata postojanje genocidnog plana i činjenica koje potvrđuju da se taj plan provodio. Pošto se radi o ispitivanju stanja svijesti optuženih, plan i njegova provedba ne mogu se spoznati na apstraktan način, nego relevantnim utvrđivanjem šta su optuženi znali o planu i koji su objektivni dokazi njima bili na raspolaganju u prilog saznanju da se plan provodi. Saznanja o genocidnom planu ne mogu sama po sebi potkrijepiti zaključak da je optuženi imao genocidnu namjeru. Čak se i ne traži da počinitelj postupa u skladu sa planom ili politikom da se počini genocid odnosno da istu provodi.[241] Međutim, vijeće zaključuje da je postojao genocidni plan i ono dalje zaključuje da su optuženi znali osnove tog plana prije 13. jula i da su tokom vremena koje je prethodilo likvidaciji u skladištu u Kravici bili svjedoci aktivnosti koje su potvrđivale tu spoznaju. Njihovi postupci u skladištu, posmatrani u tom kontekstu, pružaju dokaz o traženoj genocidnoj namjeri.

Dok je u večernjim satima 11. jula još uvijek bio u Srednjem, 3. vodu iz Skelana bilo je naređeno da se premjesti u Srebrenicu, a oni su znali da je njihov zadatak da pomognu u oslobađanju Srebrenice. U Srednjem "je bilo stvari koje smo znali i koje nismo znali", kako kaže svjedok S4. Međutim, tokom 12. i 13. jula saznanja o planu, kako su ga oni zamišljali, bila su potkrijepljena i produbljena razvojem događaja. Ti isti događaji su jasno stavili do znanja drugim pripadnicima Odreda koji nisu bili dio 3. voda Skelani, uključujući i optuženog Džinića, slijedeće: 1) da su oni bili uključeni u 2. fazu zadatka "oslobađanja Srebrenice"; 2) cilj zadatka je bio da se trajno

[241] Vidjeti presudu žalbenog vijeća u predmetu *Jelisić*, para. 48 (" Žalbeno vijeće je mišljenja da postojanje plana ili politike ne predstavlja sastavni dio krivičnog djela u pravnom smislu."). Vidjeti također presudu pretresnog vijeća u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, para. 94. *Cf.* Član 211-1 of Code Pénal Français ("("Genocid se dešava prilikom provođenja koordiniranog plana u cilju djelimičnog ili potpunog uništenja nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe ili grupe određene bilo kojim drugim kriterijem …") (naglasak dodan).

istrijebe Bošnjaci koji su živjeli u zaštićenoj zoni u Srebrenici; 3) da je trajno istrebljenje Bošnjaka značilo prisilno premještanje žena, djece i staraca i likvidaciju muškaraca; 4) da su naređenja dolazila "sa vrha"; i 5) da se o zadatku "nije smjelo razgovarati" izvan Odreda.

1. 2. Odred je bio uključen u drugu fazu zadatka "oslobađanja Srebrenice"

Kada je odred stigao u Bratunac, u ranim jutarnjim satima dana 12. jula, bilo je jasno svima u odredu da je Srebrenica vojno pala i da su oni bili raspoređeni u zonu Srebrenice.[242] Ovo se podudaralo sa shvaćanjem pripadnika voda: da će oni biti raspoređeni u Srebrenicu gdje će njihov zadatak biti nešto drugo a ne vojni napad na zaštićenu zonu.

2. Cilj zadatka je bio da se trajno istrijebe Bošnjaci koji su živjeli u zaštićenoj zoni Srebrenica

Prvi zadatak pripadnika odreda, koji su dobili kada su otišli iz škole u kasnim jutarnjim satima dana 12. jula, bio je da "očiste teren" na brdu Budak, lokaciju gdje su se nalazila bošnjačka sela. Preciznije, prema riječima nekoliko svjedoka iz Odreda, naređeno im je da premjeste i obezbijede ljude koji su bili u tim selima, da premjeste i obezbijede muškarce koji su se predavali iz okolnih šuma ili koji su ostali u selima; i da odvedu narod u Potočare.[243] Zatim im je naređeno da pretresu kuće i da provjere ima li u njima civila te da uspostave borbenu liniju u blizini šume gdje su mislili da se kriju Bošnjaci. Našli su napušteno selo i kuće a svi Bošnjaci su već bili napustili to područje.[244]

Ovi događaji se podudaraju sa shvaćanjem pripadnika voda da u njihov zadatak spada i istrebljenje Bošnjaka iz područja Srebrenice: Bošnjaci su pobjegli ili su protjerani iz svojih domova i sa svoje zemlje; Bošnjacima se neće dozvoliti da ostanu u njihovim domovima ili na svojoj zemlji; a svi Bošnjaci koji budu nastojali da ostanu u svojim domovima ili na svojoj zemlji biće zatočeni. Ovo je takođe moralo biti jasno i svim pripadnicima Odreda.

3. Trajno istrebljenje Bošnjaka je značilo prisilno premještanje žena, djece i starijih osoba

[242] Predrag Čelić.
[243] Dragan Kurtuma; Milenko Pepić; Milenko Stevanović.
[244] Slobodan Stjepanović.

Pripadnici Odreda su mogli vidjeti Potočare dana 12. jula, neki sa svojih mjesta na brdu Budak dok su vršili "čišćenje terena" a svakako svi oni nakon što su stigli u Potočare, odakle su vozilima krenuli na svoj slijedeći zadatak. Mnogi svjedoci iz odreda su opisali da su vidjeli autobuse i kamione u koje ulaze žene, djeca i starci bošnjačke nacionalnosti za koje su znali da su izbjeglice iz zaštićene zone.[245] Mnogi svjedoci su opisali bijedne i očajne uslove u kojima se nalazilo na hiljade Bošnjaka koji su se tamo okupili.[246] Petar Mitrović je potvrdio u svom iskazu da je vod bio u Potočarima dana 12. jula i da su vidjeli žene, djecu i starce kako ulaze u autobuse. Svjedok S4 je zaključio, na osnovu onog što je vidio, da su žene i djeca i starci bili prisiljeni da odu. On je izrekao jednostavnu istinu: "Ljudi ne napuštaju svoje domove ako ne moraju."

U poslijepodnevnim satima 12. jula, optuženi Trifunović je izdao usmenu naredbu 3. vodu da zauzme položaje na putu Bratunac – Konjević Polje u blizini Sandića i Kravice, zajedno sa ostatkom odreda.[247] Sve žene i djecu koji su se predali iz kolone trebalo je ukrcati na autobuse koji su se kretali iz Potočara, a koji su prevozili izbjeglice u Kladanj.[248] Bilo je mnogo ovih autobusa i prolazili su često, puni žena, djece i staraca. Autobusi koji su se kretali u pravcu Tuzle bili su puni, dok su oni koji su se kretali u suprotnom pravcu bili prazni.[249] Dana 13. jula, 2. Odred je ponovo raspoređen na putu Bratunac – Konjević Polje, a vod iz Skelana je raspoređen u područje livade u Sandićima.[250] Autobusi puni bošnjačkih žena, djece i staraca nastavljali su da se kreću putem iz Potočara prema Tuzli.[251]

Ovi događaji se podudaraju sa onim kako pripadnici voda shvatili dio plana istrebljenja: bošnjačke žene, djeca i starci će biti prisilno premješteni izvan područja pod kontrolom RS. Ovo će postati jasno također i drugim pripadnicima odreda, uključujući i optuženog Džinića, čiji je položaj duž puta dana 13. jula bio u blizini livade u Sandićima.

4. Trajno istrebljenje Bošnjaka značilo je ubijanje muškaraca

Dana 12. jula u Potočarima, svjedok S4, koji je tamo bio sa svojim vodom čekajući prevoz, potvrdio je da su vidjeli samo žene, djecu i starce kako ulaze u autobuse, i da nisu vidjeli muškarce. Petar Mitrović u svojoj izjavi isto tako ne pominje da je vidio muškarce u Potočarima. Svjedok S4 je pitao jednog

[245] Marko Aleksić; Slobodan Stjepanović; Danilo Zoljić; Predrag Čelić.
[246] Dragan Kurtuma; Jovan Nikolić.
[247] S4; Slobodan Stjepanović.
[248] S4.
[249] Dragan Kurtuma; Stanislav Vukajlović; Milenko Pepić.
[250] Danilo Zoljić; Dragomir Stupar; Tomislav Dukić.
[251] Milenko Pepić; Slobodan Stjepanović.

bosanskog Srbina u Potočarima o sudbini muškaraca i rečeno mu je precizno da će oni biti pobijeni. Svjedok S4 se sjeća da su ljudi u njegovom vodu razgovarali međusobno u Potočarima o vjerovatnoći da će ti ljudi biti pobijeni. Kada im je to popodne naređeno da odu na slijedeći zadatak na put Bratunac – Konjević Polje, Trifunović je pripadnicima voda rekao "da će se desiti veliki priliv Bošnjaka" za koje se očekuje da će se predati. Marko Aleksić je primio ovu naredbu od Čuturića, kao i informaciju da će se ljudi predavati iz šuma. Značajne su dvije činjenice prilikom ocjene shvatanja situacije od strane optuženih u ovom momentu: 1) dobili su zadatak da prihvate ljude za koje se očekivalo da će se predati, a ne borce za koje se očekivalo da će se upustiti u borbu; i 2) iako se očekivao "ogroman" broj ljudi, nije bilo dokaza da su obezbijeđeni hrana, voda ili sanitarni uslovi za zarobljenike za koje se očekivalo da će biti zarobljeni u područjima gdje su bili raspoređeni.

Dobili su usmena naređenja o njihovim zadacima: trebali su da zarobe Bošnjake koji su se predavali, da žene i djecu ukrcaju u autobuse koji se kreću duž puta prema Kladnju; da pretresu muškarce i da im oduzmu lične stvari, uključujući i identifikacijska dokumenta, te da zatvore muškarce. Prema riječima svjedoka S4, Trifunović je rekao pripadnicima voda da će ljudi koji se predaju na kraju biti odvedeni do poljoprivrednog skladišta u Kravici, udaljenog oko 1 kilometar od livade u Sandićima. Bez obzira na činjenicu da nisu primili nikakve instrukcije da se od kolone očekuje da ih napadne i zapravo su saznali da se očekuje da među tim ljudima u koloni budu žene i djeca, pripadnicima MUP-a je naređeno da pucaju iz artiljerijskog i protivavionskog naoružanja prema šumi gdje se kolona sakrivala i da im postave zasjede na putu kojim su bježali. Optuženi, raspoređeni duž puta, čuli su granatiranje i zasjede kao i povike i jauke povrijeđenih Bošnjaka.[252]

Dana 13. jula došlo je do predaje "ogromnog" broja Bošnjaka. U skladu sa naređenjima od prethodnog dana, pripadnici 2. odreda, uključujući i pripadnike voda Skelani, pretresali su zatvorenike koji su se predavali, uzimajući njihove dragocjenosti i novac; a zarobljenike su prisiljavali da odlože lične stvari i dokumente.[253] Gomile odloženih stvari i dokumenata ostale su pored puta i vide se na video snimku koji je tada snimljen, a mogli su ih vidjeti i svi oni koji su tada bili u tom području, a čak ih je nakon nekoliko mjeseci pronašao i Jean Rene Ruez kad je pregledao livadu u Sandićima 1996. godine.[254] Stanje Bošnjaka koji su se predavali bilo je "šokantno", prema riječima Stevanovića. To su bili ranjeni muškarci pocijepane odjeće svih uzrasta, kao i dječaci uzrasta

[252] Stanislav Vukajlović; Milenko Pepić; Marko Aleksić; Zoran Erić.
[253] S1; S2; Stevanović; Stanislav Vukajlović.
[254] S2; Jean-René Ruez; Srebrenica Video.

7. razreda koji su se predavali duž puta i koji su dovedeni na livadu.[255] Posljedice zasjeda i granatiranja su bile vidljive na povredama koje su mnogi od njih zadobili. Dvije su činjenice značajne u procjeni shvatanja optuženih u ovom momentu: 1) stanje muškaraca i dječaka koji su se predavali potvrđuje da oni nisu predstavljali vojnu prijetnju i da u svakom slučaju nisu bili borci kada su se predali, 2) informacija o "ogromnom" broj Bošnjaka koji su se predavali a koji se predviđao dan prije bila je tačna, ali i dalje nije bila obezbijeđena hrana, higijenske potrepštine, voda za piće, medicinska pomoć za ranjene ili sklonište od jake vrućine.

Pucanje iz oružja i artiljerije prema šumi na ljude koji su pokušavali pobjeći nastavilo se cijeli dan i zabilježeno je na filmu televizijskog novinara Zorana Petrovića.[256] Ovo se moglo čuti od vojnika MUP-a raspoređnih duž puta.[257]

Ovi događaji se poklapaju sa onim kako su pripadnici voda shvatali dio plana istrebljenja: namjera je bila da se pobiju muškarci bošnjačke nacionalnosti. Oni koji se nisu predali bili su ubijani vatrom iz zasjeda i artiljerije; onima koji su se predali nisu bila potrebna lična dokumenta i stvari, niti je bilo potrebe da im se obezbijedi hrana ili voda za piće ili medicinska njega. Ovo je bilo očito optuženima i drugim pripadnicima odreda, uključujući optuženog Džinića, čiji je položaj duž puta dana 13. jula bio u blizini livade u Sandićima.

5. Naređenja su stizala "sa vrha"

Optuženi i pripadnici 2. odreda Šekovići nisu mogli imati nikakve sumnje da su operaciju na koju su oni bili poslani odobrili i nadzirali ljudi "sa vrha". Pored stalnog prisustva komandira vodova i zamjenika komandira, Rade Čuturića, koji je bio prisutan sa vodovima tokom cijelog dana 12. i 13. jula, Miloš Stupar, komandant odreda, takođe je bio viđen na putu Bratunac – Konjević Polje kako se vozi gore-dolje na dionici puta na koju je bio raspoređen odred.[258] Pored toga, Ljubomir Borovčanin, o kojem je vod razgovarao u vezi sa ovim zadatkom dok su još uvijek bili u Srednjem, potvrdio je svoju vezu sa jedinicom svojim prisustvom i na putu i na livadi. Petrovićev video snimak bilježi njegovo prisustvo a viđen je kako se šali sa jednim pripadnikom voda Skelani, Mirkom Milanovićem, o Milanovićevom posjedovanju holandskog pištolja. Optuženima je bilo jasno da se zadatak prati čak i na višem nivou kada je general Ratko Mladić lično stigao na livadu i razgovarao sa zarobljenicima koji su bili pod kontrolom Odreda. Stupar,

[255] Miladin Stevanović; S1; Srebrenica Video.
[256] S1; S2; Srebrenica Video.
[257] Milenko Pepić.
[258] Svjedoci: Danilo Zoljić, Marko Aleksić, Tomislav Dukić, Miladin Stevanović i svjedok S4;

Čuturić i Borovčanin su se kretali gore-dolje na dijelu puta na koji je odred raspoređen i razgovarali su sa pripadnicima Odreda.[259]

Ovi događaji se podudaraju sa shvatanjem pripadnika voda da je plan istrebljenja naređen "sa vrha". Ovo je bilo očigledno i drugim pripadnicima Odreda, uključujući i optuženog Džinića, čiji je položaj na putu dana 13. jula bio u blizini livade u Sandićima.

6. O zadatku se "nije smjelo razgovarati" izvan Odreda

Trifunović je upozorio vod u Srednjem da se o zadatku u Srebrenici ne smije govoriti izvan odreda. On ih je isto tako upozorio u Sandićima da ne kažu Bošnjacima koji su se predavali kakva ih sudbina čeka. Obje ove izjave predstavljaju priznanje da je stvarni zadatak na koji su optuženi poslani obuhvatao aktivnosti koje nisu javno objavljene medijima i međunarodnoj zajednici. Pored toga, drugo Trifunovićevo upozorenje je bilo priznanje da je prava sudbina Bošnjaka bila drugačija od onog što im je lažno rečeno.

Ova obmana je bila očita i svjedoku S4 kao i ostalim optuženima, koji su svi dana 13. jula bili raspoređeni na ili oko livade u Sandićima i na putu Bratunac – Konjević Polje. Oni su vidjeli, kao i svako ko je vidio Petrovićev video snimak, da su bosanski Srbi imali UN šljemove i upravljali vozilima UN koja su se kretala gore-dolje duž puta; korišteni su megafoni da se poziva kolona ljudi koja je bježala, obećavajući im da će biti sigurni ako se predaju i uvjeravajući ih da su prisutni pripadnici UN-a.[260] Gen. Mladić je stigao na livadu i obratio se zarobljenicima na livadi, i rekao im da će biti razmijenjeni, iako je bilo jasno da nijedan postupak nije proveden da se identifikuju zatvorenici u cilju obrade zbog ratnih zločina, razmjene ili zatvaranja, a identifikacijski dokumenti potrebni za obradu zatvorenika zapravo su bili među ličnim stvarima koje su Bošnjaci bili prisiljeni ostaviti po naređenju pripadnika odreda.

Ovi događaji se podudaraju sa onim kako su pripadnici Voda shvatali dio plana istrebljenja: da njegov stvarni cilj ne smije biti otkriven. Ovo je također moralo biti očigledno i drugim pripadnicima odreda.

[259] Miladin Stevanović; Marko Aleksić; Predrag Čelić; S4.
[260] E.H.; S1; S2; Predrag Čelić; Milojko Milovanović; Milenko Pepić.

C. Genocidno djelo

Petorica optuženih (optuženi Milenko Trifunović, Aleksandar Radovanović, Brano Džinić, Slobodan Jakovljević i Branislav Medan) su glavni počinioci jednog od genocidnih djela počinjenih protiv Bošnjaka Srebrenice između 10. i 19. jula 1995.godine. To djelo se poklapa sa širim genocidnim planom i počinjeno je u genocidnom kontekstu na područja Srebrenice tokom 12. i 13. jula 1995. godine. Optuženi nisu bili kreatori tog plana, niti su bili taktičari niti komandanti koji su bili odgovorni za njegovu sveukupnu provedbu, već su bili sredstvo pomoću kojeg je plan proveden. Bez ljudi koji su spremni da provedu genocidni plan počinjenjem djela koje zabranjuje član 171.KZ BiH, genocid se ne bi mogao počiniti. Oni su krivično odgovorni za počinjenje krivičnog djela genocida, ako su navedene radnje počinili sa namjerom da se uništi zaštićena grupa. Sudovi su u bezbroj predmeta utvrdili izvan sumnje da glavni počinitelji imaju traženu genocidnu namjeru ispitujući i kontekst u kojem su počinjene osnovne radnje izvršenja, uključujući i postojanje genocidnog plana i njihovu svijest o tome, te ispitujući sama djela. Zločin genocida nesumnjivo nije ograničen na one koji organizuju, planiraju ili naređuju počinjenje genocida. Vijeće posebno ukazuje na zaključke pretresnog vijeća MKSR u predmetu *Imanishimwe* da su vojnici koji su počinili masakr Tutsi civila ta ubistva počinili sa genocidnom namjerom, kao i na zaključak pretresnog vijeća u predmetu *Ndinibahizi* da su učesnici u napadu na Tutsi civile na brdu Gitwa počinili genocid.[261]

Nije neophodno da počinitelj učestvuje u više događaja ili incidenata da bi se utvrdilo da je počinitelj imao genocidnu namjeru. Na primjer, žalbeno vijeće MKSR u predmetu *Seromba* osudilo je optužene za genocid samo u vezi sa jednim incidentom, zaključujući da "nijedan razuman sud koji utvrđuje činjenice nije mogao doći do zaključka da Athanase Seromba nije imao genocidnu namjeru" kada je učestvovao u ubijanju 1500 ljudi.[262] Slično tome, u predmetu *Ndinibahizi*, žalbeno vijeće nije osporavalo nalaz pretresnog vijeća da je optuženi imao potrebnu genocidnu namjeru u vezi sa jednim incidentom na osnovu kojeg je žalbeno vijeće potvrdilo osuđujuću presudu protiv optuženog.[263]

---

[261] Presuda pretresnog vijeća u predmetu *Cyangugu*, para. 690; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Ndindabahizi*, para. 461. Postoji niz drugih primjera implicitnih nalaza da su glavni počinioci ubijanja počinili genocid, naročito u dijelu kada je utvrđeno za optužene da su pomagali i prikrivali glavne počinioce, poput *Ntakirutimana*. *Tužilac protiv Ntakirutimana*, ICTR-96-10 i ICTR-96-17-T, presuda od 21. februara 2003. godine.

[262] *Tužilac protiv Seromba*, ICTR-2001-66-A, presuda od 12. marta 2008. godine, para. 181.

[263] *Tužilac protiv Ndindabahizi*, ICTR-01-71-A, presuda, 16. januar 2007. godine.

Isto tako, broj žrtava, iako jeste relevantan, nije presudan. Žalbeno vijeće u predmetu *Seromba* osudilo je optuženog za počinjenje krivičnog djela genocid zbog ubijanja 1.500 pripadnika plemena Tutsi; dok je pretresno vijeće MKSR u predmetu *Ndinibahizi* zaključilo postojanje genocidne namjere u ubistvu jedne osobe na jednom punktu. Prilikom zaključivanja da su glavni počinitelji ubistava počinili ta ubistva sa genocidnom namjerom, pretresno vijeće je posebno naglasilo slijedeće: "Činjenica da je samo jedna osoba bila ubijena tom prilikom ne negira jasnu namjeru počinitelja koja se sastoji u potpunom ili djelimičnom uništenju stanovnika plamena Tutsi Kibuye i Ruande."[264] Pretresno vijeće je umjesto toga ispitalo sve činjenice, uključujući i širi kontekst događaja i zaključilo da su počinioci tog jednog ubistva počinili isto sa genocidnom namjerom.[265]

Osnovno krivično djelo ubistva koje su počinili sva petorica optuženih kao saučinioci predstavlja dokazni materijal iz kojeg se može bez sumnje donijeti zaključak o genocidnoj namjeri optuženih kada se posmatra u svjetlu njihove uloge u širem kontekstu događaja u Srebrenici, i činjenice da su oni u osnovi znali za genocidni plan. Prilikom razmatranja zaključaka koji se mogu izvesti iz čina ubijanja, slijedeći faktori su, između ostalih, utvrđeni od strane drugih sudova kao relevantni za ovu analizu: broj žrtava; korištenje pogrdnih riječi prema članovima ciljne grupe; sistematsko i plansko ubijanje; oružje koje se koristilo i obim tjelesnih povreda; sistematičan način planiranja; žrtve kao predmet napada bez obzira na starost; napad na preživjele te način izvršenja i priroda učešća počinilaca.[266] Vijeće je razmotrilo svaki od ovih faktora onako kako su se oni odnosili na petoricu optuženih.

1. Broj žrtava

Od svih organiziranih višestrukih ubistava koja su planirana i izvršena u relevantnom periodu, pogubljenje u skladištu Kravica najvjerovatnije obuhvata najveći broj žrtava. U optužnici i njenom dispozitivu koristi se izraz "više od 1000", a broj ljudi koje su optuženi ubili opisuje se kao "većina" njih. Radi utvrđivanja namjere, nije presudno da se tačno izračuna broj Bošnjaka ubijenih od strane optuženih. Važno je samo da su optuženi ubili veliki broj ljudi u skladištu toga dana. Još važnije je da su optuženi jasno pokazali svojim djelima

[264] Presuda pretresnog vijeća u predmetu *Ndindabahizi*, para. 471.
[265] *Id.*, para. 470. Vijeće nalazi da ovaj zaključak nije razmatran po žalbi, pošto je žalbeno vijeće odbilo osudu za ovaj incident po drugoj osnovi. Međutim, vijeće smatra da ova diskusija naglašava ključni momenat, a to je da se mora razmotriti broj žrtava u vezi sa svim činjenicama i da nema "magičnog broja".
[266] *Vidjeti, npr.* presudu pretresnog vijeća u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, paras. 93, 531-540; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Seromba*, para. 320; presuda žalbenog vijeća u predmetu *Jelisić*, paras. 47-49; presuda pretresnog vijeć u predmetu *Akayesu*, para. 523; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Rutaganda* para. 399; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Cyangugu* , paras. 689-690.

da je njihova namjera bila da se likvidiraju *svi* Bošnjaci u skladištu, bez obzira na to koliko ih ima.

2. Fizički napad i pogrdne riječi

Kako je gore utvrđeno, optuženi su znali da su ljudi na koje su oni otvorili vatru Bošnjaci, i to Bošnjaci koji su živjeli u zaštićenoj zoni Srebrenica. (dio IV.E.1). Svjedok S4 je svjedočio da su nakon što je počela pucnjava zarobljenici i oni koji su na njih pucali razmjenjivali psovke i uvrede na etničkoj i vjerskoj osnovi.

3. Sistematsko i plansko ubijanje

Ubijanje je obavljeno planski. Trojica optuženih su dobili zadatak da drže stražu iza skladišta da spriječe žrtve da pobjegnu kroz otvore prozora na stražnjem zidu. Drugim optuženima, zajedno sa drugim pripadnicima odreda koji su dopratili kolonu do skladišta, naređeno je da formiraju polukrug ispred skladišta. Desna strana skladišta, gdje je kolona uvedena i koja nije bila obezbjeđena, bila je strana u koju su prvo pucali; dok je lijeva strana, koja je bila obezbijeđena bila na meti nakon toga, nakon što su optuženi "završili" sa prvom. Između masakra na desnoj i masakra na lijevoj strani optuženi su napravili pauzu. Način na koji su pucali također je bio organizovan. U prvoj prostoriji, vatru je prvi otvorio vojnik na mitraljezu M84, pucajući sa strane ulaznog otvora. Nakon njega su otvorili unakrsnu vatru drugi vojnici sa obje strane otvora unutar i preko prostorije gdje su bili ljudi koji su umirali. Vojnici koji su pucali smjenjivali su se na ulazima u prostorije kako bi ponovo napunili oružje. Za punjenje okvira iz dodatnih zaliha municije koje su bile na licu mjesta bila je zadužena jedna osoba.[267] Po završetku pucnjave, optuženi Džinić i bar još jedan čovjek bacali su ručne bombe u prostoriju punu mrtvih ljudi i ljudi na samrti. Ručne bombe su bile uzete iz dvije kutije koje su donesene na to mjesto. Nakon pauze tokom koje su se odmarali, optuženi su nastavili ubijanje i otvorili vatru na Bošnjake koji su bili zatvoreni na lijevoj strani skladišta, po istom redoslijedu i na isti način. Sve ovo vrijeme trojica optuženih su bili na stražnjem dijelu skladišta osiguravajući i dalje da nijedan zarobljenik ne izbjegne smrt. Zadatak je izvršen na proračunat i temeljit način. Optuženi su ostali u skladištu dok nisu službeno oslobođeni dužnosti i zamijenjeni drugom jedinicom koja je poslana u tu svrhu.

[267] Svjedok S4;

4. Naoružanje koje je korišteno

Naoružanje korišteno protiv nenaoružanih ljudi nagomilanih u dvije prostorije skladišta obuhvatalo je jedan mitraljez M84, koji su jedan ili dva pomoćnika opsluživala municijom iz redenika. Oružje je proizvodilo takav zvuk i eksplozije koje su svjedoku S2, sa mjesta na kojem se nalazio unutar skladišta, zvučale kao protivavionska vatra. Iz mitraljeza M84 se može pucati dok se drži u rukama, ali postoje dokazi da je prilikom ovih ubijanja, barem onih koja su se desila u drugoj prostoriji, bio postavljen na sto sa strane ulaza i da se iz njega pucalo dok je bio na postolju.[268] Oružje koje su koristili vojnici koji su pucali, uključujući i optuženog Trifunovića i Radovanovića, bile su automatske puške iz kojih se puca rafalno iz šaržera pušaka ili okvira, koje je sistematski punila osoba zadužena za to, to jest, puške su ponovo punjene i ponovo upotrebljavane. Treći tip oružja su bile ručne bombe, a na licu mjesta nalazile su se dvije kutije sa bombama, koje su uzrokovale eksplozije koje su čuli svjedoci koji su bili udaljeni i po nekoliko kilometara, a svjedoku S2 koji je bio u zatvorenom prostoru izgledalo je kao da se radi o bombardovanju uz nevjerovatne zvučne eksplozije.

5. Obim tjelesnih povreda

Povrede nenesene ovim oružjem ljudima koji su bili zgurani u prostor skladišta bile su užasne. Za razliku od streljačkih vodova, gdje žrtva može biti čisto i brzo ubijena, ovakvo pucanje je bilo potpuno nasumično. Ljudi su višestruko izranjavani i osakaćeni, okruženi lokvama krvi stvorenim njihovim ranama i tijelima drugih. Nekoliko godina nakon incidenta, u Manningovim izvještajima (Dokazi O-236, O-239, O-241) navode se dokazi u vidu tragova krvi i ljudskog tkiva koji su ostali na zidovima i stropu. Jauci ljudi koji umiru u agoniji bili su očigledni optuženima kao i svjedocima koji su se nalazili u tom području, o čemu u svojoj izjavi govori i Mitrović. Za Svjedoka S1 su jauci ljudi koji umiru najnepodnošljiviji aspekt tog strašnog iskustva. Plansko ubijanje je međutim trajalo oko jedan i po sat.

6. Napadi bez obzira na starosnu dob

Ljudi koji su se predavali duž puta i koji su odvedeni na livadu u Sandićima bili su različite starosti. Petrovićev video snimak prikazuje dječake i starije muškarce među ljudima na livadi i kako izlaze iz šume. Hajra Čatić i major Franken su isto tako svjedočili da su dječaci i stariji muškarci bili uključeni među one koji su odvojeni u Potočarima i utovareni u autobuse koji su se

[268] Miladin Stevanović. Luka Marković također su svjedočili da je sto bio unešen u skladište prije samog ubijanja;

kretali prema Bratuncu. Muškarci čiji su životi okončani u skladištu Kravica dana 13. jula bili su ljudi sakupljeni na livadi kao i ljudi koji su bili dovezeni autobusima. Nije bilo nikakvih nastojanja da se iko izdvoji na osnovu starosne dobi ili na nekoj drugoj osnovi.[269] Najmlađa žrtva koja se dovodi u vezu sa ubijanjem u Kravici je bila starosne dobi između 12 i 14 godina, iako tijela svih ubijenih još uvijek nisu pronađena.[270]

7. Napad na preživjele

Sama dužina prvog masakra u kojem su optuženi učestvovali te činjenica da je ubijanje u svakoj od prostorija završeno upotrebom ručnih bombi, govori o smišljenoj temeljitosti ove akcije. Očito je namjera bila da se ubiju svi muškarci u skladištu. Optuženi su postigli tu svrhu upornošću i upotrebom oružja, što je dokaz o očiglednoj rješenosti da ne bude preživjelih.

8. Sistematsko planiranje

Genocidna namjera može se javiti spontano bez planiranja. Ubistva u Kravici su međutim bila planirana. Plan je bio da skladište bude i sabirno mjesto i stratište, a namjera je bila da se likvidacije obave u momentu kada skladište bude puno, kako se zaista i desilo. Dokazi o ovome dolaze iz slijedećih činjenica:

a) Ručne bombe i dodatna municija su već bili na licu mjesta kada je pucnjava počela. Svjedok Marko Aleksić i Mitrović su potvrdili da su ljudi iz 2. odreda nosili samo običnu terensku opremu u vrijeme kad su obavljali dužnosti u Sandićima. Na osnovu svjedočenja o tome kako su ubijanja izvršena i trajanja pucnjave kao i upotrebe ručnih bombi, jasno je da je terenska oprema bila potpuno nedovoljna da se završi likvidacija u obimu u kojem je bila izvršena. Mitrović je u svojoj izjavi također potkrijepio ovu činjenicu.

b) Oficiri su bili prisutni i nijedan nije poduzeo nikakvu mjeru da se zaustavi ubijanje. Čuturić, zamjenik komandanta Odreda, bio je prisutan kada je pucnjava počela i ostao tu oko 10 minuta prije nego je otišao u Bratunac da zatraži pomoć za opekotine na ruci. Čuturić nije učinio ništa da zaustavi ubijanje. Trifunović je bio komandir voda i nije bio samo prisutan već je i aktivno učestvovao u pucnjavi. On očito nije učinio ništa da zaustavi ubijanja. Borovčanin je stigao 10 do 15 minuta nakon što je likvidacija počela i sjedio i

[269] Vijeće nije dobilo na uvid ažurirane dokaze o rezultatima ekshumacija. Međutim, čak i iz relativno malog uzorka ostataka pronađenih do 2001. godine, za tri tijela žrtava pronađena među ukupnim brojem ubijenih na svim loakcijama procjenjuje se da su bila stara 13 godina. Izvještaj Baraybar (dokaz – O

[270] Drugi Manningov izvještaj(dokaz – O – 236)..

gledao nekoliko minuta prije nego je okrenuo vozilo i krenuo niz put. Nije učinio ništa da zaustavi ubijanje.

c) Milenko Pepić, pripadnik 2. voda koji je kontrolisao saobraćaj duž puta u blizini Kravice, primio je naređenje motorolom da zaustavi saobraćaj prije nego su ubijanja počela, u momentu kada je kolona prolazila putem. Tada mu je naređeno da drži put oko Kravice zatvorenim tokom cijelog masakra. Stevanović je izjavio da je, kada se on pješke vratio iz Bratunca, put još uvijek bio blokiran. Ovo se desilo nakon što su ljudi u prvoj prostoriji bili likvidirani a prije nego je počela likvidacija u drugoj prostoriji. Tek nakon što je pucnjava konačno prestala Pepiću je naređeno da ponovo otvori put.

d) Optuženi su ostali u skladištu sve dok nisu službeno razriješeni dužnosti od strane druge jedinice, kojoj je bilo naređeno da preuzme tu dužnost.

e) Nakon odlaska optuženih, jedinice koje su ih zamijenile nastavile su sa ubijanjem preživjelih koji su se micali ili davali bilo kakav znak života, zapravo pozivajući ranjene preživjele koji su se krili ispod tijela, govoreći da će im pružiti medicinsku pomoć. Oni koji su im povjerovali i usudili se izaći bili su ubijeni.

f) Skladište je korišteno slijedećeg jutra kao stratište za druge zarobljenike koji su tu dovedeni, postrojeni ispred zgrade i ubijeni.

g) Rovokopač sa pet ili šest kamiona sa potrebnim gorivom i vozačima dovedeni su prije nego što su posljednje likvidacije završene ujutro 14. jula, a tijela koja su uklonjena iz skladišta tim mašinama tog dana odvezena su u masovnu grobnicu u Glogovi koja je već bila iskopana i spremna.

9. Način i priroda učešća počinilaca

Iz načina i prirode njihovog učešća, očigledno je da su optuženi jednostavno namjeravali da ubiju žrtve; oni su namjeravali da ih istrijebe. Djela u kojima su optuženi učestvovali u trajanju od sat i po najdestruktivnija su fizička djela koja se mogu zamisliti, počinjena i doživljena iz neposredne blizine sa prizorima i zadahom pokolja i zvucima umiranja. Trifunović i Radovanović su stajali na ulazu prostorija i praznili jedan okvir za drugim u osakaćena tijela ljudi koji su umirali na gomili na podu. Mitrović, Jakovljević i Medan su stajali na svojim položajima u blizini otvorenih prozora na drugoj strani prostorija posmatrajući pokolj, sa puškama spremnim da spriječe svaki pokušaj žrtava da pobjegnu. Džinić je bacao ručne bombe jednu za drugom iz neposredne blizine na masu ljudskih bića koja umiru. Svi su ustrajali u svom

zadatku ukupno oko sat i po, na sistematičan i planski način, a čak su i napravili pauzu nakon prve prostorije, prije nego su sve počeli ponovo kako bi pobili i ljude u drugoj prostoriji.

Ustrajavati u uništenju ovih razmjera tako dugi vremenski period pokazuje riješenost za uništavanje života kakva se rijetko viđa. Bez obzira da li su optuženi bili ispred skladišta i pucali i bacali ručne bombe kroz otvorena vrata i prozore ili su bili iza skladišta sa puškama uperenim prema prozorima, oni su bili neposredno prisutni usred zvukova, prizora i zadaha ljudskog uništenja.

Ne priznajući da je ijedan od optuženih učestvovao u masakru, odbrana je pokušala da poveže ubistvo Krste Dragičevića sa masakrom koji je uslijedio da bi oslobodila optužene optužbi, tvrdeći da je upravo ubistvo Krste, a ne bilo kakav unaprijed smišljen genocidni plan, doveo do masakra koji je uslijedio. Vijeće nalazi da je svaki pokušaj ukazivanja da su optuženi bili prisiljeni da pucaju u samodbrani, ili iz nekontrolisanog straha neuvjerljiv i suprotan dokazima, iz razloga o kojima se govorilo u prethodnom tekstu (dio IV.C.1 u gornjem tekstu). Međutim, smrt Krste Dragičevića jeste relevantna za utvrđivanje namjere optuženih. Na osnovu dokaza je utvrđeno da je neposredno prije masakra, Krsto, koji je ušao u skladište protivno Trifunovićevom naređenju, bio ubijen od strane Bošnjaka koji mu je istrgao pušku iz ruku i počeo pucati. U svega nekoliko sekundi, taj Bošnjak je bio mrtav, Čuturić je zadobio opekotine na rukama, Krstina puška je oduzeta, a Krstino tijelo je odvučeno sa ulaza u skladište.

Kada se ovaj incident posmatra zajedno sa svim drugim dokazima, on čak i jače potkrepljuje zaključak o genocidnoj namjeri. Počinilac Krstinog ubistva je bio otkriven i već mrtav prije nego je pokolj počeo. Niko od Bošnjaka u skladištu nije bio ni na koji način odgovoran za Krstinu smrt, niti su optuženi imali raloga da misle da oni jesu odgovorni. Stoga se može zaključiti da namjera optuženih da unište upravo te Bošnjake, nanoseći im smrt i nezamislivu patnju tog popodneva, nije bila namjera da se unište pojedinci koji su im možda učinili nešto loše, ili čak pojedini Bošnjaci koji su im možda učinili nešto loše, Namjera sa kojom su optuženi postupali je bila da se unište svi Bošnjaci – kao grupa – kao takva. Jedino ograničenje u ostvarivanju plana uništenja svih Bošnjaka kao cijele grupe je ograničenje nametnuto brojem Bošnjaka koji su bili pod njihovom stvarnom kontrolom.

D. Zaključak

"Okolnosti i činjenice djela počinitelja mogu, kao pravno pitanje, utvrditi genocidnu namjeru izvan sumnje".[271] U ovom predmetu, vijeće je razmotrilo dokaze za djela glavnih počinilaca (Dio VI.C u prethodnom tekstu) i analiziralo te dokaze zajedno sa opštim kontekstom u kojem su se ta djela desila (Dio V u prethodnom tekstu) kao sa i sviješću počinilaca o tom kontekstu. (Dio VI.A i B u prethodnom tekstu).[272] Na osnovu te analize, vijeće zaključuje izvan sumnje da su ubistvo većine od više od 1.000 Bošnjaka u skladištu Kravica počinili optuženi sa ciljem istrijebljenja Bošnjaka kao zaštićene grupe, u cjelosti ili djelimično.

[271] Presuda pretresnog vijeća u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, para. 93. *Vidjeti također presuda žalbenog vijeća Rutaganda*, para. 525 ("U nedostatku ekplicitnog, direktnog dokaza, *dolus specialis se može zaključiti iz relevantnih činjenica i okolnosti*"); presuda pretresnog vijeća u predmetu *Cyangugu*, para. 663; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Semanza* , para. 313; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Akayesu*, para. 523; presuda žalbenog vijeća u predmetu *Krstić*, para. 34 ("U nedostatku direktnih dokaza o genocidnoj namjeri, namjera se još uvijek može izvesti iz činjeničnih okolnosti krivičnog djela"); presuda žalbenog vijeća u predmetu *Jelisić*, para. 47 ("Što se tiče dokaza za specifičnu namjeru, o njoj se - u nedostatku izravnih i eksplicitnih dokaza - može zaključivati na osnovu cijelog niza činjenica i okolnosti, kao što je opšti kontekst, počinjenje drugih kažnjivih djela koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe, opseg počinjenih zločina, sistematsko izvršenje djela nad žrtvama zbog toga što pripadaju jednoj konkretnoj grupi ili ponavljanje destruktivnih i diskriminatornih djela").

[272] U skladu sa ovom analizom vidjeti presudu pretresnog vijeća u predmetu *Akayesu*; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Ndindabahizi*; presuda pretresnog vijeća u predmetu *Cyangugu*.

VII. KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENIH

Vijeće nalazi da su optuženi Milenko Trifunović, Aleksandar Radovanović, Brano Džinić, Slobodan Jakovljević, Branislav Medan zajednički učestvovali u ubistvima u skladištu Kravica, svaki pojedinačno svojim individualnim radnjama. Sve te njihove radnje koje su uključivale sprovođenja zarobljenih u koloni do skladišta te konačno i njihovog ubijanja u skladištu lično pucanjem iz vatrenog oružja, bacanja bombi ili spriječavanja bijega zarobljenih kroz prozore skladišta, počinjene su zajednički i imale su odlučujući doprinos u učinjenju krivičnog djela, zbog čega su oni odgovorni kao saučesnici prema članu 180. stav 1. u vezi sa članom 29. KZ BiH.

A. Optuženi Milenko Trifunović

O učestvovanju optuženog Trifunovića i njegovom položaju kao pripadnika Drugog odreda Šekovići i komandira Trećeg voda Skelani izvedeni su brojni dokazi na osnovu kojih je Vijeće zaključilo da je optuženi odgovoran za krivično djelo opisano u dispozitivu presude.

Tužilaštvo je dokazalo izvan razumne sumnje da je optuženi bio pripadnik Drugog odreda Šekovići, u svojstvu komandira Trećeg voda Skelani, što su potvrdili mnogi svjedoci koji su i sami bili pripadnici tog odreda – uključujući Marka Aleksića, Tomislava Đukića, Predraga Čelića i druge – a što je i dokazano materijalnim dokazima, odnosno, spiskom pripadnika Drugog odreda Šekovići, Vod Skelani (Dokaz – O-176) i platnom listom za juli 1995.g. (Dokaz – O-176). Oba dokumenta dokazuju da je on u kritično vrijeme bio pripadnik Drugog odreda Šekovići i komandir Trećeg voda Skelani. Odbrana nije pobijala tu činjenicu.

Postoje očevici učešća optuženog Trifunovića na način opisan u dispozitivu presude, na osnovu čijih iskaza je Vijeće donijelo zaključak o krivičnoj odgovornosti optuženog Trifunovića.

Prije svega, svjedok S4 je spomenuo optuženog Milenka Trifunovića kao komandira Trećeg voda Skelani, i naveo da je on bio u Sandićima u kritično vrijeme u svojstvu komandira, i naredio im da obavljaju druge dužnosti. Svjedok ga je prepoznao u sudnici, a prepoznao ga je i na snimku (dokaz Tužilaštva O-193), na kojem Trifunović, stojeći na livadi u Sandićima i naoružan, govori jednom od zarobljenika da pozove druge da izađu iz šume, što zarobljenik i čini dozivajući "Nermina da dođe kod Srba". Na istom snimku

su Trifunovića prepoznali i drugi svjedoci pripadnici Odreda koji su svjedočili na suđenju, i to Nebojša Janković i Milojko Milovanović.

Pored toga, Petar Mitrović je naveo da je optuženi Trifunović bio komandir voda Skelani, čiji je pripadnik bio i sam svjedok. Mitrović je izjavio u vezi sa Trifunovićem da je ovaj optuženi bio sa drugim pripadnicima Voda koji su bili raspoređeni na cesti u blizini Sandića i koji su imali zadatak da prihvataju Bošnjake koji su se predavali, a koji su se krili u šumi.

Iskaz Miladina Stevanovića pokrepljuje Mitrovićev iskaz. Stevanović je naveo da je Trifunović bio komandir Voda, a i da je tog dana bio na cesti u blizini Sandića. Prije dolaska u Srebrenicu i još dok su bili u Srednjem, Stevanović se žalio Trifunoviću da ne želi da ide, niti treba da ide, jer je on skladištar. Međutim, Trifunović je insistirao. Stevanović je takođe izjavio da je, ispred zgrade zadruge u Kravici, vidio u jednom njenom dijelu mrtve ljude, čuo jauke i krike, i da je vidio i jednog mladića kako unutra ubacuje ručnu bombu, a među ostalima je vidio i Milenka Trifunovića.

Pored činjenice da je komandovao Vodom Skelani, Trifunović je bio i neposredni izvršilac ubistava u skladištu u Kravici, kako je jasno utvrđeno na osnovu dokaza.

Svjedok S4 je takođe naveo da je, još dok su bili u Srednjem, Trifunović naredio da se Vod prebaci u Bratunac. Optuženi Trifunović je takođe izdavao sva ostala naređenja od momenta kada su stigli u Bratunac. Svjedok S4 je takođe izjavio da je na livadi u Sandićima Trifunović naredio pripadnicima Voda da se okupe oko kolone, doprate ih do zgrade zadruge u Kravici i tu ih zatvore. I Trifunović je bio u pratnji kolone. Svjedok je rekao da su, kada su stigli do zgrade skladišta, napravili polukrug od jednog do drugog ugla zgrade i zauzeli položaje tako da su mu Trifunović i Čuturić bili s desne strane. Prema riječima svjedoka, kada je Krsto Dragičević ušao u hangar, neposredno prije nego što će biti ubijen, Trifunović ga je upozorio i naredio mu da ne ulazi. Ubrzo zatim, Dragičević je ubijen iz vatrenog oružja, a Čuturić ranjen. Tada im je Trifunović pritrčao i izvukao pušku ispod Dragičevićevog tijela. S4 je svjedočio da je, kada se počelo pucati na zatvorenike u hangaru, on vidio da je na zatvorenike počeo pucati i Trifunović.

I optuženi je iskoristio priliku da unakrsno ispita svjedoka S4. Za vrijeme unakrsnog ispitivanja, optuženi nije uspio da ospori vjerodostojnost ovog svjedoka. Naprotiv, optuženi nije negirao da je bio u Sandićima, niti je osporio navode svjedoka S4 o prisustvu optuženog u skladištu.

Potkrepljujući izjave i iskaz svjedoka S4, Mitar Mitrović je u svojoj izjavi datoj tužiocu 21. juna 2005.g. (Dokaz O-320) naveo da je optuženi Trifunović bio komandir Trećeg voda Skelani. Mitrović je dalje izjavio da je optuženi Trifunović, zvani Čop, bio zajedno s drugim pripadnicima Voda koji su bili raspoređeni na cesti blizu Sandića i čiji zadatak je bio da prihvataju Bošnjake koji su se predavali, a koji su se krili u šumi. Nadalje, Mitrović je naveo da je, dok je bio u skladištu, vidio sva ta lica koja je ranije spomenuo u svojoj izjavi, uključujući optuženog Trifunovića, kako kroz ulaz u skladište pucaju iz svojih oružja na zarobljene Bošnjake.

U izjavi datoj 4. oktobra 2005.g. za vrijeme uviđaja (Dokaz O-323), Mitrović je ponovio da je vidio Trifunovića kako stoji na cesti s drugim pripadnicima Voda Skelani ispred skladišta u Kravici.

Odbrana je istakla da je, nakon incidenta u skladištu u kojem je ubijen Krsto Dragičević, optuženi otišao u Skelane, zajedno s ostalim pripadnicima Voda. To je potvrdio i svjedok Đorđe Božić koji je, između 19,00 i 20,00 sati 13. jula 1995.g. vidio grupu pripadnika Specijalne policije koji su stigli pred Dom zdravlja u Bratuncu i, u to vrijeme, preuzeli iz mrtvačnice tijelo ubijenog policajca. Svjedoci Boriša Janković i Predrag Krsmanović su potvrdili da je tijelo Krste Dragičevića prevezeno u Skelane dana 13. jula 1995.g. oko 23,00.

Dokazi potvrđuju da je pucnjava u hangaru počela kasno popodne, kako tvrdi nekoliko svjedoka, uključujući Stevanovića, S1, S2 i S4, i trajala je oko sat i po vremena, prema iskazu svjedoka S4 i Marka Aleksića. Prema tome, savršeno se poklapa da su pripadnici Voda Skelani mogli biti u Domu zdravlja u Bratuncu u vrijeme koje je naveo svjedok Đorđe Božić, znači oko 19,00 sati ili malo kasnije. To je također vidljivo iz bolničkog protokola Doma zdravlja (Dokaz O-182), kojim se dokumentuje da su primili tijelo Krste Dragičevića u 19,00 sati. Stevanović je izjavio da su napustili Kravicu s tijelom Krste Dragičevića oko 16,30 sati, ali su u Bratuncu morali čekati na doktora i ključara kapele, što objašnjava protok vremena između 16,30 i 19,00 sati.

Svjedoci odbrane optuženog su pokušali da ospore njegovu umiješanost u ubistva u skladištu, međutim svjedoci odbrane koje je Vijeće saslušalo nisu pružili dovoljno uvjerljive dokaze kojima bi se pobile izjave S4, Mitrovića i Stevanovića, koji su bili očevici. Mirko Trifunović, brat optuženog Trifunovića kao svjedok odbrane, samo je naveo da mu je optuženi rekao na sahrani da ne zna šta se desilo, da nije bio tamo i da se ne osjeća krivim. Međutim, takvi navodi su u suprotnosti sa uvjerljivim izjavama svjedoka optužbe, te ih Vijeće ne može prihvatiti kao pouzdane i tačne.

Prema tome, nakon što je razmotrilo sve dokaze pojedinačno i u cjelini, Vijeće je zaključilo da je optuženi Trifunović svojim radnjama zajednički učestvovao u izvršenju ovog krivičnog djela i time na odlučujući način doprinijeo učinjenju krivičnog djela, te je Tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo učešće optuženog na način opisan u dispozitivu presude.

Također, svi optuženi se u tački c. Izmjenjene optužnice terete da su Bošnjake iz kolone ohrabrivali da se predaju mameći ih lažnim obećanjima. Međutim, nakon svih izvedenih dokaza Vijeće zaključuje da je o ovome konkretno govorio svjedok S4, samo u kontekstu jednog od optuženih, Milenka Trifunovića kada ga je na videosnimku (dokaz O- 193) prepoznao kako ohrabruje jednog od zarobljenih na livadi da poziva druge "kod Srba". Na istom snimku su ga prepoznali i drugi svjedoci, zbog čega je Vijeće izreku optužnice prilagodilo utvrđenom činjeničnom stanju nalažeći da je za ovu konkretnu radnju odgovoran jedino optuženi Trifunović.

Bitno je istaći da Tužilac optuženog Trifunovića optužnicom tereti:

da je sa drugim optuženima lično učestvovao u ubijanju zarobljenih bošnjaka u skladištu zemljoradničke zadruge u Kravici (po osnovu člana 180. stav 1 u vezi sa članom 29. KZ BiH), te d a je kao komandir voda svojim prisustvom na mjestu pogubljenja zarobljenika time što nije intervenisao da zaštiti zarobljenike, pomagao i podržao izvršioce ubijanja tako što je njegovo prisustvo služilo kao prešutno ohrabrenje izvršiocima (po osnovu člana 180. stav 1. u vezi sa članom 21. KZ BIH),

kao i da je kao nadređena osoba, krivično odgovoran i za radnje svojih podređenih po osnovu člana 180. stav 2. KZ BiH.

Kako je provednim dokaznim postupkom utvrđena odgovornost optuženog Trifunovića kao saučinioca tako što je lično učestvovao u ubijanju zarobljenih lica u skladištu, bez obzira na njegovo moguće drugo učešće u ovom događaju,kao komandira voda, vladajući je princip u krivičnopravnoj teoriji (princip apsorpcije) da nije osnovano utvrđivati svaki oblik krivične odgovornosti i svaki oblik učešća u krivičnom djelu krivičnopravno vriednovati, kao posebno krivično djelo.U konkretnom slučaju optuženi Trifunović je krivično odgovoran zbog ličnog učešća u ubijanju zarobljenih lica ,kao najtežem obliku učešća i taj najteži oblik učešća konzumira lakše forme učešća. I praksa MKSJ ukazuje na ovakav stav. [273] A sam komandni

[273] *Prema Tužilac protiv Kordića i Čerkeza,* IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004.g., para. 34-35; *Tužilac protiv Blaškića*, IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004., para. 91-92; *Tužilac protiv Krstića,*

status optuženog Trifunovića je posebna činjenica koja može imati značaj prilikom odmjeravanja kazne. Stoga, je vijeće imajući na umu navedeno, izreku presude prilagodilo utvrđenom činjeničnom stanju i krivičnoj odgovornosti optuženog Trifunovića, pri tome izostavljajući dijelove optuženja iz tačke 2. a) i b) optužnice Tužilaštva, koja se odnosi na optuženog Trifunovioća. Na ovakav način po mišljenju vijeća, nije povrijeđen objektivni identitet optužnice, niti je učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka .

B. Optuženi Brano Džinić

Optuženi Džinić se tereti za izvršenje krivičnog djela kao pripadnik Drugog odreda Šekovići. Utvrđeno je da optuženi Džinić nije pripadao Trećem vodu Skelani, kojem je pripadala većina optuženih, nego Drugom vodu Odreda. Na osnovu iskaza svjedoka Tužilaštva, Ljubiše Bečarevića, Predraga Čelića i Slobodana Stjepanovića koji su poznavali optuženog, i svjedoka odbrane Zoro Lukića i Zorana Tomića, koji su svi takođe pripadali Drugom vodu, te na osnovu materijalnih dokaza, odnosno, platne liste za juli 1995.g. (Dokaz O-176), očigledno je da je optuženi Džinić bio pripadnik Drugog voda. Sam optuženi Džinić je u izjavi datoj Tužilaštvu za vrijeme istrage (Dokaz O-322) naveo da je u inkriminisano vrijeme dobio zadatke u Sandićima kao pripadnik Drugog odreda Šekovići.

U svojoj izjavi datoj tužiocu dana 21. juna 2005.g., Petar Mitrović je spomenuo da je izvjesni Čupo, zajedno s izvjesnim Vojvodom, bacao ručne bombe u hangar. Mitrović je rekao da ne zna njihova prava imena, ali da su bili policajci iz Drugog odreda Šekovići. On je Čupu opisao kao osobu s dužom kosom svezanom u rep, mršavu, visine oko 1,65 m. Mitrović je rekao da ga više nije vidio nakon tih dešavanja.

U daljem postupku je Tužilaštvo tvrdilo da je upravo optuženi Džinić, zvani Čupo, bacao ručne bombe na zatvorenike u zgradi zadruge Kravica.

U toku postupka, tužilac je nastojao da dokaže, a odbrana da pobije da je u datom periodu optuženi Džinić imao nadimak Čupo.

Vijeće je saslušalo svjedoka Nebojšu Jankovića koji je izjavio da je Džinić, kojeg je prepoznao u sudnici i na fotografiji – Dokaz O-62, imao nadimak Čupo.

(Pretresno vijeće) 2.08.2001. para. 605. *Tužilac protiv Naletića i Martinovića* (Pretresno vijeće), 31.03.2003. godine, para. 79, 81*;*

Svjedok Dragomir Stupar je izjavio da je, između ostalih, poznavao i optuženog Džinića, čiji je nadimak bio Čupo.

Svjedok Đorđo Vuković je izjavio da je poznavao Džinića i da su ga zvali Čupo jer je imao dugu kosu.

Svjedok Stanislav Vukajlović je u istražnoj fazi rekao da je nadimak Brane Džinića bio Čupo i da ga je poznavao od ranije, sa fudbalskih utakmica.

Svjedok Slavoljub Gužvić je svjedočio u izjavi datoj za vrijeme istrage da je Brano Džinić imao nadimak Čupo, i da ga je vidio sa Zoranom Lukićem, Zgembom i Oficirom na cesti. Prepoznao ga je na suđenju i rekao da je imao dužu kosu. Svjedok odbrane, Dalibor Džurđić, takođe je potvrdio da je 1995.g. Džinić imao dužu kosu svezanu u rep.

Na kraju, svjedok S4 je prepoznao optuženog Branu Džinića tokom suđenja i rekao da je njegov nadimak Čupo.

Odbrana je uvela svjedoke koji poznaju optuženog Džinića i koji su izjavili da on nije poznat po nadimku. Takođe, nisu svi svjedoci optužbe izjavili da je Džinić imao nadimak Čupo. Neki su tvrdili da je njegov nadimak Mali Džin, Džin, Džine ili Div. Svjedoci odbrane, Slađan Stanković, Dalibor Džurđić, Dejan Dabić i Miloš Lakić su izjavili da im nije poznato da je njegov nadimak bio Čupo. Međutim, Vijeće nalazi da je broj nadimaka koje čovjek može imati relativan. Upotreba jednog nadimka ne mora isključiti korištenje jednog ili više drugih nadimaka. Vijeće ne smatra da su iskazi nekih svjedoka o različitim nadimcima za optuženog u suprotnosti sa činjenicom da je optuženi, između ostalih, imao i nadimak Čupo, koji nije morao biti poznat svim njegovim poznanicima.

S obzirom da je dokazano da je optuženi Džinić bio pripadnik Drugog voda Drugog odreda Šekovići, Vijeće je analiziralo iskaze svjedoka koji su takođe bili pripadnici tog voda. Tako je Ljubiša Bečarević izjavio da je Džinić bio pripadnik Drugog voda i dodao da ga je vidio u vrijeme kada je Vod bio raspoređen na cesti. Rekao je da se Džinić uglavnom družio sa Zoranom Lukićem i Jelenkom Lukićem.

Svjedok Slobodan Stjepanović je izjavio da je, nakon što je stigao iz Srednjeg, bio raspoređen na cestu, zajedno sa Čelić Predragom, Tomić Zoranom, Lukić Zoranom i Džinić Branom. Sljedećeg dana, nakon što su tu proveli noć, Brano Džinić i Zoran Tomić su krenuli prema Sandićima.

Svjedok odbrane, Zoro Lukić, pripadnik Drugog voda, izjavio je da Brano Džinić, dok je bio na cesti, nije išao u pravcu kolone Bošnjaka koji su bili poredani i povedeni prema Kravici, a takođe je naveo da je on s njim bio sve vrijeme, kao i Zoran Tomić. Svjedok je naveo da Džinić nije imao nadimak, a da je nadimak Zorana Tomića bio Zgembo.

Svjedok Zoran Tomić je takođe svjedočio kao svjedok optuženog Džinića i naveo da je rano ujutru 13. jula počela paljba na cesti na kojoj su zauzeli položaje. Rekao je da je Čuturić tražio da on i Džinić dođu i da im pomognu jer je ubijen jedan policajac iz Bratunca, i rekao je da je napad počeo i da je bačena bomba. Oni su zatim otišli i bili raspoređeni oko kuće u Sandićima, kada je stigao Mladić. To je bilo oko 14,00 sati. Svjedok je naveo da je Džinić sve vrijeme bio s njim.

Ako se iskaz Zorana Tomića prema kojem je Džinić s njim bio sve vrijeme uporedi s iskazom S4 koji je naveo da su Zgembo i Čupo Brano takođe bili u pratnji kolone Bošnjaka, i sa izjavom Zoro Lukića da je Tomićev nadimak bio Zgembo, jasno je da se iskaz Lukića prema kojem je Brano Džinić bio na cesti i nije išao prema Kravici, ne može prihvatiti. Konkretno, sam Lukić je izjavio da su Džinić i Tomić bili s njim sve vrijeme, što je pobio Tomić koji je izjavio da su on i Džinić otišli nakon što ih je pozvao Čuturić.

Pored toga, izjava Zorana Tomića da je on bio sa Džinićem u vrijeme kada je general Mladić bio u Sandićima u 14,00 sati, ne znači da Džinić nije mogao biti u pratnji kolone Bošnjaka, jer je jasno iz dokaza da je kolona formirana nakon što je general Mladić otišao iz Sandića.

Na osnovu gore navedenih dokaza Vijeće zaključuje da je Mitrović bio očevidac u smislu da je vidio optuženog Džinića zvanog Čupo, zajedno s još nekim, *Vojvodom*, kako baca ručne bombe u skladište u Kravici.

Potvrda ovog dokaza se nalazi u iskazu svjedoka S4 koji je svjedočio da je optuženi Džinić učestvovao u događajima od 13. jula u skladištu u Kravici. On je svjedočio da su, kada je paljba prestala, ručne bombe korištene za ubijanje zarobljenika u skladištu. Svjedok S4 je izjavio da je on lično vidio Vojvodu i Čupu kako bacaju ručne bombe u skladište iz dva sanduka ručnih bombi .

Iako iz druge ruke, potkrepljujući dokaz je i iskaz svjedoka Jovana Nikolića koji je izjavio da je čuo glasine koje su se širile Bratuncem da su Vojvoda i Čupo bacali ručne bombe u hangar, dodavši da on ne poznaje Džinića.

Konačno, Vijeće uzima u razmatranje kao potkrepljujuće i dokaze koji se odnose na činjenicu da su ručne bombe zaista korištene za ubijanje Bošnjaka zatvorenih u skladište u Kravici. Izvšeno je nekoliko uviđaja nakon ovih dešavanja. Dana 30. septembra i 1. oktobra 1996.g., Vojnopomorski kriminalistički tim SAD je našao tragove eksplozivnih detonacija i eksplozivnih ostataka na nekoliko mjesta duž zidova u skladištu.[274]

Slično tome, Drugi izvještaj Manning-a se odnosi na nalaze u vezi sa masovnom grobnicom *Glogova 1*:

> Posebna karakteristika nekih grobnica (sekundarnih grobnica Glogova 1) bila je veliki broj povreda na tijelima, koje su očigledno bile prouzrokovane eksplozijama i gelerima. U nekim grobnicama su nađene „kašike" ručnih bombi, kao i dijelovi ručne bombe i gelera. Objekti nađeni u grobnicama i povrede vidljive na tijelima u potpunosti potkrepljuju iskaze svjedoka o postupku pogubljenja i uklanjanja tijela iz skladišta u Kravicama.[275]

Kao što je već rečeno u vezi sa optuženim Trifunovićem, Vijeće zaključuje da se optuženi tek nakon izvršenja ubistava povukao zajedno sa drugim pripadnicima Drugog odreda u Skelane.

Prema tome, nakon što je razmotrilo sve dokaze pojedinačno i u cjelini, Vijeće je zaključilo da je optuženi Džinić svojim radnjama zajednički učestvovao u izvršenju ovog krivičnog djela i time na odlučujući način doprinijeo učinjenju krivičnog djela, te je Tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo učešće optuženog na način opisan u dispozitivu presude.

[274] Izvještaj VPKT (*NCIS)*, str. 2-8 (dokaz –O -229)
[275] Drugi izvještaj Manninga, str. 11 (dokaz –O -236)

C. Optuženi Aleksandar Radovanović

Vijeće je zaključilo izvan razumne sumnje da je optuženi Radovanović bio pripadnik Trećeg voda Skelani. Pored izjava svjedoka koji su bili pripadnici Odreda – Tomislav Dukić, Nebojša Janković i Nedeljko Sekula – ta činjenica je dokazana i materijalnim dokazima, odnosno, platnom listom za juli 1995 (Dokaz O-176) i spiskom pripadnika Drugog odreda Šekovići, Vod Skelani (Dokaz O-176). Optuženi Radovanović je i sam izjavio da je od jula 1993.g. bio u Specijalnoj brigadi policije, u odredu koji se u to vrijeme zvao Sarajevsko-romanijski, budući da je Drugi odred Šekovići bio formiran kasnije.

Dokazi pokazuju da je optuženi učestvovao u inkriminisanim događajima, na osnovu čega je Vijeće nesumnjivo zaključilo da optuženi snosi krivičnu odgovornost.

Svjedok S4 je svjedočio da je optuženi Radovanović bio jedan od onih koji su pratili kolonu Bošnjaka do skladišta Kravica, zajedno s ostalima. Takođe je naveo da je vidio, kada je paljba počela, da je i optuženi pucao iz automatske puške. U jednom momentu, za vrijeme paljbe, ispred objekta Zemljoradničke zadruge optuženi se okrenuo i prekorio ga, rekavši: „Pucaj, pičko srpska izdajnička“.

Potkrepljujući iskaz svjedoka S4, Petar Mitrović je rekao u svojoj izjavi datoj tužiocu da je optuženi Radovanović bio jedan od pripadnika Voda Skelani koji su učestvovali u sprovođenju grupe od oko 500 zarobljenika do hangara. On je dalje rekao da je, nakon toga, ispred hangara, među ostalima vidio i Radovanovića kako puca kroz veliki ulaz u hangar u kojem su držani zatvorenici.

Takođe potvrđujući iskaz S4, Miladin Stevanović je rekao tužiocu da je, po povratku iz Bratunca dana 13. jula nešto iza 16,00 sati, nakon što je ujutru posjetio rođake, stigao u skladište Kravica i ispred zgrade vidio pripadnike Trećeg voda Skelani, uključujući optuženog Radovanovića.

Optuženi Radovanović je za vrijeme glavnog pretresa svjedočio o svom učešću na cesti u blizini Zemljoradničke zadruge Kravica, i izjavio da se s Vodom kretao od prevoja Sandići prema selu Kravica. Bio je u društvu Mirka Milanovića, Krste Dragičevića, Slobodana Jakovljevića, Milije Jovanovića zvanog Župa i Milenka Savića. Naveo je da je u Sandićima ostao do kraja dana. Oko podneva su se čuli pozivi preko megafona. Dalje je svjedočio: „Kao što sam već rekao, stigle su vojne jedinice. Već je bilo poziva muslimanskoj vojsci da se preda“.

Optuženi je naveo da se njemu toga dana niko nije predao i da su, prema nekim informacijama, oni koji su se predali dobili hranu i vodu. Optuženi je izjavio da on nije bio u situaciji da vidi zarobljenike do momenta kada je kolona prošla iz Sandića prema Kravici. Optuženi je rekao da je Čuturić izdvojio nekolicinu, dok je optuženi ostao u blizini Sandića odakle je, kako kaže, vidio hangar. Ubrzo zatim, čuo je paljbu koja je trajala deset minuta i izjavio je da je stigao Čop i rekao mu da je Krsto Dragičević ubijen i da pođe s njim do zadruge. Rekao je da je vidio pokriveno Dragičevićevo tijelo i 10-20 tijela ispred hangara, i da je tu bilo mnogo vojske. Optuženi je naveo da mu je rečeno da niko od pripadnika Odreda nije bio ispred zgrade, i da su tu bili samo Branislav Medan, Slobodan Jakovljević i Petar Mitrović, jer ih je tu rasporedio Čuturić. Zatim su se svi povukli prema Sandićima, nakon što je Dragičevićevo tijelo odneseno.

Nakon što je analiziralo iskaz svjedoka S4 i potkrepljujuće izjave Mitrovića i Stevanovića, Vijeće je zaključilo da su pouzdani i vjerodostojni. Vijeće smatra da nema mjesta za sumnju da li je optuženi djelovao na način opisan u optužnici. Stevanović nije izjavio da je optuženi pucao ali, u skladu sa iskazom S4 i Mitrovićevom izjavom, rekao je da je vidio optuženog Radovanovića ispred hangara, što je suprotno onome što je optuženi izjavio u svom iskazu. Vjera se može pokloniti iskazu i izjavama S4, Mitrovića i Stevanovića, na osnovu činjenice da su sva trojica pružila dosljedan opis događaja na području Srebrenice u kritičnom vremenskom periodu, i da nema razlika u njihovim iskazima o presudnim pitanjima, uključujući opis događaja koje ni sam optuženi nije opovrgao. Iskaz optuženog kao svjedoka je nepouzdan, jer je imao dobar razlog da prećuti istinu kako bi ga oslobodili optužbe.

Kao što je već rečeno u vezi sa optuženim Trifunovićem, Vijeće zaključuje da se zajedno s ostalim pripadnicima Drugog odreda Skelani optuženi povukao tek nakon izvršenja ubistava.

Prema tome, nakon što je razmotrilo sve dokaze pojedinačno i u cjelini, Vijeće je zaključilo da je optuženi Radovanović svojim radnjama zajednički sa ostalim učestvovao u izvršenju ovog krivičnog djela i time na odlučujući način doprinijeo učinjenju krivičnog djela, te je Tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo učešće optuženog na način opisan u dispozitivu presude.

D. Optuženi Slobodan Jakovljević i optuženi Branislav Medan

U vezi sa optuženim Jakovljevićem i Medanom, Vijeće je zaključilo da su bili pripadnici Drugog odreda Šekovići, Treći vod Skelani. Svjedoci koji su bili pripadnici Odreda u kritično vrijeme - Nebojša Janković, Nenad Janjić, Živojin Milošević, Mirko Sekulić i Nedeljko Sekula – izjavili su da kao pripadnici Odreda, Vod Skelani, poznaju ove optužene. Materijalni dokazi koji potkrepljuju ovu činjenicu jesu platna lista za juli 1995.g. (Dokaz O-176) i spisak pripadnika Drugog odreda Šekovići, Vod Skelani (Dokaz O-176) što ni njihova odbrana nije osporavala.

Očevidac S4, pripadnik Odreda, takođe je svjedočio o učestvovanju ove dvojice optuženih nabrajanjem pripadnika Odreda koji su bili u pratnji kolone Bošnjaka od Sandića prema zgradi zadruge Kravica. Svjedok je naveo da su svi bili naoružani i čuvali kolonu. Što se tiče Jakovljevića, naveo je da je bio iza njega u pratnji. Svjedok je opisao učešće ove dvojice optuženih rekavši da im je naređeno da, zajedno s Petrom Mitrovićem, obezbjeđuju prostor iza skladišta Kravica kako bi spriječili da bilo ko kroz prozorčiće izađe iz zgrade.

Potkrepljujući iskaz S4, u svojoj izjavi datoj tužiocu 21. juna 2005.g., Petar Mitrović je na sličan način opisao učešće optuženih Jakovljevića i Medana. Rekao je da su optuženi u kritično vrijeme najprije bili s njim i drugim pripadnicima Voda na putnom pravcu između Sandića i Kravice, a zatim, nakon što ih je Čop [Trifunović] prozvao tražeći pomoć putem motorole, naređeno im je da odu iza skladišta zadruge radi obezbjeđenja i sprečavanja da neko ne pobjegne kroz otvore.

Takođe potkrepljujući iskaz S4, Miladin Stevanović je najprije izjavio da su optuženi Jakovljević i Medan, zajedno s njim i drugim pripadnicima Voda Skelani, bili raspoređeni duž puta Bratunac-Konjević Polje dana 12. jula. Dalje je naveo da je, 13. jula, nakon što se iz Bratunca vratio do zadruge, vidio Branislava Medana i Slobodana Jakovljevića koji su stajali ispred zadruge zajedno s Milenkom Trifunovićem, Aleksandrom Radovanovićem i drugim pripadnicima Voda Skelani.

Optuženi Radovanović je naveo u svom iskazu da je optuženi Jakovljević, zajedno s njim, bio raspoređen na putnom pravcu u blizini prevoja koji vodi od Sandića prema selu Kravica između 12. i 13. jula. On je svjedočio da je Čuturić pozvao njega i još neke pripadnike Voda prije nego što je kolona muškaraca povedena prema zgradi zadruge u Kravici. Rekao je u svom iskazu da je vidio Jakovljevića, Medana i Mitrovića kako dolaze iza zgrade kada je

trebalo da se Vod povuče s prostora ispred skladišta, i da se zatim Vod povukao prema Sandićima.

Mitrovićev iskaz se ne slaže s iskazima S4 i optuženog Radovanovića u pogledu učešća optuženih Medana i Jakovljevića u sprovođenju kolone, iako se slaže u pogledu učešća ove dvojice optuženih u radnjama oko skladišta zadruge. Vijeće smatra da se vjera ne može pokloniti dijelu Mitrovićevog iskaza koji se odnosi na učešće Medana i Jakovljevića u pratnji kolone, s obzirom da su i S4 i optuženi Radovanović lično vidjeli da su ova dvojica optuženih učestvovala u pratnji kolone iz Sandića do skladišta. Vijeće nalazi da su svjedočenja S4 i Radovanovića o ovoj konkretnoj okolnosti istinita i vjerodostojna.

Stoga, nakon analiziranja svega gore navedenog, Vijeće nesumnjivo zaključuje da su optuženi preduzeli radnje opisane u dispozitivu presude. Iako se radnja izvršenja od strane ove dvojice optuženih razlikuje od radnje izvršenja optuženih za koje je dokazano da su bili ispred skladišta i da su po njemu pucali, Vijeće smatra da je njihovo učešće jednako doprinijelo radnjama izvršenja. Ova dvojica optuženih su bili iza hangara gdje su zauzeli položaje tako da onemoguće bilo kakav bijeg zatvorenika kroz prozore. S obzirom da su se prozori nalazili na stražnjoj strani skladišta, što proizilazi iz fotografija stražnje strane navedenog skladišta (Dokaz O-92), ti prozori su bili jedina šansa zarobljenicima da izbjegnu paljbu koja je dolazila s prednje strane, kroz vrata. Iz svjedočenja S2 jasno proizilazi da su se prozori mogli iskoristiti za bijeg, jer je on naveo da je uspio da preživi iskakanjem kroz prozor sa stražnje strane. Iako postoje dokazi da se u zarobljenike pucalo i sa stražnje strane, što je potvrdio i S2, nema dokaza da su i ova dva optužena pucali na zarobljenike ili kroz otvore. Međutim, njihovim radnjama, optuženi su zajedno sudjelovali u izvršenju djela, vršeći radnje koje su imale jednaku važnost i učinak kao i da su pucali na zarobljenike. Pokrivanje otvora koji su bili jedina šansa zarobljenih da prežive, u vrijeme dok je u toku bilo masovno pogubljenje s prednje strane skladišta, predstavlja odlučujući doprinos tom činu, te ostvarenju planirane namjere – da u skladištu ne bude preživjelih. Kao što je već rečeno u vezi sa optuženim Trifunovićem, Vijeće zaključuje da su se optuženi tek nakon izvršenja ubistava povukli zajedno s ostalim pripadnicima Drugog odreda Skelani.

Prema tome, nakon što je razmotrilo sve dokaze pojedinačno i u cjelini, Vijeće je nesumnjivo zaključilo da su optuženi Džinić svojim radnjama zajednički učestvovali u izvršenju ovog krivičnog djela, te time na odlučujući način doprinijeli učinjenju krivičnog djela, pa nalazi da je Tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo učešće optuženog na način opisan u dispozitivu presude.

E. Optuženi Miloš Stupar: komandna odgovornost

Prema načelu komandne odgovornosti, za optuženog Miloša Stupara je utvrđeno da je lično krivično odgovoran za genocid počinjen od strane drugih lica u skladištu Kravica dana 13. jula 1995.g., jer je utvrđeno da je s onima koji su učestvovali u *actus reus* zločina imao odnos nadređeni-potčinjeni, da je znao za zločin koji su počinili optuženi i da nije preduzeo zakonom propisane mjere kažnjavanja učinilaca zločina.

1. Opšta razmatranja: Komandna odgovornost

a. Kažnjavanje optuženog prema načelu komandne odgovornosti u skladu je sa važećim zakonom BiH

Član 180. reguliše oblik krivične odgovornosti koji Vijeće mora utvrditi kako bi osudilo lica za zločine konkretno pobrojane u članu 180. Član 180. stav 2. je izveden iz člana 7. Statuta MKSJ i identičan mu je. Statut MKSJ je međunarodni propis, jer je izrađen na osnovu ovlaštenja Ujedinjenih naroda.[276] U međunarodnom pravu je već ustanovljena praksa da kada se međunarodni propis ugradi u domaći zakon, „[d]omaći sudovi moraju razmotriti izvorne standarde međunarodnog prava i njihovo tumačenje od strane međunarodnih sudova“[277]. Ugradnjom člana 7. u zakon BiH ugrađeni su i njegovi međunarodni izvori i međunarodno sudsko tumačenje i definicije.

Član 180. stav 2. utvrđuje ličnu odgovornost za zločine podređenih do kojih je došlo jer je nadređena osoba propustila da spriječi učinjenje krivičnog djela ili kazni podređene koji su počinili određene zločine navedene u Glavi 17, uključujući i krivično djelo genocida (član 171.), za koji se optuženi terete. U relevantnom dijelu, član 180. stav 2. glasi:

> Činjenica da je neko od krivičnih djela iz člana 171. do 175. i člana 177. do 179. ovog zakona učinjeno od strane podređenog, ne oslobađa njemu nadređenu osobu od krivične odgovornosti ukoliko je ta nedređena osoba znala ili je mogla znati da se njen podređeni sprema učiniti takvo djelo, odnosno da je već učinio takvo djelo, a nadređena osoba je propustila da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi učinjenje krivičnog djela, odnosno da učinitelj tog djela bude kažnjen.

---

[276] *Vidi* Izvještaj generalnog sekretara

[277] Gerhard Werle, *Načela međunarodnog krivičnog prava* (Hag, Asser Press, 2005.), str. 80. *Takođe vidi* Richard K. Gardiner, *Međunarodno pravo* (Essex: Pearson, 2003.), str. 156; Rosalyn Higgins, *Problemi i proces: Međunarodno pravo i kako ga koristimo* (Oxford: Clarendon Press, 1994.), str. 206.

Optuženi Stupar se tereti prema članu 180. stav 2. važećeg Krivičnog zakona BiH. Član 180. stav 2. je postao dijelom KZ BiH nakon što je član 7. stav 3. donesen i protumačen od strane MKSJ, a član 180. stav 2. unosi to tumačenje u Zakon BiH.

b. Međunarodno pravo: Komandna odgovornost je trenutno dio međunarodnog običajnog prava

Iz razloga obrazloženih u daljem tekstu, komandna odgovornost kao načelo krivične odgovornosti je sada čvrsto utemeljena u međunarodnom običajnom pravu[278]. Međunarodno običajno pravo je dio važećih zakonskih propisa BiH[279]. Kao opšte načelo, „čini se da su svi domaći pravni sistemi prihvatili međunarodno običajno pravo kao sastavni dio domaćeg prava“[280]. Član III stav 3., tačka b) Ustava Bosne i Hercegovine propisuje da su “opšta načela međunarodnog prava sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i entiteta”.
Stoga je optuženi Stupar ispravno optužen prema važećem krivičnom zakonu BiH, u skladu sa načelom komandne odgovornosti: 1) jer optuženi spada u nadležnost međunarodnog običajnog prava koje priznaje komandnu odgovornost; i 2) jer optuženi podliježe kodifikovanom pravu BiH, konkretno članu 180. stav 2. KZ BiH, u koji je izričito ugrađena komandna odgovornost.

2. Osuda optuženog prema načelu komandne odgovornosti je u skladu sa načelom zakonitosti

To što optuženi Stupar sada snosi odgovornost prema načelu komandne odgovornosti, ne znači da njegova odgovornost za činjenje krivičnih djela u prošlosti može automatski biti zasnovana na teoriji komandne odgovornosti. Optuženi se tereti za izvršenje krivičnog djela u julu 1995.g., prije donošenja važećeg Krivičnog zakona i postojećeg Ustava. Prema principu zakonitosti, optuženi se ne može smatrati odgovornim prema teoriji odgovornosti koja nije postojala u vrijeme izvršenja krivičnog djela[281]. Zato se mora utvrditi izvan sumnje da je komandna odgovornost bila propisana zakonom kojem je optuženi podlijegao u julu 1995. godine.

---

[278] *Vidi* Antonio Cassesse, *Međunarodno krivično pravo* (Oxford: Oxford University Press, 2. izd.) str. 240, 241 ([N]ekoliko godina poslije Drugog svjetskog rata, doktrina o komandnoj odgovornosti se iskristalisala u pravilo međunarodnog običajnog prava“.)
[279] *Mitar Rašević i Savo Todović*, prvostepena presuda, str. 104-106.
[280] Eileen Denza, „Odnos između međunarodnog i nacionalnog prava“, u Malcom Evans (ed.), *Međunarodno pravo* (Oxford: Hart Publishing, 2003.), str. 415, 428.
[281] *Vidi* KZ BiH, član 3., 4.; Evropske konvencije, član 7., MKGPP (Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima), član 15

Za pridržavanje načela zakonitosti potreban je dokaz ne samo da je optuženi snosio krivičnu odgovornost prema načelu zakona kojem je podlijegao u vrijeme izvršenja, nego i da se u vrijeme izvršenja krivičnog djela moglo razumno predvidjeti da će optuženi biti krivično odgovoran prema tom načelu. Vijeće zaključuje, kao što je i obrazloženo u daljem tekstu, da je optuženi podlijegao i domaćem pravu i međunarodnom običajnom pravu u vrijeme kada je krivično djelo počinjeno, da je komandna odgovornost bila dio i domaćeg i međunarodnog običajnog prava u to vrijeme. Krivično gonjenje prema teoriji komandne odgovornosti bila je predvidiva posljedica kršenja zakona u to vrijeme i na taj način.

a. Optuženi je podlijegao odgovornosti prema načelu komandne odgovornosti u okviru domaćeg zakona koji je bio na snazi u vrijeme kada su krivična djela počinjena

Kao komandant Odreda specijalne policije Ministarstva unutrašnjih poslova, na Stupara se odnosila predsjednička naredba „Primjena pravila međunarodnog ratnog prava u Vojsci“[282]. Prema toj naredbi,

1) Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vojska) i Srpsko Ministarstvo unutrašnjih poslova u oružanom sukobu primjenjuju i poštuju pravila međunarodnog ratnog prava [odnosno] - međunarodni ugovori koje je potpisala ili ratifikovala odnosno kojima je pristupila bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija; - pravila međunarodnog običajnog ratnog prava; - opšte priznata načela međunarodnog ratnog prava.

2) Za primjenu pravila međunarodnog ratnog prava odgovorni su komandiri i komandanti vojske i svaki pripadnik vojske ili drugog oružanog sastava koji sudjeluje u borbenim dejstvima. Protiv lica koja krše pravila međunarodnog ratnog prava nadležni starješina je dužan da pokrene postupak za izricanje zakonom propisanih sankcija.

Pored toga, optuženi je podlijegao zakonima, pravilima i propisima VRS dana 13. jula 1995.g., zbog pretpočinjenosti Drugog odreda Vojsci RS. Prema dr. Matijeviću, vještaku za vojna pitanja u RS koga je predložila odbrana, „vojna pravila važe i primjenjuju se na angažovanu policijsku jedinicu zbog poštivanja načela jedinstva komande sve dok je ta policijska jedinica potčinjena

[282] Naredba Karadžića br. 01-53/92. Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, br. 9, 13. juni 1992. (Dokaz O-281)

komandiru vojne jedinice u zoni vojnih operacija, kako je propisano i Zakonom o VRS, Zakonom o vojnom tužilaštvu, Zakonom o vojnim sudovima i Zakonom o primjeni Zakona o vojnim sudovima i Zakona o vojnom tužilaštvu u vrijeme ratnog stanja".

Pretpočinjenost je stupila na snagu 10. jula 1995.g., naredbom izdatom po ovlaštenju Tomislava Kovača, vršioca dužnosti ministra unutrašnjih poslova, Naredba br. 64/95. Pretpotčinjavanje specijalnih policijskih jedinica VRS je našlo uporište u Zakonu o primjeni Zakona o unutrašnjim poslovima za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili opasnosti od ratnog stanja[283]. Član 14. Zakona u relevantnom dijelu glasi:

> Policijske jedinice određene za borbena dejstva naredbom vrhovnog komandanta oružanih snaga pretpočinjavaju se komandiru jedinice u čijoj zoni odgovornosti vrše borbene zadatke.

Zakoni i propisi VRS su u dato vrijeme obuhvatali „Uputstvo o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije" JNA bivše Jugoslavije. Pravilo 21. iz tih uputstava konkretno nameće odgovornost Stuparu prema načelu komandne odgovornosti kao starješinama jedinice pretpočinjene VRS. Pravilo 21. glasi:

> **Odgovornost za djela potčinjenih**. Vojni starješina je lično odgovoran za povrede pravila ratnog prava ako je znao ili je mogao znati da njemu potčinjene ili druge jedinice ili pojedinci pripremaju izvršenje tih povreda, pa u vrijeme kada je još bilo moguće spriječiti njihovo izvršenje nije preduzeo mjere da se te povrede spriječe. Lično je odgovoran i onaj vojni starješina koji zna da su povrede ratnog prava izvršene, a protiv prekršioca ne pokrene disciplinski ili krivični postupak ili, ako nije nadležan za pokretanje postupka, prekršioca ne prijavi nadležnom vojnom starješini.

Ovo pravilo kojem podliježe Stupar upravo odražava načelo komandne odgovornosti na način definisan u važećem zakonu BiH prema kojem se optuženi terete.

[283] Službeni glasnik RS br.1/94

b. Optuženi je podlijegao odgovornosti prema međunarodnom običajnom pravu u vrijeme kada su krivična djela počinjena

I MUP i VRS su isključivo podlijegali međunarodnom običajnom pravu prema predsjedničkoj naredbi, „Primjena pravila međunarodnog ratnog prava u Vojsci“[284]. Komandna odgovornost je bila načelo međunarodnog običajnog prava u julu 1995.g.

Pojam odgovornosti starješine za zločine potčinjenih utvrđen je u nekoliko predmeta iz Drugog svjetskog rata.[285] Iako je, 1948.g., Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zločine zaključila: „pravo u vezi s ovim pitanjem je još uvijek u razvoju i bilo bi pogrešno očekivati da se nađu čvrsta i brza pravila za globalnu primjenu“, ta univerzalna pravila su utvrđena do 1977.g. u Dodatnom protokolu I.[286] Član 87. stav 3. Dodatnog protokola I propisuje načelo komandne odgovornosti na način shvaćen prema međunarodnom običajnom pravu[287]. Do 1992.g., komandna odgovornost se već bila „dobro učvrstila“ u međunarodnom običajnom pravu[288].

„Komandna odgovornost“ nastala je iz pojma „odgovorne komande“ koja je unesena u prve konvencije o humanitarnom pravu koje datiraju još iz vremena Haške konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1899. g. i člana 1. Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu u aneksu Haške konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907.g.[289] Odgovorna komanda nameće nadređenom dužnost da stvori uslove u kojima će podređeni moći da se pridržavaju standarda međunarodnog humanitarnog prava. Vremenom je komandna odgovornost postala standard po kojem nadređeni može snositi

[284] *Vidi* fn. 213, *supra* , i odgovarajući tekst

[285] *Vidi npr. Suđenje Wilhelm-u Listu i drugima (predmet Taoci)*, presuda od 19. februara 1948.g., Suđenje ratnim zločincima pred Vojnim sudovima u Nirnbergu prema Zakonu br. 10 Kontrolnog vijeća („Zelene serije“) , Vol. XI. Slično tome, u predmetu Visoka komanda, tribunal je dao „mišljenje da komandna vlast i izvršna vlast obavezuju onoga ko njima upravlja da ih sprovede u cilju zaštite ratnih zarobljenika i civila u njegovoj zoni odgovornosti; i da.... propust da djeluje iako zna da drugi u njegovoj zoni krše ovu njegovu dužnost, predstavlja krivičnu radnju“. *Suđenje Wilhelm-u von Leeb i trinaestorici drugih (predmet Visoka komanda),* presuda od 28. oktobra 1948. Zelene serije, Vol. XI, str. 632.

[286] *Pravni izvještaji sa suđenja ratnim zločincima* („SRZ“), Vol. IV (1948.), str. 87(Dodatni protokol Ženevskoj konvenciji od 12 August 1949, u vezi sa Zaštitom žrtava međunarodnog oružanog sukoba(“Dodatni protokol Il I”), stupio na snagu 7. 12. 1979.

[287] To je u skladu sa zaključcima koje je donijelo Žalbeno vijeće MKSJ u predmetu *Čelebići*: „Načelo prema kojem se starješine i drugi nadređeni mogu smatrati krivično odgovornim za djela koja počine njihovi podređeni je dobro utemeljeno u konvencionim i običajnom pravu. Standard kontrole koji se odražava u članu 87. stav 3. Dopunskog protokola I može smatrati se običajnim po svojoj prirodi“. *Tužilac protiv Delalića („Čelebići“),* IT-96-21-a, presuda , 20. februar 2001.g., para. 195.

[288] CDF Prvostepena presuda, para. 233. *Vidi takođe Čelebići* - Drugostepena presuda, para. 195

[289] Zatim se pojam “odgovorne komande“ javlja u članu 18. i 33. Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima i članu 43. stav 1. Dopunskog protokola I

krivičnu odgovornost za neizvršavanje dužnosti u smislu odgovorne komande u vezi sa određenim konkretnim dužnostima. Ona se razlikuje od drugih oblika krivične odgovornosti po tome što se nadređeni smatra odgovornim za krivična djela svojih podređenih čak i u slučaju kada taj nadređeni nije naredio izvršenje krivičnih djela niti je u njima učestvovao. Ipak, propust nadređenog da izvrši odgovornu komandu propustivši da spriječi krivično djelo odnosno propuštanjem da kazni izvršioce, čini ga odgovornim za izvršenje samih zločina.

Konkretno formulisanje komandne odgovornosti onako kako je postojalo u međunarodnom običajnom pravu u julu 1995.g. propisano je Statutom MKSJ, član 7. stav 3, koji je doslovno ugrađen u važeći zakon BiH, prema kojem je optuženi osuđen. Ujedinjene nacije, djelujući prema izvještaju generalnog sekretara, usvojile su član 7. stav 3 kao dio Statuta MKSJ, te se time složile da to bude jedno od „pravila međunarodnog humanitarnog prava koja su bez ikakve sumnje dio običajnog prava".[290] Krivično djelo za koje se optuženi osuđuje počinjeno je dvije godine nakon što je međunarodna zajednica nedvosmisleno prihvatila da je odgovornost po osnovu komandne odgovornosti pravilo iz međunarodnog običajnog prava. Kako je odgovornost prema načelu komandne odgovornosti bila dio međunarodnog običajnog prava u vrijeme kada je krivično djelo izvršeno, optuženi podliježe toj odgovornosti.

c. Krivična odgovornost i krivično gonjenje zbog krivičnih djela prema teoriji komandne odgovornosti bilo je predvidivo u vrijeme izvršenja krivičnih djela

Tumačeći član 7. Evropske konvencije, Evropski sud za ljudska prava je smatrao da, da bi se neko proglasio krivim prema načelu odgovornosti, to načelo ne samo da je moralo da bude dio zakona kojem optuženi podliježe u vrijeme počinjenja krivičnog djela, nego je, pored toga, moralo biti realno predvidivo da će to lice biti predmetom krivičnog gonjenja za izvršenje krivičnih djela prema tim principima odgovornosti.[291]

Načelo komandne odgovornosti je eksplicitno ugrađeno u Dopunski protokol I, čija zemlja potpisnica je bila i bivša Jugoslavija, a što je 1978.g. objavljeno u Službenom listu i predstavljalo dio pozitivnog domaćeg zakonodavstva u bivšoj Jugoslaviji. Slično tome, član 21. iz gore citiranog Uputstva o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama iz 1988.g. izričito

[290] Izvještaj generalnog sekretara, para. 34

[291] *Streletz, Kessler i Krenz protiv Njemačke* (Apr. br. 34044/96, 35532/97 i 44801/98), 22. mart 2001. para. 105

utvrđuje komandnu odgovornost u tadašnjoj JNA. Ova uputstva su bila na snazi i 1995.g. u VRS.

Evropski sud je često bio u prilici da donosi odluke o načelu zakonitosti sadržanom u članu 7. Evropske konvencije. Njegove presude se nisu konkretno bavile primjenom međunarodnog običajnog prava u kontekstu domaćih suđenja.

Običajno pravo je po svojoj prirodi nepisano i evoluira. Međutim, Evropski sud je imao priliku da se osvrne na primjenu člana 7. na domaće krivično pravo koje je takođe u razvoju i nije konkretno[292]. U tim slučajevima, taj Sud je provjeravao da li postoji „utvrđena" sudska praksa koja je javna i dostupna, a na osnovu koje je jasno koji su zakonski uslovi. U slučajevima kada je postojala takva javna i dostupna sudska praksa, smatralo se da su optužena lica imala dovoljno informacija o tome da njihove radnje podliježu krivičnim sankcijama tako da su svoje ponašanje mogli uskladiti sa zakonskim propisima[293]. U tim okolnostima, nije smatrano da je došlo do kršenja prava iz člana 7[294].

U julu 1995.g. optuženi je mogao logično predvidjeti da svjesni propust komandira da kazni svoje podređene za izvršenje djela genocida može dovesti do njegove krivične odgovornosti prema načelu komandne odgovornosti. MKSJ je postojao od 1993.g. kada su ga osnovale Ujedinjene nacije, a član 7. je konkretno i formalno bio na snazi u vezi sa krivičnim gonjenjem „lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991.g.[295]"

Informacije o odgovornosti po osnovu komandne odgovornosti bile su optuženom dovoljno dostupne preko raspoloživih postojećih međunarodnih i domaćih zakonskih propisa da bi znao da propust komandira da kazni svoje podređene za ubistvo većine zarobljenih muškaraca iz skladišta Kravica koji su bili zatvoreni u skladište povlači za sobom krivične sankcije prema ovom načelu.

---

[292] *Vidi S.W. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (*app*. br. 20166/92), Presuda od 27 oktobar 1995; *C.R. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (*app*. br. 20190/92), presuda od 27. oktobar 1995.

[293] Vidi takođe *Kokkinakis protiv Grčke* (*app*. br. 14307/88), Presuda od 25.5.1993.g. para 40; *Radio Francuska protiv Francuske*,(*app.* br.53984/00), presuda od 30.3.2004.g., par. 20

[294] Tumačeći predmet *Kokkinakis protiv Grčke*, Ustavni sud BiH navodi sljedeće uslove predvidljivosti iz člana 7.: "Evropski sud je konkretno naglasio da je ovaj uslov iz člana 7. Evropske konvencije ispunjen kada pojedinac iz date odredbe, ukoliko je potrebno uz pomoć tumačenja Suda, može da shvati zbog kojih krivičnih radnji i pogrešaka može biti krivično gonjen/a." *Abduladhim Maktouf*, AP-1785/06 (Ustavni sud BiH), Odluka o dopustivosti i meritumu žalbe na presudu Suda Bosna i Hercegovine (Rješenje iz predmeta *Maktouf*), 30.mart 2007.g. par. 63

[295] Izvještaj generalnog sekretara, par. 33

3. Relevantni elementi za utvrđivanje krivične odgovornosti prema načelu komandne odgovornosti

Elementi komandne odgovornosti

Elementi komandne odgovornosti propisani članom 180. stav 2. KZ BiH jednaki su elementima koje je priznavalo međunarodno običajno pravo u vrijeme kada su krivična djela počinjena. To su:

1) Izvršenje krivičnog djela one vrste koja je navedena u članovima koji se primjenjuju (što uključuje genocid, ratni zločin i zločin protiv čovječnosti)
2) Postojanje odnosa nadređeni-podređeni između optuženog i izvršilaca koji su počinili krivično djelo
3) Nadređeni je znao ili je mogao znati da:
    a) se podređeni sprema da učini takvo krivično djelo; ili
    b) da je počinio takvo krivično djelo.
4) Nadređeni je propustio da preduzme nužne i razumne mjere da:
    a) spriječi učinjenje krivičnog djela, odnosno,
    b) da učinitelj tog djela bude kažnjen.

Pretresna vijeća i Žalbeno vijeće MKSJ imala su nekoliko prilika da primijene koncept komandne odgovornosti na zločine počinjene u sukobima u bivšoj Jugoslaviji, u periodu između 1992. i 1995.g., u predmetima koji su uključivali vojne i ne-vojne nadređene. Na taj način su pobliže definisali, ali ne i promijenili, shvatanje komandne odgovornosti koje je postojalo u međunarodnom običajnom pravu u kontekstu tog sukoba. Odluke MKSJ nisu obavezujuće za ovo vijeće. Međutim, Vijeće je uvjereno da kvalifikacija komandne odgovornosti i njenih elemenata koju je načinio MKSJ ispravno odražava stanje međunarodnog običajnog prava u periodu na koji se odnosi optužnica. Pored toga, s obzirom da je u član 180. stav 2. KZ direktno ugrađen član 7.3 Statuta MKSJ, a da je Statut instrument međunarodnog prava, domaći sudovi "moraju u obzir uzimati izvorne norme međunarodnog prava i njihova međunarodna sudska tumačenja“[296].

Vijeće također smatra da je korisno razmotriti dokazne faktore koje su ovaj sud, MKSJ i drugi međunarodni sudovi smatrali relevantnim pri utvrđivanju da li je optužba uspješno udovoljila svojoj obavezi utvrđivanja odgovornosti prema

[296] Werle, *Principi međunarodnog krivičnog prava,* str. 80; *Vidi također* Gardiner, *Međunarodno pravo* str. 156; *Vidi takođe,* Higgins, *Problemi i postupak, međunarodno pravo i kako ga koristimo* str. 206

načelu komandne odgovornosti, kao smjernice pri ocjenjivanju dokaza u ovom predmetu.

4. Komandna odgovornost Stupara

Kao što je obrazloženo u presudi, Vijeće je utvrdilo da je optuženi Stupar odgovornan za zločin genocida. Stupareva krivična odgovornost zasnovana je isključivo na komandnoj odgovornosti. Stoga se zakonski propisi o komandnoj odgovornosti kako je definisana u skladu sa članom 180. stav 2. KZ BiH, kao i oni koji su postojali u vrijeme izvršenja krivičnih djela, analiziraju u odnosu na Stupara.

5. Izvšenje krivičnog djela

Prema članu 180. stav 2. KZ BiH, potrebno je da tužilac dokaže izvršenje krivičnog djela na način predviđen u članu 171. do 175. i članu 177. do 179. Relevantno krivično djelo mora biti konkretno propisano, i moraju se dokazati svi njegovi elementi. Pored toga, izvršilac zločina mora biti podređeni optuženog, odnosno, tužilac mora dokazati izvan sumnje da je između izvršioca datog krivičnog djela i optuženog postojao odnos nadređeni-podređeni. MKSJ je zaključio da nije neophodno da podređeni bude „glavni" izvršilac, odnosno da je podređeni izvršio *actus reus* djela, već je dovoljno da je podređeni bio pomagač ili podstrekač[297]. Međutim, samo krivično djelo mora biti dovršeno. U ovom predmetu su petorica podređenih Milošu Stuparu osuđeni kao saučinioci krivičnog djela.

Vijeće zaključuje da je optuženi Stupar odgovoran za krivično djelo genocida koje su počinili njegovi podređeni: Trifunović, , Medan, Jakovljević, Džinić, Radovanović.

6. Odnos nadređeni-podređeni

Da bi se optuženi Stupar smatrao krivično odgovornim u skladu sa teorijom komandne odgovornosti, on je morao djelovati unutar hijerarhijske strukture u kojoj je imao položaj nadređenog izvršiocima krivičnog djela, formalno (*de jure*) ili faktički (*de facto*), i, po svom položaju u hijerarhiji morao je imati ovlasti da zaustavi krivične radnje svojih podređenih odnosno ovlasti da kazni podređene za njihove krivične radnje[298]. Vijeće zaključuje da je Miloš Stupar

[297] *Tužilac protiv Orića*, IT-03-68-T, presuda, 30. jun 2006.g., par. 300-302; *Tužilac protiv Blagojevića i Jokića*, IT-02-60-A, presuda, 9. maj 2007.g., 280.

[298] *Vidi predmet Čelebići*, presuda žalbenog vijeća, par. 192: ("Prema članu 7. stav 3., komandant ili nadređeni je, dakle, osoba koja ima vlast ili ovlasti, bilo *de iure* bilo *de facto*, da spriječi zločin podređenog ili da kazni počinioce zločina nakon što je zločin počinjen.").

bio nadređeni starješina petorici optuženih koji su primarni izvršioci krivičnog djela i da je, kao takav, imao ovlasti nad svakim od njih unutar MUP-a i vojne strukture RS u dato vrijeme.

a. Hijerarhijska struktura Drugog odreda Šekovići

Kao što je objasnio vještak odbrane, dr. Matijević, Specijalna brigada policije (SBP) bila je formirana u okviru MUP-a RS. Specijalna brigada policije, kao policijska jedinica, bila je pod komandom komandanta brigade i njegovog zamjenika. Komandant brigade je bio odgovoran ministru unutrašnjih poslova RS. SBP se sastojala od odreda kojima su komandovali komandiri odreda. Odredi su se sastojali od vodova pod komandom komandira voda, čiji zamjenici su bili komandiri odjeljenja. Komandiri odreda su bili odgovorni komandantu brigade SBP MUP-a RS.

Kako je vještak dalje objasnio – i kako je propisano članom 12. i 13. Zakona o primjeni Zakona o unutrašnjim poslovima za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja – na osnovu naredbe predsjednika Republike, ministar unutrašnjih poslova bio je odgovoran za izdavanje naredbe o angažovanju policijskih snaga u borbenim dejstvima.[299]

b. Stvarna kontrola

Bez obzira na to da li su ovlasti koje je imao optuženi postojale *de facto* ili *de jure*, i da li je optuženi bio dio vojne ili civilne hijerarhije, optužba mora dokazati da je optuženi imao stvarnu kontrolu. MKSJ je stvarnu kontrolu definisao kao "stvarnu mogućnost da spriječi i kazni izvršenje tih krivičnih djela."[300] Kako je jedan komentator opisao, stvarna kontrola znači da "naredbodavac očekuje poslušnost, pod prijetnjom kazne, a od onih koji prime naredbu se očekuje da postupe u skladu s njom."[301]

Dokazi o stvarnoj kontroli mogu biti neposredni ili posredni. U neposredne dokaze relevantne za utvrđivanje stvarne kontrole spada titula koju je optuženi koristio, bilo da mu je formalno dodijeljena ili ne; opis poslova za tu titulu; izjave optuženog u vezi sa njegovim ovlastima; izjave drugih lica u vezi s ovlastima optuženog; njegovo izdavanje naredbi izvršiocima ili licima u istoj

[299] *Vidi* fusnotu 214, u gornjem tekstu.
[300] Prvostepena presude u predmetu *Čelebići* par. 197 (citirana iz prvostepene presude u predmetu *Čelebići* par. 377).
[301] Mettraux, Komandna odgovornost u Međunarodnom pravu*: Granice krivične odgovornosti civilnih i vojnih komadanata* (Oxford: Oxford University Press, 2008).

kategoriji sa izvršiocima i izvršavanje tih naredbi; njegovo nagrađivanje ili kažnjavanje nižih u hijerarhiji.

i. Ovlasti *de jure*

Ovlasti *de jure* su one ovlasti koje proističu iz zvaničnog imenovanja na poziciju rukovodioca nadređenima unutar neke hijerarhijske strukture. Dokumentacija o takvom zvaničnom položaju je dobar dokaz da je položaj dodijeljen zvanično, ali nedostatak dokumentacije nije od presudnog značaja za utvrđivanje službenog položaja ako postoje drugi dokazi da su ovlasti koje proističu iz položaja nadređenog službeno dodijeljene.[302] Međutim, bilo da je položaj utvrđen sa ili bez dokumentacije, on ne može biti samo forma, nego mora sa sobom nositi ovlasti za vršenje "stvarne kontrole" nad podređenima koji su počinili krivično djelo.[303]

Nije dovoljno pretpostaviti odgovornost "samo" na osnovu službene titule koju je optuženi imao.[304] Međutim, kako je navedeno u predmetu *Pohl*:

> Ljudi se postavljaju na visoke položaje da bi imali ovlasti i vršili dužnosti koje se odnose na taj položaj. ... Ako je optuženi imenovan za vođu *Amtsgruppe*, logično je pretpostaviti da je to urađeno sa određenom svrhom i da se od njega očekivalo i da je bio ovlašten da vrši funkciju vođe *Amtsgruppe*, a ne samo da bi zauzeo položaj bez ikakvih dužnosti ili odgovornosti ili ovlasti."[305]

Žalbeno vijeće MKSJ utvrdilo je da "sud može uzeti kao prezumpciju da posjedovanje takvih ovlasti [*de jure] prima facie* sobom povlači stvarnu kontrolu, izuzev ako se ne dokaže suprotno."[306] Iako se ovo vijeće ne slaže da *de jure* ovlasti prebacuju teret na optuženog na bilo koji način, primjećujemo da je to važan faktor pri utvrđivanju elementa odnosa nadređeni-podređeni između optuženog i počinilaca, a koji se treba razmotriti zajedno sa drugim dokazima kojima se utvrđuje da li je nosilac tih ovlasti imao potrebni stepen kontrole nad podređenima da bi spriječio odnosno kaznio činjenje krivičnih djela. Stupar jeste bio *de jure* komandant Drugog odreda Šekovići dana 13. jula 1995.g.

---

[302] Presuda u predmetu *Kordić*, par. 424.
[303] Presuda po žalbi u predmetu *Čelebići*, par. 197; 306. Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 418;
[304] Presuda po žalbi u predmetu *Blagojević*, par. 302
[305] *Sjedinjene Države protiv Pohl-a i drugih*, Presuda od 3. novembra 1947.g., Zelene serije, Knjiga V (1950.), str. 1171.
[306] Presuda po žalbi u predmetu *Čelebići*, par. 197.

Mada je to odbrana osporavala, Stupareve ovlasti *de jure* su potvrđene materijalnim dokazima. Rješenjem od 24. februara 1994.g. (Dokaz O-96), Miloš Stupar je postavljen na položaj komandanta Odreda policije Šekovići – Specijalna brigada policije, koje je stupilo na snagu dana 23. februara 1994.g. On nije bio razriješen komandne dužnosti sve dok dana 23. avgusta 1995.g. nije doneseno Rješenje o raspoređivanju Miloša Stupara na dužnost i zadatke (Dokaz O-94), čime je raspoređen na radnu obavezu kao šef zvorničkog odjela Uprave za kontradiverzionu zaštitu, od 21. avgusta 1995.g. Ostali materijalni dokazi potvrđuju da je on u datom periodu bio komadant Odreda, uključujući Depešu br. 01/1-14/2-293 (Dokaz O-263) od 16. avgusta 1995.g. i Depešu br. 01/1-1-4/2-62 (Dokaz O-101) od 18. jula 1995.g., za koje je Vijeće zaključilo da su autentične kopije depeša poslanih teleksom. Stupar se u tim depešama oslovljava kao komadant Odreda. Isto tako, službeni dokument br. (označen ručnim pečatom pod brojem 02941600-02941603) i službeni dokument br. 01/1-1-4.2-278/95 (Dokaz O-262) od 14. avgusta 1995.g. predstavljaju korespondenciju između Drugog odreda Šekovići i Prve pješadijske brigade Birač, u kojoj se traži odobrenje za premještanje izvjesnog Nenada Protića iz te brigade u Drugi odred Šekovići. I u ovim dokumentima se Stupar spominje kao komadant Odreda.

Pored toga, službeni dokument br. 01/1-1-4/2-229/95 od 5. jula 1995.g. (Dokaz O-259) i službeni dokument br. 01/1-1-4/2-230/95 (Dokaz O-183) od 5. jula 1995.g. predstavljaju relevantni dokaz Stuparevog položaja *de jure*. Ovi dokumenti su polugodišnji, odnosno kvartalni izvještaj Drugog odreda Šekovići za 1995.g. i oba nose datum 5. juli 1995.g. i opisuju aktivnosti Odreda u tim periodima. U oba ova izvještaja se navodi da je Stupar u datom periodu bio komadant Odreda i oba su izdata po njegovom ovlaštenju kao komadanta Odreda, i oba nedvosmisleno sadrže njegov potpis.

Dane Branković, vještak grafolog, ispitan je pred Vijećem dana 17. januara i 28. januara 2008.g. o svojoj analizi i zaključcima u vezi sa rukom pisanim potpisima imena Miloš Stupar koji se pojavljuju na četiri dokumenta. Međutim, samo jedan od tih dokumenata je relevantan za zaključak Vijeća da je Stupar bio *de jure* komadant Odreda u dato vrijeme: prepiska između Drugog odreda Šekovići i Prve pješadijske brigade Birač u vezi sa premještajem Nenada Protića. Branković smatra da potpis na tom dokumentu koji je navodno Stuparev, zapravo nije njegov lično. Vijeće ne nalazi da je ovo mišljnje korisno za utvrđivanje Stuparevog statusa *de jure*. Taj dokument je autentičan i zvaničan, i kao takav, njegov značaj za ovaj predmet je u tome što je izdat po ovlaštenju Stupara kao komadanta, a ne u tome da li je on zapravo lično potpisao taj dokument. Tomislav Kovač i drugi svjedoci su potvrdili da

nije bilo neobično da lica na rukovodnim položajima ovlaste druge da umjesto njih potpisuju dokumenta.

Korištenje stručnog mišljenja Daneta Brankovića je sporno, tako da čak i da je Vijeće bilo uvjereno njegovim izlaganjem to ne bi imalo značaja za pitanja koja se odnose na ovaj predmet. Bez obzira na to da li je ili nije Stupar zapravo potpisao dokumenta ili je to učinio neko drugi umjesto njega, u njegovo ime ili bez njegovog znanja, ti dokumenti ipak potvrđuju činjenicu da oni koji su ih sačinili smatraju Stupara komadantom Odreda. Što je još važnije, zaključak Vijeća da je u datom periodu Stupar bio *de facto* i *de jure* komadant Drugog odreda Šekovići zasniva se na objektivnim i subjektivnim dokazima, i pored ograničenog broja dokumenata koji su bili predmet ove analize. Ti drugi dokazi nesumnjivo potvrđuju da je u datom periodu Stupar zaista bio komadant Drugog odreda Šekovići.

Odbrana je takođe kao svjedoka pozvala Vujadina Gagića koji je u datom periodu bio nadležan za sačinjavanje izvještaja u Odredu. Prema riječima Vujadina Gagića, Stupar je prestao da bude na položaju komadanta 1995.g., a Ljubomir Borovčanin, tadašnji zamjenik komadanta SPB je naredio da se Stupar zadrži na spisku do raspoređivanja na druge dužnosti. Vujadin Gagić je negirao da je Stupar potpisao dokumenta uvedena kao Dokazi O-262, O-260 i O-183, i izjavio da potpis na tim dokumentima nije Stuparev. Što se tiče Dokaza O-260 i O-263 , svjedok je izjavio da je Rade Čuturić naredio da ih Stupar potpiše umjesto njega.

Vijeće nalazi da je u određenim dijelovima iskaz ovog svjedoka nelogičan. To se posebno odnosi na pitanje zašto bi Rade Čuturić, navodni komadant Odreda u to vrijeme, ovlastio svog prethodnika na mjestu komadanta Odreda, odnosno, optuženog Miloša Stupara, da potpiše dokumente umjesto njega, dok je Stupar istovremeno potpisivao dokumenta kao komadant Odreda. Drugim riječima, iako je komadant Odreda mogao ovlastiti nekog drugog da potpiše dokumenta u njegovo ime, to drugo lice ne bi sebe potpisalo kao komadant Odreda, nego samo u ime komadanta Odreda.

ii. Ovlasti *de facto*

Službeno dodjeljivanje ovlasti *de jure* je važan pokazatelj odnosa nadređeni-podređeni; međutim, kako je već navedeno, nije i odlučujući. Takođe nije neophodan niti presudan. Pretresno vijeće MKSJ u predmetu *Čelebići* je navelo: "Puko odsustvo formalno-pravne vlasti da se kontrolišu postupci podređenih stoga ne bi trebalo uzimati kao prepreku pripisivanju krivične

odgovornosti."[307] Citirajući Međunarodni sud pravde, to vijeće je naglasilo: "Pri rješavanju o pitanjima odgovornosti valja obratiti pažnju na stvarno vršenje moći odnosno kontrole, a ne na formalne nazive".[308]

Dokazi *de facto* ovlasti koja je dovoljna za vršenje stvarne kontrole uključuju način na koji su se njihove ovlasti manifestovale i priznavale, što je dokazano, na primjer, njihovom praksom u izdavanju naredbi uz očekivanje da će one biti izvršene.[309] Stupar je bio *de facto* komadant Drugog odreda Šekovići dana 13. jula 1995.g.

Svjedoci Danilo Zoljić, Dragomir Stupar, Dragan Obrenović, Jovan Nikolić, Stevo Stanimirović, Duško Mekić, Mirko Sekulić, Nikola Milaković, Živojin Milošević, Đorđo Vuković i S4 svjedočili su o Stuparevoj *de facto* komandnoj ovlasti, kao i Miladin Stevanović, Petar Mitrović i Ljubomir Borovčanin u svojim izjavama datim u fazi istrage Tužilaštvu BiH i Tužilaštvu MKSJ.
U izjavama datim Tužilaštvu MKSJ (Dokaz O-337), odgovarajući na eksplicitno pitanje istražitelja ko je bio komadant Drugog odreda Šekovići, Ljubomir Borovčanin je izjavio da je komadant bio Miloš Stupar. Iako je za vrijeme davanja iskaza na glavnom pretresu u ovom postupku Botrovčanin naveo da je pogriješio u vezi s tim, uvidom u njegove ranije izjave utvrđeno je da je on stalno, kroz sve izjave, spominjao optuženog Stupara kao komadanta Drugog odreda Šekovići. Pored toga, u svom Izvještaju o pretpočinjenosti koji obuhvata vremenski period između 11. i 20. jula 1995.g. i koji je Borovčanin napisao u isto vrijeme, ali prije podizanja optužnice protiv Stupara, Borovčanin je izjavio da su Stupar i Čuturić, tim redom, vodili Drugi odred. Treba naglasiti da je u datom periodu Borovčanin bio zamjenik komandanta Specijalne brigade policije, i u tom svojstvu je bio direktno nadređen Stuparu. Imajući u vidu tu činjenicu, nemoguće je zaključiti da je Borovčaninova izjava bila netačna. Stoga njegovo sadašnje negiranje da je u tom periodu Stupar bio komadant nije ni vjerodostojno ni uvjerljivo.

Svjedok Danilo Zoljić je izjavio da je, u julu 1995.g., Miloš Stupar bio komadant Odreda. Danilo Zoljić je u to vrijeme bio komandant Zvorničke brigade policije. U svom iskazu na glavnom pretresu i u svojim izjavama tokom istrage (Dokazi O-79 i O-80), Zoljić je dosljedno i potvrdno izjavio da je Stupar bio komadant Odreda, a Rade Čuturić njegov zamjenik. On je radio s obojicom u nekoliko misija na terenu i znao je u kom su svojstvu i na kojem položaju. Izjavio je da je sreo Stupara, Borovčanina i Pantića zajedno na

[307] Presuda u predmetu *Čelebići*, par. 742.
[308] Predmet *Čelebići*, par. 197, u kom se citira: *Pravne posljedice po države stalnog prisustva Južne Afrike u Namibiji (Jugozapadnoj Africi) uprkos rezoluciji 276 Savjeta bezbjednosti (iz 1970. godine),* Savjetodavno mišljenje, Izvještaji MSP,1971. godina, str. 16, par. 118
[309] *Tužilac protiv Bagilishema*, MKSJ-95-1A-A, presuda, 3. juli 2002.g., par. 59.

Žutom mostu dana 12. jula, i da je 13. jula vidio Stupara na putnom pravcu Bratunac – Konjević Polje, a Čuturića na drugoj lokaciji. Dana 15. jula, Zoljić je imao sastanak sa Stuparom, Dragomirom Vasićem, načelnikom zvorničkog CJB, Draganom Obrenovićem, komandantom Zvorničke brigade VRS, i Borovčaninom u Zvorniku. Stupar je ranije razgovarao s njim u restoranu u Zvorniku, u maju 1995.g., o tome kako želi da prepusti komandu i ode iz Odreda, ali je Zoljić bio siguran da on to nije učinio do 13. jula.

Svjedok Dragan Obrenović je potvrdio izjave Vasića i Zoljića u vezi sa Stuparevim prisustvovanjem sastanku u Zvorniku dana 15. jula u svojstvu komadanta Drugog odreda Šekovići.

Svjedok Jovan Nikolić je izjavio da poznaje Stupara od prije rata. Pored toga je rekao da ga nije vidio u Kravici onog dana kada je on stigao ali da zna da je, u to vrijeme, Stupar komandovao specijalnom policijom.

Svjedok Nikola Milaković, Stuparev vozač u to vrijeme, izjavio je da je optuženi Stupar komandovao Odredom u vrijeme kada je Odred poslan u Bajkovicu u blizini Tuzle, nakon događaja u Kravici. Milaković je bio siguran u to jer je on lično vozio Stupara na tu lokaciju. Milaković je izjavio da su, u to vrijeme, 1. i 2. vod otišli u Zvornik i da je on saznao od Stupara da je Rade Čuturić ranjen kada je jedan Bošnjak zgrabio pušku od jednog pripadnika voda Skelani. U svojoj izjavi datoj za vrijeme istrage (Dokaz O-45) i za vrijeme svjedočenja, svjedok je opisao događaj u kojem je, dok je vozio prema Bajkovici 14. jula, imao udes i tražio od Stupara da motorolom naredi jedinicama da ne pucaju dok budu prolazili.
Svjedok Živojin Milošević, vozač u Odredu, izjavio je da je 10. jula od Stupara i Čuturića tražio da ode na odsustvo. Pored toga, rekao je da su tada kružile priče da će Čuturić zamijeniti Stupara na položaju komadanta Odreda, ali je Stupar tada još uvijek bio komadant. Ovaj svjedok je takođe izjavio da je, po povratku s odsustva dana 14. i 15. jula, našao Stupara u štabu jedinice. U svojoj izjavi datoj u fazi istrage (Dokaz O-69), svjedok je izjavio da je Stupar bio komadant dana 10. jula u 20,30 sati kada ga je svjedok pitao da ga pusti na odsustvo radi proslave Petrovdana, što je Stupar odobrio. Živojin Milošević je ponovo vidio Stupara sa Odredom na terenu u Baljkovici, i pomogao mu da automobil marke Golf koji je pripadao Odredu izvuče s nasipa na kojem ga je ostavio Nikola Milaković.

Svjedok Stevo Stanimirović, u to vrijeme skladištar u Odredu, naveo je u svojoj izjavi datoj Tužilaštvu za vrijeme istrage (Dokaz O-339a) da je Stupar bio komadant Odreda dana 13. jula 1995. Svjedok je izjavio da je, prije i nakon događaja u Srebrenici, Stupar dolazio u skladište u svojstvu komadanta,

i da nikada nije čuo da je Stupar razriješen te dužnosti. Ovaj svjedok je za vrijeme glavnog pretresa izmijenio iskaz rekavši da je njegova izjava u Tužilaštvu uzeta nezakonito. Međutim, Tužilaštvo je uvelo i audio-zapis sa saslušanja (Dokaz O-339a), koji je Vijeće analiziralo. Očigledno je iz zapisa da nije bilo nepravilnosti u saslušavanju ovog svjedoka, izjava nije uzeta pod prisilom niti prijetnjom, i predstavljala je dobrovoljni čin svjedoka. Vijeće nalazi da je izjava koja je o tom pitanju data tužiocu vjerodostojna, jer potkrepljuje izjave drugih brojnih svjedoka.

Svjedok Dragomir Stupar je vidio optuženog Stupara u Šekovićima nekoliko dana prije pada Srebrenice i prije nego što je Borovčanin pozvao svjedoka da mu kaže da organizuje logistiku, o čemu je već bilo riječi. Stupar je tom prilikom rekao svjedoku da očekuje poziv od Borovčanina i da bude spreman da okupi logističku podršku. Dragomir Stupar je takođe vidio optuženog Stupara dana 13. jula u isto vrijeme i na istom području kao i generala Mladića u Sandićima, i ponovo ga je vidio na sastanku u Zvorniku dana 15. jula, s Borovčaninom i drugim učesnicima. Znao je da Stupar nije bio zadovoljan svojim komandnim položajem i da je bilo neslaganja s Goranom Sarićem, komandantom brigade SPB. Svjedok je naglasio da je optuženi Stupar često bio odsutan iz Odreda i da je prepuštao Čuturiću da na terenu vodi Odred. Međutim, posvjedočio je da je 13. jula Stupar bio prisutan, kao i Čuturić.

Svjedok Mirko Sekulić je bio tehnički sekretar u vodu Skelani, zadužen za pisanje svakodnevnih naredbi. Imao je pristup dokumentima i bio je na takvom položaju da bi znao da je došlo do promjene u komandovanju. U izjavi koju je dao tokom istrage (Dokaz O-74), naveo je da je Stupar bio komadant odreda. Sekulić je još rekao da je vidio Stupara 14. jula u civilnom autu marke *Golf* bordo boje. Ranije je svjedok naveo da je jedna privatna firma s vremena na vrijeme posuđivala Odredu automobil marke *Golf*, pored crvenog *Golf*a koji je pripadao Odredu. U to vrijeme je Stupar nosio civilnu odjeću i bio je s dva vojna vozača. Svjedok je takođe naveo da je vidio optuženog Stupara na sahrani Krste Dragičevića, i da je Stupar bio komadant Odreda kada se pojavio na sahrani. Svjedok je naveo da je i Čuturić bio na sahrani, ali je smatrao da je Čuturić komadant nižeg ranga, po ovlaštenjima bliži „Čopu“, Milenku Trifunoviću.

Svjedok Đorđo Vuković je izjavio da su se drugi uvijek obraćali Stuparu i da je Čuturić zamijenio Stupara nakon šestomjesečnog probnog perioda. Međutim, on nije znao da li se radilo o zvaničnoj smjeni i postavljenju komadanta. U svojoj izjavi datoj u istražnoj fazi (Dokaz O-70), Vuković je izjavio da mu je uveče, 13. jula, u Bratuncu optuženi Stupar naredio da preveze tijelo Krste Dragičevića u Bratunac.

Svjedok Marko Aleksić, komandir Prvog voda Drugog odreda, naveo je u svojoj izjavi datoj u istražnom postupku (Dokaz O-51) da je 13. jula vidio Stupara na putnom pravcu Bratunac – Konjević Polje, i 14. jula u Zvorniku, kako stoji pored bordo *Golf*a s dva muškarca u uniformi.

Svjedok Tomislav Dukić je nakon 13. jula vidio Stupara u svojstvu komadanta ali pretpostavlja da je, zato što je Čuturić bio povrijeđen, Stupar „povučen". Međutim, Čuturić je ostao u službi i viđen je u noći 13. na terenu zajedno s Drugim vodom u Konjević Polju, što su potvrdili i Slobodan Stjepanović i Milenko Pepić u svojim izjavama datim u fazi istrage (Dokaz O-73). Svjedok Marko Aleksić je u svojoj izjavi datoj u istražnoj fazi naveo da je vidio i Čuturića i Stupara s njima na terenu dana 14. i 15. jula. Pored toga, svjedoci Radislav Božić i Mirko Sekulić su potvrdili njihovo zajedničko prisustvo tih dana.

Svjedok Siniša Bećarević je svjedočio na glavnom pretresu; međutim, njegovo svjedočenje na glavnom pretresu se znatno razlikovalo od njegove izjave date u istražnoj fazi. Ovaj svjedok je tvrdio da se ne sjeća ničega i da je zbunjen, te da nije u stanju da svjedoči. Da bi se razjasnilo njegovo mentalno stanje, Vijeće je angažovalo sudskog vještaka neuropsihijatra, Mariju Kaučić-Komšić, koja je utvrdila da svjedok pati od akutne reakcije na stres i da nema naznaka bilo kakve psihičke bolesti od ranije niti njegove nemogućnosti da zapamti stvari, te da je sposoban da svjedoči. U izjavi datoj u fazi istrage (Dokaz O-56), svjedok Siniša Bećarević je rekao da mu je Stupar odobrio odsustvo između 1. i 3. jula 1995.g., i da mu je 14. ili 15. jula Stupar naredio da se vrati u jedinicu da zamijeni povrijeđenog pripadnika jedinice. Izvijestio je da ga je Stupar povezao Stuparevim autom i dovezao do jedinice.

Većina optuženih nije imala pitanja za Bećarevića, iako su dobili dvije prilike da ga unakrsno ispitaju. Vještak je ostala pri svom mišljenju da je on sposoban za svjedočenje nakon što je saslušala njegov iskaz na sudu. U izjavi datoj u fazi istrage, Bećarević je naveo da je, dok je bio u Srednjem, pitao Miloša Stupara da mu odobri odsustvo jer je njegova supruga, kao i Stupareva, očekivala dijete. Odsustvo mu je odobreno, iako je kasnije, jednog dana, Stupar došao i rekao mu da mora da se vrati na front. Stupar ga je povezao do Konjević Polja i čuo je da je Krle poginuo. On nije vidio Čuturića ali je čuo da je povrijeđen u vrijeme kada je Krle ubijen. U svom prvobitnom svjedočenju pred Vijećem, Bećarević je priznao da izjava uzeta u fazi istrage sadrži njegov potpis i da mu je pročitana. Takođe je utvrđeno da izjava iz oktobra 2005. ispunjava sve formalne uslove. Ova izjava je data prije pojave „akutne reakcije na stres" koju je neuropsihijatar opisala. Stoga je ta izjava pouzdaniji dokaz.

Stupareva odbrana je pobijala da je on vršio efektivnu kontrolu nad Drugim odredom dana 13. jula 1995.g., i tvrdila da je Stupar prestao da bude komadant Odreda krajem juna 1995.g. Međutim, svjedoci koji su izjavili da on više nije bio komadant od 13. jula imali su vrlo različite stavove o tome kada je on prestao da bude komnandir. Moguće je da su se ti nižerangirani policajci sjećali kada su prvi put vidjeli Čuturića kako vrši komandnu ulogu na terenu, za koju Vijeće smatra da ju je vršio u svojstvu zamjenika komadanta kako bi stekao iskustvo pripremajući se za kasnije preuzimanje komande. Činjenica je da se shvatanja svjedoka koji su smatrali da je Čuturić bio komadant razlikuju u pogledu toga kada je Stupar prestao da vrši efektivnu kontrolu u Odredu, što je samo po sebi dokaz da ta kontrola zapravo nikada nije zvanično ili nezvanično prestala bilo *de jure* ili *de facto*.

Svjedok Ljubiša Bečarević je tvrdio da je Stupar bio komadant do raspoređivanja u Srednje . Isto je izjavio i Nikola Milaković u svojoj izjavi datoj tokom istrage (Dokaz O-68). Milenko Pepić u svojoj izjavi iz istrage (Dokaz O-73) je rekao da je Stupar bio komadant neposredno prije njihovog zadatka u Srednjem. Svjedoci Duško Mekić i Predrag Celić su rekli da je to bilo u junu 1995.g., a svjedok Slobodan Stjepanović da je to bilo između aprila i juna 1995.g. S druge strane, svjedoci Tomislav Dukić, Nebojša Janković i Nedeljko Sekula su izjavili da je do zamjene komadanta došlo u martu 1995.g., a Nedeljko Sekula je u svojoj izjavi datoj u istražnom postupku (Dokaz O-78) rekao da je to bilo krajem 1994.g. Svjedok Marko Aleksić je naveo u svojoj izjavi iz istrage (Dokaz O-49) da je to bilo u proljeće 1995.g., ali je tokom suđenja rekao da je bio kraj juna 1995.g. Svjedok Đorđo Vuković je rekao u svojoj izjavi iz faze istrage (Dokaz O-70) da je bio septembar 1994.g. Takođe, nekoliko njih je svjedočilo da je komadant morao imati zamjenike, ali nijedan nije mogao navesti ime Čuturićevog zamjenika u julu 1995. ili ranije.

Vijeće smatra vjerodostojnim da je prema rasporedu odgovornosti u Drugom odredu, Čuturić, kao mlađi oficir, bio sa nižerangiranim policajcima na terenu, dok je Stupar, kao viši oficir, bio odgovoran za više logistička i administrativna pitanja i za sastanke – takođe i na terenu – sa nadređenima, o čemu je svjedočilo nekoliko svjedoka.

Stoga Vijeće zaključuje da svjedoci koji su svjedočili da je Čuturić preuzeo komandu prije avgusta 1995. nisu bili u pravu. Vijeće smatra vjerodostojnim svjedoke koji su izjavili da je Stupar nastavio da komanduje Drugim odredom tokom čitavog perioda relevantnog za optužnicu, dok nije preraspoređen u avgustu 1995.g., jer su ti svjedoci imali priliku da direktno od Stupara primaju naređenja, svjedočili su njegovom vršenju komandnih dužnosti, ili su morali

tačno znati ko je komadant a ko zamjenik da bi koordinisali informacije i vršili komandu i kontrolu, zbog svog višeg položaja ili dodijeljenih zadataka.

c. Stvarna kontrola koju je imao optuženi

Komandna odgovornost zahtijeva: 1) da postoji hijerarhija, vojna ili civilna, formalna ili neformalna; 2) da su optuženi unutar te hijerarhije; i 3) da su izvršioci na nižem položaju od optuženog.[310] Kao što je Pretresno vijeće Suda BiH navelo, nema potrebe da počinilac bude neposredni podređeni optuženog.[311] Prema načelu komandne odgovornosti, za isto krivično djelo koje je počinio podređeni može se smatrati odgovornim više lica.[312]

Optuženi Stupar je imao *de jure* i *de facto* ovlasti kao komadant Drugog odreda Šekovići, a zvanično je postavljen naredbom iz februara 1994.g.; Drugi odred Šekovići bio je jedinica unutar zvanične vojne hijerarhije; Stupar je bio komadant te jedinice; a petorica optuženih koji su počinili zločin genocida su bili na nižim položajima u odnosu na Stupara. Optuženi je od pripadnika Drugog odreda Šekovići očekivao poslušnost pod prijetnjom kazne.

Optuženi Stupar je imao i stvarnu kontrolu nad Odredom na terenu. Svjedoci su potvrdili da su ga vidjeli dana 13. jula na cesti dok je kontrolisao položaje Odreda.

Optuženi Stevanović je u vezi sa Stuparom izjavio da je 13. jula 1995.g., oko 10:30 sati, Stupar sišao na cestu na kojoj su bili raspoređeni da bi provjerio da li je sve u redu i kako je planirano. Stevanović je takođe izjavio da je Stupar bio „glavni komadant Odreda, a da je Oficir [Čuturić] bio njegov zamjenik."

Svjedok Dragomir Stupar je takođe izjavio da je najprije sreo Stupara na cesti u blizini Sandića, istoga dana kada je vidio generala Mladića i Borovčanina.

Svjedok Duško Mekić je izjavio da je Miloš Stupar dana 14. jula izdao naređenje da Odred ide na teren na područje Udriča u blizini Zvornika.

Svjedok Danilo Zoljić je izjavio da je 13. jula sreo Stupara na cesti u blizini Sandića i da su se pozdravili.

Svjedok S4 je svjedočio da je, 13. jula, dok su pripadnici voda bili na livadi, vidio Stupara kako autom prolazi 2-3 puta.

---

[310] *Tužilac protiv Halilovića*, IT-01-48-A, presuda, 16. oktobar 2007., par. 59.
[311] *Momčilo Mandić*, X-KR-05/58 (Sud BiH), Prvostepena presuda , 18. juli 2007., na 153.
[312] *Tužilac protiv Strugara*, IT-01-42-T, presuda, 31. januar 2005., para 365.

8. Disciplinski postupci

Optuženi Stupar, kao komadant Drugog odreda Šekovići specijalne policije MUP-a, imao je obavezu da pokrene disciplinski postupak protiv pripadnika Odreda koji su izvršili ubistva u skladištu u Kravici. Postojala su najmanje dva disciplinska postupka koje je mogao primijeniti kako bi ispunio svoju obavezu da kazni optužene.

Kažnjavanje ratnih zločina a posebno genocida u okviru domaćeg krivičnog pravnog sistema država ima centralno mjesto prema međunarodnom humanitarnom pravu. Obaveza kažnjavanja genocida predstavlja jednu od primarnih obaveza utvrđenih Konvencijom o genocidu. Tu obavezu je prihvatila bivša Jugoslavija kada je ratifikovala Konvenciju o genocidu i ugradila je u domaći zakon objavljivanjem u Službenom listu SFRJ 16/78. Ova obaveza je stvarno stupila na snagu usvajanjem člana 141. Krivičnog zakona SFRJ.[313] Saradnja u istragama u vezi sa ratnim zločinima, uključujući genocid, postala je lična zakonska obaveza svakog pojedinca u RS usvajanjem Zakona o obaveznom prijavljivanju zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava RS[314]; a za nepoštivanje zakona bila je predviđena zatvorska kazna. Obaveze prema Zakonu o obaveznom prijavljivanju odnosile su se na sve građane bez obzira na njihov položaj unutar vojne ili državne strukture.

To je još jedna konkretna obaveza kažnjavanja ratnih zločina u odnosu na pripadnike Vojske i MUP-a za vrijeme oružanog sukoba. U svojoj Naredbi br. 01-53/92, „Primjena pravila međunarodnog ratnog prava u Vojsci“, Radovan Karadžić je naredio:

> Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vojska) i Srpsko Ministarstvo unutrašnjih poslova u oružanom sukobu primjenjuju i poštuju pravila međunarodnog ratnog prava [odnosno]
> - međunarodni ugovore koje je potpisala ili ratifikovala odnosno kojima je pristupila SFRJ;
> - pravila međunarodnog običajnog ratnog prava;
> - opšte priznata načela međunarodnog ratnog prava.
>
> ....
>
> Protiv lica koja krše pravila međunarodnog ratnog prava nadležni starješina je dužan da pokrene postupak za izricanje zakonom propisanih sankcija.[315]

[313] Sl. list SFRJ", br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 74/87, 57/89, 3/90
[314] Službeni glasnik RS, br. 32, 31. decembar 1994.
[315] Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, br. 9, 13. juni 1992.

U Vojsci i MUP-u su postojali dodatni zakoni, pravila i propisi koji su određivali postupke prema kojima su nadređeni bili dužni da pokrenu disciplinske mjere protiv svojih podređenih koji su počinili bilo kakvu vrstu krivičnog djela ili druga kršenja vojnih pravila i prakse. Ovi postupci su predviđali i krivičnu i disciplinsku reakciju na prekršaje i kršenja krivičnog zakona i internih propisa. Sva državna tijela, uključujući Ministarstvo unuitrašnjih poslova, podlijegali su Zakonu o radnim odnosima u državnim organima.[316] Član 22. Zakona propisuje:

> Zaposleni u državnim organima i imenovani pojedinci smatraju se materijalno i krivično odgovornim za svoj rad.
> Krivična ili prekršajna odgovornost ne isključuje disciplinsko kažnjavanje za isto djelo koje je obuhvaćeno krivičnim ili prekršajnim postupkom.

U periodu kada je njegov odred bio pretpočinjen VRS-u, od 10. jula do 20 jula 1995.g., Stupar je bio na komandnom položaju u Odredu. Unutrašnji integritet komandne strukture za pretpočinjene specijalne policijske jedinice osiguran je članom 14. Zakona o primjeni Zakona o unutrašnjim poslovima za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili opasnosti od ratnog stanja, koji propisuje:

> Policijske jedinice su pod direktnom komandom komadanta koji je pripadnik MUP-a. U periodu pretpočinjenosti Vojsci Republike Srpske, one zadržavaju svoju organizaciju i ne mogu se raspasti niti odvojiti.[317]

Stupar je podlijegao zakonima i pravilima VRS tokom perioda pretpočinjenosti. Vještak odbrane, dr. Mile Matijević, objasnio je da to znači sljedeće:

> Vojna pravila važe i primjenjuju se na angažovanu policijsku jedinicu radi poštivanja načela jedinstvene komande onoliko dugo koliko je ta policijska jedinica pretpočinjena komadantu vojne jedinice u zoni borbenih dejstava, kako je propisano i Zakonom o VRS, Zakonom o vojnom tužilaštvu, Zakonom o vojnim sudovima i Zakonom o primjeni Zakona o vojnim sudovima i Zakona o vojnim tužilaštvima u vrijeme ratnog stanja.

Prema članu 78. Zakona o Vojsci, na koji se pozvao dr. Matijević, Stupar je, kao komadant Odreda, imao ovlast da pokrene postupak protiv optuženih,

[316] *Službeni glasnik Republike Srpske* (Br. 11, ponedjeljak, 13. jun 1994)
[317] Službeni glasnik Republike Srpske br. 1/94

uključujući hapšenje i privremeno pritvaranje dok se vode disciplinski postupci.

Član 65. Zakona o vojnim sudovima na koji se vještak takođe poziva, propisuje:

> Dužnost je svakog starješine da preduzme korake kako bi spriječio da se lice koje je počinilo djelo koje podliježe krivičnom gonjenju sakrije ili pobjegne, da sačuva tragove zločina i predmete koji mogu poslužiti kao dokaz, i da prikupi sve informacije koje mogu biti korisne za sudski postupak. Starješina je dužan da o krivičnom djelu obavijesti vojnog tužioca, direktno ili preko oficira na višem položaju.

U vojna pravila kojima je optuženi podlijegao spadaju i „Pravila o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“ i „Smjernice vojnih tužilaca za utvrđivanje kriterijuma za krivično gonjenje, 6. oktobar 1992.g.“.[318]

Pravilo 21. Pravila o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava, u pogledu načela komandne odgovornosti, propisuje slijedeće:

> Vojni starješina je lično odgovoran za povrede pravila ratnog prava ako je znao da su povrede ratnog prava izvršene, a protiv prekršioca ne pokrene disciplinski ili krivični postupak ili, ako nije nadležan za pokretanje postupka, prekršioca ne prijavi nadležnom vojnom starješini.

Smjernice koje je donio vojni tužilac zasnivaju se na Zakonu o vojnim sudovima, ali i uspostavljaju postupke koji se moraju poštovati kada starješina sazna za djela koja su počinili njegovi podređeni, a koja su eventualno počinjena kršenjem posebno međunarodnog humanitarnog prava. Zasnovane na Karadžićevoj naredbi br. 01-53/92, „Pravila o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u Vojsci“, Smjernice naglašavaju načelo komandne odgovornosti:

[318] Citat: Navedeno u glavnom dijelu Butler-ovog izvještaja: Smjernice Vojnog Tužilaštva za određivanje kriterija za krivično gonjenje, 6.10. 1992 (Dokaz - O-282); Butlerov izvještaj o brigade, 5.4, 5.6-5.8 (dokaz -O-226).

> Ako starješine saznaju da su jedinice oružanih snaga Vojske Republike Srpske ili njihovi pripadnici počinili ili čine takva djela [kršenje međunarodnog humanitarnog prava] i ne preduzmu korake da sami spriječe posljedice takvih djela i da izlože izvršioce krivičnom gonjenju, i sami postaju odgovorni za ta krivična djela.

Smjernicama se uspostavlja proces za koji je potrebno „da starješine u svim jedinicama moraju da prihvate obavezu pisanja izvještaja o svim događajima koji se mogu smatrati krivičnim djelima, bez obzira na to da li su ih počinili pripadnici Vojske Republike Srpske ili pripadnici neprijateljske strane, i da komandu izvijeste o svemu što znaju o navedenim incidentima". Pored toga, Smjernicama predviđaju da se zločin prijavi najbližim „organima vojne policije, bezbjednosnim i vojnim sudskim organima", da se to područje osigura do dolaska odgovarajućih istražnih organa ili, ako to nije praktično, da se prikupe dokazi u obliku izjava svjedoka i napravi snimak mjesta zločina, i da se dostave najbližem vojnom tužilaštvu.

Momir Nikolić je potvrdio u svom iskazu datom pred MKSJ da je takva disciplina sprovođena u praksi. U pogledu discipline, na pitanje šta je on mogao očekivati da njegov komadant uradi u slučaju da je odlučio da kazni Nikolića za njegovu ulogu u genocidu, svjedok je rekao:

> Komadant bi me sljedećeg dana ili u narednom periodu jednostavno suspendovao s dužnosti. Pokrenuo bi istragu. Preduzeo bi mjere i tražio pokretanje krivičnog postupka protiv mene.[319]

Kovač je potvrdio u svom iskazu da su na isti način i komadanti MUP-a imali ovlasti da na licu mjesta pokrenu disciplinski postupak.

Dragan Obrenović je priznao u svom iskazu datom MKSJ-u da disciplinski postupak nije bio samo propis na papiru nego da je bio na snazi i da se koristio. Kada je bio konkretno upitan da li je postojao sistem „kažnjavanja vojnika koji su počinili krivična djela dok su bili na dužnosti ili u vezi sa njihovim vojnim aktivnostima", Obrenović je odgovorio potvrdno. Zatim je upitan: „A da li je protiv vojnika redovno vođena istraga, sudski postupak i da li su kažnjavani za krivična djela?" na šta je njegov odgovor bio: „Za neka jesu, za teže zločine kao što su ubistva, ranjavanja". To da ubistva u Kravici spadaju u kategoriju „težih zločina" ne može biti sporno.

[319] *Blagojević,* iskaz od 1. oktobra 2003.g., str. 2362

U MUP-u je postojao postupak prema kojem se od nadređenih tražilo da ispune svoju obavezu i pokrenu disciplinske mjere protiv podređenih koji su počinili krivična djela ili druga kršenja policijskih pravila i prakse. Taj proces i obaveza su propisani Zakonom o unutrašnjim poslovima.[320] Vještak odbrane za vojna pitanja, dr.Mile Matijević, naveo je da su, pored tog zakona, postojala „i neka podzakonska akta zasnovana na Zakonu, kao što su pravilnici, smjernice, naredbe, itd., koja su regulisala međusobne odnose unutar MUP RS. Svi zakoni propisuju disciplinsku odgovornost i postupak za utvrđivanje odgovornosti i disciplinske sankcije, počevši od novčanih kazni i raspoređivanja na druge dužnosti, do prestanka radnog odnosa“.

9. Znanje nadređenog

Element *mens rea* za komandnu odgovornost jeste da je optuženi znao ili mogao znati da se njegov podređeni sprema učiniti krivično djelo, odnosno da je već učinio takvo djelo. Krivični nehat nije dovoljan za pripisivanje odgovornosti, međutim, "komandantu nije dozvoljeno da 'svjesno zažmiri' na djela svojih potčinjenih."[321]

a. Stvarno znanje

MKSJ definiše stvarno znanje kao "svijest da su relevantna krivična djela počinjena ili će biti počinjena".[322] Svijest o krivičnim djelima može se dokazati neposrednim dokazima, kao što su izjave optuženih koje ukazuju da su bili svjesni, ili iskazom svjedoka koji su vidjeli da su optuženi bili prisutni u vrijeme izvršenja krivičnih djela. Takođe može biti dokazana na temelju posrednih dokaza.[323] U faktore kojima se na posredan način utvrđuje stvarno znanje spadaju: vrste krivičnih djela, ponavljanje zločina, i sličnost načina na koji su zločini počinjeni, geografska blizina nadređenog, strukture izvještavanja i nadzora koje su postojale, i broj podređenih koji su u to umiješani[324]. Da bi se posrednim dokazima moglo utvrditi stvarno znanje, dokazi moraju biti dovoljni da se zaključi da je nadređeni **morao** znati.[325]

b. “Mogao znati“

[320] Citat iz Sl.l.
[321] *Tužilac protiv Halilovića*, IT-01-48-T, presuda od 16.11.2005.g., par. 69.
[322] *Kordić,* presuda pretresnog vijeća, par. 427. (naglašenost dodana)
[323] *Tužilac protiv Galića*, IT-98-29-T, presuda od 5. decembra 2003.g., par. 174.
[324] *Vidi Tužilac protiv Limaja*, IT-03-66-T, presuda, 30. novembar 2005.g., para. 524; *Blagojević,* prvostepena presuda, para. 792.
[325] *Kordić*, presuda pretresnog vijeća, par. 427.

Žalbeno vijeće u predmetu *Čelebići* je navelo definiciju standarda "mogao znati" kakav je važio u odnosu na uslov *mens rea* za komandnu odgovornost u međunarodnom običajnom pravu. U kasnijim presudama je utvrđeno da je ta definicija, u stvari, ustanovljena.[326] U nedostatku stvarnog znanja "nadređeni će po načelima odgovornosti nadređenog biti krivično odgovoran samo ako je imao informacije koje su ga mogle upozoriti na djela počinjena od strane podređenih".[327] Te informacije ne moraju biti konkretne i dovoljno je da optuženi ima "neke opšte informacije koje bi ga upozorile na moguće nezakonite radnje njegovih potčinjenih"[328].

Informacije ne moraju imati neku određenu formu. Mogu biti u pismenom ili usmenom obliku ili ih nadređeni može spoznati vlastitim čulima[329]. Informacije dostupne nadređenom ne moraju biti dovoljne da dovedu do jasnog zaključka da je podređeni izvršio ili se sprema da izvrši krivično djelo. Potrebno je da budu dovoljne toliko da opravdaju dalju istragu.[330]

U dokazne faktore koji su relevantni za utvrđivanje da li je nadređeni mogao znati spadaju: blizina nadređenog mjestu gdje su prekršaji počinjeni; vidljivi fizički dokazi da su zločini počinjeni; izvještaji nadređenih i podređenih; razmjere zločina[331].

c. Znanje optuženog

Iako nema dokaza da je optuženi Stupar unaprijed znao da će pripadnici Drugog odreda izvršiti djela za koja su osuđeni, postoji mnogo dokaza o tome da je on znao, vrlo brzo nakon toga, da su oni počinili ta djela. Dok je trajalo ubijanje, glas o tome šta se dešava u skladištu Kravica pronio se kroz cijelu liniju policajaca iz Odreda čiji je položaj bio na cesti. Oni koji su imali motorole čuli su da je Čuturić rekao da je Krsto ubijen i da je on sam povrijeđen.[332] Oni koji nisu imali motorole, čuli su jedni od drugih na cesti o gubicima u Odredu i ubistvima Bošnjaka.[333] Pored toga, mnogi su vidjeli kolonu koja je odvedena u skladište, i ubrzo zatim čuli su mitraljesku i puščanu paljbu i detonaciju ručnih bombi iz pravca skladišta.[334] Čak i civili oko

[326] *Vidi npr. Blaškić*, presuda žalbenog vijeća, par. 62.
[327] *Čelebići,* presuda žalbenog vijeća, par. 241. (naglašenost dodana)
[328] *Bagilishema,* drugostepena presuda, para.28.
[329] *Vidi Galić*, presuda pretresnog vijeća, par. 175
[330] *Halilović*, presuda pretresnog vijeća, par. 68.
[331] *Vidi Tužilac protiv Krnojelca*, IT-95-25-A, presuda od 17. septembra 2003., para. 154, 171, 175-77. *Vidi i Tužilac protiv Kvočke i dr*., IT-98-30/1-T, presuda, 2. novembar 2001.g., par. 318
[332] Marko Aleksić; Tomislav Dukić; Milenko Pepić; Nedeljko Sekula.
[333] Dragan Kurtuma
[334] Marko Aleksić, Ljubiša Bećarević, Milenko Pepić, Slobodan Stjepanović.

Bratunca /Kravice su govorili o tom masakru.[335] Danilo Zoljić je čak čuo preko radija, uveče 13., dok je bio u Zvorniku, šta se desilo u Kravici. Od Čuturića, kao Stuparevog zamjenika, pod njegovom komandom i kontrolom, očekivalo bi se da prvom prilikom izvijesti Stupara o tome šta zna o događanjima u Kravici. Na osnovu svih ovih dokaza moglo bi se utvrditi da je Stupar „morao saznati" u vrlo kratkom vremenu za incident koji se desio.

Pored toga, Vijeće zaključuje da postoji neposredni dokaz da on zapravo jeste „stvarno znao" o ubistvima ubrzo nakon što su se dogodila. Borovčanin je u svom svjedočenju pred Sudom BiH svjedočio da je sreo Stupara u Domu zdravlja u Bratuncu uveče, 13., nakon ubistava u Kravici. Dom zdravlja je mjesto u koje je doneseno tijelo Dragičevića i u kojem su Čuturićeve opekotine zbrinute. Pored toga, svjedok odbrane optuženog Trifunovića, Mirko Trifunović je svjedočio da je „Mišo Stupar bio prvi koji je došao s lica mjesta i rekao mu da treba okupiti čitav Odred jer će donijeti Krstino tijelo". Stupar je takođe naredio Đorđi Vukoviću da odveze Krstino tijelo iz Doma zdravlja u Bratuncu nazad u Skelane to veče, a ta naredba je izvršena oko 20,00 sati.

Nakon toga, i Čuturić i Stupar su prisustvovali Krstinoj sahrani u Skelanima.[336] Miladin Stevanović je svjedočio da su, nakon sahrane, svi prisutni govorili o incidentu u kojem je Krsto Dragičević ubijen. S4 je takođe svjedočio da se o tom događaju razgovaralo na sahrani. Nebojša Janković i Obradin Balčaković su takođe rekli da su nakon sahrane od pripadnika voda čuli opis onoga što se desilo u Kravici.[337]

Dana 15. jula, Stupar je prisustvovao sastanku u Zvorniku sa Borovčaninom, Vasićem i Obrenovićem. Stuparevo prisustvo na sastanku potvrdili su svjedoci Dragomir Stupar, Danilo Zoljić i Dragomir Vasić, koji su svjedočili da je on tu bio zajedno s Borovčaninom. Prema iskazu svjedoka Dragana Obrenovića, komandanta Zvorničke brigade VRS, datom 2. oktobra 2003.g. na suđenju u predmetu *Blagojević*, Stupar je rekao da je ispred Kravice ubijen jedan od „njegovih ljudi". Stupar je objasnio na sastanku da je jedan zarobljenik zgrabio pušku od lica po imenu Oficir, koji je bio u njegovoj jedinici, i ubio ga, a ostali policajci su pobili Bošnjake u skladištu. Iako je Obrenović bio nesiguran u pogledu imena te osobe iz Odreda koja je ubijena, ostatak njegovog viđenja se slaže s činjenicama onako kako su se desile, a koje su očigledno poznate Stuparu.[338]

---

[335] Blagoje Stanišić

[336] Nebojša Janković; Mirko Sekulić.

[337] Nebojša Janković; Izjava Obradina Balčakovića, 25. decembar 2005. Dokaz br. 55.

[338] Obrenović je takođe pobrkao Stuparevo ime, međutim, imajući u vidu potvrdu drugih svjedoka, nema sumnje da se radilo o optuženom Stuparu koji je bio prisutan i povezan s događajem u Kravici.

10. Nadređeni je propustio da preduzme nužne i razumne mjere

Konačni element komandne odgovornosti zahtijeva analizu toga šta čini nužne i razumne mjere i koje su obaveze sprečavanja i kažnjavanja prema međunarodnom običajnom pravu. Propust da se spriječi zločin i propust da se kazni su dvije odvojene dužnosti, a ne alternative. Nadređeni ne može dopustiti da podređeni počini zločin za koji je znao ili mogao znati da će biti počinjen a onda "ispraviti" svoj propust tako što će kazniti podređenog, niti može preduzeti nužne i razumne preventivne mjere pa ako one ne daju rezultat ne snositi posebnu odgovornost zbog propusta da kazni. Ove dvije stvari mogu biti povezane dokazima. Na primjer, može se shvatiti da nadređeni koji daju naredbe kojima se zabranjuje kršenje međunarodnog humanitarnog prava, ali koji ne kazne podređene za kršenje tih naredbi, implicitno prihvataju "da takve naredbe nisu obavezujuće", što može biti dokaz o propustu da se spriječe naknadna kršenja.[339] Kada su svi ostali elementi ispunjeni, nadređeni se tereti i zbog dužnosti da spriječi i zbog dužnosti da kazni, a propust da učini ili jednu ili obje ove stvari čini ga odgovornim prema načelu komandne odgovornosti iz međunarodnog običajnog prava.

Pri utvrđivanju koje mjere su nužne i razumne, Vijeće se mora rukovoditi onim mjerama koje su u okviru stvarne kontrole nadređenog. Nadređeni se neće smatrati odgovornim za propust da uradi nešto što je bilo van njegove stvarne kontrole. Međutim, "pitanje da li je nadređeni imao *izričitu zakonsku mogućnost* da to uradi je nevažno ako se dokaže da je imao stvarnu mogućnost da djeluje".[340] Šta je razumno i nužno mora se razmatrati u kontekstu stvarnih događaja, ali mjere koje preduzima nadređeni moraju, prema međunarodnom pravu, biti "zakonite, izvedive, proporcionalne i blagovremene"[341]

a. Da spriječi zločin

Onog momenta kada nadređeni zna ili može da zna da podređeni "sprema ili planira" zločin, dužan je da djeluje da ga spriječi.[342] Specijalni sud za Sijera Leone je protumačio da se dužnost sprečavanja proteže na sprečavanje podređenih da izvršavaju nezakonite naredbe koje mogu dovesti do izvršenja krivičnih djela. Pretresno vijeće u predmetu *Fofana* nalazi slijedeće: "Vijeće smatra da je, kao dio svoje dužnosti da spriječi podređene da čine zločine, nadređeni takođe dužan da spriječi podređene da izvršavaju nezakonita

[339] *Halilović*, presuda pretresnog vijeća, par. 96; *Takođe vidi Orić*, presuda pretresnog vijeća, par. 326; *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubara*, IT-04-47-T, presuda, 15. mart 2006.g., par. 1778-1780..
[340] *Čelebići*, presuda pretresnog vijeća, par. 395 (naglašenost dodana)
[341] Mettraux, *Komandna odgovornost* (i tu citirani predmeti).
[342] *Kvočka*, presuda pretresnog vijeća, par. 317.

naređenja drugih nadređenih."[343] Vijeće je zaključilo: "Fofanina dužnost da spriječi uključivala je i obavezu da se ne povinuje nezakonitim naredbama ... i obavezu da osigura da njemu podređeni ne izvršavaju te naredbe."[344]

Iako Vijeće može misliti da je Stupar unaprijed znao da će ljudi pod njegovom komandom biti uključeni u genocidna ubistva u skladištu u Kravici, tužilac nije pružio dovoljno dokaza na osnovu kojih bi Vijeće moglo nesumnjivo zaključiti da je Stupar znao ili mogao znati da će taj konkretni zločin izvršiti njegovi podređeni. Stoga Vijeće ne smatra da je Stupar odgovoran prema načelu komandne odgovornosti za propust da spriječi zločin.

Iako se na osnovu dokaza nesumnjivo utvrđuje da je Stupar znao za genocidni plan za istrebljenje Bošnjaka iz zaštićene zone Srebrenica prisilnim premještanjem žena, djece i staraca, i ubistvima muškaraca, i da je znao da je njegova jedinica dio te misije, nema dovoljno dokaza o tome da je on unaprijed znao da će određeni zadatak nekih pripadnika njegovog odreda biti ubijanje muškaraca u skladištu Kravica. Nema dokaza da je Stupar izdao naredbu Čuturiću da formira kolonu da prati zatvorenike i konačno da se zatvorenici pobiju u skladištu Kravica. Nema dokaza da je Stupar bio informisan o tome da je takva naredba izdata Čuturiću prije nego što je naredba izvršena. Nema ni pouzdanih dokaza da je Stupar bio prisutan kada je kolona formirana i ispraćena od strane optuženog do skladišta ili u bilo koje vrijeme tokom pucnjave.

Jedini ponuđeni direktni dokaz koji potkrepljuje tvrdnju tužioca da Stupar jeste bio prisutan za vrijeme ubistava u skladištu bilo je svjedočenje Borovčanina koje je dao Tužilaštvu MKSJ. U svojoj izjavi od 11. marta 2002.g., Borovčanin je naveo:

> Kada je neko uključio motorolu, mogao sam čuti pucnjavu i detonacije...Stupar, komadant šekovićke jedinice, čuo sam njega...On je stalno govorio „Ma ne pitaj, ne pitaj. Nešto užasno se dešava“ i htio je da se ja vratim.... Rekao sam mu da se odmah vraćam. Okrenuli smo vozilo i vratili se....[345]

Borovčanin dalje kaže da je, kada je stigao u skladište, vidio Stupara i razgovarao s njim o tome šta se desilo, i da mu je Stupar navodno rekao da nijedan policajac nije učestvovao u ubijanju tog velikog broja Bošnjaka.

[343] CDF - Predmet *Fofana*, presuda pretresnog vijeća, par. 248
[344] *Id.*, par. 782
[345] Borovčanin, mart 2002.g., izjava, str. L0066350, L0066351 (dokaz-O-337)

Borovčanin je priznao da je vidio mrtva tijela na zemlji. Stupar je dalje, navodno, rekao Borovčaninu da su snage Milana Lukića dovele Bošnjake do skladišta i pobile ih.

Vijeće dalje zaključuje da je Borovčanin, a ne Stupar, bio prisutan u vrijeme dok se ubijanje dešavalo i da je gledao ubijanje, a bio je prisutan i na livadi kada je Čuturić formirao kolonu i viđen je kako stoji s Čuturićem dok je Mladić držao govor.[346] Tvrdnja Borovčanina da je Stupar bio prisutan za vrijeme ubistava nije vjerodostojna u svjetlu drugih dokaza. Ni Stevanović ni Mitrović nisu naveli Stupara među onima koji su prisustvovali pucnjavi, a Mitrović je zapravo konkretno negirao da je tamo vidio Stupara. Pored toga, S4 koji je bio ispred skladišta sve vrijeme dok su optuženi učestvovali u masakru, svjedočio je da Stupar nije bio u skladištu niti bilo gdje oko njih kada su pratili kolonu u skladište ili za vrijeme pucnjave. Iskaz S4 o ovome je vjerodostojan, jer on nije odavao utisak da pokušava da zaštiti Stupara, i priznao je da je ranije toga dana vidio Stupara na cesti više puta. Pored toga, komunikaciju motorolom preko koje su, kako kaže Borovčanin, Stupar i on razgovarali, pratili su komandiri voda i odjeljenja u cijeloj jedinici.[347] Marko Aleksić, koji je svjedočio, rekao je u svojoj izjavi u svojstvu svjedoka (Dokaz 0-49) koju je dao tužiocu 6.jula 2006.g., da je, kao privremeni komandir voda, pratio komunikaciju motorolom i da je čuo za događaje u Kravici ubrzo nakon ubistva Krste Dragičevića, ali da je lice koje je govorilo bio Čuturić, a ne Stupar. Milenko Pepić je takođe svjedočio da je čuo ovaj radio-izvještaj.

S obzirom da nema dovoljno vjerodostojnih dokaza da je Stupar bio prisutan na mjestu zločina u vrijeme ubistava ili dok su drugi optuženi prebacivali te ljude u skladište, Vijeću su jedino preostali posredni dokazi zasnovani na Stuparevom položaju u okviru komande i kontrole. Vijeće je zaključilo da je Stupar bio komadant Odreda, da je Borovčanin bio njegov direktni pretpostavljeni, da mu je Čuturić bio zamjenik i starješina koji je bio s Odredom nadgledajući operaciju na terenu, i da je Trifunović bio komandir voda kojem su bili odgovorni optuženi, osim Džinića koji je bio u drugom vodu u okviru istog Odreda. Na osnovu dokaza je takođe utvrđeno da su Drugi odred i drugi pripadnici specijalne policije, svi pod komandom Borovčanina, bili pretpotčinjeni VRS i da je bilo komandanata VRS na višim položajima iz Glavnog štaba i Drinskog korpusa koji su bili prisutni u i oko Kravice i livade u Sandićima dana 13. jula.

Iz razloga objašnjenog u Dijelu IV.C.1, Vijeće je odbacilo tvrdnju odbrane da je paljba bila neplanirana i da se desila samo zato što je jedan zatvorenik

[346] Iskaz i izjave S4;
[347] Izjava Radislava Božića (Dokaz O-58)

razoružao i ubio jednog pripadnika Trećeg voda Skelani, čime je izazvao ograničenu paljbu optuženih koji su pucali iz straha i u samoodbrani. Vijeće je zaključilo, kao što je obrazloženo u Dijelu VI.C.8, da su pogubljenja u Kravici bila planirana, i da su ih optuženi izvršili prema tom planu. Međutim, bez dodatnih dokaza, Vijeće ne može zaključiti da je Stupar naredio, niti da je samo na osnovu svog položaja u strukturi komandovanja znao da će policajcima specijalne policije pod njegovom stvarnom kontrolom biti naređeno da počine ubistva u skladištu u Kravici.

Tužilac nije izveo nikakav dokaz kojim bi se potkrijepio zaključak da je Stupar:

1) Saznao za zadatak da se izvrši likvidacija kada je saznao i za širi genocidni plan, odnosno
2) Sam isplanirao zadatak i prenio ga kao naredbu Čuturiću ili mu je nadređeni naredio da prenese komandu na Čuturića; ili
3) Mu je nadređeni, ili Čuturić, rekao da je Čuturiću naređeno da pogubi muškarce u Kravici prije nego što je Čuturić izvršio tu naredbu.

U vezi sa navedenom tačkom 1, nema dokaza da je Stupar osmislio plan ili da je informisan o dijelu plana u kojem se traži da njegovi ljudi postupe kao egzekutori. Što se tiče tačke 2, dr. Matijević je naglasio da su zadaci dolazili s komandnog nivoa brigade, a ne s komandnog nivoa odreda. Nema dokaza suprotnih ovoj tvrdnji ili koji bi naveli Vijeće da vjeruje da su svi zadaci koje je izvršavao Stuparev odred potekli od njega. Dr. Matijević je takođe izvijestio da je unutrašnja hijerarhija u specijalnim jedinicama policije MUP-a strogo poštovala lanac komandovanja, i „da su izvršavali zadatke koje su im davali njihovi direktni nadređeni“. Međutim, postoji razlog zbog kojeg bi trebalo dovesti u pitanje cjelovitost MUP-ove komandne strukture za vrijeme misije u Srebrenici. Svjedoci događaja od 13. jula govore o većem broju starješina VRS, nadređenih Stuparu, koji su bili na licu mjesta i koji su razgovarali sa Čuturićem, uključujući i Borovčanina, od kojih je svaki mogao izdati naređenje Čuturiću. To bi bio izuzetak u komandi i kontroli, ali su se tih dana dešavali izuzeci u pogledu lanca komandovanja i kontrole takve vrste. Sam Borovčanin koji je, prema Naredbi 64/95, trebalo da odgovara generalu Krstiću i čija je jedinica bila pretpotčinjena zoni odgovornosti Drinskog korpusa, ipak je primio naređenja od Mladića na terenu, dana 11. i 12. jula, prema njegovom izvještaju za period od 10. jula do 20. jula 1995.g. Isto tako, Momir Nikolić je prilikom unakrsnog ispitivanja pred MKSJ u predmetu *Blagojević* u svojoj Izjavi o činjeničnom stanju, dio 4 i 5, naveo da, iako je Vidoje Blagojević, komandant Bratunačke brigade VRS, bio njegov direktni pretpostavljeni, on primao

naređenja od nadređenih iz Glavnog štaba, uključujući usmenu naredbu koju je prenio potpukovnik Vujadin Popović, pomoćnik komandanta za bezbjednost Drinskog korpusa, koju je on izvršio bez konsultovanja sa Blagojevićem, za kojeg je pretpostavio da je već upoznat s tim.[348]

U vezi sa trećom tačkom, nema dokaza o tome da li je naredba izdata Čuturiću, niti da li je prenesena Stuparu. Stuparevo prisustvo u blizini Sandića je primijećeno cijeli dan prije ubistava, i svakako je moguće da je bio upoznat s naredbom. Međutim, s obzirom na nedostatak bilo kakvog dokaza, Vijeće se ne može baviti pretpostavkama. Takođe je moguće da je bio informisan putem nekog drugog sredstva veze, ali to je manje vjerovatno, s obzirom da to nije bila informacija koju bi, čak i u šifrovanom obliku, bilo preporučljivo prenijeti bilo pismenim dokumentom, bilo telefonom ili radiom, imajući u vidu stalno prisutnu svijest o potrebi za tajnošću i prikrivanjem. Borovčanin potvrđuje da je njegova komunikacija s pretpostavljenima i u VRS i u policijskom lancu komandovanja bila „usmena, ne pismena".[349] Marko Aleksić je takođe svjedočio da su sve naredbe izdate tokom srebreničke misije bile usmene. Pored toga, nema dokaza ni iz jednog izvora da je poruka o predstojećim ubistvima bila prenesena od strane Stupara ili Stuparu.

U nedostatku dokaza kojima bi se direktno ili indirektno nesumnjivo utvrdilo da je Stupar znao za ubistva dovoljno vremena prije nego što su se desila, tako da je imao mogućnost da pokuša da ih spriječi, Vijeće ne može utvrditi odgovornost po osnovu načela komandne odgovornosti za propust u sprečavanju, zbog toga je vijeće, u odnosu na izmjenjenu optužnicu, izreku presude prilagodilo dokazanom činjeničnom stanju.

Međutim, postoje i neposredni i posredni dokazi da je Stupar saznao da su njegovi ljudi počinili ubistva, i to u roku od nekoliko sati nakon što su ih počinili, i zbog tog znanja bilo je potrebno da Stupar, u skladu sa načelima odgovorne komande, pokrene disciplinske postupke protiv optuženih čim je saznao za masakr.

b. Da kazni izvršioce

Dužnost da kazni nastupa nakon što je podređeni izvršio zločin i u momentu kada nadređeni zna ili može da zna za to počinjenje.[350] Od nadređenog se zahtijeva da preduzme sve moguće mjere i on nije ograničen strogo na one mjere koje spadaju u njegovu zakonsku nadležnost ako u stvarnosti može

[348] Predmet unakrsnog ispitivanja u ovom predmetu; MKSJ 2212, 2213,
[349] Borovčanin, mart 2002.g. izjava, str. L0066339 (dokaz – O-337);
[350] *Limaj,* presuda pretresnog vijeća MKSJ, par. 527.

djelovati i šire.[351] Ako su mjere kažnjavanja koje su mu na raspologanju suštinski ograničene, od njega se ipak očekuje da uradi sve u svojoj moći da počinilac bude kažnjen. Kao što je pretresno vijeće u predmetu *Kvočka* navelo: "Nadređeni ne mora da bude osoba koja kažnjava, ali on mora preduzeti važan korak u disciplinskom postupku."[352] To uključuje, kao minimum, dužnost da se dalje istraži, da se utvrde činjenice[353] i "upotrijebe vlastita ovlaštenja da kazni, a ako nema tih ovlaštenja, da izvršioce prijavi nadležnim vlastima"[354].

Kao što je već navedeno, dana 13. jula postojali su jasni disciplinski postupci za pripadnike specijalne policije koji su počinili teška kršenja domaćeg ili međunarodnog prava, bilo da su pretpotčinjeni VRS-u ili ne.

Interesantno je neslaganje svjedoka o trajanju pretpočinjenosti VRS-u i o tome da li je MUP ili VRS trebalo da pokrene disciplinski postupak. To je djelimično posljedica neadekvatnosti Naredbe 64/95 i propust onih koji su je sačinili da bude usklađena sa zakonom i predsjedničkim naredbama u pogledu konkretnog vremena i zadatka (vidi tekst koji slijedi). Nepobitan je dokaz da je pretpočinjenost postojala od 10. do 13. jula. Dragomir Vasić, načelnik zvorničkog CJB, u svom iskazu je naveo da smatra da je pretpočinjenost prestala u vrijeme kada je Druga šekovićka napustila bratunačku cestu dana 13. jula. Tomislav Kovač, vršilac dužnosti ministra unutrašnjih poslova RS, izjavio je u svom iskazu da misli da se to nastavilo do 14. jula kada je MUP-u izdata „nezakonita naredba“ da pomognu u planu ubijanja. Međutim, Kovač je takođe smatrao da je disciplinski postupak koji se trebao pokrenuti za događaje u Kravici, ipak trebao biti pokrenut preko disciplinskog sistema VRS. Međutim, izgleda da je pretpočinjenost faktički trajala do 20 jula, jer je Borovčanin nastavio da komanduje jedinicama obuhvaćenim Naredbom 64/95 u Bjelovcu, a i dalje je primao naređenja od vojske koja je komandovala u toj zoni. To je nadalje potkrijepljeno Borovčaninovim Izvještajem o pretpočinjenosti, koji obuhvata period između 10. i 20. jula. Vasić je priznao u svom iskazu da mu je Borovčanin lično dao primjerak ovog izvještaja.

Nesporno je da su se ubistva u skladištu u Kravici koja su počinili Stuparevi podređeni desila u periodu pretpočinjenosti njegovog odreda VRS-u. Kao što je utvrđeno u prethodnom tekstu, Stupar je saznao za ubistva istog dana. Stupar nije učinio ništa kako bi ispoštovao obaveze navedene u zakonima, pravilima i smjernicama za pokretanje disciplinskog postupka VRS, bilo toga dana ili u periodu pretpočinjenosti Odreda. Pored toga, on nikada nije prestao

[351] *Halilović*, presuda pretresnog vijeća MKSJ, par. 100.
[352] *Kvočka*, presuda pretresnog vijeća MKSJ, par. 316.
[353] *Halilović,* presuda pretresnog vijeća MKSJ, par. 100.
[354] *Limaj*, presuda pretresnog vijeća MKSJ, par. 529.

da bude komadant unutar strukture hijerarhije MUP-a, a i da nije bio direktno pretpočinjen, imao je obavezu da pokrene disciplinski postupak prema zakonima koji se odnose na MUP i prema širem zakonu kojim se regulišu državna tijela, kao i postupak propisan pravilima i propisima MUP-a za pokretanje disciplinskog postupka. Jasni su dokazi da on nije ništa učinio u odnosu na bilo koji postupak.

Izvještaj o bezbjednosnoj situaciji u Drugom odredu (Dokaz O-276) od 3. avgusta 1995.g., koji je sačinio Nedeljko Sekula, pomoćnik komandanta za bezbjednost i koji se odnosi na prethodni mjesec, u relevantnom dijelu glasi:

> Bezbjednosna situacija u Odredu je dobra. Nije bilo kršenja radne discipline od strane pripadnika policije. Takođe, tokom mjeseca, nijedna prijava za krivično djelo ili prekršaj nije podnesena protiv bilo kojeg pripadnika, jer pripadnici nisu počinili nikakvo krivično djelo niti prekršaj.

Mogućnost da je neki disciplinski postupak pokrenut preko vojnih kanala, i da nekako MUP nije bio upoznat s tim, odbačena je Sekulinom dodatnom napomenom: „Imamo dobru saradnju s pripadnicima drugih odreda, PJP i VRS. Svi obavještavamo jedni druge o svim važnim bezbjednosnim događajima“.

Svakako da bi se kažnjavanje policijskih pripadnika odreda od strane Vojske za ubijanje većine zarobljenih u skladištu Kravica smatralo „važnim bezbjednosnim događajem“. Stuparev propust da pokrene disciplinski postupak pa i da istraži aktivnosti svojih podređenih u skladištu u Kravici dana 13. jula potvrdili su Kovač, Vasić i Borovčanim u svojim iskazima datim pod zakletvom.

Kada je Stupar saznao da su njegovi podređeni ubili većinu muškaraca Bošnjaka zarobljenih u skladištu Kravica koje su držali u pritvoru nakon što su se predali i kada je Stupar dalje saznao da su ti ljudi ubijeni dok su ih njegovi podređeni držali zatvorene u skladištu u kojem je svaki mogući izlaz bio pokriven naoružanim stražarima, nije moglo uopšte biti sporno da su oni počinili „kršenje pravila zakona rata“. Čak i da Stupar nije znao za tačnu pravnu kvalifikaciju aktivnosti svojih podređenih, te aktivnosti su očigledno bile dovoljne da zahtijevaju neodložne mjere i istragu za moguće ratne zločine.

Propust nadređenog, bilo u vojsci ili MUP-u, da pokrene disciplinski postupak protiv svog podređenog koji je izvršio neko uobičajeno krivično djelo ili je na drugi način prekršio pravila organizacije, izlaže nadređenog mogućnosti da

bude kažnjen za povredu dužnosti. Međutim, propust vojnog starješine da pokrene disciplinski postupak protiv podređenog za kojeg je znao ili je mogao znati da je izvršio krivično djelo kojim se krše odredbe ratnog prava, uključujući ratne zločine i genocid, *dodatno izlaže nadređenog odgovornosti za počinjeno krivično djelo*; a kako je propisano međunarodnim običajnim pravom, prema načelu komandne odgovornosti, i svakog nadređenog u vojnoj, vladinoj ili kvazi-vladinoj hijerarhiji koji je vršio stvarnu kontrolu; te kako je izričito navedeno u domaćem pravu, Pravilo 21, i onda kada je nadređeni djelovao u okviru strukture VRS.

Stupar je imao dva moguća postupka preko kojih je mogao pokrenuti disciplinske mjere: vojni postupak, u periodu u kojem je njegov odred bio pretpočinjen VRS, i postupak Ministarstva unutrašnjih poslova, u čijem sastavu je uvijek i bio. Obaveza pokretanja disciplinskog postupka nastaje odmah po saznanju o aktivnosti njegovih podređenih u skladištu u Kravici. Prema propisima i VRS i MUP-a, on je, kao komadant Odreda, imao ovlast da odmah pokrene disciplinski postupak na terenu. [355] Nakon toga, njegova obaveza da pokrene disciplinski postupak nastavlja da postoji kroz cijeli relevantni vremenski period – od 13. jula, dana kada je otkrio da su njegovi potčinjeni učestvovali u ubistvima, do 19. jula, odnosno perioda koji je obuhvaćen optužnicom. On ni tada, ni nakon toga, nije preduzeo nikakve disciplinske mjere. Za Vijeće je nevažno koji je postupak mogao biti primjereniji, jer Stupar nije pokrenuo niti jedan od njih.

Niko od podređenih koji su učestvovali u genocidnim radnjama u skladištu u Kravici nije nikada bio kažnjen niti je, do ovog postupka, protiv ikoga od njih vođena istraga za krivično djelo. Naprotiv, Trifunović, komandir Trećeg voda Skelani i direktni podređeni Stuparu i njegovom zamjeniku – koji je ostao sa optuženima u skladištu nakon što je Čuturić odveden na zbrinjavanje povreda i koji je nastavio da s njima učestvuje u ubijanju – dobio je „vanredno unapređenje“ 24. aprila 1996.g., devet mjeseci nakon što je poveo svoje ljude u masakr.

Stupar, kao komanir u MUP-u pretpočinjen vojsci, imao je obavezu da pokrene disciplinski postupak protiv podređenih za koje je znao da su počinili krivično djelo. Međutim, kada krivično djelo koje počine podređeni predstavlja kršenje međunarodnog humanitarnog prava, onda, prema načelu međunarodnog prava za komandnu odgovornost, koje je ugrađeno u domaće pravo u Pravilu 21, neispunjavanjem te obaveze ne samo da je prekršena njegova pozitivnu dužnost da prijavi i kazni svoje ljude za kriminalnu aktivnost, krivično djelo ili

[355] Tomislav Kovač; Momir Nikolić.

nečinjenje, nego je to kvalifikovano kao način počinjenja krivičnog djela i čini ga lično odgovornim za zločine njegovih podređenih.

Optuženi Stupar nije prijavio zločine niti je preduzeo bilo kakve korake za pokretanje disciplinskog postupka, te je odgovoran za nekažnjavanje počinilaca zločina genocida, na gore utvrđeni način. Nevažno je što je iz nekog razloga disciplinski postupak mogao ostati bez rezultata, jer optuženi Stupar nije preduzeo prvi presudan korak u tom procesu. Takođe je nevažno što su glavni izvršioci mogli počiniti te zločine po naređenjima neke druge osobe, jer ta nezakonita naređenja ne oslobađaju krivične odgovornosti ni glavne izvršioce koji su izvršili krivična djela, niti komadanta za zatvaranje očiju pred zločinima dopuštajući da ti zločini ostanu nekažnjeni. Petorica optuženih su bili podređeni Stuparu nad kojima je on imao stvarnu kontrolu, a on nije izvršio tu kontrolu tako da ih kazni pokretanjem postupaka koji su mu bili na raspolaganju. Prema načelu komandne odgovornosti, Stupar je tako krivično odgovoran za zločin genocida koji su počinili optuženi.

11. Genocidna namjera i komandna odgovornost

a. Zakon

Prema načelu komandne odgovornosti, *mens rea* se utvrđuje dokazom da je nadređeni znao ili imao mogao znati da se njegov podređeni sprema učiniti krivično djelo, odnosno da je već učinio takvo djelo. Međutim, aksiom je da je genocid zločin tačno određene namjere i da se može izvršiti samo ako počinilac ima potrebnu namjeru da uništi neku zaštićenu grupu u cjelosti ili djelimično. Onda se postavlja se očigledno pitanje da li i komadant mora imati genocidnu namjeru da bi se smatrao odgovornim za zločin genocida prema teoriji komandne odgovornosti.

U predmetu *Stakić*, Pretresno vijeće je zaključilo: „Iz člana 4. i jedinstvene prirode genocida *proizilazi* da je potreban i *dolus specialis* za odgovornost prema članu 7. stav 3“.[356] Iako Pretresno vijeće nije dalje obrazlagalo svoj zaključak, snaga njegovog argumenta je jasna: bez obzira na elemente komandne odgovornosti u odnosu na druga krivična djela, genocidna namjera je toliko svojstvena definiciji zločina genocida da se komandna odgovornost mora tumačiti u odnosu na elemente tog zločina. Slično tome, navodi se:

> [D]a bi se smatrao odgovornim za genocid kao komadant, za optuženog se mora pokazati da je i sam imao potrebnu

[356] *Tužilac protiv Stakića*, IT-97-24-T, Odluka o Pravilu 98 bis Prijedlog za oslobađajuću presudu, 31. oktobar 2002., par. 92

> genocidnu namjeru. Zapravo nije postojao presedan kojim bi se potkrijepio zaključak da se komadant mogao smatrati odgovornim samo zato što je znao za namjeru svojih podređenih, a prije 1998.g. jednostavno nije postojala praksa ni u jednoj državi (niti *opinio juris*) da je takvo stanje svijesti čak moglo biti dovoljno za osudu za genocid, bez obzira na oblik učešća koji je predmet razmatranja.[357]

Iako ovo pitanje nikada nije adekvatno predočeno, Žalbeno vijeće MKSJ je ukazalo da ne smatra da je dokaz o genocidnoj namjeri neophodan da bi se održala optužba za genocid na osnovu komandne odgovornosti. Preinačivši zaključak Pretresnog vijeća u predmetu *Brđanin*, da je treća kategorija odgovornosti po osnovu udruženog zločinačkog poduhvata nekompatibilna sa uslovom za postojanje tačno određene namjere za genocid, Žalbeno vijeće je smatralo da je „Pretresno vijeće je pogriješilo kada je pomiješalo uslov *mens rea* zločina genocida sa uslovom koji se odnosi na postojanje umišljaja u pogledu oblika odgovornosti kojim se krivična odgovornost navodno pripisuje optuženom.“[358] Nadalje, ono je izričito navelo da su i produženi udruženi zločinački poduhvat i komandna odgovornost oblici odgovornosti „za koje nije potreban dokaz o umišljaju za izvršenje zločina kod optuženog da bi se mogla pripisati krivična odgovornost .“[359]

U predmetu *Brđanin*, Pretresno vijeće se oslanja upravo na ta zapažanja kada zaključuje da se „*mens rea* potrebna da bi se nadređeni smatrali odgovornim za genocid na osnovu člana 7. stav 3., sastoji u tome da je nadređeni znao ili je mogao znati da se njegovi podređeni (1) spremaju da počine ili su već počinili genocid, i (2) da su podređeni posjedovali potrebnu konkretnu namjeru.“[360] Pretresno vijeće je u predmetu *Blagojević* ponovilo ovaj zaključak.[361]

Vijeće smatra da niti jedna od različitih presuda Pretresnog vijeća MKSJ i MKSR ne predstavlja posebno uvjerljiv autoritet za ovo pitanje, jer njihovi zaključci nisu bili neophodni za odlučivanje o krivici optuženog. U predmetu *Brđanin*, Pretresno vijeće je zaključilo da tužilac nije dokazao izvan sumnje „da su data krivična djela počinjena sa posebnom namjerom koja je potrebna za zločin genocida.“[362] U predmetu *Blagojević*, Pretresno vijeće je na sličan način

---

[357] Mettraux, *Međunarodni zločini*, str. 263
[358] *Brđanin*, Odluka o interlokutornoj žalbi na odluku Pretresnog vijeća o prijedlogu za oslobađanje prema Pravilu 98 bis („Odluka po žalbi 98bis“), od 19. marta 2004.g., par. 10 *Prema Tužilac protiv Miloševića*, IT-02-54-T, Odluka o prijedlogu za oslobađajuću presudu, 16. jun 2004., par. 291.
[359] *Id*. Par. 7
[360] *Brđanin*, Prvostepena presuda, par. 721.
[361] *Blagojević*, Prvostepena presuda, par. 686.
[362] *Brđanin*, Prvostepena presuda, par. 989.

zaključilo da tužilac nije dokazao da je optuženi imao stvarnu kontrolu nad onima koji su počinili radnje genocida.[363] Pretresno vijeće MKSR je donijelo osuđujuće presude za genocid po osnovu komandne odgovornosti protiv Kambanda-e, Serushaga-e, Kayishema-e, Mushema-e, Kajelijeli-a, i Barayagwiza, ali je takođe zaključilo da ti pojedinci snose i direktnu krivičnu odgovornost za ta djela te da su imali genocidnu namjeru.[364]

Istina je da od tada međunarodni sudovi nisu donijeli nijednu pravosnažnu presudu kojom se optuženi smatra krivim za genocid samo na osnovu komandne odgovornosti. Jedina presuda koja se direktno odnosi na ovo pitanje je prvostepena osuđujuća presuda protiv Samuela Imanishimwe-a u predmetu *Cyangugu*. Pretresno vijeće je zaključilo da su vojnici nad kojima je Imanishimwe imao stvarnu kontrolu počinili ubistva sa genocidnom namjerom, i da je Imanishimwe znao ili je trebalo da zna za sudjelovanje svojih vojnika u tim ubistvima.[365] Pretresno vijeće nije donijelo nikakav zaključak u pogledu namjere samog Imanishimwe-a kada nije spriječio niti kaznio one koji su bili pod njegovom komandom, donoseći implicitan zaključak da nije ni potrebno donijeti takav zaključak da bi se utvrdila krivična odgovornost. Međutim, osuđujuća presuda je odbačena na osnovu žalbe, a Žalbeno vijeće se nije bavilo pitanjem genocidne namjere i komandne odgovornosti. [366]

Vijeće smatra da nije neophodno u ovom predmetu da se donese odluka o tome da li je konkretna genocidna namjera potreban element za odgovornost za genocid na osnovu komandne odgovornosti u svakom predmetu. Dovoljno je što vijeće zaključuje u ovom predmetu van razumne sumnje da Stupar zapravo jeste imao konkretnu namjeru da istrijebi Bošnjake iz Srebrenice.

b. Stupareva genocidna namjera

Dokazi pokazuju da optuženi Stupar jeste imao namjeru da istrijebi Bošnjake iz Srebrenice kada je, u periodu između 13. i 19. jula, propustio da kazni petoricu optuženih koji su počinili genocid u skladištu u Kravici.

Prilikom donošenja takvog zaključka, Vijeće je gledalo na *čin* optuženog, u ovom slučaju – nečinjenje, i na *kontekst* u kojem je došlo do nečinjenja. Iako je optuženi Stupar imao dužnost da kazni podređene od momenta kada je

[363] *Blagojević*, Prvostepena presuda, par. 795.
[364] *Vidi Tužilac protiv Kambanda*, MKSR 97-23-S, Presuda i kazna, 4. septembar 1998., *Tužilac protiv Serushago*, MKSR 98-39-S, Kazna, 5. februar 1999., *Kyishema i Ruzindana*, prvostepena presuda, *Musema*, prvostepena presuda, *Kajelijeli*, prvostepena presuda, *Tužilac protiv Nahimana, Brayagviza i Ngeze* (predmet „Medij"), MKSR-99-52-T, presuda, 3. decembar 2003.g.
[365] *Cyangugu,* prvostepena presuda, par. 653-654
[366] *Cyangugu,* drugostepena presuda

saznao za njihove zločine, ta obaveza je bila kontinuirana. Stoga se vremenski okvir u kojem je Vijeće ispitalo "čin" kretao od momenta kada je Stupar saznao za učestvovanje njegovih podređenih u zločinu, do kraja perioda obuhvaćenog optužnicom, tj. do 19. jula.

„Okolnosti i činjenice u vezi sa radnjama izvršilaca, kao pravno pitanje, bez sumnje utvrđuju genocidnu namjeru."[367]

Kao što je gore obrazloženo, u dijelu V, zaista je postojao genocidni plan za istrebljenje Bošnjaka iz Srebrenice. Takođe iz gore navedenih razloga slijedi da je ostvarenje tog plana na najosnovnijem nivou bilo očigledno onima koji su bili u Srebrenici dana 12. i 13. jula. Stupar koji je bio prisutan na području Srebrenice barem od 12. jula, imao je istu priliku kao i drugi optuženi da prati realizaciju plana za istrebljenje Bošnjaka koji su živjeli u zaštićenoj zoni UN, prisilnim premještanjem i ubistvima. Pored toga, imajući u vidu njegov položaj u lancu komandovanja, direktno ispod Borovčanina, trebalo je da zna mnogo više o tom planu od ostalih optuženih. Stupar je znao, čak i prije izdavanja Naredbe 64/95, da će njegov odred biti angažovan. On je rekao starješini za logistiku u Odredu, Dragomiru Stuparu, da će ga Borovčanin kontaktirati u vezi sa uspostavljanjem logističke podrške, što je Borovčanin i učinio. Stupar je trebalo da sazna od Borovčanina dovoljno detalja o misiji da bi mogao postupati u skladu sa svojim položajem komadanta odreda i kao Čuturićev pretpostavljeni. Stupar je bio s Borovčaninom i drugim komadantima na sastanku ujutru 12. jula[368], on je bio na livadi Sandići dana 13. jula, kao i Borovčanin, kada se general Mladić obratio zatvorenicima; i vidjeli su ga mnogi iz Odreda kako se vozi po putnom pravcu Bratunac-Konjević Polje dana 13. jula.[369]

Dr. Matijević je izvijestio da je komanda i kontrola u MUP bila izvrsna u tom periodu. Imajući na umu komandu i kontrolu onako kako je postojala u MUP-u i VRS, naređenja bi išla linijom komandovanja od Borovčanina do Stupara pa do Čuturića i komandira voda, a izvještaji bi, nakon izvršenja zadataka, išli

[367] *Kayishema i Ruyindana*, presuda, par. 93., *Vidi takođe Rutaganda*, drugostepena presuda, par. 525 („U odsustvu eksplicitnog, direktnog dokaza, *dolus specialis* se može izvesti iz relevantnih činjenica i okolnosti"); *Cyangugu*, presuda, par. 663; *Semanza*, presuda , par. 313, *Akayesu*, presuda, par. 523; *Krstić,* drugostepena presuda, par. 34 („U nedostatku direktnih dokaza za genocidni umišljaj, umišljaj se ipak može izvesti iz činjeničnih okolnosti"); *Jelišić,* drugostepena presuda, par. 47 („Da bi se dokazao konkretan umišljaj, u odsustvu direktnih eksplicitnih dokaza, o njemu se može izvesti zaključak iz velikog broja činjenica i okolnosti, kao što su genocidni kontekst, izvršenje drugih kažnjivih djela koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe, obim počinjenih strahota, sistematsko ciljanje na žrtve na račun njihove pripadnosti određenoj grupi, ili ponavljanja destruktivnih diskriminatorskih radnji.")

[368] Danilo Zoljić

[369] Dragan Stupar , Stevanović, S4

obrnutim redom, od komandira voda preko Čuturića do Stupara koji bi ih prosljeđivao Borovčaninu.[370] Utvrđeno je da su zadaci za snage MUP-a dodjeljivani ujutru, 12. i 13. jula, na sastancima sa Mladićem, kako je izvijestio Vasić, i ti zadaci su prenošeni lancem komandovanja na izvršenje. Zadaci oba ta dana za Odred kojim je komandovao Stupar bili su ubistvo 8000 muškaraca Bošnjaka, od kojih je 1300 bilo naoružano.[371] Kao komadant Odreda, Stupar je morao znati da se to sprovodi postavljanjem zasjeda, granatiranjem, i nagovaranjem na predaju jer je to morao vidjeti s obzirom da su u sve to bili uključeni njegovi ljudi i njegov artiljerijski vod. On je morao vidjeti kontrolisano bezakonje u kojem su vojnici bez posljedica vršili nasilje i zlostavljanje i pljačku Bošnjaka koji su se predavali. On je isto tako morao vidjeti autobuse pune žena, djece i staraca, i stanje u kojem su bili muškarci koji su se predavali, jer se on vozio cestom. U momentu kada je saznao da su pripadnici njegovog odreda završili svoj udio u ubijanju nenaoružanih muškaraca u skladištu Kravica, Stupar je nesumnjivo znao barem onoliko koliko su znali drugih pet optuženih lica o planu za istrebljenje Bošnjaka iz Srebrenice, a njegov položaj komadanta bi zahtijevao da on zna i više.

Kako je gore obrazloženo, Dio VII.E.9 u gornjem tekstu, do noći 13. jula, Stupar je znao da su njegovi podređeni, uključujući i njegovog zamjenika, učestvovali u masovnim ubistvima. Upravo tada je on bio obavezan da kazni izvršioce. Upravo je to trenutak kada je on postao odgovoran za propust da kazni, prema načelu komandne odgovornosti. Pored toga, to je momenat od kada Vijeće analizira njegov propust da vrši odgovorno komandovanje u kontekstu onoga što zna, njegovih radnji i događaja koji su se odvijali u datom periodu, kako bi utvrdilo da li je Stuparev propust da djeluje učinjen s genocidnom namjerom. Čineći to, Vijeće je usvojilo sličnu analizu koja je primijenjena i u utvrđivanju genocidne namjere petorice direktnih počinilaca (Dio VI u gornjem tekstu). Vijeće se bavilo faktorima koji su relevantni za sam zločin genocida zajedno sa krivičnim djelom Stupara (propust da kazni) te kontekstom u kojem se to njegovo krivično djelo desilo.

Iako se faktori koji se odnose na samo krivično djelo genocida ne primjenjuju na Stupara na isti način kao na petoricu glavnih izvršilaca, oni su ipak od suštinskog značaja za ocjenu težine krivičnog djela koje je prošlo nekažnjeno, faktor relevantan za ocjenu razumne i neophodne reakcije koja se traži od komandanta. Stoga broj žrtava, njihov identitet kao pripadnika zaštićene grupe; metod, način i karakter njihovog pogubljenja, te usklađenost ubijanja s prethodno smišljenim planom predstavljaju relevantne faktore za analizu od

[370] „Izvještaj o komandnoj odgovornosti Brigade VRS“ (Butler-ov izvještaj o brigadi“), Richard Butler, 2.12 (Dokaz O-226).
[371] Vasićeve depeše

strane ovog Vijeća. Ogroman broj nenaoružanih muškaraca-Bošnjaka koje su iz blizine metodično pobili njegovi podređeni, predstavljaju faktor zbog kojeg se mora odbaciti svaka mogućnost da je Stupar propustio da ih kazni jer je vjerovao da su djela beznačajna i nevažna. Ti faktori su takođe morali biti jasni i navesti Stupara, kao što su naveli i ovo Vijeće, da zaključi da su ubistva koja su počinili optuženi pripadnici formacije pod njegovom komandom, počinjena s genocidnom namjerom, odnosno namjerom da se istrijebe Bošnjaci iz Srebrenice, kao grupa, a ne da su proizvoljni čin i stihijska reakcija pojedinaca. Na temelju svih tih činjenica poznatih Stuparu, jasno je da je on imao razloga da zna da su njegovi podređeni počinili ubijanja u skladištu Kravica sa genocidnom namjerom.

Ovi faktori su jednako važni za razmatranje mjera koje bi bile razumne i neophodne u datim okolnostima, i za potrebnu hitnost u izvršavanju tih mjera. Prilikom ocjenjivanja „djela" propusta da kazni u dato vrijeme, Vijeće je razmotrilo šta Stupar nije učinio u kontekstu onoga što jeste učinio.

Do večeri 13. jula, Stupar je saznao da su pripadnici njegovog odreda, uključujući njegovog zamjenika,[372] sudjelovali u masovnom ubijanju nenaoružanih Bošnjaka (Gore, dio VII.E.9). Momir Nikolić je opisao kakva reakcija se očekivala od komadanta koji sazna da su njegovi potčinjeni počinili teška krivična djela:

> Komadant bi me sljedećeg dana ili u narednom periodu jednostavno suspendovao s dužnosti. Pokrenuo bi istragu. Preduzeo bi mjere i tražio pokretanje krivičnog postupka protiv mene.[373]

Pored toga, cijelom Odredu koji je bio raspoređen duž puta bilo je poznato da su se u Kravici desila ubistva. Motorolom i od jedne do druge osobe širila se priča, ne samo o smrti jednog od njihovih drugova, nego i o uništenju svih Bošnjaka u skladištu.[374] Momir Nikolić nije bio jedini koji je znao šta mogu očekivati oni koji su uključeni u teška krivična djela. Čuturić i ljudi iz Stuparevog odreda su razgovarali o vjerovatnim posljedicama.[375] Trifunović i drugi izvršioci su razgovarali o vjerovatnim posljedicama između sebe, a

[372] Stupar nije optužen, niti je proglašen krivim za propust da kazni svog zamjenika. Međutim, Čuturićeva umiješanost, mjerena njegovim prisustvovanjem kada je ubijanje počelo, njegovo kontrolisanje saobraćaja kroz instrukcije date Milenku Pepiću, njegov konačni povratak u skladište, i njegova dužnost da podnese izvještaj Stuparu prema pravilima komandovanja pruža dio relevantnog konteksta, kao i Stupareva reakcija na Čuturića u narednim danima.
[373] *Blagojević,* iskaz od 1. oktobra 2003.g., str. 2362 (dokaz – O – 246)
[374] Dragan Kurtuma, Milenko Pepić
[375] Izjava Milenka Pepića (dokaz – O – 73)

kasnije i sa drugim pripadnicima Odreda.[376] Rekli su da očekuju posljedice. Te noći, 13. jula, Stupar je imao ovlast da kazni svoje ljude na terenu na osnovu člana 78. Zakona o Vojsci. Imao je ovlast da privremeno uhapsi i zatvori.[377] Bio je obavezan da se obrati sudskim i tužilačkim organima na osnovu člana 65. Zakona o vojnim sudovima.

Stupar je narednih dana viđen sa optuženima i drugim izvršiocima genocida. Sa njima je viđen u Skelanima 14. jula i na sahrani zajedno sa Čuturićem.[378] Čuturić je i dalje bio u njegovom lancu komandovanja[379] i on i Stupar su viđeni na području Zvornika zajedno sa Prvim i Drugim vodom.[380] Bilo je očigledno da su izvršioci bili slobodni, da nisu snosili nikakve posljedice i da su i dalje bili u društvu svoga komadanta.

Stupar 14. jula nije preduzeo mjere protiv nijednog od izvršilaca. Tog dana je kao komadant viđen u društvu Čuturića i Prvog i Drugog voda u Zvorniku gdje su njegove trupe bile u sastavu trupa koje su se okupile da "pronađu, onesposobe, razoružaju i zarobe sve primijećene grupe Muslimana i da spriječe njihov prelazak na muslimansku teritoriju".[381] Aktivno je učestvovao u izvršenju tog dijela plana ubijanja, čiji je cilj bio onesposobiti i zarobiti Bošnjake koji su bježali u Zvornik, a istovremeno nije preduzeo nijednu mjeru koja bi dovela do kažnjavanja optuženih i ostalih njemu podređenih koji su učestvovali u tom dijelu plana ubijanja koje je izvršeno u skladištu Kravica. Takođe su tog dana u Zvorniku bili autobusi puni Bošnjaka koji su iz Bratunca prevoženi ka mjestima gdje će biti pogubljeni u Zvorniku.

Stupar 15. jula nije preduzeo mjere protiv nijednog od izvršilaca. Tog dana je viđen na sastanku sa Borovčaninom i drugim komadantima u Zvorniku gdje je govorio o "svojim ljudima" i događajima u skladištu Kravica.[382] Sastanku je takođe prisustvovao i Obrenović. Dok je Stupar govorio o "svojim ljudima" u Kravici, malo dalje "Obrenovićevi ljudi" su u drugim dijelovima Zvornika izvršavali, pripremali se da izvrše masovna pogubljenja ili čistili iza ostalih masovnih pogubljenja, kao što će raditi i naredna tri dana.

Stupar ni u periodu od 16. do 19. jula nije preduzeo mjere ni protiv jednog izvršioca. Prema Borovčaninovom Izvještaju o pretpotčinjavanju, u tom su periodu on i Čuturić nastavili da komanduju Drugim odredom. Prema tom

[376] Izjava Obradina Balčakovića (dokaz – O- 55)
[377] Tomislav Kovač, član 78. iz Zakona o Vojsci
[378] Mirko Sekulić; izjava Nebojše Jankovića (dokaz – O -64).
[379] Borovčaninov Izvještaj o pretpotčinjavanju (dokaz – O – 258)
[380] Izjava Marka Aleksića.(dokaz – O – 38)
[381] Izvještaj Drinskog korpusa (dokaz O-272)
[382] Svjedočenje Borovčanina; Vasića; Obrenovića; Dragomira Stupara; DanilaZoljića.

izvještaju, Odred je takođe nastavio da sprovodi plan ubijanja: učestvovao je u potrazi za Bošnjacima koji nisu pronašli put kroz koridor za vrijeme primirja 16. jula; 18. jula na području Cerske i Udra; a 19. jula na područjima Kamenice, Jovanice, Liplja, Safinog kamena, Crnog vrha i Snagova. Duško Mekić je svjedočio da je lično Stupar izdao naređenje da se pretraži teren oko Udra. U Butler-ovom izvještaju je zabilježeno da su muškarci bošnjačke nacionalnosti, koji su u tom periodu pronađeni na području koje je "prečešljao" MUP i VRS, pogubljeni po kratkom postupku.

U kontekstu perioda koji obuhvata optužnica, Vijeće zaključuje da to što Stupar nije izvršio kažnjavanje nije bio slučajni propust ili nehat. Naprotiv, nekažnjavanje je bilo jedna od nekoliko Stuparevih radnji u tom periodu koje pokazuju da je znao i da se slagao sa genocidnim planom. Kao što se u manjem obimu tolerisalo bezakonje na livadi u Potočarima i Sandićima, tako je i izostanak intervencije ili kažnjavanja djela terora i zlostavljanja Bošnjaka poslužilo svojoj svrsi u okviru genocidnog plana. Na osnovu činjenice da je to Stupar "svojim ljudima" tolerisao, ta je svrha još jasnija: time je svima onima koji su znali za masakr u Kravici – a to je bio veliki broj vojnika, policajaca i mještana – jasno stavljeno do znanja će šta god oni učine Bošnjacima suprotno domaćem i međunarodnom pravu biti tolerisano i ostati nekažnjeno. S obzirom na broj ljudi koji su tih dana bili potrebni da izvrše pogubljenja u Orahovcu, ekonomiji Branjevo, brani u Petkovcima, Domu Pilica i Kozluku odmah nakon Kravice, to je bila važna poruka za uspjeh genocidnog plana. Takođe je poslužilo i jednoj suptilnijoj svrsi, a to je garancija da će oni koji su učestvovali ćutati, odnosno da se o njihovom zadatku u oslobađanju Srebrenice "ne treba govoriti" van odreda.

Nikada nisu preduzete disciplinske mjere protiv petorice optuženih, ostalih izvršilaca ili Čuturića, koji je preuzeo komandovanje nad Odredom mjesec dana nakon masakra u Kravici. Stupar je sa mjesta komadanta Drugog odreda otišao u avgustu i raspoređen je na mjesto načelnika odjeljenja Zvornik, Uprava za kontradiverzionu zaštitu. Četiri mjeseca nakon genocida u Kravici, 17. novembra 1995. Stupar je za svoje služenje RS od Karadžića primio orden"Reda Karađorđeva zvijezda" (Dokaz broj O-109).

Vijeće je takođe razmatralo dokaze o tome da Stupar nije kaznio petoricu optuženih za izvršenje genocida u skladištu Kravica u opštem kontekstu, a to je genocidni plan i da je on znao za njega; te u konkretnom kontekstu, a to su događaji koji su se desili u periodu od 13. jula uveče do 19. jula. Na osnovu te analize Vijeće van sumnje zaključuje da je Stuparevo nekažnjavanje petorice optuženih u dato vrijeme urađeno s ciljem da se u cjelini ili djelomično istrijebe Bošnjaci iz Srebrenice.

Bitno je konačno i istaći da Tužilac optuženog Stupara optužnicom tereti:

da je odgovoran po osnovu člana 180. stav 1. u vezi sa članom 21. KZ BIH), što je svojim prisustvom na mjestu masovnog pogubljenja zarobljenika i time što nije intervenisao sa ciljem da zaštiti zarobljenike, pomagao i podržao izvršioce ubijanja tako što je njegovo prisustvo služilo kao prešutno ohrabrenje izvršiocima.

kao i da je kao nadređena osoba, krivično odgovoran i za radnje svojih podređenih po osnovu člana 180. stav 2. KZ BiH.

Provednim dokaznim postupkom utvrđena je odgovornost optuženog Stupara po osnovu komandne odgovornosti, tako što je propustio da kazni izvršioce ubijanja zarobljenih lica u skladištu. Kako Vijeće na pouzdan način nije moglo utvrditi da je optuženi Stupar zaista bio prisutan kada je kolona formirana i ispraćena od strane optuženih do skladišta, niti da je bio prisutan na mjestu zločina u vrijeme ubistva (kako je to i obrazloženo u dijelu E.10.a), Vijeće je imajući na umu navedeno, izreku presude prilagodilo utvrđenom činjeničnom stanju i krivičnoj odgovornosti optuženog Stupara, pri tome izostavljajući dijelove optuženja iz tačke 1. a) izmjenjene optužnice Tužilaštva, koja se odnosi na optuženog Stupara. Na ovakav način po mišljenju vijeća, nije povrijeđen objektivni identitet optužnice, niti je učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka.

F. Dijelovi optuženja koji su izostavljeni u izreci presude

Nakon razmatranja svih izvedenih materijalnih dokaza i iskaza svih svjedoka, pojedinačno i u cjelini, kao i argumenata tužioca i odbrane, i pošto je primijenilo princip *in dubio pro reo*, Vijeće zaključuje da određene činjenice i radnje navedene u optužnici nisu dokazani izvan razumne sumnje. Vijeće je prilagodilo dispozitiv presude svojim zaključcima u tom smislu. Vijeće će objasniti razloge za svoje zaključke navedene u dispozitivu presude.

Vijeće je izostavilo kao nedokazanu podtačku (a) optužnice. Ovo se posebno odnosi na činjenicu da, kako je detaljno opisano u Dijelu III.B presude, iako Vijeće nalazi da je tužilac dokazao izvan razumne sumnje da su optuženi učestvovali u obezbjeđivanju putnog pravca Bratunac-Milići dana 12. i 13. jula 1995.g., konkretno na prostoru između sela Kravica i Sandići, tužilac nije dokazao da su optuženi krivično odgovorni za krivično djelo prisilnog preseljenja. Kako je dalje obrazloženo u Dijelu VII.G, Vijeće zaključuje da tužilac nije dokazao da su optuženi bili učesnici u *udruženom zločinačkom*

poduhvatu čiji je zajednički cilj djelimično bio i prisilno preseljenje bošnjačkog stanovništva Srebrenice. Vijeće nadalje smatra da optuženi nisu ni počinili ni bili saučinioci krivičnog djela prisilnog preseljenja, jer svojim radnjama niti su počinili krivično djelo prisilnog preseljenja, niti su bitno doprinijeli počinjenju tog krivičnog djela od strane drugih, na način predviđen članom 21. i 29. KZ BiH. Konačno, Vijeće nalazi da optuženi nisu bili pomagači u izvršenju krivičnog djela prisilnog preseljenja, jer su radnje optuženih u vezi sa prisilnim preseljenjem bošnjačkog stanovništva Srebrenice zanemarljive, beznačajne, i nisu imale mjerljiv uticaj na izvršenje tog krivičnog djela od strane drugih. Pored toga, dokazima nije utvrđeno da su optuženi „držali put Bratunac-Milići zatvorenim, odnosno, otvorenim za saobraćaj". Optuženi su jedino bili zaduženi za obezbjeđivanje puta, dok su drugi pripadnici 2. odreda Šekovići, kao što je svjedok Milenko Pepić, bili praktično odgovorni za zaustavljanje ili puštanje saobraćaja na toj cesti.

Vijeće je izostavilo kao nedokazanu podtačku (b) optužnice. Iako Vijeće nalazi da su se navedena djela zaista dogodila, tužilac nije uveo niti jedan dokaz kojim bi se utvrdilo da su optuženi na bilo koji način učestvovali u tim radnjama ili na drugi način bili odgovorni za ta djela po bilo kojoj teoriji krivične odgovornosti.

Vijeće je izostavilo kao nedokazanu posljednju rečenicu iz podtačke (c) optužnice. Iako Vijeće smatra da je osoblje VRS i MUP-a, uključujući i neke pripadnike 2. odreda Šekovići, učestvovalo u navedenim radnjama, tužilac nije uveo niti jedan dokaz kojim bi se utvrdilo da su optuženi učestvovali u tim radnjama. Pored toga, tužilac nije uveo niti jedan dokaz da su optuženi svojim radnjama, nečinjenjem ili prisustvom doprinijeli izvršenju tih djela od strane drugih lica, kao ni dokaz da su optuženi namjeravali da pomognu i da su zapravo pomogli u izvršenju tih djela od strane drugih lica. Nadalje, tužilac nije naveo, i u svakom slučaju nije utvrdio, da su optuženi bili učesnici UZP čiji je zajednički cilj bio počinjenje tih ili drugih djela čija je predvidiva posljedica bila izvršenje djela navedenih u ovoj rečenici. Konačno, tužilac nije uveo dokaze kojima se utvrđuje da je bilo ko od optuženih odgovoran za ova djela po teoriji krivične odgovornosti.

Vijeće je takođe izostavilo tvrdnju iz podtačke (c) da su optuženi „postavljali [] zasjede", jer tužilac nije uveo niti jedan dokaz kojim bi potkrijepio svoju tvrdnju. Vijeće je dalje uskladilo podtačku (c) na način da odražava činjenične nalaze, kako je detaljno obrazloženo u gore navedenom Dijelu III.B.3 i VII.A.

Vijeće je izostavilo kao nedokazane sve druge navode iz podtačke (d) optužnice koje nisu navedene u dispozitivu presude. Vijeće dalje naglašava da

su ove dvije tvrdnje neadekvatno navedene, jer optužnicom nije opisano ko je počinio navedena djela. Vijeće ipak zaključuje da tužilac nije uveo niti jedan dokaz kojim se utvrđuje da su optuženi počinili navedena djela, niti da su odgovorni za ta djela u bilo kojem obliku krivične odgovornosti.

Također, izmjenjenom optužnicom u dijele pravne kvalifikacije, Tužilaštvo radnje optuženih kvalificira kao i nanošenje teških tjelesnih i duševnih povreda stanovnicima Srebrenice kako muškog tako i ženskog spola, između ostalog, odvajanjem vojno sposobnih muškaraca od njihovih porodica i prisilnim iseljavanjem stanovništva iz njihovih domova na područja izvan Republike Srpske. Međutim, ni u samom činjeničnom supstratu optužnice nisu navedene okolnosti iz kojih se može izvući pouzdan zaključak da su Bošnjacima iz Srebrenice nanijete teške tjelesne ozljede i duševne povrede, niti je pak u toku dokaznog postupka izveden ijedan dokaz koji bi potvrdio ovakav stav Tužilaštva, zbog čega ova kvalifikacija Tužilaštva nije prihvaćena u izreci presude.

S obzirom na sve izvedene dokaze u postupku i utvrđeno činjenično stanje, Vijeće je donoseći prvostepenu presudu, izreku presude u potpunosti prilagodilo utvrđenom činjeničnom stanju.

G. Udruženi zločinački poduhvat

Vijeće je zaključilo da su optuženi krivi kao saučinioci djela navedenih u dispozitivu presude. Vijeće smatra da je krivična odgovornost optuženih potpuno i tačno opisana tim oblikom krivice. Međutim, Vijeće će se osvrnuti na dodatni navod tužioca da su optuženi krivi kao učesnici u *udruženom zločinačkom poduhvatu (u daljem tekstu: UZP)*.

1. Zakonske odredbe o udruženom zločinačkom poduhvatu

Vijeće se ranije bavilo pitanjem primjenjivosti teorije o udruženom zločinačkom poduhvatu kao vrste krivične odgovornosti u postupcima koji se vode prema KZ BiH. U predmetu *Rašević i Todović*, ovo vijeće je zaključilo da je sistemski oblik odgovornosti u udruženom zločinačkom poduhvatu ugrađen u član 180. stav 1. KZ BiH i da je predstavljao dio međunarodnog običajnog prava u vrijeme kada su krivična djela iz tog predmeta počinjena.[383]

[383] Ovo vijeće nije posebno razmatralo da li je takozvani „produženi“ oblik odgovornosti po osnovu udruženog zločinačkog poduhvata ugrađen u KZ BiH i da li je dio međunarodnog običajnog prava. S obzirom da takav oblik odgovornosti nije naveden u ovom postupku, Vijeće nije ni trebalo razmatrati to pitanje.

Vijeće nadalje zaključuje da se primjenom odgovornosti iz udruženog zločinačkog poduhvata ne krši načelo zakonitosti.[384]

S obzirom da Vijeće zaključuje da optuženi nisu odgovorni kao saučinioci u navedenom UZP, Vijeće ne mora utvrđivati da li je osnovni oblik odgovornosti po osnovu UZP (UZP 1) koji je utvrđen u predmetu *Tadić,* mjerodavno pravo. Ovo vijeće je ranije samo zaključilo da je sistemski oblik odgovornosti po UZP mjerodavno pravo, i taj zaključak se ne mora proširiti i na druge oblike odgovornosti po osnovu UZP koje su utvrđene u predmetu *Tadić*. Tužilac pretpostavlja, bez valjane argumentacije, da će ovo vijeće utvrditi da je osnovni oblik UZP pravno primjenljiv oblik odgovornosti za zločine protiv međunarodnog humanitarnog prava koji su počinjeni u ovom periodu. Bez obzira na to, Vijeće nalazi da, čak i da je utvrđeno da je osnovni oblik odgovornosti iz UZP, kao što je formulisano u predmetu *Tadić*, bilo takvo pravo u vrijeme i na mjestu počinjenih krivičnih djela, tužilac nije dokazao zakonska obilježja koja su neophodna da bi se utvrdilo da su ovi optuženi bili učesnici osnovnog oblika UZP opisanog u optužnici.

Vijeće naglašava da su se njegovi zaključci u vezi sa primjenljivosti i predvidljivosti teorije o sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu odnosili jedino na kontekste kakvi su koncentracioni logori i zatvori koji zadovoljavaju zakonska obilježja tog oblika teorije o UZP i koji su bili predmet ranije sudske prakse. Iako Vijeće prihvata da su izneseni prijedlozi da se teorija sistemskog UZP primijeni i na druge kontekste sličnog karaktera, Vijeće nije razmatralo, niti je iznijelo neko mišljenje u vezi sa takvom proširenom primjenom.

2. Navodi tužioca

U optužnici je tužilac naveo da su optuženi krivično odgovorni za djela za koja se terete kao učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu.

Tužilac definiše da je zajednički cilj navodnog UZP „djelimično istrebljenje grupe bošnjačkog stanovništva putem prisilnog preseljenja žena i djece iz zaštićene zone i organizovano i sistematično zarobljavanje i pogubljenje muškaraca Bošnjaka strijeljanjem po kratkom postupku“.[385] Konkretnije, tužilac navodi da je cilj UZP bio „da se prisilno presele žene i djeca iz enklave Srebrenica u Kladanj dana 12. i 13. jula 1995; da se zarobe, pritvore i pogube strijeljanjem po kratkom postupku, sahrane i ponovo sahrane hiljade muškaraca

[384] Predmet *Mitar Rašević i Savo Todović*, X-KR/06/275 (Sud BiH), prvostepena presuda, 28. februar 2008.
[385] Optužnica, str.3.

i dječaka, Bošnjaka iz srebreničke enklave, starosti između 16 i 60 godina, u periodu između 12. jula 1995.g. i oko 19. jula 1995.g.“.[386] Tužilac je naveo da je prvobitni cilj UZP bio prisilno preseljenje bošnjačkog stanovništva, ali da se ovaj zajednički cilj „kasnije proširio“ kako bi obuhvatio masovna pogubljenja muškaraca Bošnjaka.

Pored optuženih, tužilac navodi da su učesnici u ovom UZP bila i sljedeća lica:[387]

> ...general Ratko Mladić, komandant VRS-a, general Milenko Živanović, komandant Drinskog korpusa do oko 20:00 sati 13. jula 1995.; general Radislav Krstić, načelnik štaba/zamjenik komandanta do oko 20:00 sati 13. jula 1995., a od tog vremena komandant Drinskog korpusa; pukovnik Vidoje Blagojević, komandant Bratunačke brigade; pukovnik Vinko Pandurević, komandant Zvorničke brigade; potpukovnik Dragan Obrenović, zamjenik komandanta i načelnik štaba Zvorničke brigade; Momir Nikolić, pomoćnik komandanta za bezbjednost i obavještajne poslove Bratunačke brigade; Dragan Jokić, načelnik inžinjerije Zvorničke brigade; Ljubomir Borovčanin, komandant specijalne brigade policije MUP-a osnovane Naredbom 64/95, te razni drugi pojedinci i vojne i policijske jedinice koje su učestvovale u operacijama prisilnog premještanja i ubijanja bošnjačkih muškaraca...[388]

3. Analiza

Vijeće je na samom početku naglašava da nikada nije postojala neka odluka suda ili tribunala kojom se potvrđuje ili čak ozbiljno razmatra teorija udruženog zločinačkog poduhvata kojom se pripisuje krivična odgovornost toliko široko kako je to predložio tužilac. Tužilac zapravo predlaže da su gotovo svi pripadnici VRS i MUP-a koji su bili raspoređeni u području Srebrenice između 12. i 19. jula, od najvišeg oficirskog ešalona do najnižeg, običnog vojnika, zajedno bili učesnici u jednom udruženom zločinačkom

[386] Optužnica, str. 5. Vijeće prihvata da je ova kvalifikacija zajedničkog cilja UZP identična zajedničkom cilju kako je definisalo Tužilaštvo MKSJ u predmetu *Blagojević*. *Vidi Blagojević*, izmijenjena spojena optužnica od 26. maja 2003.g., para. 30. Međutim, Vijeće takođe navodi da je Tužilaštvo MKSJ usvojilo još uži pristup u kasnijoj optužnici u predmetu *Popović i drugi*, praveći razliku između odvojenih UZP kojima se vrši prisilno preseljenje stanovništva i ubijanje fizički sposobnih muškaraca. Vidi *Tužilac protiv Popovića i dr*., IT-05-88-T, Optužnica od 4. avgusta 2006.

[387] Vijeće opet prihvata da je ova kvalifikacija učešća u UZP gotovo identična učešću kako ga je definisalo Tužilaštvo MKSJ u predmetu *Blagojević*. *Vidi Blagojević*, izmijenjena spojena optužnica, para. 33. Vijeće ponovo navodi da je Tužilaštvo MKSJ usvojilo još uži pristup u kasnijoj optužnici u predmetu *Popović*. *Vidi predmet Popović*, para. 96-98. U predmetu *Popović,* Tužilaštvo MKSJ opisuje vojno i civilno rukovodstvo kao učesnike u UZP, ali je kao „učesnike u realizaciji UZP“ okarakterisalo one jedinice koje su fizički počinle navodna krivična djela. Id. 98.

[388] Optužnica, str. 6

poduhvatu. Šta više, za te osobe se navodi da su krivično odgovorne za sve zločine počinjene nakon pada Srebrenice, odnosno, za sva djela prisilnog preseljenja a svakako za veliku većinu svih ubistava izvršenih u tom periodu.[389]

Ni sudska praksa niti literatura ne podržavaju prijedlog da se jedan osnovni oblik UZP proširi od najvišeg ešalona vojnog rukovodstva do najnižeg pješadijskog vojnika, uključujući lica sa toliko različitim ulogama i dijelovima, dodjeljujući svima njima *isti stepen krivične odgovornosti*.[390]

U svrhu ove analize, Vijeće pretpostavlja, *arguendo,* da jeste postojao UZP čiji je zajednički cilj bio „da se zarobe, pritvore, pogube strijeljanjem po kratkom postupku, sahrane i ponovo sahrane hiljade muškaraca i dječaka, Bošnjaka iz srebreničke enklave, u dobi između 16 i 60 godina, u periodu između 12. jula 1995. i oko 19. jula 1995.g." i da se „prisilno presele žene i djeca iz enklave Srebrenica u Kladanj dana 12. i 13. jula 1995.g." Vijeće dalje pretpostavlja, *arguendo*, da su među učesnicima u ovom UZP bili neki članovi vojnog rukovodstva čija je imena tužilac konkretno naveo u optužnici.

Međutim, čak i pod tom pretpostavkom, Vijeće zaključuje da optuženi nisu bili učesnici u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu i da nisu odgovorni za krivična djela počinjena u okviru tog udruženog zločinačkog poduhvata u kojem oni nisu učestvovali.

Vijeće posebno zaključuje da bi se tako značajnim proširenjem odgovornosti na optužene po osnovu udruženog zločinačkog poduhvata u potpunosti prekršili osnovni principi krivičnog prava, međunarodnog običajnog prava i zakona ratovanja. U skladu sa osnovnim načelom individualne krivice, optuženi su krivično odgovorni za djela koja su počinili. Međutim, oni se ne mogu smatrati krivično odgovornim za ona krivična djela koja su počinjena prema zamisli njihovih najviših pretpostavljenih, čemu oni nisu doprinijeli, samo na osnovu toga što su ti nadređeni takođe smatrali da su radnje optuženih dio njihove zamisli. Kriminalna namjera i djela drugih, kojima optuženi nisu doprinijeli, jednostavno ne mogu biti osnova za krivicu optuženih, a teorija udruženog zločinačkog poduhvata ni na koji način ne mijenja ovo osnovno načelo.

---

[389] *Vidi Brđanin*, Presuda Žalbenog vijeća, para. 445 („Koherentna primjena takvog pojma mogla bi svakog [glavnog počinioca], kao pripadnika UZP, učiniti odgovornim za svaki zločin za koji je Pretresno vijeće utvrdilo da su počinjena na teritoriji ARK u periodu obuhvaćenom optužnicom:")

[390] *Vidi npr*. Antonio Cassese, *Međunarodno krivično pravo*, (Oxford: Oxford University Pres, 2. izd.), str. 209-10)

Oni koji su osmislili i upravljali kriminalnim planom koji je realizovan nakon pada Srebrenice odgovorni su za sva krivična djela koja su uslijedila. Obični vojnici, pripadnici VRS i MUP-a, s druge strane, jesu odgovorni za zločine u kojima su učestvovali, i ništa više od toga. Drugačiji zaključak bi značio dodjeljivanje kolektivne odgovornosti svim vojnicima za zločine njihovih nadređenih, što je pojam koji je apsolutno nespojiv sa domaćim zakonima, međunarodnim krivičnim pravom i zakonima ratovanja.

Vijeće zaključuje da je saučinilaštvo najprikladniji oblik krivične odgovornosti koja opisuje krivičnu odgovornost optuženih. Njihovo kažnjavanje kao saučinilaca za njihova direktna djela obuhvata više nego dovoljno krivicu optuženih, te UZP ne bi značajno niti doprinio utvrđivanju, niti tačno opisao krivičnu odgovornost optuženih. Naprotiv, primjena teorije UZP bi samo omela razumijevanje krivične odgovornosti optuženih.

Nakon uopštenijeg razmatranja primjene teorije UZP, Vijeće takođe konkretnije zaključuje da tužilac nije utvrdio zakonska obilježja osnovnog oblika odgovornosti za UZP. Iako Vijeće nalazi da se radnjama optuženih djelimično realizovao zajednički cilj ili plan UZP, Vijeće zaključuje da su optuženi učestvovali u tom planu samo kao sredstvo, a da sami nisu bili, niti su postali učesnici u UZP.

Prilikom analize navodnog individualnog učešća u UZP, mora se pažljivo napraviti razlika između lica koja djeluju u skladu sa zajedničkim ciljem i lica koja djeluju nezavisno jedno od drugog sa istim kriminalnim umišljajem. Pretresno vijeće u predmetu *Krajišnik* razjasnilo je razliku između lica koja djeluju zajedno prema istom zajedničkom cilju i lica koja djeluju pojedinačno sa istim kriminalnim umišljajem. Kao što je Pretresno vijeće navelo, „očigledno je da sam zajednički cilj nije uvijek dovoljan da bi se utvrdilo postojanje grupe, budući da se može desiti da različite i međusobno nezavisne grupe dijele identične ciljeve.“.[391]

Prema tome, komparativna analiza nije dovoljna za utvrđivanje odgovornosti za UZP. Izuzetno je važno naglasiti ovo pitanje. Jednostavno, nije dovoljno da tužilac pokaže da je veliki broj lica imao identične kriminalne ciljeve. Relevantna istraga se odnosi na to da li su ta lica imala zajednički cilj, da li su se ona, zapravo udružila da bi ostvarila taj kriminalni cilj. U nedostatku dokaza o izričitom dogovoru, ova istraga će gotovo isključivo obuhvatiti razmatranje konkretnih djela optuženih.

[391] *Krajišnik*, Pretresno vijeće, para. 884.

Vijeće dalje primjećuje da, sa pravnog stanovišta, svjesno učešće u implementaciji zajedničke svrhe i plana u UZP-u ne uspostavlja i članstvo u takvom UZP-u. Kako je i Apelaciono vijeće MKSJa u predmetu *Brdjanin navelo*, glavni počinilac krivičnog djela koji sprovodi u djelo zajedničku svrhu UZP-a, može poznavati da postoji jedan takav udruženi zločinački poduhvat i biti svjestan svoje uloge u implementiranju zajedničke svrhe bez da sam dijeli *mens rea* neophodnu da bi postao član samog UZPa.[392] Jednostavno, poznavanje zajedničke svrhe ne uspostavlja samo po sebi članstvo u UZP-u, čak i kad pojedina individua sprovodi u djelo zajedničku svrhu ili plan.

Pretresno vijeće MKSJ u predmetu *Krajišnik* je predložilo da, ono što bi trebalo razmotriti jeste pitanje da li su ta lica za koja se sumnja da su bili članovi UZP-a *djelovala zajednički*. Konkretno:

> []ono što te osobe čini grupom, pored njihovog zajedničkog cilja, jeste njihova interakcija ili saradnja - *njihovo zajedničko djelovanje*. Da bi se za neke osobe utvrdilo da dijele odgovornost za zločine počinjene putem UZP-a, mora se dokazati da su te osobe u zločinačkom poduhvatu na ostvarenju zajedničkog cilja djelovale zajedno ili u međusobnom dogovoru.[393]

Pretresno vijeće dalje navodi:

> S druge strane, veze koje nastanu tokom ostvarivanja zajedničkog cilja pojedince pretvaraju u učesnike zločinačkog poduhvata. Te osobe se u ostvarivanju kažnjivih ciljeva u obimu u kojem ih ne bi bile u stanju ostvariti same oslanjaju na doprinos drugih osoba, kao i one na njihov, te na djela osoba koje nisu učesnici UZP-a, ali su angažovane kako bi činile zločine.[394]

Vijeće dalje naglašava da se odgovornost za UZP na jednak način primjenjuje i u odnosu na krivično djelo genocida, kao i na sva druga krivična djela predviđena u članu 172. do 175. KZ BiH. Vijeće posebno naglašava da dokaz da individualni genocidni umišljaj nikako ne dovodi *ipso facto* do zaključka da je to lice bilo učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu čiji je cilj bio počinjenje genocida. Slično tome, dokaz za genocidni umišljaj ni na koji način ne zavisi od dokaza o učešću u UZP-u u cilju izvršenja genocida. Odgovornost za UZP zahtjeva dokaz o namjeri drugačiji od onog koji se zahtjeva za

---

[392] *Brdjanin* presuda Apelacionog vijeća, para. 410. Vidi još i izjavu sudije Van Den Wyngaert, *Brdjanin* Appeal presuda, para. 5 ("[Pristanak kao standard odgovornosti], po mom mišljenju je preširoko tumačenje riječi 'dogovor'. To bi imalo preširoko 'silazni' efekat.").
[393] *Krajišnik*, Pretresno vijeće.,884;
[394] *Id*. para. 1082

posebnu genocidnu namjeru – odnosno zahtjeva dodatne dokaze članstva u udruženom zločinačkom poduhvatu radi počinjenja djela genocida uz namjeru da se počini krivično djelo genocida.

Vijeće prihvata da će se, u praktičnom smislu, zločin genocida obično izvršiti u kontekstu višestrukih djela u okviru tog zločina, počinjenih od strane velikog broja lica.[395] Priroda krivičnog djela genocida je takva da će često biti počinjen isključivo u kontekstu široko rasprostranjenog, sistematičnog i organizovanog počinjenja krivičnih djela protiv određene populacije prema planu ili politici kojom upravlja neka organizacija ili grupa visoko pozicioniranih rukovodilaca. Međutim, ovaj kontekst nije dovoljan da ukaže na to da su počinioci genocida, pogotovo glavni počinioci, učesnici u UZP.

Tužilaštvo nije ni činjenično ni pravno dokazalo da je i jedan od optuženih djelovalo „zajedno" niti „u dogovoru" s učesnicima u bilo kojem udruženom zločinačkom poduhvatu. Zajedničko djelovanje zahtijeva izvjestan stepen reciprociteta, uzajamnosti, ili dvosmjernosti, što u ovom slučaju očigledno nedostaje. Dokazi pokazuju samo da su optuženi djelovali u skladu sa zamisli onih koji su bili odgovorni za osmišljavanje i upravljanje zajedničkim političkim/vojnim planom. Zapravo ne postoje dokazi da su optuženi i kreatori plana uzajamno sarađivali na bilo koji način, niti čak da su optuženi lično poznati kreatorima plana, osim kao sredstvo izvršenja.

Slično tome, Vijeće primjećuje kako su slabe veze bile između optuženih, niže rangiranih vojnih struktura i članova koji su podržavali UZP, odnosno viših komadanata relevantnih VRS i MUP snaga. Optuženih do komandnog kadra poput generala Mladića mnogo je struktura čitavom u lancu komande. Vijeće također primjećuje disparitet između sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata u Srebrenici i domašaja radnji optuženih.

Pored toga, čak i ako se prihvati da je za ostvarenje tog zajedničkog plana bilo potrebno učestvovanje lica kao što su optuženi, takav odnos ne dovodi u pitanje međuzavisnost koja je karakteristična za članstvo u UZP. Optuženi su jednostavno bili "sredstvo" iskorišteno od strane kreatora plana, koji, u svjetlu presude MKSJ *Krajišnik*, "nisu članovi UZP-a ali koji su [bili] upotrijebljeni da počine krivična djela." Veza između radnji optuženih i radniji ostalih upotrebljenih sredstava karakter je samog plana, prije nego individualnih djela optuženih.

[395] Zapravo, Rimski statut uvodi takav kontekst kao element krivičnog djela. *Vidi* Elemente krivičnih djela, član 6.

Stoga Vijeće zaključuje da tužilac u konkretnom slučaju u odnosu na optužene, nije dokazao obilježja osnovne odgovornosti iz udruženog zločinačkog poduhvata.

H. Optuženi Milovan Matić

Nakon razmatranja svih izvedenih materijalnih dokaza i svjedočenja svih svjedoka, pojedinačno i u cjelini, kao i argumenata tužioca i odbrane, i nakon primjene načela *in dubio pro reo*, Vijeće zaključuje da tužilac nije nesumnjivo utvrdio krivičnu odgovornost optuženog Milorada Matića za bilo koje djelo za koje se optužnicom tereti.

U izmijenjenoj optužnici se navodi da je optuženi Milovan Matić oduzimao ručne satove, novac i zlato od lica zatvorenih u skladište u Kravici i da je učestvovao u ubistvima na toj lokaciji puneći okvire za municiju. Izmijenjenom optužnicom se takođe navodi da je optuženi bio učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu, što je Vijeće već ranije obrazložilo.

1. Oduzimanje novca i dragocjenosti

Tužilac tvrdi da je optuženi Matić oduzimao ručne satove, novac i zlato od lica zatvorenih u skladištu Kravica. Vijeće zaključuje da tužilac nije nesumnjivo dokazao ovu tvrdnju.

Vijeće zaključuje da lica jesu ulazila u skladište dok su tu bili zatvoreni civili Bošnjaci i da su od zatvorenika oduzimali dragocjenosti. Svjedok S-2, koji je bio zatvoren u skladištu u Kravici, posebno je svjedočio da su vojnici ulazili u skladište, prijetili zatvorenicima i oduzimali dragocjenosti. On je detaljno opisao jednog čovjeka u civilnoj odjeći koji je ušao u skladište i raspitivao se kod zatvorenika o nekim ljudima i zahtijevao da mu predaju novac, zlato, satove, uz prijetnju da će svako ko odbije da to učini biti ubijen. Prema riječima svjedoka S-2, ova osoba je bila u pratnji vojnika. S-2 je dalje svjedočio da je taj čovjek stavio u kesu i džepove oduzete dragocjenosti i novac, bacio zatvorenicima Malboro cigarete, izašao iz skladišta i nije se više vratio. S-2 je opisao tu osobu kao ne baš visoku, punačku, sa stomačićem, kratke, prorijeđene smeđe kose, u leviskama, cipelama i košulji kratkih rukava.

Međutim, postoji nedovoljno vjerodostojnih dokaza kojima se dokazuje da je optuženi Matić oduzimao satove, novac i zlato od zatvorenika. Opis koji je dao svjedok S-2 a koji se odnosi na osobu koja je ušla u skladište ne odgovara fizičkom izgledu optuženog, jer optuženi, u inkriminisano vrijeme, nije gubio kosu, ali jeste imao bradu, što svjedok S-2 nije spomenuo. Pod drugim

okolnostima, takav propust možda ne bi imao dokaznu snagu, ali Vijeće naglašava da je opis koji je dao svjedok S-2 bio izuzetno detaljan i kompletan. To što nije opisao tog civila kojeg je vidio kao osobu s bradom, može se onda smatrati ne samo razumljivim propustom, nego i potvrdnom indikacijom da ta osoba zapravo i nije imala bradu. U svakom slučaju, tužilac nije izuveo dokaz da je optuženi Matić, toga dana, nosio leviske i košulju kratkih rukava, što su bili najkonkretniji aspekti identifikacije od strane svjedoka S-2.

Nadalje, iskaz svjedoka Luke Markovića, upravnika zadruge Kravica u inkriminisano vrijeme, ne utvrđuje činjenicu koju je naveo tužilac. Prema iskazu ovog svjedoka, oko 11 sati ujutru na dan 13.juli, jedan čovjek mu je ponudio na prodaju pet ili šest ručnih satova. Svjedok dalje navodi da se taj čovjek zvao Milovan Matić. Svjedok je naveo da mu nije poznato gdje je Matić nabavio te satove i da je samo pretpostavio da ih je Matić uzeo od zatvorenika. Ovaj svjedok je posebno naveo da on nije vidio kako Matić uzima satove od zatvorenika i da je njegova pretpostavka da ih je on ukrao od zatvorenika zasnovana na tome što je on vidio kako Matić, zajedno s druge dvije osobe, Ilijom Nikolićem i Miletom Obradovićem, ulazi u skladište da među zatvorenicima potraži određene osobe koje su ranije učestvovale u zasjedi. Nijedan drugi svjedok niti materijalni dokaz nisu potvrdili njegovo svjedočenje.

Svjedočenje Luke Markovića nema neku naročitu dokaznu vrijednost za tvrdnju tužioca. Prvo, Vijeće smatra da se ovim iskazom ne utvrđuje da je čovjek kojeg on naziva Matićem oduzeo satove od zatvorenika. Svjedok je naveo da on samo pretpostavlja da su satovi uzeti od zatvorenika, ali je otvoreno priznao da to ne mora biti tačno. Pored toga, čak i kada bi se ta pretpostavka uzela kao tačna, tim svjedočenjem se ipak ne utvrđuje da je sam taj čovjek oduzeo satove, nasuprot mogućnosti da je te satove dobio od neke druge osobe.

Vijeće takođe ne može zaključiti da je osoba o kojoj je Marković svjedočio ista osoba koju je opisao svjedok S-2. Ne samo da Matić ne odgovara opisu koji je dao svjedok S-2, nego je S-2 naveo da je osoba koju je opisao oduzela mnoge dragocjenosti, dok je Luka Marković izjavio da nije vidio nikakav novac niti zlato, niti bilo kakav nakit osim pet ili šest satova u vlasništvu osobe koju naziva Matićem. I vrijeme je takođe pogrešno. Svjedok S-2 je stigao u Kravice tek nakon što je Mladić održao govor u Sandićima, što se desilo između 12:00 i 13:00 sati, dok se Marković sjeća da je njegov susret sa osobom za koju misli da je bio Matić desio prije toga, oko 11:00 sati.

Identifikacija optuženog Matića od strane Luke Markovića je upitna. Odgovarajući na pitanja tužioca, ovaj svjedok je ponavljao da tada nije znao ko je taj čovjek. Pored toga, svjedok je konkretno naveo da ne može da opiše tog čovjeka i kako je izgledao jer ga svjedok u to vrijeme nije poznavao. Kada je od njega zatraženo da to uradi, svjedok nije mogao identifikovati optuženog Matića u sudnici.

Pored toga, svjedok je izjavio da je on sreo optuženog Matića samo jednom ili dvaput. Upitan kako je saznao za identitet optuženog Matića, svjedok je pružio nedosljedne odgovore. Jednom prilikom je svjedok naveo da je optuženi Matić došao u kafić koji je svjedok vodio ranih 1960-tih, iako je to bilo apsolutno nemoguće jer je svjedok rođen 1960.g. Drugom prilikom je svjedok naveo da je saznao za identitet optuženog od radnika zadruge, iako je takođe naveo da je optuženi prvi put došao u zadrugu u maju 1995.g., prije inkriminisanih događaja.

Identifikacija od strane ovog svjedoka je u direktnoj suprotnosti sa brojnim drugim svjedocima optužbe. Svjedok Ilija Nikolić je naveo da on nije bio s Matićem u zadruzi dana 13. jula 1995.g. Pored toga, Zoran Erić, Miladin Nikolić i Miloš Đukanović su potvrdili da nisu vidjeli optuženog Matića s Ilijom Nikolićem i Miletom Obradovićem toga dana u zadruzi.

Svjedoci Zoran Erić, Miladin Nikolić i Miloš Đukanović, koji su radili u zadruzi i poznavali optuženog, posvjedočili su pouzdano i dosljedno da, iako su Ilija Nikolić i Mile Obradović bili u zadruzi dana 13. jula, optuženi Matić nije bio s njima.[396] Posebno je Zoran Erić konkretno posvjedočio da je poznavao optuženog Matića, i da su Ilija Nikolić i Mile Obradović u zadrugu stigli sami.

Pored toga, svjedok Ilija Nikolić je direktno odbacio identifikaciju optuženog Marića koju je dao Luka Marković. Ilija Nikolić je svjedočio da Luka Marković, kojeg je poznavao decenijama, nije sreo optuženog Matića do pred sami početak ovog postupka, ali nakon 1995. Konkretno, on je svjedočio da je Luka Marković išao s optuženim Matićem i s njim u Šabac i, tom prilikom Luka Marković je rekao da ne poznaje optuženog Matića, i ponašao se tako kao da ga nikada prije nije vidio.

Vijeće zaključuje da postoji dovoljno sumnje u pogledu identifikacije optuženog Matića od strane Luke Markovića, kao osobe koja je najprije ušla u skladište a zatim mu, kasnije, ponudila sat. Za razliku od toga, svjedoci Ilija

[396] Mada je Miladin Nikolić ranije naveo u svojim prethodno datim izjavama u CJB Bijeljina, Dokaz P-8, i u Tužilaštvu, Dokaz P-9, da su optuženi Matić i Ilija Nikolić bili prisutni u zadruzi dana 13. jula 1995.g., dok su zarobljenici tu bili dovođeni, na sudu je porekao taj dio izjave.

Nikolić, Zoran Erić, Miladin Nikolić i Miloš Đukanović pouzdano su i dosljedno svjedočili da nisu u zadruzi vidjeli optuženog Matića zajedno s Ilijom Nikolićem i Miletom Obradovićem.

Prema tome, Vijeće je imalo dovoljno razloga da sumnja u identifikaciju optuženog Matića od strane Luke Markovića, kao osobe koju je on vidio s Ilijom Nikolićem i Miletom Obradovićem da je prvo ušla u skladište, a onda mu ponudila sat.

U skladu s tim, s obzirom da se ni svjedočenjem S-2 ni Luke Markovića nije utvrdilo da je osoba koju su ovi svjedoci opisali bila optuženi Matić, a kako nema drugih dokaza kojima se utvrđuje da je optuženi Matić oduzeo ručne satove, novac i zlato od zatvorenika u skladištu Kravica, kako je naveo tužilac, Vijeće zaključuje da tužilac nije nesumnjivo dokazao ovu tvrdnju.

Iako nije bilo potrebe da se Vijeće bavi ovim pitanjem, Vijeće također naglašava da, čak i da su dokazane, s pravnog stanovišta osnovi navodne radnje optuženog ne predstavljaju krivično djelo genocida kao ni zločina protiv čovječnosti, a pitanje je i da li predstavljaju ratni zločin protiv civilnog stanovništva, posebno kada se posmatraju odvojeno i da li bi te radnje mogle imati težinu pljačkanja imovine stanovništva.

2. Učešće u ubistvima

Što se tiče ozbiljnije tvrdnje, odnosno da je optuženi Matić učestvovao u ubistvima u skladištu Kravica puneći okvire za municiju, Vijeće smatra da se tužilac, iako upoznat s činjenicom da Vijeće nije prihvatilo izjave optuženog iz istrage u kojima je priznao svoje učešće u ubistvima time što je punio okvire za municiju, u značajnoj mjeri oslonio na ove nezakonito pribavljene dokaze koji zbog toga nisu ni prihvaćeni. Očigledno je da Vijeće ne može koristiti takve dokaze prilikom donošenja odluke.

S-4 je svjedočio da je osoba koja je nosila farmerice i sivomaslinastu košulju donosila okvire za municiju vojnicima koji su pucali po zatvorenicima u skladištu Kravica. Međutim, nije se mogao sjetiti bilo kojeg drugog detalja za identifikaciju, a dalje je svjedočio da ne bi mogao prepoznati tu osobu. Konkretnije, S-4 nije identifikovao sliku optuženog Matića prilikom davanja izjave, niti u sudnici na početku svjedočenja a ni kada je svjedočio o ovoj činjenici. Prema tome, iskaz S-4 je odlučan samo u vezi sa činjenicom da je tu bila osoba koja je punila okvire za municiju. U tom iskazu ne postoji apsolutno ništa što bi opravdano dovelo do zaključka da je optuženi bio ta osoba.

Argument tužioca se skoro u potpunosti zasnivao na svjedočenju Momira Nikolića. Momir Nikolić je bivši pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove Bratunačke brigade VRS-a, i bio je na tom položaju tokom jula 1995.g. Nikolić se 7.5.2003.g., u postupku pred MKSJ, izjasnio krivim za krivično djelo zločin protiv čovječnosti, progon, zbog svog učešća u događajima koji su se desili nakon pada Srebrenice. On trenutno služi 20-godišnju kaznu zatvora na osnovu te presude. Kao dio njegovog sporazuma o priznanju krivice Nikolić je pristao da svjedoči u drugim postupcima pred MKSJ, te je shodno tome bio svjedok optužbe u predmetu protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića, čiji je transkript prihvaćen kao Dokaz P-246. Nikolić je svjedočio pred ovim vijećem 6.2.2008.g. putem video-linka iz zemlje u kojoj trenutno služi kaznu.

Tokom svjedočenja pred MKSJ i pred ovim vijećem Nikolić je svjedočio da je u sklopu svojih dužnosti pomoćnika komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove u Bratunačkoj brigadi VRS proveo istragu o događajima koji su se desili u skladištu u Kravici, a posebno o eventualnom učešću pripadnika Bratunačke brigade u tim događajima. Dalje je svjedočio da je tokom te istrage dobio informaciju da je optuženi Matić, za koga je tvrdio da ga lično poznaje, učestvovao u ubijanjima u skladištu u Kravici. Nikolić je izjavio da je ovu informaciju dobio od pouzdanog doušnika. Međutim, suštinski je bitno da je on odbio da kaže ime tog doušnika, navodeći da ne želi da ugrozi njegovu ličnost.

Kada su mu u unakrsnom ispitivanju pred ovim vijećem tražili da identifikuje tog doušnika, Nikolić je to ponovo odbio. Međutim, izjavio je da taj doušnik nije bio direktni svjedok događaja u skladištu u Kravici.

Apsolutno je neophodno prepoznati izuzetno ograničenu dokaznu vrijednost takvog dokaza kao i inherentne rizike njegovog korištenja da bi se utvrdila direktna krivična odgovornost optuženog za djela koja mu se stavljaju na teret. Ovo je očigledno svjedočenje po čuvenju. Odnosno, čak i ako Vijeće smatra da je Nikolić razgovarao sa nekim doušnikom i čak i ako Vijeće smatra da je Nikolić tačno prenio suštinu informacija tog doušnika, Vijeće ima izuzetno ograničenu mogućnost da provjeri tačnost tih informacija. Vijeće nije moglo pitati tog doušnika kako je on lično došao do tih informacija, pošto je Nikolić priznao da doušnik nije lično svjedočio tim događajima. Štaviše, Nikolić nije dao niti jedan podatak o okolnostima pod kojima je njegov doušnik dobio te informacije; iako bi i to bio slab dokaz, barem bi Vijeću dao neke osnove na kojima bi moglo izvršiti samostalnu analizu pouzdanosti.

Ovi problemi su ozbiljni i predstavljaju izazov, ali to nisu jedine prepreke. Još bitnije je to što Nikolićevo svjedočenje nije samo svjedočenje po čuvenju

nepoznatog porijekla i bez dokaza koji bi ga potvrdili. To je *anonimno* svjedočenje po čuvenju koje nije potkrijepljeno. Ni Vijeće ni optuženi ne znaju identitet Nikolićevog doušnika, pošto je on izričito odbio da otkrije tu informaciju. Shodno tome, optuženi nisu u mogućnosti da dovedu u pitanje kredibilitet tog doušnika, čak ni indirektno. Stoga je očito da vijeće mora tretirati ovaj dokaz kao bilo koji drugi dokaz anonimnog svjedoka. Naime, da bi se osiguralo pravo optuženih na pravedno suđenje, uključujući i pravo da pobijaju sve dokaze koji su protiv njih, u skladu i sa Evropskom konvencijom i sa Ustavom BiH, Vijeće može samo upotrijebiti ovaj dokaz kao potkrepljujući dokaz[397]. Shodno tome, vijeće se ne može osloniti na ovaj dokaz u odlučujućoj mjeri, već samo ukoliko on potkrepljuje drugi zakonito prikupljeni dokaz kojega je optuženi imao priliku pobijati; a čak je i njegova potkrepljujuća vrijednost jako ograničena zbog gore navedenih razloga.

Konačno, Vijeće navodi da Nikolićevo svjedočenje ima i ograničenu činjeničnu vrijednost, pošto je Nikolić samo svjedočio da je on saznao da je optuženi Matić *učestvovao* u ubijanjima u skladištu u Kravici. Takva nejasna karakterizacija uloge optuženog Matića ističe naglašene razloge za odbijanje dokaza po čuvenju, a posebno dvostrukog dokaza po čuvenju: nemogućnost strana i vijeća da ispitaju šta svjedok zna i kako on to zna. Učešće je zakonska kvalifikacija koja mora biti nezavisno utvrđena od strane Vijeća na osnovu dokaza o stvarnim radnjama koje su posvjedočene. Bez činjeničnog utemeljenja Sud ne može zaključiti da postoji „učešće“ onako kako je definisano po zakonu u dovoljnoj mjeri da podrži krivičnu odgovornost za neki zločin.

Optužba nije uspjela da podnese nijedan dokaz na kojem bi Sud mogao zakonito zasnovati odluku da je dokazana optužba da je optuženi Matić punio okvire za municiju tokom inkriminisanog perioda u skladištu u Kravici. Čak i da je dokazano učešće optuženog u punjenju municije, postavlja se pitanje da ta radnja može predstavljati radnju saučinjena ili eventualno pomaganja u izvršenju krivičnog djela genocida, budući da je neophodno dokazati i postojanje posebne genocidne namjere optuženog Matića za izvršenje ove radnje.

3. Zaključak

[397] *Vidi npr. Luca protiv Italije* , (predmet br. No. 33354/96), presuda od 27.02. 2001, *Saidi v Francuske* (predmet br. No. 14647/89), presuda od 20.09. 1993, para. 44; *Kostovski v The Holandije* (predmet br. No. 11454/85), presuda od 20 November 1989, para. 44.

U svjetlu gore navedenog, Vijeće nalazi da optužba nije uspjela da izvede dokaze koji su neophodni da bi se dokazalo da je optuženi uzimao ručne satove, zlato i novac od zatvorenika ili učestvovao u ubijanju u skladištu u Kravici tako što je punio okvire za municiju. Stoga, Vijeće je optuženog Matića na temelju člana 284. stav 1. tačka 3. ZKP BiH oslobodilo od optužbe.

I. Optuženi Velibor Maksimović i Dragiša Živanović

Nakon razmatranja cjelokupnog dokaznog materijala uvedenog u spis, svjedočenja svih svjedoka, kako pojedinačno, tako i u cjelini, kao i argumentacije Tužilaštva i Odbrane i primjenom načela *in dubio pro reo*, Vijeće je zaključilo da Tužilaštvo nije nesumnjivo dokazalo krivičnu odgovornost optuženih Velibora Maksimovića i Dragiše Živanovića za bilo koje od krivičnih djela za koja ih Optužnica tereti.

Na osnovu materijalnih dokaza utvrđeno je da su Velibor Maksimović i Dragiša Živanović bili pripadnici II odreda Šekovići – vod Skelani u julu 1995. godine, što ni Odbrana nije osporavala. Međutim, brojni svjedoci i Tužilaštva i Odbrane naveli su svom svjedočenju da nijedan od ove dvojice optuženih nije bio na livadi u Sandićima sa ostalim pripadnicima Voda, niti kasnije u skladištu u Kravici.[398]

Svjedoci optuženog Velibora Maksimovića, Goran Matić, Blagoje Gligić, Slobodan Maksimović i Dragan Mijatović su naveli da su optuženog u danima oko 10 i 12.07 1995. godine viđali u Skelanima i da nije bio na terenu sa svojim vodom.

Također, odbrana optuženog je u toku postupka tvrdila da optuženi Živanović nije bio na terenu sa ostatkom odreda kritčnih dana, jer je pripremao ispraćaj brata u vojsku. Ovome su između ostalog govorili svjedoci Srbislav Davidović, Bogoljub Simić, Saša Simić, Gojko Perić, Nenad Mitrović, Obrenija Radovanović, Stanka Blagojević, Milomir Blagojević, Radiša Maksimović, Željko Živanović.

Navode ove obje odbrane je potvrdio i svjedok Tužilaštva S4. U unakrsnom ispitivanju koje je vršila Odbrana optuženog Maksimovića, svjedok S-4, koji je kao što je već ranije navedeno pouzdan svjedok, bio je konkretan, jasan i

[398] S obzirom na zaključak koji je Vijeće donijelo, a o kojem se detaljnije govori u dijelu koji slijedi, nema potrebe da se Vijeće bavi kredibilitetom svjedoka koji su optuženima dali alibi. Isto tako, nema potrebe ni da se Vijeće bavi kredibilitetom ostalih svjedoka Tužilaštva koji su svjedočili da optuženi nisu bili prisutni na kritičnom mjestu u kritično vrijeme.

siguran u tvrdnji da Velibor Maksimović ne samo da nije bio u Sandićima i Kravici, nego nije bio ni na terenu u Srednjem. Isto tako, tokom unakrsnog ispitivanja od strane Odbrane optuženog Živanovića, ovaj svjedok je bio „siguran“ da Dragiša Živanović nije bio ni u Sandićima ni u Kravici, a da misli da Dragiša Živanović nije bio ni u Srednjem.

Vijeće je konstatovalo da ni Miladin Stevanović, čije svjedočenje je ocijenjeno vjerodostojnim kako je to već navedeno, nije spomenuo da su Velibor Maksimović i Dragiša Živanović bili na livadi u Sandićima, niti u skladištu u Kravici. Stevanović je, međutim, u svojoj ranijoj izjavi naveo da su i Maksimović i Živanović bili pripadnici Voda Skelani, navodeći da ih namjerno više nije spominjao.

Jedini direktni dokaz da su optuženi bili prisutni, nalazi se u izjavi Petra Mitrovića od 21.06.2005. godine. Petar Mitrović je u ovoj izjavi naveo imena i ove dvojice optuženih među pripadnicima Voda Skelani koji su bili na livadi u Sandićima, sprovodili kolonu muškaraca i pucali na zarobljenike u skladištu u Kravici. Međutim, tokom rekonstrukcije događaja na mjestu zločina 04.10.2005. godine, na pitanje koje mu je postavio tužilac upravo u vezi sa tim dijelom njegove izjave koji inkriminiše ove optužene, Petar Mitrović je objasnio zašto je greškom naveo da su ova dvojica optuženih bila na livadi u Sandićima i kasnije u skladištu u Kravici. Vijeće je konstatovalo da je Petar Mitrović ostao pri svojim prethodnim izjavama u pogledu identifikacije svih ostalih osoba čija imena je prethodno naveo.

Kada su u pitanju neposredni dokazi, Tužilaštvo je navelo da je na osnovu činjenica utvrđeno da su svi pripadnici II odreda Šekovići – vod Skelani bili mobilizirani u kritičnom periodu i da je cjelokupan Odred bio kao jedinica upućen na zadatak na teren. Tužilaštvo je smatralo da su, shodno tome, i Velibor Maksimović i Dragiša Živanović bili mobilizirani.[399]

Tužilaštvo je predložilo Vijeću da odbaci rekonstrukciju provedenu 04.10.2005. godine u korist izjave date 21.06.2005. godine, ali nije obrazložilo po kojem osnovu bi to bilo učinjeno, osim što je samo navelo da Petar Mitrović nije imao razloga da pomene optužene Maksimovića i Živanovića ako oni zaista nisu bili prisutni. Tužilaštvo se nije čak uopšte bavilo dokazima koje su dali S-4 i Miladin Stevanović, a koji govore suprotno.

[399] Čudna je teza Tužilaštva da Vijeće treba protumačiti činjenicu da Maksimović i Živanović nisu unakrsno ispitali Petra Mitrovića kao pokazatelj njihove krivice. S obzirom na to da je Petar Mitrović jasno i nedvosmisleno povukao taj dio svoje ranije izjave, vjerovatnije da je upravo Tužilaštvo moralo insistirati na tome. Vijeće je, međutim, odbilo da prihvati tezu da to što optuženi Mitrovića nisu ispitali na ove okolnosti bilo šta dokazuje.

Vijeće je zaključilo da Tužilaštvo nije uspjelo nesumnjivo dokazati da su optuženi Velibor Maksimović i Dragiša Živanović bili na livadi u Sandićima i skladištu u Kravici i da su učestvovali u dešavanjima na ove dvije lokacije. Vijeće ne treba utvrđivati da Velibor Maksimović i Dragiša Živanović nisu bili na Livadi u Sandićima i u skladištu u Kravici, nego zaključuje da je nesporno da ova činjenica nije nesumnjivo utvrđena.

Vijeće posebno konstatuje da Tužilaštvo nije ponudilo, a samo Vijeće nije moglo naći da je pruženo ikakvo vjerodostojno ili logično objašnjenje o tome zašto ni S-4 ni Miladin Stevanović, inače pouzdani svjedoci, nisu naveli da su optuženi bili na livadi u Sandićima i skladištu u Kravici i učestvovali u dešavanjima, ukoliko su oni zaista i bili tamo i učestvovali u dešavanjima. Ovo je tim više tačno ako se uzme u obzir da su ovi svjedoci bili dosljedni u identifikaciji ostalih osoba koje su se tamo nalazile. S druge strane, sam Petar Mitrović je dao vjerodostojno objašenjenje razlika u izjavama koje je dao i objasnio koja izjava je bila pogrešna, a pri tome nije izmijenio svoj iskaz u pogledu identifikacije ostalih osoba koje su se tamo nalazile.[400]

Pored toga, posredni dokazi Tužilaštva ne mogu imati veliku težinu, posebno ne onu na koju Tužilaštvo ukazuje. Ovako široko izneseno činjenično stanje ne samo da ima malu ili nikakvu objektivnu dokaznu težinu, nego ne daje nikakvo objašnjenje navedenih razlika u svjedočenjima pouzdanih svjedoka. Čak i da je Vijeće posmatralo ove dokaze u najpovoljnijem svjetlu za Tužilaštvo, ustanovilo bi samo da su se u kritičnom periodu optuženi nalazili negdje na području Sandića i Kravice. Jasno proizilazi iz cjelokupnog dokaznog materijala da su pripadnici Voda Skelani, kao i II odreda, bili raspoređeni na širokom području i na različitim udaljenostima od livade u Sandićima. Isto tako je jasno da nisu svi pripadnici Voda Skelani bili zaduženi za sprovođenje kolone muškaraca u Kravicu i da nisu svi učestvovali u dešavanjima u Kravici. Znači, „činjenica“ da su svi pripadnici Voda bili mobilisani ne može služiti za dokazivanje onoga što Velibor Maksimović i Dragiša Živković jesu ili nisu radili u Sandićima ili Kravici, niti za dokazivanje toga kako su oni svojim prisustvom ili drugim radnjama doprinijeli činjenju nekog krivičnog djela od strane nekog drugog.

Vijeće je stoga zaključilo da Tužilaštvo nije nesumnjivo utvrdilo činjenice navedene u Optužnici koje se odnose na optužene Velibora Maksimovića i Dragišu Živanovića, odnosno da su oni bili na livadi u Sandićima i skladištu u

[400] Vijeće konstatuje da razlike u izjavama Petra Mitrovića u ovom smislu ne dovode u sumnju njegov kredibilitet, kako općenito tako i pogledu ostalih činjenica koje je naveo. Radilo se o minornoj razlici, pošto je on naveo imena Velibora Maksimovića i Dragiše Živanovića samo jednom u svojoj ranijoj izjavi, nije povukao svoj iskaz u pogledu identifikacije bilo kojeg drugog učesnika u dešavanjima, a i on sam je dao vjerodostojno obrazloženje za navedenu razliku u izjavama.

Kravici i da su učestvovali u dešavanjima na ove dvije lokacije. Vijeće je dalje zaključilo da Tužilaštvo nije nesumnjivo uspjelo utvrditi bilo koji drugi oblik odgovornosti ovih optuženih za djela za koja ih tereti Optužnica, a posebno se to odnosi na teoriju Tužilaštva o udruženom zločinačkom poduhvatu. Shodno tome, Vijeće je zaključilo da nema dokaza da su Velibor Maksimović i Dragiša Živanović počinili krivično djelo za koje ih tereti Optužnica, te ih stoga u skladu sa članom 284. stav. 1. tačka 3) ZKP.a BiH oslobađa od optužbe.

IX. PRIMJENA MATERIJALNOG ZAKONA

Kada je u pitanju primjena materijalnog zakona, odbrane optuženih istakle su da načelo zakonitosti, odnosno princip *nullum crimen sine lege nulla poena sine lege* predstavlja neprikosnoveno načelo zakonodavstva, sa aspekta zaštite ljudskih prava, a kao takvo sadržano je u članu 11. Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka od 10.12.1948. godine, kao i Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda od 04.11.1950. godine, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima od 06.12.1966. godine, te nadasve u članu 3. i 4. KZ BiH.

Odbrane optuženih su ukazale na činjenicu da je, u ovom slučaju, postojao krivični zakon, odnosno KZ SFRJ, koji je propisivao kao krivično djelo ono djelo, koje se optužnicom optuženima stavlja na teret. Navedeni zakon je za krivično djelo Genocid iz člana 141. predviđao kao sankciju kaznu zatvora od pet godina ili smrtnu kaznu, dok KZ BiH predviđa kaznu od najmanje deset godina ili kaznu dugotrajnog zatvora. Stupanjem na snagu Ustava BiH ukinuta je smrtna kazna, koju je propisivao navedeni zakon, pa je stoga maksimalna kazna koja bi se mogla izreći na navedeno krivično djelo bila bi kazna zatvora u trajanju od 20 godine, što je znatno blaže od kazne dugotrajnog zatvora.

Odbrane optuženih ukazale su na činjenicu da entiteski sudovi i sud Brčko Distrikta, primjenjuju zakon koji je bio na snazi u vrijeme navodnog počinjenja krivičnih djela, odnosno KZ SFRJ, pa takva različita praksa Suda BiH i ostalih sudova suprotna je sa fundamentalnim ljudskim pravom, odnosno pravom na jednakost svih građana pred zakonom.

Nadalje, branioci optuženih smatraju da primjena člana 4.a) KZ BiH može doći u obzir samo u situaciji kada je nacionalno zakonodavstvo propustilo da određena činjenja ili nečinjenja zakonom propiše kao krivična djela. Stoga, budući da je krivično djelo genocida bilo propisano, kao takvo, saglasno međunarodnom pravu i prije navedenog događaja, to retroaktivna primjena

odredbi KZ BiH, u konkretnom slučaju, nije opravdana, jer se ne može podvesti pod izuzetke predviđene članom 15. stav 1. Pakta o političkim pravima ili članom 7. stav 2. Evropske konvencije.

Vijeće nalazi da je ovakva argumentacija neosnovana i da se u konkretnom slučaju ima primijeniti odredba člana 171. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.

Članom 3. stav 2. KZ BiH koji se odnosi na načelo zakonitosti, propisano je da "Nikome ne može biti izrečena kazna ili druga krivično-pravna sankcija za djelo koje, prije nego što je učinjeno, nije bilo zakonom ili međunarodnim pravom propisano kao krivično djelo i za koje zakonom nije bila propisana kazna".

Nije sporno da je KZ SFRJ kao posebno krivično djelo propisivao krivično djelo Genocida u članu 141. Međutim, postavlja se pitanje koji zakon primijeniti kada je u pitanju izricanje sankcije, obzirom da se prema odredbama KZ SFRJ moglo izreći do 20 godina zatvora ili smrtna kazna. Odbrana tvrdi da se u slučaju primjene KZ BIH neće primijeniti blaži zakon, jer se ukidanjem smrtne kazne (koja kazna je inicijalno i bila predviđena kao najstrožija u KZ SFRJ i propisana za ovo krivično djelo), sankcija iz člana 141. KZ-a SFRJ pokazuje se kao blaža za optuženog u odnosu na krivičnu sankciju propisanu članom 171. stav 1. Krivičnog zakona BiH.

No međutim, član 4a) KZ BiH dalje govori o „općim načelima međunarodnog prava". Kako međunarodno pravo, kao ni Evropska konvencija ne poznaju identičan pojam, to ovaj termin predstavlja ustvari kombinaciju, s jedne strane „principa međunarodnog prava" kakav poznaje Generalna skupština UN i Komisija za međunarodno pravo i „općih principa prava priznatih od strane zajednice naroda" kakve poznaje Statut Međunarodnog suda pravde i član 7. stav 2. Evropske konvencije. Principi međunarodnog prava kako ih poznaje Rezolucija Generalne skupštine 95 (1) (1946) i Komisija za međunarodno pravo (1950) odnose se na „Nirnberšku povelju i presudu Tribunala". „Principima međunarodnog prava priznatim u Povelji Nirnberškog Tribunala" i u presudi tribunala" koje je Komisija za međunarodno pravo usvojila 1950. godine i podnijela Generalnoj skupštini, Principom I određeno je da: „Svaka osoba koja počini djelo koje predstavlja krivično djelo po međunarodnom pravu, odgovorna je, prema tome i podliježe kažnjavanju". Principom II određeno je da „Činjenica da domaći zakon ne predviđa kaznu za djelo koje je kažnjivo po međunarodnom pravu, ne oslobađa osobu koja je počinila to djelo odgovornosti prema međunarodnom pravu." Dakle, bez obzira da li promatrano sa stanovišta međunarodnog običajnog prava ili stanovišta „principa

međunarodnog prava“, nedvojbeno je da je Genocid predstavljao krivično djelo u inkriminiranom periodu, odnosno da je zadovoljen princip legaliteta.

Pravnu osnovu za suđenje ili kažnjavanje krivičnih djela prema općim načelima međunarodnog prava daje član 4a. Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH (“Sl. glasnik BiH” br. 61/04) koji propisuje da članovi 3. i 4. Krivičnog zakona BiH ne sprečavaju suđenje i kažnjavanje bilo kojeg lica za bilo koje činjenje ili nečinjenje koje je u vrijeme kada je učinjeno predstavljalo krivično djelo u skladu sa općim načelima međunarodnog prava. Ovim članom u cjelosti je preuzeta odredba člana 7. stava 2. Evropske konvencije i njime je omogućeno izuzetno odstupanje od principa iz člana 4. Krivičnog zakona BiH, kao i odstupanje od obavezne primjene blažeg zakona u postupcima koji predstavljaju krivična djela prema međunarodnom pravu, kakav jeste i postupak protiv optuženih, jer se upravo radi o inkriminaciji koja uključuje kršenje pravila i međunarodnog prava. Zapravo član 4a. Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH primjenjuje se kod svih krivičnih djela iz oblasti Krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, jer su upravo ova krivična djela, u koja spada i Genocid, smještena u glavu XVII Krivičnog zakona BiH koja nosi naziv krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, a odredbe o genocidu prihvaćene su kao dio međunarodnog običajnog prava i predstavljaju nederogirajuću odredbu međunarodnog prava.

Kada se ove odredbe dovedu u vezu sa članom 7. Evropske konvencije koja ima prednost nad svim ostalim zakonima u BiH (član 2.2. Ustava BiH) da se zaključiti da je načelo zakonitosti iz člana 3. KZ BiH, sadržano u prvoj rečenici člana 7. stava 1. Evropske konvencije, dok druga rečenica stava 1. člana 7. Evropske konvencije zabranjuje izricanje teže kazne od one koja je bila primjenjiva u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Dakle, ova odredba propisuje zabranu izricanja teže kazne, a ne utvrđuje obaveznu primjenu blažeg zakona za učinioca u odnosu na kaznu koja se primjenjivala u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

Međutim, stav 2. člana 7. Evropske konvencije sadrži izuzetak od stava 1. i dozvoljava suđenje i kažnjavanje bilo koje osobe za djelo odnosno propust koji je u vrijeme činjenja ili nečinjenja predstavljao krivično djelo prema općim načelima priznatim kod civiliziranih naroda. Isto načelo sadržano je u članu 15. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Ovaj izuzetak je inkorporiran sa specifičnim ciljem da omogući primjenu domaćeg i međunarodnog zakonodavstva koje je stupilo na snagu tokom i nakon II svjetskog rata u pogledu ratnih zločina. Shodno tome i praksa Evropskog suda za ljudska prava (slučaj Naletilić protiv Hrvatske broj 51891/99, Kolk i Kislyiy

protiv Estonije, br. 23052/04 i 4018/04) naglašava primjenjivost odredbe stava 2. prije nego iz stava 1. člana 7. Evropske konvencije kada su u pitanju ovakva djela, što također opravdava primjenu člana 4a. Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH u ovim predmetima.

Također, ovo pitanje je razmatrao i Ustavni sud BiH u apelaciji A. Maktouf (AP 1785/06, i u svojoj odluci od 30.03.2007. godine naveo: "Paragraf 68. U praksi, ni u jednoj državi bivše Jugoslavije u zakonodavstvu nije postojala mogućnost izricanja doživotnog zatvora niti dugotrajnih zatvorskih kazni, a što je Međunarodni krivični sud za zločine na području bivše Jugoslavije često činio (slučaj Krstić, Galić itd.). Istovremeno, koncept KZ SFRJ je bio takav da nije predviđao postojanje dugotrajnog niti doživotnog zatvora nego je za najteža krivična djela propisivao smrtnu kaznu, a za lakše oblike maksimalne zatvorske kazne do 15 godina zatvora. Dakle, jasno je da se ne može odvojiti jedna sankcija od cjelokupnosti cilja koji se želio postići kaznenom politikom u vrijeme važenja tog zakona. " Paragraf 69. U vezi s tim, Ustavni sud smatra da nije moguće jednostavno «odstraniti» jednu sankciju i primijeniti druge, blaže sankcije i time praktično ostaviti neadekvatno sankcionirana najteža krivična djela."

Princip obavezne primjene blažeg zakona, prema mišljenju Vijeća, isključen je u procesuiranju onih krivičnih djela koja su u vrijeme njihovog izvršenja, bila potpuno predvidiva i općepoznata kao protivna općim pravilima međunarodnog prava.

X. KAZNA

A. Zakonske odredbe o izricanju kazne

Svrhe kažnjavanja su propisane u opštim i posebnim dijelovima KZ BiH. Član 2. KZ BiH utvrđuje kao opšte načelo da vrsta i raspon krivičnopravne sankcije moraju biti „neophodni" i „srazmjerni" „prirodi" i „jačini" opasnosti za zaštićena dobra: lične slobode i prava čovjeka, te druge osnovne vrijednosti. Kada se radi o genocidu, *priroda* i *jačina* opasnosti će uvijek biti izuzetno veliki. *Vrsta* kazne koju Sud može zakonski izreći u predmetu genocida ograničena je na zatvorsku kaznu u *rasponu* od 10 do 20 godina ili kaznu dugotrajnog zatvora u rasponu od 20 do 45 godina. Razlika između kazne zatvora u rasponu između 10 i 20 godina i kazne dugotrajnog zatvora odražava posljedice koje snosi osuđenik, a koje ne obuhvataju samo dugotrajni zatvor, nego i strožija ograničenja ličnih sloboda osuđenika u okviru zatvorskog

sistema (Član 152. ZoIKS[401]); manju privatnost u pogledu pisama i telefonskih poziva (Član 155. ZoIKS); i duži obavezni period izdržavanja kazne prije razmatranja uslovnog puštanja na slobodu ili povlastica u okviru društvene zajednice (Član 44. stav 4. KZ BiH). S druge strane, dugotrajna kazna omogućava intenzivnije odgojne mjere i individualni pristup u svrhu resocijalizacije (Član 152. stav 3. ZoIKS).

Pored opšteg načela preciziranog u članu 2., KZ BiH propisuje dalje ciljeve i okolnosti koje Sud mora imati u vidu prilikom utvrđivanja i izricanja kazne, a koje se mogu podijeliti u dvije grupe: one koje se odnose na predmetno krivično djelo i njegov uticaj na zajednicu, uključujući i žrtve; te one koje se konkretno odnose na osuđeno lice.

U dole navedenom Dijelu I, Vijeće će analizirati samo krivično djelo i odrediti kaznu koja je neophodna i srazmjerna počinjenom zločinu, razmatrajući relevantne zakonske ciljeve i primjenjujući relevantne zakonske odredbe. Iz razloga objašnjenih u Dijelu I, Vijeće smatra da je kazna od 40 godina dugotrajnog zatvora neophodna i srazmjerna i da predstavlja pravičnu i efikasnu kaznu za taj zločin.

U dole navedenom Dijelu II, Vijeće će analizirati svakog počinioca pojedinačno i odrediti kaznu koja je neophodna i srazmjerna za svakog od njih, uzimajući u obzir relevantne otežavajuće i olakšavajuće zakonske okolnosti i usklađujući kaznu od 40 godina dugotrajnog zatvora prema tim okolnostima.

1. Kazna koja je neophodna i srazmjerna težini krivičnog djela

a. Opasnost i prijetnja po zaštićena dobra

Na osnovu člana 2. i člana 48. KZ BiH, kazna mora biti neophodna i srazmjerna opasnosti i prijetnji po zaštićene predmete i vrijednosti.

„Genocid je uskraćivanje prava na postojanje čitavim grupama ljudi, kao što je ubistvo uskraćivanje prava na život čovjeku pojedinačno; takvo uskraćivanje prava na postojanje potresa savjest čovječanstva i nanosi velike gubitke čovječanstvu u obliku kulturnih i drugih doprinosa koje predstavljaju te grupe ljudi, a koje je suprotno moralnim zakonima, kao i duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija.[402] Kažnjavanje genocida je princip koji civilizovani narodi

[401] *Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera*, Službeni glasnik br. 13/05.
[402] Uvodni stav Rezolucije 96(I) Generalne skupštine UN, od 11. decembra 1946.g.

prihvataju kao obavezujući po države, čak i bez postojanja obaveza po bilo kojoj konvenciji [sporazumu].“[403]

Vrijednosti koje su zaštićene međunarodnom inkriminacijom genocida imale su primat i u bivšoj Jugoslaviji koja je odigrala značajnu ulogu u sačinjavanju i usvajanju Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, iz 1948.g. (Konvencija o genocidu), a koja je *stupila je na snagu* 12. januara 1951.g. Bosna i Hercegovina, kao sljednik Jugoslavije, ratifikovala je i ugradila Konvenciju o genocidu u nacionalni zakon i sprovela je inkriminacijom genocida prema članu 171. KZ BiH.

Zločin genocida isto tako predstavlja najveću prijetnju za *zaštićena lica* jer, po svojoj definiciji, predmet zločina je uništenje čitave grupe ljudi, a sredstvo za postizanje tog cilja je oduzimanje života pripadnicima određene nacionalne, rasne, etničke ili vjerske grupe. Član V Konvencije o genocidu nameće Bosni i Hercegovini obavezu da „predvidi efikasne krivične kazne za lica kriva za genocid....“. Zakonodavstvo BiH je ispunilo tu obavezu teoretski (*in abstracto*), propisujući zatvor kao kaznu za genocid i ograničavajući kaznu zatvora na trajanje od najviše 45 godina. Na sudovima BiH je da tu obavezu ispune u praksi (*in concreto*), izricanjem kazne u zakonskim granicama kojom se taj cilj uspješno ostvaruje.

Da bi kazna bila djelotvorna, mora se uzeti u obzir ne samo činjenica da je utvrđeno da je genocid počinjen, nego i način na koji je konkretan čin genocida počinjen u svakom određenom slučaju. „Genocid je uistinu ovaploćenje jedne užasne zamisli, no pogled izbliza na obilje situacija koje on može obuhvatiti upućuje na oprez i odvraća od propisivanja jednoobrazne kazne za jedan ili za sve genocide ili za jedan ili sve zločine protiv čovječnosti ili sve ratne zločine”.[404] Pored prijetnje zaštićenim vrijednostima i licima počinjenjem genocida nad njima u opštem smislu, Vijeće je ispitalo stvarnu povredu učinjenu zaštićenim licima u ovom konkretnom predmetu.

b. Patnja direktnih i indirektnih žrtava

Prema članu 48. KZ BiH, kazna mora biti neophodna i srazmjerna patnji direktnih i indirektnih žrtava zločina.

Direktne žrtve zločina genocida za koje su optuženi osuđeni jesu na stotine muškaraca koji su izgubili živote tokom masakra u skladištu u Kravici koji je

[403] *Pridržavanje Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (savjetodavno mišljenje), 1951. Izvještaji ICJR 16, str. 23
[404] *Krstić,* prvostepena presuda, par. 694

trajao sat i po vremena dana 13. jula 1995.g., kao i žene i djeca koji su bili u srodstvu s tim muškarcima, čije su porodice i životi nepovratno uništeni gubitkom tih muškaraca upravo na ovaj način. Indirektna žrtva je zaštićena grupa Bošnjaka iz Srebrenice čije je postojanje bilo ugroženo ovim genocidnim činom.

Fizička i psihička patnja kojoj su izložene direktne žrtve bila je ogromna. Zarobljeni muškaraci svih starosnih dobi, koji su ubijeni u skladištu u Kravici, bili su nenaoružani zatočenici koje su zarobili, ili koji su se predali bosanskim Srbima, jer im je bila obećana sigurnost. Njihova psihička i fizička patnja u toku sat i po vremena koliko je trajao masakr, u vrijeme kada su petorica optuženih učestvovali u ubistvima, ne može se opisati. Izvjestan uvid u to dali su svjedoci S1 i S2, koji su preživjeli masakr i opisali situaciju u skladištu kao jedan neopisivi užas. Dalje informacije je dao svjedok S4 opisujući aktivnosti specijalne policije: pucanje u mnoštvo umirućih ljudi koji su uhvaćeni u klopku u zatvorenom prostoru, bacanje ručnih bombi na njih, i sprečavanje da pobjegnu od pokolja. Indirektne žrtve radnji optuženih su i žene i djeca čije su očeve, sinove i braću optuženi ubili tog dana. Kazna mora biti srazmjerna jačini njihove patnje.

c. Preventivno djelovanje

U skladu sa članom 6. i članom 39. KZ BiH, kazna mora biti dovoljna da preventivno djeluje na druge kako ne bi počinili slična krivična djela.

Sprečavanje genocida je uvijek bilo povezano s kažnjavanjem. Sam naziv Konvencije o genocidu jasno govori sam za sebe. Da bi se genocid spriječio, zločin se mora definisati, a počinioci zločina se moraju pozvati na odgovornost, i ne smije im se dozvoliti da imaju koristi od svog učešća u genocidu. Preventivno djelovanje je posebno važno u ovom predmetu. Petorica optuženih su bili direktni počinioci ubistava. Bez dobrovoljne uključenosti direktnih počinilaca, oni koji planiraju genocid ne mogu ga sprovesti u djelo. Svaki od ove petorice optuženih je imao priliku da istupi iz genocidnog čina, i zapravo Miladin Stevanović i S4 jesu istupili. Zbog njegovog odbijanja da puca u skladište za vrijeme ubistava u Kravici, S4 je bio ismijan od strane pripadnika Odreda, izopšten od strane porodice i komšija, i prisiljen da se odseli u drugu zemlju zbog podsmjeha kojem su mu bila izložena djeca. Kazna za odluku da se uključe u genocid, posebno na način na koji su to optuženi učinili, mora biti dovoljna da nadjača posljedice odluke da se u tome ne učestvuje. Isto tako je optuženi Miloš Stupar, kao komadant Odreda, imao izbor da kazni one koji su bili pod njegovom komandom i koji su učestvovali u ubistvima, te tako odbrani one koji nisu. Umjesto toga, odlučio je da svojim

nečinjenjem podrži zločin i počinioce, što je naišlo na odobravanje njegovog pretpostavljenog odnosno zbog čega je dobio orden Predsjednika Republike Srpske (dokaz – O – 109). Da bi poslužila kao preventivna mjera u odnosu na starješine na sličnom položaju ubuduće, kazna mora biti adekvatna.

d. Izražavanje društvene osude

Prema članu 39. KZ BiH, kazna mora da izrazi društvenu osudu djela koje je počinio optuženi.

Društvo je u ovom predmetu narod Bosne i Hercegovine i cijela svjetska zajednica koji su, prema domaćem i međunarodnom pravu, imali mandat da nedvosmisleno osude genocid i da počinjenje genocida bude stvarno kažnjeno. Osuda genocida ima primat u međunarodnoj zajednici budući da predstavlja *jus cogens*, odnosno normu od koje nije dozvoljeno nikakvo odstupanje;[405] kao i normu koja važi za sve (*erga omne*s), čime se utvrđuje da sve države imaju obavezu njenog sprovođenja.[406] Genocid je opisan kao zločin „usmjeren protiv cijele međunarodne zajednice, a ne pojedinca".[407] Ta zajednica je jasno stavila do znanja da su ti zločini, bez obzira koja strana ih je počinila ili na kojem mjestu su počinjeni, jednako neprihvatljivi i ne mogu proći nekažnjeno. Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine odražava istu takvu odlučnost. Konkretan zločin genocida koji je počinjen u ovom predmetu izvršen je na posebno neprihvatljiv način a kazna mora odražavati osudu ove radnje u domaćoj i svjetskoj javnosti.

e. Podizanje svijesti o pogibeljnosti krivičnih djela

Na osnovu člana 39. KZ BiH, kazna mora biti neophodna i srazmjerna potrebi za podizanjem svijesti građana o pogibeljnosti krivičnih djela.

Opasnost od genocida ne leži samo u fizičkom uništenju određene grupe, nego i u namjeri nanošenja duševne boli, a s kojom je genocid počinjen, te u opasnosti od širenja te namjere. Izricanjem kazne za ovaj zločin mora se pokazati da se genocid neće tolerisati, ali se takođe mora pokazati da je

[405] *Primjena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (BiH protiv Srbije), Odluka o daljim zahtjevima za određivanje privremenih mjera, 13. septembar 1993.g., str.440; Bečka konvencija o ugovornom pravu, član 53.
[406] *Barcelona Traction Light and Power Company* (Belgija protiv Španije), presuda od 5. februara 1970.g., 1970 Izvještaji MKP br.4, str. 32; *Primjena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (BiH protiv Srbije), Odluka o prethodnim prigovorima, 11. juli 1996.g., par. 31
[407] William Shabas, *Genocid u međunarodnom pravu* (Cambridge: Cambridge University Press 2000), str. 6

zakonsko razrješenje ispravan put kojim se taj zločin javno priznaje i prekida začarani krug lične osvete. Sud ne može narediti pomirenje, niti ga kazna može zahtijevati. Međutim, kazna koja u potpunosti odražava ozbiljnost djela može doprinijeti pomirenju davanjem odgovora koji je u skladu sa vladavinom prava. Njome se takođe može promovisati želja da se lična ili grupna osveta zamijeni spoznajom da je pravda ostvarena.

f. Podizanje svijesti o pravičnosti kažnjavanja

Na osnovu člana 39. KZ BiH, kazna mora biti neophodna i srazmjerna potrebi za podizanjem svijesti građana o pravičnosti kažnjavanja.

Kazne za genocid, koji je nazvan „zločinom nad zločinima“, obuhvataju najtežu kaznu koju može izreći domaći i međunarodni pravosudni sistem. Za genocid je propisana i smrtna kazna, čak i u onim državama u kojima je smrtna kazna opozvana ili ukinuta za sve druge zločine.[408]

Bosna i Hercegovina je prihvatila ukidanje smrtne kazne za sva krivična djela, što je u potpunosti u skladu sa poštivanjem ljudskog života, a što čini sam čin genocida toliko užasnim. Maksimalna kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 45 godina je zamijenila smrtnu kaznu kao najtežu kaznu. Kazna dugotrajnog zatvora može u potpunosti biti opravdana za ubistvo jedne osobe. Sudjelovanje u ubistvu na stotine bespomoćnih ljudi na način kako je to očigledno urađeno u ovom predmetu, čak i bez genocidne namjere, opravdano bi zahtijevalo najteže kazne prema domaćem zakonu. Niti jedna kazna ne može adekvatno odraziti težinu oduzimanja života na stotine ljudi, duševnu bol nanesenu njihovim porodicama, ili još teži zločin koji je počinjen kada je takvo oduzimanje života počinjeno u cilju oduzimanja prava na postojanje cijeloj grupi ljudskih bića. Pravičnost kazne, znači, ne zavisi samo od veze između težine zločina, zla nanesenog tim počinjenjem i njegove osude, nego još konkretnije, od odnosa između rapoloživih opcija kažnjavanja i kazne izrečene za konkretno krivično djelo. Iako maksimalna kazna propisana zakonom može biti pravična u ovom predmetu, Vijeće smatra da, ma koliko da je ovaj čin genocida bio stravičan, postoje oni koji su počinili višestruka djela genocida, kao i oni čiji je zločin izvršenje šireg genocidnog plana čiji je samo jedan dio bio genocid počinjen u skladištu u Kravici. Stoga maksimalna kazna mora realno biti ostavljena za

[408] Ruanda koja se smatra *de facto* državom koja je ukinula smrtnu kaznu, pogubila je 22 počinioca osuđena za genocid na domaćem sudu 1997.g.; Izrael koji je ukinuo smrtnu kaznu za sva krivična djela zadržao je smrtnu kaznu za genocid i osudio Adolph-a Eichmann-a na smrt. Schabas, *Genocid*, str. 396-397. Smrtna kazna je opravdana kao „pravična“ kazna za počinjenje genocida, kojom se stavlja do znanja da oni koji su počinili zločin koji ima za cilj oduzimanje čitavoj grupi ljudi prava na postojanje, gube sopstveno pravo na postojanje. *Id.* Str. 397.

one zločine koji, mada kvalitativno nisu gnusniji, mogu kvantitativno prevazići čak i ovaj zločin.

Svi ovi razlozi koji se odnose na sam čin navode Vijeće na zaključak da je neophodna i srazmjerna kazna koja odražava težinu ovog zločina kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 40 godina.

2. Kazna koja je neophodna i srazmjerna za pojedinačnog počinioca

Da bi bio ispunjen zakonski uslov da kazna bude pravična, pored samog krivičnog djela potrebno je razmotriti i lične okolnosti počinioca krivičnog djela. Postoje dva zakonska cilja koja se odnose na osobu koja je osuđena za krivično djelo: (1) konkretno odvraćanje osuđene osobe od ponovnog počinjenja krivičnog djela (član 6. i član 39. KZ BiH); i (2) preodgoj (član 6. KZ BiH). Preodgoj nije samo svrha koja prema KZ BiH obavezuje Sud; to je i jedini cilj kažnjavanja koji se priznaje i eksplicitno zahtijeva međunarodnim propisima o ljudskim pravima koje Sud BiH po Ustavu mora poštovati. Član 10. stav 3. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP) propisuje: „Kazneni sistem mora uključivati postupke prema zatvorenicima kojima je glavni cilj promjena njihovog ponašanja i njihova društvena rehabilitacija".

Preodgoj ratnih zločinaca je neodvojivo povezan s pomirenjem. Većina optuženih koji su osuđeni u ovom predmetu i predmetu koji je s njim povezan, rođeni su u Šekovićima, Srebrenici, Kladnju ili Skelanima. Odbrana je stalno naglašavala tokom suđenja da su Bošnjačke snage napale nekoliko sela iz tog kraja u januaru 1993.g. Kuće u tim selima su spaljene, i ubijeno je nekoliko civila, bosanskih Srba koji su živjeli u tim selima. Ove činjenice ni na koji način ne opravdavaju izvršenje genocida nad Bošnjacima iz Srebrenice, niti predstavljaju olakšavajuće okolnosti kojima bi se opravdalo smanjenje kazne. Međutim, za preodgoj kao cilj kažnjavanja važno je da se prizna da je rat koji je donio takvu patnju bošnjačkim žrtvama iz Srebrenice, donio patnju i bosanskim Srbima - civilima koji su izgubili kuće i živote, i optuženima čiji su prijatelji i članovi porodice bili među njima.

Veliki je broj zakonskih razloga koji su važni za svrhe kažnjavanja kakve su preodgoj i konkretna prevencija, a koji utiču na kažnjavanje osuđene osobe kao pojedinca (Član 48. KZ BiH). Tu spadaju: stepen odgovornosti; ponašanje počinioca prije izvršenja krivičnog djela u vrijeme ili približno u vrijeme počinjenja djela, i nakon krivičnog djela; motiv; i ličnost počinioca. Ove okolnosti se mogu iskoristiti kao otežavajuće ili olakšavajuće prilikom izricanja kazne, na osnovu činjenica. Svrha ovih razloga je da pomognu Vijeću u

određivanju kazne koja nije samo neophodna i srazmjerna ciljevima i okolnostima koji su već uzeti u obzir u vezi sa samim djelom i uticajem na zajednicu, nego i da prilagodi kaznu potrebama prevencije i preodgoja konkretnog počinioca krivičnog djela.

D. Optuženi Milenko Trifunović

1. Stepen odgovornosti

Optuženi Trifunović je bio komandir voda Skelani. U većem dijelu tih sat i po vremena koliko je trajalo ubijanje koje su vršili optuženi i drugi pripadnici voda, Trifunović je imao stvarnu mogućnost i dužnost da zaustavi ubijanja i spriječi dalje vršenje zločina. Ne samo da nije izdao naredbu kojom bi spriječio dalja ubistva, nego je i sam učestvovao u genocidu. S obzirom da je činjenično utvrđeno da je Trifunović kriv za isto krivično djelo genocida kao saučesnik, on se ne može ponovo osuditi za to djelo po osnovu komandne odgovornosti. Međutim, činjenica da nije izvršio svoju dužnost u smislu odgovorne komande, jer nije spriječio dalje vršenje zločina od strane pripadnika njegovog voda nad kojima je imao stvarnu kontrolu, utvrđena je izvan sumnje i predstavlja faktor za koji Vijeće smatra da je znatno otežavajući u pogledu njegovog stepena odgovornosti.

2. Ponašanje i lične okolnosti

Ponašanje i lične okolnosti Trifunovića prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnog djela predstavljaju i otežavajuće i olakšavajuće činjenice važne za pitanja odvraćanja i preodgoja.

a. Okolnosti prije izvršenja krivičnog djela

Tomislav Kovač je svjedočio da se, prije izvršenja krivičnog djela, specijalna policija, a posebno Drugi odred, isticala po svojim ulogama u borbi i izvan nje. Trifunović je kao komandir voda Drugog odreda dao svoj doprinos takvoj reputaciji. Svjedoci su potvrdili da je, kao komandir voda, bio cijenjen i pravičan.

b. Okolnosti krivičnog djela

Gnusnost krivičnog djela, povrede žrtava i izuzetno okrutan način izvršenja genocida već su razmotreni prilikom ocjene težine zločina, i neće se ponovo uzimati u razmatranje. Vijeće naglašava da, za razliku od Radovanovića,

Trifunović nije izričito naredio S4 da puca u zatočenike nakon što je S4 odbio da učestvuje u ubijanju, niti ga je ukorio zbog toga što ne puca. Da je Trifinović tako postupio, ta djela bi bila ocijenjena kao ozbiljni otežavajući faktor. Međutim, činjenica da on to nije učinio ne može se smatrati olakšavajućom okolnošću. Uzdržavanje od navođenja ili naređivanja drugoj osobi da počini zločin je postupak koji se podrazumijeva, a ne nešto što služi za primjer. Okolnosti krivičnog djela su već ocijenjene i ne postoje dokazi o nekoj dodatnoj okolnosti koja je otežavajuća ili olakšavajuća.

c. Okolnosti nakon izvršenja krivičnog djela

Optuženi je oženjen, otac troje djece. Treće dijete je rođeno nakon Trifunovićevog pritvaranja. Nije ranije osuđivan, niti Sud raspolaže podacima da se vodi neki drugi postupak protiv optuženog zbog drugog krivičnog djela, što Vijeće cijeni kao olakšavajuću okolnost..

d. Držanje za vrijeme suđenja

Optuženi se pristojno ponašao za vrijeme suđenja i lično nije učinio ništa čime bi otežao položaj svjedoka, niti je pokazao nepoštovanje prema bilo kojem svjedoku ili Vijeću. Samo je jednom prilikom odlučio da lično unakrsno ispita svjedoka i, s obzirom na važnost tog svjedoka, Trifunovićev način ispitivanja je bio korektan. Zajedno sa ostalim saoptuženim licima, učestvovao je u dva štrajka glađu i u tom periodu je odbio da prisustvuje sudskom postupku. U nedostatku dokaza da je ova aktivnost preduzeta kako bi konkretno ugrozila taj postupak, Vijeće se suzdržalo od izvođenja bilo kakvog zaključka koji bi mogao biti negativan po optuženog. Trifunovićevo držanje za vrijeme suđenja nije predstavljalo ni otežavajuću ni olakšavajuću okolnost.

3. Motiv

Iako motiv ne predstavlja element genocida, niti je faktor u genocidnoj namjeri u opštem smislu, Vijeće zaključuje da je motiv u ovom predmetu odgovarao cilju da se unište Bošnjaci iz Srebrenice. Stoga bi razmatranje motiva kao posebnog otežavajućeg faktora značilo da se on uzima u obzir dva puta. Prema tome, Trifunovićev motiv je već uzet u obzir prilikom razmatranja elementa genocidne namjere i u procjenjivanju težine krivičnog djela, te se neće cijeniti kao otežavajuća okolnost.

4. Trifunović kao ličnost

Vijeće ne posjeduje dokaze u pogledu ličnosti optuženog, osim onoga što je otkriveno kroz njegova djela prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnih djela, onoga što se moglo vidjeti iz njegovog ponašanja u sudnici i same prirode krivičnog djela, a sve to je razmotreno i prodiskutovano u prethodnom tekstu. Stoga ličnost optuženog ne predstavlja osnovu za dodatne otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti.

5. Odvraćanje i preodgoj

Dužina kazne i vrijeme provedeno u zatvoru, kao kazna za krivično djelo, u većini slučajeva predstavljaju legitimne faktore odvraćanja. Njima se pruža prilika izvršiocu krivičnog djela da razmotri posljedice svojih djela na žrtve, da razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoja krivična djela. U ovom predmetu, zbog dužine trajanja kazne nije vjerovatno da će on ikada više biti u prilici da počini neko drugo genocidno djelo izvan kontrole zatvorskih organa. Stoga je rizik od ponavljanja sličnih krivičnih djela sveden na minimum.

Pored toga, svi zatvori u BiH imaju zakonsku obavezu da sačine odgovarajući program za preodgoj zatvorenika koji su im povjereni i da zatvoreniku pruže „obrazovanje“ prema „savremenim obrazovnim metodama“, kako bi prihvatio društveno prihvatljive vrijednosti.[409] Priroda zločina genocida koji je počinjen na način kako je to izvršio Trifunović zahtijeva pojedinačnu procjenu. Prema ZoIKS, zatvorenici treba da budu ocjenjivani prema njihovim individualnim potrebama, a planovi za njihov preodgoj treba da budu osmišljeni tako da zadovolje njihove pojedinačne potrebe.[410] Lica osuđena na kazne dugotrajnog zatvora imaju pravo na šire preodgojne usluge, uključujući i smještaj u „grupe pod posebnim tretmanom“ u kojima je pristup više individualan.[411] Ovi zakonski uslovi za preodgoj su usklađeni sa međunarodnim obavezama BiH u pogledu ljudskih prava, prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (MPGPP), član 10. stav 3.

6. Kazna

Stoga, prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje utiču na visinu kazne“ na način predviđen u članu 48. stav 1. KZ BiH, iz gore navedenih razloga Vijeće zaključuje da postoje i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Vijeće smatra da su ranija neosuđivanost i porodičnost optuženog olakšavajuće okolnosti. Nasuprot tome, Vijeće smatra da propust optuženog da izvrši odgovornu

[409] ZoIKS, član 105.
[410] ZoIKS, član 106.
[411] ZoIKS, član 153., stav 3.

komandu i naredi ljudima iz njegovog voda da prekinu sa učestvovanjem u genocidu u momentu kada je imao stvarnu mogućnost da to učini, predstavlja otežavajuću okolnost. Umjesto toga, on je zloupotrijebio svoje ovlasti podstičući dalja brutalna djela sopstvenim učestvovanjem. Trifunovićevo neizvršavanje odgovorne komande predstavlja otežavajuću okolnost koja treba da se odrazi na kaznu, kroz njeno povećanje u odnosu na kaznu odmjerenu isključivo na osnovu težine samog zločina. Nakon što je procijenilo sve važne okolnosti, Vijeće zaključuje da je primjerena kazna za počinjenje zločina genocida od strane Trifunovića kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 42 godine.

B. Optuženi Aleksandar Radovanović

1. Stepen odgovornosti

Optuženi Radovanović je bio pripadnik specijalne policije i, kao takav, obučen je i za rad u policiji i za borbu. Na suđenju je izjavio da je, pored toga, bio obučen i radio kao običan policajac na početku sukoba. Kao pripadnik specijalne policije u vrijeme krivičnog djela, imao je obavezu da poštuje zakon i štiti civile koji su bili u njegovoj nadležnosti. Međutim, to zanemarivanje dužnosti je podvedeno pod veće krivično djelo, djelo genocida čija je težina već uzeta u obzir.

2. Ponašanje i lične okolnosti

Ponašanje i lične okolnosti Radovanovića prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnog djela predstavljaju i otežavajuće i olakšavajuće činjenice važne za pitanja odvraćanja i preodgoja.

a. Okolnosti prije izvršenja krivičnog djela

Tomislav Kovač je svjedočio da se, prije izvršenja krivičnog djela, specijalna policija, a posebno Drugi odred, isticala po svojim ulogama u borbi i izvan nje. Radovanović je kao pripadnik Drugog odreda dao doprinos takvoj reputaciji. Pored toga, dok je služio kao običan policajac na početku rata, Radovanoviću je išlo u prilog jedno hrabro djelo kada je iz borbene zone spasio jedno bošnjačko dijete. Ovo Radovanovićevo ponašanje prije izvršenja krivičnog djela predstavlja olakšavajuću okolnost.

b. Okolnosti krivičnog djela

Gnusnost krivičnog djela, povrede žrtava i izuzetno okrutan način izvršenja genocida već su razmotreni prilikom ocjene težine zločina, i neće se ponovo uzimati u razmatranje. Međutim, pored njegove uloge u ovom zločinu i namjere s kojom ga je izvršio, Vijeće nalazi izvan sumnje da je Radovanović bio uključen i u podsticanje počinjenja genocida rugajući se S4 kada je S4 odbio da učestvuje u ubijanju, i psujući ga i nazivajući ga pogrdnim imenima, pokušavajući da ga natjera da puca u zatočenike koji su držani u skladištu. To je presudni otežavajući faktor.

c. Okolnosti nakon izvršenja krivičnog djela

Radovanović je nastavio da radi kao policajac nakon sukoba. Oženjen je i otac jednog djeteta. Nije ranije osuđivan, niti sud raspolaže podacima da se protiv optuženog vodi neki drugo krivično djelo, što Vijeće cijeni kao olakšavajuću okolnost.

d. Držanje za vrijeme suđenja

Optuženi se pristojno ponašao za vrijeme suđenja i lično nije učinio ništa čime bi otežao položaj svjedoka, niti je pokazao nepoštovanje prema bilo kojem svjedoku ili Vijeću. Zajedno sa ostalim saoptuženim licima, učestvovao je u dva štrajka glađu i u tom periodu je odbio da prisustvuje sudskom postupku. U nedostatku dokaza da je ova aktivnost preduzeta kako bi konkretno ugrozila taj postupak, Vijeće se suzdržalo od izvođenja bilo kakvog zaključka koji bi mogao biti negativan po optuženog. Radovanović je izabrao da iskoristi svoje pravo da da izjavu za vrijeme suđenja i da bude podvrgnut unakrsnom ispitivanju. Iskaz koji je Radovanović dao na suđenju sadržavao je neke istinite detalje koji su pomogli Vijeću da utvrdi neke od popratnih događaja. Međutim, njegov prikaz događaja za koje se tereti bio je pobijen van sumnje vjerodostojnim dokazima u predmetu, te je Vijeće zaključilo da dio njegove izjave koji se odnosi na sam zločin nije istinit i da je dat u nadi da će osloboditi krivice sebe i neke od optuženih. Vijeće je odbilo da smatra otežavajućim faktorom način na koji je on ostvario svoje pravo iz člana 6. KZ BiH, te zaključuje da njegovo držanje za vrijeme suđenja nije predstavljalo ni otežavajuću ni olakšavajuću okolnost.

3. Motiv

Iako motiv ne predstavlja element genocida, niti je faktor u genocidnoj namjeri u opštem smislu, Vijeće zaključuje da je motiv u ovom predmetu odgovarao cilju da se unište Bošnjaci iz Srebrenice. Stoga bi razmatranje motiva kao posebnog otežavajućeg faktora značilo da se on uzima u obzir dva puta. Prema

tome, Radovanovićev motiv je već uzet u obzir prilikom razmatranja elementa genocidne namjere i u procjenjivanju težine krivičnog djela, te se neće cijeniti kao otežavajuća okolnost.

4. Radovanović kao ličnost

Vijeće ne posjeduje dokaze u pogledu ličnosti optuženog, osim onoga što je otkriveno kroz njegova djela prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnih djela, onoga što se moglo vidjeti iz njegovog ponašanja u sudnici i same prirode krivičnog djela, a sve to je razmotreno i prodiskutovano u prethodnom tekstu. Stoga ličnost optuženog ne predstavlja osnovu za dodatne otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti.

5. Odvraćanje i preodgoj

Dužina kazne i vrijeme provedeno u zatvoru, kao kazna za krivično djelo, u većini slučajeva predstavljaju legitimne faktore odvraćanja. Njima se pruža prilika izvršiocu krivičnog djela da razmotri posljedice svojih djela na žrtve, da razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoja krivična djela. U ovom predmetu, zbog dužine trajanja kazne nije vjerovatno da će on ikada više biti u prilici da počini neko drugo genocidno djelo izvan kontrole zatvorskih organa. Stoga je rizik od ponavljanja sličnih krivičnih djela sveden na minimum.

Pored toga, svi zatvori u BiH imaju zakonsku obavezu da sačine odgovarajući program za preodgoj zatvorenika koji su im povjereni i da zatvoreniku pruže „obrazovanje“ prema „savremenim obrazovnim metodama“, kako bi prihvatio društveno prihvatljive vrijednosti.[412] Priroda zločina genocida koji je počinjen na način kako je to izvršio Radovanović zahtijeva pojedinačnu procjenu. Prema ZoIKS, zatvorenici treba da budu ocjenjivani prema njihovim individualnim potrebama, a planovi za njihov preodgoj treba da budu osmišljeni tako da zadovolje njihove pojedinačne potrebe.[413] Lica osuđena na kazne dugotrajnog zatvora imaju pravo na šire preodgojne usluge, uključujući i smještaj u „grupe pod posebnim tretmanom“ u kojima je pristup više individualan.[414] Ovi zakonski uslovi za preodgoj su usklađeni sa međunarodnim obavezama BiH u pogledu ljudskih prava, prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (MPGPP), član 10. stav 3.

[412] ZoIKS, član 105.
[413] ZoIKS, član 106.
[414] ZoIKS, član 153., stav 3.

6. Kazna

Stoga prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje utiču na visinu kazne“ na način predviđen u članu 48. stav 1. KZ BiH, iz gore navedenih razloga Vijeće zaključuje da postoje i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Vijeće smatra da su ranija neosuđivanost i porodičnost, kao i ranije spašavanje jednog Bošnjačkog djeteta kao olakšavajuće okolnosti. Nasuprot tome, Vijeće smatra da pokušaj optuženog da navede S4 na genocid, uz ismijavanje S4 zbog odbijanja da počini zločin kada Radovanović nije uspio da ga zastrašivanjem navede na učestvovanje u ubistvima, predstavlja otežavajuću okolnost. Vijeće smatra da je ovaj čin Radovanovića krajnje ozbiljan, te zaključuje da ta otežavajuća okolnost treba da se odrazi na kaznu, kroz njeno povećanje u odnosu na kaznu odmjerenu isključivo na osnovu težine samog zločina. Nakon što je procijenilo sve relevantne okolnosti, Vijeće zaključuje da je primjerena kazna za počinjenje zločina genocida od strane Radovanovića kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 42 godine.

E. Optuženi Slobodan Jakovljević

1. Stepen odgovornosti

Jakovljević je bio pripadnik specijalne policije, obučen i za borbu i za rad u policiji. On nije imao nikakvu ulogu u komandnoj strukturi. Kao pripadnik specijalne policije u vrijeme izvršenja krivičnog djela, on je bio dužan da se pridržava zakona i štiti civile koji su bili u njegovoj nadležnosti. Međutim, to zanemarivanje dužnosti je podvedeno pod veće krivično djelo, djelo genocida čija je težina već uzeta u obzir.

2. Ponašanje i lične okolnosti

Ponašanje i lične okolnosti Jakovljevića prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnog djela predstavljaju faktore koji su važni za pitanja odvraćanja i preodgoja.

a. Okolnosti prije izvršenja krivičnog djela

Tomislav Kovač je svjedočio da se, prije izvršenja krivičnog djela, specijalna policija, a posebno Drugi odred, isticala po svojim ulogama u borbi i izvan nje, a optuženi je bio dio takve formacije.

b. Okolnosti krivičnog djela

Gnusnost krivičnog djela, povrede žrtava i izuzetno okrutan način izvršenja genocida već su razmotreni prilikom ocjene težine zločina, i neće se ponovo uzimati u razmatranje. Okolnosti krivičnog djela su već ocijenjene i ne postoje dokazi o nekoj dodatnoj otežavajućoj ili olakšavajućoj okolnosti u vezi sa Jakovljevićem.

c. Okolnosti nakon izvršenja krivičnog djela

Optuženi je nezaposlen, oženjen je i otac troje djece. Optuženi Jakovljević nije ranije osuđivan, niti Sud raspolaže podacima da se protiv optuženog vodi neki drugi krivični postupak, što Vijeće cijeni kao olakšavajuću okolnost.

d. Držanje za vrijeme suđenja

Optuženi se pristojno ponašao za vrijeme suđenja i lično nije učinio ništa čime bi otežao položaj svjedoka, niti je pokazao nepoštovanje prema bilo kojem svjedoku ili Vijeću. Zajedno sa ostalim saoptuženim licima, učestvovao je u dva štrajka glađu i u tom periodu je odbio da prisustvuje sudskom postupku. U nedostatku dokaza da je ova aktivnost preduzeta kako bi konkretno ugrozila taj postupak, Vijeće se suzdržalo od izvođenja bilo kakvog zaključka koji bi mogao biti negativan po optuženog. Jakovljevićevo držanje za vrijeme suđenja nije predstavljalo ni otežavajuću ni olakšavajuću okolnost.

3. Motiv

Iako motiv ne predstavlja element genocida, niti je faktor u genocidnoj namjeri u opštem smislu, Vijeće zaključuje da je motiv u ovom predmetu odgovarao cilju da se unište Bošnjaci iz Srebrenice. Stoga bi razmatranje motiva kao posebnog otežavajućeg faktora značilo da se on uzima u obzir dva puta. Prema tome, Jakovljevićev motiv je već uzet u obzir prilikom razmatranja elementa genocidne namjere i u procjenjivanju težine krivičnog djela, te se neće cijeniti kao otežavajuća okolnost.

4. Jakovljević kao ličnost

Sve vrijeme trajanja postupka Jakovljević se, preko svog branioca, žalio na razne fizičke tegobe. Vijeće je saslušalo dr. Mariju Kaučić Komšić,

neuropsihijatra, koji je pregledala Jakovljevića, u timu sa dva druga ljekara. Njihov zaključak, iznesen u iskazu dr. Kaučić Komšić, glasio je da on ne pati ni od kakve fizičke bolesti niti oštećenja i da je njegova bol, iako stvarna, psihičke, a ne fizičke prirode. Za njegove bolove u pritvorskom centru brinulo se ljekarsko osoblje, a koristio je i lijekove protiv bolova. Nema dokaza da je Jakovljević ispoljavao ovaj problem u vrijeme izvršenja zločina, i to ne predstavlja osnovu za dodatne otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti.

5. Odvraćanje i preodgoj

Dužina kazne i vrijeme provedeno u zatvoru, kao kazna za krivično djelo, u većini slučajeva predstavljaju legitimne faktore odvraćanja. Njima se pruža prilika izvršiocu krivičnog djela da razmotri posljedice svojih djela na žrtve, da razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoja krivična djela. U ovom predmetu, zbog dužine trajanja kazne nije vjerovatno da će on ikada više biti u prilici da počini neko drugo genocidno djelo izvan kontrole zatvorskih organa. Stoga je rizik od ponavljanja sličnih krivičnih djela sveden na minimum.

Pored toga, svi zatvori u BiH imaju zakonsku obavezu da sačine odgovarajući program za preodgoj zatvorenika koji su im povjereni i da zatvoreniku pruže „obrazovanje“ prema „savremenim obrazovnim metodama“, kako bi prihvatio društveno prihvatljive vrijednosti.[415] Priroda zločina genocida koji je počinjen na način kako je to izvršio Jakovljević zahtijeva pojedinačnu procjenu. Prema ZoIKS, zatvorenici treba da budu ocjenjivani prema njihovim individualnim potrebama, a planovi za njihov preodgoj treba da budu osmišljeni tako da zadovolje njihove pojedinačne potrebe.[416] Lica osuđena na kazne dugotrajnog zatvora imaju pravo na šire preodgojne usluge, uključujući i smještaj u „grupe pod posebnim tretmanom“ u kojima je pristup više individualan.[417] Ovi zakonski uslovi za preodgoj su usklađeni sa međunarodnim obavezama BiH u pogledu ljudskih prava, prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (MPGPP), član 10. stav 3.

6. Kazna

Stoga, prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje utiču na visinu kazne“ na način predviđen u članu 48. stav 1. KZ BIH, iz gore navedenih razloga Vijeće zaključuje da postoje olakšavajuće okolnosti na strani optuženog i to ranija

[415] ZoIKS, član 105.
[416] ZoIKS, član 106.
[417] ZoIKS, član 153., stav 3.

neosuđivanost i porodičnost, Vijeće cijeni da ove olakšavajuće okolnosti nisu takvog karaktera kada se uporede sa težinom izvršenog krivičnog djela koje bi opravdavale izricanje kazne manje od 40 godina. Stoga zaključuje da je primjerena kazna za počinjenje zločina genocida od strane Jakovljevića kazna zatvora u trajanju od 40 godina.

F. Optuženi Branislav Medan

1. Stepen odgovornosti

Medan je bio pripadnik specijalne policije, obučen i za borbu i za rad u policiji. On nije imao nikakvu ulogu u komandnoj strukturi. Kao pripadnik specijalne policije u vrijeme izvršenja krivičnog djela, on je bio dužan da se pridržava zakona i štiti civile koji su bili u njegovoj nadležnosti. Međutim, to zanemarivanje dužnosti je podvedeno pod veće krivično djelo, djelo genocida čija je težina već uzeta u obzir.

2. Ponašanje i lične okolnosti

Ponašanje i lične okolnosti Medana prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnog djela predstavljaju činjenice važne za pitanja odvraćanja i preodgoja.

a. Okolnosti prije izvršenja krivičnog djela

Tomislav Kovač je svjedočio da se, prije izvršenja krivičnog djela, specijalna policija, a posebno Drugi odred, isticala po svojim ulogama u borbi i izvan nje.

b. Okolnosti krivičnog djela

Gnusnost krivičnog djela, povrede žrtava i izuzetno okrutan način izvršenja genocida već su razmotreni prilikom ocjene težine zločina, i neće se ponovo uzimati u razmatranje. Okolnosti krivičnog djela su već ocijenjene i ne postoje dokazi o nekoj dodatnoj okolnosti koja se odnosi na Medana, a koja je otežavajuća ili olakšavajuća.

c. Okolnosti nakon izvršenja krivičnog djela

Optuženi Medan je napustio policiju nakon sukoba. U vrijeme podizanja optužnice, živio je u Mostaru, kao radnik. Slabog je imovnog stanja, neoženjen.

Nije ranije osuđivan, niti je u toku postupka bilo informacija o bilo kakvoj optužbi za neko krivično djelo u periodu nakon ratnog sukoba, što Vijeće cijeni kao olakšavajuću okolnost.

d. Držanje za vrijeme suđenja

Optuženi se pristojno ponašao za vrijeme suđenja i lično nije učinio ništa čime bi otežao položaj svjedoka, niti je pokazao nepoštovanje prema bilo kojem svjedoku ili Vijeću. Zajedno sa ostalim saoptuženim licima, učestvovao je u dva štrajka glađu i u tom periodu je odbio da prisustvuje sudskom postupku. U nedostatku dokaza da je ova aktivnost preduzeta kako bi konkretno ugrozila taj postupak, Vijeće se suzdržalo od izvođenja bilo kakvog zaključka koji bi mogao biti negativan po optuženog. Medanovo držanje za vrijeme suđenja nije predstavljalo ni otežavajuću ni olakšavajuću okolnost.

3. Motiv

Iako motiv ne predstavlja element genocida, niti je faktor u genocidnoj namjeri u opštem smislu, Vijeće zaključuje da je motiv u ovom predmetu odgovarao cilju da se unište Bošnjaci iz Srebrenice. Stoga bi razmatranje motiva kao posebnog otežavajućeg faktora značilo da se on uzima u obzir dva puta. Prema tome, Medanov motiv je već uzet u obzir prilikom razmatranja elementa genocidne namjere i u procjenjivanju težine krivičnog djela, te se neće cijeniti kao otežavajuća okolnost.

4. Medan kao ličnost

Vijeće ne posjeduje dokaze u pogledu ličnosti optuženog, osim onoga što je otkriveno kroz njegova djela prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnih djela, onoga što se moglo vidjeti iz njegovog ponašanja u sudnici i same prirode krivičnog djela, a sve to je razmotreno i prodiskutovano u prethodnom tekstu. Stoga ličnost optuženog ne predstavlja osnovu za dodatne otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti.

5. Odvraćanje i preodgoj

Dužina kazne i vrijeme provedeno u zatvoru, kao kazna za krivično djelo, u većini slučajeva predstavljaju legitimne faktore odvraćanja. Njima se pruža prilika izvršiocu krivičnog djela da razmotri posljedice svojih djela na žrtve, da razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoja krivična djela. U ovom predmetu, zbog dužine trajanja kazne nije vjerovatno da će on ikada više biti u prilici da počini neko drugo genocidno djelo izvan kontrole zatvorskih

organa. Stoga je rizik od ponavljanja sličnih krivičnih djela sveden na minimum.

Pored toga, svi zatvori u BiH imaju zakonsku obavezu da sačine odgovarajući program za preodgoj zatvorenika koji su im povjereni i da zatvoreniku pruže „obrazovanje“ prema „savremenim obrazovnim metodama“, kako bi prihvatio društveno prihvatljive vrijednosti.[418] Priroda zločina genocida koji je počinjen na način kako je to izvršio Medan zahtijeva pojedinačnu procjenu. Prema ZoIKS, zatvorenici treba da budu ocjenjivani prema njihovim individualnim potrebama, a planovi za njihov preodgoj treba da budu osmišljeni tako da zadovolje njihove pojedinačne potrebe.[419] Lica osuđena na kazne dugotrajnog zatvora imaju pravo na šire preodgojne usluge, uključujući i smještaj u „grupe pod posebnim tretmanom“ u kojima je pristup više individualan.[420] Ovi zakonski uslovi za preodgoj su usklađeni sa međunarodnim obavezama BiH u pogledu ljudskih prava, prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (MPGPP), član 10. stav 3.

6. Kazna

Stoga, prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje utiču na visinu kazne“ na način predviđen u članu 48. stav 1. KZ BiH, iz gore navedenih razloga Vijeće zaključuje da postoje olakšavajuće okolnosti na strani optuženog i to ranija neosuđivanost. Vijeće cijeni da ova olakšavajuća okolnost nije takvog karaktera kada se uporedi sa težinom izvršenog krivičnog djela koja bi opravdavala izricanje kazne manje od 40 godina. Stoga Vijeće zaključuje da je primjerena kazna za počinjenje zločina genocida od strane Medana kazna zatvora u trajanju od 40 godina.

G. Optuženi Brano Džinić

1. Stepen odgovornosti

Džinić je bio pripadnik specijalne policije, obučen i za borbu i za rad u policiji. On nije imao nikakvu ulogu u komandnoj strukturi. Kao pripadnik specijalne policije u vrijeme izvršenja krivičnog djela, on je bio dužan da se pridržava zakona i štiti civile koji su bili u njegovoj nadležnosti. Međutim, to zanemarivanje dužnosti je podvedeno pod veće krivično djelo, djelo genocida čija je težina već uzeta u obzir.

[418] ZoIKS, član 105.
[419] ZoIKS, član 106.
[420] ZoIKS, član 153., stav 3.

2. Ponašanje i lične okolnosti

Ponašanje i lične okolnosti Džinića prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnog djela predstavljaju činjenice važne za pitanja odvraćanja i preodgoja.

a. Okolnosti prije izvršenja krivičnog djela

Tomislav Kovač je svjedočio da se, prije izvršenja krivičnog djela, specijalna policija, a posebno Drugi odred, isticala po svojim ulogama u borbi i izvan nje. Džinić je kao pripadnik Drugog odreda dao doprinos takvoj reputaciji. Pored toga, postoje dokazi da je Džinić, koji je u vrijeme zločina imao 21 godinu, primljen u Odred barem djelimično zbog toga što je bio fudbaler.

b. Okolnosti krivičnog djela

Gnusnost krivičnog djela, povrede žrtava i izuzetno okrutan način izvršenja genocida već su razmotreni prilikom ocjene težine zločina, i neće se ponovo uzimati u razmatranje. Međutim, Džinićeva uloga u ubijanju mora se razmatrati kao ozbiljna otežavajuća okolnost. Dokazima se utvrđuje da je Džinić, kao i jedna druga osoba koja nije obuhvaćena ovom optužnicom, namjerno i sistematično ubacivao veliki broj (dva sanduka) bombi u skladište nakon prekida vatre, najprije u prostor na desnoj strani a zatim, nakon paljbe na drugu prostoriju, i u prostor s lijeve strane. Upotreba tog oružja upravo tada, protiv stotina ranjenih i umirućih ljudi zbijenih u skladištu bez nade u izbavljenje, pokazuje stepen okrutnosti i upornosti koji se mora uzeti u obzir i razmotriti.

c. Okolnosti nakon izvršenja krivičnog djela

Optuženi Džinić je ostao da radi u policiji nakon sukoba i bio je na službi u Zvorniku kada je uhapšen. Dokazi koje je izvela odbrana pokazuju da je nastavio da se bavi sportom. Neoženjen je i bez djece, Optuženi nije osuđivan ii nema informacija o bilo kakvoj optužbi za neko krivično djelo u periodu nakon ratnog sukoba, što Vijeće cijeni kao olakšavajuću okolnost.

d. Držanje za vrijeme suđenja

Optuženi se pristojno ponašao za vrijeme suđenja i lično nije učinio ništa čime bi otežao položaj svjedoka, niti je pokazao nepoštovanje prema bilo kojem

svjedoku ili Vijeću. Zajedno sa ostalim saoptuženim licima, učestvovao je u dva štrajka glađu i u tom periodu je odbio da prisustvuje sudskom postupku. U nedostatku dokaza da je ova aktivnost preduzeta kako bi konkretno ugrozila taj postupak, Vijeće se suzdržalo od izvođenja bilo kakvog zaključka koji bi mogao biti negativan po optuženog. Džinićevo držanje za vrijeme suđenja nije predstavljalo ni otežavajuću ni olakšavajuću okolnost.

3. Motiv

Iako motiv ne predstavlja element genocida, niti je faktor u genocidnoj namjeri u opštem smislu, Vijeće zaključuje da je motiv u ovom predmetu odgovarao cilju da se unište Bošnjaci iz Srebrenice. Stoga bi razmatranje motiva kao posebnog otežavajućeg faktora značilo da se on uzima u obzir dva puta. Prema tome, Džinićev motiv je već uzet u obzir prilikom razmatranja elementa genocidne namjere i u procjenjivanju težine krivičnog djela, te se neće cijeniti kao otežavajuća okolnost.

4. Džinić kao ličnost

Vijeće ne posjeduje dokaze u pogledu ličnosti optuženog, osim onoga što je otkriveno kroz njegova djela prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnih djela, onoga što se moglo vidjeti iz njegovog ponašanja u sudnici i same prirode krivičnog djela, a sve to je razmotreno i prodiskutovano u prethodnom tekstu. Stoga ličnost optuženog ne predstavlja osnovu za dodatne otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti.

5. Odvraćanje i preodgoj

Dužina kazne i vrijeme provedeno u zatvoru, kao kazna za krivično djelo, u većini slučajeva predstavljaju legitimne faktore odvraćanja. Njima se pruža prilika izvršiocu krivičnog djela da razmotri posljedice svojih djela na žrtve, da razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoja krivična djela. U ovom predmetu, zbog dužine trajanja kazne nije vjerovatno da će on ikada više biti u prilici da počini neko drugo genocidno djelo izvan kontrole zatvorskih organa. Stoga je rizik od ponavljanja sličnih krivičnih djela sveden na minimum.

Pored toga, svi zatvori u BiH imaju zakonsku obavezu da sačine odgovarajući program za preodgoj zatvorenika koji su im povjereni i da zatvoreniku pruže „obrazovanje“ prema „savremenim obrazovnim metodama“, kako bi prihvatio

društveno prihvatljive vrijednosti.[421] Priroda zločina genocida koji je počinjen na način kako je to izvršio Džinić zahtijeva pojedinačnu procjenu. Prema ZoIKS, zatvorenici treba da budu ocjenjivani prema njihovim individualnim potrebama, a planovi za njihov preodgoj treba da budu osmišljeni tako da zadovolje njihove pojedinačne potrebe.[422] Lica osuđena na kazne dugotrajnog zatvora imaju pravo na šire preodgojne usluge, uključujući i smještaj u „grupe pod posebnim tretmanom" u kojima je pristup više individualan.[423] Ovi zakonski uslovi za preodgoj su usklađeni sa međunarodnim obavezama BiH u pogledu ljudskih prava, prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (MPGPP), član 10. stav 3.

6. Kazna

Stoga, prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje utiču na visinu kazne" na način predviđen u članu 48. stav 1.KZ BiH, iz gore navedenih razloga Vijeće je od olakšavajućih okolnosti, cijenilo njegovu raniju neosuđivanost. Također, vijeće zaključuje da postoje i otežavajuće okolnosti: konkretno, radi se ulozi koju je Džinić imao u genocidu ubacujući kroz otvorena vrata na skladištu bombe koje su eksplodirale na već ranjenim i umirućim žrtvama i oko njih. Vijeće smatra ovaj Džinićev čin krajnje teškim, i zaključuje da se ta otežavajuća okolnost treba odraziti na kaznu, zahtijevajući da bude izrečena strožija kazna u odnosu na kaznu odmjerenu isključivo na osnovu težine samog zločina. Ocjenjujući sve relevantne okolnosti, Vijeće zaključuje da je primjerena kazna za počinjenje zločina genocida od strane Džinića kazna zatvora u trajanju od 42 godine.

H. Optuženi Miloš Stupar

1. Stepen odgovornosti

Stupareva odgovornost se zasniva na njegovom položaju komadanta. U njegovom slučaju, položaj komadanta ne predstavlja otežavajući faktor, nego osnovu za krivicu. (Vidi gore navedeni dio Komandna odgovornost – str V).

2. Ponašanje i lične okolnosti

Ponašanje i lične okolnosti Stupara prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnog djela predstavljaju činjenice važne za pitanja odvraćanja i preodgoja.

[421] ZoIKS, član 105.
[422] ZoIKS, član 106.
[423] ZoIKS, član 153., stav 3.

a. Okolnosti prije izvršenja krivičnog djela

Tomislav Kovač je svjedočio da se, prije izvršenja krivičnog djela, specijalna policija, a posebno Drugi odred, isticala po svojim ulogama u borbi i izvan nje. Kao komadant Drugog odreda, Stupar je bio jedan od onih koji su prvenstveno odgovorni za tu reputaciju.

b. Okolnosti krivičnog djela

Gnusnost krivičnog djela, povrede žrtava i izuzetno okrutan način izvršenja genocida već su razmotreni prilikom ocjene težine osnovnog zločina. Isto tako, Stuparovo prihvatanje tog zločina, što je potkrijepljeno ne samo njegovim propustom da kazni odgovorne, nego i njegovim blagonaklonim ponašanjem prema počiniocima, uključujući i njegovog zamjenika, način na koji je govorio o tom zločinu i „njegovim ljudima“ na sastanku u Zvorniku dana 15. jula, te njegova dalja uključenost kao komadanta Odreda u plan ubijanja u kritičnom periodu, ne ostavlja prostor za sumnju u njegovu genocidnu namjeru. Sve ove okolnosti su već razmotrene prilikom utvrđivanja Stupareve namjere i njegove komandne odgovornosti, i neće se dva puta uzimati u obzir.

c. Okolnosti nakon izvršenja krivičnog djela

Stupar je ostao da radi u policiji do hapšenja po osnovu ove optužbe. Optuženi je oženjen i otac četvero djece. Neosuđivan, zadnji podaci sa kojima Sud raspolaže je da se protiv optuženog vodi krivični postupak zbog optužbe za laku tjelesnu povredu, što Vijeće cijeni kao olakšavajuću okolnost.

d. Držanje za vrijeme suđenja

Optuženi se pristojno ponašao za vrijeme suđenja i lično nije učinio ništa čime bi otežao položaj svjedoka, niti je pokazao nepoštovanje prema bilo kojem svjedoku ili Vijeću. Zajedno sa ostalim saoptuženim licima, učestvovao je u dva štrajka glađu i u tom periodu je odbio da prisustvuje sudskom postupku. U nedostatku dokaza da je ova aktivnost preduzeta kako bi konkretno ugrozila taj postupak, Vijeće se suzdržalo od izvođenja bilo kakvog zaključka koji bi mogao biti negativan po optuženog. Stuparevo držanje za vrijeme suđenja nije predstavljalo ni otežavajuću ni olakšavajuću okolnost.

3. Motiv

Iako motiv ne predstavlja element genocida, niti je faktor u genocidnoj namjeri u opštem smislu, Vijeće zaključuje da je motiv u ovom predmetu odgovarao cilju da se unište Bošnjaci iz Srebrenice. Stoga bi razmatranje motiva kao posebnog otežavajućeg faktora značilo da se on uzima u obzir dva puta. Prema tome, Stuparev motiv je već uzet u obzir prilikom razmatranja elementa genocidne namjere i u procjenjivanju težine krivičnog djela., te se neće cijeniti kao otežavajuća okolnost.

4. Stupar kao ličnost

Vijeće ne posjeduje dokaze u pogledu ličnosti optuženog, osim onoga što je otkriveno kroz njegova djela prije, za vrijeme i poslije izvršenja krivičnih djela, onoga što se moglo vidjeti iz njegovog ponašanja u sudnici i same prirode krivičnog djela, a sve to je razmotreno i prodiskutovano u prethodnom tekstu. Stoga ličnost optuženog ne predstavlja osnovu za dodatne otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti.

5. Odvraćanje i preodgoj

Dužina kazne i vrijeme provedeno u zatvoru, kao kazna za krivično djelo, u većini slučajeva predstavljaju legitimne faktore odvraćanja. Njima se pruža prilika izvršiocu krivičnog djela da razmotri posljedice svojih djela na žrtve, da razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoja krivična djela. U ovom predmetu, zbog dužine trajanja kazne nije vjerovatno da će on ikada više biti u prilici da počini neko drugo genocidno djelo izvan kontrole zatvorskih organa. Stoga je rizik od ponavljanja sličnih krivičnih djela sveden na minimum.

Pored toga, svi zatvori u BiH imaju zakonsku obavezu da sačine odgovarajući program za preodgoj zatvorenika koji su im povjereni i da zatvoreniku pruže „obrazovanje“ prema „savremenim obrazovnim metodama“, kako bi prihvatio društveno prihvatljive vrijednosti.[424] Priroda zločina genocida koji je počinjen na način kako je to izvršio Stupar zahtijeva pojedinačnu procjenu. Prema ZoIKS, zatvorenici treba da budu ocjenjivani prema njihovim individualnim potrebama, a planovi za njihov preodgoj treba da budu osmišljeni tako da zadovolje njihove pojedinačne potrebe.[425] Lica osuđena na kazne dugotrajnog zatvora imaju pravo na šire preodgojne usluge, uključujući i smještaj u „grupe pod posebnim tretmanom“ u kojima je pristup više individualan.[426] Ovi

[424] ZoIKS, član 105.
[425] ZoIKS, član 106.
[426] ZoIKS, član 153., stav 3.

zakonski uslovi za preodgoj su usklađeni sa međunarodnim obavezama BiH u pogledu ljudskih prava, prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (MPGPP), član 10. stav 3.

7. Kazna

Vijeće je prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje utiču na visinu kazne“ na način predviđen u članu 48. stav 1. KZ BiH, iz gore navedenih razloga zaključilo da su olakšavajuće okolnosti na strani ovog optuženog njegova ranija neosuđivanost i porodičnost.

Vijeće smatra da je uloga koju je Stupar imao drugačija od uloge glavnih izvršilaca. Stupar je kriv za osnovno djelo genocida, jer su u njegovom slučaju ispunjeni elementi komandne odgovornosti. Komandna odgovornost je načelo odgovornosti, a ne načelo kažnjavanja. Vijeće je razmatralo da li je ispravno i pravično da se okolnosti prema kojima je odmjeravana težina krivičnog djela za direktne počinioce i donesena kazna u trajanju od 40 godina, primijene i na Stupara. Iz dole navedenih razloga, Vijeće je zaključilo da bi bilo izuzetno nepravedno da se postupi drugačije.

Prema vjerodostojnim dokazima, Stupar nije bio fizički uključen u užas i uništavanje koji su obilježili sam masakr. Međutim, šteta koju je Stupar počinio svojim propustom da kazni one koji su izvršili ova užasna djela bila je potencijalno dalekosežna. Nemoguće je reći da li bi hitna kaznena mjera protiv direktnih izvršilaca u Kravici uticala na smanjenje broja drugih vojnika koji su bili spremni da počine slična djela genocida u narednim danima. Jasno je da nepreduzimanje mjera od strane nadležnih organa u pogledu djela genocida nailazi, a i u to vrijeme je nailazilo, na opštu osudu. Kada to nepreduzimanje mjera predstavlja propust da se kazne počinioci, a nadležna osoba je komandant koji zna da su njegovi potčinjeni izvršili genocid, onda se prema domaćem i međunarodnom pravu smatra da je pravedno i pošteno da se komadant proglasi krivim za isti taj osnovni zločin. Pored toga, kada se osnovni zločin izvrši prema planu s kojim je komadant upoznat i u kojem učestvuje, i kada je njegov propust da kazni istovremeno popraćen zajedničkom genocidnom namjerom, onda Vijeće smatra da je i pravedno i pošteno da se i komadant suoči sa jednakom kaznom na osnovu težine samog osnovnog zločina. Prema okolnostima u ovom predmetu, odmjeravanje kazne

kojom se umanjuje težina krivičnog djela u odnosu na Stupara ne može biti opravdano. Vijeće zaključuje da je primjerena kazna za počinjeno krivično djelo genocida od strane Stupara kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 40 godina.

XI. Troškovi postupka

Konačno, u skladu sa članom 189. stav 1. ZKP-a BiH, optuženi Stupar, Trifunović, Džinić, Medan, Jakovljević i Radovanović se oslobađaju naknade troškova postupka i oni padaju na teret budžetskih sredstava Suda BiH. Vijeće je kod donošenja odluke o troškovima uzeo u obzir da su optuženi slabog imovnog stanja, te da su nepravosnažno osuđeni visoke kazne dugotrajnog zatvora, zbog čega nalazi da bi plaćanje troškova dovelo u pitanje izdržavanje osoba koje izdržavaju.

Kada su u pitanju optuženi Maksimović i Živanović, obzirom da su optuženi oslobođeni od optužbe u predmetu, Vijeće ih je u skladu sa članom 188. stav 4. ZKP BiH oslobodilo dužnosti naknade troškova.

XII. Imovinsko pravni zahtjev

Kada je u pitanju imovinsko-pravni zahtjev podnesen od strane oštećenih S1 i S2, te članova Udruženja Pokret majki enklave Srebrenice i Žepe u toku postupka, Vijeće je našlo da podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov niti za potpuno, niti za djelomično presuđenje, te je oštećene uputilo da imovinskopravni zahtjev ostvare u parničnom postupku.

PREDSJEDNIK VIJEĆA
SUDIJA
Hilmo Vučinić

ZAPISNIČAR:
Dženana Deljkić Blagojević

POUKA O PRAVNOM LIJEKU:

Protiv ove presude se može podnijeti žalba u roku od 15 dana od dana dostavljanja prijepisa presude.

S A D R Ž A J

I. ISTORIJAT POSTUPKA 8

II. OPŠTA RASMATRANJA DOKAZA 10

A. Opšte napomene 10

B. Kredibilitet svjedoka S4 12

1. Sporazum o priznanju krivice i imunitet 12

2. Razlike u izjavama datim tokom istrage 14

3. Pouzdanost činjeinica 16

C. Mitrovićev kredibilitet 17

III. SAŽETAK DOGĐAJA 21

A. Kontekst i sažetak događaja 21

1. Pripreme za napad na Srebrenicu 21

2. Napad na Srebrenicu i dešavanja nakon napada 22

3. Učešće jedinica MUP-a RS u dešavanjima koja su uslijedila nakon napada 26

4. Širok i sistematski napad 29

5. Struktura 2. odreda Šekovići 31

B. Operacije 2. odreda Šekovići i 3. voda Skelani 31

1. Period 10. juli – 11. juli 32

2. Dan 12. juli 32

3. Dan 13. juli: Livada u Sandićima 33

4. Dan 13. juli: Skladište u Kravici 35

5. Period 14. juli – 15. juli 39

C. Pogubljenja u skladištu u Kravici 41

IV. ZAKONSKE ODREDBE O GENOCIDU 54

A. Elementi krivičnog djela 54

B. *Actus Reus* 56

C. *Mens Rea* 57

1. Namjera da se izvrši ubijanje 57

2. Genocidna namjera 59

a. „Cilj“ („namjera“) 60
b. „da se istrijebi“ 60
c. „potpuno ili djelimično“ 61
d. „nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina ljudi“ 61

D. Dokaz genocidne namjere 62

E. Zaključci o zaštićenoj grupi 63

1. Optuženi su znali da su žrtve ubijanja u skladištu Kravica bili Bošnjaci iz Srebrenice 63

2. Bošnjaci su bili „dio“ „zaštićene grupe“ 64

V. GENOCIDNI PLAN I KONTEKST – “OSLOBAĐANJE” SREBRENICE 68

A. “Oslobađanje” Srebrenice 68

B. Faza jedan: Vojno preuzimanje Srebrenice 69

C. “Drugi dio”: Faza dva – istrebljenje Bošnjaka 74

1. Uloga organa bezbjednosti i obavještavanja u drugoj fazi “oslobađanja Srebrenice” 76

2. Uloga jedinica MUP-a u drugoj fazi “oslobađanja Srebrenice” 78

D. Faza Dva: istrebljenje Bošnjaka – prisilno preseljenje 79

1. Pripreme za plan preseljenja 79

2. Obmana 82

E. Druga faza: istrebljenje Bošnjaka – ubijanje muškaraca 84

1. Priprema za ubijanje 84

2. Plan pogubljenja: 12.07.1995. 89

a. Plan pogubljenja: Potočari 90
b. Plan pogubljenja: kolona 94

3. Plan pogubljenja: 13.07.1995. 100

a. Pogubljenje 101
i. Zasjeda, granatiranje i ubistvo 101
ii. Organizovana višestruka ubistva 101
b. Predaja na nagovor 102
c. Prebacivanje i sakupljanje radi pogubljenja 103
d. Istovremenost 103
4. Plan pogubljenja: 14.7. – 19.7.1995. godine 105

5. Nema odstupanja od plana pogubljenja 106

F. Druga faza: istrebljenje Bošnjaka – odluka o angažmanu specijalne policije MUP-a na sprovođenju plana je došla sa vrha 108

1. Naredba za angažman Specijalne policije MUP-a je došla "sa vrha" 109

2. Važnost Specijalne policije MUP-a 111

3. Zadatak MUP-u je došao "sa vrha" 113

a. Civilne strukture 113
b. Vojne strukture 114
4. Aktivnosti MUP-a su bile poznate "vrhovnom rukovodstvu" 116

5. Pogubljenja u Kravici su bila u skladu sa planom "vrhovnog rukovodstva" 118

G. Genocid u Srebrenici je počinjen u skladu sa planom 120

VI. OPTUŽENI – GENOCIDNA NAMJERA 123

A. Optuženi su znali za osnovna obilježja genocidnog plana 123

1. Vremenski okvir 125

2. Sadržaj 126

a. Sadržaj: oslobađanje Srebrenice 126
i. Oslobađanje Srebrenice je značilo istrebljenje Bošnjaka 126
ii. Istrebljenje Bošnjaka je značilo ubijanje muškaraca i prisilno premještanje žena, djece i starijih osoba 127
b. Sadržaj: Naredba za premještanje voda u Srebrenicu da pomogne u oslobađanju je stigla sa vrha 128
c. Sadržaj: nije bilo dozvoljeno razgovarati o detaljima učešća Odreda u oslobađanju Srebrenice 129
3. Način izvršenja 129

4. Reakcije 132

B. Svijest optuženih o genocidnom planu potvrđena je genocidnim kontekstom koji im je bio očigledan 133

1. 2. Odred je bio uključen u drugu fazu zadatka "oslobađanja Srebrenice" 134
2. Cilj zadatka je bio da se trajno istrijebe Bošnjaci koji su živjeli u zaštićenoj zoni Srebrenica 134
3. Trajno istrebljenje Bošnjaka je značilo prisilno premještanje žena, djece i starijih osoba 134
4. Trajno istrebljenje Bošnjaka značilo je ubijanje muškaraca 135
5. Naređenja su stizala "sa vrha" 137
6. O zadatku se "nije smjelo razgovarati" izvan Odreda 138
C. Genocidno djelo 139
1. Broj žrtava 140
2. Fizički napad i pogrdne riječi 141
3. Sistematsko i plansko ubijanje 141
4. Naoružanje koje je korišteno 142
5. Obim tjelesnih povreda 142
6. Napadi bez obzira na starosnu dob 142
7. Napad na preživjele 143
8. Sistematsko planiranje 143
9. Način i priroda učešća počinilaca 144
D. Zaključak 146
VII. KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENIH 147
A. Optuženi Milenko Trifunović 147
B. Optuženi Brano Džinić 151
C. Optuženi Aleksandar Radovanović 155
D. Optuženi Slobodan Jakovljević i optuženi Branislav Medan 157
1. Opšta razmatranja: Komandna odgovornost 159
a. Kažnjavanje optuženog prema načelu komandne odgovornosti u skladu je sa važećim zakonom BiH 159
b. Međunarodno pravo: Komandna odgovornost je trenutno dio međunarodnog običajnog prava 160
2. Osuda optuženog prema načelu komandne odgovornosti je u skladu sa načelom zakonitosti 160

b. Optuženi je podlijegao odgovornosti prema međunarodnom običajnom pravu u vrijeme kada su krivična djela počinjena 163
c. Krivična odgovornost i krivično gonjenje zbog krivičnih djela prema teoriji komandne odgovornosti bilo je predvidivo u vrijeme izvršenja krivičnih djela 164
3. Relevantni elementi za utvrđivanje krivične odgovornosti prema načelu komandne odgovornosti 166
4. Komandna odgovornost Stupara 167
5. Izvšenje krivičnog djela 167
6. Odnos nadređeni-podređeni 167
a. Hijerarhijska struktura Drugog odreda Šekovići 168
b. Stvarna kontrola 168
i. Ovlasti *de jure* 169
ii. Ovlasti *de facto* 171
c. Stvarna kontrola koju je imao optuženi 177
8. Disciplinski postupci 178
9. Znanje nadređenog 182
a. Stvarno znanje 182
b. "Mogao znati" 182
c. Znanje optuženog 183
10. Nadređeni je propustio da preduzme nužne i razumne mjere 185
a. Da spriječi zločin 185
b. Da kazni izvršioce 189
11. Genocidna namjera i komandna odgovornost 193
a. Zakon 193
b. Stupareva genocidna namjera 195
F. Dijelovi optuženja koji su izostavljeni u izreci presude 201
G. Udruženi zločinački poduhvat 203
1. Zakonske odredbe o udruženom zločinačkom poduhvatu 203
2. Navodi tužioca 204
3. Analiza 205
H. Optuženi Milovan Matić 210
1. Oduzimanje novca i dragocjenosti 210
2. Učešće u ubistvima 213
3. Zaključak 215
I. Optuženi Velibor Maksimović i Dragiša Živanović 216
IX. PRIMJENA MATERIJALNOG ZAKONA 219

X. KAZNA 222
XI. Troškovi postupka 247
XII. Imovinsko pravni zahtjev 247
Aneks A - dokazi 253
Aneks B 285

Aneks A - dokazi

A. Svjedoci Tužilaštva

Svjedoci Tužilaštva BiH koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Milomir Čodo
2. Bože Bagarić
3. Siniša Radić
4. Sabina Sarajlija
5. Miladin Nikolić
6. Jovan Nikolić
7. Kristina Nikolić
8. Dragan Nikolić
9. Zoran Erić
10. Luka Marković
11. Miladin Jovanović
12. Perica Vasović
13. Miloš Đukanović
14. Ilija Nikolić
15. Marko Alekšić
16. Siniša Bećarević
17. Obradin Balčaković
18. Ljubiša Bećarević
19. Tomislav Dukić
20. Radislav Božić
21. Predrag Čelić
22. Nebojša Janković
23. Dragan Kurtuma
24. Nenad Janjić
25. Duško Mekić
26. Milojko Milanović
27. Nikola Milaković
28. Živojin Milošević

29. Đorđo Vuković
30. Stanislav Vukajlović
31. Miloš Vuković
32. Milenko Pepić
33. Mirko Sekulić
34. Blagoje Stanišić
35. Slobodan Stjepanović
36. Nedjeljko Sekula
37. Dragomir Stupar
38. Danilo Zojić
39. Milomir Trifunović
40. S1
41. S2
42. Dragomir Vasić
43. E.H
44. S3
45. Marko Prelec
46. Hajra Ćatić
47. Ostoja Stanojević
48. Stevo Stanimirović
49. Slavoljub Gužvić
50. S4

U toku pretresa nalaz i mišljenje na okolnost uračunljivosti Petra Mitrovića dao je tim vještaka dr. Abdulah Kučukalić, Senadin Fadilpašić i Alma Bravo-Mehmedbašić.

Svoj nalaz i mišljenje da je vještak Tužilaštva, Vedo Tuco, koji je dao nalaz i mišljenje o povezanosti masovnih grobnica sa ubistvima u skladištu Kravica.

B. Svjedoci odbrane optuženog Miloša Stupara

Svjedoci odbrane optuženog Miloša Stupara koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Cvjetin Gvozdenović
2. Lazo Đurić
3. Radenko Mijatović
4. Tomislav Kovač
5. Dražen Erkić
6. Dostana Šulić

7. Milan Vukajlović
8. Mladen Borovčanin
9. Ljubiša Milutinović
10. Nenad Andrić
11. Vujadin Gagić
12. Tahir Ibrišimović
13. Luka Stupar
14. Mirko Stupar
15. Momčilo Vlačić
16. Goran Savić
17. Snježana Sokić
18. Zoro Lukić

Vještak odbrane optuženog Miloša Stupara, grafolog Dane Branković, je dao nalaz i mišljenje o potpisima autentičnosti potpisa optuženog Miloša Stupara na relevantnim dokumentima.

Svoj nalaz i mišljenje o odnosu vojske i policije u Republici Srpskoj u vrijeme obuhvaćeno optužnicom, dao je prof. dr Mile Matijević, kao vještak odbrane optuženog Miloša Stupara.

C. Svjedoci odbrane optuženog Milenka Trifunovića

Svjedoci odbrane optuženog Milenka Trifunovića koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Dragoslav Mirković
2. Miodrag Josipović
3. Boriša Janković
4. Mirko Trifunović
5. Svjedok „C“
6. Svjedok „B“
7. Đorđe Božić

D. Svjedoci odbrane optuženog Brane Džinića

Svjedoci odbrane optuženog Brane Džinića koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Zoro Lukić
2. Zoran Tomić
3. Miloš Lakić

4. Dejan Dabić
5. Radomir Stevanović
6. Đurđić Dalibor
7. Slađan Stanković
8. Muhamed Buševac
9. Bunijevac Uroša
10. Risto Ivanović

E. Svjedoci odbrane optuženog Aleksandra Radovanovića

Svjedoci odbrane optuženog Aleksandra Radovanovića koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Predrag Krsmanović
2. Stana Ostojić
3. Ivan Savić
4. Radmila Savić
5. Marko Katanić
6. Nada Savić
7. Tankosava Savić

Optuženi Aleksandar Radovanović je svjedočio u svoju korist.

F. Svjedoci odbrane optuženog Velibora Maksimovića

Svjedoci odbrane optuženog Velibora Maksimovića koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Slobodan Mijatović
2. Goran Matić
3. Blagoje Gligić
4. Slobodan Maksimović
5. Dragan Mijatović
6. Vladan Bogdanović

G. Svjedoci odbrane optuženog Dragiše Živanovića

Svjedoci odbrane optuženog Dragiše Živanovića koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Srbislav Davidović
2. Bogoljub Simić
3. Saša Simić
4. Gojko Perić
5. Nenad Mitrović
6. Obrenija Radovanović
7. Stanka Blagojević
8. Milomir Blagojević
9. Radiša Maksimović
10. Željko Živanović

H. Svjedoci odbrane optuženog Branislava Medana

Svjedoci odbrane optuženog Branislava Medana koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Dražen Buhač
2. Mirsad Kusturica

U toku pretresa svoj nalaz i mišljenje dao je vještak odbrane optuženog Branislava Medana geodetske struke, Dragan Obradović, na okolnost broja zarobljenih na livadi u Sandićima 13.07.1995. godine u 14h.

I. Svjedoci odbrane optuženog Milovana Matića

Svjedoci odbrane optuženog Milovana Matića koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Pajo Milić
2. Sredoje Nikolić
3. Milka Vasić

U toku pretresa svoj nalaz i mišljenje dala je i dr. Svetlana Radovanović, vještak odbrane optuženog Milovana Matića, demografske struke i to na okolnost je iznijela nalaz i mišljenje o broju nestalih i mrtvih sa područja opštine Srebrenica, vezano za događaje iz jula 1995. godine.

J. Svjedoci Suda

Svjedoci Suda koji su saslušani na glavnom pretresu:

1. Momir Nikolić

Na osnovu Zakona o ustupanju predmeta i rješenja Vijeća od 12.04.2007. godine[427], unakrsno su ispitani slijedeći svjedoci Tužilaštva u vezi izvještaja i izjava koje su dali pred MKSJ, a koje je vijeće uvrstilo u dokaze:

1. Robert Aleksander Franken
2. Richard Butler
3. Jean-René Ruez
4. Dean Manning
5. Ljubomir Borovčanin

Svjedoci koje je Petar Mitrović pozvao prije razdvajanja postupka, a čije iskaze je vijeće u ovom postupku uvrstilo u dokaze:

1. Nada Josipović
2. Jovan Badžo
3. Mile Milesavljević
4. Dragan Srećković

Dr. Ratko Kovačević i prof.dr. Spasenija Ćeranić, dali su nalaz i mišljenje na okolnost duševnog stanja i uračunljivosti Petra Mitrovića.

Svjedoci koje je Miladin Stevanović pozvao prije razdvajanja postupka, a čije iskaze je vijeće u ovom postupku uvrstilo u dokaze:

1. Ljubisav Simić
2. Zdravko Živanović
3. Milunka Nikolić
4. Hajrija Đozić
5. Mujo Salihović
6. Radenka Petrović
7. Petko Petrović

[427] Vidi Aneks B;

U toku postupka je svoj nalaz i mišljenje dao je Vlado Radović, vještak odbrane građevinske struke, na okolnost opisa i vrste građevinskog materijala skladišta Kravica.

K. Materijalni dokazi Tužilaštva

Vijeće je izvršilo i uvid u slijedeće materijalne dokaze Tužilaštva BiH:

O-01 Fotografija ″Sale za saslušanje″

O-02 Zapisnik o saslušanju svjedoka Čodo Milomir broj: 14-04/2-446/05 od 06.12.2005.godine

O-03 Fotografija Sale za saslušanje označena brojevima 1, 2, 3, i 4

O-04 Zapisnik o saslušanju svjedoka Radić Siniša broj: 14-04/2-445/05 od 06.12.2005.godine

O-05 Fotografija mjesta Kravica-Hangar

O-06 Fotografija ″Stražnjeg dijela skladišta sa ostacima kukuruzišta″

O-07 Fotografija ″Panorama skladišta u Kravicama″

O-08 Zapisnik o prikupljanju izjave od Nikolić Miladin broj: 12-02/6 od 18.06.2005.godine

O-09 Zapisnik o saslušanju svjedoka Nikolić Miladina broj: 14-04/2-280/05 od 15.09.2005.godine

O-10 Zapisnik o saslušanju svjedoka Nikolić Miladina broj: KT-RZ-10/05 od 12.07.2005.godine

O-11 Fotografije Skladište Kravice, načinjena iz zraka

O-12 Fotografija mjesta Bratunac

O-13 Fotografija mjesta Bratunac sačinjena iz zraka P-12.1, A3

O-14 Foto uniforma 2

O-15 Foto uniforma 3

O-16 Zapisnik o prikupljanju izjave od Nikolić Jovana broj:12-1-7/02-230-483/03 od 26.08.2003.godine

O-17 Zapisnik o saslušanju svjedoka Nikolić Jovana broj: KT-10/05 od 10.10.2005.godine

O-18 Zapisnik o prikupljanju izjave od Nikolić Jovana broj: 12-02/2 od 15.06.2005.godine

O-19 Foto ″ZZ Kravice fotografisano sa brda-B2″

O-20 Foto ″Hangara u ZZ Kravice, stražnjeg dijela B14″

O-21 Foto ″ZZ Kravice, prednji dio sa asfaltnim putem″

O-22 Zapisnik o saslušanju svjedoka Nikolić Dragana broj: KT-RZ-10/05 od 11.07.2005.godine

O-23 Zapisnik o prikupljanju izjave od Nikolić Dragana broj: 12-02/2 od 18.06.2005.godine

O-24 Zapisnik o saslušanju svjedoka Marković Luka broj: 14-04/23-290/05 od 20.09.2005.godine

O-25 Zapisnik o uviđaju i rekonstrukciji sa Marković Lukom broj: KT-RZ-10/05 od 29.09.2005.godine

O-26 Foto ″ZZ Kravice fotografisano sa brda-B1

O-27 Foto ZZ Kravice, uži dio skladišta sa hangarom, fotografisano sa brda B4

O-28 Fotografija Hangar u Kravicama sa stražnje strane B14

O-29 Fotografija Hangar u Kravicama sa prednje strane s desna B 20

O-30 Zapisnik o prikupljanju izjave od Erić Zorana broj: 12-02/4 od 19.06.2005.godine

O-31 Zapisnik o saslušanju svjedoka Erić Zorana broj: 14-04/2-326/05 od 13.10.2005.godine

O-32 Foto uniforma-primjer 1

O-33 Foto uniforma-primjer 2

O-34 Foto uniforma-primjer 3

O-35 Fotografija Skladište Kravice P-10.1

O-36 Zapisnik o saslušanju svjedoka Jovanović Miladina broj: 14-04/2-292/05 od 21.09.2005.godine

O-37 Fotografija ZZ Kravice fotografisana sa brda, lijevi dio od Bratunca B3

O-38 Fotografija uniforme 1, 2 i 3

O-39 Fotografija Skladište Kravice P-10.1

O-40 Zapisnik o saslušanju svjedoka Đukanović Miloša broj: 14-04/2-281/05 od 16.09.2005.godine

O-41 Fotografija Skladište Kravice načinjena iz zraka P-10.1

O-42 Foto ZZ Kravice fotografisano sa brda B2

O-43 Fotografija Hangar fotografisana sa brda B4

O-44 Zapisnik o saslušanju svjedoka Nikolić Ilije broj: 14-04/2-308/05 od 27.09.2005.godine

O-45 Zapisnik o uviđaju i rekonstrukciji sa Nikolić Ilijom broj: KT-RZ-10/05 od 04.10.2005.godine

O-46 Video Zapis rekonstrukcije i zapisnik o rekonstrukciji sa Nikolić Ilijom

O-47 Odluka o imunitetu na glavnom pretresu za Aleksić Marka broj: KT-RZ-10/05 od dana 06.07.2006.godine

O-48 Obavijest-Imunitet u istrazi

O-49 Zapisnik o saslušanju svjedoka Aleksić Marka broj: KT-RZ-10/05 od 27.06.2006.godine

O-50 Sporazum o imunitetu na glavnom pretresu za Aleksić Marka broj: KT-RZ-10/05 od 27.06.2006.godine

O-51 Zapisnik o saslušanju svjedoka Aleksić Marka broj: 14-04/2-327/05 od 12.10.2005.godine

O-52 Zapisnik o saslušanju svjedoka Stupar Zvjezdana od 15.08.2005.godine

O-53 Foto C18-P2 iz dokaza brošura fotografija iz video zapisa P22

O-54 Foto C18-P3 iz dokaza brošura fotografija iz video zapisa P22

O-55 Zapisnik o saslušanju svjedoka Balčaković Obradina broj: 14-04/2-387/05 od 25.10.2005.godine

O-56 Zapisnik o saslušanju svjedoka Bečerović Siniše broj: 14-04/2-343/05 od 20.10.2005.godine

O-57 Zapisnik o saslušanju svjedoka Bečerović Ljubiše broj: 14-04/2-329/05 od 12.10.2005.godine

O-58 Zapisnik o saslušanju svjedoka Božić Radoslava broj: 14-04/2-413/05 od 16.11.2005.godine

O-59 Zapisnik o saslušanju svjedoka Dukić Tomislava broj: 14-04/2-342/05 od 19.10.2005.godine

O-60 Zapisnik o saslušanju svjedoka Čelić Predraga broj: 14-04/2-391/05 od 27.10.2005.godine

O-61 Fotografija Džinić Brane iz dokaza 0127

O-62 Fotografija Džinić Brane, mart 1994.godine

O-63 Fotografija Džinić Brane iz dokaza 0127

O-64 Zapisnik o saslušanju svjedoka Janković Nebojše broj: 14-04/2-386/05 od 25.10.2005.godine

O-65 Službena zabilješka o grešci napravljenoj u zapisniku o saslušanju svjedoka Janković Nebojše broj: 14-04/2-43/05 od 09.12.2005.godine

O-66 Zapisnik o saslušanju svjedoka Milojko Milanović broj: 14-04/2-410/05 od 16.11.2005.godine

O-67 Zapisnik o saslušanju svjedoka Mekić Duška broj: 14-04/2-345/05 od 20.10.2005.godine

O-68 Zapisnik o saslušanju svjedoka Milaković Nikole broj: 14-04/2-304/05 od 27.10.2005.godine

O-69 Zapisnik o saslušanju svjedoka Milošević Živojina broj: 14-04/2-398/05 od 01.11.2005.godine

O-70 Zapisnik o saslušanju svjedoka Vuković Đorđe broj: 14-04/2-332/05 od 13.10.2005.godine

O-71 Zapisnik o saslušanju svjedoka Vuković Miloša broj: 14-04/2-412/05 od 16.11.2005.godine

O-72 Zapisnik o saslušanju svjedoka Vukajlović Stanislava broj: 14-04/2-346/05 od 18.10.2005.godine

O-73 Zapisnik o saslušanju svjedoka Pepić Milenka broj: 14-04/2-388/05 od 26.10.2005.godine

O-74 Zapisnik o saslušanju svjedoka Sekulić Mirka broj: 14-04/2-396/05 od 31.10.2005.godine

O-75 Zapisnik o saslušanju svjedoka Stanišića Blagoje broj: 14-04/2-401/05 od 01.11.2005.godine

O-76 Karta koja pokazuje kretanje muslimanske kolone P138

O-77 Zapisnik o saslušanju svjedoka Stjepanović Slobodana broj: 14-04/2-393/05 od 27.10.2005.godine

O-78 Zapisnik o saslušanju svjedoka Sekula Nedjeljka broj: 14-04/2-330/05 od 12.10.2005.godine

O-79 Zapisnik o prikupljanju izjave od Zoljić Danila broj: 12-02/4- od 19.06.2005.godine

O-80 Zapisnik o saslušanju svjedoka Zoljić Danila broj: KT-RZ-10/05 od 13.10.2005.godine

O-81 Naredba Komadanta štaba Tome Kovača od 10.07.1995.godine

O-82 Mape koje prikazuju rejon Potočara, Kravice i Sandića i legenda

O-83 Sudsko psihijatrijski pregled Mitrović Petra, sudski vještak prof. Dr. Abdulah Kučukalić od 29.08.2005.godine

O-84 Timsko neuropsihijatrijsko vještačenje Mitrović petra, u sastavu stručnog tima: prof. Dr.Abdulah Kučukalić, prim.dr.sci. Alma Bravo-Mehmedbašić, neuropsihijatri i Senadin Fadilpašić, psiholog, od 02.09.2005.godine

O-85 Naredba Suda BiH za odvođenje Mitrović Petra na kliniku broj: X-KRN-05/24 od 30.08.2005.godine

O-86 Naredba Tužilaštva BiH Abdulahu Kučukaliću za vještačenje Petra Mitrovića broj: KT-RZ-10/05 od 26.08.2005.godine

O-87 Naredba Tužilaštva BiH vještaku-ekspertu Dr. Marko Prelec broj: KT-RZ-10/05 od 24.10.2005.godine

O-88 Fotografija ZZ Kravice fotografisano sa brda B2

O-89 Skica lica mjesta koju nacrtao svjedok S-2

O-90 Foto ZZ Kravice fotografisano sa brda B2, označena od svjedoka S-2

O-91 Foto Hangara u ZZ Kravice, stražnjeg dijela B14

O-92 Foto ZZ Kravice fotografisano sa brda B2, označena od svjedoka S-2

O-93 Personalni upitnik za utvrđivanje čina ovlaštenog službenog lica za Miloš Stupar

O-94 Rješenje MUP-a Republike Srpske broj: 08/1-120-3474 od 23.08.1995.godine

O-95 Rješenje MUP-a Republike Srpske broj: 09-4231 od 10.03.1993.godine

O-96 Rješenje MUP-a Republike Srpske broj: 09-6539 od 24.02.1994.godine

O-97 Rješenje MUP-a Republike Srpske od 03.03.1997.godine

O-98 Radna knjižica za Miloš Stupar

O-99 Obavijest Jurošević Slaviši potpisana od strane Miloša Stupara broj: 01/1-8-305/94 od 08.09.1994.godine

O-100 Akt-saglasnost Komadanta Drugog odreda specijalne policije Šekovići Miloša Stupara broj: 01/1-8-372/94 od 15.11.1994.godine

O-101 Depeša Komadanta Drugog odreda Specijalne policije Šekovići na ime Miloš Stupar od 18.07.1995.godine

O-102 Diploma o stečenom obrazovanju na ime Miloš Stupar

O-103 Zapisnik o pretresu stana u vlasništvu Stupar Miloša broj: 14-04/2-4/05 od 12.09.2005.godina

O-104 Potvrda o privremeno oduzetim predmetima broj: 14-04/2-4/05 od 12.09.2005.godine

O-105 Potvrda o privremeno oduzetim predmetima broj: 14-04/2-4/05 od 12.09.2005.godine

O-106 Fotodokumentacija CJB Ugljevik (pretres kuće Stupar Miloš) od 14.09.2005.godine

O-107 Fotografija Stupar Miloša, 3 komada

O-108 Rješenje Republike Srpske, opštine Šekovići o utvrđivanju statusa borca i kategorije Stupar Milošu broj: 05/3-566-701/01 od 30.04.2001.godine

O-109 Odlikovanje Predsjednika Republike Srpske Ordenom Karađorđeve zvijezde Republike Srpske II Reda Milošu Stupar (plaketa i orden)

O-110 Izvod iz kaznene evidencije za Stupar Miloš broj: 12-1-10/02-276/05 od 16.11.2005.godine

O-111 Izvod iz kaznene evidencije za Trifiunović Milenka broj: 12-1-6/02-230-6-192/05 od 22.11.2005.godine

O-112 Rješenje o vanrednom unapređenju u viši čin Trifunović Milenka broj: 08/1-134-5586 od 24.04.1996.godine

O-113 Zapisnik o pretresanju stana i drugih prostorija i pokretnih stvari broj: 14-04/2-1/05 od 12.09.2005.godine

O-114 Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 14-04/2-13/05 od 12.09.2005.godine (O-114a); Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 14-04/2-1/05 od 12.09.2005.godine (O-114b)

O-115 Fotodokumentacija pretres kuće Trifunović Milenka od 12.09.2005.godine

O-116 Izvod iz kaznene evidencije za Mitrović Petra broj: 12-1-6/02-230-6-193/05 od 22.11.2005.godine

O-117 Službena zabilješka SIPA-e broj:14-04/1-4/05 od 13.09.2005.godine

O-118 Zapisnik o pretresanju stana, drugih prostorija i pokretnih stvari broj: 14-04/2-2/05 od 12.09.2005.godine

O-119 Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 14-04/2-2/05 od 12.09.2005.godine

O-120 Fotodokumentacija CJB Bijeljina PS Vlasenica (pretres kuće Mitrović Petra) broj: 12-1-9/02-230-73/05 od 14.09.2005.godine

O-121 Rješenje o vanrednom unapređenju u viši čin Džinić Brane broj: 08/1-134-5544 od 24.04.1996.godine

O-122 Rješenje o utvrđivanju čina na ime Džinić Brane broj: 08/1-134-91 od 20.10.1995.godine

O-123 Izvod iz kaznene evidencije za Džinić Branu broj: 08-02/6-5-04.7-163/05 od 16.11.2005.godine

O-124 Zapisnik o pretresanju stana, drugih prostorija i pokretnih stvari broj: 14-074/2-3/05 od 12.09.2005.godine

O-125 Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 14-04/2-3/05

O-126 Fotodokumentacija CJB Bijeljina PS Bratunac (pretres kuće Džinić Brane)

O-127 Fotografije Džinić Brane

O-128 Izvod iz kaznene evidencije za Radovanović Aleksandra broj: 12-1-6/02-230-6-194/05 od 22.11.2005.godine

O-129 Zapisnik o pretresanju stana Ljubiše Radovanovića broj: 04-14/2-5/05 od 12.09.2005.godine

O-130 Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 14-04/2-5/05 od 12.09.2005.godine

O-131 Poseban Službeni izvještaj o kriminalističko-tehničkom pregledu lica mjesta broj: 12-1/02-230-KTI-250/05 od 13.09.2005.godine

O-132 Izvod iz kaznene evidencije za Jakovljević Slobodana broj: 12-1-6/02-230-6-196/05 od 22.11.2005.godine

O-133 Uvjerenje Ministarstva odbrane Odsjek Srebrenica, na ime Jakovljević Slobodan broj: 02-835-41/529/96 od 08.07.1996.godine

O-134 Uvjerenje MUP-a na ime Jakovljević Slobodana broj: 01/1-1.4/2-178/97 od 29.05.1997.godine

O-135 Zapisnik o prtresanju stana, drugih prostorija i pokretnih stvari Jakovljević Slobodana broj: 14-04/2-/12/05 od 12.09.2005.godine

O-136 Zapisnik o pretresanju stana Jakovljević Žarka broj: 04-14/2-6/05 od 12.09.2005.godine

O-137 Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 14-04/2-12/05 od 12.09.2005.godine

O-138 Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj:14-04/2-6705 od 12.09.2005.godine

O-139 Izvještaj nakon izvršenog pretresa po naredbi Suda BiH broj: 14-13/3-5/05 od 13.09.2005.godine

O-140 Fotodokumentacija CJB Bijeljina (pretres kuće Jakovljević Slobodana) broj: 12-02/5-233-44/05 od 14.09.2005.godine

O-141 Izvod iz kaznene evidencije za Stevanović Miladina broj: 12-1-6/02-230-6-195/05 od 22.11.2005.godine

O-142 Rješenje Republike Srpske, opštine Skelani o priznanju statusa borca Stevanović Miladina broj: 04-56-1253/00 od 10.10.2000.godine

O-143 Rješenje o vanrednom unapređenju neposredno u viši čin Stevanović Miladinu broj: 08/1-139-5579 od 24.04.1996.godine

O-144 Rješenje MUP-a RS, CJB Bijeljina broj: 12-05/1-141-1138-783 od 15.03.2005.godine

O-145 Zapisnik o pretresanju kuće Stevanović Miladina broj: 14-04/2-7/05 od 12.09.2005.godine

O-146 Izvještaj o krim tehničkom pregledu lica mjesta-pretresa broj: 12-02/5-233-211/05 od 14.09.2005.godine

O-147 Izvještaj sačinjen dana 13.09.2005.godine nakon izvršenog pretresa po naredbi Suda BiH broj: X-KRN-05/24 od 07.09.2005.godine

O-148 Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 14-04/2-7/05 od 12.09.2005.godine

O-149 Izvod iz kaznene evidencije za Maksimović Velibora broj: 12-1-6/02-230-6-197/05 od 22.11.2005.godine

O-150 Rješenje o prestanku radnog odnosa Maksimović Veliboru broj: 09/3-126-2202 od 21.04.1997.godine

O-151 Rješenje Republike Srpske, opštine Skelani o priznanju statusa borca Maksimović Veliboru broj: 04-56-722/00 od 05.07.2000.godine

O-152 Rješenje MUP-a o rasporedu Maksimović Velibora na radnu obavezu u Odredu Specijalne policije Šekovići broj: 09/3-120-2325 od 23.02.1995.godine

O-153 Zapisnik o pretresanju kuće Maksimović Velibora broj: 14-04/2-8/05 od 12.09.2005.godine

O-154 Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 14-04/2-8/05 od 12.09.2005.godine

O-155 Fotodokumentacija CJB Bijeljina (Maksimović Velibor) broj: 12-02/5-206/05 od 14.09.2005.godine

O-156 Fotografije Maksimović Velibor, 3 komada

O-157 Slika lica mjesta CJB Bijeljina (pretres kuće u vlasništvu Hasanović Sejde) broj: 12-02/5-206/05 od 13.09.2005.godine

O-158 Uvjerenje Republike Srpska, Ministarstvo odbrane, odsjek Skelani na ime Živanović Dragiša broj: 02-800-343/97 od 02.06.1997.godine

O-159 Uvjerenje Republike Srpska, Ministarstvo odbrane, odsjek Skelani na ime Živanović Dragiša broj: 02-800-563/97 od 14.08.1997.godine

O-160 Rješenje MUP-a RS o prijemu u radni odnos Živanović Dragiše u II OP za ATD Šekovići od 24.02.1997.godine

O-161 Rješenje Javnog Fonda za penzijsko-invalidsko osiguranje o priznanju štaža u dvostrukom trajanju na ime Živanović Dragiši broj: 9306156874 od 22.10.1997.godine

O-162 Rješenje o utvrđivanju čina na ime Živanović Dragiša broj: 08/1-134-144 od 20.10.1995.godine

O-163 Rješenje o vanrednom unapređenju u neposredno viši čin na ime Živanović Dragiša broj: 08/1-134-5533 od 24.04.1996.godine

O-164 Rješenje MUP-a RS o rasporedu Živanović Dragiše na radnu obavezu u Odredu Specijalne policije Šekovići broj: 09/3-120-4191 od 01.11.1994.godine

O-165 Uvjerenje MUP-a Republike Srpske od 01.10.1996.godine

O-166 Zapisnik o pretresanju stana Živanović Desimira broj: 14-04/2-05

O-167 Potvrda o privremenom oduzimanju predmeta broj: 14-04/2-9/05 od 12.09.2005.godine

O-168 Fotodokumentacija CJB Bijeljina od 14.09.2005.godine

O-169 Zapisnik o pretresanju stana, drugih prostorija i pokretnih stvari broj: 14-04/2-10/05 od 12.09.2005.godine

O-170 Potvrda o privremeno oduzetim predmetima broj: 14-04/2-10/05 od 12.09.2008.godine

O-171 Izvještaj o poduzetim mjerama i radnjama po naredbi Suda BiH broj: X-KRN-05/24 od 07.09.2005.godine, TIM-a broj: 10

O-172 Izvod iz kaznene evidencije na ime Milovan Matić broj: 12-1-7/02-235-121/05 od 24.11.2005.godine

O-173 Fotodokumentacija CJB Bijeljina, (pretres kuće Matić Milovana) od 14.09.2005.godine

O-174 Službeni izvještaj Državne agencije za istrage i zaštitu broj: 14-04/2-357-2/05 od 13.09.2005.godine

O-176 Spisak pripadnika II Odreda Šekovići-Vod Skelani (0-176); Spisak pripadnika Drugog Odreda Šekovići koji su ostvarili LD za mjesec juli 1995.godine (0-176); Dopis MUP-a RS o dostavi spiskova pripadnika II odreda (0-176)

O-177 Dopis Državne agencije za istrage i zaštitu od 26.10.2005.godine (0-177); Spisak pripadnika Specijalne brigade policije, dostavljen od MUP-a Republike Srpske (0-177); Spisak pripdanika Specijalne brigade policije, dostavljen od MUP-a RS-a, više rubrika (0-177)

O-178 Fotodokumentacija MUP-a RS-a CJB Bijeljina

O-179 Fotodokumentacija CJB Bijeljina PS Bratunac Krug ZZ Kravice

O-180 Skica lica mjesta CJB Bijeljina PS Bratunac Krug ZZ Kravice

O-181 Film sa uviđaja istražitelja Tužilaštva BiH, Jasmina Mahmuzića sa službenom zabilješkom u prilogu

O-182 Izvod iz bolničkog protokola za 13.07.1995.godine

O-183 Polugodišnji izvještaj MUP-a RS-a, Specijalne brigade policije od 05.07.1995.godine, P853a (bosanski i engleski jezik)

O-184 Depeša Dragomira Vasića CJB Zvornik od 05.07.1995.godine

O-185 Depeša Dragomira Vasića CJB Zvornik od 12.07.1995.godine

O-186 Depeša Dragomira Vasića CJB Zvornik od 13.07.1995.godine

O-187 Depeša Dragomira Vasića CJB Zvornik od 14.07.1995.godine

O-188 Depeša Dragomira Vasića CJB Zvornik od 17.07.1995.godine

O-189 Depeša Dragomira Vasića CJB Zvornik od 28.07.1995.godine

O-190 Depeša Dragomira Vasića CJB Zvornik od 19.07.1995.godine

O-191 Depeša Dragomira Vasića CJB Zvornik od 15.07.1995.godine

O-192 Depeša Dragomira Vasića CJB Zvornik od 22.07.1995.godine

O-193 Film Petrović sa DVD-a (komplet) sa transkriptom za kompilirani video zapis, P21 (bosanski i engleski jezik)

O-194 Karta koja prikazuje kretanje muslimanske kolone P138

O-195 Karta koja prikazuje kretanje muslimanskih kolona, razbijenih na sjever i jug P24

O-196 Karta Kravice P4.3

O-197 Foto skladište, načinjena iz vazduha P10.1

O-198 Video foto-tijela ispred skladišta u Kravicama, načinjena iz P-21-P10.11

O-199 Foto skladište u Kravicama, 13.07.1995.godine P10.2

O-201 Foto unutrašnjeg zapadnog dijela skladišta sa mrljama od krvi na zidu P10.4

O-202 Foto tavanice zapadnog dijela sa tragovima krvi P10.4

O-203 Foto stražnjeg dijela skladišta sa ostacima kukuružišta P10.6

O-204 Foto otiska cipela pod prozorom P10.7 (O-204a); Uvećana fotografija otiska cipele pod prozorom P10.8 (O-204b)

O-205 Fotografija Glogova načinjena iz vazduha, sa bilješkom P11.1

O-206 Foto Glogova 05.07.1995.godine, sa bilješkom P11.2

O-207 Glogova načinjena iz vazduha od 17.07.1995.godine P11.3

O-208 Foto Potočara, načinjena iz vazduha 13.07.1995.godine P50

O-209 Foto Potočara, načinjena iz zraka 13.07.1995.godine, sa bilješkama P51

O-210 Fotografija skladišta u Kravicama, označena od strane svjedoka za vrijeme saslušanja P678

O-211 Foto Glogove od 17.07.1995.godine označena od strane svjedoka za vrijeme saslušanja P-679

O-212 Karta koja prikazuje primarne grobnice 1 i 2 u Glogovu P566

O-213 Masovne grobnice u području Tatara-Bratunac, 27.07.1995.godine P567

O-214 Uznemirena zemlja, Glogova, 30.10.1995.godine P570

O-215 Uznemirena zemlja, Glogova, 09.11.1995.godine P571

O-216 Foto LK. Dahmo Kadrić, iz Glogove P657

O-217 Fotografija područja sa grobnicama načinjena iz helikoptera P6.1

O-218 Foto dolazak buldožera 05.07.1995.godine sa tragovima kamiona P8.9 (O-218a); Foto dolazak buldožera 05.07.1995.godine sa tragovima prikolice i traktora P8.11 (O-218b); Foto dolazak buldožera 27.07.1995.godine sa tragovima kamiona P8.10 (O-218c); Foto dolazak buldožera 27.07.1995.godine P8.8. (O-218d); Foto dolazak buldožera 27.07.1995.godine P8.12 (O-218e); Foto Konjević Polja od 14.08.1995.godine P8.4 (O-218f); Foto područja načinjena iz vazduha, sa bilješkama-P8.5 (O-218g)

O-219 Foto dolina Sandići, načinjena iz vazduha P9.3 (O-219a); Foto dolina Sandići 13.07.1995.godine P9.1 (O-219b); Foto doline Sandići, uvećano P9.2 (O-219c)

O-220 Pogled na Bijelu kuću sa stvarima razbacanim naokolo P9.4

O-221 Foto načinjena iz pravca Bratunca, sa područjem između Kravica i Sandića, sa označenim skladištem P9.5

O-223 Brošura-Fotografije izdvojene iz video zapisa sa suđenja o Srebrenici P22

O-225 Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici (revizija)-Operacija Krivaja 95, Richarda Butlera

O-226 Izvještaj o komandnoj odogovornosti u brigade VRS-a Richard Butler

O-227 Upit MKSJ-u vezano za dokumente iz Haga (O-227a); Odgovor MKSJ-a (O-227b)

O-228 Iskaz koji je MKSJ-u dao Dean Manning

O-229 Izvještaj Američke mornaričke službe za istrage o pregledu i pronalaženju dokaza iz skladišta Kravice, BCS-P565b

O-230 Izvještaj dodatak na broj nestalih i umrlih iz Srebrenice od Helge Brunborg od 12.04.2003.godine, BCS -P726b

O-231 Izvještaj o broju nestalih i mrtvih u Srebrenici od Helge Brunborg i Henrik Urdal od 12.02.2000.godine, BCS-P725b

O-232 Izvještaj o pregledu i pronalaženju dokaza iz skladišta u Kravicama, BCS-P561

O-233 Izvještaj o uzorcima krvi i tkiva pronađenim u školi na Grbavici, skladištu u Kravicama, ENG-P563a

O-234 Izvještaj OTP pod nazivom nestali iz Srebrenice-osobe koje se vode kao nestale nakon zauzimanja Srebrenice-P729

O-235 Lista nestalih osoba MCK-P658

O-236 Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala masovne grobnice ekshumirane tokom 2000.godine

O-237 Izvještaj o iskopavanjima i ekshumacijama masovne grobnice Glogova 1 u 2000.godini

O-238 Izvještaj o iskopavanjima i ekshumacijama masovne grobnice Glogova 2 u 1999-2001. godina, forenzički antropolog Tužilaštva Međunarodnog Suda Jose Pablo Baraybar

O-239 Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala stratišta i masovne grobnice, istražitelj MKSJ Dean Manning, 16.maj 2000.godine

O-240 Aktivnosti međunarodnog Suda u Bosni i Hercegovini tokom 1999.godine, Izvještaj glavnog patologa grobnice Srebrenice, MKSJ, 1999.godine

O-241 Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala, mjesta pogubljenja i masovne grobnice 2001.godine, Dean Manning

O-242 Publikacija MCK, nestale osobe na teritoriji BiH.-P728

O-243 Iskaz koji je MKSJ-u dao Jean Rene Ruez od 15.05., 16.05., i 19.05.2003.godine (transkript i audio zapis)

O-244 Iskaz koji je MKSJ-u dao Ostoja Stanojević 16.03.2002.godine (transkript i audio zapis)

O-245 Izjava o činjenicama i prihvatanju krivice, Dragan Obrenović

O-246 Izjava o činjenicama i prihvatanju krivice, Momir Nikolić

O-247 E-mail upućen Stephanie Godart iz MKSJ-a vezano za zahtjev Tužilaštva u vezi sa prirodom dokumenata u MKSJ-u

O-248 Mapa kretanja muslimanskih kolona iz Srebrenice do Sandića

O-249 Foto C18-P13 iz dokaza 0074 brošura fotografija iz video zapisa P22

O-250 Foto C18-P8 iz dokaza 0074 brošura fotografija iz video zapisa P22

O-251 Foto dolina Sandići, načinjena iz vazduha

O-252 Izvještaj vještaka Vedo Tuco o ekshumacijama i identifikacijama žrtava

O-253 Fotografije ZZ Kravice načinjena iz zraka, označena od strane svjedoka u MKSJ-P678

O-254 Foto Glogove od 17.07.1995.godine označena od strane svjedoka za vrijeme saslušanja P679

O-255 Skica ZZ Kravice nacrtana od strane svjedoka pri ispitivanju od istražitelja MKSJ-a P670 (ERN 02171900)

O-256 Skica Glogove nacrtana od strane svjedoka pri ispitivanju od istražitelja MKSJ-a P670 (ERN 02171899)

O-257 Zapisnik o saslušanju svjedoka Šuhre Sinanović broj: KT-RZ-18/05 od 22.09.2005.godine

O-258 Izvještaj Ljubiše Borovčanina

O-259 Stanje u zoni centra od 12.07.1995.godine

O-260 Izvještaj o radu II Odreda specijalne policije Šekovići za II tromjesječje 1995.godine

O-262 Zahtjev za prelazak v/o Protić Nenada od 14.08.1995.godine

O-263 Izvještaj komadata II 0dreda Šekovići Miloša Stupara

O-264 Zahtjev za popunu MTS-om

O-265 Obavještenje o uručenju poziva Mitrović Petru sa službenom zabilješkom broj: 02-/088/06 od 10.02.2006.godine

O-266 Dopis VP o dostavi jediničnih kartona

O-267 Naredba za mobilizaciju svih V/O od 10.07.1995.godine

O-268 Redovni borbeni izvještaj od 13.07.1995.godine

O-269 Bilten bezbjednosnih događaja

O-270 Naredba za obezbjeđenje autobusa za evakuaciju

O-271 Depeša broj: 277/95

O-272 Naredba za sprečavanje prolaska muslimanskih grupa ka Kladnju i Tuzli

O-273 Naredba Radovana Karadžića za uvođenje najviših mjera borbene gotovosti

O-274 Srebrenica ekshumacije, povezi za oči, fotografije

O-275 Srebrenica ekshumacije, litigature, fotografije

O-276 Izvještaj o bezbjednosnoj situaciji u II Odredu policije Šekovići

O-277 Transkript svjedočenja Franken Robert Aleksander od 04.04.2000.godine

O-278 Biografija Richard Butler

O-279 Biografija Helge Brunborg

O-280 Biografija Richard Wright

O-281 Naredba o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u vojsci Srpske Republike BiH, glasnik srpskog naroda od 13.07.1992.godine

O-282 Smjernice za određivanje kriterijuma krivčnog gonjenja

O-283 Biografija Dean Manning

O-286 Mapa primarnih i sekundarnih grobnica

O-287 Foto Glogova

O-288 Fotografija iz zraka 27.07.1995.godine-Tatar Bratunac

O-289 Zeleni Jadar-Grobnica

O-290 Fotografija iz zraka – Zeleni jadar

O-291 Fotografija iz zraka-Zeleni jadar, uznemirena zemlja

O-292 Zeleni jadar-grobnica, uznemirena zemlja

O-293 Zeleni jadar-grobnica, uznemirena zemlja

O-294 Zeleni jadar-grobnica, uznemirena zemlja

O-295 Dio izvještaja eksperta-Wright

O-296 GL 1-Fotografija

O-297 Tabela MMNI Rezultata

O-298 Grobnice Srebrenica, primarne i sekundarne, grafikon

O-299 Labaratorijski izvještaj-automatska balistička usporedba

O-300 Grafikon koji pokazuje vezu između mjesta ubistava i grobnica

O-301 Biografija Jose Pablo Baraybar

O-302 Grafikon eksperata i izvještaja

O-303 Kriminalističko tehnička analiza eksploziva na osnovu uzoraka sa raznih lokacija u Srebrenici

O-304 Procjena minimalnog broja osoba koja je MKSJ ekshumirao od 1996. do 2001.godine

O-305 Tabela pronađenih poveza i ligaratura 1996-2001.godine

O-306 Fotografija-Potočari

O-307 Fotografija-Fabrika Energoinvest

O-308 Fotografija-Energoinvest, 11 mart

O-309 Fotografija-Potočari

O-310 Fotografija- Bijela Kuća

O-311 Fotografija-prolaz u ogradi

O-312 Fotografija-Potočari, bašta sa kukuruzima

O-313 Fotografija iz zraka-Potočari

O-314 Fotografija-Potočari 12.07.1995.godine

O-315 Mapa-kretanje kolone i položaj srpskih snaga

O-316 Fotografija-pokazuje brdo i šumu gdje su se kretale kolone muslimana

O-317 Fotografija raskrsnica

O-318 Fotografija iz zraka Sandići

O-319 Fotografija iz zraka- Nova Kasaba, fudbalsko igralište

O-320 Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog Mitrović Petra broj: KT-RZ-10/05 od 21.06.2005.godine

O-321 Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog Miladina Stevanovića broj: KT-RZ-10/05 od 24.06.2005.godine (O-321a); Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog Miladina Stevanovića broj: KT-RZ-10/05 od 01.07.2005.godine (O-321b)

O-322 Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog Brane Džinića broj:KT-RZ-10/05 od 22.06.2005.godine

O-323 Zapisnik o uviđaju i rekonstrukciji sa Mitrović Petrom

O-324 Crtež lica mjesta sa uviđaja i rekonstrukcije sa Mitrović Petrom

O-325 Transkript svjedočenja Dragana Obrenovića u predmetu protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića

O-326 Iskazi Miroslava Deronjića iz istrage

O-327 Fotografija

O-328 Fotografija

O-329 Fotografija

O-330 Transkript svjedočenja Roberta Frankena

O-331 Fotografija

O-332 Zapisnik o saslušanju svjedoka Mijatović Slobodana broj: 17-04/2-04-2-526/06 od 08.09.2006.godine

O-333 Transkript svjedočenja Kovač Tomislava

O-334 Podaci o polistirenu (O-334a); Podaci o polistirenu (O-334b)

O-335 Specifikacija robnih rezervi za opštinu Šekovići

O-336 Transkripti pred MKSJ

O-337 Izjave od 20.02.2002.godine i 12.03.2002.godine od Ljubiše Borovčanina

O-338 Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavoljuba Gužvića broj: KT-RZ-149/07 od 01.10.2007.godine; (O-338a); Audio snimak sa saslušanja svjedoka Slavoljuba Gužvića (O-338b)

O-339 Zapisnik o saslušanju svjedoka Steve Stanimirovića u SIPA-i broj: KT-RZ-211/07 od 18.02.2007.godine i u Tužilaštvu broj: 17-04/2-04-2-1197/07 od 18.12.2008.godine (O-339a); Audio snimak sa saslušanja svjedoka Steve Stanimirovića (O-339b)

O-340 Izvještaj o borbenim dejstvima broj: 284/95 od 13.07.1995.godine

O-341 Redovni borbeni izvještaj, broj 38-56 od 14.07.1995.godine

O-342 Redovni borbeni izvještaj, broj 38/58 od 17.07.1995.godine

O-343 Izvještaj Dragana Kijača od 14.07.1995.godine

O-344 Izvještaj o formiranju jedinica specijalne namjene od 15.05.1993.godine

O-345 Izvještaj-stanje borbene gotovosti

O-346 Izvještaj o postupanju s ratnim zarobljenicima, IKM 65. ZMTP

O-347 Fotografija ZZ Kravica na kojoj je svjedok S-4 označio položaj vojske

L. Materijalni dokazi odbrane optuženog Miloša Stupara

O-I-01 Naredba broj: 64/95 od 10.07.1995.godine

O-I-02 Naredba broj: k/p 1-407/95 od 12.07.1995.godine

O-I-03 Naredba broj: 01-715-1/95 od 22.04.1995.godine

O-I-04 Depeša od 15.07.1995.godine

O-I-05 Otpusna lista na ime Veljković Borjanke, Opšta bolnica Kruševac

O-I-06 List za novorođenče, na ime Veljković Borjanka (O-I-06a); List za novorođenče, na ime Veljković Borjanka (O-I-06b)

O-I-07 Svjedočansto o završenom kursu na ime Erkić Zoran

O-I-08 Vojna Knjižica

O-I-09 Fotografija više lica snimljena na Jahorini

O-I-10 Fotografija sa dva lica snimljena u Standard-u

O-I-11 Bilans uspjeha

O-I-12 Poziv za izvršenje materijalne obaveze za oružane snage

O-I-13 Novinski članak Ljubiše Milutinovića: Sjećanje na heroja Radu Ćuturića iz Stupara (O-I-13a); Kopija novina Drinski broj 23 (O-I-13b)

O-I-14 Karta na kojoj je svjedok Andrić označio mjesto na kojem je bio kad je ranjen

O-I-15 Izvod iz medicinskog kartona (O-I-15a); Izvod iz medicinskog kartona O-I-15b)

O-I-16 Otpusna lista sa epikrizom na ime Nenad Andrić

O-I-17 Potvrda na ime Andrić (Žarka) Nenad od 16.07.2007.godine

O-I-18 Uvjerenje na ime Nenad Andrić od 09.09.1995.godine izdao CJB Zvornik

O-I-19 Podaci vezani za bolovanje pripadnika II Odreda Šekovići

O-I-20 Rješenje o registraciji privatnog preduzeća ″Ibrišimović″

O-I-21 Redovni borbeni izvještaj od 05.07.1995.godine

O-I-22 Redovni borbeni izvještaj od 06.07.1995.godine

O-I-23 Vanredni borbeni izvještaj od 06.07.1995.godine

O-I-24 Vanredni borbeni izvještaj od 07.07.1995.godine

O-I-25 Redovni borbeni izvještaj od 07.07.1995.godine

O-I-26 Vanredni borbeni izvještaj od 08.07.1995.godine

O-I-27 Redovni borbeni izvještaj od 09.07.1995.godine

O-I-28 Vanredni borbeni izvještaj od 09.07.1995.godine

O-I-29 Vanredni borbeni izvještaj od 10.07.1995.godine

O-I-30 Vanredni borbeni izvještaj od 11.07.1995.godine

O-I-31 Vrhovna komanda OS Republike Srpske-Osnovne karakteristike međunarodne vojno-političke situacije od 08.03.1995.godine

O-I-32 Vojni obveznici-policija

O-I-33 Republika Srpska, MUP, CJB Bijeljina, stanica javne bezbjednosti Bratunac, krivična prijava od 11.12.2002.godine

O-I-34 Zapisnik o uviđaju od 07.11.2002.godine

O-I-35 Republika Srpska, MUP, CJB Zvornik, predsjedniku vlade RS gospodinu Koziću od 06.10.1995.godine

O-I-36 Naredba Komandi 2. Korpusa od 10.02.1993.godine

O-I-37 Izjava Ramiza Bećirovića od 11.08.1995.godine

O-I-38 Komandi 2. Korpusa, analiza bezbjednosne situacije na području zaštićene zone Srebrenice

O-I-39 Obavještenje o rezultatima pregovora o demilitarizaciji Srebrenice od 20.04.1993.godine

O-I-40 Sporazum o demilitarizaciji Srebrenice zaključen između General potpukovnika Ratka Mladića i Generala Sefera Halilovića od dana 08.05.1993.godine

O-I-41 Izvještaj o popuni RJ, 28 divizije od 01.07.1995.godine

O-I-42 Skupština Bosne i Hercegovine-uvodno izlaganje od 30.07.1996.godine

O-I-43 Operativni izvještaj od 30.06.1995.godine

O-I-44 Informacije o borbenim rezultatima jedinica i komandi 28.divizije 2. korpusa ARBiH

O-I-45 Pripreme za izvođenje ofanzivnih b/d

O-I-46 Obavještenje po aktu GSS ARBiH broj: 1/825-564 od 28.06.1995.godine

O-I-47 Uspjesi i zadaci jedinica ARBiH, Informacija i naređenje od 02.07.1995.godine

O-I-48 Uspješno izvedena diverzantska b/d-čestitka od 28.06.1995.godine

O-I-49 Izvještaj o prihvatu i stanju jedinica 28.dKoV Srebrenica od 28.07.1995.godine

O-I-50 Obavijest sa sjednice Predsjedništva opštine Srebrenica dana 09.07.1995.godine

O-I-51 Nalaz i mišljenje vještaka dr. Mile Matijevića

O-I-52 Nalaz vještaka Daneta Brankovića od 01.01.2008.godine (O-I-52); Nalaz i mišljenja vještaka Daneta Brankovića od 28.01.2008.godine (O-I-52a); Čekovna karta Razvojne Banke na ime Miloš Stupar (O-I-52b); Čekovna karta na ime Miloš Stupar (O-I-52c); Ulaz robe broj: 17/2 od 30.05.2000.godine (O-I-52d); Otpremnica broj 129/05 od 26.04.2005.godine (O-I-52g); Obrazac za prijavljivanje životinja i zahtjev za izdavanje pasoša (O-I-52h); Izjava broj: 3-12-5 od 11.11.2004.godine (O-I-52k); Izjava broj: 03-12-76 od 11.11.2004.godine (O-I-52i); Ugovor o otpremnini (O-I-52j); Nalog blagajni od 25.06.1997.godine (O-I-52m); List sa potpisima Stupar Miloša (O-I-52n); Karton lične karte na ime Stupar Miloš od 10.12.1997.godine (O-I-52o); Karton lične karte na ime Stupar Miloš od 20.11.1997.godine (O-I-52p)

O-I-53 Transkript sa svjedočenja Zorana Petrovića Piroćanca uz predmetu Popović i dr. Pred MKSJ

O-I-54 Transkript sa svjedočenja Nikole Gajića u predmetu Blagojević-Jokić pred MKSJ

O-I-55 Izvođenje borbenih dejstava oko Srebrenice od 09.07.1995.godine (O-I-55); Transkript svjedočenja svjedoka Mile Simanića pred MKSJ (O-I-55a); Transkript svjedočenja svjedoka Milomira Savčića pred MKSJ-audio zapis (O-I-55b);

M. Materijalni dokazi odbrane optuženog Milenka Trifunovića

O-II-01 Mapa terena

O-II-02 Oznake činova

O-II-03 Fotografija ZZ Kravica

O-II-04 Fotografija ZZ Kravica

O-II-05 Fotografija ZZ Kravica

O-II-06 Zapisnik o saslušanju svjedoka Vasić Slavorada broj: 14-04/2-279/05 od 15.09.2005.godine

O-II-07 Fotografija kuće

O-II-08 Fotografija-Spomenik Dragičević Krsti

O-II-11 Zapisnik o prikupljanju izjave od lica Božić Đorđa, broj: 12-02/4 od 19.06.2005.godine

O-II-12 Fotografija crkvene kuće

O-II-13 Obavještenje o smještaju ratnih zarobljenika, broj: 04-520-51/95 od 13.07.1995. godine

N. Materijalni dokazi odbrane optuženog Brane Džinića

O-IV-01 Geografska mapa, na kojoj je svjedok Lukić Zoro označio mjesto gdje se nalazio poslije podne 12.07.1995.godine

O-IV-02 Geografska mapa , na kojoj je svjedok Lukić Zoro označio mjesto gdje se nalazio u noći 12./13.07.1995.godine

O-IV-03 Geografska mapa , na kojoj je svjedok Lukić Zoro označio mjesto gdje se nalazio do dolaska kolone 13.07.1995.godine

O-IV-04 Geografska mapa , na kojoj je svjedok Lukić Zoro označio mjesto gdje se nalazio poslije podne, nakon odlaska kolone 13.07.1995.godine

O-IV-05 Izjava svjedoka Lukić Zore data advokatu Suzani Tomanović dana 23.07.2005.godine

O-IV-06 Zapisnik SIPA-e o saslušanju svjedoka Zore Lukića broj: 14-04/2-389/05 od 26.10.2005.godine

O-IV-07 Rješenje MUP CJB Bijeljina broj: 12-05/1-125-76 od 10.07.2007.godine o suspendovanju policajca Lukić Zore

O-IV-08 Geografska mapa, na kojoj je svjedok Tomić Zoran označio mjesto gdje se nalazio poslije podne 12.07.1995.godine

O-IV-09 Geografska mapa, na kojoj je svjedok Tomić Zoran označio mjesto gdje se nalazio u noći 12./13.07.1995.godine

O-IV-10 Geografska mapa, na kojoj je svjedok Tomić Zoran označio mjesto gdje se nalazio do odlaska kolone 13.07.1995.godine

O-IV-11 Geografska mapa, na kojoj je svjedok Tomić Zoran označio mjesto gdje se nalazio poslije podne, poslije odlaska kolone 13.07.1995.godine

O-IV-12 Izjava svjedoka Zorana Tomića data advokatu Suzani Tomanović dana 23.07.2005.godine

O-IV-13 Zapisnik o saslušanju SIPA-e o saslušanju svjedoka Zorana Tomića broj: 14-04/2-390/05 od 26.10.2005.godine

O-IV-14 Rješenje MUP CJB Bijeljina broj: 12-05/1-125-66 od 10.07.2007.godine o suspendovanju policajca Zorana Tomića

O-IV-15 Dokumentacija koja svjedoči o fudbalskim aktivnostima Brane Džinića

O-IV-16 DVD snimak fudbalske utakmice, turnira u malom fudbalu u Holandiji na kojem je učestvovao u ekipi BiH Brane Džinić

O-IV-17 Vuk Stefanović Karadžić, Srpski riječnik-objašnjenje značenja riječi „nadimak“ (O-IV-17/1); Jugoslavenska akademija, Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika-objašnjenje značenja riječi „nadimak“ (O-IV-17/2); Wikipedija, slobodna enciklopedija-objašnjenje značenja riječi „nadimak“(O-IV-17/3)

O. Materijalni dokazi odbrane optuženog Slobodana Jakovljevića

Dokumenti koje je predložio optuženi Slobodan Jakovljević, a koje je vijeće uvrstilo u dokaze:

O-VIII-01 Zapisnik o saslušanju svjedoka Kurtuma Dragana od 18.10.2005.godine

P. Materijalni dokazi odbrane optuženog Velibora Maksimovića

Dokumenti koje je predložio optuženi Velibor Maksimović, a koje je vijeće uvrstilo u dokaze:

O-VIII-01 Skica Skelani-nacrtao svjedok Matić Goran

Q. Materijalni dokazi odbrane optuženog Dragiše Živanovića

Dokumenti koje je predložio optuženi Dragiša Živanović, a koje je vijeće uvrstilo u dokaze:

O-IX-01 Obrazac Vob-14, broj: 01-228/95 od 13.07.1995.godine (O-IX-01/1); Obrazac Vob-14, broj: 01-227/95 od 13.07.1995.godine (O-IX-01/2); Jedinični karton za Perić (Petra) Gojka (O-IX-01/3); Jedinični karton za Živanović (Desimira) Slavišu (O-IX-01/4); Jedinični karton za Simić (Tomislava) Sašu (O-IX-01/5)

O-IX-02 Izvještaj o stanju na ratištu broj: 03/3-193 od 17.07.1995.godine

R. Materijalni dokazi odbrane optuženog Branislava Medana

Dokumenti koje je predložio optuženi Branislav Medan, a koje je vijeće uvrstilo u dokaze:

O-X-01 Fotokopija kartona dobrovoljnih davalaca krvi na ime Medan (Risto) Branislav

O-X-02 Nalaz i mišljenje vještaka geodetske struke Dragana Obradovića

O-X-03 Transkript svjedočenja ispred MKSJ u predmetu IT-05-88-T svjedoka PW 106

O-X-04 Transkript svjedočenja ispred MKSJ u predmetu IT-05-88-T svjedoka PW 127

O-X-05 Transkript svjedočenja ispred MKSJ u predmetu IT-05-88-T svjedoka PW 161

O-X-06 Izvještaj o broju ranjenika od 14.07.1995.godine

O-X-07 Izvještaj o djelimično izvršenoj asenaciji terena Srebrenica, rejon Kravica, broj: 193/97 od 29.05.1997.godine

S. Materijalni dokazi odbrane optuženog Milovana Matića

Dokumenti koje je predložio optuženi Milovan Matić, a koje je vijeće uvrstilo u dokaze:

O-XI-01 Fotografija sa dvije osobe (O-XI-01a); Fotografija sa više osoba (O-XI-01b)

O-XI-02 Jedinični karton oznaka 487 KO (O-XI-02a); Službeni karton oznaka KO, oznaka VOB-08 (O-XI-02b)

O-XI-03 Azbučni karton, obrazac VOB 4-službeni obrazac u ministarstvu odbrane

O-XI-04 Potvrda VP 7502 Sokolac, int.broj: 05/4-1-792 od 11.10.2005.godine

O-XI-05 Odgovor na zahtjev VP 7502 Sokolac, imt.broj: 05/4-1-852 od 21.10.2005.godine

O-XI-06 Uvjerenje broj: 03-566-1-650/07 od 21.06.2007.godine da Milovan Matić nije bio angožovan u VRS

O-XI-07 Naredba vještaku demografske struke Svetlani Radovanović od 05.12.2007.godine (O-XI-07a); Radna biografija vještaka Svetlane Radovanović (O-XI-07b); Izvještaj o broju nestalih i mrtvih u Srebrenici od 28.05.2004.godine (O-XI-07c); Audio zapisi u predmetu IT-02-60 Blagojević/Jokić od 21.06. i 22.06.2004.godine (O-XI-07d); Izvještaj o broju stradalih u ZZ Kravica dana 13.07.1995.godine (O-XI-07e); Usporedni preglde potvrda o smrti (O-XI-07f)

O-XI-08 Zapisnik o prikupljanju izjave od lica Luke Markovića od 20.06.2005.godine

- **Materijalni dokazi odbrane Petra Mitrovća (izvedeni prije razdvajanja postupka)**

O-III-01 Poziv MUP RS Srebrenica, broj: 12-14-6/02-242/05 od 20.06.2005.godine za Mitrović Petra

O-III-02 Potvrda o lišenju slobode Mitrović Petru CJB Bijeljina broj: 12-1/3-124/05 od 20.06.2005.godine

O-III-03 Potvrda o predaji lica lišenog slobode, broj 12-02/4-230-716/05 od 21.06.2005.godine

O-III-04 Dopis PS Bijeljina broj: 12-01/3-230-1267/07 od 29.10.2007.godine

O-III-05 Svjedočanstvo OŠ Brežani broj: 12-01/3-230-1267/07 od 29.10.2007.godine

O-III-06 Diploma o stručnoj osposobljenosti Mitrovića, izdata od Andragoškog obrazovnog centra Obrenovac, djelovodni broj 84/XVI 1996. godine, broj matične knjige 84/IV od 20.05.2006. godine

O-III-07 Dopis Radničkog Univerziteta Obrenovac od 26.06.2007.godine (O-III-07); Obrazac broj 1: Reg uloška OPS Beograd 1-17850-00 od 24.04. 1991.godine (O-III-07a); Obrazac broj 2: Reg uloška OPS Beograd 1-17850-00 od 24.04. 1991.godine (O-III-07b); Obrazac broj 3: Reg uloška OPS Beograd 1-17850-00 od 24.04. 1991.godine (O-III-07c); Obrazac broj 5: Reg uloška OPS Beograd 1-17850-00 od 24.04. 1991.godine O-III-07d); Rješenje Privrednog suda u Beogradu registrarski uložak 1-17850-00 od 18.06.1997.godine (O-III-07e); Obrazac broj 1. Privrednog suda u Beogradu, registarski uložak 1-17850-00 od 18.06.1997.godine (O-III-07f); Obrazac broj 3, dvije stranice Privrednog suda u Beogradu reg. Uložak 1-17850-00 od 18.06.1997.godine (O-III-07g); Obrazac broj 4. Privrednog suda u Beogradu, reg. Uložak 1-17850-00 od 18.06.1997.godine (O-III-07h); Rješenje Trgovinskog suda u Beogradu, reg. Uložak broj 1-88975-00 od 23.12.2003.godine (O-III-07i); Obrazac broj 2 uz rješenje od 23.12.2003.godine (O-III-07j); Ovjereni potpisi lica ovlaštenih za zastupanje od 26.08.2005.godine (O-III-07k)

O-III-08 Potvrda auto škole AS Bajina Bašta broj: 230/2007 od 26.11.2007.godine (O-III-08); Potvrda auto škole AS Bajina Bašta broj: 230/2007 od 26.11.2007.godine (O-III-08a)

O-III-09 Dopis AD Rolo Signal iz Bajine Bašte broj: 9/2007 od 27.11.2007.godine

O-III-10 Dopis CJB Bijeljina PS Srebrenica da Petar Mitrović nema položen vozački ispit broj: 12-1-5/05-222-161/07 od 02.11.2007.godine

O-III-11 Nalaz i mišljenje prof.dr. Ratka Kovačevića (O-III-11a); Nalaz i mišljenje prof. Dr. Spasenije Ćeranić (u sastavu nalaza vještaka Kovačevića) (O-III-11b); Biografija prof. Dr. Spasenije Ćeranić (O-III-11c)

O-III-12 Jedinični karton na ime Mitrović Petra, broj: 1083116967 (O-III-12)

O-III-13 Kopija zdravstvenog kartona Dispanzera za zaštitu zdravstvenih radnika MUP-a broj: 06-01-82/97 od 11.11.1997.godine o izvršenom pregledu Mitrović Petra

O-III-14 Rješenje MUP unutrašnjih poslova 24.07.1997.godine-Rješenje o prijemu u radni odnos Mitrović Petra

O-III-15 Rješnje MUP-a Bijeljina od 26.12.2007.godine o prestanku radnog odnosa Mitrović Petru

O-III-16 Izjava svjedoka S-4 od 18.04.2008.godine

O-VII-01 Transkript svjedočenje svjedoka K u predmetu pred MKSJ broj IT-98-33-T od 10.aprila 2000.godine

O-VII-02 Depeša CJB Zvornik broj Haškog dokumenta 01776573

O-VII-04 Nalaz i mišljenje vještaka građevinske struke Vlade Radovića

O-VII-05 Naređenje broj 1/825-84 od 17.06.1995.godine

O-VII-06 Izvještaj o popuni RJ 28 divizije, strog.pov. broj: 03-183-231 od 01.07.1995.godine

O-VII-07 Izvještaj o operativnim saznanjima Tuzla od 28.08.1995.godine

O-VII-08 Akt komande 2.Korpusa, broj: 06-101-197-7/95 od 11.09.1995.godine (analiza bezbjednosne situacije)

O-VII-09 Naređenje pov.broj 22/207 od 12.07.1995.godine-regulisanje saobraćaja na putu Konjević Polje-Bratunac i u gradu

O-VII-10 Izvještaj strog.pov. broj 17/897 od 12.07.1995.godine

O-VII-12 Naređenje-sprečavanje oticanja tajnih vojnih podataka u zoni izvođenja b/d strog.pov. broj 03/4-1638 od 13.07.1995.godine

O-VII-13 Redovan borbeni izvještaj, str.pov. broj 03/2-214 od 13.07.1995.godine

O-VII-14 Zapovijest za aktivna B/d, strog.pov. broj 04/156 od 02.07.1995.godine

O-VII-15 Izjava svjedoka S-4 od 18.04.2008.godine (O-VII-15a); Izjava svjedoka S-4 od 22.05.2008.godine (O-VII-15b)

- **Materijalni odbrane Miladina Stevanovića (izvedeni prije razdvajanja postupka)**

O-VII-01 - Transkript svjedočenje svjedoka K u predmetu pred MKSJ broj IT-98-33-T od 10.aprila 2000.godine;

O-VII-02 - Depeša CJB Zvornik broj Haškog dokumenta 01776573;
O-VII-04 - Nalaz i mišljenje vještaka građevinske struke Vlade Radovića;
O-VII-05 - Naređenje broj 1/825-84 od 17.06.1995.godine;
O-VII-06 - Izvještaj o popuni RJ 28 divizije, strog.pov. broj: 03-183-231 od 01.07.1995. godine;
O-VII-07 - Izvještaj o operativnim saznanjima Tuzla od 28.08.1995.godine;
O-VII-08 - Akt komande 2.Korpusa, broj: 06-101-197-7/95 od 11.09.1995. godine (analiza bezbjednosne situacije);
O-VII-09 - Naređenje pov.broj 22/207 od 12.07.1995.godine-regulisanje saobraćaja na putu Konjević Polje-Bratunac i u gradu;
O-VII-10 - Izvještaj strog.pov. broj 17/897 od 12.07.1995.godine;
O-VII-12 - Naređenje-sprečavanje oticanja tajnih vojnih podataka u zoni izvođenja b/d strog.pov. broj 03/4-1638 od 13.07.1995.godine;
O-VII-13 - Redovan borbeni izvještaj, str.pov. broj 03/2-214 od 13.07.1995.godine;
O-VII-14 - Zapovijest za aktivna B/d, strog.pov. broj 04/156 od 02.07.1995.godine;

T. Materijalni dokazi Suda

Vijeće je kao dokaze Suda uvrstilo slijedeće dokumente u dokaze:

S-02 Izjava svjedoka S4 od 18.04.2008.godine i CD sa saslušanja i fotografije na kojima je S4 identifikovao lica prilikom saslušanja

S-03 Izjava svjedoka S4 od 22.05.2008.godine i CD sa saslušanja

Aneks B

Procesna rješenja

A. Rješenje o prijedlogu za izuzeće

Dana 8. maja 2006. godine, Opšta sjednica Suda BiH donijela je rješenje o zahtjevu svih optuženih i njihovih branilaca za izuzeće predsjednika vijeća u ovom predmetu. Zahtjev za izuzeće je podnesen na osnovu navodnog postojanja razloga za izuzeće iz člana 29 (f) ZKP BiH. Zahtjev je odbijen kao neosnovan zato što je Opšta sjednica Suda BiH smatrala da ne postoje razlozi za sumnju u nepristrasnost predsjednika vijeća u ovom predmetu.

B. Zaštitne mjere

U toku postupka Sud je donio rješenja o zaštitnim mjerama za svjedoke S1, S2, S3 i S4.

Određene su zaštitne mjere u vezi sa svjedocima S1 i S2 u skladu sa članom 13. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, informacije o njihovim identitetima proglašene su povjerljivima, i naređeno je da oni budu saslušani iz posebne prostorije uz pomoć tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka. Ove mjere su određene za svjedoke S1 i S2 dana 6. decembra 2005. godine. Sud je utvrdio da izuzetne okolnosti zbog kojih je bilo potrebno određivanje zaštitnih mjera zaista postoje jer su ovi svjedoci jedini preživjeli u relevantnom događaju i boje se da će uslijediti moguće posljedice kao rezultat njihovog učešća u postupku. Vijeće je također konstatovalo na glavnom pretresu održanom dana 4. oktobra 2006. godine da su se branioci svih optuženih odrekli prava da im se otkriju lični podaci svjedoka S1 i S2.

Vijeće je odlučilo da odredi zaštitne mjere i svjedocima S3 i S4, u skladu sa članom 4. Zakona o zaštiti svjedoka i članom 235. ZKP BiH i odredilo da se lični podaci svjedoka S3 i S4 imaju smatrati povjerljivima te da predstavljaju službenu tajnu. Objavljivanje i prikazivanje fotografija ili video snimaka slika svjedoka u elektronskim, štampanim ili drugim medijima bez prethodnog odobrenja suda zabranjeno je istim rješenjem.

Nadalje, vijeće je po primitku prijedloga odbrane Milenka Trifunovića, donijelo rješenje dana 19. septembra 2008. godine (?) kojim određuje zaštitne mjere svjedocima odbrane u formi pseudonima A, B i C. Te mjere su obuhvatale zaštitu ličnih podataka svjedoka, svjedočenje iz posebne prostorije uz korištenje elektronskog iskrivljenja glasa ili slike svjedoka (odnosno i slike i glasa) koristeći tehnička sredstva za prijenos slike i tona, kao i zabranu

objavljivanja ili emitovanja fotografija ili video snimaka slika svjedoka u elektronskim, štampanim ili drugim medijima ili na bilo koji drugi način, bez prethodnog odobrenja Suda BiH. Ove mjere su određene u skladu sa članom 4. i 13. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka, u vezi sa članom 235. ZKP, kao manje restriktivne alternative zatvaranju pretresa za javnost.

C. Isključenje javnosti

Vijeće je također isključilo javnost sa nekih dijelova glavnog pretresa u skladu sa članom 235. ZKP BiH i to kako slijedi: dana 7. marta 2007. godine, prilikom rasprave o načinu ispitivanja svjedoka E.H; dana 21. marta 2007. godine, prilikom razmatranja prijedloga o određivanju zaštitnih mjera svjedoku S3; i dana 22. avgusta 2007. godine, prilikom razmatranja načina ispitivanja svjedoka N.J. U svakoj od ovih prilika, javnost je bila samo nakratko isključena iz sudnice da bi vijeće, strane u postupku i branioci mogli slobodno razgovarati o ovim pitanjima.

Pored toga vijeće je isključilo javnost dana 17. aprila 2008. godine da bi razgovaralo o prijedlogu Tužilaštva da se odrede zaštitne mjere svjedoku S4, a dana 28. maja da bi se razgovaralo o načinu ispitivanja svjedoka S4, i dana 29. maja i 11. juna 2008. prilikom ispitivanja svjedoka S4 (direktno i unakrsno ispitivanje).

Dana 19. juna 2008. godine, vijeće je isključilo javnost sa dijela svjedočenja optuženog Aleksandra Radovanovića kada je optuženi pomenuo imena zaštićenih svjedoka.

U svim gore navedenim primjerima isključenja javnosti, vijeće je, nakon razmatranja sudske prakse koja ukazuje da nije uvijek moguće predvidjeti i potpuno kontrolisati dinamiku izjašnjenja o pravnim i činjeničnim pitanjima, odlučilo da isključi javnost sa dijelova glavnog pretresa prilikom rasprave o određivanju određenih zaštitnih mjera svjedocima u skladu sa datim okolnostima. Javnost BiH je putem medija dobijala detaljne informacije o postupku koji se vodio pred Sudom BiH . Činjenica da javnost dobija detaljne informacije o pojedinostima sa suđenja može predstavljati nepremostivu prepreku za svjedoke da slobodno svjedoče. Iz ovog razloga vijeće, nastojeći da nađe ravnotežu između prava svjedoka na zaštitu ličnog i intimnog života i interesa javnosti da blagovremeno dobije tačnu informaciju – istovremeno konstatujući da je isključenje javnosti izuzetak od opšteg pravila koje predviđa da suđenja budu otvorena za javnost – smatralo da se isključenjem javnosti postiže svrha utoliko što bi se mogla spriječiti nepopravljiva šteta svjedocima a informisanje javnosti omogućilo na prihvatljiviji način. Vijeće je, u svrhu

zaštite ličnog i intimnog života svjedoka, kao i drugih važnih interesa svjedoka, uključujući i sigurnost i mogućnost da daju cjelovito svjedočenje, našlo logičnim i primjerenim da u ovom predmetu zaštiti svjedoke na ovaj način.

D. Ocjena ustavnosti: Zakon o ustupanju predmeta

Dana 14. jula 2006. godine, doneseno je rješenje kojim se odbija prijedlog branilaca za pokretanje pred Ustavnim sudom BiH postupka za ocjenu ustavnosti Zakona o ustupanju predmeta od strane MKSJ Tužilaštvu BiH i korištenju dokaza pribavljenih od MKSJ u postupcima pred sudovima u BiH. Branilac optuženog Milenka Trifunovića navodi da navedeni Zakon u članovima 4. član 5. stav 3 i član 6. nisu u skladu sa Evropskom konvencijom za ljudska prava i sa članom II stav 3 kojim je zagarantovano pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa postupkom i u vezi stim članom II stav 2. Ustava, obzirom da navedeni članovi krše pravilo neposrednog izvođenja dokaza što garantuje optuženom pravo da se obezbijedi prisustvo svjedoka i njegovo saslušanje od strane optuženog. Sud je tokom glavnog pretresa saslušao stranke i branioce. Tužilaštvo se protivi prijedlogu i predlaže da Sud prijedlog ne prihvati jer smatra da ovakva nema uporišta u Ustavu ili zakonu.

Analizirajući odredbe Zakona o ustupanju, Sud primjećuje da ovaj zakon kao poseban, propisuje prihvatanje kao dokazanih, činjenica koje su dokazane u nekom drugom postupku i to je kao takvo, posebna radnja dokazivanja u krivičnom postupku. Razmatrajući prijedlog odbrane, Sud zaključuje da nema naznaka da bi predmetni Zakon mogao biti u nesuglasnosti sa Ustavom i Evropskom konvencijom koja ima primat u primjeni u BiH.

Naime i prema ustaljenoj i utemeljenoj sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava, dopuštenost i ocjena dokaza su uglavnom pitanja o kojima trebaju odlučiti domaći sudovi, i opšte je pravilo da nacionalni sudovi ocjenjuju dokaze koji se pred njima izvode. Također, iako je na nacionalnim sudovima da ocjenjuju dokaze, uključujući i način na koji su dokazi pribavljeni, postupak u cjelini mora biti pravičan u skladu sa članom 6. stav 1. Konvencije te je u tom smislu, Evropski sud za ljudska prava je utvrdio nekoliko principa (vidi presude Evropskog suda za ljudska prava: *Barbera, Messegue and Jabardo,* presuda od 6.12.1988. godine, paragraf 78; *Kostovski v. the Netherlands,* presuda od 20.11.1989. godine, paragraf 41-45; *Asch v. Austria, presuda od* 26.4. 1991. godine, paragraf 26-31; *Unterpertinger v. Austria,* presuda od 24.11.1991. godine, *Ludi v. Switzerland,* presuda od 15.6.1992. godine, paragraf 43-50; *Luca v. Italy,* presuda od 22.1. 2001. godine, paragraf 39-45):

- načelno, svi dokazi se moraju izvesti u prisustvu optuženog na javnom ročištu u cilju kontraargumentacije; ipak, korištenje izjava pribavljenih u pretpretresnoj fazi samo po sebi nije u suprotnosti sa članom 6. stav 1. i članom 3. stav d. Konvencije;
- ipak, to korištenje mora biti u skladu sa pravima odbrane, što implicira da se optuženom mora dati odgovarajuća prilika da ospori i ispita svjedoka koji svjedoči protiv njega bilo tokom svjedočenja tog svjedoka ili u kasnijoj fazi postupka.;
- u slučajevima kada optuženi nije imao priliku da osporava dokaze koje su iznosili svjedoci, nacionalni sud ne može zasnovati osuđujuću presudu isključivo ili u odlučujućoj mjeri na takvim dokazima.

Prema navedenom, proizilazi zaključak da su svi ovi principi sadržani u odredbama Zakona o ustupanju. Korištenje dokaza pribavljenih u postupcima pred MKSJ i prihvatanje kao dokazanih činjenica utvrđenih u tim postupcima nije, po mišljenju Vijeća, u suprotnosti sa Evropskom konvencijom, uz uslov da takvo korištenje dokaza ne dovede u pitanje pravičnost postupka kao cjeline te stoga Vijeće nije prihvatilo prijedlog odbrane.

E. Ocjena ustavnosti: zakon u primjeni

Dana 15. marta 2007. godine, Vijeće je svojim riješenjem odbilo prijedlog branilaca za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine pred Ustavnim sudom BiH. Branilac optuženog Milenka Trifunovića i Stojan Vasić, branilac optuženog Miladina Stevanovića podnijeli su Sudu BiH pismene prijedloge za pokretanje pred Ustavnim sudom BiH postupka za ocjenu ustavnosti KZ BiH. U obrazloženju branioci navode da je jedno od temeljih načela krivičnog postupka da se na učinioca krivičnog djela primjenjuje zakon koji je bio na snazi u vrijeme izvršenja djela te da će se, ako se poslije izvršenja djela jednom ili više puta izmijeni zakon, primjenit će se zakon koji je blaži, dok član 4a. omogućava retroaktivnu primjenu KZ BiH te izricanje težih sankcija za krivična djela u vrijeme važenja Krivičnog zakona SFRJ. Branilac u navedenom nalazi neusaglašenost člana 4a. ZKP BiH sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, te Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima kojim se garantira pravo na pravično suđenje, a u suprotnosti je i sa samim članom 4. ZKP BiH

U odgovoru na prijedlog Tužilaštvo BiH je na ročištu glavnog pretresa održanog 14.03.2007. godine istaklo da prijedlog branilaca nije osnovan, te da ga treba odbiti obzirom da je član 4a. KZ BiH kojim se dozvoljava

suspendovanje primjene člana 3. i 4. KZ BiH identičan stavu 2. člana 7. Evropske konvencije, koja se u BiH direktno primjenjuje.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine činio dio krivičnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine. Ovim Zakonom propisani su osnovni i fundamentalni principi krivičnog zakonodavstva kao i primjene samog zakona, određeno biće krivičnih djela kao i krivično pravne sankcije koje se imaju primjeniti na počinioce takvih djela. Razmatrajući prijedlog odbrane, Sud nalazi da nema naznaka da bi predmetni Zakon mogao biti u nesuglasnosti sa Ustavom i Evropskom konvencijom. Naime, članom II/2 Ustava Bosne i Hercegovine određeno je da Evropska konvencija ima prvenstvo primjene nad svim drugim zakonima.

Najprije, Međunarodnim paktom o civilnim i političkim pravima u članu 15. stav 1. propisano je:

> „Nitko ne smije biti proglašen krivim za kazneno djelo počinjeno činom ili propustom koji, po domaćem ili međunarodnom pravu u času počinjenja nije bio predviđen kao kazneno djelo. Ne smije se odrediti ni teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kad je kazneno djelo počinjeno. Ako se nakon počinjenja kaznenog djela donese zakon kojim se određuje blaža kazna, počinitelj smije koristi tu povlasticu.“

Dakle, nije sporno da princip legaliteta predstavlja jedan od osnovnih međunarodnih standarda u zaštiti prava na pravično suđenje i da je propisan međunarodnim dokumentima kako je to navedeno u podnescima odbrane.

Međutim, istim ovim Međunarodnim paktom, u istom članu 15. stav 2. članom predviđa se izuzetak od stava 1. i glasi: „ Ništa u ovom članku ne smije priječiti suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe za neki čin ili propust koji je u času počinjenja predstavljao kazneno djelo prema općim načelima prava priznatim od zajednice naroda.“

Identičan princip slijedi i Evropska konvencija, konkretno u članu 7. stav 1. Konvencije gdje se propisuje da se niko „...ne može smatrati krivim za krivično djelo izvršeno činjenjem ili nečinjenjem koje, u vrijeme kada je izvršeno, nije predstavljalo krivično djelo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu. Isto tako, ne može se izreći strožija kazna od one koja je bila propisana u vreme kada je krivično delo izvršeno.“, ali i identično članu 15. stav 2. Međunarodnog pakta, i stav 2. člana 7. Evropske konvencije propisuje da citirani stav 1. člana 7. „...ne utiče na suđenje i kažnjavanje nekog lica za činjenje ili nečinjenje koje se u vreme izvršenja smatralo krivičnim delom prema opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi“.

Gotovo identične odredbe sadrži i KZ BiH, odnosno članovi 3. i 4. KZ BiH kojima je ustanovljeno načelo zakonitosti, odnosno regulisano pitanje vremenskog važenja Zakona, dok je članom 4a Zakona propisano da „Članovi 3. i 4. ovog zakona ne sprečavaju suđenje ili kažnjavanje bilo kojeg lica za bilo koje činjenje ili nečinjenje koje je u vrijeme kada je počinjeno predstavljalo krivično djelo u skladu s općim načelima međunarodnog prava".

Imajući u vidu navedene propise, Sud nalazi da su principi legaliteta i zabrane retroaktivne primjene zakonodavstva na štetu optuženog, ustanovljeni pomenutim Međunarodnim paktom i Evropskom konvencijom, a u istom obliku sadržani su u krivično-pravnom zakonodavstavu, odnosno u KZ BiH. Stoga, Vijeće nalazi da zahtjev branilaca nije osnovan, jer ne ukazuje da bi naznačena odredba člana 4a. mogla biti u nesuglasju sa Ustavom BiH. Vijeće će se baviti pitanjem primjene materijalnog zakona u posebnom dijelu ove presude.

F. Utvrđene činjenice

1. Prijedlog tužioca od 3. oktobra 2006. godine

Dana 3. oktobra 2006. godine, doneseno je rješenje kojim se prijedlog Tužilaštva BiH od 10.03.2006. godine djelomično uvažava. Činjenice utvrđene u presudama MKSJ IT-98-33-A od 19. aprila 2004. godine i IT-98-33-T od 02. avgusta, 2001. godine u predmetu *Tužilac protiv Radislava Krstića,* prihvataju se kao dokazane u obimu i redoslijedu kako slijedi:

„*Nije osporeno da je postojao oružani sukob između BiH i njenih oružanih snaga sa jedne i Republike Srpske i njenih oružanih snaga sa druge strane.*" (T1) ;

„U martu 1995. Radovan Karadžić, predsjednik Republike Srpske (RS), izdao je direktivu VRS-u u vezi sa dugoročnom strategijom snaga VRS-a u enklavi. U toj direktivi, poznatoj pod nazivom "Direktiva 7", konkretno se navodi da VRS treba: izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime spriječiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici."(T2)

„Glavni štab VRS-a izdao je 31. marta 1995. direktivu 7.1, koju je potpisao general Mladić. Direktiva 7.1 izdata je "na osnovu direktive br. 7" i upućivala je Drinski korpus da, između ostalog, sprovodi "aktivna borbena dejstva...oko enklava".„ (T5)

„Snage bosanskih Srba zauzele su 31. maja 1995. osmatračko mjesto Echo, koje se nalazilo u jugoistočnom uglu enklave.“ (....)“jedna grupa Bošnjaka izvršila je rano izjutra 26. juna 1995. iznenadni napad na obližnje srpsko selo Višnjica.“(T6);

„(...) Spaljene su neke kuće i poginulo je nekoliko ljudi.“(T7);

„Nakon toga, tadašnji komandant Drinskog korpusa, general-major Milenko Živanović, potpisao je 2. jula 1995. dvije zapovijedi, u kojima se iznosi plan za napad na enklavu i raznim jedinicama Drinskog korpusa izdaje naređenje da pređu u stanje borbene gotovosti. Operacija je dobila šifrovani naziv "Krivaja 95". (T8);

„Ofanziva VRS-a na Srebrenicu započela je 6. jula 1995.“(T9);

„Tokom idućih dana pet posmatračkih punktova UNPROFOR-a u južnom dijelu enklave padaju jedan za drugim uslijed napredovanja snaga bosanskih Srba. „(T10);

„Neki od holandskih vojnika povukli su se u enklavu nakon što su njihovi položaji bili napadnuti, dok su se posade drugih posmatračkih punktova predale bosanskim Srbima“(T11);

„Istovremeno su se odbrambene snage ABiH našle pod teškom vatrom i bile potisnute natrag prema gradu.“(T12);

„Kako je počela padati južna odbrambena linija, oko 4000 stanovnika bosanskih Muslimana, koji su živjeli u obližnjem švedskom izbjegličkom naselju, pobjeglo je na sjever, u grad Srebrenicu. (....) „(T13);

„Do večeri 9. jula 1995. Drinski korpus VRS-a prodro je četiri kilometra u dubinu enklave, zaustavivši se samo jedan kilometar ispred grada Srebrenice.“ (T14);

„Kasno 9. jula 1995., (...) predsjednik Karadžić izdao je novo naređenje, kojim je Drinskom korpusu VRS-a dao zeleno svjetlo da zauzme grad Srebrenicu.“(T15);

„Ujutro 10. jula 1995. situacija u samoj Srebrenici bila je napeta. Stanovnici, od kojih su neki bili naoružani, preplavili su ulice grada.“(T16);

„Pukovnik Karremans slao je (...) zahtjeve kojima je tražio zračnu podršku NATO-a (...), no nikakva pomoć nije stigla do otprilike 14:30 sati 11. jula 1995., kada je NATO bombardovao tenkove VRS-a koji su se primicali gradu.“ (T17);

„Avioni NATO-a pokušali su bombardovati i artiljerijske položaje VRS-a iznad grada, no tu su operaciju morali prekinuti zbog slabe vidljivosti.“ (T18);

„Planovi NATO-a da nastavi sa zračnim napadima odbačeni su nakon što je VRS zaprijetio da će ubiti nizozemske vojnike koji su se nalazili u zarobljeništvu VRS-a, te da će granatirati bazu UN-a u Potočarima izvan grada, kao i okolna područja na koja je pobjeglo 20.000 do 30.000 civila.“(T19);

„Kasno poslijepodne 11. jula 1995. general Mladić, u pratnji generala Živanovića (tadašnjeg komandanta Drinskog korpusa), generala Krstića (u to vrijeme zamjenika komandanta i načelnika štaba Drinskog korpusa) i drugih oficira VRS-a, trijumfalno je prošetao praznim ulicama Srebrenice.“(T20);

„Taj trenutak snimio je filmskom kamerom srpski novinar Zoran Petrović.“(T21);

„Nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995., snage bosanskih Srba su pogubile nekoliko hiljada muškaraca bosanskih Muslimana. Ukupan broj pogubljenih kreće se vrlo vjerovatno između 7000 i 8000 muškaraca.“(T25);

„Suočeni sa činjenicom da je Srebrenica pala pod kontrolu snaga bosanskih Srba, na hiljade bosansko-muslimanskih stanovnika Srebrenice pobjeglo je u Potočare, kako bi potražili zaštitu u bazi UN-a.“(T31);

„Do večeri 11. jula 1995. u Potočarima se okupilo oko 20.000 do 25.000 izbjeglica bosanskih Muslimana.“(T32);

„Njih nekoliko hiljada nahrupilo je u samu bazu UN-a, dok su se drugi smjestili po obližnjim fabrikama i poljima.“ (T33);

„Bilo je vrlo malo hrane i vode, a julske vrućine su bile nesnosne.“(T36);

„Izbjeglice u bazi vidjele su srpske vojnike kako pale kuće i plastove sijena.“(T39);

„Žene, djeca i starci potrpani su 12. i 13. jula 1995. u autobuse i pod kontrolom snaga VRS-a odvezeni iz Potočara na teritoriju pod kontrolom bosanskih Muslimana u blizini Kladnja.“(T43);

„Odvoženje bosansko-muslimanskog civilnog stanovništva iz Potočara dovršeno je uvečer 13. jula 1995. do 20:00 sati.“(T44);

„Na sastancima u hotelu "Fontana" 11. i 12. jula 1995. general Mladić je pokušao da ishodi predaju snaga ABiH-a na području bivše enklave. Međutim, u tome nije uspio.“ (T62);

„Kako je situacija u Potočarima uvečer 11. jula 1995. postajala sve kritičnija, među bosanskim Muslimanima se proširio glas da se vojno sposobni muškarci trebaju povući u šumu, organizovati kolonu zajedno sa pripadnicima 28. divizije ABiH i pokušati se probiti prema teritoriji na sjeveru, pod kontrolom bosanskih Muslimana.“(T71);

„Oko 22:00 sata uvečer 11. jula 1995. "komanda divizije" je zajedno sa bosansko-muslimanskim opštinskim vlastima Srebrenice donijela odluku da se organizuje kolona.“(T72);

„Kolona se okupila u blizini sela Jaglići i Šušnjari i počela se kretati prema sjeveru.“(T74);

„Oko trećine muškaraca u koloni bili su bosansko-muslimanski vojnici iz 28. divizije, iako nisu svi vojnici bili naoružani.“(T75);

„Čelo kolone činile su jedinice 28. divizije, nakon njih su išli civili pomiješani sa vojnicima, a na začelju kolone nalazio se Samostalni bataljon 28. divizije.“(T76);

„Oko ponoći 11. jula 1995. kolona se počela kretati duž poteza Konjević Polje-Bratunac.“(T78);

„Dana 12. Jula 1995. snage bosanskih Srba pokrenule su artiljerijski napad na kolonu koja je prelazila asfaltnu cestu na području između Konjević Polja i Nove Kasabe, na putu prema Tuzli.“(T79);

„Samo otprilike jedna trećina muškarca uspješno je prešla asfaltnu cestu i kolona je razbijena u dva dijela.“(T80);

„Tokom poslijepodneva 12. jula 1995., ili najkasnije u ranim večernjim satima, snage bosanskih Srba počele su zarobljavati veliki broj ljudi sa začelja kolone.“(T83);

„Na nekim mjestima su postavljene zasjede, a na drugima su bosanski Srbi pozivali ljude iz šume, nagovarajući ih da se predaju (...).“ (T85);

„Najveće grupe muškaraca bosanskih Muslimana iz kolone zarobljene su 13. jula 1995 (...)“ (T88).

„Nakon neuspješnog pokušaja 15. jula 1995. da se domognu linija fronte koje su držali bosanski Muslimani, čelo kolone uspjelo se konačno 16. jula 1995. probiti do teritorije pod nadzorom bosanskih Muslimana.“(T93);

„Snage ABiH u napadu iz pravca Tuzle pritekle su u pomoć nadolazećoj koloni probivši liniju u širini od oko kilometar i po.“(T94)

„Isprave i lični predmeti oduzeti su kako muškarcima bosanskim Muslimanima u Potočarima, tako i muškarcima zarobljenima iz kolone, stavljeni na gomilu i na kraju spaljeni.“(T115)

Prijedlog Tužilaštva u preostalom dijelu SE ODBIJA kao neosnovan kao i prijedlog Tužilaštva od 04.05.2006. godine za prihvatanje kao dokazanih činjenica utvrđenih u presudama MKSJ: IT-02-60/1-A od 08. marta, 2006. godine i IT-02-60/1-S od 02. decembra, 2003. godine u predmetu *Tužilac protiv Momira Nikolića*, te u IT-02-60/2-S od 10. decembra 2003. godine u predmetu *Tužilac protiv Dragana Obrenovića*.

Sudu BiH je dana 10.03. i 04.05.2006. godine Tužilaštvo BiH, u skladu sa članom 4. Zakona o ustupanju podnijelo prijedlog da se prihvate kao dokazane činjenice utvrđene pravosnažnim presudama MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Radislava Krstića,* IT-98-33-A, presuda od 19. aprila, 2004. godine, i IT-98-33-T presuda od 02. avgusta, 2001. godine i u predmetu *Tužilac protiv Momira Nikolića,* IT-02-60/1-A, drugostepena presuda od 08. marta, 2006. godine, i IT-02-60/1-S osuđujuća presuda od 02. decembra, 2003. godine, te u predmetu *Tužilac protiv Dragana Obrenovića,* IT-02-60/2-S, osuđujuća presuda od 10. decembra 2003. godine.

U prijedlogu se navodi da Zakon o ustupanju nije izričit po pitanju u kojoj fazi krivičnog postupka bi Sud trebao donijeti odluku da li da prihvati kao dokazane, činjenice koje su utvrđene pravomoćnim odlukama u nekom drugom postupku pred MKSJ-om. Tužilac smatra da se sa tim pitanjem najbolje baviti u toku dokaznog postupka na suđenju. Sud bi trebao uspostaviti ravnotežu između potrebe za ekspeditivnim suđenjem i prava optuženog. Predložene činjenice su relevantne, ne inkiriminiraju optužene direktno za krivična djela navedena u optužnici, te nisu predmet razumnog spora. Ono što jeste razumno sporno je stanje svjesti svih optuženih, njihovo znanje i namjera kao i njihovo učešće u događajima koji se navode u optužnici. Predložene činjenice jesu one na osnovu kojih su Pretresno i Žalbeno vijeće u predmetu MKSJ *Tužilac protiv Krstića* zaključili da se radilo o genocidu i rasprostranjenom i planskom napadu na civilno stanovništvo u kritično vrijeme u kojem su optuženi navodno počinili krivična djela iz optužnice. Prema tome, ove činjenice su važne jer one utvrđuju elemente za druge moguće pravne kvalifikacije krivičnih djela koja se stavljaju na teret svim optuženim. Predložene činjenice predstavljaju temelj tvrdnje da se radilo o udruženom zločinačkom poduhvatu, čiji je zajednički cilj bio da se prisilno premjesti bosansko-muslimansko stanovništvo iz Srebrenice i okolnih područija. Nadalje, te činjenice idu u prilog zaključku da je taj početni plan eskalirao u plan da se uhvate, zarobe, a zatim pogube po kratkom postupku svi muškarci bosanski Muslimani iz srebreničke enklave. Učesnici ovoga poduhvata su bili poznati i nepoznati pripadnici VRS-a i MUP-a.

Tužilac smatra da su svi optuženi bili učesnici ovoga udruženog zločinačkog poduhvata i navodi da ono što je sporno pitanje u ovom predmetu je to da li su optuženi bili pripadnici poduhvata, odnosno da li su oni posjedovali potrebnu namjeru i znanje i da li su učestvovali u tome. Stoga, činjenice se odnose na relevantna sporna pitanja ali nisu neopravdano štetne za argumentaciju optuženih koja se odnosi na konačne i ključne elemente krivičnih djela koja im se stavljaju na teret a o kojima treba da odluči Vijeće ovog Suda. To uključuje i *mens rea* elemente da bi se zadovoljio nalaz da su optuženi posjedovali *dolus specialis* koji je potreban za krivično djelo genocida.

Odbrana se protivi prijedlozima Tužilaštva. Nije prihvatljivo da se teret dokazivanja i osporavanja činjenica prebacuje na odbranu. Prijedlozi Tužilaštva odnose se na prihvatanje činjenica iz predmeta koje se tiču pripadnika bratunačke i zvorničke brigade, a ne optuženih. Poštujući tradiciju kontinentalnog prava, svi dokazi i činjenice trebaju biti koncentrisani na konkretan događaj u konkretnom predmetu. Odbrana naglašava da postoji razlika između Pravila 94 Pravila o postupku i dokazima MKSJ i Zakona o ustupanju. Pravilo 94 dopušta primanje na znanje činjenica, a Zakon o ustupanju mogućnost da ih sud prihvati kao dokazane. Pravilo 94 je mnogo

restriktivnije od Zakona o ustupanju jer predviđa da činjenice ne smiju sadržavati pravne zaključe i objašnjenja i na sporazumu i dobrovojnom priznanju. U prijedlogu je dosta zaključaka MKSJ vijeća, a zaključci se zasnivaju na prethodno utvrđenim činjenicama. Također, jasno je da su optuženi Nikolić i Obrenović zaključili sporazume o krivnji sa Tužilaštvom MKSJ, te se one ne mogu uzimati u obzir kao utvrđene, jer se priznanje i sporazum može odnositi samo na konkretan MKSJ predmet u kojem su ta lica imala interes da nešto priznaju uz određene beneficije. Prijedlog za prihvatanje činjenica iz presuda na osnovu zaključenog sporazuma, ne ispunjava uslove čl. 4 Zakona o ustupanju, jer je uslov iz navedene odredbe da činjenice budu utvrđene. To u ovom slučaju nije, jer je u tim predmetima izostao čitav glavni pretres i dokazni postupak gdje će se dokazi provjeriti, u tim predmetima su samo kazne utvrđivane.

Sud je saslušao stranke i njihove branioce na glavnom pretresu u predmetu održanom dana 22.09.2006. godine, te razmotrio podneseni prijedlog Tužilaštva i ranije pismene podneske odbrane, pa odluku kao u izreci donio iz slijedećih razloga:

Zakon o ustupanju u članu 4. propisuje da nakon saslušanja stranaka, sud može na vlastitu inicijativu ili na prijedlog jedne od stranaka odlučiti da prihvati kao dokazane činjenice koje su utvrđene pravomoćnom odlukom u drugom postupku pred MKSJ, ili da prihvati pismeni dokazni materijal iz postupaka pred MKSJ ukoliko se odnosi na pitanja od značaja u tekućem postupku.

Analizirajući citirani član Zakona o ustupanju, Vijeće konstatuje da je prva formalna pretpostavka iz pomenute odredbe, a koja se odnosi na saslušanje stranaka i njihovih branilaca, ispoštovana. Sud je saslušao stranke i njihove branioce usmeno u ovom predmetu dana 22. septembra 2006. godine, a branioci optuženih su imali i mogućnost da Sudu dostave svoja pismena izjašnjenja u pogledu prijedloga Tužilaštva.

Nadalje, iz navedene odredbe proizilazi da prihvatanje činjenica koje tužilac predlaže prema članu 4. Zakona o ustupanju predstavlja diskreciono pravo Suda. Međutim, niti Zakon o ustupanju, ni ZKP BiH ne propisuju kriterije na osnovu kojih bi se moglo razmotriti ovo pitanje, niti propisuje pravne pretpostavke na osnovu kojih bi ovakve činjenice bilo moguće prihvatiti kao dokazane. Vijeće je pokušalo da iskoristi svoje diskreciono pravo na jedan odgovoran i transparentan način tako što bi navelo kriterije koje je koristilo prilikom prihvatanja činjenica koje su utvrđivane na taj način. Ovi kriteriji daju konkretno tumačenje člana 4. Zakona o ustupanju i odražavaju prava optuženih koja štite propisi BiH, a u isto vrijeme su u skladu sa jurisprudencijom MKSJ-a. Vijeće dalje naglašava da nije vezano praksom i shvatanjem MKSJ-a, ali je u razmatranju ovog problema uzimalo u obzir shvatanja kojima se MKSJ služio u

svojoj dosadašnjoj praksi odlučujući u predmetima o kojima je odlučivao prema Pravilu 94. Pravilnika o postupku i dokazima. Tumačeći sam tekst člana 4. Zakona o ustupanju i odlučujući o prijedlozima, Sud je imao u vidu slijedeće kriterije za prihvatanje utvrđenih činjenica kao dokazanih:

1. Činjenica stvarno mora biti „činjenica“ koja je:

a) dovoljno jasna, konkretna i prepoznatljiva;
b) nije zaključak, mišljenje, usmeno svjedočanstvo;

c) nije karakterizacija koja je pravne prirode.

2. Činjenica mora sadržavati esencijalne pronalaske MKSJ-a i ne smije se značajno mijenjati.

3. Činjenica ne smije direktno ili indirektno potvrđivati krivičnu odgovornost optuženog.

4. Činjenica koja je do mjere prihvaćena kao istinita da je postala općepoznata i koja nije podložna razumnom pobijanju se može prihvatiti kao presuđena činjenica čak i ako se odnosi na elemenat krivične odgovornosti.

5. Činjenica mora biti 'utvrđena pravosnažnom odlukom' MKSJ-a, što znači da je ista ili potvrđena ili utvrđena u postupku po žalbi, ili ista nije pobijana u žalbi, a daljnja žalba više nije moguća.

6. Činjenica mora biti utvrđena u postupcima pred MKSJ-om gdje optuženi protiv koga je činjenica utvrđena i optuženi pred Sudom BiH imaju istovjetan interes u pobijanju konkretne činjenice. Shodno tome, činjenice koje su navedene u dokumentima koji su predmet sporazuma o krivici ili dobrovoljnog priznanja u postupku pred MKSJ-om se ne prihvataju jer optuženi u takvim predmetima imaju interese koji su drugačiji, a često i suprotni, od interesa onih optuženih koji su iskoristili svoje pravo na suđenje.

7. Činjenica mora biti utvrđena u postupku pred MKSJ-om gdje je optuženi protiv koga je činjenica utvrđena imao pravno zastupništvo i pravo i mogućnost da se brani. Dakle, jasno je da prihvatanje činjenice koja je proizašla iz postupka u kojem optuženi, činjenicu svojim dokaznim instrumentima nije testirao, nije prihvatljiva za ovo Vijeće. Tim prije što je tačnost takve činjenice upitna, jer optuženi nije imao priliku (ili je bila nedovoljna) da se izjasni o njoj i da je pokuša osporiti.

Cilj zakonodavca prilikom davanja diskrecionog prava sudu da prihvati 'kao dokazane' presuđene činjenice obuhvata ekonomičnost postupka, kao i zagovaranje prava optuženog na suđenje u razumnom roku, ali i uvažavanje svjedoka kako bi se smanjio broj sudova pred kojima oni moraju da ponove svoja svjedočenja koja često predstavljaju traumu za njih. Takva svrha je u i skladu sa pravom optuženog da mu se sudi bez odlaganja kako to propisuje i član 13. ZKP BiH i član 6. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama. Ova svrha međutim, mora slijediti princip presumpcije nevinosti. U protivnom ne bi se mogla izbjeći situacija da se dokazni postupak d*e facto* okonča na štetu optuženog i prije nego se neposredno provedu svi dokazi u predmetu. Prihvatanje presuđenih činjenica 'kao dokazanih' ne isključuje poštivanje pretpostavke nevinosti. Vijeće smatra da su činjenice koje su ovdje prihvaćene dovoljne da tužilac izvede dokaze u vezi onoga na što se svaka činjenica odnosi bez potrebe za iznošenjem dodatnih dokaza.

MKSJ ima slične ciljeve za uvođenje i korištenje Pravila 94. Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ-a. Međutim, ovaj Sud mora imati na umu da se moraju osigurati prava optuženih u ovom predmetu prema propisima BiH i Evropskoj konvenciji. Pri tome, Vijeće je imalo na umu član 6. Evropske konvencije, te član 13. i 15. ZKP-a prilikom korištenja svog diskrecionog prava iz člana 4. Zakona o ustupanju u ovom predmetu. Vijeće pazi da ne umanji prava optuženih na pretpostavku nevinosti i pravično suđenje koje garantuje i ZKP BiH prilikom uspostavljanja ravnoteže između ciljeva Zakona o ustupanju.

Kada su u pitanju prigovori odbrane da se prihvatanjem utvrđenih činjenica kao dokazanih krši presumpcija nevinosti, pravo na odbranu kao i član 15. ZKP BiH, Vijeće naglašava da zaista, opći princip krivičnog prava nalaže da je tužilac taj koji treba da dokazuje krivičnu odgovornost optuženog. Međutim, ovaj princip nije narušen prihvatanjem činjenica o kojima je već presuđeno, jer su te činjenice već bile utvrđene pred MKSJ, a da bi se ispoštovala pravičnost suđenja, stranke u svakom slučaju mogu tu činjenicu pobijati na suđenju i to na način da prezentiraju Sudu dokaze koji dovode u pitanje istinitost činjenica o kojima je presuđeno. Prihvaćene činjenice se prihvataju kao mogućnost i iz njih ne proizilazi krivična odgovornost optuženih. One u postupku predstavljaju jednu posebnu radnju dokazivanja i Vijeće će ih tretirati kao jedan od dokaza u postupku. Prihvatanje kao dokazanih činjenica utvrđenih u postupcima pred MKSJ nije u suprotnosti sa članom 6. Evropske konvencije uz uslov da njihovo korištenje ne smije da dovede u pitanje pravičnost postupka kao cjeline.

Također, prihvatanje kao dokazanih činjenica utvrđenih pravomoćnim presudama MKSJ predstavlja osnovanu pretpostavku da je određena činjenica tačna i da je Tužilaštvo ne mora dalje dokazivati. Prihvatanje svake činjenice ni na bilo koji način ne utiče na prava optuženih da pobijaju bilo koju prihvaćenu činjenicu prilikom iznošenja svoje odbrane i argumenata kao što bi to uradili sa bilo kojim činjeničnim prijedlogom u vezi kojeg je tužilac iznio dokaze. Isto tako, Sud nije obavezan da na bilo kojoj činjenici koja je prihvaćena kao dokazana, zasnuje presudu. Presuđene činjenice koje su ovdje prihvaćene će se razmotriti zajedno sa svim ostalim dokazima koji su izvedeni na pretresu, a odluka o važnosti koja se bude pridala svakom pojedinačnom dokazu će se donijeti na završnom vijećanju i navesti u presudi Vijeća.

Kada su u pitanju činjenice u preostalom dijelu prijedloga Tužilaštva BiH, Vijeće primjećuje da činjenice ne ispunjavaju gore navedene kriterije, naročito jer određeni broj činjenica predstavlja pravna shvatanja i zaključke vijeća MKSJ, a neke uglavnom direktno ili indirektno inkriminiraju optužene. U vezi se prijedlogom od 4.05.2006. godine, Vijeće zaključuje da sve nabrojane činjenice, proizilaze iz presuda koje su rezultat sporazuma o krivnji, u kojima su optuženi pred MKSJ imali drugačije interese of optuženih u predmetu pred Vijećem, te nisu imali poticaj da osporavaju činjenice ili da ih testiraju drugim dokaznim sredstvima. Prihvatanje takvih činjenica, prema mišljenju Vijeća nije dopušteno, obzirom da ne postoji identitet interesa optuženih u predmetu pred MKSJ i optuženih u konkretnom predmetu Suda BiH.

2. Prijedlog tužioca od 19. februara 2008. godine

Vijeće je također donijelo rješenje o odbijanju prijedloga Tužilaštva BiH od 19.02. 2008. godine koji Tužilaštvo BiH, u skladu sa članom 4. Zakona o ustupanju traži da se u okviru izvođenja dokaza replike prihvate kao dokazane dodatne činjenice utvrđene pravosnažnim presudama MKSJ u predmetu Tužilac protiv Radislava Krstića (IT-98-33) i Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića (IT-02-60).

U prijedlogu se navodi da se prihvatanjem utvrđenih činjenica u ovoj fazi postpka postiže veća ekonomičnost postupka, jer Tužilaštvo neće morati izvoditi dokaze kojima bi dokazivao navode iz replike, a ujedno bi se sačuvao princip pravičnosti suđenja, jer bi se odbrani omogućilo pobijanje ovih činjenica u okviru izvođenja dokaza duplike. Također, činjenice koje bi se na ovaj način prihvatile kao utvrđene, doprinijele bi tačnom i potpunom utvrđivanju činjeničnog stanja u predmetu i bile bi u interesu pravde.

Odbrana optuženih protivi se prijedlogu Tužilaštva, navodeći da se ovakav prijedlog ne može podnijeti u ovoj fazi postupka. Tužilaštvo već izvodi dokaze replike na dokaze odbrane i na ovaj način se naprotiv, ugrožava pravičnost postupka kao i ekspeditivnost postupka, a teret dokazivanja nije pravično prebaciti na odbranu u ovoj fazi. Odbrana ukazuje da se neke od ovih predloženih činjenica već bile predmet razmatranja pred ovim Vijećem u ovom predmetu i neke od tih činjenica tad nisu prihvaćene. Na ovaj način se jasno narušava ekonomičnost postupka, jer se predlaganjem ponovnog razmatranja istog pitanja, nakon što je o njima već odlučeno, svakako narušava ekonomičnost postupka.

Odbrana smatra također, da predložene činjenice ne ispunjavaju već uspostavljene kriterije koje je ovo vijeće usvojilo.

Sud je saslušao argumente stranaka na glavnom pretresu u predmetu, te razmotrio podneseni prijedlog Tužilaštva i ranije pismene podneske odbrane, pa odluku kao u izreci donio iz slijedećih razloga:

Zakon o ustupanju u članu 4. propisuje da nakon saslušanja stranaka, sud može na vlastitu inicijativu ili na prijedlog jedne od stranaka odlučiti da prihvati kao dokazane činjenice koje su utvrđene pravomoćnom odlukom u drugom postupku pred MKSJ, ili da prihvati pismeni dokazni materijal iz postupaka pred MKSJ ukoliko se odnosi na pitanja od značaja u tekućem postupku.

Analizirajući citirani član Zakona o ustupanju, Vijeće konstatuje da je prva formalna pretpostavka iz pomenute odredbe, a koja se odnosi na saslušanje stranaka i njihovih branilaca, ispoštovana. Sud je saslušao stranke i njihove branioce usmeno, a branioci optuženih su imali i mogućnost da Sudu dostave svoja pismena izjašnjenja u pogledu prijedloga Tužilaštva.

Nadalje, iz navedene odredbe proizilazi da prihvatanje činjenica koje tužilac predlaže prema članu 4. Zakona o ustupanju predstavlja diskreciono pravo Suda. Međutim, niti Zakon o ustupanju, ni ZKP BiH ne propisuju pravne pretpostavke na osnovu kojih bi ovakve činjenice bilo moguće prihvatiti kao dokazane, a također ni u kojoj fazi postupka je ove činjenice moguće predložiti i prihvatiti.

Vijeće smatra da ovaj prijedlog Tužilaštva BiH ne predstavlja niti novi dokaz, niti pobijajući dokaz na dokaze odbrane. Vijeće prihvata stav odbrane da se prijedlog za prihvatanje utvrđenih činjenica, shodno članu 4. Zakona o ustupanju predmeta, ne može podnijeti u fazi izvođenja dokaza replike Tužilaštva.

Činjenice predložene ovim prijedlogom Tužilaštva, zapravo prema mišljenju Vijeća, predstavljaju proširenje prvobitne faze izvođenja dokaza Tužilaštva, te kako je odbrana to primijetila, zaista neke od predloženih činjenica već su razmatrane i njihovo prihvatanje je odbijeno rješenjem Vijeća od 3.10.2006. godine.

Prihvatanje činjenica u završnoj fazi postupka zasigurno je u suprotnosti sa ekonomičnosti postupka, jer bi se odbrani moralo omogućiti izvođenje dokaza kojima se pobijaju činjenice koje su prihvaćene kao utvrđene, to bi moglo dovesti do neopravdano dugog trajanja postupka koji se vodi već skoro dvije godine. Nadalje, dokazi replike se moraju svesti na precizno označenje dokaza kojima se pobijaju dokazi odbrane te ne mogu biti dalji pokušaj da se ispuni prvobitni teret dokazivanja optužbe.

3. Prijedlog optuženog Matića

Vijeće je odbilo prijedlog advokata Miloša Perića, branioca optuženog Milovana Matića za prihvatanje dokazanih činjenica utvrđenih presudom MSKJ u predmetu protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića br. IT-02-60-T od 17.01.2005. godine,podnijet Sudu dana 25.06.2007. godine. Analizom predloženih činjenica, (paragraph 365 i 366 ove presude) lako se da zaključiti, da se predložene činjenice odnose na zaključke sudećeg vijeća u tom predmetu MKSJ, što je suprotno kriterijima ovog Vijeća (pogotovo kriteriju iz tačke 1. b) za prihvatanje utvrđenih činjenica kao dokazanih.

4. Prijedlog optuženog Radovanovića

I. Rješenjem od 27. marta 2008. godine, Vijeće je djelimično usvojilo prijedlog advokata Dragana Gotovca, branioca optuženog Aleksandra Radovanovića od 11.02.2008. godine kojim se predlaže prihvatanje kao utvrđenih činjenica iz predmeta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (u daljem tekstu: MKSJ) Tužilac *protiv Radislava Krstića i Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića*. Prihvataju se kao dokazane slijedeće činjenice:

„Od samog početka obje su strane u sukobu kršile sporazum o „zaštićenoj zoni“. (Presuda pretresnog vijeća predmet Krstić, para 22)

„General Krstić je u više navrata naglasio da se bosansko-muslimanskim civilima koji se odvode iz Potočara ne smije ništa loše desiti“. (Presuda pretresnog vijeća u predmetu Krstić. Para 358)

„Nije sporno da enklava Srebrenica nikada nije bila u potpunosti demilitarizovana i da su elementi Armije BiH nastavili vršiti prepade iz enklave na susjedna sela u kojima su živjeli bosanski Srbi“. (Presuda pretresnog vijeća u predmetu Blagojević i Jokić, para 115).

5. Prijedlog optuženog Trifunovića

II. Dana 2. aprila 2008. godine vijeće je također djelimično usvojilo prijedlog advokata Rade Golića, branioca optuženog Milenka Trifunovića od 26.03.2008. godine kojim se predlaže prihvatanje kao utvrđenih činjenica iz pravosnažne presude u predmetu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (u daljem tekstu: MKSJ) Tužilac protiv Radislava Krstića
Prihvataju se kao dokazane činjenice označena broj 2. prijedloga:

„Komanda Drinskog korpusa je nakon zauzimanja nastavila da vrši svoje komandne ingerencije u odnosu na sebi potčinjene brigade, a njena komandna uloga nije bila suspendovana učešćem glavnog štaba VRS-a odnosno organa bezbjednosti u aktivnosti nakon zauzimanja Srebrenice.“(para 276)

F. Zakonitost pretresa i privremenog oduzimanja predmeta

Vijeće je rješenjem od 30.10.2006. godine prihvatilo usmeni prijedlog Tužilaštva BiH za prihvatanje dokaza koji su prikupljeni ili nastali u vezi sa pretresom izvršenim na osnovu naredbe za pretresanje Suda BiH (Naredba) br. X-KRN/05/24 od 7.9.2005. godine. Prihvaćeni su dokazi u optužnici navedeni pod brojevima: 173, 174, 175, 193, 125, 130, 207, 62, 64, 126 ,170, 171, 172, 194, 65, 64, 118, 165, 195, 127, 128, 63, 67, 158, 168, 66, 154, 156, 155, 68, 131, 132, 183, 184, 186, 187, 185, 189, 67, 133, 134, 136, 144, 145, 161, 162, 169, 137, 138, 139, 176, 177, 192, 124 i 197. Istim rješenjem o**dbijeni su** usmeni prigovori uloženi od strane i u ime optuženih na prihvatanje gore navedenih dokaza, u kojima se navodi da je naredbom za pretresanje i načinom izršenja pretresa došlo do kršenja prava optuženih.

Odbrana je uložila prigovore, navodeći da su naredbom za pretresanje, na osnovu koje je su prikupljeni ili nastali predloženi dokazi, prekršena osnovna prava optuženih jer ista nije bila donesena u skladu sa članom 58. ZKP BiH, niti izvršena u skladu sa članom 60. navedenog Zakona.

Optuženi i njihovi branioci navode da je došlo do kršenja sljedećih odredbi člana 58:

„Naredba za pretresanje sadrži:

...

c) ime, odjel ili rang ovlaštene osobe na koju se naredba odnosi,

e)... opis stvari koje su predmet pretresanja,

j) pouku da osumnjičeni ima pravo obavijestiti branioca i da se pretresanje može izvršiti i bez prisustva branioca ako to zahtijevaju izuzetne okolnosti.“

Odbrana konkretno navodi sljedeće:

1. Naredba ne sadrži ime osobe na koju se naredba odnosi, već se u njoj navodi da se odnosi na “ovlaštena službena lica Centra javne bezbjednosti Bijeljina, SIPA-u, te istražioce Tužilaštva Bosne i Hercegovine.“
2. Što se tiče opisa stvari, u naredbi se samo navodi da će predmet pretresanja biti “predmeti i tragovi relevantni za konkretni krivični postupak, i svi predmeti (fotografije, dokumentacija iz rata, zabilješke, priznanja, dnevnici, medalje, predmeti oduzeti od zarobljenih lica i slično)…“ te da ovakav opis nije bio dovoljno isrcpan kako bi se ovlaštenim službenim licima dopustilo da izvrše pretresanje i oduzimanje predmeta koje su oduzeli, uključujući oružje, municiju i dijelove policijskih i vojnih uniformi.
3. Odredba iz naredbe koja glasi da “osumnjičeni imaju pravo obavijestiti branioce o pretresu, ali da se pretres može izvršiti i bez prisustva branioca, zbog hitnosti“ nije dovoljna da zaštiti prava optuženih, kako zbog načina na koji je sročena, tako i zbog toga kako je naredba izvršena u skladu sa članom 60. Odbrana kao argument ovoj tvrdnji navodi da su optuženi bili u pritvoru u vrijeme pretresanja i da su svi imali branioce, a da je njima ili licima koja su bila prisutna u prostorijama koje su bile predmet pretresanja na neprimjeren način uskraćeno pravo da pozovu svoje branioce da budu prisutni za vrijeme pretresanja.

Branilac Petra Mitrovića je uložio i dodatni prigovor navodeći da korisnik prostorija koje su bile predmet pretresanja nije bio prisutan za vrijeme pretresanja.

Vijeće je izvršilo uvid u Naredbu Suda br. X-KRN/05/24 od 7.9.2005. godina, kao i u relevantni dio spisa u granicama uloženih prigovora, te odlučilo kao u izreci rješenja, iz sljedećih razloga:

Član 15. ZKP BiH osigurava da "ocjenjivanje postojanja ili nepostojanja činjenica nije vezano ni ograničeno posebnim formalnim dokaznim pravilima." Niti u jednom dijelu odredbe kojom se reguliše sadržaj naredbe za pretresanje i oduzimanje predmeta ne stoji da je se neophodno striktno pridržavati odredbi ZKP-a kako bi Sud mogao koristiti pribavljene dokaze koje će koristiti kao osnovu za svoju odluku. (Vidi član 79. radi poređenja). Međutim, član 10. kaže da "Sud ne može zasnovati svoju odluku na dokazima pribavljenim povredama ljudskih prava i sloboda propisanih Ustavom i međunarodnim ugovorima koje je Bosna i Hercegovina ratifikovala, niti na dokazima koji su pribavljeni bitnim povredama ovog zakona."

Ljudska prava i slobode o kojima se govori u slučajevima kada država vrši pretres prostorija neke osobe se zapravo odnose na pravo poštivanja privatnog života te osobe koje je zagarantovano članom 8. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Član 8. Evropske konvencije glasi: "Svako ima pravo na poštivanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske." Međutim, to pravo nije apsolutno i javna vlast se može miješati u ovo pravo, ali samo radi ostvarenja jedne od svrha navedenih u Konvenciji ('zakonit cilj'), a taj cilj mora biti predviđen zakonom države ('u skladu sa zakonom'), te kao takav mora predstavljati neophodnu mjeru u demokratskom društvu ('proporcionalnu').

Primjenjujući gorenavedene pretpostavke na ovaj konkretan slučaj pretresanja, Vijeće zaključuje da su ispunjene sve tri pretpostavke kojima se opravdava miješanje države u korištenje prava pojedinca na privatnost. Prve dvije pretpostavke nisu ni bile osporavane:

1 Pretres je izvršen u 'zakonitu svrhu' u interesu javne sigurnosti i sprečavanja krivičnih djela. Sud je utvrdio da je ispunjen uslov iz stava 1. člana 132. odnosno da postoji osnovana sumnja da su lica koja su koristila prostorije koje su bile predmet pretresa počinila ozbiljna kršenja zakona koja predstavljaju krivično djelo ratnog zločina; te da je postojala vjerovatnoća da će se u ovim prostorijama nalaziti dokazi o tim zločinima.
2 Miješanje u pravo optuženih zagarantovano članom 8. u vidu pretresa i oduzimanja izvršenog na osnovu naredbe za pretresanje ima uporište u zakonu BiH. Glava VIII, Odjeljak 1, član 51-64 ZKP navode precizne zakonske odredbe u vezi sa naredbama za pretresanje, njihovim izvršenjem i preispitivanjem. Zakon je jasan, lako pristupačan i predvidiv u ovom smislu, te ispunjava standarde uspostavljene u praksi Evropskog suda. (Vidi *Funke pr. Francuske, Apelacija br. 10828/84*

presuda od 25.2.1993. god. i Klass i dr. pr. Njemačke, presuda od 6.9.1978, Serija A br. 28).

Priroda prigovora uloženih od strane optuženih i njihovih branilaca odnosi se na treću pretpostavku, postojanje 'proporcionalnosti'. Optuženi i njihovi branioci smatraju da je pretres i oduzimanje izvršeno u suprotnosti sa garancijama sadržanim u ZKP koje imaju za cilj da miješanje u prava iz člana 8. ne bude veće od onog koje je potrebno za ispunjenje zakonitih ciljeva.

Vijeće je razmotrilo ove prigovore u smislu utvrđivanja da li je zaista došlo povrede odredbi ZKP te da li su ove povrede, ukoliko su načinjene, uzrokovale disproporciju u pogledu prava optuženog iz člana 8.

1. Da li je došlo do povrede člana 58. tačka c. ?

Neosporna je činjenica da naredba ne sadrži ime i prezime ovlaštene službene osobe na koju se odnosi. Međutim, iz zakona jasno ne proizilazi da je neophodno navesti ime i prezime ovlaštene službene osobe na koju se naredba odnosi. U članu 58. tačka c) koristi se rastavni veznik 'ili' u sljedećoj rečeničnoj konstrukciji 'ime, odjel **ili** rang ....' Naredba sadrži naziv tri odjela koja je Sud ovlastio za uručivanje i izvršenje naredbe. Ukoliko se član 58. tačka c) tumači u vezi sa članom 55. (Zahtjev za izdavanje naredbe za pretresanje) onda se vidi da zahtjev za izdavanje naredbe koji se podnosi Sudu ne mora sadržavati ime i prezime ovlaštene službene osobe na koju se odnosi, već samo ime i prezime podnositelja zahtjeva koji zasigurno neće biti izvršitelj same naredbe. Svrha člana 58. tačke c) jeste da osigura da osoba čija je imovina predmet pretresa zna ko su službene osobe kojima je Sud dao odobrenje da izvrše pretres, tako da bi bile u stanju da se usprotive ulasku bilo koje druge osobe koja nije uposlenik agencije ovlaštene za pretres. Tako da je ova svrha ispunjena navođenjem imena agencije ili agencija koje je Sud ovlastio da izvrše pretres. Ovakvo tumačenje je takođe u skladu sa članom 61. u kojem se kaže da ovlaštena službena osoba mora dati obavještenje o svojoj funkciji, što će potvrditi predočenjem naredbe za pretresanje, ali nije obavezna da saopšti svoje ime i prezime. Pored toga, osoba čije stvari budu eventualno oduzete mora dobiti obavještenje o agencijama koje su izvršile pretres i oduzimanje predmeta koje će biti dovoljno za eventualno osporavanje preduzetih radnji te radi traženja povrata oduzetih predmeta. Ova svrha je na odgovarajući način osigurana kada naredba sadrži naziv agencije ovlaštene za vršenje pretresanja, te je dodatno osigurana članom 63. u kojem se navodi da potvrda izdata u vrijema pretresanja i oduzimanja predmeta mora da sadrži potpis ovlaštenog službenog lica, a koji uslov je ispunjen i u ovom konkretnom slučaju .

Vijeće konstatuje da su garancije iz člana 58. tačka c) u dovoljnoj mjeri osigurane ukoliko naredba sadrži naziv agencije ovlaštene da izvrši pretres prema naredbi, te da činjenica da ime i prezime lica ovlaštenog za vršenje pretresa nije navedeno u naredbi, niti neosnovano tereti optužene niti predstavlja bitnu povredu odredbi krivičnog postupka.

2. Da li je došlo do povrede člana 58. tačka e)?

Potreba da se navede opis stvari koje su predmet pretresa predstavlja garanciju kojom bi trebalo da se osigura da sudska vlast ima kontrolu nad obimom pretresa kao i nad oduzetim predmetima, te da to nije pušteno na volju agencijama koje vrše pretres. U ovom konkretnom slučaju, sudija je u naredbi opisao kategoriju kojoj predmeti pripadaju koristeći pri tome riječi iz samog zakona "predmeti i tragovi krivičnog djela važni za konretni krivični postupak" (*Vidi član 51. stav 1.*). U naredbi se navodi da se konkretni krivični postupak vodi za "krivično djelo genocida iz člana 171. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine." Vijeće smatra da je to dovoljno konkretno u smislu sužavanja obima pretresa na one predmete koji će predstavljati dokaze o izvršenju genocida i sredstava korištenih u fizičkom uništenju pojedinih članova određene grupe ili grupe kao cjeline. Ti predmeti su u stvari bili predmet pretresanja i oduzimanja. Pored toga, čak su i dokazi koji se tako očito ne uklapaju u opis "tragovi i predmeti važni za počinjenje genocida", kao što su predmeti koji predstavljaju dokaze o vojnoj službi opisani su u naredbi kroz konkretne primjere. U toku izvršenja naredbe ti predmeti su traženi i oduzeti .

Vijeće zaključuje da je opis predmeta koji su trebali biti predmet pretresa i oduzimanja bio dovoljno detaljan u smislu ograničavanja obima pretresa i ovlaštenja u smislu oduzimanja onih predmeta koji su relevantni za optužbe, te da je kao takav zaista suzio obim pretresa i predmeta koji će biti oduzeti. Opis sadržan u naredbi niti neosnovano tereti optužene niti predstavlja bitnu povredu odredbi krivičnog postupka.

4. Da li je došlo do povrede člana 58. tačka j)

Branioci optuženih tvrde da član 58. tačka j) daje optuženom pravo da njegov branilac bude prisutan u vrijeme vršenja pretresa. Međutim, radi se o pogrešnom tumačenju ove odredbe. U ovom članu se kaže da naredba mora sadržavati pouku o tome, što je ovdje i bio slučaj.
Ova pouka glasi da osumnjičeni ima pravo obavijestiti branioca da bude prisutan u toku pretresa, ali je ona isto tako zakonom ograničena u smislu da se pretres može izvršiti i bez prisustva branitelja, ukoliko sudija utvrdi da tako

zahtijevaju izuzetne okolnosti, što će naznačiti na samoj naredbi.U ovom konkretnom slučaju, sudija je to naznačio na naredbi, tako što je nakon pouke osumnjičenog o njegovom pravu da obavijesti svog branioca o pretresu dodao da se 'naredba može izvršiti i bez prisustva branioca osumnjičenog, zbog hitnosti'. Ova garancija u vidu prisustva branioca se ogleda u tome da postoji neko ko će biti svjedok tom pretresu, a isto tako postoji i zbog toga da osigura da osumnjičeni ima nekoga pored sebe prilikom susreta sa predstavnicima organa gonjenja. S obzirom da osumnjičeni nisu bili prisutni u prostorijama za vrijeme pretresa, tako i nije postajala opasnost od toga da budu sami pri ulasku organa gonjenja. Pošto je iz spisa vidljivo da su postojale osobe-svjedoci u toku pretresa izvšenog na osnovu svake pojedine naredbe, te da su njihova imena navedena i da su ista dostupna odbrani, prava svjedoka su time na odgovarajući način zaštićena.

Vijeće zaključuje da pouka u vezi sa obavještenjem branioca o pretresu i dozvola da se naredba izvrši bez prisustva branioca niti neosnovano terete optužene niti predstavljaju bitnu povredu odredbi krivičnog postupka. (Sudija za prethodno saslušanje je također razmatrao ovo pitanje, kada je u odgovoru na prijedlog odbrane donio sličnu odluku rješenjem od 16.2.2006. god, koja se podudara sa odlukom ovog Vijeća).

Uvidom u spis, Vijeće smatra neosnovanim prigovor Petra Mitrovića koji se odnosi na činjenicu da korisnik prostorija nije bio prisutan u vrijeme izvršenja naredbe. Premda je optuženi u pravu kada kaže da korisnik prostorija nije bio prisutan za vrijeme pretresa, iz spisa se vidi da je odredba člana 60. ispoštovana time što su dvojica susjeda bila prisutna u toku pretresa te da su se potpisali kao svjedoci istog. Prema članu 60. stav 3. i 4. da bi se zaštitilo pravo korisnika prostorija dovoljno je da, u slučaju da korisnik prostorija nije prisutan, obezbijediti prisustvo dva susjeda u svojstvu svjedoka.

G. Prihvatanje izvještaja i svjedočenja prema Zakonu o ustupanju predmeta (ZUP)

Vijeće je dana 04.12.2006. godine donijelo rješenje da će koristiti sljedeće dokaze prikupljene od strane MKSJ-a:

A. Izvještaji Richarda Butlera (iz dijela 6.1 i 6.2 optužnice) i Deana Manninga (iz dijela 6.11, 6.14 i 6.16 optužnice) prihvataju se u skladu se članom 4. u vezi sa članom 8. Zakona o ustupanju predmeta;

B. Izvještaji navedeni u dijelu 6 optužnice, i to pod br. 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13. i 15. prihvataju se na osnovu člana 6. stav 1. Zakona o ustupanju predmeta;

C. Svjedočenje Deana Manninga (iz dijela 2.2 optužnice) i Jeana Renea Rueza (iz dijela 2.1 optužnice) prihvataju se u skladu sa članom 5. Zakona o ustupanju predmeta;

D. Spiskovi osoba koje se vode kao nestale na teritoriji BiH iz tačke 9, 10. i 17. iz dijela 6. optužnice prihvataju se u skladu sa članom 4. u vezi sa članom 8. Zakona o ustupanju predmeta.

E. Iskaz svjedoka Ostoje Stanojevića iz tačke **dijela 6.** (sic!) br. 26 optužnice se prihvata

u skladu sa članom 5. stav 1. Zakona o ustupanju predmeta"

Usmeni prigovori branilaca optuženih o prihvatanju gorepomenutih dokaza SE ODBIJAJU kao neosnovani.

Tokom glavnog pretresa u predmetu, Tužilaštvo je predložilo da se u dokaze uvede niz predmeta i dokumenata prikupljenih i ustupljenih od strane MKSJ. Predloženo je prihvatanje kao zakonitih slijedećih dokaza:

1. Dokazi Tužilaštva BiH iz prijedloga 2.optužnice:

- Iskaz koji je MKSJ-u dao Jean Rene Ruez od 15.06., 16.05, 19,05, 21.05. i 22.05.2003. godine – tačka 1. prijedloga 2. optužnice;
- Iskaz koji je MKSJ-u dao Dean Manning od 05. i 06.02.2004. godine - tačka 2. prijedloga 2. optužnice.

2. Dokazi Tužilaštva iz prijedloga 6.optužnice:

- Iskaz Richarda Butlera o vojnim događanjima u Srebrenici od 01.11.2002. godine – tačka 1. prijedloga 6.optužnice;
- Izvještaj Richarda Butlera o komandnoj odgovornosti u brigadama VRS – tačka 2. prijedloga 6.optužnice;
- Izvještaj Američke mornaričke službe za istrage o pregledu i pronalaženju dokaza iz skladišta Kravice – tačka 4. prijedloga 6.optužnice;
- Izvještaj H. Brunborg, dodatak na broj nestalih i mrtvih u Srebrenici – tačka 5. prijedloga 6.optužnice;

- Izvještaj H. Brunborg i M. Urdala o broju nestalih i mrtvih u Srebrenici – tačka 6. prijedloga 6.optužnice;
- Izvještaj o pregledu i pronalaženju dokaza iz skladišta u Kravicama – tačka 7. prijedloga 6.optužnice;
- Izvještaj o uzorcima krvi i tkiva pronađenim u školi na Grbavici i skladištu u Kravicama – tačka 8. prijedloga 6.optužnice;
- Izvještaj Tužilaštva MKSJ-a o nestalim osobama iz Srebrenice – osobe koje se vode kao nestale nakon zauzimanja Srebrenice – tačka 9. prijedloga 6.optužnice;
- Lista nestalih osoba MK Crvenog krsta – tačka 10. prijedloga 6.optužnice;
- Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala masovne grobnice – tačka 11. prijedloga 6.optužnice;
- Izvještaj o iskopavanjima i ekshumacijama masovne grobnice Glogova 1 – tačka 12. prijedloga 6.optužnice;
- Izvještaj o iskopavanjima i ekshumacijama masovne grobnice Glogova 2 – tačka 13. prijedloga 6.optužnice;
- Rezime sudsko-medicinskog dokaznog materijala stratišta i masovne grobnice – tačka 14. prijedloga 6.optužnice;
- Izveštaj glavnog patologa grobnice Srebrenice – tačka 15. prijedloga 6.optužnice;
- Izvještaj o pregledanju i uzimanju dokaznog materijala iz skladišta u Kravici, septembar –oktobar 2000. godine – tačka 16. prijedloga 6. optužnice;
- Publikacija MK Crvenog krsta, nestale osobe na teritoriji BiH – tačka 17. prijedloga 6.optužnice;
- Iskaz svjedoka Ostoje Stanojevića – tačka 26. dijela 6. optužnice.

Tužilaštvo je predložilo uvođenje navedenih dokaza u skladu sa članom 6. stav 1. i stav 3, odnosno članom 3, 5. i 8. Zakona o ustupanju.

Odbrana je uložila prigovore, najprije navodeći da se Zakon o ustupanju predmeta primjenjuje samo na predmete MKSJ ustupljene Sudu BiH u skladu sa Pravilom 11 bis. Odbrana dalje navodi da je upitna pravna kvalifikacija pojedinih dokaza, imajući u vidu činjenicu da Tužilaštvo tvrdi da se predloženi dokazi odnose na iskaze i izvještaje vještaka, što odbrana dovodi u sumnju. Naime, u pogledu dokaza iz tačke 1. i 2. dijela 6. optužnice, odbrana se protivila izvođenju i prihvatanju navedenih dokaza, iz razloga što je gospodin Richard Butler bio vojni vještak pred MKSJ-om, smatrajući tako da se i njegov iskaz pred ovim sudom može razmatrati samo kao iskaz vještaka. Međutim, odbrana smatra da navedeno ne bi bilo u skaldu sa članom 6. stav 3. Zakona o ustupanju, budući da u konkretnom nije riječ o iskazima koje je vještak dao

pred MKSJ-om. Nadalje, odbrana je istakla kako je Butler svoj izvještaj sačinio na temelju dokumentacije Tužilaštva MKSJ-a, pa samim tim nije riječ o nezavisnom vještaku, pri čemu se onda ovaj dokaz ne bi mogao podvesti pod odredbe člana 6. Zakona o ustupanju. Odbrana je također, tražila da se kao dokaz prihvati samo iskaz Richarda Butlera sa glavnog pretresa pred MKSJ-om, a ne dokazi predloženi optužnicom. Nadalje, odbrana je naglašavala da je članom 6. stav 1. Zakona o ustupanju obuhvaćen samo iskaz vještaka, a ne njegov izvještaj, odnosno bilo kakav pismeni materijal, pa je navedeno još jedan razlog zašto odbarana smatra da navedeni dokazi nisu prihvatljivi u skladu sa važećim zakonskim propisima. Također, odbrana je istakla da se u svakom slučaju ne može prihvatiti kao dokaz bilo kakav pismeni materijal od strane vještaka, bez da se prethodno uvrsti u dokaze iskaz vještaka sa glavnog pretesa u skladu sa članom 170. (sic!)ZKP BiH.

U pogledu preostalih dokaza iz dijela 6. optužnice odbrana je istakla da nije jasno po kojoj odredbi Zakona o ustupanju se traži uvođenje dokaza. Nadalje, odbrana je istakla da nije ni u potpunosti jasno o kakvim se zapravo dokazima radi, odnosno da je upitna pravna kvalifikacija predloženih dokaza. Naime, kako je optužnicom predloženo uvođenje *izvještaja*, odbrana smatra da se u konkretnom ne radi o nalazima vještaka, već o tumačenjima nalaza od strane lica koja nisu učestvovala u izradi nalaza. Odbrana je naglasila kako ni ZKP BiH ni Zakon o ustupanju nisu predvidjeli kao mogućnost uvođenje izvještaja u dokazni materijal, pa se odbrana istome protivi. Također, odbrana je istakla kako je Tužilaštvo mijenjalo osnov za prihvatanje predloženih dokaza.

Nadalje, branilac optuženog Matić Milovana smatra da dokazi 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 15 i 16 zapravo predstavljaju nalaze i mišljenja vještaka i da bi se morali tretirati kao takvi, a koja kategorija dokaza nije predviđena Zakonom o ustupanju. Međutim, branilac je mišljenja da se, tumačeći član 6. Zakona o ustupanju, odnosno riječi *iskaz*, dolazi do zaključka da taj stav zapravo ne podrazumijeva pismene nalaze i mišljenja vještaka, već isključivo usmene iskaze date pred vijećem MKSJ-a. Odbrana također smatra da se navedeni dokazi mogu uvrstiti u dokazni materijal isključivo pod uslovom da su dati od strane kompetentnih vještaka. Stoga, odbrana smatra da nije dopušteno uvođenje dokaza na način na koji je Tužilaštvo predložilo, odnosno kroz svjedočenje Deana Manninga, kojeg odbrana ne smatra vještakom, budući da je isti bio zaposlenik Tužilaštva MKSJ-a.

Vijeće je saslušalo argumente obje strane i odlučio kao u izreci iz slijedećih razloga:

Historijat i svrha donošenja zakona

Član 1. ZKP-a BiH propisuje:

> "Ovim zakonom utvrđuju se pravila krivičnog postupka po kojima *je dužan* postupati Sud BiH, glavni tužilac Bosne i Hercegovine i drugi učesnici u krivičnom postupku predviđeni ovim zakonom, kada postupaju u krivičnim stvarima."

Član 3. stav 1. Zakona o ustupanju predmeta propisuje:

> "Dokazi pribavljeni u skladu sa Statutom i Pravilnikom o postupku i dokazima MKSJ mogu se koristiti u postupcima pred sudovima u BiH."

Zakon o ustupanju predmeta osmišljen je kao *lex specialis* kako bi se otklonio rizik da dokazi prikupljeni od strane MKSJ budu neupotrebljivi prema ZKP-u. *Lex specialis* zapravo predstavlja posebne propise, koji imaju primat nad ZKP-om u pogledu materije (dokazi prikupljeni od strane MKSJ) i područja primjene (pravila o prihvatljivosti i korišćenju). Kao *lex specialis*, a i time što je relevantan za predložene dokaze koji su predmet diskusije, Zakon o ustupanju predmeta ili odstupa od i ima prednost nad ZKP-om kada nije u skladu sa istim ili se poziva na ZKP u onim pitanjima koja nisu konkretno obuhvaćena Zakonom o ustupanju (član 1. stav 2.)

Nadalje, članom 3. stav 1. Zakona o ustupanju predmeta, propisano je korištenje dokaza pribavljenih od strane MKSJ u postupcima pred sudovima u BiH. Dakle, isključena je mogućnost da se ovi dokazi mogu koristiti samo pred Sudom BiH u predmetima ustupljenim od strane MKSJ. Ovim zakonom se uređuje procedura ustupanja predmeta Tužilaštvu BiH, ali Zakon o ustupanju predmeta također, neovisno od toga uređuje u proceduru i uslove korištenja takvih dokaza i na drugim sudovima što jasno proizilazi iz njegovih odredaba.

Analiza koja se odnosi na sve dokaze

Izvještaji i svjedočenje iz dijela 6. Optužnice, kao i iz tačaka 1. i 2. dijela 2. koje Tužilaštvo želi uvesti, spadaju u domen Zakona o ustupanju. Svi oni ispunjavaju uslove iz člana 8. pošto su pribavljeni od strane MKSJ, te nose elektronsku ovjeru da su u posjedu MKSJ. Ispunjavaju i uslove iz člana 3. stav 1. jer se ne tvrdi niti je očigledno da je bilo nepravilnosti prilikom njihovog pribavljanja ili korištenja u skladu sa Statutom i pravilima MKSJ. Oni ispunjavaju uslove iz člana 4. pošto su ovom sudu predloženi u vidu

dokumenata i svi su bili prihvaćeni bilo u usmenom ili pismenom obliku u nekom postupku pred MKSJ.

Analiza pojedinih kategorija dokaza

Neki od dokaza koje je predložio tužilac su također u skladu sa detaljnijim određenjem iz člana 5. i člana 6. Zakona o ustupanju sve dok se mogu primijeniti konkretne zakonske odredbe prednost se daje njihovom korištenju pri analizi materijala u odnosu na opće odredbe. Član 5. i član 6. se odnose na izjave (iskaze) koji su prihvaćeni u postupku pred MKSJ. U engleskom jeziku riječ izjava može značiti kako pismenu izjavu tako i usmenu izjavu, u zavisnosti od konteksta. U verziji na domaćem jeziku upotrijebljen je termin iskaz. Neki tvrde da iskaz može značiti samo usmenu izjavu. Međutim, kada se čita verzija na domaćem jeziku u kontekstu, riječ iskaz je na tri mjesta pobliže označena riječju usmeni (član 3. stav 2. član 6. stav 1. i član 6. stav 2.), što ukazuje na to da kada se termin iskaz pojavljuje u Zakonu o ustupanju bez bližeg određenja tada ima jednako fleksibilno značenje kao i riječ izjava na engleskom jeziku, te da utvrđivanje da li ona znači pismenu ili usmenu izjavu, odnosno jedno od to dvoje ili pak oboje, zavisi od konteksta.

Riječ iskaz se u verziji na domaćem jeziku pojavljuje kako u stavu 1. člana 6. tako i u stavu 3. člana 6. Kada se sagleda kontekst, može se napraviti razlika između pojma iskaz iz stava 1. člana 6. i iskaza iz stava 3. člana 6. Iskaz iz stava 1. člana 6. predstavlja pismeni iskaz vještaka (što je ekvivalent terminu „nalaz i mišljenje“ iz ZKP-a) koji je uvršten u dokaze pred MKSJ. Iskaz iz stava 3. člana 6. predstavlja usmeno svjedočenje vještaka, dato u postupku pred MKSJ, što se u postupku svodi na upotrebu kao transkript.

U članu 5. iskaz ima značenje usmenog svjedočenja koje je dato pod zakletvom i koje uključuje i unakrsno ispitivanje u postupku pred MKSJ. Ovo je jasno iz konteksta pošto se pojavljuje u istom članu i stavu kao i vanprestresni iskazi uzeti u skladu sa pravilom 71. Pravilnika o postupku i dokazima. Vanpretresni iskazi uzeti u skladu sa pravilom 71. Pravilnika o postupku i dokazima predstavljuju svjedočenje dato pod zakletvom koje uključuje i unakrsno ispitivanje. Ovim se potvrđuje da se član 5. stav 1. treba tumačiti u smislu svjedočenja datog pod zakletvom.

Analiza u vezi prava koje garantuje Evropska konvencija

Zakon o ustupanju predmeta ne eliminiše obavezu Suda da optuženom osigura pravičnost u postupku. Članovi Evropske konvencije o ljudskim pravima koji su relevantni za prihvatanje ove vrste dokaza jesu član 6. stav 1. koji garantuje

pravo na pravično suđenje i član 6. stav 3. koji osigurava pravo na suočavanje i dovođenje svjedoka.

Član 6. stav 1. i 3., tačka d) Konvencije u relevantnom dijelu propisuje:

" 1. Prilikom utvrđivanja ……bilo kakve krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravičnu … javnu raspravu …

3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:
….

d) da sam ispituje ili da zahtijeva ispitivanje svjedoka optužbe i da se prisustvo i saslušanje svjedoka odbrane odobri pod uslovima koji važe i za svjedoka optužbe.'

Evropski sud za ljudska prava je ustanovio da opšti principi pravičnog suđenja uključuju pravo optuženog da se suoči sa svjedocima i dokazima optužbe na javnoj raspravi, kao i važno pravo da osporava dokaze i unakrsno ispituje svjedoke.[428] Međutim, ova prava nisu neograničena. Evropski sud neće utvrđivati pravila o dokazima, ali će preispitati da li je korištenje dokaza koji su prihvaćeni kršenjem prava optuženog za rezultat imalo da je optuženi lišen pravičnog suđenja. Konkretno, ako je nepravilan dokaz bio osnov za izricanje osuđujuće presude, bilo u cjelosti ili u značajnom dijelu, onda će se konstatovati da su prava optuženog prekršena.

U Zakonu o ustupanju predmeta se naglašava da optuženi ima pravo da zahtijeva unakrsno ispitivanje svjedoka čije izjave Sud odluči da koristi u skladu s članom 5. Ako se ne pruži prilika za unakrsno ispitivanje onda će iskaz, ako se prihvati, podlijegati članu 3. stav 2. Zakona o ustupanju predmeta.

> Sudovi ne mogu zasnivati osuđujuću presudu isključivo ili u odlučujućoj mjeri na prethodnim iskazima svjedoka koji nisu dali usmeni iskaz na glavnom pretresu.

Pismeni iskazi odnosno svjedočenja ili oni u obliku transkripta svjedoka laika i vještaka, ako nije bilo unakrsnog ispitivanja svjedoka od strane optuženog u

[428] Evropski sud za ljudska prava, Messegue i Jabardo, presuda od 6. decembra 1988. godine, stav 78.; Evropski sud za ljudska prava, Kostovski protiv Nizozemske, presuda od 20. novembra 1989. godine, stav 41-45; Evropski sud za ljudska prava, Asch protiv Austrije, presuda od 26. aprila 1991. godine, stav 26-31; Evropski sud za ljudska prava Unterpertinger protiv Austrije, presuda od 24. novembra 1991. godine, Evropski sud za ljudska prava, Ludi protiv Švicarske, presuda od 15. juna 1992. godine, stav 43-50; Evropski sud za ljudska prava, Luca protiv Italije, presuda od 22. januara 2001. godine, stav 39-45.

postupku pred ovim Sudom, u najboljem slučaju se mogu koristiti samo za potkrepljivanje ostalih direktnih dokaza o krivici. S obzirom na ovaj uslov, Zakon o ustupanju predmeta ostavlja Sudu da odluči da li bi svjedoka trebalo dovesti na unakrsno ispitivanje. U mnogim slučajevima svjedoka će biti nemoguće dovesti na unakrsno ispitivanje ili će to iziskivati dosta vremena i troškova, što će možda u značajnoj mjeri odužiti suđenje. Stoga, da bi Sud upotrijebio svoje diskreciono pravo u vezi zahtjeva za unakrsno ispitivanje, Sud mora znati šta strana koja traži unakrsno ispitivanje osporava.

Svrha unakrsnog ispitivanja je u osporavanju i testiranju pouzdanosti informacija o kojima svjedok svjedoči. Ako nema ništa sporno u vezi tog iskaza onda je unakrsno ispitivanje nepotrebno. Ako se iskaz osporava, ali je izvršeno prethodno unakrsno ispitivanje od strane optuženog sa sličnim interesima za osporavanje dokaza, koje je dostupno i stranama i Sudu, onda možda neće biti potrebe za daljim unakrsnim ispitivanjem. Zahtjevi za unakrsno ispitivanje moraju se podnijeti u dobroj namjeri kako bi Sud mogao pravično odlučivati. Odbrana je saslušala iskaz koji je ponuđen u tački 26. dijela 6. optužnice i nalazi se u boljoj poziciji nego da se svjedok lično pojavio zato što polako može cijeniti iskaz i razmatrati dijelove u kojima je potrebno unakrsno ispitivanje za argumente odbrane.

Stoga ako bilo koji od optuženih ili branilaca želi od Suda zahtijevati da svjedoka dovede radi unakrsnog ispitivanja oni su obavezni da podnesu ‘zahtjev za prisustvo svjedoka radi unakrsnog ispitivanja’ i da naglase, bilo u pismenom transkriptu ili pozivanjem na relevantne dijelove trake pročitanog transkripta, određene odgovore svjedoka koji su predmet spora i u vezi kojih odbrana namjerava da obavi unakrsno ispitivanje. Unakrsno ispitivanje se mora ograničiti na okvir direktnog (Zakon o ustupanju predmeta član 1. stav 2., član 262. stav 1 ZKP-a). Ako se ovi zahtjevi podnesu, Sud će ih razmotriti i u najkraćem roku o njima odlučiti.

A. Izvještaji iz dijela 6. Optužnice pod brojem 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13, i 15 prihvataju se u skladu sa članom 6. stav 1. Zakona o ustupanju predmeta

Prema tumačenju ovog Vijeća, pojam iskaza iz stava 1. člana 6. Zakona predstavlja ekvivalent pismenog izvještaja odnosno „nalaza i mišljenja vještaka“. Materijali iz dijela 6. Optužnice pod brojem 4,5,6,7,8,12,13, i 15 predstavljaju nalaz i mišljenje osoba koje su pred MKSJ priznate kao vještaci, te su kao takvi prihvaćeni u postupcima pred MKSJ. Stoga oni ispunjavaju formalne pretpostavke iz Zakona o ustupanju, što ima primat nad prepostavkom iz člana 270.stav 5 ZKP-a BiH u kojem se propisuje da se osoba koja je izradila izvještaj treba pojaviti pred sudom kako bi se izvještaj mogao

prihvatiti. Oni se potom koriste u skladu sa članom 6. stav 2. odnosno koristiti će se na isti način kao da je osoba koja je izradila izvještaj dala usmeni iskaz na Sudu BiH. Sve ove izvještaje su izradile osobe koje posjeduju stručno znanje iz svoje oblasti, a izvještaji i mišljenja ovih stručnjaka su od pomoći pri ocjeni relevantnih pitanja. Stoga ih Sud prihvata kao nalaze i mišljenja vještaka. Sud će o konačnom korištenju ovih izvještaja odlučiti nakon što sasluša sve dokaze i argumente, do kada će se izvršiti procjena ovih dokaza u smislu pouzdanosti, težine i dokazne vrijednosti.

B. Izvještaji Richarda Butlera, (Optužnica, dio 6, tačke 1. i 2.) i Deana Manninga (Optužnica, dio 6, tačke 11. 14. i 16.) prihvataju se u skladu sa članom 4. u vezi sa članom 8. Zakona o ustupanju predmeta;

Ovi izvještaji ispunjavaju formalne pretpostavke iz člana 6. stav 1. Zakona o ustupanju u smislu da su prihvaćeni kao izvještaji vještaka u postupcima pred MKSJ. Međutim, primjenjujući stav 2. člana 6., da su ovi izvještaji Sudu predočeni u vidu usmenih podnesaka Sud ih ne bi prihvatio kao izvještaje vještaka. U izvještajima se nalaze tri vrste informacija: argument, informacija iz prve ruke i kompilacija spiskova drugih dokaza. Sud prihvata informaciju iz prve ruke i spiskove drugih dokaza u skladu sa članom 4. Zakona o ustupanju predmeta, ali ne prihvata argumente u vidu mišljenja.

Argument koji predstavlja mišljenje čini glavninu ovih izvještaja i sud smatra da ne predstavlja nešto što treba biti tema nalaza vještaka. Na sudu je da zaključi šta ovi dokazi predstavljaju. Od pomoći Sudu su završne riječi zastupnika koji daju opći osvrt na dokaze i predlažu na koji način se isti trebaju koristiti. Ipak, način na koji će se dokazi na kraju koristiti spada u oblast ekspertize suda, a ne predstavlja nešto što bi trebalo biti tema svjedočenja vještaka. Sud neće koristiti kao dokaze, mišljenja sadržana u predloženim izvještajima g. Butlera i g. Manninga. Strane u postupku ipak mogu istaći određene dijelove izvještaja u svojoj završnoj riječi pod uvjetom da: a) su činjenice na kojima se zasnivaju ovi argumenti prihvaćene kao dokazi; i b) da su detaljno navedeni izvori činjenica na kojima počivaju argumenti, odnosno da strana koja iznosi argument pismeno navede konkretni dio dokumenta ili svjedočenja koji potkrepljuje određene zaključke iz Butlerovog ili Manningovog izvještaja na koje se strana u postupku poziva.

Informacije iz prve ruke koje se nalaze u izvještajima biće prihvaćene kao dokazi u skladu sa članom 4. Zakona o ustupanju predmeta pošto su one sadržane u dokumentu koji je prihvaćen u postupku pred MKSJ. Imaće ista ograničenja i biće podložne jednakoj analizi kao i svi drugi dokazi prema Zakonu o ustupanju predmeta uključujući i član 3. stav 2.

Spisak drugih dokaza na koje se izvještaj poziva će biti prihvaćen kao dokaz da postoje dodatni dokazi. Razmatranje dokaza koji su navedeni u izvještajima će zavisiti od daljih prijedloga dokaza strana u postupku i o njihovom prihvatanju će se odlučiti u trenutku kada budu predloženi.

C. Iskaz Deana Manninga (Optužnica, dio 2, tačka 2.) i Jeana Rene Rueza (Optužnica, dio 2, tačka 1.) prihvataju se u skladu sa članom 5. Zakona o ustupanju predmeta

Ovi iskazi ispunjavaju formalne pretpostavke iz člana 5. u smislu da su u obliku zapisnika o iskazu svjedoka koji je dat pod zakletvom i u sklopu unakrsnog ispitivanja pred MKSJ. Sve dok ovi dokazi sadrže stvarna saznanja iz prve ruke, nasuprot takozvanim 'rezimeima dokaza' i spiskovima dodatnih dokaza, ovaj sud će ih koristiti u skladu sa članom 5.

Iz istih razloga koji su prethodno detaljnije obrazloženi u vezi sa izvještajima koje su dali Butler i Manning, konačna mišljenja koja su ponudili g. Manning i g. Ruez kroz svoje svjedočenje neće se koristiti kao dokazi. To se konkretno odnosi na njihova mišljenja u vezi sa načinom na koji sud treba posmatrati dokaze koje su pribavili drugi ili koji su pribavljeni od strane drugih, a zaključci koje oni predlažu sudu su možda prikladniji za završnu riječ, te ih strane u postupku mogu koristiti u tu svrhu. Ipak, Sud ta mišljenja neće koristiti kao dokaze, jer g. Manning i g. Ruez nisu stručniji od Suda u donošenju zaključaka na osnovu dokaza.

Spiskovi drugih dokaza na koje se poziva u iskazu biće prihvaćeni kao dokaz da postoje dodatni dokazi. Razmatranje dokaza koji se navode u iskazu će zavisiti od daljnjih prijedloga dokaza strana u postupku i o njihovom prihvaćanju će se odlučiti u trenutku kada budu predloženi.

Ovaj iskaz se stoga ne prihvata u skladu sa stavom 3. člana 6., već će uz navedena ograničenja biti prihvaćen u skladu sa članom 5., a o konačnom korištenju će sud odlučiti nakon što čuje sve dokaze i argumente i kada o težini, pouzdanosti i dokaznoj vrijednosti dokaza Sud odluči u presudi.

D. Spiskovi osoba koje se vode kao nestale (Optužnica, dio 6, tačke 9, 10 i 17) prihvataju se u skladu sa članom 4. u vezi sa članom 8. Zakona o ustupanju predmeta.

Spiskovi osoba koje se vode kao nestale, koje je izradio Međunarodni komitet Crvenog krsta/križa uvrštene su u dokaze u postupcima pred MKSJ. Oni ne

ispunjavaju konkretnije uvjete iz člana 5. i 6., te će biti prihvaćeni u skladu sa članom 4. Sud će o konačnom korištenju ovih dokaza odlučiti nakon što sasluša sve dokaze i argumente, i nakon što o težini, pouzdanosti i dokaznoj vrijednosti dokaza odluči u presudi.

E. Iskaz svjedoka Ostoje Stanojevića iz tačke 26. dijela 6.(sic!) optužnice se prihvata u skladu sa članom 5. stav 1. Zakona o ustupanju predmeta.

Iskaz ponuđen u tački 26. dio 2 ispunjava formalne kriterije iz člana 5.1 i prihvata se pod istim ograničenjima i analizama kao i svi dokazi iz Zakona o ustupanju predmeta, uključujući i član 3. stav 2. Nakon što se provede dokazni postupak i iznesu svi argumenti i nakon što Sud u presudi odluči o njihovoj težini, pouzdanosti i dokaznoj vrijednosti, Sud će utvrditi njihovu krajnju upotrebu.

H. Rješenje o štrajku glađu

Vijeće je također dana 11.01.2007. godine, zbog neopravdanog odbijanja optuženih da prisustvuju glavnom pretresu donijelo rješenje da će se glavni pretres u slučaju njihovog neopravdanog odbijanja da pristupe zakazanim ročištima na koja su blagovremeno i uredno pozvani, održati i bez njihovog prisustva. Ovim rješenjem optuženima nije uskraćena mogućnost ni njihovo pravo da u toku glavnog pretresa u svakom trenutku pristupe ročištu. Vijeće je ovim rješenjem propisalo da će ročištima koja se održavaju bez prisustva optuženih, prisustvovati njihovi branioci, a također je naznačeno da će sud cijelog postupka preispitivati ovu odluku i cijeniti njeno dalje održavanje na snazi i o toku postupka bez odlaganja obavještavati optužene, tako što će im se snimak ročišta dostavljati istog dana kada je ročište održano.
Suđenje u predmetu je započelo dana 9. 05.2006. godine. Svi optuženi su pozvani i bili prisutni na suđenju, te su upoznati sa optužbama protiv njih na njihovom jeziku. Glavni pretres se odvijao po ustaljenom rasporedu od samog početka, a svi optuženi su prisustvovali svakom ročištu. Svaki optuženi je odabrao dva branioca sa spiska branitelja koji su svojim iskustvom i stručnom spremom kvalifikovani da se pojavljuju u teškim predmetima ratnog zločina. Troškove postupanja pred sudom za dva branioca koje je odabrao svaki optuženi snosi Sud BiH. Niko od optuženih nije izrazio svoje nezadovoljstvo odabranim braniocima te Sud smatra da su se svi branioci ponašali kompetentno i profesionalno.

Optuženi su blagovremeno i uredno pozvani na nastavak glavnog pretresa u predmetu dana 10. 01.2007. godine. Obezbijeđen im je prijevoz za pojavljivanje na ovom Sudu. Svi oni su obavili konsultacije sa svojim

braniocima dana 10. januara. Sudska policija je tražila od svakog od njih da pođu sa njima u sudnicu dana 10. i 11. januara, međutim, svi su odbili da napuste svoje pritvorske jedinice. Optuženi su naveli razloge za takvo postupanje i to da su lično uključeni u štrajk glađu ili podržavaju druge pritvorenike koji su uključeni u štrajk glađu, te da štrajk ima za cilj da istakne njihov zahtjev da Ustavni sud donese hitne odluke na žalbe po nekim zakonskim pitanjima o kojima je Sud BiH donio rješenje,a sa kojima se optuženi ne slažu kako u ovom tako i u drugim predmetima.
Vijeće je potom odgodilo nastavak pretresa za 11.01.2007. godine i pozvalo optužene da pristupe na naznačeni dan kako bi Vijeću usmeno prezentirali razloge takve odluke. Međutim, dana 11.01.2007. godine, svi optuženi su ponovno odbili pristupiti ročištu.

Tužilaštvo BiH je naznačilo kako postupanje optuženih ima za cilj odugovlačenje postupka i kako Sud treba iskoristiti svoja ovlaštenja i narediti njihovo prinudno dovođenje, a u konačnici i nastaviti postupak i bez njihovog prisustva. Branioci optuženih su se protivili nastavku postupka bez prisustva njihovih branjenika, navodeći kako je osnovno pravo optuženog u domenu prava na pravično suđenje, pravo da lično bude prisutan tokom postupka koji se vodi protiv njega.

Vijeće je saslušalo iznesenu argumentaciju, te odluku kao u izreci donio iz slijedećih razloga:

1. **Nastavak suđenja u odsustvu optuženog ne predstavlja povredu ZKP**

Članom 247. ZKP BiH zabranjuje se suđenje optuženom u odsustvu.Međutim, postavlja se pitanje kako se definiše termin „ u odsustvu“,odnosno da li se radi o odsustvu optuženog sa glavnog pretresa kada optuženi Sudu nisu fizički dostupni,ili se pak radi o odsustvu optuženog sa određenog ročišta na koje je pozvan, ili se radi o odsustvu kada optuženi jesu
fizički dostupni ali neopravadno odbijaju da pristupe u sudnicu.

Iako ZKP BiH u svojim odredbama ne razrađuje u potpunosti situacije do kojih u postupku može doći,član 242. stav 2. ZKP BiH predviđa da predsjednik vijeća može narediti da se optuženi udalji iz sudnice.Dakle, jasno je da se kada je u pitanju prisustvo optuženog u postupku, mogu utvrditi određeni izuzeci.Termin suđenje u odsustvu se generalno govoreći
može tumačiti kao potpuna nedostupnost optuženog u postupku,kada je u bjekstvu ili se krije,ali se uglavnom odnosi na slučajeve kada njegovo prisustvo u toku postupka nije moguće obezbjediti jer se ne zna gdje se nalazi

ili postoje druge poteškoće da se obavijesti o postupku ili da se njegovo prisustvo obezbijedi.

U konkretnom slučaju je svim optuženima izrečena mjera pritvora,kao krajnja mjera obezbjeđenja prisustva optuženih i uspješnog vođenja krivičnog postupka .Optuženi dakle
nisu „ u odsustvu“, tako da zabrana suđenja u odsustvu propisana članom 247. ZKP BiH se ne dovodi u pitanje.

Prinudno dovođenje optuženog koji je uredno pozvan u smislu člana 246. stav 1. ZKP BiH odnosi se na situaciju u kojoj optuženi odbije da pristupi ročištu, a svoj izostanak ne opravda. U slučaju da prinudno dovođenje nije uspjelo, ova odredba daje mogućnost određivanja pritvora optuženom u maksimalnom trajanju od 30 dana. Očigledno je da je svrha ove odredbe da se optuženi upozna sa krivičnim postupkom koji se vodi protiv njega,međutim , ova odredba nije primjenljiva na situaciju optuženih koji se već nalaze u pritvoru i neopravdano odbijaju da pristupe zakazanim ročištima na koja su blagovremeno i uredno pozvani.

U ovom predmetu optuženi su već u pritvoru. Oni dakle mogu prisustvovati pretresu u sudnici a sve mjere su poduzete da im se omogući da ostvare svoje pravo da prisustvuju pretresu. Primjena prinude protiv optuženih da bi oni koristili svoje pravo da prisustvuju suđenju, prema mišljenju Vijeća, nije predviđena ZKP BiH niti je primjerena u konkretnom slučaju ni sa stanovišta poštivanja digniteta ličnosti ni sa stanovišta konačnog cilja koji bi se time želio postići upravo iz razloga što optuženima niko ne osporava njihovo pravo da prisustvuju suđenju . Vijeće smatra da prinuda i upotreba fizičke sile da bi se optuženi primorao da koristi svoje pravo prisustvovanja suđenju, a kako je to navedeno i u odluci ovog Suda u predmetu Stanković,broj X-KR-05/70, rješenje od 04.07.2006.godine: “ ... nisu adekvatan način da se optuženom stavi do znanja da će se suđenje nastaviti i bez njegovog prisustva.“

Iako ZKP BiH ne sadrži posebne odredbe koje bi regulisale situaciju nastalu neopravdanim odbijanjem optuženih da pristupe zakazanom ročištu, niti pak postoje posebne odredbe ZKP BiH koje bi sprečavale Sud da postupak nastavi i bez prisustva optuženih u takvoj situaciji. U tom smislu ,ovu procesnu situaciju treba sagledati i sa aspekta zaštite temeljnih prava i sloboda optuženih.

2. Nastavak suđenja u ovim okolnostima ne predstavlja povredu temeljnih prava i sloboda optuženih

Članom 14. stav 3. Pakta UN o građanskim i političkim pravima propisano je:

„Radi utvrđivanja opravdanosti podizanja bilo koje optužbe za kazneno djelo protiv
njega, svatko ima u punoj jednakosti pravo na najmanje sljedeća jamstva:

d) da mu se sudi u njegovoj prisutnosti i da se brani sam ili uz pomoć službenog branitelja po svom osobnom izboru; da ga se, ako nema svoga branitelja, uputi u pravo na njegov izbor i da mu se uvijek, kad to nalažu interesi pravde, po službenoj dužnosti dodijeli besplatni branitelj, svaki put kad on nema dovoljno sredstava da plati branitelja;
e) da ispituje ili da da ispitati svjedoke optužbe i da se osigura prisustvo i ispitivanje svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe;

Razmatrajući odsustvo optuženog sa suđenja, Komisija UN za ljudska prava je rekla: U slučaju da tužilaštvo ne potkrijepi uskraćivanje nevedene povrede ovoga prava, na primjer, podnošenjem kopije transkripta sa suđenja, Komisija je zaključila da je ovo pravo povrijeđeno. Prema tome, dok takva suđenja ne predstavljaju ipso facto povredu člana 14. Povelje, osnovni uslovi za pravično suđenje moraju se zadržati; suđenje ***in absentia*** je stoga u skladu sa članom 14. kada je optuženi pozvan da prisustvuje suđenju "blagovremeno i upoznat sa postupkom protiv njega" a samo tužilaštvo "mora" u takvim predmetima pokazati da su načela pravičnog suđenja ispoštovana. (Dopis br. 699/1996, ***A. Maleki protiv Italije*** (Mišljenja usvojena dana 15.7. 1999. godine), u dokumentu UN. ***GAOR***, A/54/40 (vol. II), p. 183, paras. 9.2-9.3.).

Članom 6. stavom 3. Evropske konvencije propisano je:

„Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:

c. da se brani sam ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili da, ukoliko ne raspolaže sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno, kada to nalažu interesi pravde;

d. da sam ispituje ili zahtijeva ispitivanje svjedoka optužbe i da se prisustvo i saslušanje svjedoka odbrane odobri pod uvjetima koji važe i za svjedoka optužbe;

Dakle, iz navedenih odredbi proizilazi da optuženi ima pravo da neposredno i aktivno učestvuje u postupku koji se vodi protiv njega, a država, putem suda, mora omogućiti korištenje ovih prava.

Evropski sud je zauzeo stav da "iako se ovo jasno ne pominje u stavu 1. člana 6., cilj i svrha člana gledanog kao cjelina pokazuje da osoba "koja se tereti za krivično djelo" ima pravo da učestvuje u raspravi. Međutim, kao što je slučaj i sa svim drugim pravima garantovanim ovom Poveljom, optuženi se i ovog prava može odreći, s tim da to odricanje od prava bude 'utvrđeno na nedvosmislen način"[429] Evropski sud je konkretno naveo da "ako se optuženi odrekao prava da se pojavi na sudu i da se brani, ...takvo odricanje prava mora, ako ono treba da bude u skladu sa Poveljom, biti nesporno utvrđeno i biti propraćeno minimumom zaštitinih mehanizama porporcionalno njegovoj važnosti." [430]

Pored toga prema članu 6. 3. c. i d. postupak se ne može održati bez da se optuženom da mogućnost da prezentira svoju odbranu, ali ovaj član ne obavezuje optuženog da koristi to pravo lično svojim prisustvom na suđenju. [431] Evropski sud će posmatrati pravičnost suđenja kao cjelinu da bi utvrdio jesu li bila osigurana ova prava.[432].Ovaj sud ima obavezu da zaštiti pravo optuženog na odbranu bez obzira na to hoće li optuženi odlučiti da uđe u sudnicu ili ne. Evropski sud smatra da, kada optuženi odluči da ne prisustvuje vlastitom suđenju, „važno je zbog pravičnosti sistema kaznenog pravosuđa da se optuženom obezbijedi adekvatna odbrana. " [433]

3. Zaključak

Dakle, ukoliko se analizira navedeno, u kontekstu vođenja postupka u odsutnosti optuženog je moguće samo ukoliko se postupak vodi uz poštivanje osnovnih zaštitnih mehanizma koje traži praksa Evropskiog suda za ljudska prava:

a. Saznanje o optužbama protiv njih na maternjem jeziku;
b. blagovremeno obavještavanje o ročištu;
c. Sposobnost da prisustvuju postupku i da ga prate;
d. Zastupanje putem branioca;
e. Pravo da se konsultuje sa braniocem;
f. Jasno, svojevoljno i nedvosmisleno odricanje prava da bude prisutan.

[429] *Colozza protiv Italije* (Prilog br. 9024/80), Presuda od 12. februara 1985. godine, str. 27 i 28.
[430] *Poitrimol protiv Francuske* (Prilog br. 14032/88), Presuda od 23. novembar 1993. godine
[431] Vidjeti *Enslin, Baader i Raspe protiv Njemačke*, Presuda od 8. jula 1978. godine, para. 21.
[432] *Barbera, Messeque and Jabardo protiv Španije*, Presuda od 6. decembar 1988. godine, para. 68.
[433] *EuErik Ninn-Hansen protiv Danske*, Aplikacija br. 28972/95.

Nesporno je da su optuženi upoznati sa optužbama sa kojima se terete, obzirom da je optužnica u predmetu potvrđena 19.12. 2005. godine i da je ista dostavljena optuženima, te da je na početku suđenja pročitana u njihovom prisustvu na zasijedanju suda otvorenom za javnost. Pored toga u toku postupka je optuženima postavljen branilac po službenoj dužnosti, a naknadno i dodatni branilac po službenoj dužnosti, kojeg su oni odabrali, tako da svakog optuženog zastupaju po dva branioca po službenoj dužnosti po njihovom izboru sa kojim su imali pravo da se konsultuju i do sada su to pravo nesmetano koristili. Dakle ispoštovane su prve i osnovne garancije. U toku postupka, Vijeće je kako je navedeno, 10. januara 2007 obavješteno da su optuženi u predmetu stupili u štrajk glađu i da odbijaju da se pojave u sudnici. Utvrđeno je i da su uredno i blagovremeno obavješteni o nastavku pretresa, usprkos čemu su odbili da napuste pritvorske jedinice te uz pratnju sudske policije dođu na pretres.

Vijeće je stoga razmatralo dva preostala pitanja:

- Sposobnost da prisustvuje i prati postupak;

-Jasno, dobrovoljno i nedvosmisleno odricanje prava da prisustvuje suđenju.

Razlozi koje navode optuženi za njihovo odbijanje da uđu u sudnicu na glavni pretres ne opravdavaju odgađanje suđenja da bi se obezbijedilo buduće prisustvo optuženih. Radi se o dva separatna postupanja : štrajk glađu kao prva aktivnost i odbijanje da uđu u sudnicu kao druga.

Kada je u pitanju sposobnost optuženih da prisustvu suđenju, na dane zakazanih ročišta, optuženi nisu bili nesposobni da prisustvu glavnom pretresu, obzirom da Sud do dana zakazanog ročišta nije dobio informaciju o lošem zdravstvenom stanju do te mjere, koja bi ukazala Vijeću da je ijedan od njih nesposoban da prisustvuje pretresu. Dakle, nije upitna njihova sposobnost da prisustvuju zakazanim ročištima. Činjenica da su stupili u štrajk glađu, je relevantna ukoliko bi efekti štrajka na mentalno i fizičko zdravlje pritvorenika utjecali na njihovu sposobnost da prisustvuju postupku i da ga prate. To će iziskivati stalnu procjenu doktora, a do sada nije bilo negativnog uticaja na zdravlje optuženih u ovom predmetu.

Druga aktivnost, odbijanje da uđu u sudnicu, ometa ovaj postupak i u ovom momentu nije nužno povezana sa štrajkom glađu. To je neovisan protestni čin. Ne opravdava odlaganje postupka ni kao zakonsko pitanje niti kao praktično pitanje. Kao zakonsko pitanje može se posmatrati samo kao povreda

odazivanja na poziv Suda, motivirana željom da se produži već dugačko suđenje bez zakonskog i legitimnog razloga. U praktičnom smislu, ometanjem glavnog suđenja na ovom Sudu ne može se ostvariti nijedan od postavljenih ciljeva optuženih zbog toga što ovaj Sud nema kontrolu nad planom rada Ustavnog suda. Argumenti štrajkača koje su oni iznijeli pred Ustavnim sudom neće biti nikako ugrožena našom odlukom da se suđenje nastavi. Naprotiv, ustavna prava optuženih na ubrzano suđenje narušena su ovim ometanjem.

Optuženi su se jasno i nedvosmisleno odrekli prava da prisustvuju glavnom pretresu. Vijeće naglašava da se optuženi nisu pojavili na Sudu, ni narednog dana, 11.01.2007. godine, odbivši da se u pojave na Sudu, iako im je, kako je prethodnog dana najavljeno, rečeno da se neće izvoditi dokazi, već da je Sud spreman da sasluša njihove stavove zbog njihove odluke da stupe u štrajk glađu i da odbiju doći na suđenje. Vijeće zaključuje da su optuženi činom svog drugog nedolaska na ročište (za koje su znali da nije nastavak glavnog pretresa, već mogućnost da prezentiraju Vijeću svoje stavove), te propustom da Sud lično o tome obavijeste, na nesumnjiv i jasan način izrazili svoju nezainteresiranost za postupak koji se vodi protiv njih, a samim tim i na nesumnjiv i jasan način izrazili odricanje od svog prava da prisustvuju glavnom pretresu u predmetu.

Nadalje, Sud prema Evropskoj konvenciji i ZKP BiH ima obavezu da postupak protiv optuženog provede bez odlaganja. Također, Vijeće u odnosu na optužene kada se prema rješenjima ovog Suda oni nalaze u pritvoru, a koja je mjera i određena kako bi se osiguralo njihovo prisustvo u toku postupka, ima viši stepen odgovornosti u vođenju postupka kada je u pitanju ekspeditivno vođenje postupka, jer to proizlazi iz člana 131. stav 2. ZKP BiH. Svi učesnici u postupku dužni da postupaju sa posebnom hitnošću. Također, kako i iz gore citiranih odluka proizilazi da je pravo prisustva optuženog za krivično djelo da bude lično prisutan tokom postupka koji se vodi protiv njega, jedano od osnovnih prava. OBAVEZA je Suda da mu omogući korištenje tog prava i da mu pruži PRILIKU da se pojavi na sudu i da bude saslušan. Vijeće je ispunilo tu obavezu. Optuženi imaju mogućnost da se slobodno odreknu tog prava i da odbace tu priliku. Obzirom da je Vijeće u obavezi da nastavi suđenje te da isti okonča u razumnom vremenskom roku, postupanje optuženih, nema drugi zakonski ili praktični cilj nego da ometa i odlaže postupak te da vrši neprimjeren pritisak na Sud, što Vijeće neće dopustiti.

Prema navedenoj praksi Evropskog suda proizilaze slijedeća pitanja su relevantna kada se radi o vođenju postupka bez prisustva optuženih zbog njihove odluke da ne prisustvuju ročištima:

a) pravo optuženih da prisustvuju postupku koji se vodi protiv njih NIJE APSOLUTNO pravo i optuženi se može odreći tog prava;
b) odricanje prava mora biti jasno i nesporno;
c) Sud je u obavezi da iskoristi sva dostupna sredstva da bi optuženi mogao pratiti postupak;
d) Sud mora omogućiti optuženom pravo na odbranu na način da postupak ne može održati bez prisustva branioca.

Imajući na umu ova razmatranja, Sud je učinio sve što je moguće da zaštiti pravo optuženih na pravično suđenje s obzirom na njihovo odbijanje da se pojave na propisno zakazanim ročištima o kojima su obaviješteni i nastavljen je postupak u skladu sa prvobitnim rasporedom suđenja. Optuženi su i dalje pozivani a Sud će i dalje očekivati da će se oni pojavljivati, ali je napomenuto da će, ako neko od njih ponovo odbije da uđe u sudnicu, postupati na način kako bi se osiguralo da oni i dalje imaju pravo na pravično suđenje i to da će:

1. Ovlašteno lice policije državne pritvorske jedinice će svakog optuženog pitati da li želi da u pratnji policije dođe u sudnicu.
2. Ovlašteni policajac će sačiniti službene zabilješke u vezi sa odbijanjem nekog od optuženih sa prisustvuje suđenju. Ove službene zabilješke će se predati Sudu na početku glavnog pretresa i bit će date na uvid svim braniocima.
3. Optuženi koji odbijaju hranu će se svakodnevno pratiti, uključujući i svako jutro onog dana kada je zakazan pretres od strane kompetentnog medicinskog osoblja u vezi sa njihovim opštim zdravstvenim stanjem, a posebno sposobnosti da prate suđenje.

4. Doktor kojeg imenuje Sud će lično podnositi izvještaj Sudu na početku svakog dana suđenja u prisustvu strana u postupku i branioca.

Svakom optuženom koji ne prisustvuje suđenju osigurano je da se obezbijedi audio i video snimak cijelog dana suđenja. Branioci su ohrabreni da ostvaruju česte kontakte sa svojim klijentima, uključujući i telefonske kontakte tokom pauza u toku suđenja. Nakon pregleda zapisnika sa suđenja i konsultacija sa braniocima, optuženima je dozvoljeno da traže ponovno pozivanje svjedoka radi dodatnog unakrsnog ispitivanja bez ponavljanja.

I. Rješenje o unakrsnom ispitivanju svjedoka iz MKSJ

Dana 12. aprila 2007. godine vijeće je donijelo odluku kojom se dozvoljava unakrsno ispitivanje dole navedenih svjedoka, a čije su izjave odnosno izvještaji u pisanoj formi već prihvaćeni kao dokaz u postupku:

A. Richard Butler: u vezi sa njegovim izvještajima (dijelovi 6.1 i 6.2 optužnice)

B. Dean Manning: u vezi sa njegovim izvještajima (dijelovi 6.11, 6.14 i 6.16 optužnice) i njegovom izjavom (dio 2.2. optužnice) .[434]

C. Jean Rene Ruez: u vezi sa njegovom izjavom (dio 2.1 optužnice) .[435]

D. Robert Aleksander Franken: u vezi sa njegovom izjavom (dio 2.11 optužnice.[436]

Obrazloženje

Tužilaštvo je u toku glavnog pretresa predložilo uvođenje u dokazni materijal niza dokumenata i iskaza datih pred i preuzetih od MKSJ. Predloženo je prihvaćanje dole navedenih dokaza u skladu sa članom 6. stav 1. i 3. i članom 3., 5. i 8. Zakona o ustupanju:

1. Dokazi Tužilaštva BiH navedeni u dijelu 2 optužnice:
- iskaz koji je u MKSJ-u dao Jean Rene Ruez dana 15. juna, 16.maja, 19.maja, 21. i 22. maja 2003.god. – dio 2.1. optužnice;
- iskaz koji je u MKSJ-u dao Dean Manning dana 5./6. februara 2004.god. – dio 2.2. optužnice;
- iskaz koji je u MKSJ-u dao Franken Robert Aleksander dana 26. septembra 1995.god. – dio 2.11 optužnice.

2. Dokazi Tužilaštva BiH navedeni u dijelu 6 optužnice:

- iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici, dat 1.novembra 2002.god., Richard Butler – dio 6.1 optužnice;
- izvještaj o komandnoj odgovornosti u brigadama VRS-a, Richard Butler – dio 6.2 optužnice; i
- rezime sudsko medicinskog dokaznog materijala (masovne grobnice), rezime sudsko medicinskog dokaznog materijala (stratišta i masovne grobnice); izvještaj o pregledanju i uzimanju dokaza iz skladišta u Kravici, septembar-oktobar 2000.god., sačinio Dean Manning – dijelovi 6.11, 6.14 i 6.16 optužnice.

[434] Dana 7. februara 2008. godine, vijeće je pribavilo potvrdu od Generalnog sekretara UN-a o odricanju od prava na imunitet, te je nakon pribavljanja potvrde vijeće ispitalo ovog svjedoka.
[435] Kao u fusnoti 7;
[436] Kao u fusnoti br. 7;

Tužilac je pročitao relevantne dijelove predloženih dokaza kako bi Vijeće moglo procijeniti njihovu prihvatljivost. Odlukom u pisanoj formi od 4.XII 2006.god. (u vezi sa Dean Manningom, Richardom Butlerom i Jean Rene Ruezom) Vijeće je prihvatilo u dokazni materijal iskaz i izvještaje navedene u dijelovima 2.1, 2.2, 6.1, 6.2, 6.11, 6.14 i 6.16 optužnice u skladu sa članom 4., 5. i 8. Zakona u ustupanju. Vijeće je zasebno, usmenom odlukom donesenom 29.03.2007.god. prihvatilo u dokazni materijal iskaz Roberta Aleksander Frankena koji je naveden u dijelu 2.11 optužnice.

Odbrana je u pisanoj formi podnijela zahtjeve za unakrsno ispitivanje gore pomenutih svjedoka. Pored toga, saslušani su usmeni prijedlozi branilaca dana 12. 04. 2007.god. Odbrana smatra da je unakrsno ispitivanje osnovno pravo koje garantuju član 262. i 270. ZKP-a BiH, član 5. stav 3. i član 6. stav 4. Zakona o ustupanju, član 6. stav 3. tačka d. Evropske konvenciije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i Ustav BiH. Štaviše, ovo pravo nije ograničeno niti uslovljeno na bilo koji način. Branilac Milovana Matića je, nadalje, iznio argument da, u pogledu težine krivičnog djela kojim se tereti njegov branjenik, interesi pravde idu u prilog unakrsnom ispitivanju.

Branioci Velibora Maksimovića i Dragiše Živanovića su naveli da su pomenute osobe bile angažovane u postupcima pred MKSJ dugi niz godina i s tim u vezi proveli veliki dio vremena u Bosni i Hercegovini. Imajući to u vidu, nejasno je zašto se oni sada ne bi mogli pojaviti pred Sudom BiH. Nadalje, iznijeli su argument da u pogledu činjenice da posao preduzet od strane Suda BiH odgovara nastavku posla započetog pred MKSJ, te osobe imaju kako moralnu tako i profesionalnu obavezu da se pojave pred ovim Sudom. U slučaju da Tužilaštvo ne obezbijedi njihovu prisutnost, branilac Velibora Maksimovića je tražio od Suda da iskoristi svoje pravo da odbaci takve dokaze u skladu sa članom 5. stav 1. i član 6. stav 1. Zakona o ustupanju.

U odgovoru na nalog Suda da se u podnescima naznače dijelovi iskaza za koje se traži unakrsno ispitivanje, brojni branioci su odbili to uraditi navodeći da bi to zapravo značilo preuranjeno otkrivanje njihove strategije. Nadalje, branilac Milovana Matića istakao je da pravo na unakrsno ispitivanje ne bi trebalo zavisiti od takve izjave, jer se u praksi relevantna pitanja postavljaju po ad hoc principu. Nasuprot tome, branilac Miladina Stevanovića je naveo da se Zakonom o ustupanju definiše pravo na unakrsno ispitivanje kao diskreciono pravo i stoga izradio detaljne podneske u vezi sa okvirom svog zahtjeva za unakrsno ispitivanje.

Tužilaštvo je uložilo prigovor na podneske odbrane kojima se zahtijeva unakrsno ispitivanje svih pomenutih svjedoka. Argument tužioca u vezi sa Deanom Manningom je da je njegov cjelokupan izvještaj jednostavno povezao ostale dokaze koje su prikupili drugi organi, iz kog razloga nema potrebe za unakrsnim ispitivanjem. Nadalje, odbrana nije ukazala na neki konkretan dokaz kojim se dovodi u pitanje kredibilitet Roberta Aleksander Frankena.

Vijeće je saslušalo podneske obje strane i odlučilo kao u dispozitivu iz sljedećih razloga:

Kontekst

Odbrana zahtijeva unakrsno ispitivanje izvještaja podnesenih MKSJ-u koji su prihvaćeni u ovom postupku u skladu sa članom 4. i 8. Zakona o ustupanju te iskaz dat pred MKSJ prihvaćen u skladu sa članom 5. stav 1. Zakona u ustupanju.

U principu, pravo na unakrsno ispitivanje svjedoka pred Sudom BiH je propisano u članu 6. stav 1. i članu 6. stav 3. tačka d) Evropske konvencije o ljudskim pravima i u članu 262. stav 1. ZKP-a BiH. Međutim, u vezi sa dokazima prikupljenim i korišćenim pred MKSJ, ZKP je podređen Zakonu o ustupanju. Zakon o ustupanju je urađen kao *lex specialis* kako bi se otklonio rizik da se po ZKP-u dokazi prikupljeni pred MKSJ proglase neprihvatljivim. Kao *lex specialis*, u vezi sa ovim dokazima, Zakon o ustupanju odstupa od odnosno ima prednost nad ZKP-om u slučajevima kada on nije u skladu sa njim.

Kompatibilnost Zakona o ustupanju sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, član 6.

U članu 4. i članu 5. stav 1. Zakona o ustupanju se razmatra prihvatanje dokaza iz MKSJ bez potrebe pozivanja svedoka da daju usmeni iskaz. Međutim, Zakon o ustupanju ne isključuje mogućnost da odbrana zahtijeva unakrsno ispitivanje takvog svjedoka.

Član 5. stav 3. Zakona o ustupanju propisuje sljedeće:

"*Odredbama ovog člana ne utiče se na pravo optuženog da zahtijeva prisustvo svjedoka iz stava 1. ovog člana u svrhu unakrsnog ispitivanja. Odluku o ovom zahtjevu donosi sud*."

Prema tome, Sud ima diskreciono pravo da prihvati ili odbije takav zahtjev.

Zakon u ustupanju nadalje propisuje na koji način se dokazi koji nisu bili predmet unakrsnog ispitivanja mogu koristiti. Član 3. stav 2. propisuje sljedeće:

> *"Sudovi ne mogu zasnivati osuđujuću presudu isključivo ili u odlučujućoj mjeri na prethodnim iskazima svjedoka koji nisu dali usmeni iskaz na glavnom pretresu."*

Prema tome, pitanje je da li Zakon o ustupanju koji ostavlja Sudu diskreciju da odluči o unakrsnom ispitivanju svjedoka MKSJ, krši pravo na pravično suđenje propisano u članu 6. Evropske konvencije. Sud zaključuje da to nije slučaj, s obzirom na činjenicu da pravo na unakrsno ispitivanje propisano članom 6. stav 3. tačka d. nije apsolutno odnosno bezuslovno.

Iako se pravo odbrane normalno osigurava putem unakrsnog ispitivanja,[437] the čitanje izjava nije neophodno nekompatibilno sa članom 6. u slučajevima kada nije bilo prilike za unakrsno ispitivanje.[438] Ukoliko određeni dokaz nije bio podrvgnut unakrsnom ispitivanju, Sud ne može zasnivati presudu u potpunosti ili u odlučujućoj mjeri na takvom dokazu. Evropski sud smatra: "Samo po sebi čitanje izjava na ovaj način ne može se smatrati nekonzistentnim sa članom 6. (1) i članom 3. (d) Konvencije, ali njihova dokazna upotreba mora biti u skladu sa pravima odbrane čija zaštita je cilj i svrha člana 6."[439] Prema tome, posljedica ovog principa je da ukoliko su izjava ili izvještaj samo potkrepljujući, mogu se koristiti kao dokaz pod uslovom da njihovo prihvatanje ne bi dovelo do toga da sam sudski postupak, u njegovoj cjelosti, bude nepravičan. Razmatranja u ovom pogledu obuhvataju i postojeće procedure kao kompenzaciju za bilo kakvu poteškoću koju odbrana može imati zbog korišćenja izjave koje nije bila predmetom ispitivanja, kvalitetu dokaza i stepen predostrožnosti u oslanjanju na isti.

Stoga, u mjeri u kojoj Zakon o ustupanju predmeta ozbiljno ograničava upotrebu dokaza prihvaćenih po članu 5. stav 1. i drugim odredbama ZUP-a koji nisu bili predmet unakrsnog ispitivanja, on jeste u skladu sa praksom Evropske konvencije. Nadalje, diskreciono pravo Suda jeste da traži unakrsno ispitivanje ili ne, nakon razmatranja pravičnosti postupka u njegovoj cjelosti.[440]

---

[437] *Lucá protiv Italije*, (2003) 36 EKLJP 46, para. 39.
[438] *Doorson protiv Nizozemske*, (1996) 22 EHRR 330, para. 79-80.
[439] *Unterpertinger,* para. 33; *Saidi*, paras. 43-44; *Lucá*, para 40.
[440] Vidjeti također *Lucá*, para. 40; *Saidi protiv Francuske* (1994) 17 EKLJP 251, para. 43.

Primjena diskrecije

U primjeni diskrecionog prava, ovaj sud bi opravdano mogao odbiti podneske odbrane za unakrsnim ispitivanjem ukoliko nema značajnog neslaganja sa takvim dokazima ili kada bi unakrsno ispitivanje ovog svjedoka „*odugovlačilo postupak, a… ne bi doprinosilo razjašnjenju stvari.*" (član 239. stav 2. ZKP-a BiH) U tom slučaju izjave i izvještaji prihvaćeni u skladu sa Zakonom o ustupanju ne bi se mogli koristiti kao jedini ili odlučujući osnov za presudu.

Sud primjećuje da su u skladu sa odlukom od 4.12.2006.god., branioci Miladina Stevanovića, Branislava Medana i Miloša Stupara u svojim podnescima naznačili posebne dijelove u materijalu, koji je prihvaćen u skladu sa Zakonom o ustupanju, a za koje smatraju da je unakrsno ispitivanje neophodno. Primjenjujući svoje diskreciono pravo, Sud je razmotrio ove podneske i zaključuje da oni opravdavaju potrebu za pozivanjem ovih svjedoka kako bi oni bili podvrgnuti daljem ispitivanju i osporavanju od strane odbrane. Prilikom odmjeravanja značaja ove potrebe za daljim ispitivanjem vodilo se računa o proteku vremena i troškovima takvog toka radnji i mogućeg odugovlačenja postupka koje bi nastalo kao posljedica tih radnji. Međutim, Sud zaključuje da veoma bitni razlozi na kojima je zasnovan ovaj zahtjev za unakrsno ispitivanje svjedoka bilo u sudnici, bilo putem video veze.

Ostali branioci su takođe svojim podnescima izrazili zahtjev za unakrsnim ispitivanjem, ali nisu naveli obrazloženje na osnovu kojeg bi Sud mogao primijeniti svoje diskreciono pravo. Međutim, s obzirom da je Sud donio odluku da pozove ove svjedoke, unakrsno ispitivanje će se dozvoliti svakom optuženom i njihovim braniocima. Prema tome, ostali branioci će imati tu mogućnost zahvaljujući revnosti svojih kolega, s obzirom da ograničavanje unakrsnog ispitivanja na samo one optužene čiji su branioci podnijeli obrazložene podneske ne bi bilo u interesu pravičnosti.

J. Prethodna svjedočenja i izjave optuženih Stupara i Trifunovića

Dana 27. marta 2007. godine vijeće je donijelo rješenje kojim odbija da prihvati i koristi kao dokaze slijedeće:

- izjava optuženog Miloša Stupara od 26. 06. 2002. godine data u svojstvu osumnjičenog lica tokom istrage od strane MKSJ, te iskaz optuženog Stupara od 28. i 29.04.2004. godine, dat u svojstvu svjedoka tokom pretresa pred MKSJ u predmetu *Tužilaštvo protiv Vidoja Blagojevića*.

- izjava Milenka Trifunovića od 29.10.2002. godine data u svojstvu osumnjičenog lica tokom istrage od strane MKSJ.

Iz slijedećih razloga:

Prijedlogom Tužilaštva BiH od 05.05.2006. godine predloženo je prihvatanje i korištenje kao dokaza izjave optuženih Miloša Stupara i Milenka Trifunovića pribavljene od strane MKSJ. Tužilaštvo ove dokaze predlaže u skladu sa članom 5. i 7. Zakona o ustupanju.

Odbrana optuženih se protivi ovom prijedlogu i predlaže da se prijedlog odbije.

Nakon što je razmotrilo prijedlog kao i argumente obje strane, Vijeće je odlučilo kao u izreci iz sljedećih razloga:

Član 5. stav 1. Zakona o ustupanju propisuje: „*Zapisnik o iskazu svjedoka dat pred MKSJ, kao i zapisnik o vanpretresnom iskazu svjedoka sačinjen pred MKSJ-om u skladu s Pravilom 71. Statuta i Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ, može se koristiti pred sudom pod uslovom da je iskaz ili vanpretresni iskaz od značaja za pitanje o kojem se raspravlja*."

Član 7. Zakona o ustupanju propisuje: „*Pored čitanja zapisnika o iskazu datom u istrazi u skladu s članom 273. stav 2. ZKPBiH, odnosno odgovarajućim odredbama zakona o krivičnom postupku Republike Srpske, Federacije BiH i Brčko Distrikta, nadležni istražilac MKSJ može biti ispitan o okolnostima pod kojima su provedene istražne radnje i pribavljene informacije u toku istrage. ...*"

Sud primjećuje da se u prijedlogu Tužilaštva naznačava da su izjava optuženog Stupara od 26.06 i izjava optuženog Trifunovića od 29.10.2002. godine izjave koje su ova lica dala u svojstvu osumnjičenih lica tokom istražnog postupka pred MKSJ, te da je iskaz optuženog Stupara od 28 i 29.4.04 dat u svojstvu

svjedoka na glavnom pretresu pred MKSJ u predmetu *Tužilaštvo protiv Vidoja Blagojevića.*

Najprije, kada su u pitanju izjave optuženih Stupara i Trifunovića koje su date istražiteljima MKSJ u svojsvu osumnjičenih lica, Vijeće primjećuje da je prihvatanje i korištenje izjava iz istrage od strane MKSJ propisano članom 7. Zakona o ustupanju. Ovaj član. omogućava korištenje izjava lica datih u istrazi na način da mogu biti pročitane na glavnom pretresu u skladu sa članom 273. stav 2. ZKP BiH, što predstavlja izuzetak od neposrednog izvođenja dokaza na glavnom pretresu.

Odredba člana 273. stav 2. glasi: „*Izuzetno od stava 1. ovog člana, zapisnici o iskazima datim u istrazi mogu se po odluci sudije, odnosno vijeća pročitati i koristiti kao dokaz na glavnom pretresu samo u slučaju ako su ispitane osobe umrle, duševno oboljele, ili se ne mogu pronaći, ili je njihov dolazak pred Sud nemoguć, ili je znatno otežan iz važnih uzroka*."

Član 273. ZKP BiH, primijenjen u skladu sa članom 7. ZUP, odnosi se na upotrebu izjava datih u istražnoj fazi predmeta u kojem se traži njihovo uvođenje. To ovdje nije slučaj zato što izjave date u istrazi nisu uzete u sklopu ovog krivičnog predmeta. Član 7. ZUP propisuje izuzetak, dozvoljavajući primjenu člana 273. stav 2. na prihvatanje izjava datih u istrazi provedenoj u krivičnom predmetu pred MKSJ. Međutim, ako pozivanje na član 273. stav 2. treba da ima neki značaj, tada Sud mora primijeniti njegove preostale odredbe na predložene izjave.

Član 273. stav 2. ZKPa BiH omogućava da se pročitaju izjave lica čije neposredno svjedočenje na pretresu nije moguće iz određenih razloga navedenih u tom članu. Ova odredba se ne odnosi na osumnjičena lica koja su u nekoj ranijoj istrazi dala svoje izjave, pa se kasnije pojavljuju kao optuženi u sopstvenom postupku. Ukoliko postoji jedna od nabrojanih zapreka (da je lice umrlo, duševno, oboljelo, ne može se pronaći ili je dolazak pred sud nemoguć ili otežan) mogu se pročitati izjave koje su lica na koje se zapreke odnose dala u istrazi. S obzirom da se nijedna od tih zapreka ne može primijeniti na optuženog u njegovom predmetu jer je prisustvo optuženog preduslov za njegovo procesuiranje, a smrt, duševna bolest ili odsustvo sprečavaju nastavak glavnog pretresa, izjava iz istrage pomenuta u članu 7. nikada ne može biti izjava optuženog iz istrage MKSJ.

Stoga, Vijeće zaključuje da se prijedlogu Tužilaštva ne može udovoljiti, jer član 7. Zakona o ustupanju predviđa čitanje izjava lica koja u konkretnom

postupku nemaju status optužene osobe, već status svjedoka koji iz određenih razloga navedenih u odredbi *nisu prisutni* u sudnici. Ovakvo tumačenje člana 273. stav 2. se potvrđuje kada se tumači zajedno sa članom 273. stav 1. koji se odnosi na prethodne izjave date od strane osoba koje *jesu* prisutne u sudnici. Optuženi Stupar i Trifunović su lica koja su dala predložene izjave tokom istrage pred MKSJ, i koji su sada optuženi u postupku pred Sudom BiH, pred kojim su prisutni i na koje se nijedna od zapreka iz člana 273. stav 2. ZKP BiH.

Nadalje, takođe se mora isključiti iskaz dat pod zakletvom koji je optuženi Stupar dao tokom glavnog pretresa u predmetu MKSJ *Tužilaštvo protiv Vidoja Blagojevića*, Optuženi Stupar je svoje iskaze dao pred MKSJ, u svojstvu svjedoka, a shodno tom statusu bio je primoran da odgovara na pitanja i da otkrije sve što mu je poznato o događaju o kome ga ispituju. Pravilom 90 (E). Pravila o postupku i dokazima MKSJ predviđeno je da vijeće može primorati svjedoka da odgovori na pitanje čak i ako ono može da ga inkriminiše. Zaštita koja se pruža svjedoku koji tada postaje optuženi pred MKSJ je u tome da „*Svjedočenje dobijeno takvom prinudom ne može se upotrijebiti kao dokaz u kasnijem krivičnom postupku protiv svjedoka za bilo koje krivično djelo osim za davanje lažnog iskaza*“. Bez obzira na to da li se optuženi Stupar zapravo usprotivio odgovaranju na pitanja pred MKSJ, s obzirom na njegovu obavezu kao svjedoka pod zakletvom pred tim Sudom, korištenje njegovog inkriminirajućeg iskaza protiv njega bi u ovom slučaju kompromitovalo njegova prava protiv samooptuženja koja su zaštićena EKLJP, član 6. stav 1. i član 6.stav 2. Ovo vijeće, pod ovim okolnostima, ne može smatrati njegov iskaz svjesnim i dobrovoljnim odricanjem od tih prava. Stoga se ne dopušta korištenje ovih izjava protiv Stupara u ovom predmetu kada on ima status optuženog.

Iskaz optuženog Stupara koji je on dao u svojstvu svjedoka pod zakletvom pred MKSJ ispunjava formalne kvalifikacije iz člana 5. stav 1. Zakona o ustupanju. Međutim, korištenjem tog iskaza protiv njega u ovom postupku povrijedilo bi se pravo na pravično suđenje koje omogućavaju ZKP i Evropska konvencija.

K. Korištenje izjava koje su optuženi dali u istražnoj fazi

Dana 18. aprila 2007. godine doneseno je slijedeće rješenje:

I. Da se djelimično prihvati prijedlog Tužilaštva BiH br. KT-RZ-10/05 od 5. maja 2006. godine. Slijedeći zapisnici o izjavama optuženih prihvataju se kao dokaz i dozvoljava se njihovo čitanje na glavnom pretresu:

a) Mitrović – izjava data Tužilaštvu BiH od 21.06.2005. godine;
b) Miladin Stevanović - izjave date Tužilaštvu BiH od 24.06. i 01.07.2005. godine;
c) Brano Džinić – izjava data Tužilaštvu BiH od 22.06.2005. godine;

II. Prihvata se prijedlog dokaza iz optužnice pod red. brojem:

a) dokaz pod rednim brojem 40. u optužnici - Zapisnik o rekonstrukciji na mjestu izvršenja krivičnog djela sa Petrom Mitrovićem od 04.10.2005. godine, i
b) dokaz pod rednim brojem 122. u optužnici - Crtež lica mjesta Kravica.

III. Odbija se prijedlog Tužilaštva kojim se predlaže prihvatanje slijedećih izjava optuženih:

a) Miloš Stupar – izjava data u CJB Bijeljina od 15.08.2003. godine;
b) Petar Mitrović – izjava data u CJB Bijeljina od 20.06.2005. godine;

Tužilaštvo BiH je 05.05.2006. godine podnijelo prijedlog da se pročitaju na glavnom pretresu i uvrste u sudski spis svi zapisnici obavljenih razgovora i ispitivanja slijedećih optuženih:

a) Miloš Stupar – izjava optuženog Miloša Stupara od 26. 06. 2002. godine data u svojstvu osumnjičenog lica tokom istrage od strane MKSJ, te izjave od 15.08.2003. godine date u CJB Bijeljina u svojstvu svjedoka i izjave od 22. i 23.06.2005. godine date kod Tužilaštva BiH;

b) Milenko Trifunović – izjava od 29.10.2002. godine data u svojstvu osumnjičenog lica tokom istrage od strane MKSJ., te izjava od 22.05.2005. godine data u Tužilaštvu BiH;

c) Petar Mitrović – izjave od 20.06.2005. godine data u CJB Bijeljina u svojstvu svjedoka i 21.06.2005. godine data u Tužilaštvu BiH;

d) Brano Džinić – izjava od 22.06.2005. godine data u Tužilaštvu BiH;

e) Miladin Stevanović – izjave od 24.06.2005. i 01.07.2005. godine date u Tužilaštvu BiH;

f) Milovan Matić – izjave od 21.08.2003. data u CJB Bijeljina i 19.06.2005. godine data u Tužilaštvu BiH.

Tužilaštvo je također u optužnici pod rednim brojevima 39., 40. i 122. predložilo izvođenje i uvrštavanje slijedećih dokaza:

a) dokaz br. 39. - Zapisnik o rekonstrukciji na mjestu izvršenja krivičnog djela sa Milovanom Matićem od 29.09.2005. godine sa video zapisom,
b) dokaz br. 40. - Zapisnik o rekonstrukciji na mjestu izvršenja krivičnog djela sa Petrom Mitrovićem od 4.10.2005. godine
c) dokaz br. 122 - Crtež lica mjesta Kravica.

Tužilaštvo je podnijelo prijedlog u skladu sa članom 273., a u vezi sa članom 78. Zakona o krivičnom postupku BiH (ZKP BiH), navodeći da su neki od navedenih optuženih dali izjave u vezi sa svojim i učešćem ostalih saoptuženih, kritičnog dana na kritičnoj lokaciji, u počinjenju krivičnog djela koje im se Optužnicom stavlja na teret. Tužilaštvo dalje navodi da su prilikom uzimanja predloženih izjava optuženih koje su date u policijskoj stanici i u Tužilaštvu BiH ispoštovani uslovi iz člana 78. ZKP BiH, te da su izjave date dobrovoljno i uz potpuno razumijevanje prava na šutnju, a prilikom davanja izjava kod Tužilaštva BiH svim optuženima je dodijeljen branilac. Zapisnici mogu biti prihvaćeni kao dokaz i u slučaju kad osumnjičeni da inkriminirajuću izjavu za sebe i druge. Zapisnik je prema navodima Tužilaštva bio tačan i vjerodostojan, potpisan od strane osumnjičenih i njihovih branilaca. Tužilaštvo je ukazalo da su u pogledu izjava optuženih Mitrovića i Stevanovića svjedočili svjedoci Tužilaštva Sabina Sarajlija i Bože Bagarić koji su potvrdili pravilnost uzimanja izjava u Tužilaštvu BiH. Obje tada osumnjičene osobe, a to se odnosi i na osumnjičenog Matića, imale su dovoljno vremena da se konsultuju sa postavljenim braniocima i da odluče da li će dati takvu izjavu. Također, svi zapisnici su potpisani od strane i osumnjičenih i njihovih branilaca, a osumnjičeni su se nedvojbeno odrekli prava na šutnju uz punu svijest o svojim pravima.

Odbrana svih optuženih protivila se prihvatanju i izvođenju ovih dokaza najprije navodeći da se optuženi brane šutnjom i da korištenje njihovih izjava iz istrage predstavlja kršenje ZKP BiH i člana 6. Evropske konvencije jer nije

predviđeno da se ove izjave čitaju na pretresu. Odredbe ZKP BiH ne sadrže pouku ispitivanom osumnjičenom da se njegov iskaz može kasnije koristiti protiv njega.

Odbrana Mitrovića ukazuje da su izjave njegovog branjenika nezakonito pribavljene i da Sud na njima ne može zasnivati presudu, s obzirom da nisu ispoštovane odredbe člana 78. ZKP BiH, jer osumnjičenom nisu predočene osnove sumnje, nije izabrao branioca niti je potpisao izjavu o odricanju prava na šutnju prije davanja izjave. Prilikom lišavanja slobode, a ni po dolasku, nije obaviješten zbog čega je uhapšen. Nije mu rečeno koja su mu prava, niti prava da može imati advokata, kojeg može dobiti ako nema sredstava. U policiji je sačinjen zapisnik u kojem je navedeno da je saslušan kao svjedok. Samo ispitivanje teklo je tako što je inspektor diktirao zapisničaru. Mitroviću je rečeno da ne govori jer oni znaju sve. Nisu poštovana prava iz člana 219. ZKPa BiH, a nije obaviješten ni o pravima u smislu člana 84. ZKPa BiH. U tim prostorijama samo mu je rečeno da ima pravo na branioca, koji je doveden tek naknadno u Tužilaštvu, a da osumnjičenom nije predočena lista. Optuženi nije bio upoznat sa optužbama niti osnovama sumnje. Nije bilo vršeno audio i video snimanje ispitivanja u Tužilaštvu. Također, odbrana tvrdi da se iz zapisnika o uviđaju ne vidi da li su upozorenja i upute iz čl. 78., 81. i 87. ZKP-a BiH licu data kao svjedoku ili kao osumnjičenom. Odbrana je također u vezi sa izjavom optuženog Mitrovića koja je data u Tužilaštvu BiH 21.06.2005. godine prigovorila da je ova izjava ponovljena izjava koja je data pred policijskim organima prethodni dan i da se shodno članu 10. stav 3. ZKP BiH sudska odluka ne može zasnivati na dokazu koji proizilazi iz nezakonito pribavljenog dokaza, odnosno na izjavi koja je data pred policijskim organima, jer je upravo ta izjava pribavljena suprotno članu 10. stav 2. ZKP BiH s obzirom na to da optuženi Mitrović prilikom davanja izjave pred policijskim organima nije imao branioca (tzv. princip „plodovi otrovne voćke“).

Odbrana Brane Džinića smatra da optuženi, shodno adversarnom sistemu postupka koji podrazumijeva procesnu ravnopravnost stranaka, ima mogućnost da se brani šutnjom. Ukoliko bi odlučilo da prihvati izjavu, Vijeće bi dovelo Tužilaštvo u povoljniji položaj i bio bi povrijeđen princip pravičnosti. Također, na izjavi Petra Mitrovića neovlašteno je dopisano u rukopisu ime optuženog Brane Džinića, te se odbrana optuženog Džinića protivi prihvatanju izjave i iz ovog razloga.

Odbrana optuženog Stevanovića posebno navodi da u ZKP-u BiH nije propisano upozorenje da se izjava može upotrijebiti protiv lica koje je daje, te da se izjava optuženog može koristiti samo u fazi istrage, a korištenje ranije izjave osumnjičenog nije dozvoljeno tokom glavnog pretresa, jer optuženi u

skladu sa članom 6. ZKP BiH ima pravo, ali ne i obavezu da se izjasni o svim činjenicama koje ga terete. Tako ima pravo i da odluči da li će se izjasniti o datoj izjavi na glavnom pretresu, u kom slučaju ta izjava može biti korištena na glavnom pretresu samo uz njegovo pojašnjenje u skladu sa članom 273. stav 1. ZKP BiH. Kada je u pitanju pravni osnov za korištenje ovih izjava, ranije izjave osumnjičenih ne mogu se koristiti u skladu sa članom 273. stav 1. ZKP BiH. To bi bilo moguće kao izuzetak od neposrednog izvođenja dokaza tek nakon što lice da iskaz na pretresu, a pravo na iznošenje ili ne iznošenje odbrane je osnovno pravo optuženog. U članu 273. stavu 2. ZKP-a BiH propisane su te izuzetne okolnosti kada se može pročitati izjava lica tokom glavnog pretresa, a ova odredba odnosi se samo na iskaze svjedoka i drugih učesnika u postupku, a ne na optuženo lice.

Vijeće je tokom pretresa dalo mogućnost optuženima čije se izjave predlažu kao dokaz da se izjasne na okolnosti uzimanja njihovih izjava. Optuženi Mitrović, Džinić, Stevanović i Matić izjavili su da ne žele da se izjašnjavaju niti da se njihove izjave koriste, te da i dalje ostaju pri stavu da se brane šutnjom.

Razmotrivši prijedlog Tužilaštva i stav optuženih, Vijeće je odlučilo kao u izreci iz slijedećih razloga:

Najprije, Vijeće konstatuje da je Tužilaštvo odustalo od prvobitnog prijedloga da se prihvate i uvrste u dokaze zapisnici o izjavama optuženih Miloša Stupara od 22. i 23.06.2005. godine i Milenka Trifunovića od 22.05.2005. godine datih u Tužilaštvu BiH.

Također, Vijeće podsjeća da je rješenjem od 27.03.2007. godine odlučilo da odbije prijedlog Tužilaštva BiH kojim se predlaže prihvatanje izjava Miloša Stupara i Milenka Trifunovića koji se odnosi na njihove izjave koje su dali tokom istrage pred MKSJ.

Nadalje, pitanje prihvatanja i korištenja izjava optuženih koje su inkriminirajuće za njih same i za druge saoptužene kompleksno je pravno pitanje koje krivično zakonodavstvo u BiH nije posebno uredilo. Ovo pitanje povlači niz drugih pravnih pitanja koja se odnose na osnovna prava optuženog u krivičnom postupku. Vijeće je u ovoj fazi postupka analiziralo samo zakonitost uzetih izjava u formalnom smislu, te modalitet njihovog korištenja, a nije se upuštalo u njihovu dokaznu vrijednost, o čemu će se odlučivati naknadno.

Za analizu izjava u smislu formalnih zahtjeva i prihvatljivosti, Vijeće je uzelo u obzir odredbe ZKP-a BiH i kao i odredbe člana 2. stav 2. Ustava Bosne i Hercegovine, a naročito Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (u daljem testu: Evropska konvencija). Evropska konvencija je inkorporirana u domaće zakonodavstvo i propisuje osnovna prava pojedinca. ZKP predviđa zaštitu ovih prava u skladu sa Evropskom konvencijom, pri čemu ZKP BiH može pružati i veći stepen zaštite ovih prava, ali ne manji, te je na Sudu da osigura poštivanje ovih prava.

Vijeće je odlučujući o ovom pitanju uzelo u obzir i praksu Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: „Evropski sud“). U tom smislu, Vijeće napominje da su prava koja su garantovana optuženom u krivičnom postupku predviđena članom 6. Evropske konvencije koji u relevantnom dijelu propisuje:

Član 6.

Pravo na pravično suđenje

1. Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona.

2. Svako ko je optužen za krivično djelo smatra se nevinim dok se njegova krivica po zakonu ne dokaže.

3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:

a. da odmah, na jeziku koji razumije, bude podrobno obaviješten o prirodi i razlogu optužbe protiv njega;

b. da mu se osiguraju vrijeme i uvjeti neophodni za pripremanje odbrane;

c. da se brani sam ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili da, ukoliko ne raspolaže sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno, kada to nalažu interesi pravde;

d. da sam ispituje ili zahtijeva ispitivanje svjedoka optužbe i da se prisustvo i saslušanje svjedoka odbrane odobri pod uvjetima koji važe i za svjedoka optužbe;

e. da koristi besplatnu pomoć tumača ukoliko ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi na sudu.

Premda se to ne navodi izričito u samom članu 6., Evropski sud je zaključio da ovaj član također štiti pravo na šutnju[441]. Sud izvodi ovo pravo iz prava na pravično suđenje u vezi sa pravom optuženog na pretpostavku nevinosti i pravom da ne optužuje samog sebe. Ovo pravo, prema definiciji Evropskog suda, zahtijeva od domaćih sudova da se uzdrže od utvrđivanja krivične odgovornosti na osnovu inkriminirajućih izjava od strane optuženog, a koje su nepropisno uzete od strane državnih organa (Heaney i McGuinness protiv Irske (2001) 33 E.H.R.R. 12, paragraf 40; Allan protiv Ujedinjenog Kraljevstva (2003) 36 E.H.R.R. 12, paragraf 44).

Evropski sud se inače ne upliće u pravila o dokazima koja primjenjuju domaći sudovi, osim ako se primjenom pravila ne utiče na pravičnost čitavog postupka:

"Sud ponavlja da je prihvatljivost dokaza stvar koja se prvenstveno reguliše domaćim zakonom, a kao opšte pravilo na domaćim je sudovima da ocijene dokaze koje imaju pred sobom. Zadatak suda prema ovoj Konvenciji nije da donese rješenje da li su izjave svjedoka propisno uvrštene kao dokaz već da utvrdi da li je postupak u cjelosti, uključujući i način na koji su dokazi prikupljeni, bio pravičan" (Luca protiv Italije (2003) 36. E.H.R.R. 46, paragraf 38). Evropski sud je bio u prilici da odlučuje o dostatnosti sudske analize koja je potrebna da bi se osiguralo pravično korištenje ranijih izjava datih od strane optuženog. U predmetu *Brenann protiv Velike Britanije* (2002. godina) 34 EHRR 18. Evropski sud je odobrio da se izjave osumnjičenih koriste prilikom utvrđivanja krivice optuženih koji su te izjave dali, kada je sudeće vijeće:

1. saslušalo iskaze policijskih službenika i ostalih lica koja su bila prisutna tokom uzimanja izjave;
2. saslušalo iskaz neuropsihijatra vezano za uračunljivost optuženog čije je mentalno stanje bilo sporno;
3. ocijenilo same izjave, te okolnosti u kojima su date;
4. saslušalo argumente odbrane;
5. dalo mogućnost optuženom da se izjasni na okolnosti prikupljanja izjave.

Evropski sud je utvrdio da je zbog toga što je sud preduzeo navedeno ocjenjivanje činjenica, protiv optuženih, a tokom glavnog pretresa, dozvoljeno

[441] Pravo na šutnju sadržano je u drugom dijelu člana 6. stav 3. ZKP BiH: „Osumnjičeni, odnosno optuženi nije dužan iznijeti svoju odbranu niti odgovarati na postavljena pitanja". Ovo pravo treba razlikovati od šireg prava na odbranu neiznošenjem odbrane. Vidi također član 78. stav 2. tačka a) ZKP BiH.

korištenje ranijih izjava optuženih lica datih u svojstvu osumnjičenih, bez obzira da li se optuženi pojavljuju kao svjedoci tokom glavnog pretresa ili ne.

Ovom prilikom, Sud je slijedio proceduru koju je odobrio Evropski sud u pomenutom predmetu *Brennan.*

1. Dana 10. i 11.05.2006. godine iskaze pred vijećem su dali policijski službenici Milomir Čodo i Siniša Radić koji su bili prisutni u policijskoj stanici u Bijeljini kada je Petar Mitrović saslušan kao svjedok. Dana 11.05. i 27.07.2006. godine Vijeće je saslušalo iskaz Sabine Sarajlije koja je bila prisutna kada je tužilac ispitivao osumnjičene Mitrovića i Stevanovića. Dana 10.05. i 22.09.2006.godine iskaz pred sudom je dao i svjedok Tužilaštva BiH Bože Bagarić koji je takođe bio prisutan kada je tužilac ispitivao Mitrovića. Ovi svjedoci su dali iskaze vezano za način i okolnosti ispitivanja, stanje optuženog tokom ispitivanja, kao i druge relevantne informacije koje će sudeće vijeće detaljnije obrazlagati u analizi prihvatljivosti pojedinačnih izjava kako slijedi.

2. Nije bilo spora vezano za sposobnost optuženih Stupara, Džinića i Stevanovića, te stoga vijeće konstatuje da ne postoji ništa što bi upućivalo na njihovu eventualnu nesposobnost tokom ispitivanja da razumiju svoja prava ako su sa istim upoznati na odgavarajući način, i da ih se odreknu tokom ispitivanja. Sposobnost Petra Mitrovića je tokom suđenja dovedena u pitanje, a vijeće je saslušalo iskaz neuropsihijatra koji je svjedočio na te okolnosti dana 22.09.2006. godine tokom glavnog pretresa.

3. Sud je prihvatio svaku od predloženih izjava u ograničenu svrhu preispitivanja vezano za ovu odluku u smislu prihvatljivosti njihove upotrebe od strane vijeća prilikom donošenja presude. Vijeće zaključuje da je bez razmatranja svake pojedinačne izjave u cjelosti nemoguće ocijeniti da li su poštovana prava zagarantovana ZKP-om BiH i Evropskom konvencijom, odnosno da li je ispoštovana procedura kako to predviđa ZKP BiH. Ovakav postupak se pokazao opravdanim zbog toga što su pitanja kao što je kada optuženi od svjedoka postaje osumnjičeno lice, obim i način na koji su optuženi potvrdili da su razumjeli svoja prava kao i samo odricanje od tih prava, neodvojivo isprepletena sa samim izjavama. Ako svaka pojedinačna izjava ne bi bila razmotrena u cjelosti vijeće bi bilo uskraćeno za informacije potrebne za donošenje odluke, što ne bi bilo u skladu sa postupkom koji je Evropski sud utvrdio u predmetu *Brennan.*

4. Sud je saslušao stavove odbrane tokom čitavog postupka izvođenja dokaza relevantnih za izjave, prije svega dana 11.05. i 27.07.2006.godine

(tokom svjedočenja Sabine Sarajlije) i dana 11.05.2006.godine (tokom svjedočenja Siniše Radića). Odbrana je imala priliku da unakrsno ispita sve svjedoke koji su navedeni u tački 1. u gornjem tekstu. Pored toga, vijeće je dana 29.03.2007.godine najavilo da će se dana 5.04.2007.godine saslušati dodatna argumentacija vezano za prihvatljivost izjava, kada je svim braniteljima dat neograničen vremenski rok za iznošenje vlastite argumentacije ne samo vezano za izjave koje su dali optuženi, njihovi klijenti, već i vezano za njihove stavove po pitanju prihvatljivosti svih izjava koje su dali svi optuženi. Vijeće je razmotrilo argumentaciju odbrane prilikom donošenja ove odluke.

5. Sud je svakom od optuženih dao priliku da se izjasni o svjedočenjima svjedoka vezanim za izjave, kao i o okolnostima uzimanja samih izjava. Optuženi Mitrović je ovu priliku iskoristio dana 27.07.2006. i 22.09.2006. godine na način da je lično postavljao pitanja svjedocima Sabini Sarajliji i Boži Bagariću. Vijeće je ove stavove uzelo u obzir prilikom donošenja ove odluke. Također, vijeće je dana 29.03.2007. godine za 05.04.2007. godine najavilo da će svim optuženima dati dodatnu priliku da se izjasne vezano za navedene izjave. Tog dana, svi su se optuženi odrekli mogućnosti dodatnog izjašnjenja, i ostali pri tome da se "brane šutnjom". Vijeće je poštovalo njihovu odluku da i takva odluka nije ni na koji način korištena protiv optuženih, a u vezi s ovom ili bilo kojom drugom odlukom ovog Vijeća.

Odredbe ZKP-a BiH vezano za prava osumnjičenog prilikom ispitivanja imaju za cilj da osiguraju zaštitu prava iz člana 6. Evropske konvencije, i to posebno prava na šutnju, prava na branioca i prava da razumije optužbe protiv njega, kao i prava na tumača. Jednako kao i Evropska konvencija, ZKP BiH predviđa mogućnost odricanja od prava na šutnju, ali samo ako je odricanje svjesno i dobrovoljno. ZKP BiH ovo pravo štiti i zahtjevom da se pruži dokaz o odricanju prije ispitivanja, te obaveznim postavljanjem branioca u slučajevima krivičnih djela za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora. Također, prema ZKP-u BiH je jasno da, pored toga što osumnjičeni mora imati informacije na osnovu kojih slobodno odlučuje da li će iznijeti odbranu ili se braniti šutnjom, ni na koji način se "ne smije upotrijebiti sila, prijetnja, prevara, narkotici ili druga sredstva koja mogu utjecati na slobodu odlučivanja i izražavanja volje prilikom davanja izjave ili priznanja" (član 77. stav 2. ZKP BiH), te je 'zabranjeno od osumnjičenog […] iznuđivati priznanje ili kakvu drugu izjavu' (član 10. stav 1. ZKP). Ukoliko je izjava od osumnjičenog uzeta u suprotnosti s odredbama članova 77. ili 78. ZKP-a BiH, 'na iskazu osumnjičenog ne može se zasnivati sudska odluka.' (član 77.stav 3.; član 78. stav 6. ZKP BiH). Ukoliko je bilo koji dokaz, uključujući i izjavu osumnjičenog, pribavljen kršenjem ljudskih prava prema međunarodnom pravu ili bitnim povredama ZKP-a BiH, 'sud ne može zasnovati svoju odluku na

[ovakvim] dokazima' (član 10. stav 2. ZKP BiH). Nadalje, sud ne može zasnivati svoju odluku na bilo kojem dokazu koji 'proizilazi' iz dokaza pribavljenih kršenjem ljudskih prava prema međunarodnom pravu ili bitnim povredama ovog zakona.

Stoga, vijeće mora donijeti odluku:

1. da li je svaka pojedinačna izjava zakonito pribavljena,

2. da li se zakonski pribavljene izjave mogu koristiti kao dokazi protiv optuženih ukoliko se optuženi, koji je dao takvu izjavu, brani šutnjom tokom suđenja.

1.Da li je svaka izjava pribavljena na zakonit način?

1.1. Izjave optuženih Stupara i Mitrovića iz CJB Bijeljina nisu pribavljene na zakonit način

Kada su u pitanju izjave optuženih Miloša Stupara od 15.08.2003. godine i optuženog Petra Mitrovića od 20.06.2005. godine Vijeće konstatuje da se radi o izjavama datim u CJB Bijeljina. Tužilaštvo je na okolnost uzimanja izjave od Petra Mitrovića ispitalo policijske službenike Sinišu Radića i Milomira Čodu, koji su saslušani tokom glavnog pretresa dana 10. i 11.05.2006.godine. Oba svjedoka navela su da je Petar Mitrović ispitan u svojstvu svjedoka, a što proizilazi i iz samog Zapisnika o uzimanju izjave od lica sačinjenog dana 20.06.2005. godine. Također, iz Zapisnika o saslušanju svjedoka Miloša Stupara sačinjenog 15.08.2003. godine jasan je status i ovog optuženog u vrijeme ispitivanja.

Analizirajući izjave ova dva optužena, evidentno je da su oba lica saslušana pred policijskim organima, gdje su izjave dali u svojstvu svjedoka (član 86. ZKP BiH), a ne u svojstvu osumnjičenih (član 78. ZKP BiH). U skladu sa ZKP-om BiH, policija ima ovlaštenja za uzimanje izjava i od svjedoka i od osumnjičenih, ali su i dužni postupati u skladu s odgovarajućom odredbom ZKP-a da bi se zapisnici o uzetim izjavama „mogli koristiti kao dokazi u krivičnom postupku" (član 219. stav 3. ZKP BiH). U tom smislu su oba optužena poučena o osnovnim pravima i obavezama svjedoka, odnosno da su dužni govoriti istinu o svemu što im je poznato u vezi sa dešavanjima na prostoru Srebrenice 1995. godine. Mitrović je posebno poučen u vezi sa događajima u objektu ZZ Kravica u julu mjesecu 1995. godine. Ova lica su na osnovu izjava koje su dali kao svjedoci u kasnijem toku postupka uhapšeni kao osumnjičeni protiv kojih je pokrenut krivični postupak.

Zapisnik o uzimanju izjave od lica Petra Mitrovića sačinjen u policijskoj stanici Bijeljina predstavlja povredu posebno članova 45. i 78. ZKP BiH u trenutku kada je postalo jasno da lice pruža dokaze da je počinilo krivično djelo za koje je predviđena kazna dugotrajnog zatvora. U tom trenutku, lice je postalo osumnjičeno za počinjenje najtežeg krivičnog djela. Službena lica su u tom momentu bila dužna da prekinu sa uzimanjem izjave i obavijeste lice o njegovim pravima prema članu 78., te da mu obezbijede branitelja u skladu s članom 45. stav 1. Time je ova izjava postala neprihvatljiva prema članu 78. stav 6. pošto je uzeta "suprotno odredbama" člana 78., jer policija nije prekinula ispitivanje i postupila u skladu sa odredbama člana 78. i člana 45. Međutim, nema nikakvih dokaza da je Petar Mitrović bio izložen upotrebi sile, prijetnjama ili prisili, vezano za ovu izjavu, te stoga nema ni kršenja odredbi člana 77. i člana 10. stav 1. ZKP-a BiH. Mitrović je ovo potvrdio u izjavi datoj narednog dana u prostorijama Tužilaštva, gdje je na zapisnik konstatovano da je isti izjavio „Od trenutka kada sam doveden u policiju u Bijeljini do sada radnje su bile korektne, nisam bio maltretiran i nemam prigovor na ponašanje ovlaštenih lica koja su radila sa mnom .... Opet naglašavam da niko nije uticao na mene niti me prisilio da priznam sve što sam rekao".

Prema navodima Tužilaštva, ne znači nužno da policijski službenici znaju da je Mitrović inkriminirao sam sebe vezano za krivično djelo za koje se predviđa obavezno postavljanje branitelja prema članu 45. stav 1. ZKP-a BiH.
Ovaj argument nije uvjerljiv. Policajci su znali da istražuju navodno ubistvo 1000 civila u hangaru u Kravici, u događanjima koji su navodno bili dio vojne operacije na Srebrenicu tokom jula 1995. godine, za koju je MKSJ već utvrdio da se radi o genocidu. Čak i ako policijski službenici nisu bili svjesni da se radi o krivičnom djelu koje bi tužilac mogao tako okvalifikovati, znali su da vrše istragu vezano za krivično djelo za koje je predviđena najstrožija kazna. Nadalje, prema navodima Tužilaštva Zapisnik o uzimanju izjave od lica je doslovan zapis iste, te je prema tom Zapisniku Mitroviću postavljeno samo nekoliko pitanja, nakon čega je on dobrovoljno dao inkriminirajuće informacije. Pažljivom analizom Zapisnika, a što je obaveza vijeća u skladu sa postupkom iz predmeta *Brennan*, vijeće ne nalazi ovakve navode vjerodostojnim, imajući u vidu vrijeme kada je započeto (20:05 sati), i vrijeme kada je završeno uzimanje izjave (22:30 sati), te samu dužinu izjave (2 ¾ strana).

Što se tiče Miloša Stupara, bilo je jasno još na samom početku ispitivanja da on policiji može dati dokaze da je počinio krivično djelo za koje je zaprijećena kazna dugotrajnog zatvora, s obzirom da je već ranije davao izjavu istražiteljima MKSJ u svojstvu osumnjičenog lica (26.06.2002). Čak i ako

policija u Bijeljini nije znala za ovu činjenicu, jasno je iz njihovog načina ispitivanja da su u tom trenutku raspolagali izjavom optuženog Obrenovića, koji kaže da je Miloš Stupar u kritično vrijeme bio u Kravici, i da ova izjava može biti inkriminirajuća za Miloša Stupara. Time što ga nisu poučili o njegovim pravima u svojstvu osumnjičenog lica u skladu sa članom 78. i što mu na početku ispitivanja nisu obezbijedili advokata u skladu sa članom 45. stav 1., policija je zapravo prekršila ove odredbe ZKP-a BiH.

Branitelji svih optuženih kategorički su se protivili prihvatanju ovih izjava navodeći da su izjave nezakonito pribavljene i da prilikom uzimanja izjava nisu bile ispoštovane odredbe na osnovu kojih se lice poučava o svojim pravima.

Članom 219. stav 3. ZKP BiH izričito je propisano da će ovlaštena osoba prilikom prikupljanja informacija od osoba između ostalog postupiti i u skladu sa članom 78. ZKP BiH. Time je jasno naznačeno koje su procesne pretpostavke trebale biti ispunjene od onog trenutka kada je ispitivaču postalo jasno da lice koje daje izjavu sebe tom izjavom inkriminira. Evidentno je da u konkretnom slučaju policijski službenici nisu poučili ispitivana lica o njihovim pravima iz člana 78.ZKP-a BiH, a ispitivanje nije bilo prekinuto radi razjašnjenja tog pitanja, što je u konkretnim okolnostima bila obaveza ovlaštenih lica.

Jedno od fundamentalnih prava optuženog lica prema članu 7. ZKP BiH, te prema članu 6. stav 3. tačka c) Evropske konvencije je pravo na odbranu. U slučajevima gdje licima, kao što su Stupar i Mitrović, prijeti kazna dugotrajnog zatvora, ZKP BiH ide i korak dalje u zaštiti prava osumnjičenog u članu 45. stav 1. ZKPa BiH, koji navodi da osumnjičeni mora imati branioca već kod prvog ispitivanja ukoliko je osumnjičen između ostalog i za krivično djelo za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora. Evidentno je da je ispitivanje pred policijskim organima u oba slučaja za oba osumnjičena bilo prvo ispitivanje pred domaćim organima.

Po pitanju postavljanja branioca još u ranim fazama istrage raspravljao je i Evropski sud u predmetima *John Murray protiv Velike Britanije* ((1996) 22 E.H.R.R. 29) i *Imbrioscia protiv Švicarske* ((1994) 17 E.H.R.R. 441), u kojima je ukazao na naknadne posljedice propusta postavljanja branioca u ranim fazama postupka na kasniji tok postupka.

Pa je tako najprije u predmetu *John Murray protiv Velike Britanije* (stav 62) utvrđeno da se član 6. Konvencije "*primjenjuje čak i u fazi poduzimanja preliminarnih istražnih radnji povodom krivičnog djela od strane policije*". U predmetu *Imbrioscia protiv Švicarske,* navedeno je da član 6 – naročito stav 3.

"*može biti relevantan i prije početka glavnog pretresa u predmetu, ako i u onoj mjeri u kojoj pravičnost suđenja može biti ozbiljno ugrožena zbog prvobitnog nepridržavanja odredbi istog* (čl. 6-3) - (Serija A br. 275, str. 13., paragraf 36.)." Također, "*Domaće zakonodavstvo može pripisati posljedice stavu optuženog iz ranih faza davanja izjave u policiji, a koje su odlučujuće za izglede odbrane u daljem toku krivičnog postupka. U takvim bi okolnostima inače jedan od uvjeta člana 6. (čl. 6) bilo da se optuženom omogući pomoć advokata već u početnim fazama ispitivanja u policiji*."(John Murray, paragraf 63)

Konačno, prava i dužnosti osumnjičenih koje ispituju ovlaštena službena lica razlikuju se od prava i obaveza svjedoka. Prava osumnjičenih tokom ispitivanja, a koja su relevantna za Miloša Stupara i Petra Mitrovića, zaštićena su članom 6. Evropske konvencije, te članovima 6., 7., 45., 77., 78. i 79. ZKP-a BiH. Policijski organi su povrijedili ova prava jer nisu prekinuli ispitivanje onog momenta kada je postalo jasno da Stupar i Mitrović više nisu svjedoci, već zapravo osumnjičeni da su počinili krivično djelo za koje je predviđena kazna dugotrajnog zatvora. Policijski službenici su u tom momentu bili dužni da ih tretiraju kao osumnjičene, te da ih upoznaju s njihovim pravima u skladu s članom 78. ZKP-a, te da im obezbijede branioca sukladno članu 45. stav 1. ZKPa BiH. S obzirom da to nije učinjeno, prekršena su prava iz člana 6. Evropske konvencije, te članova 291., 78. i 10. ZKP-a BiH, zbog čega Vijeće ne prihvata ove izjave i na njima neće zasnovati svoju odluku.

1.2 Izjave optuženih Mitrovića, Stevanovića i Džinića iz Tužilaštva BiH pribavljene su na zakonit način

Tužilac je u prostorijama Tužilaštva BiH odvojeno saslušao ovu trojicu optuženih u svojstvu osumnjičenih za počinjenje krivičnog djela genocida. Zakonitost izjava uzetih tokom tog saslušanja ovisi o tome da li su poštovana prava optuženog iz člana 6., te procedure koju propisuje ZKP radi zaštite ovih prava. Relevantne odredbe ZKP-a BiH su one iz članova 6., 7., 8., 10., 45. stav 1., 77., 78. i 79.

1.2.1 Relevantna argumentacija za izjave sva tri navedena osumnjičena

Nijedan od ovih optuženih ne navodi da su prekršena njegova prava zagarantovana članom 77. i stavom 1. člana 10. ZKPa BiH, te Vijeće nema razloga da smatra da su izjave iznuđene ili uzete na način kojim bi se narušio njihov lični integritet. Optuženi su poučeni da imaju pravo služiti se svojim

jezikom, i nijedan od njih ne navodi da je došlo do kršenja njihovih prava iz člana 8. Što se tiče prava na odbranu u skladu sa članovima 7. i 45. ZKPa BiH, branilac je imenovan za optužene prije početka ispitivanja i svakom od njih trojice je data mogućnost da se sastane sa svojim braniocem prije nego je započeto ispitivanje. Jedino je prema tvrdnjama Mitrovića došlo do povrede odredbi člana 45. ZKPa BiH, a ovi prigovori će se razmatrati u analizi činjenica vezanih za njegovu izjavu.

a.Član 79. ZKPa BiH audio i video zapis

Sva trojica navode da je prekršen član 79. ZKP-a BiH jer nijedna od izjava nije snimljena na audio ili video traku. Član 79. kojim se predviđa da se zapisnik sačinjava „o svakom ispitivanju osumnjičenog“, dalje navodi da se „ispitivanje osumnjičenog u pravilu snima na audio ili video traku“ (član 79. stav 2. ZKP BiH). Nijedna od ovih izjava nije snimljena ni na audio niti video traku. Prema iskazima svjedoka datih na glavnom pretresu, zapisnik za ovu trojicu je vodio zapisničar i to na način da je pitanja i odgovore doslovno unosio u računar. Optuženi i njegov branilac su na monitoru računara mogli istovremeno pratiti sastavljanje zapisnika, jednako kao što su mogla i ostala lica prisutna tokom saslušanja. Po završetku saslušanja svakog od trojice optuženih, zapisnik je odštampan, a primjerak je dat optuženima i njihovim braniocima na pregled i ispravke ili prigovore. Optuženi su se potpisali na svakoj stranici zapisnika, kao i njihovi branioci koji su se potpisali na posljednjoj stranici zapisnika. Također, u momentu kada je odštampan zapisnik na pregled, svaki od optuženih je potpisao „potvrdu da je razumio svoja prava, i da se istih odriče“ u dijelu izjave koja prethodi zapisniku o samom saslušanju. Uvidom vijeća u konkretne zapisnike potvrđeni su iskazi saslušanih svjedoka.

Odbrana tvrdi da propust da se načini audio-video zapis ispitivanja predstavlja povredu člana 79. ZKP BiH. Za taj propust Tužilaštvo tvrdi da to nije bilo tehnički izvodljivo u trenutku obavljanja saslušanja.

Vijeće konstatuje da u pravilu obaveza da se načini audio-video zapis uzimanja izjava zaista i proizilazi iz člana 155. ZKP BiH. Međutim, u ovom konkretnom slučaju u kojem su na okolnosti davanja izjava Mitrovića i Stevanovića saslušani svjedoci koji su bili prisutni prilikom ispitivanja i u kojem su prilikom uzimanja izjava od Brane Džinića, Miladina Stevanovića i Petra Mitrovića bili prisutni njihovi branioci, Vijeće nalazi da iako jeste bio učinjen propust, takav propust nije takve prirode da kvalitativno može uticati na formalnu ispravnost izjave. Svakako bi bolja praksa bilo da se nabavi potrebna oprema i da se saslušanje snima onako kako je to „u pravilu“ predviđeno članom 79. ZKPa BiH. Međutim, u ovom slučaju, Vijeće smatra da postojeći

zapisnici o saslušanju realno odražavaju svaku od ove tri izjave, te konstatuje da nijedna od odredbi ZKP-a BiH ne predviđa izuzeće izjava iz dokaznog materijala zbog propusta da se sačini tonski i video zapis u skladu s članom 79. Ovakav zaključak je u skladu s presudom Evropskog suda u predmetu *Brennan protiv Ujedinjenog Kraljevstva, stav 53.* u kojoj se kaže "*Sud je saglasan da tonski i video zapis saslušanja predstavlja mjeru zaštite protiv propusta u radu policije, jednako kao i prisustvo advokata osumnjičenog. Međutim, nije uvjeren da su oni prijeko potrebni preduslovi pravičnosti u smislu člana 6. stav 1. Konvencije."*

b.Posljedice odricanja od prava

Drugi prigovor odbrane sve trojice optuženih vezan za prihvatljivost izjava jeste da nisu bili upozoreni da se u slučaju da se odreknu prava da se brane šutnjom a ukoliko odgovaraju na pitanja koja postavlja tužilac, zapisnik izjava koje su dali može koristiti kao dokaz protiv njih u kasnijem krivičnom postupku. Odbrana prihvata da ovakvo upozorenje nije predviđeno kao dio upozorenja propisanih članom 78. ZKPa BiH, ali istovremeno tvrdi da ono nužno proizilazi iz prava na odbranu šutnjom zaštićenog odredbama člana 6. ZKP-a i članom 6. Evropske konvencije.

Vijeće navodi da član 6. ZKP-a BiH zaista predviđa pravo na šutnju: „Osumnjičeni, odnosno optuženi nije dužan iznijeti svoju odbranu niti odgovarati na postavljena pitanja." Međutim, ništa u ovom niti bilo kojem drugom članu ZKP-a BiH ne predviđa da osumnjičenog treba upozoriti da bi se u slučaju da se dobrovoljno odrekne svog prava i odgovara na pitanja, zapisnik takve njegove izjave mogao koristiti protiv njega u krivičnom postupku. Ovaj pristup je u saglasnosti sa pristupom ostalih evropskih sudova; na primjer u Francuskoj i Njemačkoj osumnjičeni se samo upozoravaju da imaju pravo da se brane šutnjom, ali im se dalje ništa ne kaže o tome kako se dokazi mogu iskoristiti protiv njih (član 116. Zakona o krivičnom postupku Francuske: „istražni sudija tada obavijesti osobu da može birati da se brani šutnjom, da da izjavu ili da bude ispitana", i član 136. Zakona o krivičnom postupku Njemačke). Takve odredbe nisu osporavane kao nezakonite pred Evropskim sudom.

Nadalje, Vijeće naglašava da se od Tužilaštva nije moglo očekivati da takvu pouku da osumnjičenima zato što takva obaveza nije propisana ZKP-om BiH. Vijeće takođe napominje da su svi osumnjičeni imali mogućnost da se konsultuju sa svojim braniocima prije davanja izjave. Prigovor odbrane da se licima trebalo saopštiti da se sve što izjave može koristiti protiv njih, ne može se prihvatiti kao osnovan, jer je svrha postavljanja branioca već kod prvog

ispitivanja osumnjičenog lica upravo ta da se osumnjičeni zaštiti od procesnih i meritornih propusta koji bi mogli za njega imati štetne posljedice u kasnijem toku postupka. Činjenica je da su sva lica čije se izjave predlažu kao dokaz imala branioca neposredno prije i za vrijeme davanja izjava, pa se shodno tome ovaj prigovor odbrane ne može prihvatiti kao osnovan.

c. Član 78. ZKPa BiH - formalni uslovi

Konkretne formalne primjedbe optuženih u vezi sa pojedinačnim izjavama zasnivaju se na članu 78. ZKP-a BiH i članu 6. Evropske konvencije.

Član 78. ZKP BiH propisuje osnovne pouke koje je lice koje ispituje (tužilac) dužno dati licu koje se ispituje u svojstvu osumnjičenog.

Osumnjičenima su trebala biti data sljedeća obavještenja relevantna za ovaj predmet:

1. Za koje krivično djelo se tereti i osnove sumnje protiv njega;
2. Da lice nije dužno iznijeti svoju odbranu niti odgovarati na postavljena pitanja;
3. Da ima pravo uzeti branitelja po svom izboru koji može biti prisutan njegovom ispitivanju, kao i da ima pravo na branitelja bez naknade u slučajevima predviđenim zakonom; Da ima pravo na obaveznu odbranu i postavljanje branioca za krivična djela za koja je predviđena kazna dugotrajnog zatvora.
4. Da ima pravo izjasniti se o djelu koje mu se stavlja na teret i iznijeti sve činjenice i dokaze koji mu idu u prilog;
5. Da ima pravo da u toku istrage izvrši uvid u spise i pregleda pribavljene dokaze koji mu idu u prilog, osim ako je riječ o spisima i dokazima čije bi otkrivanje moglo dovesti u opasnost cilj istrage;
6. Da ima pravo na besplatne usluge prevoditelja ako ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi prilikom ispitivanja.
7. Da se osumnjičeni može dobrovoljno odreći navedenih prava, osim prava na branitelja ako se radi o optužbama za koje je odbrana obavezna
8. Čak i ako se osumnjičeni dobrovoljno odrekne prava da ne odgovara na postavljena pitanja, mora mu se i u tom slučaju omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji mu idu u prilog.

Prema članu 78. stav 6., „postupanje protivno ovim uputama ima za posljedicu da se na iskazu osumnjičenog ne može zasnivati sudska odluka“.

1.2.2 Analiza formalne ispravnosti konkretnih izjava

a. Mitrović

Što se tiče formalne ispravnosti izjave optuženog Petra Mitrovića, odbrana je istakla da osumnjičenom Mitroviću u vrijeme ispitivanja pred Tužilaštvom BiH nije predočen osnov sumnje koji stoji protiv njega, te da shodno članu 78. stav 3. ZKP BiH osumnjičeni nije potpisao zapisnik u vrijeme kada se odrekao prava na šutnju. Također, odbrana Mitrovića je istakla da se izjava od 21.06.2005. godine temelji na izjavi koju je Mitrović dao u policijskoj stanici bez prisustva advokata, a tu je izjavu ponovio u Tužilaštvu, te bi stoga prihvatanje izjave date u Tužilaštvu bilo u suprotnosti sa članom 10. stav 3. ZKP BiH. Odbrana također tvrdi da proces imenovanja branioca za optuženog Mitrovića nije bio u skladu sa članom 45. ZKPa BiH , jer on sam nije izabrao advokata sa ponuđene liste kako je to propisano u stavu 6. člana 45 ZKPa BiH. Konačno, odbrana navodi da odricanje prava da se brani šutnjom nije bilo dobrovoljno zbog okolnosti ispitivanja i duševnog stanja osumnjičenog u to vrijeme, a koji su mu onemogućili da razumije i da se dobrovoljno odrekne svojih prava kako je to propisano u stavu 3. član 78. ZKPa BiH, te da je u ovakvim okolnostima korištenje izjave kao dokaza protiv njega zabranjeno prema članu 78. stav 6. ZKPa BiH, te bi njeno korištenje predstavljalo kršenje njegovog prava na pravično suđenje prema članu 6. Evropske konvencije.

1. Mitrović je obaviješten o osnovima sumnje u skladu sa članom 78. stav 2. ZKPa BiH

U vezi sa prigovorom koji se tiče obavještavanja osumnjičenog o osnovama sumnje prije davanja izjave, Vijeće je izvršilo uvid u Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog Petra Mitrovića od 21.06.2005. godine i konstatovalo da je iz Zapisnika vidljivo da je osumnjičenom Mitroviću prije početka saslušanja rečeno da se tereti za počinjenje krivičnog djela Genocid iz člana 171. KZ BiH, premda u Zapisniku nisu nabrojani osnovi sumnje. Međutim, Zapisnik sadrži druge indikacije da je on o istima obaviješten, a te indikacije su potvrdili iskazi svjedoka koji su bili prisutni tokom saslušanja, o čemu su svjedočili na glavnom pretresu. S tim u vezi, Vijeće primjećuje slijedeće:

Prema iskazu svjedoka Sabine Sarajlije, tužilac je saopćio osumnjičenom za šta se tereti kao i osnove sumnje protiv njega prije nego što je postavljen branilac i prije nego što se osumnjičeni odrekao prava da se brani šutnjom. Nadalje, Vijeće primjećuje da u zapisniku kojeg je pregledao branilac stoji da je Mitrović obaviješten o osnovama sumnje i o optužbama prije nego što se u

početku odrekao prava da se brani šutnjom. U zapisniku Mitrović kaže: „Razumio sam za šta se teretim i ja ću iznijeti svoju odbranu tako što ću odgovarati na pitanja.“ Sarajlija je također svjedočila da je po dolasku branioca, tužilac u prisustvu osumnjičenog upoznao branioca sa optužbama i osnovima sumnje, također prije nego što je osumnjičeni konačno odlučio da li će se odreći prava da se brani šutnjom. Na taj način, prije nego što je počelo ispitivanje, Mitrović je dva puta upoznat sa osnovama sumnje protiv njega i imao je priliku da se konsultuje sa svojim braniocem u pogledu potvrđivanja svoje izjave o odricanju prava. To je zabilježeno u zapisniku: „Nakon što je obavio razgovor sa svojim braniocem, osumnjičeni je izjavio da će iznijeti svoju odbranu u prisustvu svog branioca tako što će odgovarati na pitanja“. Branilac i osumnjičeni su imali mogućnost da u bilo kojem momentu tokom davanja izjave, iz bilo kojeg razloga, prestanu odgovarati na pitanja, pa i iz razloga nekonzistentnosti pitanja sa informacijama koje su njima date vezano za osnove sumnje i optužbe. Ni branilac ni osumnjičeni nisu koristili pravo da prekinu saslušanje po ovom ili bilo kojem drugom osnovu. Svjedok Sabina Sarajlija je izjavila da je branilac osumnjičenog ponovo pročitala izjavu u cjelosti, te dala prigovore u dijelovima gdje je smatrala potrebnim, te da se radilo o manjim izmjenama. Nije prigovorila izjavi koja je uvrštena u službeni zapisnik da je prije odluke osumnjičenog da odustane od svog prava da se brani šutnjom osumnjičeni bio upoznat sa osnovima sumnje i za šta ga se tereti. Član 78. ZKP BIH i član 6. Evropske konvencije zahtijevaju da se osumnjičenom saopšti za šta se tereti i osnovi sumnje protiv njega. Na osnovu svjedočenja Sabine Sarajlije i samog zapisnika, Vijeće zaključuje da je osumnjičenom saopšteno za šta ga se tereti i osnove sumnje protiv njega prije nego što je odlučio da se odrekne prava da se brani šutnjom, te stoga u ovom smislu nije došlo do kršenja odredbi člana 78. stav 2. ZKP-a BiH i člana 6. Evropske konvencije.

2. Mitroviću nije osporeno pravo na obaveznu odbranu

Svrha člana 45. ZKPa BiH je da osigura usluge kompetentnog branitelja osumnjičenim licima koja se terete za počinjenje teških krivičnih djela, a kojeg mu sud postavlja već pri prvom saslušanju, kao i da osumnjičeni bude saglasan da ga zastupa određeni advokat. Ova odredba je u skladu s članom 6. Evropske konvencije. Odbrana ističe dva prigovora: prvi da osumnjičenom nije predočena lista advokata niti je od njega zatraženo da izabere advokata, već mu je odabran advokat i drugo da postavljeni advokat nije bio kompetentan da vodi težak krivični predmet.

Ni sudski spis ni dokazi ne govore ništa o samom načinu odabira konkretnog advokata. Međutim, spisi potvrđuju da je branitelj postavljen odlukom Suda u

skladu sa uvjetima iz člana 45. Iz sudskog spisa je vidljivo da je tužilac dana 21.06.2005. u 18:00 podnio zahtjev za postavljanje branioca po službenoj dužnosti pozivajući se na Mitrovićevo pravo na obaveznu odbranu, na osnovu kojeg je odlukom Suda imenovana advokat Slavica Čvoro. Prema iskazu svjedoka Sabine Sarajlije, a kako je to navedeno u Zapisniku o saslušanju, braniteljica se susrela nasamo sa osumnjičenim prije ispitivanja, a također je prisustvovala i saslušanju. Njeno svjedočenje dalje potvrđuje da je braniteljica pažljivo pročitala Zapisnik o saslušanju i istakla odgovarajuće primjedbe. Svjedočenje također potvrđuje da je braniteljica svesrdno pokušavala uvjeriti tužitelja da ne traži da se njenom branjeniku odredi pritvor do početka suđenja, mada na kraju u tome nije uspjela.

Iz sudskog spisa je vidljivo da je ona stručno zastupala svog branjenika na ročištu za određivanje pritvora, gdje je Mitrović izrazio zadovoljstvo njenim uslugama. Kada ga je sudija upitao da li je saglasan sa postavljenim braniocem, Mitrović je izjavio da jeste. Uz njegovu saglasnost, ona je nastavila zastupati Mitrovića sve do novembra 2005. godine, kada mu je na njegov zahtjev postavljen drugi branitelj. Iz spisa se dalje vidi da Mitrović nije izrazio nezadovoljstvo radom braniteljice, odnosno njenim zastupanjem tokom svih tih mjeseci, a vidljivo je da je u njegovo ime aktivno poduzimala radnje na odgovarajući način, a koje su primjerice podnošenje žalbe na prvobitno rješenje o određivanju pritvora, te na rješenje o produženju pritvora, suštinski osporavajući prijedloge Tužilaštva, te aktivno ga zastupajući prilikom uviđaja i rekonstrukcije. Iz podnesaka koje je uputila u Mitrovićevo ime, jasno je da je bila u cijelosti upoznata sa činjenicama i okolnostima predmeta, sa kompleksnostima krivičnog prava i odbrane, te da je bila kompetentna u svojoj argumentaciji.

Vijeće ne može potvrdno zaključiti da je Mitrović odabrao Slavicu Čvoro sa predočene liste. Međutim, Vijeće ističe da se, na ročištu za određivanje pritvora dana 21.06.2005. u 22:19 časova, nekoliko sati nakon njenog imenovanja, Mitrović izjasnio da se slaže i da je zadovoljan sa dodijeljenim braniocem, te da pristaje da ga ona i dalje zastupa u narednim mjesecima. Gđa. Čvoro je ostala advokat osumnjičenog nekoliko mjeseci. Time je ispunjena svrha člana 45. ZKPa BiH i člana 6. Evropske konvencije, jer je Mitroviću osiguran kompetentan branitelj uz njegov pristanak, a koji je zastupao njegove interese na profesionalan način za sve vrijeme dok ga je zastupala, uključujući i ispitivanje kada je uzeta predmetna izjava. Vijeće dalje primjećuje da čak i ako optuženi nije izabrao advokata sa ponuđene liste, takav tehnički previd ne prestavlja bitno kršenje ZKP-a, niti bilo kojeg osnovnog ljudskog prava prema domaćim i međunarodnim standardima (član 10. stav 2.). U predmetu *Croissant protiv Njemačke*, [1993.] 16 EHRR 135, paragraf 7., Evropski sud

navodi da bi „sud u pravilu trebao težiti izboru advokata kojem je okrivljeni dao povjerenje“. Međutim, nisu utvrđena kršenja odredbi člana 6. stav 3. tačka c) Evropske konvencije kada je domaći sud odbio da zamijeni dodijeljenog branitelja kojem se optuženi protivio.

3. Zapisnik od 21.06.2005. godine kojeg je sačinio Tužilac BiH ne proizilazi iz prethodnih izjava (član 10. stav 3. ZKP-a)

Prema članu 10. stav 3., Sud ne može zasnivati svoju odluku na dokazima koji su dobijeni na temelju dokaza pribavljenih povredama osnovnih ljudskih prava, niti bitnim povredama ovog zakona. Odbrana tvrdi da izjava iz Tužilaštva proizilazi iz policijske izjave koja je pribavljena na nezakonit način, te stoga mora biti izuzeta na temelju uvjeta iz člana 10. stav 3. ZKPa BiH.

Vijeće smatra da izjava data Tužilaštvu ne proizilazi iz izjave koju je Mitrović dao u policijskoj stanici. Izjava iz policijske stanice je uzeta na nezakonit način zbog propusta policije da Petra Mitrovića pouči kako je to predviđeno zakonom za lica koja se sumnjiče za počinjenje teških krivičnih djela, kako bi mogao razumjeti svoja prava i posavjetovati se sa advokatom prije nego odluči da li će se odreći svojih prava da se brani šutnjom i odgovarati na pitanja kojima se inkriminira. Međutim, policija protiv Petra Mitrovića nije koristila nikakvu silu niti prijetnje, te nema ni rezidualnog straha uzrokovanog ponašanjem policije, a koji bi i dalje utjecao na Petra Mitrovića tokom saslušanja od strane tužioca. Nadalje, tu su i događaji koji su se desili u međuvremenu, a koji prekidaju vezu između prve i druge izjave: prošao je jedan dan; druga lica su uzimala izjavu od osumnjičenog; na drugoj lokaciji. Što je najvažnije, prije samog davanja izjave u Tužilaštvu, Mitrović je upoznat sa svojim pravima osumnjičenog u skladu sa članom 78. ZKPa BiH i dodijeljen mu je branilac s kojim je imao priliku da se konsultuje. On je stoga, u prisustvu i uz savjet svog branioca, donio nezavisnu i svjesnu odluku da se odrekne svojih prava i odgovara na pitanja tužioca. U pažljivoj analizi izjava iz policije i onih iz Tužilaštva, u skladu sa postupkom odobrenim u predmetu *Brennan*, Vijeće dalje navodi da se same izjave razlikuju u mjeri dovoljnoj da potvrde da je Mitrović, u momentu ispitivanja od strane tužioca, razumio da se sumnjiči da je počinio teško krivično djelo, te je odlučio da se brani tako što će objasniti događaje na osnovu kojih se sumnja da je počinio krivično djelo genocida. Vijeće ne vidi nikakve rezidualne posljedice nezakonitosti okolnosti u kojima je uzeta izjava u policiji, a koje bi uticale na optuženog da se nedobrovoljno odrekne svojih prava ili kompromitovale sadržaj izjave koju je dao kao odgovor na pitanja tužioca. Izjava data u Tužilaštvu ne proizilazi iz izjave date u policiji, niti je „plod otrovne voćke“.

4. Mitrović se *dobrovoljno* odrekao prava da se brani šutnjom u skladu sa članom 78. stav 3. ZKPa BiH

Moguće je odreći se prava na odbranu šutnjom, ako je odricanje dobrovoljno, u skladu sa stavom 3. člana 78. ZKP-a. Član 45. stav 1. ZKPa BiH - pravo na obaveznu odbranu - sadržano je u odredbama člana 78. stava 2. tačka b) ZKP-a BiH. Svrha ove odredbe jeste da se osigura da svako odricanje bude dobrovoljno. Odbrana Petra Mitrovića tvrdi da čak ako su i ispunjeni uvjeti iz člana 78. ZKP-a BiH, njegova izjava data Tužilaštvu nije bila dobrovoljna. Branilac tvrdi da je fizičko i psihičko stanje njegovog klijenta, skupa sa stresom zbog lišavanja slobode u ta prethodna 24 sata, dovelo do toga da nije bio u mogućnosti da donese svjesnu i dobrovoljnu odluku da se odrekne svojih prava.

Vijeće prihvata da je Mitrović zadržan od strane policije u trajanju od 24 sata prije nego je saslušan od strane tužioca. Međutim, nema nikakvih dokaza da su postupci prema njemu bili neodgovarajući na bilo koji način, štaviše zapisnik potvrđuje da se s njim dobro postupalo (vidi gore, dio 1.1). Isključivo u kontekstu ispitivanja dana 21.06. 2005. godine, Vijeće je razmatralo dokaze kako bi utvrdilo da li je, a imajući u vidu njegovo psihičko i fizičko stanje, optuženi mogao razumijeti svoja prava i dobrovoljno ih se odreći prije nego je odgovarao na pitanja tužioca.

Vijeće je zaključilo da optuženi Mitrović nije patio od duševnih niti od fizičkih tegoba koje bi u dovoljnoj mjeri mogle pomutiti njegovo rasuđivanje ili zbog kojih ne bi bio sposoban da donese svjesnu i dobrovoljnu odluku da se odriče svojih prava i odgovara na pitanja koja mu postavi tužilac. Njegov branilac je također bila prisutna i mogla je intervenisati da je smatrala da je njen branjenik nemoćan ili nesposoban. Nadalje, Vijeće je uzelo u obzir iskaze svjedoka Sabine Sarajlije i Bože Bagarića, koji su bili prisutni u prostorijama Tužilaštva BiH prilikom ispitivanja optuženog, a koji opisuju njegovo ponašanje i izgled, na osnovu kojeg Vijeće zaključuje da je on bio priseban, dovoljno odmoren i sposoban da odgovara na pitanja.

Vijeće ima na umu da je Evropski sud dopustio korištenje iskaza vještaka vezano za utvrđivanje dobrovoljnosti odricanja prava na šutnju kada se optuženi poziva na psihičke smetnje (Predmet *Brennan* paragraf 53). S tim na umu, Vijeće je razmotrilo izvještaj i iskaz neuropsihijatra. U izvještaju neuropsihijatra dr Abdulaha Kučukalića, koji je sačinio nalaz i mišljenje u

pogledu uračunljivosti optuženog Mitrovića i koji je svoj usmeni nalaz pojasnio na glavnom pretresu održanom 22.09.2006. godine, navodi se da Mitrović ne boluje od neke duševne bolesti psihotičkog karaktera, nema ovisnosti i da je primijećena mala depresivnost. Prosječnih je intelektualnih sposobnosti. Premda emocionalno nezrela osoba, pretrage povrđuju da nema patoloških promjena u mozgu niti oštećenja kognitivnih funkcija. Vještak je utvrdio postojanje svjesne simulacije te da nastoji sebe prikazati kao bolesnu osobu sa karakteristikama pseudodemencije, koja nije u stanju da prihvati i razumije stvarnu situaciju, ali je zaključio da je Mitrović u stanju da shvati značaj djela te da se smatra psihički zdravim. Uzimajući u obzir ovaj dokaz isključivo u vezi sa odlučivanjem o prihvatljivosti izjave i uz odgađanje ocjene težine i dostatnosti nalaza vještaka za bilo koju drugu svrhu do momenta odlučivanja o presudi, Vijeće ne nalazi nijedan razlog na osnovu kojeg bi moglo zaključiti da Mitrović nije bio u stanju da razumije pravo da se brani šutnjom odnosno da njegovo odricanje od tog prava nije bilo dobrovoljno.

5. Mitrović se nedvosmisleno odrekao prava da se brani šutnjom u skladu sa članom 78. stav 3. ZKPa BiH

Vezano za prigovor odbrane da optuženi, tada osumnjičeni, Mitrović nije potpisao izjavu o odricanju od prava na šutnju prije nego je tužilac započeo s njegovim ispitivanjem, kako to nalaže član 78. stav 3. ZKP BiH, Vijeće ukazuje na slijedeće:

Član 78. stav 3. predviđa da „*ispitivanje osumnjičenog ne može započeti ukoliko se izjava osumnjičenog o odricanju ne zabilježi pismeno i dok ne bude potpisana od strane osumnjičenog.*“ Zaista, odbrana pravilno prigovara u ovom smislu. Premda je izjava o odricanju konstatovana u zapisniku o saslušanju i zabilježena je prije početka ispitivanja, izjava o odricanju nije potpisana sve dok primjerak službenog zapisnika nije bio odštampan i predočen osumnjičenom, nakon uzimanja izjave. Nema spora oko ovog činjeničnog pitanja, već je pitanje da li je ovakva nepravilnost suprotna ‘odredbi’ člana 78. ZKPa BiH u mjeri u kojoj bi sud morao izuzeti ovu izjavu prema članu 78. stav 6. ZKPa BiH

Vijeće nalazi da “odredba” člana 78. stav 3. ZKP-a BiH koju Sud mora strogo provoditi kaže da u zapisniku jasno mora postojati dokaz da se osumnjičeni odrekao prava iz člana 78. stav 2. i potvrdio tu izjavu o odricanju prije nego što

je ispitivanje počelo. Ovo je u skladu sa uslovom iz Evropske konvencije koji kaže da odricanje od prava mora biti nedvosmisleno (Bulut protiv Austrije (1997) 24 E.H.R.R. 84). Zakon predviđa da je forma kojom se to potvrđuje potpis osumnjičenog. Međutim, potpis ne može biti jedini oblik dokaza u prilog ispunjenju uvjeta iz člana 78. stav 3. ZKPa BiH, jer u nekim slučajevima poštivanje ovih uvjeta nije moguće zbog fizičke smetnje. Fizička smetnja zbog koje osumnjičeni ne mogu staviti svoj potpis mogla bi biti nepismenost ili invaliditet. U ovom slučaju, vođenje elektronskog zapisa predstavljalo je fizičku smetnju, pa tako osumnjičeni nije imao ništa da fizički potpiše sve dok nije odštampan primjerak zapisnika, a što je učinjeno tek po završetku zapisnika čiji je dio i izjava o odricanju.

Vijeće ne može zaključiti da je namjera zakonodavca u članu 78. ZKP-a BiH bila da se izuzmu izjave u kojima postoji dovoljno dokaza da je osumnjičeni razumio svoja prava i istih se odrekao prije nego je započeto ispitivanje, iz razloga što je potpisivanje pismene forme odgođeno zbog fizičke smetnje. Takvo tumačenje podrazumijeva da se kao dokazni materijal mogu koristiti isključivo izjave osumnjičenih koji su pismeni i bez invaliditeta, a koje se istovremeno zapisuju na papir. Ovakvo tumačenje je nerealno i nije u skladu sa članom 79. stav 2. ZKPa BiH kojim se preporučuje audio ili video zapis, umjesto zapisnika na papiru, te utvrđuje da će se štampani zapis pripremiti tek „nakon završetka ispitivanja“ (član 79. stav 2. tačka d) ZKPa BiH.

„Odredba“ člana 78. stav 3. ZKPa BiH zahtijeva postojanje dokaza o odricanju od prava, uz uvjerljivu potvrdu toga od strane osumnjičenog, kako bi se osiguralo da se osumnjičeni nedvosmisleno odrekao svojih prava prije nego je započeto sa ispitivanjem. Zapisnik izjave Petra Mitrovića uzete od strane tužioca dana 21.06.2005. godine, u skladu je s ovom odredbom, te su nalazi Vijeća u tom smislu sljedeći.

Na osnovu iskaza svjedoka tokom glavnog pretresa, Sud nalazi da je zapisnik istovremeno vođen na računaru, a optuženi i njegov branilac su na monitoru računara koji im je obezbijeđen pratili sastavljanje zapisnika, te imali pravo i priliku da ulože prigovor na sadržaj koji su vidjeli na ekranu računara. Odštampani primjerak zapisnika je istovjetan zapisniku u računaru kojeg su pratili optuženi i njegov branilac, a kojeg su mogli čitati, pregledati, upoređivati i na koji su mogli uložiti prigovor, kao što su i učinili. Sud se može osloniti da zapisnik o ispitivanju kojeg su u konačnici potpisali optuženi i njegov branilac vjerno odražava dešavanja i slijed dešavanja. Iz zapisnika je vidljivo da se u prisustvu advokata dešavalo sljedeće i to ovim redoslijedom: optuženi je poučen o svojim pravima prema članu 7., članu 8. i članu 78. stav 2. ZKPa BiH; optuženi je usmeno potvrdio da je razumio svoja prava; odrekao

ih se i pristao da odgovara na pitanja tužioca, a tužilac započinje sa ispitivanjem nakon što je optuženi usmeno potvrdio da je razumio i da se odriče svojih prava; ta izjava o razumijevanju i odricanju je konstatovana na zapisnik koji se istovremeno prikazao optuženom i njegovom advokatu. Ispitivanje je započeto i nisu dati nikakvi prigovori vezano za izjavu o razumijevanju ili odricanju. U zapisniku se nalazi i linija za potpis ispod izjave o razumijevanju i odricanju.

Nadalje, svjedočenje potvrđuje da se ni optuženi ni advokat nisu protivili sadržaju ili stavljanju izjave o odricanju i razumijevanju na štampani zapisnik; da je optuženi u prisustvu svog advokata potpisao svaku stranicu zapisnika i pored toga stavio svoj potpis na za to predviđenu liniju nakon izjave o odricanju, time potvrđujući da je izjava o odricanju i razumijevanju data usmeno prije nego je započeto ispitivanje. Prije nego je odštampan primjerak izjave, nije bilo ničega na što bi se mogao staviti potpis. Nadalje, Vijeće konstatuje da u momentu kada su ponovo pročitali i potpisali Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog, ni njegov branilac niti osumnjičeni nisu istakli nikakve prigovore na Zapisnik ili način na koji je vođeno saslušanje, te su isti kao takav potpisali. Izjava o odricanju od prava je bila nedvosmislena i ispunjavala je zahtjeve člana 6. Evropske konvencije.

Ovakvo tumačenje člana 78. stav 3. je prema mišljenju Vijeća u skladu sa članom 10. ZKP-a BiH, jer niti Evropska konvencija niti bilo koji drugi međunarodni dokument o ljudskim pravima ne zahtijevaju da potpis osumnjičenog, koji je stavljen na papir prije početka ispitivanja, bude jedini prihvatljiv dokaz o nedvosmislenom odricanju prava na odbranu šutnjom. Vijeću je stoga jasno da izjava nije uzeta suprotno članu 78. stav 3. već uz puno poštivanje osnovnih prava koja garantuje i ZKP BiH i međunarodni standardi.

6. Vjerodostojnost - zapisnik nije „kompromitovan“

Konačno, odbrana je osporavala vjerodostojnost zapisnika zbog rukom dopisanog komentara na marginama dokumenta, i to nakon što je zapisnik potpisan od strane optuženog i njegovog advokata. Vijeće prihvata objašnjenje tužioca da je on dopisao bilješku kao podsjetnik sebi, a vjerujući u tom momentu da je pisao na kopiji, a ne na originalu. Bilješka sadrži ime slično, ali ne i identično, imenu suoptuženog. Vijeće zaključuje da dopisano ime nije sastavni dio zapisnika. Neosnovan je prigovor vezan za nepravilnost originala dokumenta iz ovog razloga, te stoga Vijeće ovaj Zapisnik prihvata bez dopisanog dijela.

Stoga, razmotrivši prijedlog Tužilaštva za prihvatanje ove izjave i sve prigovore odbrane u tom smislu, Vijeće je zaključilo da je izjava optuženog Petra Mitrovića data Tužilaštvu BiH zakonita i da Sud na njoj može zasnivati odluku.

b. Stevanović

Iako se protive prihvatanju ovih izjava u dokazni materijal, niti optuženi niti njegov branilac nisu istakli nikakve prigovore u smislu formalne ispravnosti izjava od 24.06. i 01.07. 2005. godine. Nadalje, branilac optuženog je na glavnom pretresu održanom dana 11.05.2006.godine rekao da oni nisu nikada osporavali ništa u vezi sa ispitivanjem u prostorijama Tužilaštva. I pored toga, na osnovu procedure predviđene u predmetu *Brennan*, Vijeće je pažljivo razmatralo izjave, imajući u vidu odredbe ZKP-a BiH iz članova 6., 7., 8., 10., 45. i 78., kao i člana 6. Evropske konvencije i međunarodne standarde ljudskih prava.

Tokom ispitivanja dana 24.06.2005. godine optuženi se pozvao na svoje pravo da se brani šutnjom i nije dao izjavu. Uvidom u izjavu koja je data 1.07.2005. godine ustanovljeno je (1) da je Stevanovićevo odricanje od prava da se brani šutnjom izjavljeno na zapisnik prije početka ispitivanja, ali da je zvanično potpisano tek na kraju ispitivanja kada mu je predočen odštampani zapisnik; i (2) nije bilo tonskog ili video zapisa već je sačinjen doslovni elektronski zapisnik koji je potom odštampan da bi ga optuženi, branilac, tužilac i zapisničar mogli potpisati. Iz razloga koji su navedeni u dijelu 1.2.1 a. i a.5 u gornjem tekstu, ovi očigledni propusti ne čine izjave nezakonitima. Naročito u vezi sa odricanjem od prava, Sud primjećuje da ova izjava slijedi iz ispitivanja kojeg je tražio optuženi koji se već 8 dana nalazio u pritvoru i koji se tokom prvobitnog ispitivanja pozvao na svoje pravo da se brani šutnjom. Ovim dokazom se utvrđuje da je odricanje od prava bilo dobrovoljno i nedvosmisleno, te da je učinjeno prije ispitivanja.

Nadalje, iz zapisnika se vidi da je prilikom prvog ispitivanja 24.06.2005. godine Stevanović obaviješten o osnovama sumnje protiv njega. Iz samog zapisnika ne vidi se da su ove osnove Stevanoviću ponovljene prilikom drugog ispitivanja 01.07.2005. godine, a ne postoji iskaz koji bi mogao dalje rasvijetliti ovo pitanje. Stevanović je međutim bio upoznat sa osnovama sumnje prilikom drugog ispitivanja, kako zbog prethodnog ispitivanja tako i zbog tri naknadne situacije prilikom kojih je upoznat sa osnovama sumnje: (i) osnove sumnje navedene su u Prijedlogu Tužilaštva za određivanje pritvora, na koji je odbrana odgovorila u svojoj žalbi protiv određivanja pritvora, od 30.06.2005. godine; (ii) na samom ročištu o određivanju pritvora (24.06.2005), sudija je detaljno

naveo osnove sumnje; i (iii) u rješenju o određivanju pritvora, u kojem se dalje obrazlažu osnovi sumnje. Osumnjičeni je potpisao sudsku dostavnicu da je zaprimio ovo rješenje. Nadalje, optuženi ne negira da su mu saopšteni osnovi sumnje. Zapravo je osam dana nakon određivanja pritvora upravo optuženi zahtijevao da se izvrši drugo ispitivanje nakon što je razmislio o svom položaju, te je tom prilikom dao izjavu na okolnosti o kojima je bio obaviješten u ove četiri prethodne prilike. U zapisniku od 01.07.2005. godine stoji: „Tužilac je pitao osumnjičenog da li ga je branilac mogao posjetiti u pritvorskoj jedinici. Osumnjičeni je rekao da jeste i da je zajedno sa braniocem pripremio današnju odbranu koju bi htio iznijeti tako što će odgovarati na pitanja".

Stoga, zaključak Vijeća je da je izjava optuženog Stevanovića, data u Tužilaštvu BiH dana 24.06. i 01.07. 2005. godine zakonita u smislu člana 78. ZKP BiH i na takvoj izjavi Sud može zasnivati svoju odluku.

c. Džinić

Iako se protive prihvatanju ovih izjava u dokazni materijal na glavnom pretresu, niti optuženi niti njegov branilac nisu istakli nikakve prigovore u smislu formalne ispravnosti izjava od 22.06.2005. godine. I pored toga, na osnovu procedure predviđene u predmetu *Brennan*, Vijeće je pažljivo razmotrilo izjave, imajući u vidu odredbe ZKP-a BiH iz članova 78., 45., 7., 8., 6. i 10., kao i člana 6. Evropske konvencije i međunarodne standarde ljudskih prava. Zaključak Vijeća je da su izjave optuženog Brane Džinića, date u Tužilaštvu BiH dana 22.06.2005. godine zakonite, te da na njima Sud može zasnivati svoju odluku.

Uvidom u izjavu od 22.06.2005. godine, ustanovljeno je kao prvo, da je Džinićevo odricanje od prava da se brani šutnjom izjavljeno na zapisnik prije početka ispitivanja ali da je zvanično potpisano tek na kraju ispitivanja kada mu je predočen odštampani zapisnik; i kao drugo nije bilo audio ili video zapisa već je sačinjen doslovni elektronski zapisnik koji je potom odštampan da bi ga optuženi, branilac, tužilac i zapisničar mogli potpisati. Iz razloga koji su navedeni u dijelu 1.2.1 a. i a.5, u gornjem tekstu ovi očigledni propusti ne čine izjave nezakonitima. Kao treće, optuženi je bio upoznat sa osnovama sumnje protiv njega i to se jasno vidi iz Zapisnika.

Stoga, zaključak Vijeća je da je izjava optuženog Džinića, data u Tužilaštvu BiH dana 22.06.2005. godine, zakonita u smislu člana 78. ZKP BiH i na takvoj izjavi Sud može zasnivati svoju odluku.

1.2.3 Zapisnik o uviđaju i rekonstrukciji sa osumnjičenim Petrom Mitrovićem od 4.10.2005. godine i crtež lica mjesta Kravica, pribavljeni su na zakonit način

a. Zapisnik proizilazi iz prethodne izjave Mitrovića koja je prikupljena na zakonit način

Zapisnik o uviđaju i rekonstrukciji sa osumnjičenim Petrom Mitrovićem od 4.10.2005. godine izveden je i zasniva se na izjavi datoj Tužilaštvu BiH dana 21.06.2005. godine. Imajući u vidu da je Vijeće utvrdilo da je izjava uzeta u Tužilaštvu u skladu sa članom 10. stav 2. ZKPa BiH, stoga ni dokazi koji iz nje proizilaze nisu u suprotnosti sa odredbom stava 3. člana 10. ZKPa BiH.

b. Mitrović se dobrovoljno odrekao prava da se brani šutnjom u skladu sa članom 78. stav 3. ZKPa BiH

Branilac Petra Mitrovića postavlja pitanje duševnog stanja njegovog branjenika vezano za sve izjave, navodeći da zbog svog takvog psihičkog stanja on nije mogao razumijeti svoja prava i dobrovoljno se odreći prava da se brani šutnjom. Nadalje, na glavnom pretresu (27.07.2006. godine) Mitrović i njegov branilac su tvrdili da je Mitrović odbio da prisustvuje rekonstrukciji. Vijeće napominje da Mitrović nije patio ni od kakvih psihičkih ili fizičkih poteškoća koje bi u dovoljnoj mjeri ometale njegovo rasuđivanje ili ga učinile nesposobnim da donese svjesnu i dobrovoljnu odluku da se odrekne prava da se brani šutnjom i da odgovara na pitanja tužioca u vrijeme rekonstrukcije. Službeni zapisnik, koji su potpisali i optuženi Petar Mitrović i njegov branilac, u suprotnosti je sa njihovim sadašnjim tvrdnjama i u njemu se navodi da "upitan da li je psihički i fizički sposoban i spreman da izvrši demonstraciju, optuženi je odgovorio potvrdno". Imao je pomoć stručnog i kompetentnog advokata-braniteljice koja ga je do tada zastupala već više mjeseci i koja je mogla intervenisati u ime svog branjenika da je smatrala da je on nesposoban ili nekompetentan. Zapravo je imala jednu intervenciju kada Petar Mitrović nije dao odgovarajuća objašnjenja vezano za razlike u njegovoj izjavi. Ta intervencija je zabilježena i na službeni zapisnik, ali je ipak svom branjeniku dozvolila nastavak rekonstrukcije, te potpisala službeni zapisnik potvrđujući da nema primjedbi na isti. Nadalje, sam Mitrović je bio u stanju da izrazi sopstvene interese i zabrinutost, što je i učinio kada se protivio sastavljanju video zapisa o rekonstrukciji. Iz tog razloga tužilac nije sačinio video zapis o rekonstrukciji.

c. Mitrović se odrekao svog prava na šutnju u skladu sa članom 78. stav 3. ZKP-a BiH

Stav 3. člana 78. ZKP-a BiH predviđa da "njegovo ispitivanje ne može započeti ukoliko se i dok se njegova izjava o odricanju ne zabilježi pismeno i dok ne bude potpisana od strane osumnjičenog". Iako je izjava o odricanju službeno unijeta u zapisnik o ispitivanju, te iako je zabilježeno da je data prije početka ispitivanja, izjava o odricanju nije potpisana dok zvanični zapisnik nije bio odštampan i predočen osumnjičenom, nakon završetka ispitivanja. Do odgađanja potpisivanja je došlo jer se Mitrović usprotivio tonskom i video zapisu rekonstrukcije nakon što je stigao u hangar, što je opet dovelo do potrebe da se zapisnik o rekonstrukciji sačini rukom. Zapisnik sačinjen rukom nije bio toliko precizan koliko bi to bio video zapis, ali, bez obzira na to, zapisnik je bio jasan u tome da su ispoštovane "odredbe" člana 78. stava 3. ZKP-a BiH.

Kao što je objašnjeno u gore navedenom dijelu 1.2.2..a.5, vijeće nalazi da odredba člana 78. stav 3. ZKP-a BiH, propisuje da u zapisniku mora postojati dokaz da se osumnjičeni odrekao prava iz člana 78. stav 2. ZKP-a BiH i potvrdio tu izjavu o odricanju prije nego što je ispitivanje počelo. Forma kojom se to potvrđuje je potpis osumnjičenog. Međutim, iz svih razloga koji su gore već objašnjeni i spomenuti, Vijeće smatra da potpis stavljen upravo u trenutku prije početka ispitivanja ne može biti jedina potvrda da je ispoštovan član 78. stav 3. ZKP-a BiH, jer u nekim slučajevima može postojati fizička zapreka koja onemogućava poštivanje tog uslova. U ovom slučaju, zapreku je dijelom stvorio optuženi kada je u posljednjem trenutku odbio da se sačini video zapis rekonstrukcije, a što je u članu 79. ZKP BiH navedeno kao način da se sačuva zapisnik. Zvanični zapisnik nije mogao biti otkucan na licu mjesta te se stoga trebalo sačekati sa potpisima Mitrovića i njegovog advokata, kao i sa potpisima zapisničara i tužioca dok zapisničarka nije prekucala zapisnik sačinjen u rukopisu na kompjuter i odštampala primjerke da se potpišu.

Odredba člana 78. stav 3. ZKP-a BiH zahtijeva dokaz izjave o odricanju koju je osumnjičeni uvjerljivo potvrdio, da bi se na taj način osiguralo da se osumnjičeni odrekao svojih prava prije početka ispitivanja. Zapisnik o rekonstrukciji je u skladu sa ovom odredbom i u vezi s tim vijeće je utvrdilo sljedeće:

- Obezbijeđen je branilac, koji je bio prisutan prije i tokom ispitivanja;
- Osumnjičeni je u prisustvu svog branioca naveo da je razumio svoja prava i da je odabrao da koristi svoja prava tako što će

odgovarati na postavljena pitanja i "demonstrirati sve što je već ranije izjavio na Zapisnik o saslušanju osumnjičenog";
- Ova izjava o razumijevanju i odricanju je navedena u Zapisniku;
- Potvrda razumijevanja i izjave o odricanju je data prije nego je započeto ispitivanje, te je navedena u Zapisniku prije početka saslušanja;
- Kada je odštampan Zapisnik, u istom je bila sadržana potvrda razumijevanja i izjave o odricanju, koja je prethodila uzimanju izjave, a Petar Mitrović i njegov branilac su pročitali i potpisali Zapisnik, potvrđujući svojim potpisom njegovu tačnost;

Ovakvo tumačenje člana 78. stav 3. ZKP-a BiH u skladu je sa članom 10. ZKP BiH, jer ni Evropska konvencija ni bilo koji drugi međunarodni sporazum o ljudskim pravima ne predviđaju da je potpis osumnjičenog prije početka ispitivanja jedini prihvatljiv dokaz nedvosmislenog odricanja prava da se brani šutnjom. Bolja bi praksa bila da se osumnjičenom na potpisivanje obezbijedi izjava o odricanju u pismenoj formi prije početka saslušanja, neovisno od elektronskog ili tonskog i video zapisa, a na koju upućuje elektronski, odnosno tonski i video zapis. Međutim, u konkretnom slučaju, Vijeću je jasno da su ispunjeni suština i svrha člana 78. ZKP-a BiH, odnosno da je izjava uzeta u skladu sa odredbama ovog člana, uz poštivanje osnovnih prava zagarantovanih ZKP-om i međunarodnim pravom. Izjava o odricanju bila je nedvosmislena i ispunjavala je uslove iz člana 6. Evropske konvencije. Prema ZKP BiH i međunarodnim propisima o ljudskim pravima, nema razloga koji bi spriječili Sud da Zapisnik o rekonstrukciji uzme kao osnov za svoju odluku.

d. Zapisnik o rekonstrukciji sačinjen je u skladu sa članom 77. ZKP-a BiH

Osumnjičeni Mitrović je saslušan od strane tužioca u skladu sa članom 77. ZKP-a BiH, uz puno poštivanje integriteta njegove ličnosti, bez upotrebe sile, prijetnji, prevare, obećanja ili bilo kojih drugih postupaka od strane tužioca, a kojim bi se vršio uticaj na slobodnu volju Petra Mitrovića ili njegovu sposobnost da donese neovisnu odluku o davanju ili nedavanju izjave.

e. Zapisnik o rekonstrukciji sačinjen je u skladu sa članom 78. stav 2. ZKPa BiH

Imajući u vidu da ovo nije bilo prvi put da se saslušava Petar Mitrović, nije bilo potrebe za ispunjavanjem uslova iz stava 1. člana 78. ZKPa BiH. Na početku rekonstrukcije, tužilac se strogo pridržavao odredbi člana 78. stava 2. tačke a)

do e) ZKPa BiH, te mu je saopštio za koje se krivično djelo tereti, kao i osnove sumnje protiv njega, što je sve navedeno i u službenom zapisniku.

f. Prihvatanje Crteža lica mjesta Kravica (dokaz br. 122 Optužnice) je dozvoljeno

Dokaz broj 122, Crtež lica mjesta Kravica sačinjen 4.10.2005. godine za vrijeme rekonstrukcije sa osumnjičenim Mitrovićem, predstavlja materijalni dokaz Tužilaštva i sastavni je dio Zapisnika o rekonstrukciji sa osumnjičenim Petrom Mitrovićem. Odbrana se protivila prihvatanju ovog dokaza jer proizilazi iz ranijih izjava optuženog Mitrovića, za koje navodi da su nezakonito pribavljene. S obzirom da su ispunjeni uslovi za prihvatanje izjave optuženog Mitrovića date pred Tužilaštvom BiH, te Zapisnika o rekonstrukciji od 4.10.2005. godine, te s obzirom da je predmetni crtež sastavni dio Zapisnika o rekonstrukciji, Vijeće je odlučilo da dokaz broj 122. nije u suprotnosti sa članom 10. stav 3., te u skladu sa ZKP-om ili međunarodnim humanitarnim pravom ne postoji ni jedan razlog zbog kojeg Sud na njemu ne bi mogao zasnivati svoju odluku.

1.2.4. Matić

Kada je u pitanju odlučivanje o eventualnom prihvatanju Zapisnika o izjavama Milovana Matića datim pred policijskim organima MUPa RS i o Zapisniku Tužilaštva BiH o rekonstrukciji na licu mjesta sa Milovanom Matićem koji je predložen u okviru dokaza optužnice, Vijeće će o prihvatljivosti ovih izjava odlučiti naknadno, jer pretresni prijedlog Tužilaštva BiH ne sadrži Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog Matića koji je sačinjen pred Tužilaštvom BiH, a na koji ukazuje Zapisnik o rekonstrukciji na licu mjesta. Shodno tome, da bi se odlučilo o prihvatljivosti predloženih izjava, Vijeće naprije treba izvršiti uvid i analizirati formalnu ispravnost izjave osumnjičenog Matića date pred Tužilaštvom BiH.

2.Da li se zakonski pribavljene izjave mogu koristiti kao dokazi protiv optuženih ukoliko se optuženi, koji je dao takvu izjavu, brani šutnjom tokom suđenja?

Tužilaštvo traži da se prihvati zapisnik izjava koje su Mitrović, Stevanović i Džinić dali tužiocu, kao i Zapisnik o rekonstrukciji na licu mjesta koja je izvršena sa Mitrovićem. U Dijelu I, Vijeće je utvrdilo da su ova četiri zapisnika pribavljena u skladu sa zakonom i da nema zakonske prepreke da Sud na njima zasniva svoju odluku.

2.1.Ako se na odgovarajući način prihvate, Vijeće ove izjave može razmatrati kao zakonito pribavljene izjave u vezi sa svojom odlukom o presudi.

Prema članu 77., 78. i 10. ZKPa BiH, „sud ne može zasnivati svoju odluku“ „na nezakonito pribavljenim dokazima ili dokazima koji iz njih proizilaze. Vijeće smatra da te četiri izjave nisu nezakonito pribavljene, niti proizilaze iz nezakonitih dokaza. Prema tome, ne postoji prepreka da sud na njima zasnuje svoju odluku. Postavlja se pitanje da **li se pod pojmom sud** podrazumijeva i sudsko vijeće, a odnosno pod pojmom odluka i presuda. Izjave su relevantne jedino ako ih sudsko vijeće na bilo koji način može iskoristiti prilikom donošenja presude.

Odredbe člana 77., 78. i 10. ZKP-a BiH obuhvataju pojmove “Sud” i “odluke”. Iako ZKP BiH u članu 20. osnovnih pojmova ne definiše pojam “sud”, ipak je iz člana 24., jasno da pojam Sud obuhvata prvostepena i drugostepena vijeća, kao i sudije pojedince u različitim svojstvima. Pojam odluke je definisan članom 163. stav 1. ZKP-a BiH i obuhvata *presude, rješenja i naredbe*. Prema tome, čim se utvrdi da su izjave pribavljene na zakonit način, odredbe člana 10., 77. i 78. ZKP-a BiH ne sprečavaju sudsko vijeće da na njima zasnuje bilo koju odluku, uključujući i presudu. Ovakvo tumačenje potvrđuje formulacija člana 219. ZKP BiH, koja propisuje da se, ako ovlaštena službena osoba prikuplja izjave od osumnjičenih osoba u skladu s članom 78. ZKP BiH, “zapisnici o prikupljenim izjavama mogu upotrijebiti kao dokazi u krivičnom postupku”.

2.2.Izjave su prihvatljive kao dokaz na glavnom pretresu prema članu 273. stav 1. ZKP-a BiH

Član 273. ZKP BiH propisuje “Izuzetke od neposrednog sprovođenja dokaza”:

(1) Iskazi dati u istrazi dopušteni su kao dokaz na glavnom pretresu i mogu biti korišteni prilikom unakrsnog ispitivanja ili pobijanja iznesenih navoda ili u odgovoru na pobijanje. U ovom slučaju, osobi se može dati mogućnost da objasni ili pobije svoj prethodni iskaz.[442]
(2) Izuzetno od stava 1. ovog člana, zapisnici o iskazima datim u istrazi mogu se po odluci sudije, odnosno vijeća pročitati i koristiti kao dokaz na

[442] Postoji neusaglašenost između engleske verzije i verzije na službenim jezicima BiH. U verziji na engleskom jeziku koristi se obavezujući termin „mora (*must*)“ u drugoj rečenici člana 273. stav 1. dok je u verziji na službenom jeziku odgovarajući termin „može (*may*)“. Engleska verzija je povoljnija za optuženog, Vijeće će u svojoj analizi usvojiti značenje strožijeg standarda „mora“.

glavnom pretresu samo u slučaju ako su ispitane osobe umrle, duševno oboljele, ili se ne mogu pronaći, ili je njihov dolazak pred Sud nemoguć, ili je znatno otežan iz važnih uzroka.

ZKP BiH pretpostavlja neposredno izvođenje dokaza. Član 273. ZKP predviđa izuzetak od takve pretpostavke. Izuzetak se sastoji u sljedećiem – prethodne izjave date za vrijeme istrage u konkretnom postupku su prihvatljive kao dokaz u sljedeća dva slučaja: a) ako osoba koja je dala iskaz nije prisutna pred sudom zbog smrti, duševnog oboljenja, nemogućnosti da se pronađe, ili je njen dolazak pred sud nemoguć ili je veoma otežan (član 273. stav 2.); i b) ako osoba koja je dala iskaz jeste prisutna pred Sudom i "ako joj se da mogućnost da objasni ili pobije svoj prethodni iskaz" (član 273. stav 1. ZKP-a BiH). Prethodni iskazi optuženih, koji su zakonito pribavljeni tokom istrage, prihvatljivi su prema članu 273. stav 1., jer su optuženi prisutni u sudnici i imaju mogućnost da objasne ili pobiju svoje iskaze.

Odbrana smatra da je član 273. stav 1. ZKP-a BiH jedina odredba kojom bi se dozvolilo prihvatanje prethodnih izjava optuženih. Odbrana dopušta da se izjave mogu prihvatiti prema ovom članu, ali samo ako optuženi koji su dali izjave odustanu od prava na šutnju za vrijeme iznošenja odbrane i ako se pojave kao svjedoci. U tom slučaju, njihov stav je da tužilaštvo može koristiti izjave u unakrsnom ispitivanju optuženih, ali nikada ne u izvođenju dokaza optužbe. Svi optuženi i njihov branilac su izjavili pred Sudom da će u tom slučaju optuženi iskoristiti svoje pravo na šutnju i da ni jedan neće svjedočiti. Zbog toga zaključuju da ove izjave nisu prihvatljive u ovom predmetu.

Vijeće se ne slaže s načinom na koji odbrana tumači član 273. stav 1. ZKP-a BiH. Prva rečenica ovog člana je formulisana u konjuktivu, odnosno, postoje dva dijela rečenice povezana veznikom "i". Dio rečenice prije veznika "i" odnosi se na činjenicu da zakon dopušta da se izjava prihvati kao dokaz. Taj dio rečenice je izjavni; iskazi "su dopušteni". Nema posebno propisanog načina za utvrđivanje prihvatljivosti u smislu prve fraze prve rečenice ovog člana, kao što nema ni za mnoge druge materijalne dokaze navedene u optužnici i izvedene od strane tužilaštva.

Drugi dio prve rečenice iz člana 273. stav 1. ZKP-a BiH, iza veznika "i", odnosi se na moguću upotrebu iskaza od strane stranaka u postupku, i branioca. Taj dio rečenice dopušta tu mogućnost. Prvi dio rečenice je nezavisan u odnosu na drugi. Iskazi su prihvatljivi bez obzira na to da li će stranke u postupku ili branilac odlučiti da ih koriste prilikom unakrsnog ispitivanja, u pobijanju iznesenih navoda ili u odgovoru na pobijanje. Smisao člana 273. stav

1. ZKP-a BiH jeste da dopusti mogućnost korištenja izjava iz istrage, a ne da utvrdi bilo kakav poseban način na koji se one moraju koristiti.

Ovakvo tumačenje člana 273. stav 1. ZKP-a BiH ne predstavlja povredu odredaba Evropske konvencije koja dopušta da tužilac u dokaze uvede izjave date u pretpretresnoj fazi, bez obzira na to da li je optuženi saglasan da bude svjedok u vlastitom predmetu (*Brennan protiv Velike Britanije* (2002) 34 EHRR 18, predmet u kojem su inkriminirajuće izjave optuženog date u pretpretresnoj fazi prihvaćene kao dokaz i to kao centralni dio dokaza optužbe, iako je na samom glavnom pretresu optuženi iskoristio svoje pravo da se brani šutnjom).

2.3.Izjave ne moraju biti uvedene preko svjedoka.

Odbrana tvrdi da se izjave mogu prihvatiti jedino ako je osoba koja je dala izjavu svjedok, a u slučaju izjava koje su dali optuženi, do toga može doći jedino u dijelu izvođenja dokaza odbrane i to samo ako optuženi koji je dao tu izjavu prihvata da svjedoči. Međutim, ako se izjava može prihvatiti jedino ako je osoba koja je izjavu dala svjedok u postupku, onda bi ga zakon nazvao svjedokom. Član 273. stav 1. ZKP-a BiH upućuje na davaoca izjave kao na "osobu", i u njemu se konkretno propisuje da se "*osobi može dati mogućnost da objasni ili pobije svoj prethodni iskaz"*. Kada se u ZKP BiH govori o svjedocima, termin koji se isključivo koristi za njih je "svjedok". To posebno proizilazi iz Odjeljka VII ZKP-a BiH (vidjeti na primjer članove 266., 267., 268., 271. i 272. ZKP-a BiH). Zato Vijeće zaključuje da je svrha upotrebe riječi "osoba" u ovom kontekstu, ta da se obuhvati svako ko je eventualno dao izjavu u istrazi i ko je prisutan u sudnici za vrijeme glavnog pretresa, bez obzira da li se pojavljuje u svojstvu svjedoka ili ne. To pokazuje da je zakonodavac propisao termin koji obuhvata ne samo svjedoke nego i optužene, bez obzira da li se pojavljuju kao svjedoci ili ne. Optuženi koji su dali ranije izjave potpadaju pod definiciju pojma "osobe", bez obzira da li mogu postati i svjedoci u dijelu ovog postupka koji se odnosi na dokaze odbrane.

Ovaj zaključak je dodatno potkrijepljen drugim odredbama ZKP BiH koji ne zahtijeva uvođenje materijalnih dokaza preko svjedoka. U stvari, član 15. ZKP-a BiH osigurava slobodnu ocjenu dokaza i propisuje da "ocjenjivanje postojanja ili nepostojanja činjenica nije vezano ni ograničeno posebnim formalnim dokaznim pravilima". Način izvođenja dokaza prema ZKP BiH je stvar odluke predsjednika vijeća, čije je pravo da **o tome odluči** regulisano članom 262. stav 3. ZKP BiH, koji u relevantnom dijelu glasi: "*predsjednik vijeća će u odgovarajućoj mjeri kontrolirati način i redoslijed ... izvođenja dokaza, vodeći računa da .... izvođenje dokaza bude efikasno za utvrđivanje*

istine, [i]da se izbjegne gubljenje vremena i ....". U ovom slučaju, način izvođenja koji je naložio predsjednik vijeća bilo je čitanje zapisnika na javnom ročištu i prihvatanje zapisnika kao dokaza na završetku izvođenja dokaza optužbe.

2.4. Nema sukoba između prava na „objašnjenje ili pobijanje" i prava na šutnju.

Odbrana nadalje tvrdi da optuženi ne može biti osoba predviđena zakonskim propisom, jer mu se ne može pružiti stvarna mogućnost da "objasni ili pobije raniji iskaz", osim ako ne odustane od prava na šutnju. Optuženi se u ovom predmetu pozivaju na pravo na šutnju.

Vijeće se ne može složiti s ovim obrazloženjem. Pravo na šutnju i pravo na objašnjenje ili pobijanje iskaza izvedenih prilikom izvođenja dokaza od strane tužilaštva su prema ZKP odvojena i kompatibilna prava optuženog. Član 6. ZKP-a BiH u relevantnom dijelu glasi:

"(2) Osumnjičenom, odnosno optuženom se mora omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist.
(3) Osumnjičeni, odnosno optuženi nije dužan iznijeti svoju odbranu niti odgovarati na postavljena pitanja."

Optuženi na pretresu može koristiti obje mogućnosti: on može da se izjasni o dokazima protiv njega, prema članu 6. stav 2. ZKP-a BiH i da istovremeno odbije da odgovara na bilo kakva pitanja, prema članu 6. stav 3. ZKP-a BiH. To dvostruko pravo se potvrđuje kroz cijeli ZKP. Na primjer, član 259. ZKP-a BiH nalaže sudij - predsjedniku vijeća, da optuženog pouči da može "davati obrazloženja u vezi s iskazima" svjedoka protiv njega. Član 277. stav 1. ZKP-a BIH daje pravo optuženom i njegovom braniocu da daju završnu riječ. Mogućnost koju treba pružiti optuženom prema članu 273. stav 1. ZKP-a BiH, ne razlikuje se od mogućnosti predviđene u članu 6. stav 2. ZKP-a BiH ili mogućnosti o kojoj je poučen od strane sudije-predsjednika vijeća u skladu sa članom 259. ZKP-a BiH. Da li će i u kojoj mjeri optuženi iskoristiti tu mogućnost, to zavisi od njega samog. Sud je jedino obavezan da mu pruži mogućnost da se izjasni o svakom dokazu koji ga tereti, prema članu 6. stav 2. ZKP-a BiH. Ako odluči da se izjašnjava ili da objasni, on se ne odriče prava da uskrati odgovore na pitanja i nije obavezan da postane svjedokom, da se podvrgne unakrsnom ispitivanju ili obrazloži svaki dokaz koji mu ide u korist.

Uslov da se davaocu izjave pruži mogućnost da objasni ili pobije raniji iskaz u skladu je sa članom 6. Evropske konvencije i sudskom praksom koju je razvio Evropski sud. U predmetu *Luca protiv Italije*, stav 41., navedeno je: „*Stoga, u slučajevima gdje izjava u značajnoj mjeri može predstavljati osnov za osuđujuću presudu, onda, (...) su to dokazi za Tužilaštvo za koje važe garancije iz člana 6. stav 1. i 3. tačka d) Evropske konvencije (vidi, mutatis mutandis, Ferrantelli i Santangelo protiv Italije, odluka od 7.avgusta 1996. god., Izvještaji 1996-III, str. 950-51, stav 51-52).* Sud zato smatra u predmetu *Luca*, stav 40. da „*Ako je optuženom data prikladna i odgovarajuća mogućnost da ospori izjave, bilo tokom davanja istih ili u kasnijim fazama, onda njihovo uvrštavanje u dokazni materijal samo po sebi nije u suprotnosti s odredbama člana 6. stav 1. i 3. tačka d)*“.

Vijeće takođe ukazuje na stav Evropskog suda u predmetu *Saidi protiv Francuske, broj 14647/89, odluka od* 20.septembra 1993. godine, stav 43. u kojem je navedeno: “*Obično se sav dokazni materijal mora prezentirati na javnom ročištu, u prisustvu optuženog, uzimajući u obzir argumentaciju suprotne strane u cilju provođenja adversarnog postupka. Međutim, korištenje izjava datih u fazi policijske i sudske istrage kao dokaznog materijala nije samo po sebi suprotno odredbama stava 3. tačke d) i stava 1. člana 6. (član 6. stav 3. tačka d), i član 6. stav 1.), u pod uslovom da je ispoštovano pravo na odbranu. Po pravilu, pod ovim pravima se podrazumijeva da se davaocu iskaza, optuženom pruži prikladna i odgovarajuća mogućnost da pobije i ispita svjedoka koji svjedoči protiv njega bilo za vrijeme davanja izjava ili u kasnijoj fazi postupka.*“

Optuženima je tokom glavnog pretresa održanog dana 05.04.2006. godine data mogućnost osporavanja kako formalnih, a dana 19.04 i 26.04.2007. godine tako i meritornih dijelova izjava koje su dali tokom istrage. Oni su imali mogućnost pojasniti okolnosti prilikom uzimanja izjava, prigovoriti načinu njihovog uzimanja, te njihovom sadržaju. Oni to nisu učinili i Vijeće je poštovalo njihovu odluku, ne tražeći od njih ili primoravajući ih da se o tome izjašnjavaju. Takođe, Vijeće je njihovim braniocima, kao i braniocma ostalih optuženih čije se izjave nisu predlagale, dalo mogućnost usmenog i pismenog izjašnjavanja povodom mogućnosti prihvatanja izjava, pa je Vijeće prigovore svih odbrana razmotrilo. Isto tako, optuženima i njihovim braniocima će biti pružene dodatne mogućnosti prilikom izvođenja dokaza odbrane, kao i prilikom davanja završne riječi da se izjasne o ranijim izjavama, da ih objasne ili pobiju ukoliko to žele.

2.5. Tumačenje člana 273. stav 1. ZKPa BiH od strane odbrane u suprotnosti je sa drugim odredbama Zakona

Isključivo restriktivno tumačenje člana 273. stav 1. od strane odbrane ne samo da je u suprotnosti sa jasnim značenjem člana 273. stav 1., nego pretpostavlja i rezultat koji je u suprotnosti sa odredbama ZKP. Glava VIII ZKPa BiH nosi naziv *Radnje dokazivanja*. U Odjeljku 4. od člana 77. ZKPa BiH jedna od takvih radnji je i „*Ispitivanje osumnjičenog*". Dakle, radi se o radnji dokazivanja koja se provodi tokom istrage sa isključivom namjerom da se prikupi materijal radi daljeg dokazivanja na glavnom pretresu. To je slučaj i sa svakom od nabrojanih radnji iz Glave VIII, koja obuhvataju sljedeće radnje dokazivanja: „Pretresanje stana, prostorija i osoba (Odjeljak 1); „Privremeno oduzimanje predmeta i imovine" (Odjeljak 2); i, što je relevantno za ovaj postupak, „Uviđaj i rekonstrukcija" (Odjeljak 6).

Član 78. stav 6. ZKP BiH propisuje isključenje dokaza koji su nezakonito pribavljeni od osumnjičenog. Stoga, primjenivši princip *argumentum a contrario* proizilazi da se zakonito pribavljene izjave mogu prihvatiti kao dokaz. Ovo tumačenje je potkrijepljeno članom 219. stav 3. ZKP-a BiH kojim se potvrđuje da se „*zapisnici o prikupljenim izjavama mogu upotrijebiti kao dokazi u krivičnom postupku*" ako ovlaštena službena osoba "*postupa u skladu sa članom 78*." Slično tome, član 233. stav 1. ZKP-a BiH predviđa da će se ranije inkriminirajuće izjave koristiti kao dokaz na glavnom pretresu, inače bi bilo besmisleno dopustiti pobijanje zakonitosti tih izjava podnošenjem prethodnih prigovora sudiji za prethodno saslušanje u roku od 15 dana od dana dostavljanja optužnice (član 233. stav 2. ZKPa BiH).

U konkretnom slučaju, optuženi Petar Mitrović, Miladin Stevanović i Brano Džinić svoje izjave su dali pred Tužilaštvom BiH u svojstvu osumnjičenih lica u toku istrage. Isto tako, Petar Mitrović je dao izjavu tokom rekonstrukcije na licu mjesta koju je provelo Tužilaštvo BiH. Njihove izjave predstavljaju dokazni materijal sa kojima Tužilaštvo ima pravo da raspolaže i da ih predlaže kao svoj dokaz (član 261. stav 2.a ZKPa BiH). To se ni jednoj strani u postupku ne može onemogućiti. Kako je gore navedeno, ispitivanje osumnjičenog u istrazi je prema slovu zakona radnja dokazivanja i dokaz pribavljen tom radnjom je prihvatljiv ukoliko ispunjava pretpostavke iz člana 78. ZKP BiH.

2.6.Uvođenjem ovih izjava kao dokaza ne krši se pravo optuženog na odbranu šutnjom koje je zagarantovano Evropskom konvencijom

Odbrana svih optuženih se protivila prihvatanju i izvođenju ovih dokaza, najprije navodeći da se optuženi sada „brane šutnjom“ i da korištenje njihovih izjava iz istrage predstavlja kršenja ZKP BiH i člana 6. Evropske konvencije. Vijeće napominje da su se sva tri optužena prilikom davanja predmetnih izjava odrekli prava na šutnju, i to je, kako je gore objašnjeno, dokumentovano i razjašnjeno. Naknadna promjena strategije odbrane može proizvesti učinak samo na postupak *pro futuro*. To ne proizvodi retroaktivne posljedice na postupak i dokazne radnje koje su prethodile. Vijeće poštuje pravo optuženih na šutnju, i to na način da im je tokom glavnog pretresa dalo mogućnost shodno članu 6. ZKPa BiH da iznesu svoj stav u pogledu formalnosti i merituma izjava koje su dali, uz istovremeno poštivanje njihovog stava da ne žele da se izjasne. Međutim, izjave koje su ranije dali svjesno i voljno, uzimaju se kao jedan od dokaza Tužilaštva i ne može se zanemariti njihovo postojanje.

Pravo na šutnju nije pravo koje je izričito navedeno u Evropskoj konvenciji, nego je to Evropski sud zaključio iz člana 6. stav 1. – *Pravo na pravično suđenje* i člana 6. stav 3. tačka d) – *Pravo na pretpostavku nevinosti*. Pravo na šutnju koje priznaje Evropski sud nije apsolutno pravo. Evropski sud nije nikada odlučivao na način na koji to odbrana sada zagovara. Odbrana nije izložila nikakvu sudsku praksu koja bi na bilo koji način potkrijepila njihov argument da se ranija, zakonito pribavljena izjava optuženog ne može na pretresu prihvatiti kao dokaz protiv njega ako se na suđenju pozove na pravo na odbranu šutnjom. Većina evropskih zemalja koje su obavezane Evropskom konvencijom u stvari rutinski prihvataju zakonito pribavljene ranije iskaze optuženih na glavnom pretresu, bez obzira da li oni na suđenju svjedoče ili se pozivaju na pravo na šutnju: na primjer, Engleska (Odjeljak 76 stav 1. *Zakona o policiji i krivičnim dokazima u krivičnom postupku*), Francuska (član 428. *Zakona o krivičnom postupku*) i Holandija *(član 341 Zakona o krivičnom postupku)*. Tu praksu Evropski sud nije nikada kritikovao. Evropske zemlje koje ne dozvoljavaju korištenje izjava iz istrage protiv optuženih na glavnom pretresu, zakonski su to zabranile, tako da zakon, a ne Evropska konvencija, sprečava takvu praksu. U Njemačkoj, na primjer, zakon ne dopušta da pisana izjava koju je osumnjičeni dao policijskom službeniku bude uvrštena kao dokaz (Član 254. *Strafprotzes Ordinong*). Međutim, službenik može biti saslušan na glavnom pretresu i može iznijeti sadržaj izjave pred sudom ako optuženi odbije da govori. Takva izjava se takođe se može upotrijebiti kao osnova za ispitivanje optuženog, ako odluči da svjedoči.

Pravo optuženih na šutnju prema Evropskoj konvenciji, nije veće od njihovog prava zaštićenog članom 6. ZKP-a BiH . Evropski sud je zapravo otišao korak dalje, dopuštajući da se na pretresu uvedu u dokaze izjave optuženih date u istrazi, a koji su tokom istrage odustali od prava na šutnju. Evropski sud je

utvrdio da je dopušteno da domaći sud izvuče zaključak u pogledu krivice u slučaju kada se davalac izjave pozove na pravo na šutnju u istrazi, a kasnije, tokom izlaganja svoje odbrane, osloni na neku činjenicu koju je mogao otkriti u istrazi. (*Averill* protiv VB (2001.) 31 *EHRR*-Evropski izvještaji o ljudskim pravima, 36). Evropski sud također dopušta osuđujuće presude koje se isključivo zasnivaju na ranijoj izjavi optuženog koji se na glavnom pretresu pozvao na pravo na šutnju. (*Brennan protiv VB*, (2002.) 34 EHRR-Evropski izvještaji o ljudskim pravima, 18 – u ovom predmetu, optuženi je prilikom ispitivanja u policiji dao inkriminirajuće izjave u vezi svoje umiješanosti u terorističke aktivnosti. Na sudu međutim nije svjedočio, pozivajući se na svoje pravo na šutnju. Tužiocu je dozvoljeno da izjavu optuženog datu u pretpretresnoj fazi uvrsti kao dokaz tako da je on na osnovu tih izjava, na kraju i proglašen krivim. Pretpretresne izjave bile su jedini dokaz protiv njega. Evropski sud nije našao da je iz pomenutih razloga ovaj pretres odnosno osuđujuća presuda, bili nepravični). Sve dok se optuženom daje mogućnost da objasni ili negira izjavu u nekoj fazi postupka, Evropski sud se nije uplitao u presudu koja je u bilo kojem stepenu zasnovana na ranijim zakonito pribavljenim izjavama, bez obzira na to da li se optuženi poziva na pravo na šutnju na glavnom pretresu. (vidi gore navedeno *Luca protiv Italije*).

3. Zaključak

Član 6. stav 2. i 3., i član 273. stav 1. ZKP BiH i svi drugi relevantni odjeljci ZKP su ispoštovani, kako u vrijeme davanja izjava, iz razloga predviđenih u gore navedenom Dijelu I, tako i u vrijeme kada je na pretresu dozvoljeno izvođenje dokaza, iz razloga predviđenih u gore navedenom Dijelu II. Isto tako su ispoštovana prava optuženih koja su zagarantovana članom 6. Evropske konvencije. Izjave „su prihvatljive“ prema članu 273. stav 1. ZKP-a BiH . Vijeće je, preko predsjednika Vijeća, pravilno iskoristilo ovlaštenje iz člana 262. stav 3. tako što su izjave uvedene u dokaze, i tako ispunilo obavezu „da se stara za svestrano pretresanje predmeta, utvrđivanja istine i otklanjanje svega što odugovlači postupak, a ne doprinosi razjašnjenju stvari”. (ZKP BiH, član 239. stav 2).

L. Prijedlog Tužžilaštva BiH za prihvatanje izjava optuženog Matića datih u istrazi

Vijeće je odbilo prijedlog Tužilaštva BiH br. KT-RZ-10/05 od 5. maja 2006. godine da se usvrste u dokaze slijedeće izjave optuženog Milovana Matića:

- Zapisnik o prikupljanju izjave od lica Milovana Matića od 21.08.2003. i 19.06. 2005. godine (CJB Bijeljina);

- Zapisnik o rekonstrukciji sa optuženim Matićem od 29.09.2005. godine sa video zapisom koji se predlaže pod rednim brojem 39. u optužnici.

Dana 5. maja 2006. godine Tužilaštvo je podnijelo prijedlog da se ovi dokazi pročitaju na pretresu I da s euvrste u spis. Tužilaštvo je podnijelo prijedlog u skladu sa članom 273., a u vezi sa članom 78. ZKP BiH, navodeći da je optuženi Matić dao izjave u kojima navodi svoje učešće krtičnog dana na kritičnoj lokaciji, u počinjenju krivičnog djela na osnovu kojih mu se optužnicom stavlja na teret počinjenje predmetnog krivičnog djela. Tužilaštvo dalje navodi da su prilikom uzimanja predloženih izjava optuženih koje su date u policijskoj stanici poštovane pretpostavke iz člana 78. ZKPBiH, te da su izjave date dobrovoljno i uz potpuno razumjevanje prava na šutnju.

Obrana optuženog Matića protivila prihvatanju i izvođenju ovih dokaza najprije navodeći da sve izjave koje je optuženi Matić dao nisu pribavljene u skaldu sa zakonom i da se na njima se ne može zasnovati presuda, obzirom da nisu ispoštovane odredbe člana 78. ZKP BiH, jer osumnjičenom nisu predočene osnove sumnje ni informacija o tome za koje se djelo sumnjiči , nije izabrao branioca, a nije ni potpisao izjavu o odricanju prava na šutnju prije davanja izjave.

Prilikom davanja izjava u CJB Bijeljina 2003. i 2005. godine, optuženi Matić je ispitan kao svjedok. Tom prilikom optuženi Matić je dao samoinkriminirajuću izjavu, međutim ovlaštena službena lica nisu prekinula njegovo ispitivanje i poučila ga opravu na branioca. Optuženi Matić je obje izjave u policiji dao u svojstvu svjedoka i bez prisustva branioca, što je u suprotnosti sa članom 45. ZKPa BiH.

Kada je u pitanju izjava data prilikom rekonstrukcije u Kravici dana 29.09.2005. godine, odbrana navodi da je njegov branjenik prilikom rekonstrukcije bio obmanut vjerujući da ga ono što je naveo ne inkriminira, a niti u jednom trenutku osumnjičenom prilikom rekonstrukcije nije rečeno za šta

ga se tereti, pa je on vjerujući da ga ono što je naveo da je kritičnog dana radio na tom lokalitetu neće inkriminirati, ponovio svoju izjavu. Odbrana ovu zabludu optuženog temelji i na činjenici da je osumnjičenom Matiću rješenjem od 27.06.2005. godine ukinut pritvor jer je vijeće Suda BiH koje je odlučivalo po izjavljenoj žalbi branica na rješenje o određivanju pritvora, ukinulo prvostepeno rješenje navodeći da izjava samog optuženog kojom je Tužilaštvo u tom trenutku potkrijepljivalo osnovanu sumnju, nije dovoljan dokaz da osnovana sumnja zaista i postoji.

Sud je tokom glavnog pretresa održanog dana ... dalo mogućnost optuženom Matiću da se izjasni u pogledu okolnosti pribavljanja njegovih izjava. Optuženi je istakao da se brani šutnjom i da ne želi da komentariše izjave.

Razmorivši prijedlog Tužilaštva i stavove odbrane, kao i izjašnjenja optuženih Vijeće je odlučilo kao u izreci iz slijedećih razloga:

Za analizu izjava u smislu formalnih pretpostavki i prihvatljivosti, Vijeće je uzelo u obzir zakonske odredbe ZKP BIH i ustavne odredbe iz člana 2. stav 2. Ustava Bosne i Hercegovine, a prije svega Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Evropska konvencija je neposredno ugrađena u domaće zakone i propisuje osnovna prava pojedinca čija je zaštita zagarantovana. U vezi sa ovom analizom Vijeće je uzelo u obzir i praksu Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: „Evropski sud“). Član 6. Evropske konvencije propisuje prava optuženog u krivičnom postupku. Premda se to ne navodi izričito u samom članu 6., Evropski sud je zaključio da taj član štiti i pravo na šutnju[443]. Sud izvodi ovo pravo iz prava na pravično suđenje u kontekstu prava optuženog na pretpostavku nevinosti.

Evropski sud se inače ne upliće u dokazna pravila koja primjenjuju domaći sudovi, osim ako se primjenom pravila ne utiče na pravičnost čitavog postupka. U ovom predmetu izjave koje tužilac predlaže su od temeljne važnosti za tekući postupak te se utvrđivanje njihove prihvatljivosti i korištenja mora pažljivo razmotriti. Evropski sud je bio u prilici da odlučuje o dostatnosti analize od strane suda, a koja je potrebna da bi se osiguralo pravično korištenje ranijih izjava datih od strane optuženog. U predmetu *Brennan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (2002) 34 EHRR 18. Evropski sud je odobrio da se

[443] Pravo na šutnju je regulisano u drugom dijelu člana 6. stav 3. ZKP BiH: „Osumnjičeni, odnosno optuženi nije dužan iznijeti svoju odbranu niti odgovarati na postavljena pitanja.” Ovo pravo se mora razlikovati od prava na odbranu u širem smislu, tj. pravo da se odbrana ne iznosi.. Vidjeti takođe član 78. stav 2. tačka a) ZKP BiH.

izjave osumnjičenih koriste protiv optuženih koji su te izjave dali prilikom utvrđivanja krivice kada je sudeće vijeće:
1. saslušalo iskaze policijskih službenika i ostalih lica koja su bila prisutna tokom uzimanja izjave;
2. saslušalo iskaz neuropsihijatra vezano za uračunljivost optuženog čije je mentalno stanje sporno;
3. ocijenilo same izjave, te okolnosti u kojima su date;
4. saslušalo argumente odbrane;
5. dalo mogućnost optuženom da se izjasni vezano za okolnosti uzimanja izjave.

S obzirom na to da je sud ocijenio činjenice na navedeni način, Evropski sud je utvrdio da je, na glavnom pretresu protiv optuženih dozvoljeno korištenje ranijih izjava optuženih lica koje su dali u svojstvu osumnjičenih, bez obzira na to da li se optuženi pojavljuju kao svjedoci tokom glavnog pretresa ili ne.

U ovom slučaju, Sud je slijedio proceduru koju je odobrio Evropski sud u predmetu *Brennan.*
1. Dana 25.04.2007.godine, Sud BiH je uputio službeni dopis Tužilaštvu BiH u kojem zahtijeva da tužilac predoči dokaze u vezi sa načinom na koji su izjave uzete, tako da bi Vijeće moglo na potpuniji način analizirati te okolnosti, a vezano za stav odbrane da izjave nisu uzete u skladu sa osnovnim pretpostavkama iz ZKP BIH i Evropske konvencije. Dana 26.04.2007.godine, tokom glavnog pretresa Tužilaštvo je dalo određena uvjeravanja da Zapisnik o uzimanju izjave sačinjen u Tužilaštvu dana 23.06.2005.godine ne sadrži informacije o osnovanoj sumnji i pouke iz člana 78. zbog tehničke greške zapisničara, ali da je Tužilaštvo ispoštovalo ove pretpostavke i da o tome postoji dokaz u Zapisniku od 24.06.2005.godine iz kojeg proizilazi da su pouke pročitane osumnjičenom Matiću i da ih je on razumio. Iako je zapisničarka bila dostupna, ona nije pozvana u svojstvu svjedoka od strane Tužilaštva, niti je predočen iskaz bilo koje druge osobe koja je bila prisutna kada je Matić dao bilo koju svoju izjavu. Stoga, iako uzima u obzir uvjeravanja tužioca, Vijeće ukazuje na to da su to samo podnesci i da ne postoje dokazi koji bi potkrijepili ove tvrdnje.

2. Duševno stanje optuženog Matića nije dovedeno u pitanje, te Vijeće zaključuje da ne postoji ništa iz čega bi proizilazilo da on u vrijeme ispitivanja nije bio sposoban razumjeti svoja prava, ukoliko je o njima na odgovarajući način bio obaviješten, odnosno odreći se svojih prava prilikom ispitivanja.

3. Sud je prihvatio sve predložene izjave samo u svrhu uvida u iste u vezi sa odlukom Vijeća o mogućnosti njihovog korištenja kao dokaza prilikom

utvrđivanja presude. Vijeće je utvrdilo da je nemoguće ocijeniti da li su ispoštovana prava koja su garantovana ZKP-om BIH i Evropskom konvencijom, te da li je procedura koju zahtijeva ZKP BIH sprovedena, bez sagledavanja svake od izjava u cjelosti. Osim toga, Vijeće je nekoliko puta gledalo video zapis rekonstrukcije. Vijeće primjećuje da Tužilaštvo ne predlaže prihvatanje izjave koja je data Tužilaštvu BiH dana 23. i 24.06.2005. godine. Međutim, nakon što je pogledalo video zapis rekonstrukcije od 29.09.2005.godine u kojoj je učestvovao optuženi Matić, Vijeće je utvrdilo da je rekonstrukcija izvršena na osnovu izjave koju je optuženi Matić prethodno dao Tužilaštvu dana 23. i 24.06.2005. godine. Stoga je Vijeće po službenoj dužnosti tražilo od tužioca da predoči izjavu od 23. i 24.06. samo da bi utvrdilo njenu zakonitost kao izvora na osnovu koje je izvršena rekonstrukcija.

Ovaj postupak se pokazao opravdanim jer pitanja poput onog u kojem momentu je optuženi od svjedoka postao osumnjičeni, zatim pitanje načina na koji se zapisnik o rekonstrukciji poziva na izjavu od 23. i 24.06., te pitanje odsustva pouke i izjave o odricanju od prava kako to zahtijeva zakon, bila su neodvojivo isprepletana sa samim izjavama. Da Vijeće nije pregledalo svaku izjavu u cjelosti to bi ga lišilo informacije koja je neophodna za donošenje odluke i ne bi bilo u skladu sa postupkom koji je odobrio Evropski sud u predmetu *Brennan.*

4. Sud je saslušao argumente Matićevog branioca tokom cijelog postupka izvođenja dokaza u vezi sa izjavama. Osim toga, Vijeće je dana 29.03.2007.godine objavilo da će se dodatni argumenti u vezi sa prihvatljivošću izjava saslušati dana 5.04.2007.godine, kada su Matićev branilac i tužilac dobili neograničeno vrijeme za iznošenje svojih argumenata. Sud je takođe saslušao dodatne argumente dana 26.04.2007. godine. Vijeće je razmotrilo navedene argumente u vezi sa ovim odlukama.

5. Sud je dao Matiću mogućnost da se izjasni o iskazu u vezi sa izjavama, kao i o okolnostima uzimanja samih izjava. Osim toga, Vijeće je dana 29.03.2007.godine objavilo da će se dana 5.04.2007.godine svim optuženim licima dati mogućnost da budu saslušani u vezi sa izjavama. Tog dana, Matić se odrekao mogućnosti da se dodatno izjasni, te je nastavio da koristi pravo na šutnju.
Svrha odredbi ZKP BiH u vezi sa pravima osumnjičenog koji se ispituje jeste da se osigura zaštita prava iz člana 6. Evropske konvencije, a naročito pravo na šutnju, pravo na branioca, pravo da se razumije priroda optužbi protiv njega i pravo na prevodioca. Kao i Evropska konvencija, i ZKP BIH predviđa mogućnost odricanja od prava na šutnju, ali samo ako je odricanje učinjeno svjesno i dobrovoljno. ZKP BIH još više štiti ovo pravo tako što zahtijeva

dokaz o odricanju od prava prije ispitivanja, a u slučaju krivičnog djela za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora postoji i odredba koja propisuje obavezno prisustvo branioca osumnjičenog bez naknade. Isto tako, ZKP BIH jasno kaže da na odluku da govori ili da šuti ni na koji način ne smije uticati 'sila, prijetnja, prevara, narkotici ili druga sredstva koja mogu utjecati na slobodu odlučivanja i izražavanja volje prilikom davanja izjave ili priznanja' (član 77. stav 2. ZKP BIH), te nadalje 'zabranjeno je od osumnjičenog iznuđivati priznanje ili kakvu drugu izjavu' (član 10. stav 1. ZKP BIH). Ako je izjava osumnjičenog uzeta protivno članu 77. ili članu 78. 'na iskazu osumnjičenog ne može se zasnivati sudska odluka' (član 77. stav 3.; član 78. stav 6. ZKP BIH). Ako je bilo koji dokaz, uključujući i izjavu osumnjičenog, uzet protivno međunarodnim ljudskim pravima ili predstavlja bitnu povredu ZKP BIH, 'Sud ne može zasnovati svoju odluku na [tim] dokazima' (član 10. stav 2. ZKP BIH). Nadalje, Sud isto tako ne može zasnovati svoju odluku na bilo kojem dokazu koji 'proizilazi' iz dokaza koji je uzet protivno međunardnim ljudskim pravima ili činjenjem bitne povrede ovog Zakona (član 10. stav 3.)
Vijeće, stoga, mora odlučiti da li je svaka od izjava pribavljena na zakonit način.

1. Nijedna od izjava koje je dao Matić nije pribavljena na zakonit način.

A.Izjave optuženog Matića uzete u CJB Bijeljina nisu pribavljene na zakonit način.

Što se tiče izjava optuženog Matića od 21.08.2003. godine i 19.06.2005.godine, Vijeće primjećuje da su te izjave date u CJB Bijeljina. Tužilaštvo nije predočilo nikakav iskaz u vezi sa okolnostima uzimanja izjave.

Iz analize svake od izjava optuženog očigledno je da ga je ispitivala policija i da je dao izjave u svojstvu svjedoka (član 86. ZKP BIH), a ne u svojstvu osumnjičenog (član 78. ZKP BIH). Prema ZKP BIH-u, policija ima ovlaštenje da uzima izjave i od svjedoka i od osumnjičenih, ali je takođe u obavezi da postupa u skladu sa odgovarajućim odredbama ZKP BIH da bi se zapisnik o tim izjavama 'mogao upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku' (član 219. stav 3. ZKP BIH). U ovom slučaju optuženi je bio poučen o svojim pravima i dužnostima kao svjedok: to jest, da mora govoriti istinu o svemu što mu je poznato u vezi sa događajima u Srebrenici, naročito u objektima Zemljoradničke zadruge u Kravici u julu 1995.godine. Na osnovu ovih izjava

datih u svojstvu ‘svjedoka’ Matić je potom uhapšen kao osumnjičeni protiv koga je pokrenut krivični postupak.

Zapisnici o prikupljanju izjava od Matića koje je sačinila policija u policijskoj stanici u Bijeljini predstavljaju povredu člana 45. i člana 78. ZKPa BiH u trenutku kada je postalo jasno da on policiji daje dokaze da je počinio krivično djelo za koje je zaprijećena kazna dugotrajnog zatvora. U tom trenutku, on je postao osumnjičeni za počinjenje najtežeg oblika teškog krivičnog djela. Policija je trebala prekinuti ispitivanje u tom trenutku, te ga upoznati sa njegovim pravima iz člana 78. i dodijeliti mu branioca u skladu sa članom 45. stav 1. Izjave nisu prihvatljive prema članu 78. stav 6. jer su uzete ‘protivno odredbama’ člana 78. jer policija nije prekinula ispitivanje i postupila u skladu sa članom 78. i članom 45. Ne postoji, međutim, nikakav dokaz da je bilo kakva sila, prijetnja ili prinuda primijenjena prema Matiću u vezi sa bilo kojom od izjava, te stoga nije došlo do povrede člana 77. ili člana 10. stav 1. ZKP-a BIH.

Tužilaštvo tvrdi da policija nije morala znati da Matić sam sebe inkriminira u vezi sa krivičnim djelom za koje je obavezno prisustvo branioca u skladu sa članom 45. stav 1. ZKPa BiH. Ovaj argument nije uvjerljiv. Policija je znala da je predmet istrage navodno ubistvo 1000 civila u hangaru u Kravici, događaj koji je navodno bio dijelom vojne operacije u Srebrenici u julu 1995.godine,a za koju je MKSJ već utvrdio da predstavlja genocid. Čak i da policija nije znala koje krivično djelo će zapravo biti predmet optuženja, sigurno je znala da je predmet istrage krivično djelo za koje je zaprijećena najteža kazna.

Članom 219. stav 3. ZKPa BiH izričito je propisano da će ovlašteno službeno lice prilikom uzimanja izjave od osobe između ostalog postupiti i u skladu sa članom 78. ZKP BiH. Time je jasno naznačeno koje procesne pretpostavke treba da budu ispunjene od onog trenutka kada je ispitivaču bilo sasvim jasno da lice koje daje izjavu sebe tom izjavom inkriminira. U konkretnom slučaju, policijski službenici evidentno nisu poučili ispitivano lice o njegovim pravima prema članu 78. niti je ispitivanje prekinuto kako bi se razjasnilo ovo pitanje, a što su ovlaštena službena lica bila dužna učiniti u konkretnim okolnostima.

Pravo na odbranu je osnovno pravo optuženog koje garantuje član 7. ZKPa BiH, te član 6. stav 3. tačka c) Evropske konvencije. U slučajevima kakav je Matićev, u kojima se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, ZKP BIH ide dalje u zaštiti prava osumnjičenog prema članu 45. stav 1. ZKPa BiH time što propisuje obaveznu odbranu za osumnjičenog prilikom prvog ispitivanja. Očigledno je da je ispitivanje pred policijskim organima bilo prvo ispitivanje ovog osumnjičenog pred domaćim organima vlasti. Tokom ispitivanja

osumnjičeni je dao izjave u vezi sa okolnostima koje bi mogle ukazivati na postojanje osnova sumnje protiv njega.

O pitanjima postavljanja branioca na početku istrage raspravljao je i Evropski sud u predmetima *John Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (1996) 22 E.H.R.R. 29 i *Imbrioscia protiv Švicarske* (1994) 17 E.H.R.R. 441, u kojima je ukazao na naknadne posljedice propusta postavljanja branioca u ranim fazama postupka na kasniji tok postupka.

Tako je u predmetu *John Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* u stavu 62. utvrđeno da se član 6. Evropske konvencije „*primjenjuje čak i u fazi poduzimanja preliminarnih istražnih radnji od strane policije povodom krivičnog djela*". U predmetu *Imbrioscia protiv Švicarske,* u paragrafu 36, navedeno je da član 6 – naročito stav 3. „*može biti relevantan i prije početka glavnog pretresa u predmetu, ako pravičnost suđenja može biti ozbiljno ugrožena zbog prvobitnog nepridržavanja odredbi istog* (član 6. stav 3.)". Takođe, „*Domaće zakonodavstvo može pripisati posljedice poziciji optuženog iz ranih faza davanja izjave u policiji, a koje su odlučujuće za izglede odbrane u daljem toku krivičnog postupka. U takvim okolnostima inače član 6 propisuje da se optuženom omogući da ima branioca već u početnim fazama ispitivanja u policiji*." (*John Murray*, paragraf 63)

Kao zaključak, prava i obaveze osumnjičenog kojeg ispituju ovlaštena službena lica su drugačija od prava i obaveza svjedoka. Prava osumnjičenog tokom ispitivanja, a koja se tiču Matića, zaštićena su članom 6. Evropske konvencije i članovima 6., 7., 45., 77., 78. i 79. ZKP BIH-a. Policija je prekršila ova prava kada je propustila da prekine ispitivanje u trenutku kada je postalo jasno da Matić nije svjedok već zapravo osumnjičeni za krivično djelo za koje je zaprijećena kazna dugotrajnog zatvora. U tom trenutku, policija je prema njemu morala postupati kao prema osumnjičenom i obavijestiti ga o njegovim pravima iz člana 78. ZKP BIH-a, te mu dodijeliti branioca u skladu sa članom 45. stav 1. Propust da se tako uradi predstavlja povredu prava garantovanih članom 6. Evropske konvencije i članom 10., 78., i 219. ZKP BIH, a koji svi zahtijevaju da sud izuzme izjave iz dokaza i da na njima ne zasniva nijednu sudsku odluku.

B. Izjava optuženog Matića – uzeta u Tužilaštva BiH nije pribavljena na zakonit način.

Tužilaštvo nije tražilo da se prihvati izjava uzeta u Tužilaštvu dana 23.06. i 24.06.2005.godine. Međutim, s obzirom na to da izjava, odnosno zapisnik o rekonstrukciji od 29.09.2005.godine, čije prihvatanje optužba traži, proizilazi i

u vezi je sa izjavom uzetom u Tužilaštvu, Vijeće je moralo analizirati prihvatljivost Zapisnika koji je ponuđen u smislu zakonitosti prethodnih izjava koje je uzeo tužilac. Tokom analize izjava u kontekstu procesnih pretpostavki koje propisuje član 78. ZKP BIH-a, Vijeće je utvrdilo da su izjave koje je optuženi Matić dao 23. i 24.06.2005.godine pribavljene na nezakonit način. Konkretno, iz razloga koji su navedeni dalje u tekstu, Vijeće zaključuje da su tom izjavom prekršena i prava optuženog zaštićena članom 6. Evropske konvencije i zakonom propisani postupak kojim se osiguravaju prava navedena u članu 78. ZKP BIH. Izjava je stoga pribavljena 'povredama ljudskih prava i sloboda propisanih Ustavom i međunarodnim ugovorima koje je Bosna i Hercegovina ratifikovala [i] bitnim povredama ovog zakona: član 10. stav 2. ZKP BIH.

i.Član 78. ZKPa BiH, formalne pretpostavke

Konkretni formalni prigovori koje je izjavio optuženi zasnivaju se na članu 78. ZKP BIH i članu 6. Evropske konvencije.

Član 78. ZKP-a BiH propisuje osnovne pouke o kojima osoba koja vrši ispitivanje (tužilac) treba da obavijesti osobu koja se ispituje u svojstvu osumnjičenog.

U vezi sa ovim predmetom, osumnjičeni je trebao biti obaviješten o sljedećem:
(1) Za koje krivično djelo se osumnjičeni tereti i osnove sumnje protiv njega
(2) Pravo da ne iznosi svoju odbranu niti da odgovara na postavljena pitanja;
(3) Pravo da uzme branioca po svom izboru koji može biti prisutan njegovom ispitivanju
i pravo na branioca bez naknade u slučajevima predviđenim Zakonom. Kada je za djelo koje mu se stavlja na teret propisana kazna dugotrajnog zatvora, obavezno je pravo da se dodijeli branilac.
(4) Pravo da se izjasni o djelu koje mu se stavlja na teret, i pravo da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist;
(5) Pravo da razmatra spise tokom istrage i razgleda pribavljene predmete koji mu idu u korist, osim ako je riječ o spisima i predmetima čije bi otkrivanje moglo dovesti u opasnost cilj istrage;
(6) Pravo na besplatne usluge prevodioca ako osumnjičeni ne razumije jezik koji se koristi prilikom ispitivanja.
(7) Osumnjičeni se može dobrovoljno odreći bilo kojeg od ovih prava, osim prava na branioca ako je za krivično djelo za koje se tereti propisana obavezna odbrana.

(8) Stalno pravo da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji mu idu u korist čak i ako se osumnjičeni dobrovoljno odrekao prava da ne odgovara na postavljena pitanja.

Prema članu 78. stav 6. 'Ako je postupljeno protivno odredbama ovog člana, na iskazu osumnjičenog ne može se zasnivati sudska odluka.'

ii. Matić nije bio upozoren o osnovama sumnje protiv njega

Član 78. stav 2. ZKPa BiH propisuje da se na početku ispitivanja osumnjičeni mora obavijesti o djelu za koje se tereti i o osnovama sumnje. Iako u zapisniku stoji da je optužba za genocid navedena u pisanom obliku na početku ispitivanja, ne postoji dovoljno dokaza da bi Vijeće moglo utvrditi da je Matić ikada bio obaviješten o osnovama sumnje. Ako dođe do povrede ove odredbe Sud ne može zasnovati odluku na izjavi koja uslijedi. (član 78. stav 6. ZKPa BiH). Povreda ove odredbe je takođe u suprotnosti sa članom 6. stav 1. ZKP BIH-a, te članom 5. stav 3. i članom 6. stav 3. tačka a) Evropske konvencije, pa se stoga zahtijeva izuzimanje izjave (član 10. stav 2. ZKP BIH), kao i izuzimanje dokaza koji proizilaze iz te izjave (član 10. stav 3. ZKP BIH).

Osnovi sumnje nisu navedeni na početku zapisnika o uzimanju izjave. Međutim, uslov da se osumnjičenom saopšte osnovi sumnje ne podrazumijeva da se to jasno mora vidjeti iz samog zapisnika. Naravno, bolje bi bilo da to bude uneseno u zapisnik jer bi predstavljalo dokaz i o suštini osnova sumnje, a i o tome da je osumnjičeni zapravo upoznat sa konkretnim osnovama sumnje. Međutim, ako se osnovi sumnje ne vide jasno iz zapisnika Vijeće će pregledati i druge dokaze koje je pružio tužilac da bi utvrdilo ispunjenje tog uslova. Na primjer, zapisnik o izjavi saoptuženog Petra Mitrovića nije sadržavao navod o osnovanoj sumnji. U tom slučaju, međutim, tužilac je predočio iskaz svjedoka pred sudom koji je bio prisutan tokom ispitivanja i koji je potvrdio da je osumnjičeni dva puta upozoren o stvarnim osnovima sumnje u tom predmetu prije početka ispitivanja. Takođe su postojali dokazi u zapisniku koji potkrepljuju iskaz dat pod zakletvom, a u zapisniku postoji i potvrda tačnosti tih potkrepljujućih navoda od strane braniteljice osumnjičenog koja je bila prisutna kada joj je ponovljena osnovana sumnja pred optuženim.

U ovom slučaju ne postoji iskaz bilo kojeg svjedoka dat pod zakletvom u vezi sa ovim pitanjem. U službenom zapisniku stoji da je osumnjičeni odveden tužiocu na ispitivanje dana 23.06.2005.godine, te je tog dana ispitivanje 'počelo' u smislu člana 78. stav 2. ZKPa BiH. U zapisniku od toga dana nema ništa što bi ukazivalo na to da je Matić bio obaviješten o osnovama sumnje protv njega. U zapisniku stoji da je ispitivanje bilo prekinuto da bi Sud

postavio branioca, te je ponovo nastavljeno u prisustvu branioca narednog dana, 24.06.2005.godine. U zapisniku sačinjenom drugog dana niti se navode osnovi sumnje, niti bilo šta ukazuje da je osumnjičeni toga dana obaviješten o tome. Takođe, ne postoji iskaz dat pod zakletvom od strane bilo koje osobe prisutne prilikom ispitivanja koji bi pomogao sudu da utvrdi da li je, i šta, rečeno osumnjičenom 23. ili 24.06.

Zapisnik sačinjen drugog dana (24.06.) sadrži jedno izjašnjenje vezano za ovo pitanje: 'upitan da li je razumio sve pouke koje su mu pročitane tokom saslušanja prethodnog dana i osnove sumnje protiv njega, osumnjičeni izjavi: 'Razumijem i nema potrebe da se to ponavlja danas''. Iz Matićevog izjašnjenja da on to „razumije" Vijeće može samo zaključiti da mu je tužilac nešto rekao, ali Vijeće ne može ocijeniti šta bi to tačno moglo biti. Iako je branilac optuženog stavljanjem svog potpisa potvrdio činjenicu da je ta napomena pravilno zabilježena, na njegov potpis se ne može osloniti kao na nešto što bi potvrdilo tačnost suštine napomene, jer on nije bio prisutan tokom prethodnog dana na koji se napomena odnosi.

Tužilac traži od nas da iz ove izjave zaključimo da je Matić prethodnog dana obaviješten o odgovarajućim osnovima sumnje. Međutim, Matić nije bio upitan da li su mu osnovi sumnje objašnjeni, odnosno da li su mu uopšte pomenuti, već samo da li ih je razumio. Odredba člana 78. stav 2. ZKPa BiH i pretpostavke o ljudskim pravima na kojima se ona zasniva imaju konkretnu svrhu, a to je da osiguraju da građanin koji je optužen za krivično djelo i od koga se traži da se izjasni o tome detaljno zna koji su to dokazi na koje se tužilac poziva, a koji ukazuju na krivicu. To omogućava osumnjičenom da zna od čega se brani, te da donese svjesnu odluku o tome da li želi iskoristiti svoje pravo na šutnju u vezi sa spornim činjenicama. Nije dovoljno da osumnjičeni misli da razumije koji bi dokazi mogli biti protiv njega, niti da mu se da pogrešna informacija. Izjava koja je data drugi dan ne sadrži potvrdu da je Matiću zapravo rečeno koji su to dokazi za koje tužilac smatra da ga terete, a ni zapisnik od prethodnog dana u tom smislu ništa ne spominje. Takođe, ne postoji ni iskaz koji bi nas uputio na to da li je, i šta, rečeno osumnjičenom u vezi sa činjenicama koje čine osnovanu sumnju. Takođe, ne postoji ni audio ni video zapis o tome šta je Matiću rečeno bilo kojeg od ta dva dana. Nadalje, ne postoji potvrda u obliku potpisa branioca u vezi sa tim šta je Matiću rečeno prvog dana, s obzirom na to da je branilac bio prisutan tek drugi dan.

Izjava koju je dao Matić i koja je zabilježena na službenom zapisniku ne pruža dokaz da je on bio obaviješten o bilo čemu u vezi sa osnovanom sumnjom, a ne postoje ni dodatni dokazi, ili dokazi koji bi potkrijepili ili potvrdili navod da je on bio obaviješten i da je to učinjeno na pravilan način na koje bi se Sud

mogao osloniti. Zapravo, vanjski dokazi navode na sumnju da li je, ako je bio obaviješten, ta informacija bila pravilna. Uvidom u sudske spise, Vijeće primjećuje da druga dva dokumenta koja je sačinio tužilac u vrijeme ispitivanja Matića ili približno u to vrijeme, a koji su podneseni Sudu pogrešno navode osnovanu sumnju protiv Matića: prvi, Naredba za sprovođenje istrage od 21.06.2005.godine navodi da postoje osnovi sumnje da je Matić bio pripadnik Drugog odreda Šekovići; a drugi, Prijedlog tužioca za određivanje pritvora od 24.06.2005.godine navodi da je 'učestvovao u ubistvu 1000 Bošnjaka tako što je pucao iz automatskih pušaka, mitraljeza i bacao ručne bombe'. Ni u jednom od tih dokumenata ne stoji koja je zapravo osnovana sumnja protiv osumnjičenog.

Na tužiocu je da dokaže da je postupio u skladu sa ZKP-om BIH ako želi da Sud koristi izjave optuženog ili dokaze koji proizilaze iz njih. Zakon ne propisuje sredstva za dokazivanje da su ispoštovane ove odredbe, a Sud je fleksibilan u prihvatanju relevantnih pouzdanih dokaza da bi se iznio teret dokazivanja. Međutim, u odsustvu bilo kakvih uvjerljivih dokaza, tužilac nije uspio iznijeti taj teret u ovom slučaju.

iii. Matić nije obaviješten o svojim pravima kako to zahtijeva član 78. stav 2. ZKP BIH (tačka a) do e))

Tužilac nije ispoštovao odredbe člana 78. stav 2. tačka a) do e) ZKPa BiH. Ni zapisnik od 23.06. niti onaj od 24.06. ne navodi, ne citira, niti čak implicira da je tužilac u bilo kojem trenutku pročitao ili objasnio osumnjičenom njegova prava iz člana 78. stav 2. ZKPa BiH. Svi drugi zapisnici o ispitivanju osumnjičenih u ovom predmetu jasno i doslovno navode prava iz člana 78., te člana 7. i 8. ZKPa BiH koja su objašnjena. Zapisnik o Matićevoj izjavi navodi prava iz člana 7., ali uopšte ne pominje prava iz člana 78. stav 2. ZKPa BiH. Zakon je jasan: 'Na početku ispitivanja osumnjičeni će se poučiti o sljedećim pravima' [tačka a) do e)]. Ispitivanje je počelo 23.06.2005. godine. Službeni zapisnik je otkucala službena zapisničarka koja je zatim potpisala zapisnik, kao i tužilac koji je vršio ispitivanje, osumnjičeni i branilac osumnjičenog. Tužilac navodi da se on sjeća da je pročitao prava osumnjičenom dana 23.06. prije nego što je postavljen branilac, i pretpostavlja da je problem nastao jer je zapisničarka bila neiskusna, te je možda izbrisala taj dio sa ispitivanja. Međutim, tužilac nije nikada predložio zapisničarku kao svjedoka kako bi objasnila kako se mogla desiti takva greška, odnosno sjeća li se da li su prava pročitana, te da li ih je ona nekako izbrisala iz zapisnika prije štampanja, iako je tužiocu bila data mogućnost da je pozove kao svjedoka.

Bez ikakvog dokaza bilo u zapisniku ili iz iskaza svjedoka, Vijeće je moglo samo zaključiti da je tužilac pogriješio. Ovom zaključku u prilog ide zapisnik u kojem stoji da je dana 23.06. tužilac započeo sa ispitivanjem Matića u 15:55 časova, i da mu je postavio 22 pitanja u vezi sa ličnim podacima, te da je Matić na njih odgovorio. Tužilac je potom pročitao prava iz člana 7. ZKPa BiH i postavio pitanja u vezi sa tim pravima na koja je Matić dao odgovore. Ispitivanje je tada završeno da bi se uložio prijedlog Sudu za imenovanje branioca, a zabilježeno je da je to bilo u 16:05 časova. Tih deset minuta je jedva dovoljno da bi se obavilo ispitivanje koje je zabilježeno. Očigledno nije bilo dovoljno vremena da se obuhvati i objašnjenje osnova sumnje i čitanje prava iz člana 78. ZKPa BiH. Također, i zapisničar i tužilac su potpisali odštampani zapisnik potvrđujući na taj način njegovu tačnost. Malo je vjerovatno da nijedno od njih ne bi primijetilo da su slučajno izbrisane napomene koje ukazuju na to da su ispoštovane obavezujuće zakonske odredbe.

U zapisniku stoji da je drugog dana (24.06.) optuženi Matić dao sljedeću izjavu: *'upitan da li je razumio sve pouke koje su mu pročitane tokom saslušanja prethodnog dana, te osnove sumnje protiv njega, osumnjičeni izjavi: 'Razumijem i nema potrebe da se to ponavlja danas.*'' Tužilac tvrdi da ovo potkrepljuje njegov stav da su prava pročitana. Međutim, jedine 'pouke' na koje bi se ta izjava mogla odnositi su prava iz člana 7. jer su to izgleda bila jedina prava koja su mu pročitana.

Propust da se Matić upozori o svojim pravima iz člana 78. stav 2 (tačka a) do e)) ZKPa BiH predstavlja bitnu povredu ovog zakona (član 78. stav 6.; član 297. stav 1 tačka h) ZKP BIH), a na dokazima koji proizilaze iz toga ne može se zasnivati sudska odluka (član 10. stav 3. ZKP BIH).

iv. Matić se nije svjesno i dobrovoljno odrekao svog prava na šutnju

Član 78. stav 3. ZKPa BiH propisuje da "*njegovo ispitivanje ne može započeti ukoliko se i dok se njegova izjava o odricanju ne zabilježi pismeno i dok ne bude potpisana od strane osumnjičenog*." U slučaju saoptuženog Mitrovića, Vijeće je zaključilo da se 'odredbom' člana 78. stav 3. ZKPa BiH koju Sud mora strogo provoditi propisuje da mora postojati dokaz koji se jasno vidi iz zapisnika da se osumnjičeni odrekao svojih prava iz člana 78. stav 2.ZK i da je potvrdio izjavu o odricanju prije nego što je počelo ispitivanje. Zakon predviđa da potpis osumnjičenog predstavlja takvu potvrdu, ali je Vijeće utvrdilo da ako postoji fizička zapreka da se stavi potpis u vrijeme odricanja od prava, Sud može biti fleksibilan tako što će prihvatiti i druge pouzdane dokaze da je došlo do odricanja od prava i da je to potvrđeno prije nego što je počelo ispitivanje.

Na Matićevoj izjavi, međutim, ne postoji nikakav dokaz koji se jasno vidi iz zapisnika ili iz bilo čega drugog da se osumnjičeni ikada odrekao svojih prava niti je potvrda o odricanju od prava data u bilo kojem drugom obliku prije ili nakon početka ispitivanja ili sačinjavanja službenog zapisnika. Izjava je uzeta protivno odredbi člana 78. stav 3. ZKPa BiH i predstavlja bitnu povredu ovog zakona (član 78. stav 6.; član 297. stav 1. tačka h) ZKP BIH), te se na dokazima koji iz nje proizilaze ne može zasnivati sudska odluka (član 10. stav 3. ZKP BIH).

Još je važnije istaći da se osumnjičeni nije mogao dobrovoljno odreći prava o kojima nije bio poučen kako bi dao izjavu u vezi sa svojom obranom za krivično djelo za koje nije dobio odgovarajuće obavještenje o osnovanoj sumnji. U zapisniku ne samo da ne postoji bilo kakva zvanična Matićeva izjava o odricanju od prava, već on uopšte ne sadrži ni uslove koji prethode davanju izjave o odricanju prava, odnosno potvrdu tužioca o informacijama u vezi sa pravima kojih se odriče i osnovima sumnje protiv njega na koja se ta prava primjenjuju, i taj nedostatak nije nigdje nadoknađen drugim pouzdanim dokazima. Bez te informacije Matić ne samo da se nije odrekao svojih prava već on nije mogao ni dati izjavu o odricanju koja bi ispunjavala standarde dobrovoljnosti kako to zahtijeva član 6. Evropske konvencije (*Bulut protiv Austrije* (1997) 24 E.H.R.R. 84). Ispitivanje osumnjičenog bez dobrovoljnog odricanja od prava na šutnju predstavlja kršenje međunarodnih standarda ljudskih prava, a na dokazima koji proizilaze iz izjave koja je pribavljena protivno ovim standardima ne može se zasnivati sudska odluka. (član 10. stav 3. ZKP BIH)

C. Izjava optuženog Matića koja je uzeta u okviru rekonstrukcije nije pribavljena na zakonit način

i. Zapisnik o rekonstrukciji na licu mjesta predstavlja povredu člana 10. stav 3. ZKPa BiH

Prema članu 10. stav 3. ZKPa BiH, Sud ne može zasnivati svoju odluku na dokazima koji su dobijeni na temelju dokaza pribavljenih povredama osnovnih ljudskih prava, niti bitnim povredama ovog zakona. Nakon što je pregledalo video kasetu sa rekonstrukcijom na licu mjesta, Vijeće je došlo do neminovnog zaključka da ova izjava proizilazi direktno iz izjave koja je pribavljena na nezakonit način u Tužilaštvu. Tužilac zapravo na početku video zapisa objašnjava da je svrha te rekonstrukcije na licu mjesta da osumnjičeni pokaže sve što je već rekao tužiocu dana 24.06.2005.godine. Iz razloga koji su navedeni u dijelu B, izjava uzeta 24.06. je pribavljena protivno članu 6.

Evropske konvencije i članu 78. ZKP BIH-a, što predstavlja bitnu povredu ovog zakona (član 78. stav 6.; član 297. stav 1. tačka i), te član 10. stav 2. ZKPa BIH. S obzirom na to da Zapisnik o rekonstrukciji na licu mjesta proizilazi isključivo i u potpunosti iz izjave koja se smatra nezakonito pribavljenom prema članu 10. stav 2. ZKPa BiH. Sud ga ne može koristiti da bi na njemu zasnovao svoju odluku - član 10. stav 3. ZKPa BIH.

ii. Zapisnik o rekonstrukciji na licu mjesta predstavlja kršenje člana 78. ZKPa BiH

Sama rekonstrukcija ne ispunjava uslove iz člana 78. ZKPa BiH. Postoji audio-video zapis o cijeloj rekonstrukciji koji pokazuje da je tužilac opet propustio da na početku rekonstrukcije upozori Matića na njegova prava iz člana 78. stav 2. tačka a) do e) ZKPa BiH, te ga je propustio obavijestiti o osnovima sumnje. Ovo posebno predstavlja problem s obzirom na to da nikada nije postupio na taj način u vezi sa prethodnim izjavama. S obzirom da nije ispoštovan zakon, odluka da se odgovara na pitanja tužioca ne može se smatrati dobrovoljnim odricanjem od prava iz člana 78. stav 3. ZKP BIH, člana 6. ZKP BIH ili člana 6. Evropske konvencije, te predstavlja direktno kršenje člana 78. stav 6. ZKPa BiH.

Ovo kontinuirano nepoštivanje člana 78. ZKPa BiH od strane tužioca nije samo tehničko pitanje. Dana 27.06.2005.godine žalbeno vijeće ovog Suda ukinulo je rješenje o određivanju pritvora protiv Matića, jer je utvrdilo da je izjava koju je Matić dao tužiocu dana 24.06. bila jedini dokaz protiv njega, te da radnje koje je on priznao u toj izjavi nisu dovoljne da se utvrde osnovi sumnje (kako to zahtijeva član 132. ZKP BIH) da je on počinio krivično djelo genocid. Matićev branilac tvrdi da na osnovu tog rješenja u vrijeme kada su oni pristali na rekonstrukciju Matić i njegov branilac više nisu mislili da je Matić predmet istrage. Isto tako, on nije mislio da će ga pokazivanje radnji koje je naveo u svojoj izjavi inkriminisati, jer je žalbeno vijeće već utvrdilo da činjenice koje je pristao da demonstrira nisu bile dovoljne da se utvrdi 'osnovana sumnja'. Odbrana tvrdi da Matić nije imao razloga da vjeruje da će postati optuženi, te je u njegovom interesu bilo da sarađuje da bi se ubrzalo okončanje istrage i da bi se na taj način on zvanično riješio tog tereta statusa osumnjičenog kada se istraga okonča. Stav je odbrane da ako je tužilac i dalje smatrao da postoji osnovana sumnja protiv Matića, onda mu je trebao reći u čemu se ona sastoji, te ga upoznati sa njegovim pravima kao osumnjičenog prema članu 78. ZKPa BiH. Matićev branilac dalje tvrdi da je tužilac samovoljno i u cilju prevare doveo Matića i njegovog branioca u zabludu tako što im nije dao informacije kako to propisuje član 78. ZKPa BiH, a naročito one na kojima tužilac zasniva osnovanu sumnju. Oni tvrde da je izjava data tokom rekonstrukcije iznuđena

prevarom od strane tužioca, te da je na taj način došlo do povrede člana 77. ZKP BIH i člana 10. stav 1. ZKP BIH.

Vijeće ne nalazi da je tužilac postupao u cilju prevare. Međutim, tužilac je nesumnjivo postupio protivno zakonu kada je nastavio da ispituje Matića prilikom rekonstrukcije, a da ga nije nikako upozorio o osnovima sumnje zbog kojih je tužilac i dalje smatrao da je Matić počinio krivično djelo genocid. Ovo ne predstavlja samo formalno kršenje zakona, već povredu koja ima praktične posljedice u svjetlu rješenja koje je donijelo žalbeno vijeće.

Član 78. stav 6. ZKPa BiH je jasan i nedvojben: ako je izjava uzeta protivno odredbama člana 78. na njoj se ne može zasnivati sudska odluka. Osim što proizilazi iz nezakonito pribavljene izjave, i do same rekonstrukcije je došlo nezakonito, jer je prekršen član 78. stav 2. i član 78. stav 3, kao i član 6. ZKP BIH, te pomenute odredbe Evropske konvencije.

2. Matićeve izjave nisu prihvatljive kao dokazi

Članom 78., članom 10. stav 2. i članom 10. stav 3. ZKPa BiH propisuje se da se sudska odluka ne može zasnovati na dokazu koji je nezakonito pribavljen ili je proizašao iz nezakonitog dokaza. Svaka od Matićevih izjava pribavljena je na nezakonit način. Izjava data tokom rekonstrukcije takođe proizilazi na nezakonit način. Stoga se izjave trebaju smatrati neprihvatljivim.

U članu 24. Sastav suda, termin 'sud' uključuje prvostepena i drugostepena vijeća. Termin odluka je definisan članom 163. stav 1. ZKPa BiH. U krivičnom postupku odluke se donose u obliku presude, rješenja i naredbe. Stoga, kada se za izjave utvrdi da su pribavljene protivno članu 78. i članu 10. ZKPa BiH, sudsko vijeće ih ne može koristiti u bilo kojem obliku da bi na njima zasnovalo presudu, bilo kao direktni ili potkrepljujući dokaz. Postupanje na taj način bi predstavljalo povredu člana 297. stav 1. tačka i) ZKPa BiH, odnosno donošenje bilo koje presude u kojoj se one koriste bilo bi predmetom osnovane žalbe - član 296. tačka a) ZKP BIH. One, stoga nisu od važnosti za postupak, te se njihovo prihvatanje mora odbiti: član 263. stav 2. ZKP BIH.

M. Otkrivanje potencijalno oslobađajućih dokaza

Vijeće je 8.02.2008. odlučilo o zahtjevu branioca optuženog Milenka Trifunovića, advokata Rade Golića od 25.01.2008. godine za objelodanjivanjem dokaza i u cilju zaštite prava optuženih na odbranu, naložilo Tužilaštvu BiH da odbrani svih optuženih u predmetu, stavi na raspolaganje dokaze na temelju kojih je podignuta optužnica protiv optuženog Trbića u roku od sedam dana od dana dostavljanja rješenja. Tužilaštvu je ostavljeno na dispoziciju da odluči o načinu upoznavanja odbrane sa dokazima i načinu zaštite povjerljivih podataka iz dokaza za koje smatra da je takva zaštita neophodna.

Sudu BiH je 25.01.2008. godine branilac optuženog dostavio zahtjev za objelodanjivanjem dokaza iz predmeta Tužilaštva BiH broj: KT-RZ-139/07 protiv Milorada Trbića. U zahtjevu se navodi da se optuženi Trbić tereti za događaje koji su u direktnoj vezi sa događajem koji se i njegovom branjeniku stavlja na teret. Odbrana Trifunovića smatra da u smislu člana 14. ZKP-a BIH, odbrani treba biti omogućen uvid u ove dokaze, za koje smatra da su oslobađajući za njegovog branjenika.

Razmotrivši dostavljeni zahtjev Vijeće je odlučilo kao u izreci iz slijedećih razloga.

Vjieće je utvrdilo da se optuženi Milorad Trbić tereti za događaje koji su zaista u vezi sa događajima koji se svim optuženima stavljaju na teret i zaključuje da je osnovan zahtjev odbrane Trifunovića mu se omogući uvid u dokaze koje terete optuženog Trbića u odnosu na ovu konkretnu tačku optuženja. Osnovano se može pretpostaviti da se u okviru dokaznog materijala iz predmeta Trbić moguće nalaze dokazi za koje odbrana smatra da idu u prilog njihovim branjenicima. Imajući u vidu da se svih 11 optuženih tereti za isti inkriminirani događaj za koji se između ostalog tereti optuženi Trbić, Vijeće smatra da bi ovakvi dokazi mogli biti od interesa svim optuženim u ovom predmetu, a ne samo optuženom Trifunoviću.

Vijeće nalazi da odbrana ima pravo da se upozna sa dokazima koji bi mogli ići u korist njihovih branjenika, a sa kojima Tužilaštvo BiH raspolaže. Vijeće je imalo u vidu navode Tužilaštva o obimnosti dokaznog materijala u predmetu Trbić, te smatra da će omogućavanje uvida odbrane u predmetne dokaze u prostorijama Tužilaštva, ispuniti svrhu zahtjeva branioca optuženog Trifunovića.

N. Rješenje o razdvajanju postupka

Dana 21. maja 2008. godine, vijeće je odlučujući po službenoj dužnosti o razdvajanju postupka po članu 26. ZKP BiH, odlučilo da u krivičnom predmetu protiv optuženih Miloša Stupara i ostalih krivični predmet protiv optuženog Petra Mitrovića i protiv optuženog Miladina Stevanovića se razdvajaju, tako da se imaju posebno dovršiti kao tri zasebna predmeta.

Odlučeno je da se optuženi Petar Mitrović i Miladin Stevanović pozovue da svjedoče u uzajamnim predmetima i u predmetu protiv ostalih i biće obavezni svjedočiti pod prijetnjom izricanja sankcija zbog neopravdanog odbijanja svjedočenja.

Saznanja iz svjedočenja optuženih Mitrovića i Stevanovića, neće biti korištena u postupku protiv njih.

U obrazloženju rješenja vijeće je navelo slijedeće:

Dana 18. aprila 2007. vijeće je u dokaze uvrstilo slijedeće:

(1) Iskaz optuženog Petra Mitrovića dat Tužilaštvu BiH, od 02.06.2005. godine

(2) Iskaz optuženog Miladina Stevanovića dat Tužilaštvu BiH, od 24.06. i 01.07.2005. godine

(3) Iskaz optuženog Brane Džinića dat Tužilaštvu BiH, od 02.06.2005. godine

(4) Zapisnik o rekonstrukciji krivičnog djela na mjestu zločina sa optuženim Petrom
Mitrovićem od 04.10.2005. godine

(5) Skica mjesta događaja pripremljena u vezi sa rekonstrukcijom sa optuženim Petrom
Mitrovićem od 04.10.2005. godine.

Iz razloga navedenih u rješenju od 18.04.2007. godine, zaključeno je da su ovi iskazi prihvatljivi u ovom predmetu, te su isti pročitani na glavnom pretresu. Vijeće je zatim po službenoj dužnosti razmotrilo mogućnost razdvajanja postupka u odnosu na optužene Miladina Stevanovića i Petra Mitrovića, dok u odnosu na Branu Džinića nije našlo da bi bilo relevantno, obzirom da izjava

optuženog Džinića ne inkriminira ostale saoptužene u predmetu. Dana 26. 04. 2007. godine Vijeće je održalo ročište o razdvajanju predmeta optuženih Stevanovića i Mitrovića,a čiji su iskazi uvršteni u dokazni material. Na tom ročištu data je prilika svim strankama i braniocima da budu saslušani. Branioci su se protivili razdvajanju postupka i nisu zahtjevali unakrsno ispitivanje u vezi sa prihvaćenim izjavama optuženih Stevanovića i Mitrovića i Džinića.

Vijeće polazi od stava da optuženi koje, direktno ili indirektno, terete iskazi Stevanovića i Mitrovića, imaju pravo da unakrsno ispitaju davaoce tih iskaza prema članu 262. stav 1. ZKP BIH, te članu 6. stav 1 i članu 6. stav 3 (d) EKLJP. U isto vrijeme, optuženi imaju puno pravo da se brane ćutanjem u svojim postupcima, a prema članu 6. stav 3. ZKP BIH. Pored toga, oni imaju apsolutno pravo da ne terete sami sebe prilikom svjedočenja u svojstvu svjedoka u drugim postupcima a ne svojim, ali to pravo nije apsolutno. Član 84. ZKP BIH i član 6.1. EKLJP. Obaveza je vijeća da osigura prava svih optuženih na unakrsno ispitivanje, a obaveza je vijeća i da osigura da optuženi ne budu stavljeni u poziciju u kojoj se narušava njihovo pravo da ne iznose dokaze u svojim predmetima ili se osporava njihovo pravo na odbijanje samoinkriminacije.

Vijeće zaključuje da ima sredstva kojima će zaštititi prava svih optuženih tako što će:

(1) **Razdvojiti** postupke i otvoriti dva nova, odvojena postupka protiv Stevanovića i
Mitrovića;
(2) **Obavezati** Stevanovića i Mitrovića da svjedoče u svojstvu svjedoka u dva predmeta u kojima oni nisu optuženi; i
(3) **Isključiti** mogućnost korištenja u druga dva predmeta, u bilo koju svrhu na njihovom suđenju, iskaza Stevanovića i Mitrovića koje su dali u svojstvu svjedoka.

1. Razdvajanje

Predmeti protiv Mitrovića i Stevanovića će biti razdvojeni jedan od drugoga, kao i od predmeta protiv ostalih optuženih.

Optuženi ne mogu biti pozvani u svojstvu svjedoka u svojim predmetima, na osnovu člana 6. stav 3. ZKP BIH i člana 6. stav 1 i 6. stav 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Mada Evropska konvencija ne propisuje izričito pravo optuženog da ne svjedoči, prava na pravično suđenje koja su zaštićena članom 6. stav 1 zajedno sa pretpostavkom nevinosti koja je zaštićena

članom 6. stav 2, tumače se na način da uključuju određeni imunitet koji optuženi imaju na suđenju od obaveze da iznose dokaze, uključujući i svjedočenje u svom predmetu. Prema tome, sud nema moć da ih obaveže da svjedoče u predmetu kako je sada formiran jer i Mitrović i Stevanović su optuženi u ovome predmetu.

Sud ima ovlaštenje da razdvoji premete protiv Mitrovića i Trifunovića. Time se oni mogu pozvati u svojstvu svjedoka u predmetu protiv ostalih optuženih. Ovo ovlaštenje proizilazi iz člana 26. stav 1. ZKP BIH čiji relevantni dio glasi: *(1) Sud može iz važnih razloga ... do završetka glavnog pretresa odlučiti da se postupak ... protiv pojedinih optuženih razdvoji i posebno dovrši.*

Zaštita prava ostalih optuženih na unakrsno ispitivanje predstavlja važan razlog za razdvajanje. Pošto su svi drugi dokazi vezani za sve optužene, već bili izvedeni u trenutku razdvajanja, razdvajanjem neće biti nanesena šteta bilo kojem od 11 optuženih.

Optuženi Mitrović i optuženi Stevanović će imati zasebna suđenja na kojima svaki od njih može unakrsno ispitivati onog drugog u vezi sa prihvaćenim iskazima. Preostalih devet optuženih će i dalje imati spojene predmete, a Mitrović i Stevanović će biti pozvani u svojstvu svjedoka, a branioci i optuženi će dobiti priliku da unakrsno ispitaju svakog u vezi sa ranije prihvaćenim iskazima.

2) Nametanje obaveze

Nakon razdvajanja, Mitrović i Stevanović će biti obavezani da daju iskaz u svojstvu svjedoka u predmetu protiv ostalih optuženih.

Sud ima ovlaštenje da ih obaveže na svjedočenje prema članu 81. stav 7. ZKP BIH. Dužnost je svjedoka koji imaju relevantne informacije i koji su pozvani na sud, da odgovore na zakonita pitanja koja im se postave. Član 81. stav 1. ZKP BIH. Ta dužnost je ovdje naročito važna jer se isti pozivaju samo u svrhu zaštite prava ostalih optuženih na unakrsno ispitivanje u vezi sa iskazima koje su ova dva svjedoka dala prije početka pretresa i koji su uvršteni u sudski spis, a koji terete nekoliko ostalih optuženih. Kako je istaknuto u prijedlogu podnesenom u ime optuženog Trifunovića, te ranije u ime optuženog Stupara, članovi 6. stav 1 i 6. stav 3(d) Evropske konvencije daju im pravo da unakrsno ispitaju svjedoke protiv njih.

Član 6. stav 1 garantira pravo na pravično suđenje, a član 6. stav 3(d) propisuje da:

'3. Svako ko je optužen za krivično delo ima sljedeća minimalna prava:
(d) da ispita svjedoke protiv njega ili da zahtijeva da se oni ispitaju ...'

Evropski sud je odlučio da je termin 'svjedoci protiv njega" autonomni koncept koji oni tumače na način da uključuje osobe čiji predpretresni iskazi terete optuženog i koji se pročitaju na suđenju optuženog: *Asch protiv Austrije*, Presuda ESLJP, 26.04.1991, paragraf 25. Evropski sud u predmetu *Asch protiv Austrije* dalje tvrdi da bi se iskazi svjedoka mogli uvesti njihovim čitanjem na pretresu, a da se ne povrijedi pravo optuženog na pravično suđenje, ali da bi optuženom protiv kojeg je dat iskaz *'trebalo dati adekvatnu i odgovarajuću* priliku *da ospori i ispita svjedoka koji svjedoči protiv njega, bilo u vrijeme kada daje svoj iskaz ili u kasnijoj fazi postupka.*' *Asche* u paragrafu 27. (podvučeno naknadno) U predmetu *Asch protiv Austrije,* svjedok koji je dao iskaz odbio je da svjedoči na suđenju na osnovu zakonskog prava člana porodice da ne svjedoči. Evropski sud je smatrao da se '*ne može dozvoliti da pravo na koje se ona* [svjedok] *pozvala kako bi izbjegla svjedočenje blokira sudski postupak.'* te je ostavio državnom sudu da uobliči rješenje *'kako bi se uzeo u obzir ovaj iskaz' 'uz poštivanje prava odbrane.'* Predmet *Asche,* paragraf 28.

U ovom predmetu, optuženi koje terete navedeni iskazi nikada nisu imali priliku da ospore ili ispitaju svjedoke koji su dali iskaze. Ovo je zadnja faza postupka kada su svi ostali dokazi izvedeni, tako da ne postoji neka kasnija faza kada optuženi mogu iskoristiti ovo pravo. Na ovome je sudu da uobliči rješenje koje nam omogućava '*da uzmemo u obzir iskaz'*, a da u isto vrijeme ispoštuje prava optuženih na unakrsno ispitivanje. Prema tome, Vijeće će obavezati Stevanovića i Mitrovića da se pojave u svojstvu svjedoka u ostala dva predmeta i da odgovore na pitanja koja im postave optuženi i njihov branilac na unakrsnom ispitivanju u vezi sa iskazima koji su dati ranije i pročitani na glavnom pretresu.

3. Isključenje

Iskazi koje su dali Stevanović i Mitrović u svojstvu svjedoka na druga dva suđenja neće ih teretiti na njihovom suđenju.

Kao svjedoci u dva predmeta protiv ostalih optuženih, Stevanović i Mitrović imaju pravo koje je zajedničko svim svjedocima *'da ne odgovaraju na pojedina pitanja ako bi ih istinit odgovor izložio krivičnom gonjenju.*' ZKP BIH, član 84. stav 1.

U ovom predmetu, protiv Mitrovića i Stevanovića se već vodi sudski postupak zbog stvari o kojoj bi oni bili ispitani. Sada oni rizikuju da njihovi odgovori budu iskorišteni protiv njih samih u sudskom postupku u kojem su optužnice već podignute protiv njih. Ta opasnost je potpuno otklonjena pošto će vijeće isključiti korištenje tog svjedočenja u predmetu samog tog svjedoka i ni na koji način neće koristiti odgovore koje ovi optuženi daju u svojstvu svjedoka, direktno ili indirektno, protiv njih pojedinačno.

Zaštita od samoinkriminacije podrazumijeva postojanje stvarne opasnosti da bi se svjedočenje moglo iskoristiti protiv svjedoka u krivičnom postupku u kojem su oni optuženi. Kada ne postoji mogućnosti za tako nešto, svjedok mora odgovarati na pitanja. Član 84. stav 2. ZKP-a BIH predviđa da ako svjedok odbije da odgovara zbog opasnosti od budućeg krivičnog gonjenja, to odbijanje neće biti dopušteno kada tužilac objasni da protiv tog svjedoka neće biti pokrenut krivični postupak. Ova odredba pokazuje da pravo na odbranu ćutanjem koincidira sa krivičnom odgovornošću; dalje, da pravo da se ne odgovara na samoinkriminirajuća pitanja nije apsolutno. Zapravo, to pravo se tiče samo zaštite pojedinca da bude prinuđen da da iskaz koji bi kasnije doveo do izricanja krivičnih sankcija. Samo tužilac može dati obećanje u vezi sa budućim krivičnim gonjenjem, jer samo tužilac ima ovlast da pokrene krivični postupak, prema članu 16. ZKP-a BIH. U ovom predmetu, krivični postupak je već pokrenut, i u ovoj fazi samo je vijeće u poziciji da otkloni opasnost da se saslušanje svjedoka upotrijebi protiv svjedoka u postupku protiv njega samog, jer samo Vijeće može isključiti dokaze od razmatranja i samo Vijeće može kontrolisati korištenje dokaza, te garantovati da neće biti korišteno ni na koji drugi način u vezi sa donošenjem presude u predmetima protiv Mitrovića i Stevanovića. Ukoliko nema opasnosti da će svjedočenje imati bilo kakav krivični ishod na svjedoka u predmetu protiv njega samog, onda on ima potpuno istu zaštitu koju osigurava pravo da se brani ćutanjem, i on se obavezuje da odgovori na sva pitanja.

Pravilo iz člana 84. stav 1. ZKP-a BIH nije zamišljeno tako da spriječi obavezno otkrivanje dokaza u krivičnim stvarima, već da spriječi kaznu koja je rezultat otkrivanja istih. Kada se otkloni opasnost da će se svjedočenje iskoristiti u cilju izlaganja svjedoka kazni, svjedok mora izvršiti svoju dužnost i svjedočiti. Ovo naročito važi onda kada ta dužnost uključuje prava optuženih na unakrsno ispitivanje u vezi sa iskazom svjedoka koji bi ih mogao teretiti.

A. Evropski sud za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava je utvrdio da pravo na odbranu ćutanjem ne štiti osobe od toga da budu obavezane da daju dokaze koji ih mogu inkriminirati, već ih samo štiti od toga da ti dokazi budu iskorišteni protiv njih u postupcima protiv njih samih. U predmetu *Saunders protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 23 ESLJP 313 (1997) iskaz kojeg je Saunders bio primoran da da u upravnom postupku uveden je protiv optuženih u krivičnom postupku. Evropski sud je smatrao da činjenica o tome da li je došlo do neopravdane povrede prava optuženog da ne tereti sam sebe nije uslovljena činjenicom da je iskaz dobijen primoravanjem na svjedočenje u prvom postupku, već korištenjem tog iskaza u krivičnom postupku protiv optuženog. Da isti nije bio korišten u krivičnom postupku protiv njega, ne bi bilo ni povrede člana 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima. S druge strane, pošto je u predmetu Evropskog suda iskaz koji je dobijen primoravanjem na svjedočenje korišten u krivičnom postupku protiv njega, prava gospodina Saundersa su zaista bila povrijeđena.

U ovom predmetu, Sud može obavezati Stevanovića i Mitrovića da daju iskaz u svojstvu svjedoka u predmetima koji se ne vode protiv njih samih, a da se pri tom ne povrijede njihova prava koja su zaštićena Evropskom konvencijom, jer se taj iskaz na koji su primorani neće koristiti u krivičnim postupcima protiv njih.

B. ZKP BiH

Vijeću je poznato da ova procedura nije izričito utvrđena u ZKP-u BIH. Međutim, nadležnost vijeća da poduzme ovu proceduru zasniva se na ZKP-u BIH i u potpunosti je utemeljena na procesnom zakonu.

Prema članu 239. ZKP BIH, sud je obavezan da osigura da se predmet svestrano pretrese i da se utvrdi istina. Pored toga, predsjednik vijeća je dužan da kontroše postupak *'vodeći računa da ispitivanje i izvođenje dokaza bude efikasno za utvrđivanje istine, da se izbjegne nepotrebno gubljenje vremena i zaštite svjedoci od uznemiravanja i zbunjivanja.'* Član 262. stav 3. ZKP-a BIH.

Prilikom izvršavanja svoje obaveze da u potpunosti pregleda dokazni materijal i da zaštiti prava svih optuženih, vijeće ima pravo da primora na davanje iskaza koji bi inače bilo inkriminirajući uz garanciju da se isti neće koristiti protiv svjedoka. Odgovori koje daje svjedok u skladu sa obavezom da svjedoči u predmetu koji se ne vodi protiv njega, nisu prihvatljivi u predmetu protiv njega samog u skladu sa članom 6. ZKP-a BIH. Shodno članu 263. ZKP-a BIH, sudija "zabranjuje" njegovo prihvatanje u predmetu u kojem je svjedok

optuženi. Upravo je to ono što vijeće čini. Zabranom korištenja iskaza na koji su svjedoci primorani protiv njih samih, u njihovim predmetima, vijeće garantuje Stevanoviću i Mitroviću da iskazi na koje su obavezani neće voditi izricanju krivičnih kazni. U stvari, svjedok je u istoj poziciji kao da se brani ćutanjem. Svjedok koji ne snosi nikakve štetne pravne posljedice svjedočenja, nužno nije inkriminiran takvim iskazom, te se stoga može primorati na davanje iskaza, a da se ne povrijedi član 84. stav 1. ZKP-a BIH, i njegova prava da ne bude izložen samooptuženju, zagarantovana članom 6. ZKP-a BIH, su zaštićena.

C. Praksa drugih sudova

MKSJ je utvrdio da se pravo ne izlaganja samoinkriminaciji ne može primijeniti kada je svjedok zaštićen od korištenja tog iskaza protiv njega samog kao optuženog. MKSJ je utvrdio da pravo ne izlaganja samoinkriminaciji nije absolutno i da svjedok može biti primoran da daje odgovore na pitanja čak i ako ga inkriminiraju, pod uslovom da takvo inkriminirajuće svjedočenje na koje je obavezan ne bude korišteno za bilo koje krivično gonjenje protiv takvog svjedoka, izuzev za lažno svjedočenje. (predmet *Simić*, MKSJ, 27.03.2003.)

Pravni sistem Sjedinjenih Država, prilikom tumačenja prava na odbranu ćutanjem koje je ugrađeno u Peti amandman Ustava Sjedinjenih Država, takođe ima isti pristup. Stav Vrhovnog suda Sjedinjenih Država je da je moguće nekoga primorati da da inkriminirajući iskaz može biti iznuđen, a da se ne povrijedi pravo na odbranu ćutanjem pod uslovom da se taj iskaz ne koristi ni u kakvom krivičnom postupku protiv svjedoka. Ovo zbog toga što zabrana njegovog korištenja u krivičnom gonjenju svjedoka ima u suštini presijeca nehotičnu vezu između iskaza i bilo kakvog naknadnog kažnjavanja. (*Kastigar protiv Sjedinjenih Država* (Vrhovni sud Sjedinjenih država) 406 US 441 (1972)).

D. Sudsko isključenje

Vijeće je u ovom predmetu sastavljeno od profesionalnih sudija. Činjenica da se vijeće prema ovoj odluci obavezuje da protiv Stevanovića i Mitrovića, u njihovim predmetima, neće koristiti iskaze na koje su oni bili primorani kao svjedoci u ostalim predmetima, u skladu je sa ulogom koju profesionalne sudije imaju u svakom predmetu. Ovo vijeće je više puta pozivano na ovom suđenju, i na drugim suđenjima na kojima zasjeda, da pregleda dokaze koje ponekad odbije prihvatiti ako utvrdi da je pozivanje na te dokaze zabranjeno ZBK-om BIH i/ili EKLJP i drugim zakonom kojeg se Sud pridržava. Dio je sudske

funkcije da osigura da se odluke temelje isključivo na prihvaćenim dokazima, i kao profesionalne sudije, članovi ovog vijeća razumiju i prihvataju svoju obavezu da koriste dokaze samo kada su zakonito prihvaćeni i da ih ne uzme u obzir kao osnovu za donošenje bilo kakvih odluka kada vijeće utvrdi da nisu dopušteni.

4. Zaključak

Tri predmeta će biti razdvojena jedan od drugog sa danom 22.05.2008. godine**.** Stevanović i Mitrović će biti pozvani u svojstvu svjedoka u predmetima koji će se voditi protiv onog drugog i preostalih devet optuženih i biće obavezani da odgovore na pitanja koja im postave optuženi i branilac u unakrsnom ispitivanju, a u vezi sa ranijim izjavama koje su dali i koji su prihvaćeni u predmetu. Vijeće će isključiti mogućnost korištenja svjedočenja dobijenog takvom prinudom od ove dvojice svjedoka u predmetu u kojem se svjedok pojavljuje kao optuženi, u bilo koju svrhu. Takođe, vijeće neće dopustiti izvođenje bilo kakvih zaključaka iz tog svjedočenja koji su relevantni za svaki od njihovih predmeta, niti će vijeće zasnivati bilo koju odluku, uključujući i presudu u predmetima protiv Mitrovića i Stevanovića, na svjedočenju datom od strane Mitrovića ili Stevanovića kao svjedoka u ostalim predmetima.

Razdvajanje će zaštititi prava Stevanovića i Mitrovića da odbiju iznositi dokaze u svom predmetu, u skladu sa članom 6. stav 3. ZKP-a BIH. Prava optuženih na unakrsno ispitivanje svjedoka koji svjedoče protiv njih biće zaštićena jer će svaki dobiti priliku da ospori i ispita svjedoke u vezi sa izjavama datim ranije; time su zaštićena njihova prava shodno članu 262. ZKP-a BIH i članu 6. stav 1. i članu 6. stav 3. tačka d) EKLJP. Iskaz koji daju svjedoci biće isključen iz predmeta svakog od svjedoka, čime se otklanja svaka opasnost da će ih svjedočenje na koje su prinuđeni krivično ugroziti na bilo koji način, čime se isti stavljaju u identičnu poziciju u kakvoj bi se našli ukoliko bi se branili ćutanjem, u skladu sa članom 84. ZKP-a BIH, članom 6. stav 1. EKLJP, te u skladu sa praksom ESLJP, MKSJ i Sjedinjenih Država. Sudski postupak neće biti 'blokiran'. Vijeće će izvršiti svoju dužnost iz člana 239. i 262. ZKP-a BIH.

Dana 28. maja 2008. godine, pod gore navedenim uslovima, Mitrović i Stevanović su se pojavili radi unakrsnog ispitivanja u dva predmeta u kojima oni nisu bili optuženi. Svim optuženima kao i braniocima pružena je prilika da ih unkrsno ispitaju. Svi optuženi i svi branioci su se svjesno i jasno na zapisnik odrekli prava na unakrsno ispitivanje tokom glavnog pretresa tog dana.